

50.013
TIZENHARMADIK FOLYAM. I-IV. FÜZET. 1888.

JANUÁR-DECZEMBER.

MAGYAR KÖNYV-SZEMLE.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM
KÖNYVTÁRA.

BUDAPEST,
HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.
1889.

AZ 1888-DIKI FOLYAM (I—IV. FÜZET) TARTALMA.

	Lap
Fraknoi Vilmos : Váradi Péter kalocsai érsek missaleja 1498-ból	1—8
Chernel István : Bibliographia ornithologica Hungarica. (Monographia a magyar madártani irodalomról.)	9—51
Szilágyi Sándor : Két ritka XVII. századbeli nyomtatvány.	52—58
A legrégibb magyarországi könyváruzi jegyzék 1710-ből	59—84
Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. Közlik: <i>Schönherr Gyula</i> . Cs. J., dr. <i>Csánki Dezső</i> és <i>Nagy Imre</i>	85—90
Dr. Petzholdt Gyula : A könyvtárnok képzéséről	91—93
E. Maunde Thompson : A kéziratok rendezéséről és fentartásáról (Francziából fordította <i>Kereszty István</i>)	94—104
Dankó József : Magyar egyházi bibliographiai érdekességek. Az Ordinariusok	105—139
Dr. Ábel Jenő : Két ismeretlen Corvin-codextről.	140—167
Majláth Béla : Jelentés a N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1887—88-ban	168—185
Zoványi Jenő : Könyvészetiadalékok Melius Péter irod. működéséhez	186—188
Nussbächer Károly : A brassói evangélikus iskola könyvtára	189—194
Ballagi Aladár : «A nagyszombati érseki főgymnasium könyvtára» és az iskolai értesítőkhben megjelent könyvjegyzékek	195—205
J. Kemény Lajos : Ritka XVI. századbeli nyomtatványok a kassai városi levéltárban.	206—210
Dr. Komáromy András : Hol és mikor halt meg Huszár Gál?	211—216
György Aladár : Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben	217—228
Thaly István : Ghyczy Kálmán könyvtára.	229—234
Erdélyi Pál : Révai Miklós tanítványai.	235—247
J. Kemény Lajos : A kassai nyomdászat XVII. századi történetéhez	248—251
Melczér István : Melczér János ismeretlen straszburgi dissertatioja 1595-ből	252—263
Ráth György : A legrégibb esztergomi obsequiale 1496-ból.	264—268
A M. T. Akadémia könyvtárának ősnymtatványai	269—278
Schönherr Gyula : Egy XVII. száz. m. könyvnyomtató emlékezete	279—281
Trefort Ágoston emlékezete	282—285
Csontos J. : Egy hamisított Corvin-codex müncheni könyvpiacon	286—313
Vegyes közlemények	314—348
Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról. — A M. T. Akadémia könyvtára. — Jelentés a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1888-ban. — Jelentés a szegedi Somogyi könyvtár állapotáról. — A kolozsvári egyetemi s más hazai nyilvános könyvtárak. — Könyvek osztályozása a könyvtárakban. — Adalék a bakabányai plébánia-könyvtárhoz. <i>T. K.</i> — Könyvek Váradi Ötvös Pál hagyatékában 1629-ben. <i>Sch. Gy.</i> — Egy kassai harangozó könyvtára 1580-ból. <i>Íff. Kemény Lajos.</i> — Calepinus egy 1588-diki kiadása. Közli: <i>Kropf Lajos.</i> — Adalék Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony irodalmi működéséhez. Közli: <i>Illésy János.</i> — A gróf Sztáray-család oklevéltára. — <i>rr.</i> — Ritka magyar könyvek londoni könyvpiacon. — Corrigendum. (A «Régi Magyar könyvtár»-hoz.) — A Nemzeti Múzeum levéltára. — A Lugossy- és Vitál-könyvtár. — Pulszky Ferencz 50 éves akadémiai jubileuma. — Esztergom vármegyei írók. — Halottaink. — A N. Múzeum kéziratárának gyarapodása. — Könyvtári és levéltári buvárlatok. — Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből Bécsben. — Dr. Simor János magánkönyvtáráról stb. — Petrik Géza bibliografiája. — Konstantinápolyi könyvtári buvárlatok. — II. Sándor csár 1856-iki koronázási albuma. — A könyv régen és most. — Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. — A «Magyar Könyvszemle» 1889-iki folyama. — Értelmezavaró sajtóhibák.	
Magyarországi könyvészet 1888-ban című mellékletünk a «Magyar Könyvszemle» 1889-ik évfolyamával fogjuk szétküldeni.	

MAGYAR

141

KÖNYV-SZEMLÉ.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM
KÖNYVTÁRA.

1888-dik ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY VIKTOR NYOMDÁJA
1889.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Ábel Jenő: Két ismeretlen Corvin-codexről	140—167 ✓
Ballagi Aladár: «A nagyszombati érseki főgymnasium könyvtára» és az iskolai értesítőkből megjelent könyvjegyzékek ...	195—205 ✓
Chernel István: Bibliographia ornithologica Hungaria. (Monographia a magyar madártani irodalomról)	9—51 ✓
Csontos János: Egy hamisított Corvin-codex müncheni könyvpiaczon	286—313 ✓
Dankó József: Magyar egyházi bibliographiai érdekességek. Az Ordinariusok	105—139 ✓
Erdélyi Pál: Révai Miklós tanítványai	235—247 ✓
Fraknoi Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek missaleja 1498-ból	1—8 ✓
György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben	217—228 ✓
J. Kemény Lajos: A kassai nyomdászat XVII. század történetéhez	248—251 ✓
» » » Ritka XVI. századbeli nyomtatványok a kassai városi levéltárban	206—210 ✓
Dr. Komáromy András: Hol és mikor halt meg Huszár Gál? ..	211—216 ✓
Majláth Béla: Jelentés a N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1887—88-ban	168—185 ✓
Melczer István: Melczer János ismeretlen straszburgi dissertatioja 1595-ből	252—263 ✓
Nussbächer Károly: A brassói evangélikus iskola könyvtára ...	189—194 ✓
Dr. Petzholdt Gyula: A könyvtárnok képzéséről	91—93 ✓
Ráth György: A legrégebb esztergomi obsequiale 1496-ból	264—268 ✓
Schönherr Gyula: Egy XVII. századi magyar könyvnyomtató emlékezte	279—281 ✓
Szilágyi Sándor: Két ritka XVII. századbeli nyomtatvány	52—58 ✓
Thaly István: Ghyecz Kálmán könyvtára	229—234 ✓
Thompson E. Maunde: A kéziratok rendezéséről és fentartásáról. (Francziából fordította Kereszty István.)	94—104 ✓
Zoványi Jenő: Könyvészeti adalékok Melius Péter irodalmi működéséhez	186—188 ✓
Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. (Közlik: Schönherr Gyula, Cs. J., dr. Csánki Dezső és Nagy Imre	85—90 ✓

	Lap
A legrégibb magyarországi könyvtárusi jegyzék 1710-ből.....	59—84
A M. T. Akadémia könyvtárának ősnymtatványai.....	279—281
Trefort Ágoston emlékezete.....	282—285
Vegyes közlemények.....	314—348

Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról. — A M. T. Akadémia könyvtára. — Jelentés a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1888-ban. — Jelentés a szegedi Somogyi-könyvtár állapotáról. — A kolozsvári egyetemi s más hazai nyilvános könyvtárak. — Könyvek osztályozása a könyvtárakban. — Adalék a bakabányai plébánia-könyvtárhoz. *T. K.* — Könyvek Váradi Ötvös Pál hagyatékában 1629-ben. *Sch. Gy.* — Egy kassai harangozó könyvtára 1580-ból. *Ifj. Kemény Lajos.* — Calepinus egy 1588-diki kiadása. Közli: *Kropf Lajos.* — Adalék Lorántffy Zsuzsánna fejedelem-asszony irodalmi működéséhez. Közli: *Illésy János.* — A gróf Sztáray-család oklevéltára. — *rr.* — Ritka magyar könyvek londoni könyvpiaczon. — Corrigendum. (A «Régi Magyar könyvtár»-hoz.) — A Nemzeti Múzeum levéltára. — A Lugossy- és Vitál könyvtár. — Pulszky Ferencz 50 éves akadémiai jubileuma. — Esztergom vármegyei írók. — Halottaink. — A N. Múzeum kézirat-tárának gyarapodása. — Könyvtári és levéltári buvárlatok. — Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből Bécsben. — Dr. Simor János magánkönyvtáráról stb. — Petrik Géza bibliográfiája. — Konstantinápolyi könyvtári buvárlatok. — II. Sándor czár 1856-iki koronázási albuma. — A könyv régen és most. — Bod Péter: *Historia Hungarorum Ecclesiastica.* — A Magyar Könyvszemle 1889-iki folyama. — Értelemzavaró sajtóhibák.

Magyarországi Könyvészet 1888-ban. Összeállította: Horváth Ignác.

	Lap
Magyar irodalom	1—78
Hazai nem-magyar irodalom	79—84
Hazánkat érdeklő külföldi munkák.....	99—104
Naptárak az 1888-ik évre.....	105—111
Egyházi névtárak és directoriumok	112—113
Iskolai értesítők az 1887/88-ik tanévről	114—147
Kimutatás a «Magyar Könyvszemle» 1888-ik folyamában felsorolt könyvekről.	

VÁRADI PÉTER KALOCSAI ÉRSEK MISEKÖNYVE.¹

FRANKÓI VILMOSTÓL.

Hazánk azon részeihez, melyek a török uralom következtében legtöbbet szenvedtek, tartozik a kalocsai érseki megye területe.

Nagy elemi katasztrófa pusztító hatalmával vonult rajta keresztül az ozmán, enyészetet hozva mindarra, mit a keresztény civilisatio öt századon keresztül alkotott és fölhalmozott.

Az érsekség kalocsai és bácsi székesegyházait és palotáit mintha a föld nyelte volna el szobraival és festményeivel, templomi öltönyeivel és edényeivel, könyv- és levéltáraival együtt. Pedig teljesen kétségtelen, hogy a művészet és tudomány kincsei ép oly gazdagságban voltak ott föltalálhatók, mint Esztergomban és Zágrábban.

Csak kevés került el a megsemmisülést, szerencsés véletlen által. De annak éppen ezért fokozott becsét és jelentőséget tulajdoníthatunk.

Igy azon szertartásos könyvek közül, melyeket az érsekek az ünnepélyes isteni tiszteletnél használtak, csak egyetlen egyet

¹ Váradi Péter kalocsai érseknek ezen hártya missaléjára a «Magyar Könyv-Szemle» hívta fel legelőször a szakférfiak figyelmét. (1886-iki folyam 340 l.) Az esztergomi missaléknak ezen 1498-ik évi velencei kiadása a szakférfiak előtt nem ismeretlen. Horvát István, báró Kemény József, Knauz Nándor, Frankói Vilmos, dr. Abel Jenő és mások ezen kiadás hártya- és papírpéldányait jól ismerték. Sőt ismeretes volt a múzeumi könyvtár jelen hártypéldánya is, mely 1877-ben a könyvtár irodalomtörténeti kiállításán s 1882. az országos könyvkiállításon nyilvános közszemlére volt kitéve. Csak a missale tulajdonosának czimere *volt ismeretlen*. Ezt agnoscálta és határozta meg a «Könyv-Szemle» említett folyama, miáltal Váradi Péter elpusztult könyvtárából egy ismeretlen maradványt derített fel. Ezen maradványnak ismertetését adja Váradi Péter kitűnő monographusa a jelen közleményben.

Szerk.

ismerünk : azt, melyet *Váradi Péter* érsek készíttetett, és melyben műízlése emlékét hagyta az utókorra.

Egy példánya ez azon az esztergomi egyházmegye számára rendelt misekönyvnek, melyet 1498-ban Velenczében Speieri János sajtóján, Paep János budai könyvtáros nyomtatott :

«Missale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis.» Ivrtű 250 levélből áll. Tiszta gót betűkkel van nyomtatva.

Papirra és hártýára nyomtatott példányok készültek belőle. Az előbbieket nem ritkák. Az esztergomi, egri főegyházi, a pozsonyi káptalani, a nemzeti múzeumi és budapesti egyetemi könyvtárakban találhatók. Hártýára nyomtatottat kettőt ismerünk.¹ Az egyiket, melyet Perényi Ferencz váradi püspök készíttetett, a győri székesegyház könyvtára őríz, a másik, melyet e helyen ismertetni kívánok, a M. Nemzeti Múzeum birtokában van.²

Ez fényesen van kiállítva. A 20 számozatlan levélre következő első számozott levél, mely az egyházi esztendő első miséjét (Dominica prima Adventus) tartalmazza, a leggazdagabban van ékesítve. Mind a négy oldalát élénk színezetű és gazdagon aranyozott virág- és levélfüzérek környezik. Az alsó lapszél közepén két angyal által tartott babérkoszorú belsejében címér áll. A kilencszegletű címerpajzsból kiemelkedik az aranyozott érseki kereszt. A pajzs felső kék mezéjén két aranyozott csillag ragyog, az alsó aranyozott mezőt stilizált kék liliom díszíti.

Ez Váradi Péter kalocsai érseknek, ezen példány megrendelőjének és első tulajdonosának címere.³

Ugyancsak az alsó lapszél külső szegletében szintén babérkoszorú belsejéből szent Pál apostol alakja emelkedik ki, jobb kezében a pallossal, baljában a könyvvel; tudvalevőleg a bácsi egyházmegyének védszentje, míg az azzal kánonilag egyesült kalocsai egyház szent Péterben tisztelte védszentjét.

A mohácsi vést közvetlenül megelőző időig mind Kalocsán, mind pedig Bácsón volt székesegyház, érseki palota és káptalan.

¹ Egy csonka példány van Nyitrán is az egyházmegye könyvtárában.

S z e r k.

² V. Ö. Knauz Nándor. A magyar egyház régi mise- és zsolozsmakönyvei. Magyar Sion. VII. 88 és kk. II.

³ E sorok írójának ily című munkája : Váradi Péter kalocsai érsek élete. (Budapest, 1884.) 2. l.

Azon körülmény, hogy a könyvet egyedül szent Pál alakja diszíti, arra mutat, hogy Bács számára készült, a hol Váradi Péter élete végső éveiben úgyszólván állandón székelt.

Ugyanezt bizonyítja a 100-ik levélen előforduló ima, melynek a nyomtatott szövegben előforduló azon helyéhez «intercedente beato N. martyre» kézírással oda van iktatva «beata genitrice virgine Maria et *beato Paulo apostolo.*»

Az imént ismertetett lapnak még egy ékességét kell megemlítenem: a nagy A kezdőbetűben térdelő koronás alakot.

A 94-ik levelet (Kánon-tábla) egészen elfoglalja a keresztre-feszített Üdvözítő képe, a bold. Szűzzel és szent János apostollal. Alatta kisebb alakban az Ecce homo. Élénk színezés és technikai ügyesség jellemzi a festményt, a mely azonban magasabb műbecset nélkülöz.

A könyvet nagyszámú díszes kezdőbetű ékesíti. Ezek közül 198 tarka szőnyegalapra ragyogó arannyal van festve; nyolcz virágokkal van körülvéve; 19 pedig Krisztus és a szentek életéből vett jeleneteket és alakokat ábrázol.

Mindez arra mutat, hogy Váradi Péter méltó követője volt, műizlés s műpártolás tekintetében is Vitéz Jánosnak, kinek udvaránál lépett a közélet terére.

Azonban a misekönyvnek nem tisztán a bibliographiai érték és a kegyelet, mely nagynevű megrendelőjének emlékéhez fűződik, kölcsönöz jelentőséget.

A magyar egyházi liturgika történetének nevezetes forrásmunkáját is képezi.

* * *

Ismeretes, hogy a magyarországi kath. egyház, bár a leg-szorosabb kapcsolatban állott Rómával, az egyházi szertartások körében bizonyos eltéréseket és sajátos gyakorlatokat honosított meg.

Dankó József, a nagytudományú egyházi író — kivel, mint lelkes gyűjtővel és avatott bibliografussal, e folyóiratok hasábjain is gyakran találkozunk — megkezdte már a magyar egyház régi szertartásainak leírását.¹

¹ Az «Új Magyar Sion» 1871. és 1872-diki évfolyamaiban, «Magyar Szertartási Régiségek» cím alatt. A becses tanulmány különnyomatban is megjelent.

Különösen a nagyhét szertartásaival foglalkozott behatóan kimutatva, hogy azok Magyarországon több tekintetben az eredetiség jellemét viselik, és azt is, hogy Magyarország különböző részeiben egymástól eltérő szertartások voltak alkalmazásban.

Az általa felhasznált anyagkészletet kiegészíti a Váradi Péter érsek misekönyve. Ez, mint láttuk, az esztergomi érseki megye területe számára készült.

Mint hogy a kalocsai érseki megye használatára külön misekönyv nem nyomtatott: Váradi Péter szükségesnek látta mindazt, a miben a kalocsai gyakorlat az esztergomitól eltért, az illető helyeken, a lap szélein megjelölni.

Igy a virágvasárnapján megtartandó körmenet alkalmával az esztergomi megyében a pap egyszer énekelte: «Scriptum est enim percutiam pastorem».

A kalocsai oldaljegyzet ellenben kívánja: «*Ter cantetur: Percutiam*».

Mialatt a körmenethen résztvevők a feszület előtt leborultak, a kalocsai utasítás szerint: «*Cantetur per pueros: Mundi factor vel Crux fidelis. Deinde incipiat antiphona ista: Ceperunt omnes turbe*».

Azon antiphonák és versek egy részét, melyet Esztergomban azalatt énekeltek, mialatt a körmenet a templomba bevonult, Kalocsán a templom bejárata előtt énekeltek.

A nagypénteki keresztimádás és mise szertartásai részint többféle módosítást, részint tüzetesebb magyarázatot találnak a toldalékokban. Ezek a következők:

«*Quatuor pueri ante crucifixum, conuersis semper ad faciem crucifixi vultibus, post singulos versiculos ad singulos Agios genuflexi cantabunt: Agios o Theos. Deinde quatuor diaconi, dalmaticis rubris solemnibus, ad modum diei sancti Stephani prothomartyris, nudis pedibus, induti, cantabunt: Sancte Deus, ter etiam ad singulos versiculos genuflectentes. Crucifixum autem portabitur a duobus presbyteris omnino planeta coopertum . . .*¹

Dum Fabricator mundi chorus inchoat, primo episcopus, deinde omnes capitulares per ordinem adorant crucifixum, nudatis pedibus,

¹ A könyv későbbi kötés alkalmával körülvágatott, és ezért a lapok szélein olvashatatlanok egyes szavak és sorok.

tertio in terram submissis capitibus et genibus, prostrati totaliter, in unaquaque genuflexione orationem crucis subscriptam dicentes, voce submissa sed devote. Interim continuatur a pueris: Crux fidelis, vel Mundi fabricator, prout videbitur.»

A misère vonatkozólag pedig: «Accepto sacramento episcopus de manu diaconi et calice in altari collocato inchoat cantando ter communionem: Hoc est corpus, et totiens girando ad populum et vocem levando totiens. Postea descendit ab altari et incipit simpliciter: Confiteor Deo. Confessione cum ministris finita, ascendit rursum ad altare et incipit: In spiritu humilitatis et in animo contrito. Deinde dicit: Suscipe sancta Trinitas. Deinde convertitur ad populum dicendo: Orate fratres. Postea alta voce incipit legendo: Preceptis. Pater noster. Et ne nos. Dicit autem Preceptis sine Oremus. Postea dicit in tono lectionis misse: Libera nos quesumus Domine ab omnibus malis. Sed nunquam dicat Per eundem. Acceptum cum reuerentia sacramentum frangit super calicem more consueto et unam particulam calici immittit nil dicendo. Nec dicet Pax Domini nec Agnus Dei. Sed simpliciter incipit: Domine Iesu Christe fili Dei vivi. Sumpto sacramento et obmissis omnibus, que dici solent ante sumptionem calicis, imittens particulam hostie cum vino et aqua de calice recipit reuerenter . . . et accepto vino et aqua, infudit in calicem, nil dicendo; quo in altari collocato . . . Facta communionem, postcommunio non dicitur; sed more solito ablutis manibus revertitur ad medium altaris et coram ipso inclinatus: Quod ore sumpsimus Domine, pretermisiss Corpus tuum et Placeat tibi sancta Trinitas. His finitis statim incipitur vespera; ibidem versicula . . . adduos choros, videlicet episcopus . . . chorus tantum. Tunc episcopus dicit orationem: Respice quesumus. Deinde properabitur processio cum feretris . . . ibidem sacramento collocato . . .»

A nagyszombati szertartásokat illetőleg:

«Dum benedicitur, incensum. Acolitus assummit de carbonibus predictis et ponit in turribulum. Finita vero benedictione incensi sacerdos ignem benedictum aspergit aqua benedicta, et posito incenso in turribulo adole . . . dictum ignem. Interim omnia luminaria ecclesie extinguuntur, ut de igne benedicto posterum accendantur. Deinde diaconus dalmatica indutus, recepta benedictione a sacerdote pontifice, cum subdiacono . . . arundinem vel baculum trium cubitorum et dimidii cum triplici candela desuper affixa et incensa de novo igne

illuminata una cum quinque granis incensis benedicit et vadit ad ornandum pulpitum. Interim incipitur ymnus: Invento rutili. Quo finito diaconus, incensato prius libro, incipit: Exultet iam etc.»

A Krisztus menybemenetele ünnepén a kalocsai egyházmegyében körmenet szokott tartatni. A lap alsó szélére ezen fölírat-tal: «Ad processionem» fel vannak jegyezve az énekelendő versiculuskok és imádság.

A misekönyv szövegében több helyen fordulnak elő kiigazítások, valamint toldalékok is.

A legjelentékenyebbek a következő kézirati jegyzetek:

A 136^a lapon áll a mise «In conceptione sancte Marie.»

A 161^a lapon «In festo visitationis Marie.» A 167. lapon «In festo sancte Marie de nive.»

Ezek mellett a következő jegyzetek állanak a lapszámon.

«Missam conceptionis Virginis gloriose require in fine libri totaliter scriptam, ab apostolica sede confirmatam.»

«Missam festi huius visitationis Marie quere in principio libri, carta secunda.»

«Missam huius festi quere in fine libri.»

És csakugyan ezen három mise feltalálható a könyvhöz kötött hártylevelekre leírva.

A minek értelme az, hogy a kalocsai egyházmegyében a b. Szűz jelesebb ünnepein nem az esztergomi misekönyvben lenyomott misék mondattak; hanem azok, melyek a szentszék által rendeltettek el.

Az eltérés az esztergomi és római misék között különösen jelentékeny a december 8-ki ünnepen: Az esztergomi mise e napon egyszerűen csak a b. Szűz fogantatását ünnepli; a kalocsai (= római) a b. Szűz *szeplőtelen* (vagyis az eredendő büntől ment) fogantatását, melynek miséjét és officiumát IV. Sixtus pápa február 27-ki constitútiójában hagyta jóvá.

A könyv elejéhez három, végéhez tíz levél van függesztve. Ezek a három jelzett misén kívül még két más misét tartalmaznak (In conversione sancti Pauli apostoli és egy votivum), valamint a sz. Márk ünnepén tartatni szokott buzaszentelés szertartását; husvét ünnepére szóló imádságot; a szent mise előtt elmélkedést a pap számára; imádságokat, melyeket a főpap a mise előtt mond; végre

a kanonoki beiktatás alkalmával a kanonok esküjét és a beiktatás formuláját.¹

Mindez különböző időben iratott az üres hártylevelekre. Legnagyobb része a misekönyv elkészülte után, Váradi Péter érsek rendeletére iratott. Tőle származik a kanonoki beiktatás formulája is, mely így kezdődik: «Nos Petrus dei et apostolice sedis gratia archiepiscopus Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum.»

Egyes részek a XVI. század második, sőt a XVII. század első felében is irattak.

A nagybecsű misekönyv eredeti kötése, sajnos, nincsen meg. Mostani kötése egészen új és disztelen.

Vizsontagságairól biztosat nem mondhatunk.

Annyi bizonyos, hogy nem soká volt Váradi Péter tulajdonában. Mert ez három évvel a könyv kinyomatása után (1501 tavaszán) elhalt.

Hagyatékából valószínűleg testvéröccse, Máté birtokába került s ettől Bakocs Tamás kezeibe, mivel Máté szoros összeköttetésben állott.

Bakocs Tamás, mint győri püspök vihette magával Győrre, hol e század közepéig volt, míg Czech János, a város polgármestere, a M. Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

¹ Ezen formulát, mely Várady Péter kezétől származik, alkalmilag közölni fogjuk.

Szerk.

BIBLIOGRAPHIA ORNITHOLOGICA HUNGARICA.¹

Összeállította : CHERNEL ISTVÁN.²

BEVEZETŐ.

Az egyes tudományszakok irodalmát összegező jegyzék, mint a buvárlatot jelentékenyen könnyítő segélyforrás, mind a szakember, mind a kezdő kezében manapság már teljesen nélkülözhetetlen. Miután nálunk a természettudományok általán későn fejlődtek ki, igen természetes, hogy még későbbben juthatott az egyes szakoknak önállóság. Különösen áll ez ornithológiánkra nézve, mely még mai napig is, daczára, hogy a madár magyar ember szemében mindenkor figyelem tárgya volt, a németek, angolok és francziák e szaku irodalmával és fejlettségével alig versenyezhet. De hát az a sok hadjárat, kül- és belviszály, mely a nemzetet mintegy folytonos izgalomban tartá, a nemzeti nyelv és öntudat eltiporása s késő ébredése, nem igen kedveztek az exact tudományok művelésének.

Daczára e kedvezőtlen viszonyoknak, van egy irodalom-történeti adatunk arra,³ hogy már Nagy Lajos korában volt egy madártani mű, melyben *Ladislaus Ungarus* a vadászat és sólymásvázat mesterségét írta le. — Meglehet, sőt valószínű, hogy más

¹ A magyar madártani és a magyar madárfaunára vonatkozó honi és külföldi dolgozatok repertoriuma 1655-től 1888-ig.

² Feladatunk levén a hazai irodalom egyes tudományszakainak bibliographiáját lehetőleg előmozdítani, készséggel adtunk a «Bibliographia Ornithologica hungarica» című monographiának, melyet a fiatal szerző nagy szorgalommal és ügyszeretettel állított össze, tért folyóiratunkban s azt hiszszük, hogy ezzel a szakférfiaknak jó szolgálatot tettünk. Szerk.

³ Schedius Literarischer Anzeiger. 1799. p. 65.

idevágó munkák is léteztek, de ezek, mint annyi más, a sok hadjárat rombolásának eshettek áldozatul. A fenmaradt nyomtatott művek közül, melyben madártani ismereteket találunk, Apácai Csere János «Encyclopaediája» a legrégibb (1655.) A XVIII. században irodalmunkban a latin nyelv uralkodó s így az ornithológiánkat érdeklő munkák is latin, néha német és magyar nyelven irattak. Csak Bessenyei reformtörekvései és irodalmunk ujjaszületésével hódított magának tért a nemzeti nyelv olyannyira, hogy a jelen század eleje óta a természetrajzi munkák is legtöbbszörre magyar nyelven jelennek meg, de ezek bizony a többi szakok irodalmi termékeihez mérten nem nagy számban s inkább nyelvi és kulturtörténeti, mint természettudományi értékkel. Később, midőn az ornithologia saját lábára kezdett állni, az enumerációs, adatgyűjtő és helyi faunákat ismertető irodalom fejlődött ki s nem lévén műnyelv, összegező munkákra nem igen bukkanhatunk. Petényi volt az egyedüli buvár, ki ily összegező művel megajándékozhatta volna irodalmunkat; de Bugát korában született s bár helyes úton indult, célhoz nem ért. Kéziratai a legújabb időig lappangtak, s csak most sikerült Herman Ottónak, legalább egy részüket az enyészettől megmenteni. Így áll ornithológiánk sorsa nemzeti irodalmunkban.

Azonban az ország érdekes madárvilágát a külföldi buvárok is gyakran felkeresték és tanulmányozták úgy, hogy főleg a német nyelven írt, de honi ornisunkra vonatkozó dolgozatok száma elég tekintélyes.

Érezvén azt, hogy a nemzeti közművelődés csak úgy lesz teljes, ha a természettudományok terén is követjük a nyugatot s nemzeti alapon maradvá, felvesszük a versenyt a külfölddel; s tudván, hogy a zoologia egyik legérdekesebb ága, a madártan, mily mostohán tengeti nálunk életét: felébredt bennem a vágy e hézag kitöltésére. Midőn azonban reávettem magamat a madarak tanulmányozására, első dolgom volt az, hogy a madárvilágunkat tárgyzó munkákat ismerjem. Forrástanulmányokat tettem tehát az egyetemi, akadémiai, múzeumi könyvtárakban, a természettud. társulat könyvtárában, felkutattam a tárgyamhoz vágó anyagot, a mihez pedig nem férhettem, azt a meglevő bibliographiai adatok útján ismertem meg.

Ez utóbbi munkánál segítségemre voltak: Petényi Sal. János 1843-ban megjelent értekezése «A madártan születése, serdülése és növekedése felől Magyarországon», Hanák János 1849-ben

kiadott műve: «Az állattan irodalma és története Magyarországon», Szinnyei József és ifj. dr. Szinnyei József 1878-ban megjelent nagy műve: «Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete», Herman Ottónak Dresser «History the Birds of Europe», czimű nagyszabású munkája számára készített dolgozata: «A magyar madártan irodalma», Tschusi Viktor lovagnak a bécsi zool. botanikai társulat folyóiratában kiadott «Bibliographia ornithologica» czimű közleménye, Frivaldszky János a magyar orvosok és természetvizsgálók munkálatai közt napvilágot látott ismertetése az 1869—1880-ig terjedő honi és külföldi állattani szakirodalmunkról, majd dr. Daday Jenő monographikus műve, mely az 1870—1880-ig megjelent állattani irodalmat öleli fel s végre az 1884-től évenként Tschusi összeállításában megjelenő «Die ornith. Literatur Oesterreich-Ungarns» czimű irodalmi jegyzék.

Elkészítettem magamnak egy jegyzéket, mely leltára volt a magyar madarakra vonatkozó honi és külföldi irodalomnak. Ez időben Tschusi azon kérelemmel fordult hozzám, hogy az 1886-ban megjelent magyar madártani dolgozatok jegyzékét állítanám össze, mert ő a forrásoktól távol, külföldi létére, azokhoz nem férhet, egyszersmind buzdított a magyar madártan történetének megírására. Szavait megfogadtam s ornithológiánk históriáját meg is irtam.¹

E munka azonban hiányos maradna mindaddig, míg a madártan bibliographiai képe azt ki nem egészítené. Tekintve a főttebb elsorolt bibliographiai közlemények roppant szétszórtságát és azon czélzatát, mely Daday ismertetését kivéve, csak a szorosan vett tudományos szakmunkákat veszi lajstromba, de meg azt is, hogy a külföldi irodalom példájára nekünk e szakirodalmat teljesen felölelő irodalmi repertoriumunk nincsen: elővettem magánhasználatra készült jegyzékemet, kipótoltam azt a pótlándókkal, megtoldottam az újabb munkák címeivel, hogy kényelmesen használható forrásjegyzéket adjak a szakemberek kezébe.

A rendelkezésemre állott idő sokkal rövidebb volt arra, hogy az irott kútforrásokat is átnézhessem, azért egyelőre csak a nyomtatott művekre terjesztém ki figyelmemet. A felsorolt műveket majdnem mind átnéztem; a mihez pedig lehetetlen volt férnem, azt a meglévő irodalmi jegyzékek kritikai összehasonlítása után

¹ Megj. a Természettud. Közlöny XIX. 1887. p. 415—418; p. 456—460. XX. 1888. p. 53—62.

vettem föl. Hogy részletes kutatásaimról is számot adjak, a következő forrásokra hivatkozom :

Természetrajzi füzetek.

Természettudományi Közlöny.

Természet.

Természettudományi füzetek.

Népszertű természettudományi előadások gyűjteménye.

Erdélyi Múzeum.

Az erdélyi múzeumegylet évkönyvei.

Kárpátégylet évkönyvei.

A magyar orv. és természetvizsg. Munkálatai.

A magy. tud. ak. Évkönyvei.

Magy. tud. ak. Értesítő.

Értekezések a természettud. köréből.

A kolozsvári orv. természettud. értesítő.

Természetbarátok és vadászok könyve.

Vadászlap.

Vadász- és Versenylap.

Szemle. (Szerk. gróf Kreith.)

Gazdasági lapok.

A hunyadmegyei tört. és rég. társulat Évkönyvei.

Erdészeti lapok.

Athenaeum.

Képes Családi Lapok.

Vasárnapi Ujság.

Ország-világ.

Magyarország és a Nagyvilág.

Ország tükre.

Magyar Salon.

Zeitschrift für die gesammte Ornithologie.

Journal für Ornithologie.

Naumannia.

The Ibis.

Ornis.

Gefiederte Welt.

Waidmann.

Hugo's Jagdzeitung.

Waidmannsheil.

Wiener Jagdzeitung.

Verhandlungen des Vereines für Naturkunde in Pressburg.

Verh. und Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturwiss. in Hermanstadt.

Verh. d. k. k. zool. bot. Geselsch. in Wien.

Mittheilungen d. ornith. Ver. in Wien.

Mitth. d. naturw. Ver. f. Steiermark.

Ezek a folyóiratokon, hetilapokon kívül átnéztem az iskolai értesítőket, monographiákat, útleírásokat, általános természetrajzokat, naptárakat. Az elért eredményből kitűnik, hogy a tudomány mai állásának megfelelő madártani munkánk önálló használatra nincsen. A munkák és dolgozatok számaránya következő: összesen tartalmazza e jegyzék 184 szerző munkáját és 110 névtelen közleményt. Önálló munka, vagy melyben madártani részek vannak 55 van; ezek közt 31 magyar, 12 német, 11 latin és 1 horvát. Kisebb dolgozat és értekezés van 617, ezek közt 506 a szerző neve alatt, 111 betűjegy alatt vagy névtelenül jelent meg. A névtelenül megjelent dolgozatok mind magyar nyelven írottak, a szerző nevével ellátott közlemények közt pedig van 281 magyar, 208 német, 13 angol, 3 francia, 2 latin, 1 cseh és 1 lengyel.

Ismerve a nehézségeket, melyek ily célú jegyzék összeállításával járnak, tudom, hogy daczára minden törekvésemnek, egyes címek közleményemből bizonyára kimaradtak. Utána leszek magam is és kérem az érdekelteket is, sziveskednének a jegyzék teljessége végett a hiányzókat pótolni.

I. Önálló művek.

Apáczai Csere János. Magyar Encyclopaedia, azaz minden igaz és hasznos bölcsességnek szép rendbe foglalása és magyar nyelven világra bocsájtása. — Ultrajectum 1653 (helyesebben 1655). 12r. 487 számozott, 20 számozatlan lap. Második kiadás Győrött 1803. 8r. 40 l. latin előszó után 520 pp.

Miskolczy Gáspár. Egy jeles vadkert, avagy az oktalan állatoknak öt könyvekbe foglaltatott teljes históriája, mely elsőben a tudós és híres Franzius Farkas wittenbergai szentírás magyarázó doktor által deák nyelven íratott és sok ízben kinyomtatott. Az után M. G. által magyar nyelvre fordítatott. — Lőcse, 1702. 8r. 713 pp.

Marsigli Alajos gróf. Danubius Pannonico-Mysicus obser-

vationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus. — Hagae Comitum Amstelodami, 1727. ivrét, 5 köt. 786 pp. 282 rézmetszetű táblával (V-ik kötet : «Aves aquaticae Danubium et Tibiscum viventes» 74 tábla). Francia fordításban : Description du Danube depuis la montagne de Kalenberg en Autriche jusqu' au confluent de la rivière Jantra dans la Bulgarie. Traduit du Latin. — La Hage, 1744. fol.

Chernak László. Dissertatio inaug. medica de respiratione volucrum. — Grönnigae, 1773. 4r. IV. 20 pp.

Schmidthauer András. De institutione ac venatu falconum. Nagyszombat, 1749.

Scopoli János. Historia Naturalis. Annus I. — Lipcese, 1769. 8r. 168 pp.

Benkő József. Transsylvania sive magnus Transsylvaniae principatus, olim Dacia mediterranea dictus, orbi nondum satis cognitus nunc multifariam ac strictam illustratus. — Vindobonae, 1777. 8r. (Gerniczesek I. p. 126—134). Második kiad. Kolozsvár, 1833. 8r.

Klein Mihály. Sammlung merkwürdigster Naturseltenheiten des Königreichs Ungarn. — Pressburg und Leipzig, XIV. 1778. 8r. 135 pp. (A fajdról, tuzokról és hattyuról p. 126.)

Piller Mátyás és Mitterpacher. Iter per Poseganam Slavoniae provinciam mensibus Junio et Julio 1782. cum tabulis aeri incisis. — Budaë 1783. 4r. 147 pp. XVI tábla.

Gáthi István. A természet históriája, melyben az ásványoknak, plántáknak és az állatoknak három világa, azoknak megismertető bélyegeivel, természetökökkel, hasznokkal, hazájokkal rendbe szedve és gyöngé elmékhez alkalmaztatva mind együtt magyar nyelven először adatik. — Pozsony, 1795. 8r. 300 pp.

Schoenbauer József. Conspectus Ornithologiae Hungaricae sive enumeratio avium, quas in regno Hungariae observavit et secundum systema Linnei digessit J. S. — Budaë, 1795. 4r. 32 pp.

Grossinger Ker. János. Universa historica physica Regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta — Posonium et Comaromium, 1793—1797. 8r. 5 köt. XXIV, 462 pp. (II. köt. : Historia avium Hungariae.)

Hoffmansegg gróf. Reise des Grafen Hoffmansegg in einigen

(Gegenden von Ungarn bis an die türkische Grenze. Ein Auszug aus einer Sammlung von Original Briefen. (Közrebocsátja : Jähne Kristóf). — (Görlitz, 1800. 8r. 246 pp.

Földi János. Természethistória a Linné systemája szerint. Első csomó : az állatok országa. — Pozsony, 1801. 8r. 428 pp. (Madarak p. 112—213.)

Markovics Nep. János. Hypomnemata de migratione avium. — Pest, 1802. 8r. 33 pp.

Schoenbauer Vincze. Icones et descriptiones partim rariorum partim venustissimarum avium Hungariae. — Pest, 1806. ivrét. Fasciculus primus 12 pp. (Rajzokkal.)

Emődy István. Természethistória. Első rész : az állatok országa. — Sárospatak, 1809. 8r. Második kiadás 1818. 8r. 580 pp. 43 lapnyi latin, magyar és német előszó.

Leonhard József. Systematica mammalium ac avium transylvanicarum enumeratio. — Cibinii, 1812. 8r. 46 pp.

— Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniss von Siebenbürgen. — Hermanstadt, 1818. 8r. XIV, 398 pp.

Mayer Antal. Vollständiger Unterricht wie Nachtigallen, Kanarienvögel, Finken, Lerchen, Gimpel, Zeisige, Stieglitze, Meisen, Rothkelchen und Tauben zu fangen, zu warten, vor Krankheiten zu bewahren und von denselben zu heilen sind, nebst einer kurzen Naturgeschichte dieser Vögel. — Pest, 1816. 8r. 91 pp. (I tábla.)

Tscheiner D. J. Vögelfänger und Vögelwärter oder Naturgeschichte, Fang, Zähmung, Pflege und Wartung unserer beliebtesten Sing- und Zimmervögel nebst einem Kalender für Liebhaber des Vögelfanges und angehende Sammler. — Pest, 1820. 8r. 231 pp. Második kiadás u. o. 1828. (Rajzokkal.)

Pák Dénes. Vadászattudomány, vagyis a vadászat és madarászat egész kiterjedésében, a magyar nemesség és vadászat kedvelők javára és gyönyörködtetésére. — Buda, 1829. 2 köt. 8r. XX. 218 pp.; IV. 224 pp.

Lencsés Antal. A kis selyemdalnok. Utmutatás a kanári veréb tenyésztésére, ápolására és tanítására. — Pest, 1838. 12r. 24 pp.

Vajda Péter. Az állatország fölosztva alkotása szerint Cuvier báró után. — Buda. Első kötet. 1841. 8r. 644 pp.

Zenger Károly. Madarász kézikönyv. Utmutatás a madarász-
szat körébe tartozó madarak megismertetésére. — Pozsony, 1844.
8r. 50 pp. (4 ábra.)

Reisinger János, Állattan a gerinczesekről. — Budán, 1848.
2 köt. I. köt. (Emlősök és madarak.) 412 pp. II. köt. (Hüllők és halak.)
221 pp.

Hanák János. Az állattan története és irodalma Magyar-
országban. (Kiadta Pólya József.) — Pest, 1849. 8r. XVI. 220 pp.
(A szerző arcképével.)

— Az emlősök és madarak képes természetrajza, vagyis azok-
nak természetű képekkel ellátott rendszeres leírása. Magán és
nyilvános oktatásra. Pest, 1853. 8r. 343 pp. (Madarak p. 176—328.)
Számos tábla.

Bielz Ede Albert. Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens,
eine systematische Aufzählung und Beschreibung der in Sieben-
bürgen vorkommenden Säugethiere, Vögel, Amphibien und Fische.
(Vögel von Stetter. p. 38—149.) — Hermanstadt, 1856. 8r. 200 pp.

— Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. (Enumeration
d. Vögel p. 101—144.) Hermanstadt, 1857.

Ettinger József. Srmsko-Slavonsko-Hrvatske divje životnje,
zwieri i ptice. Sadododatkom majlagljek i točnog načina nadjevanje
i nagaženja istih. (Szirmiai, tót és horvát vadon élő állatok és
madarak. Ezek felkeresésére és szelidítésére vonatkozó útmutatás-
sal.) — U Zemunu, Sopprona (Semlin) 1857. 8r. 263 pp.

Nagy József. A madár a teremtés művében. — Komárom,
1861. 8r. XII. 191 pp.

Xántus János. Utasítás a természetrajzi tárgyak gyűjtésére,
elkészítésére, megtartására és tovaszállítására. Legújabb általánosan
elfogadott elvek alapján. — Pest, 1862. 8r. 50 pp. (Ábrákkal.)

Lázár Kálmán gróf. A lég urai. Képek a madárvilágból. —
Pest, 6 füz. 1864—65. XIV. 314 pp. (10 fametszet és szá-
mos ábra.)

Munk Manó. A Herkulesfürdő és környéke. Természetrajzi,
orvosi, füvészeti és statisztikai tekintetben. (Állatok Frivaldszky
Jánostól.) — Pest, 1872. 8r. IV. 263 pp.

Lázár Kálmán gróf. A szabad természetből. — Budapest,
(Házi könyvtár XII.) 1873. 8r. 254 pp.

— Hasznos és kártékony állatainkról. Kézikönyv mezei gaz-

dák, erdőtulajdonosok és kertészek használatára. — Budapest, 1873. 8r. (I. rész: Emlősök és madarak.) 132 pp. (Fametszetekkel.)

Grubiczy Géza. A tyukászat. — Budapest, 1874. 8r. 125 pp. (42 ábra). Második bővített kiadás, u. o. 1875. 8r. 220 pp. (56 ábra.)

Kárpáti Endre. Utasítás a különféle állatoknak gyűjtemények számára való kitömésére és eltartására, valamint az állatok csontvázainak elkészítésére. — Budapest, 1875. 96 pp. (1 tábla.)

Chernel Kálmán. Kőszeg szab. kir. város jelene és multja. — Szombathely, 1878. 8r. 2 köt. 422 pp. (Madarak I. köt. p. 52—58.)

Szinnyei József és dr. Szinnyei József. Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472—1875-ig. — 1878. n. 8r. 1007 pp.

Margó Tivadar. Budapest és környéke állattani tekintetben. — Budapest, 1879. n. 8r. 140 pp. (Madarak Frivaldszky Jánostól p. 29—37.)

Homeyer E. F. Die Wanderungen der Vögel. — Leipzig, 1881. 8r. 415 pp. (Hazánkra vonatkozó megfigyelések p. 363.)

Madarász Gyula dr. Rendszeres névsora a magyarországi madaraknak és az ezekre vonatkozó irodalom. — Budapest, 1881. 8r. 46 pp.

Marschall Á. gróf és Pelzeln Á. Ornithologia viennensis. Die Vogelwelt Wiens und seiner Umgebung, mit einem Anhang: Die Vögel des Neusiedler-Sees. — Wien, 1882. 8r. 192 pp. (1 térkép.)

Lakatos Károly. Magyarország nappali orvmadarai. Erdészek, vadászok és gyűjtők számára. — Szeged, 1882. 8r. 136 pp. (2 tábla.)

Daday Jenő dr. A magyar állattani irodalom ismertetése 1870-től 1880-ig bezárólag. — Budapest, 1882. 8r. 186 pp.

Tschusi Victor lovag (schmidhoffeni.) I. (1882.) Jahresbericht des Comité für ornithologische Beobachtungs-Stationen in Oesterreich-Ungarn. Herausgegeben vom «Ornith. Verein in Wien.» — Wien, 1883. 8r. 202 pp. (Magyarországi dolgozatok: Csátó Jánostól. Czzyk Edétől, Hausmann Vilmostól.)

— és *C. Dalla Torre.* II. (1883.) Jahresbericht des Comité für ornithologische Beobachtungs-Stationen in Oesterreich-Ungarn. — Wien, 1886. 8r. 380 pp.

Rudolf trónörökös ő fensége. Jagden und Beobachtungen. — Wien, 1886. 8r. 688 pp. (1 tábla.)

II. Értekezések és kisebb dolgozatok.

1. A szerző neve alatt megjelent közlemények.

Balogh Pál. A dongó madarokról. (Zelson: «Histoire des Oiseaux monches» nyomán.) — Sas III. 1834.

Barcsay János. Egy szerencsétlen gólyapár története. — Szemle, I. 1884. 25. szám.

Bartsch Samu dr. Korcsesorú seregély. — Természetr. füz. I. 1877. p. 76—77. (1 ábra.)

Batthyány Zsigmond gróf. Horvátországi szalonkák. — Vadász- és Versenylap III. 1859. p. 200.

Bánffy Ádám báró. Megfigyelések az állatok életmódja körül. Néhány észlelet a vándor- és kóborló madarak életéből. — Kolozsv. orv. term. tud. ért. VIII. 1883. p. 185—191.

Bánhidý Béla báró. Kiszedett sasfiak. — Vadász- és Versenylap VI. 1862. p. 203.

Bedőházy János. A kánya, varju és mezei egér. — Természettud. Közl. IX. 1877. p. 134.

Benkő Gábor és Jahn Károly. A mennyiség-természettud. hazai szakirodalom 1884-ben. — Kolozsvári orv. természettud. ért. X. 1885. p. 43—56.

Bérczy Károly. Saskeselyüvadászat Észak-Amerikában. (Francziából.) — Vadász- és Versenylap. IV. 1860. p. 484—488, 499—501.

— Madárvadászat a sik tengeren. (Henry Gaillard után francziából.) — U. o. V. 1861. p. 557—561, 575—577.

— Vadász- és Versenylap. 1857—1867. I—XI. évfolyam.

Blásy E. A «Tátra-Múzeum» és a királyhegyi sasok. — Vadászlap, VII. 1886. p. 482—483.

Bielz Ede Albert. Beitrag zur Unterscheidung der rabenartigen Vögel. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturwiss. in Hermanstadt. IV. 1853. p. 54—57. (1 ábra.)

— Ueber Charadrius morinellus, L. eine für Siebenbürgen neue Vogelart. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XV. 1864. p. 56—58.

— A madarak vándorlásának ideje Erdélyben. — Természet. 1872. 5-ik szám.

Brassay Sámuel. Kritikai jegyzetek gróf Lázár Kálmán

«Kétes távoztju» cz. cikkéhez. — Az erd. múz. egyl. Évk. III. 1864—5. p. 73—76.

Brehm E. Alfréd. A darvak téli tanyája. (Eredeti közlemény). — Vadász és Versenylap. VI. 1862. p. 357—363.

— Ueber einige Vögel des Pester Museums. (Erismatura leucocephala.) — Cab. Journ. f. Ornith. XXVII. p. 334.

Brehm Ker. Lajos. Bemerkungen zu Stetter's Beschreibung der Schneespörner. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. XII. 1861. p. 166—168.

Bobics Antal. Fehér foglyok. — Vadászlap, III. 1882. p. 407.

Buda Ádám. Hunyadmegye területén előforduló madarak jegyzéke. — A hunyadmegyei tört. és rég. társ. Évk. 1882. p. 105.

Cabanis Jean. Bemerkung über v. Csató's Lanius Homayeri. — Cab. Journ. f. Orn. XXXIII. 1885. p. 97—98.

Chernel István. Korcs hamvas varju. — Vadászlap, III. 1882. p. 85.

— Hattyuk a Fertő taván. — U. o. IV. 1883. p. 26.

— Difformis csörképződés egy fogolynál. — U. o. 1883. p. 295; ábrája p. 323.

— Vidékünk hasznos és káros madarai. — Kőszeg és Vidéke. III. 1883. 25. sz.

— Tavaszi szalonka-vonulás. — Vadászlap, 1881—85-ig.

— Őszi szalonka-vonulás. — U. o. 1881—85-ig.

— Párbaj a madárvilágban. — Szemle, II. 1885. 12. szám.

— Kőszeg vidékén előforduló ritkább emlősök és madarak. — Kőszeg és Vidéke, V. 1885. 5. szám.

— Öngyilkosság az állat-, illetőleg a madárvilágban. — U. o. V. 1885. 20 és 21. szám. «Hon», I. 1885. 8. szám.

— Az erdei szalonka költéséhez. — Vadászlap, VI. 1885. p. 236.

— Egy hét a fogolyvadászatok Eldoradójában. — U. o. VI. 1885. p. 319.

— Madaraink vándorlása. — Hasznos Mulattató, XIV. 1886. 8 és 9. füz.

— Szalonkáink tavaszi vonulása. — Vadászlap, VII. 1886. p. 186.

— A bécsi ornithologiai kiállítás. — Kőszeg és Vidéke, VI. 1886. 20. szám.

Chernel István. A madarak életkora. — Pozsonyvidéki Lapok, XIV. 1886. 100. szám. Kőszeg és Vidéke. VI. 1886. 25. és 26. szám.

— Kacsavadászat a szentgyörgyi «Soór-ban». — Vadászlap, VII. 1886. p. 315.

— A fajok elterjedése Dunántul nyugati hegylánczaiban. — U. o. VII. 1886. p. 355.

— Madártani megfigyelések. Ordo II. Fissirostres. — Kőszeg és Vidéke, VI. 1886. 48. és 49. szám.

— A honi madártan történetéből. — U. o. VII. 1887. 1 és 2. szám.

— Torzesőrü madarak. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 57—59. (1 ábra.)

— Einige Beobachtungen über den Zwergfliegenfänger. (*Muscicapa parva*, L.) — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, XI. 1887. p. 20—21.

— Örvösludak Érsek-Ujvár vidékén. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 126.

— *Bernicla torquata*, Bechst. bei Neuhausl in Ungarn erlegt. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, XI. 1887. p. 55.

— Madártani megfigyelések Pozsony vidékén 1885-ben. — (Különleny. a «Verh. d. Ver. f. Naturkunde in Pressburg.» 1887. 25 pp.) A pozsonyi term. tud. és orv. egyeslet közleményei. 6. füzet 1884—1886. p. 41—65.

— Adatok Vas-, Sopron-, Pozsony- és Fehérmegye madárfaunájához (Ordo I. Rapaces.) — Vadászlap, VIII. 1887. p. 175—178.

— Sammlung von Vögeln, Nestern und Eiern, gelegentlich eines mehrwöchentlichen Aufenthaltes behufs ornithologischer Beobachtungen und Forschungen beim Velence-er-See (Weissenburger Com.) in Ungarn. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, XI. 1887. p. 106—107.

— A honi madártan történetéből. A madártan fejlődése a XVIII. század végéig. — Természettud. Közl., XIX. 1887. p. 415—418.

— A velencei tóvidék életéből. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 374—377. (1 kép.)

— A honi madártan történetéből. (E század elejétől a kir. magy. természettudományi társulat megalapításáig.) — Természettud. Közl., XIX. 1887. p. 456—460.

— Lásd Tschusi Victor lovag.

Chernel Kálmán. Die nützlichen Vögel unserer Gärten. — Frauendorfer Blätter, 1854.

— Nézetek az erdei szalonka vándorlásáról. — Vadász- és Versenylap, II. 1858. p. 113—119.

— A «Rábaköz.» — U. o. IV. 1860. p. 100. Hazai és külföldi vadászrajzok (szerk. Bérczy K.) p. 355—365.

— Az erdei szalonka költözése. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 174.

— Kőszegi szalonkák. — U. o. VII. 1863. p. 156, 544.

— Visszafelé vonul-e a szalonka? — U. o. VIII. 1864. p. 186.

— Die Vögel West-Ungarns. — Isis, 1865.

— Der Farbenwechsel der Vögel. — Gaea, 1866.

— Madaraink vándorlása. — A magy. orv. és természetv. XXI-ik nagygy. vázl. 1879. p. 307.

Csató János. Ein für Siebenbürgen neuer Vogel, Phalaropus cinereus. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. zu Hermanstadt, XII. 1861. p. 1.

— Aulada leucoptera und Sterna leucopareja und deren Vorkommen in Siebenbürgen. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. zu Hermanstadt, XIII. 1862. p. 173—175.

— Beschreibung des Nachtigallen-Rohrsängers, Sylvia luscinoides, Savi. einer neuen siebenbürgischen Vogelart. — U. o. XIV. 1863. p. 145.

— A Retyezát helyviszonyi és természetrajzi tekintetben. — Az erd. múz. egyl. Évk. IV. 1866. p. 72—89. (Madarak. p. 76—78.)

— A Székásvölgy flórája és madárfaunája. — A magy. orv. és természetv. Munk. XIII. 1868. p. 252—280. (Madarak : p. 275—280.)

— A Sztrigy mentének és mellékvölgyeinek természetrajzi leírása. — Az erd. múz. egyl. Évk. VI. 1873. p. 104. (Madarak p. 130—139.)

— Egy pár szó a Plectrophanes nivalisról. — Erd. múz. Évk. IV. 1876. p. 77—78.

— A saskeselyű (Gypaëtus barbatus, Cuv.) Erdélyben. — Természetr. füz. I. 1877. p. 10—12.

— Lanius major, Pall. Erdélyben. — U. o. II. 1878. p. 91—92.

— A Pyrrhula major, Ch. L. Br. előjveteléről Erdélyben. — U. o. V. 1881. p. 18—21.

Csató János. Torzcsórü szürke harkály. — U. o. II. 1878. p. 93. (1 ábra.)

— *Gypaëtus barbatus.* — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, IV. 1880. p.

— Beitrag zur Naturgeschichte der Zwerg-Ohreule, *Scops Aldrovandi.* — U. o. VI. 1882. p. 13—14, 24—25.

— Beobachtungen über die Lebensweise des Königs- und Schwarzen Milans (*Milvus regalis*, Br. et ater, Br.) in Siebenbürgen. — U. o. VI. 1882. p. 104—105.

— Bemerkungen über die Sumpf- und Trauermeise. *Parus palustris*, L. et lugubris, Natt. — U. o. VII. 1883. p. 50—51.

— *Lanius excubitor*, L. in Siebenbürgen brütend. — U. o. VII. 1883. p. 202—203.

— A *Phalaropus hyperboreus*, L. előjövételéről Erdélyben. — Zeitschr. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 18—21.

— Ueber *Lanius Homeyeri*, Cab. — U. o. I. 1884. p. 229—234. (1 tábla.)

— Ueber den Zug, das Wandern und die Lebensweise der Vögel in den Comitaten Alsó-Fehér und Hunyad. — U. o. II. 1885. p. 392—522.

— Buváraink. — Vadászlap, VII. 1886. p. 386.

— A bukdárok. — U. o. VIII. 1887. p. 102—103.

— Ueber *Locustella luscinioides*, Savi. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. XI. 1887. p. 105—106.

— L. Tschusi Victor lovag.

Clarke William E. Field-Notes from Slavonia et Hungary with an annotated List of the Birds observed in Slavonia. — The Ibis, 1884. p. 125—145.

— On the occurrence of *Oestrelata haesitata* in Hungary. — U. o. 1884. p. 202.

Czyrk Ede l. Tschusi Victor lovag.

Csukássy József. A tavasz repülő postása. — Magyarország és a Nagyvilág, XIV. 1877. p. 327—328.

Danford Charles J. u. John A. Harrie Brown. The Birds of Transsylvania. — The Ibis, 1875. p. 188—199, 291—312, 412—434.

Dapsy László. A varjak. — Vasárn. Ujs., XV. 1868. p. 535—536.

Dezső Béla. Több állatosztály vándorlási vonalairól és elterjedéséről. — Erd. múz. IV. 1877.

— Az erdélyi múzeum *Plectrophanes nivalis*éről. — U. o. IV. 1877. p. 51—52.

Dittrich. Jagd in Gödöllő. (*Aqu. fulva.*) Wien, Jagdzeit. XX 1877. p. 572.

Ebenhöh Ferencz. Die Vögel des Koronczóer Weichbildes. — Correspondenzbl. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg. II. 1863. p. 91.

Entz Géza dr. A salangana. (*Hirundo esculenta.*) — Természet. 1870. p. 109—113.

Eöri Andor (sárvári). A madár és fészke. — Vasárn. Ujs., X. 1863. p. 263—265, 274—276. (18 ábra.)

Eszterházy Andor gróf. A reznek tűzok. — Vadász- és Verseny lap, VI. 1862. p. 504.

Ettinger József. Der symrische Sumpf «Obedska Barra» und seine Vogelwelt. — Abh. d. kk. zool. bot. Ges. in Wien, VII. 1857. p. 71—78. — Wien, Jagdzeit. IV. 1861. p. 343.

Faszl István. Sopron madarai. — A sopr. sz. Benedekr. főgymn. Ért. 1882—83. p. 1—31.

— Zur Kenntniss der Schwirrsänger. I. *Locustella luesinioides* (der Nachtigallen-Rohrsänger) am Neusiedlersee. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, X. 1886. p. 303—304.

Fekete Izidor dr. Rejtélyek az állatvilágból. (Öngyilkos tengelicz.) — Vadászlap, IV. 1883. p. 170.

Fényes K. dr. Gődények Arad vidékén. — U. o. VII. 1886. p. 314.

Finger Gyula. Vom Neusiedlersee. Ornithologische Notizen. — Mitth. d. Aussch. d. orn. Ver. in Wien, 1876. 5. és 7. szám.

— Zwei neue Vögel Oesterreichs und Orn. Austriaca. — Sitzungsber. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, VII. 1857. p. 157.

Fischer Lajos báró. Beobachtungen am Neusiedlersee. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, VI. 1882. p. 47—48.

— Schussliste vom 6. bis 14. Oktober zu Pomogy. — U. o. VI. 1882. p. 105.

— Im Kapuvärer Erlenwalde. — U. o. VII. 1883. p. 153.

— Ornithologische Beobachtungen vom Neusiedlersee. — U. o. VII. 1883. p. 75, 96, 115, 141.

Fischer Lajos báró. Notiz über zwei überwinterte Staare. — U. o. VIII. 1884. p. 31.

— Herbst- und Winterbeobachtungen am Neusiedlersee und Hanság. — U. o. IX. 1885. p. 32—33.

— Ein interessanter Enten-Bastard (*Anas boschas* und *Anas clypeata*). — U. o. IX. 1885. p. 44.

— Ankunft von *Motacilla alba* im Hanság. (1885.) — U. o. IX. 1885. p. 47.

— A «Hanságból.» — Vadászlap, VIII. 1887. p. 94—96.

Fittler Oktáv. Paradicsom madarak. (Lichterfeld után.) — Természett. Közl. IX. 1877. p. 384—388.

Fourness Hermann. Vom Neusiedlersee. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, X. 1886. p. 157.

— Beiträge zur Kenntniss der Schwirrsänger. — U. o. X. 1886. p. 316—318.

— *Frauenfeld György lovag.* Zoologische Miscellen. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XXIII. 1873. p. 1—16.

— Notiz über zwei Vögelvarietäten in Siebenbürgen. (*Anas boschas* u. *Sturnus vulgaris*.) — U. o. XXIII. 1873. p. 15—16.

Frítisch Antal dr. Eine Reise nach dem Banat 1852. — Cab. Journ. f. Ornith. II. 1854. Erinnerungsschr. p. 33—38.

— Einige ornithologische Notizen gesammelt auf einer Reise durch Croatien, Dalmatien und Montenegro. — U. o. VI. 1858. p. 411—415. — Cesta do Chrovatska, Dalmacie a na Černu horu. — Ziva, 1864. p. 288.

— Cesta do Banatu (Bánáti utazás.) — Ziva, 1853.

Frivaldszky Imre. Hazánk faunájára vonatkozó adatok és a pusztapeszéri erdő. — A magy. tud. Ak. Évk. IX. 1848—1859-ig. p. 19—28.

— Jellemző adatok Magyarország faunájához. — U. o. IX. 1864—69. p. 1—275. (Madarak: p. 10—12.)

Frivaldszky János. Adatok Máramaros vármegye faunájához. — Math. és természettud. Közl. IX. 1875. p. 201.

— Hazánk faunájának gyarapodása az utóbbi években. (1869—1879. augusztus hóig.). — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. XX. 1879.

— Lásd Margó Tivadar.

Fronius Fr. Beobachtungen während des Jahres 1855 über

periodische Erscheinungen im Thier- und Pflanzenreiche aus der Umgebung von Schässburg. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanntadt. VII. 1856. p. 10—14.

Fuss C. Monströse Bildung der Füße an einem Haushahn. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. I. 1850. p. 142. Tab. IV. a. b.

Fuss Mihály l. Hausmann.

Füredi Albin. A tengelicz. — Kép. Családi lapok, II. 1880. p. 505—507.

Gadl G. Ornithologische Unterhaltungen. — Hormayr's Archiv. Wien, 1826 et 1828. 50 pp.

Gajári J. A madarak házassági élete. — Vadászlap. IV. 1883. p. 75.

Gerőffy Gy. A fakó keselyű nálunk. — Vadászlap, II. 1881. p. 214.

Geyer G. Gyula. Adalékok Rozsnyó vidékének faunájához s flórájához és lebtani töredékek. (1868. július végeig Rozsnyón és környékén tett állattani és phaenologiai észleleteim kivonata.) — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. XIII. 1868. p. 239—249.

Greisiger Mih. Die Vögel von Szepes-Béla und Umgebung. — Jahrb. d. ung. Karpathen Ver. XI. 1884. Abh. p. 70—95.

Greisinger József. Adatok ritka vadjainkról. A vadhattyu. — Vadász- és Versenyl. XV. 1871. 5. szám.

— Vándor vizimadaraink az Al-Dunán. — U. o. XV. 1871. 18. és 20. számok.

— Az «albinók» a madarak közt. — U. o. XV. 1871. 28. szám.

Grineus Nep. János és Rokosch István. A Zólyom megyében vizsgált és nagyobb részt ki is tömött állatok és madarak sorjegyzéke. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. III. 1843. p. 107—108.

Grubiczy Géza. A szelíd szárnyas állatok ösztönéről. (Cantelo W.: «A tyúkok és egyéb szárnyas állatok mesterséges kiköltéséről» cz. munkájából.) — Természet. VI. 1874. p. 367.

— A tyúkok tartása és hizlalása. — U. o. VI. 1874. p. 131—135.

Guillaume Domonkos Athanáz dr. Fragmentarische Beschreibung des Grossfürstenthums Siebenbürgen; Tagebuch einer Reise von Szász-Regen nach Kolos im Jahre 1815. — Beilage zum André's Hesperus. Prag. 1817—18.

Guillaume Domonkos Athandz dr. Beschreibung eines mir unbekannten Raubvogels. (Néhány Erdélyben 1816-ban nov. 8-án lött sólymot ir le.) — Andre's Hesperus Nr. 10.

Guist M. Zur Naturgeschichte des grauen Geiers. — Verh. u. Mith. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, XIII. 1862. p. 49—52.

Hanusz István. Bibicz madarak. — Magy. Salon. I. 1884. p. 77—79.

Harvie Brown J. l. Danford.

Hausman Vilmos. Der Nucifraga carycatactes. Beiträge zu seiner Naturgeschichte. — Verh. u. Mitth. d. siebenb. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, XII. 1861. p. 24—33.

— Die Sumpfohreule. *Strix brachyotus*. — U. o. XIII. 1861. p. 103—111.

— Ueber *Turdus saxatilis*. — U. o. XVI. 1865. p. 107—110, 118—121.

— Ueber den Mauerläufer. (*Tichodroma muraria*.) — Ule und Müller. «Die Natur», 1867. Nr. 10.

— Der Oriol. (*Oriolus galbula*.) — U. o. 1869. 14. szám.

— Der Seidenschwanz. (*Bombycilla garrula*.) — U. o. 1869. 49. szám.

— Vogel-Varietäten in Siebenbürgen. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XX. 1869. p. 3—7.

— Der Rothfussfalke. (*Falco rufipes*.) — «Die Natur», 1869. 17. szám.

— *Bubo Maximus*. Der Uhu. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XXX. 1880. p. 49—62.

— és *Fuss Mihály*. Vorkommen der *Emberiza hortulana* in Siebenbürgen. — U. o. XXX. 1880. p. XX.

— Der Rosenstaar oder rosenfarbige Hirtenvogel. (*Sturnus roseus*.) Beobachtungen über denselben in Ost-Siebenbürgen. — Gef. Welt. XI. 1882. p. 273—274.

— Der gelbkehlige Bienenfresser. (*Merops apiaster*.) — U. o. XI. 1882. p. 345—347.

— Ueber das Vorkommen der Gartenammer (*Emberiza hortulana*) in Siebenbürgen. — U. o. XI. 1882. p. 383.

— Der kleine-, der Halsband-, der Trauer- und graue Fliegenschnäpper. — U. o. XI. 1882. p. 393—395, 403—404, 413—415.

Hansmann Vilmos l. Tschusi Victor lovag.

Havas Sándor. A Sárret madarai. — Vadász- és Versenylap, II. 1858. p. 284—285.

Haydin Imre. Egy kis ornithologia. — Pozsonyvidéki Lapok, XV. 1887. 80. szám.

Heinrich Károly. Limicola pygmea, Koch. ein für Siebenbürgen neuer Vogel und Phalaropus cinereus, Meyer. eine ornithologische Seltenheit. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. XXVIII. 1878. p. 44—46.

Herman Ottó. Falco subbuteo. — Az erd. múz. egyl. Évk. III. 1864—65. p. 84—86.

— Állattani közlések. — U. o. III. 1864—65. p. 87—91. IV. 1866—67. p. 48—53. V. 1868—70. p. 30—32, 92—96.

— A Mezőség. I. Hódos vagy Szarvastó és környéke. — U. o. V. 1868—70. p. 8—30.

— Erismatura leucocephala, L. a magyar ornisban. — Magy. tud. akad. math. és természettud. közlemények X. 1872. p. 151—161. 2 tábla.

— A Mezőség. II. A mezőzár-tóháti, továbbá méhesi, baldi és mezősályi tósorozat. — Az erd. múz. egyl. Évk. VI. 1873. p. 42—67. 1 térkép.

— A magyar madárvilág ez idei vendége (Pastor roseus.) — Term. tud. Közl. VII. 1875. p. 263—267.

— A magasból (a daruról). — Vasárnapi Ujs., XXII. 1875. 649—650, 681—682.

— A tó csendéletéből. — U. o. XXII. 1875. p. 406. (1 kép.)

— A méh ellenségei (a fecskék.) — Term. tud. Közl. VIII. 1876. p. 362—363.

— A kánya, varju és mezei egér. — U. o. VIII. 1876. p. 457—461.

— A saskeselyű és keselyű. — U. o. IX. 1877. p. 177—183. (3 ábra.)

— Éles határok a madarak elterjedésében. — Term. rajz. füz. I. 1877. p. 8—10.

— Korecsesőrü madarak. — U. p. I. 1877. p. 74—76.

— A műnyelvről (az «Oriolus» czikkhez). — U. o. II. 1878. p. 88—91.

— A magyar madártan irodalma. — U. o. II. 1878. p. 80—88.

Herman Ottó. A fülemilg utazása. -- Vasárn. Ujs., XXIV. 1878. p. 119—122.

— Apró madarak hagymával. — Term. tud. Közl., X. 1878. p. 41—46.

— Az állatélet, mint munka, kifejtve főképpen a madárvilág munkás rajaiból. — U. o. X. 1878. p. 1—15, 41—50, 89—104. (Számos ábra.)

— Torzcsőrű varju. — Term. rajz. füz. II. 1878. p. 93. (1 ábra.)

— A nagy út. (A madárvilág tavaszi mozgalma alkalmából.) — Népszerű term. tud. előad. gyűjt. III. 1879. 15 füz. p. 1—43. (Ábrákkal.)

— Xema Sabinii, Leach. a magyar madárvilágban. — Term. rajz. füz. III. 1879. p. 92. (1 tábla.)

— A madártársaságból. — Magyarország és a Nagyvilág XVI. 1879. p. 427.

— Egy kép hazánk madárvilágából. (Kovil vidékéről.) — Term. tud. Közl. XII. 1880. p. 1—9.

— Az öngyilkos stiglinecz. (Válasz dr. Fekete Izidor «Rejtélyek az állatvilágban» cz. cikkére.) — Vadászlap, IV. 1883. p. 235.

— Természetrajzi füzetek. I—X. évf. 1877—1887.

— Lásd «Reliquia Petényiana.»

Hertelendy Imre. A fehér mocsár és környéke. — Vadász- és Versenylap, X. 1866. p. 17—20.

Hetényi Mihály. Korai fiók veréb. — Term. tud. Közl., V. 1873. p. 150.

Hodek Ede. Ueber die Pelikane. (Titel vidékéről.) — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. XXIII. 1873. 1. füz.

— Die Pelicane im europäischen Osten. — Wien. Jagdzeit., XVII. 1874. p. 601—607, 630—637.

— Reisebericht von der unteren Donau. — Mitth. d. Aussch. d. orn. Ver. in Wien a. d. Mitgl. 1876. 4. szám.

— Die «Obedská bara.» Ein ornithologisches Bild. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, I. 1877. p. 13—16, 23—25.

— Ornithologischer Reisebericht von der unteren Donau. -- U. o. I. 1877. p. 44—46, 69—71, 73—76, 83—88.

— Meine Frühjahrs Reise 1870. — U. o. II. 1878. 12. szám.

Hodek Ede. Lämmergeier in Oesterreich-Ungarn erlegt. — U. o. III. 1879. 2. szám.

Hohenberg M. Schnepfenstrich und brütende Schnepfe. — Waidm. VII. 1876. p. 149.

Homeyer E. F. Ueber den Jahresbericht (1882.) des Comités für ornithologische Beobachtungs-Stationen in Oesterreich-Ungarn. Zeitschr. f. d. ges. Orn. I. 1884. p. 172—176, 261—267.

— Einige Blicke auf das erste Heft der «Zeitschrift für die gesammte Ornithologie von dr. Jul. Madarász. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. VIII. 1884. p. 83.

Horváth Géza. Neue Beiträge zur Kenntniss der Wirbelthiere Oberungarns. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XVII. 1867 p. 553—559.

— Van-e a tyúkneműek közt hermaphrodita? — Term. tud. Közl., XVI. 1884. p. 27—29.

— *Husztly Zakariás.* Der Ungarische Trappe. — Ung. Magazin, 1781. p. 466. (1 ábra.)

Illés Nándor. A rovarpusztító madarak szereplése a természet háztartásában. — Erdész. Lapok. 1871. p. 292—301.

Jaksch Chr. Mittheilungen aus der Gaea und Fauna von Iglau. — Sitzungber. d. naturf. Ver. in Brünn, VI. 1867. p. 5.

Jákó János dr. Lehetséges-e, hogy a tyúkfélék közt is van hermaphrodita? — Term. Közl., XV. 1883. p. 501.

Jahn I. Benkő.

Jäger G. dr. Ueber die Lebensweise eines Exemplares *Recurvirostra avocetta*. (vom Neusiedlersee.) — Sitzungber. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, IX. 1859. p. 98—101.

Jeitteles Lajos. Prodrömus faunae vertebratorum Hungariae superioris. — Abh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XII. 1862. p. 267—278.

— Zoologische Notizen aus Oberungarn. — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg. V. 1860. p. XLIII, LXXXVI.

— Ueber zwei für die Fauna Ungarns neue Vögel. *Falco cenchris* und *Larus argentatus*. — Abh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. XI. 1861. p. 327—329.

Jickeli C. *Phalaropus hyperboreus* in Siebenbürgen erlegt. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, XXIII. 1873. p. 15.

Jukovits Antal. Verzeichniss der am Neusiedlersee häufiger vorkommenden Vogelarten. — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, II. 1857. p. 32.

— Ornithologische Notizen. — U. o. II. 1857. Sitzungsber. p. 18, 26. — III. 1858. p. 3, 30, 66.

— Verzeichniss der am Neusiedlersee vorkommenden Vögel. — U. o. VIII. 1864–65. p. 49–54.

Kabina J. A siketfajd-jércze fészken. — Vadász- és Versenylap. VI. 1862. p. 523.

Kajári. A fürj. — Vadászlap., I. 1880. p. 269.

Kalbermatten Leo báró. Sumpfleben in Ungarn, Bosnien und Slavonien. — Neue Illustr. Zeit. XV. 1887. p. 356–357. (Képekkel.)

Kádár Henrik ifj. A kócsagok tanyája. — Vadászlap, II. 1881. p. 249–250.

Keglevich Béla gróf. A szalonkaidényre vonatkozó jóslat. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 110.

Kemeniczky Kálmán. A lombok szive. — Országvilág, I. 1880. p. 367–370.

Kempelen Radó. Heves- és Külső-Szolnok vármegyék állattani leírása. — 1868.

Koch Antal. A mennyiség- természettudományi hazai szakirodalom 1878-ban. — Kolozsvári orvostermészettud. Ért. IV. Természettud. szak. II. 1. füz. p. 33–43.

— U. a. 1879-ben. — U. o. V. p. 84–95.

— U. a. 1880-ban. — U. o. VI. p. 223–234.

Koch Ferencz és Primics György. A mennyiség-természettudományi hazai szakirodalom 1881-ben. — U. o. VII. p. 164.

— U. a. 1882-ben. — U. o. VIII. p. 169–180.

— U. a. 1883-ban. — U. o. IX. p. 180–204.

Kocyan Antal. Die Vögel der Nord-Tátra. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, VII. 1883. p. 169, 186, 230.

— Die Adler im Tátragebirge. — Zeitschr. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 70–72.

Kornhuber Endre. Notiz über die Erbeutung dreier Seeadler. (*Haliaëtus albicilla*.) — Sitzungsber. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg. I. 1856. p. 52–53.

— Notiz über den Flussadler. (*Paudion haliaëtus*.) — U. o. II. 1857. p. 27.

Kornhuber Endre. Die Vögel Ungarns in systematischer Uebersicht, nebst Kurzer Angabe ihrer unterscheidenden Charaktere. — VI-ter Jahresber. der pressburger Ober-Realschule. 1856. p. 37—72. Sep. 1856. 4r. 36. pp.

— Erbeutung von *Vultur fulvus*. — Sitzungsber. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, V. 1860. p. XLII.

Kotz A. báró. Ueber *Scolopax rusticola*. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, IX. 1885. p. 154, 163.

Kovács Géza. Az ornithologiai congressus Bécsben. — Erdész. Lapok, XXIII. 1884. 610—615.

Kovács István. A harkályok érdekében. — U. o. XIX. 1880. p. 672—674.

Kramer János. De Camelo-Struthionibus Viennae ova ponentibus et eadem excludentibus; et de gallinis Dotensibus in Hungaria ova sola membrana pellucida tecta parientibus, et incubitu suo feliciter excludentibus. — In Comm. lit. 1733. p. 306.

Kriesch János. Erdeink lakói. — Erdész. Lapok, XIII. 1874. (Madarak p. 538—543, 613—616.)

Kőrösy. Kurze Beiträge zur Ornithologie Siebenbürgens. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, X. 1859. p. 244—248.

— Pelikánok a székely havasokon. — Vadászlapp, III. 1882. p. 407.

Kuhn Lajos dr. A tojás- és fészekgyűjtés és az azokkal való bánásmód. — Délmagy. term. tud. füz. II. 1878. p. 48.

— A délmagyarországi természetrajzi múzeum Temesvárott. (Az 1877-ben szerzett kitömött madarak jegyzéke.) — U. o. II. 1878. p. 152.

— Délmagyarország madárvilága. — U. o. V. 1881. p. 37—42.

— Der Vogelzug in der Umgebung von Nagy-Szent-Miklós (Torontáler Com.) im Jahre 1881. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, II. 1882. p. 86, 96.

— A madárvonulás Nagy-Szent-Miklós és Nagyfalu környékén az 1881 és 1882-ik években. — Délmagy. term. tud. füz. VII. 1883. p. 49—61.

— A madarak költéséről Nagy-Szent-Miklós és Nagyfalu környékén az 1880—1886-ig terjedő években. — A magy. orv. és term. vizsg. XXIII. nagygyűl. Évkönyve. 1886. p. 130—134.

Kvassay Jenő. A gólya és diófa. (Adatok a gólya életéhez.) — Vasárn. Ujs. XIX. 1872. p. 147.

Lakatos Károly. A magyarországi örvös ölyvekről. — Term. tud. Közl. X. 1878. 104. füz.

— A réti sasról (*Haliaëtus albicilla*.) — U. o. XI. 1879. 116. füz.

— A magyarországi kányákról. — U. o. XI. 1879. 121. füz.

— Vadász élmények: Saslövés. Kacsa lesen. — Szemle, I. 1883. 2. szám.

— Kócsagfajaink. — U. o. I. 1884. 5. szám.

— A szélkiáltó. — U. o. I. 1884. 9. szám.

— A madarak vándorlása. — U. o. I. 1884. 10., 11., 12., 13. számok.

— A verebek játéka. — U. o. 1884. 14. szám.

— A madarak szerelme, házaselete és fészkelése. — U. o. I. 1884. 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32. számok.

— A császármadár. — U. o. I. 1884. 36., 37., 38. számok.

— A kiválóbb énekes madarak daláról. — U. o. II. 1885. 10. szám.

— Apróbb madaraink réme. (*Astur nisus*.) — U. o. II. 1885. 13. szám.

— Az ölyv. — U. o. II. 1885. 16. szám.

— Küzdelem varjak és uhu közt. — U. o. II. 1885. 18. szám.

— A tűzok. — Vadászlap, IV. 1883. p. 255.

— Mocsári zsványok. — U. o. IV. 1883. p. 105., 118.

— A szélkiáltó csőréről. — U. o. IV. 1883. p. 381., 392.

— A Csongrádmegyében előforduló orvmadarak. — U. o. IV. 1883. p. 217—220, 229—232.

— A sárszalonkák. — U. o. IV. 1883. p. 305—309.

— A méhészt ölyvről. — Term. tud. Közl. XIV. 1882. p. 24—26.

— Nemes gémfajaink. — Vadászlap, V. 1884. p. 158., 173., 201.

— A lotyósnepf. — U. o. V. 1884. p. 368., 383.

— A vadlúd. — U. o. V. 1884. p. 406., 422.

— Nappali orvmadaraink zsákmányolási módjairól. — U. o. VI. 1885. p. 181., 221., 264., 302., 345.

— Egy ritka vendég Szegeden. (*Motacilla sulphurea*. — U. o. VI. 1885. p. 8.)

- Lakatos Károly.* A horgosi vizek. — U. o. VII. 1886. p. 213., 226., 258., 265.
- Az erdei szalonka életéből. — U. o. III. 1886. p. 214., 226.
- Az erdei szalonka húzása és költéséről. — U. o. VII. 1886. p. 318., 339.
- Az erdei szalonka természetrajzi leírása. — U. o. VII. 1886. p. 438., 483. — VIII. 1887. p. 7., 44.
- Az erdei szalonkák párosodása. — U. o. VIII. 1887. p. 149—150., 162—163., 232—233.
- Hány válfaja van az erdei szalonkának s mi által különbözik külsőleg a him a tojótól? — U. o. VIII. 1887. p. 241—242.
- Difformis csőrű madarak. — U. o. VIII. 1887. p. 140—141.
- Ragadozó madaraink magyar elnevezéseinek kérdéséhez. — U. o. VIII. 1887. p. 346—348., 362—363., 390—391., 401—402., 478—479.
- A kardcsőrű gulipán-snepf. (*Recurvirostra avocetta*.) — U. o. VIII. 1887. p. 416—417.
- Landbeck Lajos.* Die Reiher-Insel bei Adony in Ungarn. — Isis, 1842. p. 267—283.
- Der Pöszérer Wald und seine Bewohner. — Buch der Welt, 1843. 6 pp.
- Säugethiere und Vögel Siebenbürgens. Beiträge zur zoologischen Geographie. — Isis, 1842. p. 181—203.
- Die Vögel Sirmiens. Ein Beitrag zur Ornithologie und zoologischen Geographie. — U. o. 1843. p. 2—41., 83—113.
- Vögel-Colonien im nördlichen und südlichen Europa. — Buch der Welt, 1843.
- *László Béla.* A mexiói dögkeselyű. — Vadász- és Versenylap, XII. 1868. p. 372—373.
- Lázár Kálmán gróf.* Kurze Beiträge zur Ornithologie Siebenbürgens. — Verh. u. Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. X. 1859. p. 244—248. — XIII. 1862. p. 59—61.
- A madarakról különös tekintettel az Erdélyben honos fajokra. — Az Erd. múz. egyl. Évk. I. 1859—61. p. 69—74.
- *Aquila pennata* és *Aquila minuta*. — U. o. I. 1859—61. p. 153—155.
- Erdély madarainak jegyzéke. (*Enumeratio avium Transylvanicarum*.) — U. o. II. 1862. p. 50—53.

- Lázár Kálmán gr.* Madarainkról. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 155., 203., 223.
- A keselyűk. — U. o. VII. 1863. p. 525.
- Az európai törpe sasokról. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. IX. 1864. p. 303.
- A kénesek billegény. — Az ország tükre, III. 1864. p. 222—223.
- A fekete rigó. — U. o. III. 1864. p. 233—234.
- Brehm Lajos emlékezete. — Term. tud. társ. Közl., V. 1865. p. 170.
- Madárvilág : a jegér. — Kertészgazda, 1865. 11. szám.
- Kalandócz és tűzok. — Vadász- és Versenylap, X. 1866. p. 7.
- Képek az állatvilágból. I. A sólyom. — Vasárn. Ujs., XIII. 1866. p. 32. (1 ábra.)
- III. A kánya. — U. o. XIII. 1866. p. 297. (1 ábra.)
- A madarak vándorlásának okairól. — Term. tud. társ. Közl. VI. 1866. p. 58.
- Syrrhaptis paradoxus, Illig. — Az erd. múz. egyll. Évk. III. 1864—65. p. 68—72. (1 tábla.)
- Szárnyas útonállók : a kanyák. — Természet, III. 1871. p. 263—268.
- A pompázók. (Rózsaszínű csacsár, korács, gyurgyalag, selyemfark, jegér.) — U. o. IV. 1872. p. 226—231.
- A lég daliája. (Falco Islandicus.) — U. o. IV. 1872. p. 153—162.
- Az orvmadarak a légben. — Vadász- és Versenylap, XVI. 1872. 25. szám.
- Das Wandern der Vögel. — Waidmann, III. 1873. 1 és 2. számok.
- A bécsi nemzetközi gazdasági congressus határozatai a mezőgazdaságra nézve hasznos madarak védelmét illetőleg. — Gazdasági Lapok, 1874. 12., 13., 15., 16. számok.
- Egy boldog király. (Troglodytes parvulus.) — Term. tud. Közl. IX. 1877. p. 345—349.
- Leitinger K. Béla.* A kerti poszáta (Sylvia hortensis) lakás választásáról. — Term. tud. Közl. XIII. 1881. p. 357.

Lévárdi István. A ragadozó és kártékony madaraink löjgYZékeinkben. — Vadászlap, VII. 1886. p. 111.

— A lődíjakról, különös tekintettel szárnyas ragadozóinkra és kártékony madarainkra. — U. o. VII. 1886. p. 480—482.

— A szakállas keselyű. (*Gypaëtus barbatus*.) — U. o. VII. 1886. p. 2.

Lovassy Sándor dr. Még néhány szó a hasznos madarakról. — Falusi gazda, 1874. 7. szám.

— Még valami varjainkról. — Gyakorl. mezőgazda, 1875. 3. szám.

— A kánya és ölyv költési viszonyai. — Term. tud. Közl. VII. 1875. p. 111.

— A kánya és ölyv tojásairól. — Természet, VII. 1875 p. 29—34.

— A magyarországi sólyomfélék fészkelési módjáról. — Term. tud. Közl. VIII. 1876. 79. füz.

— A magyarországi keselyűk fészkeléséről. — U. o. VIII. 1876. p. 437—439.

— Apró madaraink érdekében. — U. o. XI. 1879. p. 384—388.

— Adatok Gömörmegye madárfaunájához. — A tud. akad. math. és term. tud. Közl. XVIII. 1884. p. 299—328.

— A *Milvus regalis* tojásairól. — Zeitschr. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 53—61. (1 tábla.)

— Ragadozó madaraink magyar elnevezései. — Term. tud. Közl. 1887. XIX. p. 283—290., 327—335. Sep. 16 pp.

— Adalékok Magyarország ornithológiájához. — Math. és természettud. Közlem. (Kiad. : A magy. tud. Akad.) XXII. 5. szám 1887. p. 213—240.

— Adalékok Gömörmegye madárfaunájának ismeretéhez. — U. o. XXII. 6. sz. p. 243—268.

Löbenstein báró. Ornithologische Notizen, gesammelt auf einer Reise nach Ungarn im Jahre 1840. — Naumannia, I. 1850. p. 12—22.

Lucz István dr. A fecskék életéből. — Term. tud. Közl. X. 1878. p. 233—234.

Madarász Gyula dr. Ueber einen neuen Laubsänger. (Phyllopusneuste curvirostra, Mad.) — Journ. f. Ornith. XXVIII. 1880. p. 326—328.

Madarász Gyula. Ueber einige bemerkenswerthe ornithologische Erscheinungen aus der Umgebung von Budapest. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, V. 1881. p. 28—29.

— A fehértorku tengelicékről. — Term. rajz. füz. V. 1881. p. 21—22.

— Az egyiptomi élősködő kánya a magyar madárfaunában. — U. o. VII. 1803. p. 1—7. (1 tábla.)

— A közönséges füstös fecskék varietásairól. — Term. tud. Közl. XIV. 1882. p. 162—164.

— *Ornis Vindobonensis* (Ismertetés.) — U. o. XIV. 1882. p. 164.

— Ueber *Carduelis elegans albigularis*. — Journ. f. Ornith. XXX. 1882. p. 13—15.

— A Magyarországon előforduló czinkefélék kóborlásáról, különös tekintettel a Budapest környékén észlelt fajok megjelenési módjára. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. XXI. 1882. p. 299—304. (2 tábla.)

— A színelterésről. — Vadászlap, III. 1882. p. 111.

— *Lestris pomarina* Budán lövetett. — U. o. III. 1882. p. 84.

— Két új jelenség a magyar ornisban. (*Milvus Aegyptius*, Gm. et *Cyanistes cyaneus*, Pall.) — Term. tud. Közl. XV. 1883. p. 283.

— A szélkiáltó csőrének ismertetéséhez. — Vadászlap, IV. 1883. p. 392. (1 ábra.)

— Rendellenes színezésű madarak a m. n. múzeum gyűjteményében. — Term. rajz. füz. VIII. 1884. p. 187—198.

— Einige Bemerkungen über *Poecile palustris*, L. *fruticeti*, Wall. und *Kamtschatkensis*, Bp. — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 75—79. (1 tábla.)

— Zur Fauna Cachars. — U. o. I. 1884. p. 50—53. (1 tábla.)

— Die Raubvögel Ungarns. — U. o. I. 1884. p. 112—156.

— Die Singvögel Ungarns. — U. o. I. 1884. p. 112—156.

— Literatur. Verzeichniss der auf Ungarn bezüglichen neueren ornithologischen Werke, Abhandlungen etc. — U. o. I. 1884. p. 72—74.

— Beschreibung eines neuen *Tetraophasis* aus Ost-Tibet. — U. o. 1885. p. 50—52. (1 tábla.)

Madarász Gyula. Ueber Varietäten von *Muscicapa grisola* et *Parus cristatus*. — Cab. Journ. f. Ornith. XXXII. 1884. p. 196—197.

— Lásd Petényi.

— Zeitschrift für die gesammte Ornithologie. — Budapest, I. 1884. 8r. 4. füz. 410 pp. (20 tábla). II. 1885. 4. füz. 540 pp. (22 tábla). III. 1886. 4. füz. 287. pp. (9 tábla).

Marschall Fr. Aug. gróf. Vorkommen von Arten der Orn. Austriaco-Hungarica ausser Europa. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. IV. 1880. p. 76.

— Arten der Orn. Austriaco-Hungarica in Nord-Amerika. — U. o. IV. 1880. p. 6.

— Arten d. Orn. Austr. Hung., welche in West-Sibirien vorkommen. — U. o. IV. 1880. p. 18., 27., 37.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Südost-Asien. — U. o. VI. 1882. p. 44.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Südost-Afrika (nach dr. E. Holub und A. Pelzeln.) — U. o. VI. 1882. p. 46.

— Arten d. Orn. Austr. Hung., welche in Italien vorkommen, nach Pf. H. Killier (Gioglio. — U. o. VI. 1882. p. 64., 73.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. im Gebiet von Astrachan (nach K. Seebohm und K. G. Henke.) — U. o. VI. 1882. p. 85., 95., 106., 117.

— Arten d. Orn. Austr. Hung., welche in Central-Afrika vorkommen. — U. o. VII. 1883. p. 29.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. um Archangel. — U. o. VII. 1883. p. 52.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. im Gebiet von Constantine. — U. o. VII. 1883. p. 125.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. um Santander. — U. o. VII. 1883. p. 149.

— Notizen über das aussereuropäische Vorkommen von Arten d. Orn. Austr. Hung. — U. o. VII. 1883. p. 238.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Japan. — U. o. VIII. 1884. p. 77.

— Aussereuropäische Vorkommen von Arten d. Orn. Austr. Hung. in : I. Transvaal. II. Central-China. — U. o. VIII. 1884. p. 185.

— Arten d. Orn. Austr. Hung., welche in den Pyrenäen vorkommen. — U. o. IX. 1885. p. 239., 251., 265.

Marschall Fr. Aug. gr. Arten d. Orn. Austr. Hung. in Corsica. — U. o. IX. 1885. p. 275., 288., 300., 311.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. auf der Insel Sanct-Kilda. — U. o. IX. 1885. p. 322.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Transvaal am Potchefstrom, Gebiet des oberen Tarim, Kaschgar, St. Kilda, Japan und Somali Land. — U. o. X. 1886. p. 53.

— Art. d. Orn. Austr. Hung. in Central-Ostindien. — U. o. X. 1886. p. 19.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. im Gebiet von Chamba, Nordwest-Himalaya. — U. o. X. 1886. p. 30.

— Arten der oest.-ung. Orn. im Thal des Tana-Flusses, Ost-Finnmaken. — U. o. X. 1886. p. 7.

— Arten d. Orn. Austr. Hungr. um Lenkoran. — U. o. X. 1886. p. 43.

— Arten d. Orn. Austr. Hungr. in Maskat und British-Guiana. — U. o. X. 1886. p. 186.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Aden. — U. o. X. 1886. p. 119.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Island und Ceylon. — U. o. X. 1886. p. 130.

— Arten d. Orn. Austr. Hungr. im Persischen Golf. — U. o. X. 1886. p. 304.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. ausserhalb Oesterreich-Ungarn. I. Ost-Pyrenaeen — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. XI. 1887. p. 48.

— Arten d. Orn. Austr. Hung. in Portugal. — U. o. 1887. p. 63., 79.

— Arten d. Orn. Austr. Hungr. auf den Lut-Schn-Inseln. — U. o. XI. 1887. p. 96.

Mártonffy Lajos dr. Sirályok és hattyúk az erdélyi részben. — Kolozsv. orvos-term. tud. Ért. VII. 1882. p. 159—160.

Mihálkovics Géza dr. Adatok a madárszem fésűjének szerkezetéhez és fejlődéséhez. — Ért. a term. tud. köréből. III. 1872.

Mihálovits Sándor dr. Parus cyaneus, Pall. in Ungarn. — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 234—236.

Mojsisovics Ágost dr. (mojsvári). Streiftouren im Riedterrain von Bélye und in der Umgebung von Villány. — Mitth. d. naturw. Ver. f. Steiermark. 1881. p. 126—162. (1 térkép.)

Mojsisovics Ágost dr. Zur Fauna von Bélye und Dárda. — U. o. 1882. p. 103. (1 tábla és 1 térkép.)

— Excursionen im Bácsbodroger und Baranyaer Comitate im Jänner 1883. — U. o. 1883. p. 95.

— Erster Nachtrag zur Ornith. von Bélye und Dárda. — U. o. 1883. p. 113.

— Bericht über eine Reise nach Süd-Ungarn und Slavonien im Frühjahr 1884. — U. o. 1884. p. 192—208.; 1885. p. 57.

— Biologische und faunistische Beobachtungen über Vögel und Säugethiere Süd-Ungarns und Slavoniens in den Jahren 1884—85. — U. o. 1885. p. 109.

— Zur Fauna von Bélye und Dárda. — Hugo's Jagdzeitung XXVI. 1883. p. 559., 626.

— Ueber das Vorkommen des *Archibutes lagopus*, Brünn, als Brutvogel in Oesterreich-Ungarn überhaupt und speciell in Süd-Ungarn (Baranyaer Com.). — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 237—242.

— Az osztrák-magyar monarchia állatvilága. (Németből Paszlavszky József.) — Az osztrák-magyar monarchia irásiban és képeiben. Bevezető kötet 11. füz. 1887.

— Ueber einige seltene Erscheinungen in der Vogelfauna Oesterreich-Ungarns. — Sep. (aus den Mitth. d. naturw. Ver. f. Steiermark, 1886.) 1887. 8. pp.

Nagy József. Die Vögel der Unter-Neutraer Gespanschaft. — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, IV. 1859. p. 45—66., 84. Sitzungsber. p. 30.

— Gyomoralkati különbségekről a madaraknál. — Akad. Ért. 1860—61.

Naumann János. Ornithologische Reise in Ungarn im Jahre 1835. — Wiegmann's Archiv f. Naturgesch. III. 1837. p. 69—110.

Nyáry Gyula báró. A kiméletre méltó hasznos madarak névjegyzéke. — Gazd. Lap. 1880. p. 377—378., 391—392.

Orczy Béla báró. A barna keselyű. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 229.

Ormándy Miklós. Értekezés a madarokról. — Veszprémi főgymn. Ért. 1874.—75. p. 3—12.

Pap János. A madarak szaporodása. — Természet, III. 1871. p. 449—453.

Pap János. A tenger szárnyasai. — U. o. IV. 1872. p. 57—60.

— A nádasok lakói. — U. o. VI. 1874. p. 150—153.

— Sarkvidéki szárnyasok — U. o. VI. 1874. p. 47—50.

Paszlavszyk József. Az Archeopteryx macroura, mint igazi átmeneti alak. — Term. tud. Közl. XII. 1880. p. 260—268. (5 ábra.)

— A fecske lakásváltozásáról és áthurczolkodásáról. — U. o. XIII. 1881. p. 358., 395.

— Lásd Mojsisovics.

Pausinger József. A keselyű-sas. — Erdész. Lap. XIII. 1874. p. 379—382.

Pelech János dr. Vándormadár-e a fogoly? — Vadászlap, III. 1881. p. 26., 38.

Pelzeln Ágost. Ein Beitrag zur ornithologischen Fauna der oesterreich-ungarischen Monarchie. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XXI. 1871. p. 689—730.

— Zweiter Beitrag. — U. o. XXIV. 1874. p. 559—568.

— Dritter Beitrag. — U. o. XXVI. 1876. p. 153—162.

— Vierter Beitrag zur ornithologischen Fauna des oesterreich-ungarischer Monarchie. — U. o. XXVII. 1877. p. 163—166.

— Ueber die ornithologische Ausbeute von Zelebor's Reisen in das Banat, die Militärgrenze und die Dobrudscha. — Cab. Journ. f. Ornith. XII. 1864. p. 69—74.

— lásd Marschall A. gróf.

Petényi Sal. János. Kurze Bekanntmachungen über Falco rufipes, Glareola torquata etc. — Oken's Isis 1830, p. 796—798.

— Zur Ornithologie. — Gemeinnützige Blätter, 1833. 19., 20., 22. számok.

— Értekezés a madártan születése, serdülése és növekedése felől Magyarországon. Beszterczebánya a magyarhoni madártan bölcsője. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. III. 1843. p. 52—68.

— A honi madártan új gyarapodásáról és annak némely sikeres eszközeiről. — A kir. magy. term. társ. Évk. I. 1841—45. p. 188—201.

— Erdély állattani tekintetben. — U. o. VI. 1846 p. 372—386.

Petényi Sal. János. Az apró legyészről. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. VIII. 1846. p. 51—56.

— A sólyomról és sólymászatról. — Székfoglaló akad. értekezés, 1848.

— A kakukról, mint a természetnek csodálatos különccéről. — Magy. tud. akad. Ért. X. 1850. p. 173—188.

— A pirókokról általán és a budai Istenhegyen fogott rózsás pirókról különösen. — U. o. X. 1850. p. 399—413. (1 tábla.)

— A kakukról. — Új magyar múzeum, II. 1850—51. p. 181.

— Reliquia Petényiana. Oriolus galbula. Hátrahagyott kéziratai közül sajtó alá rendezte Herman Ottó és Petheő Gyula. — Term. rajz. füz. I. 1887. p. 217—223.

— Ueber die Entenarten Ungarns. Nach den hinterlassenen Notizen des Custos am National-Museum Salamon Petényi. Bearbeitet von dr. Jul. von Madarász. — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 26—46.

Petheő Gyula lásd «Reliquia Petényiana.»

Pethő Dénes. Solymászat Perzsiában. — Vadász- és Verseny lap, V. 1861. p. 38.

Petráss. A szülőktől elütő színű madárfiakról. — Természet, III. 1871. p. 54.

Piso Kornél. A harkályok érdekében. — Erdész. Lap. XVIII. 1879. p. 719—720.

Podhraszký András. A királyhegy. (Kralova-Hola.) — A magy. orsz. Kárp. egyt. Évk. VIII. 1881. p. 332—347.

Primics György lásd Koch Antal.

Reichenbach. Ein neuer Caprimulgus in Ungarn. — Dresden, Naturhistorische Zeitung, 1846. p. 269—274.

Reman József. Káros-e a fekete rigó az apró madarakra? — Vadászlap, II. 1881. p. 213.

— A tőke-kacsa. — U. o. II. 1881. p. 363., 372.

— Kores fáczány. — U. o. III. 1882. p. 47.

— A siketfajd. — U. o. III. 1882. p. 108.

Riess L. És mégis pusztítsuk a varjút. — Természet, VII. 1875. p. 54—56.

Rokosz István lásd Grineus.

Rómer Flóris dr. Zur Naturgeschichte des Kukuks. — Verh. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, I. 1856. p. 95.

Rómer Flóris dr. Paleontologische und zoologische Notizen (Otis tetrax). — U. o. III. 1858. Sitzungsber. p. 16.

Rowland William. Aus der Árva. (Verz. d. im herrschaftl. Museum am Schlosse Árva sich befindlichen ausgestopften Thiere. — A magy. orsz. Kárpát egyt. Évk. I. 1874. p. 104—117.

— Beitrag zur Kenntniss der Ornith. des Árvaer-Comitates und des anstossenden Theiles der hohen Tatra. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. II. 1878. 8. és 9. számok.

— Beobachtungen über Ankunft und Abzug einiger Vogelarten. — U. o. VIII. 1884. p. 239.

Roth József (pongyelóki.) A szalonkaidény jóslatairól. — Vadász- és Versenylap, VI. 1862. p. 127.

— Az erdei szalonkák természetéről. — U. o. VI. 1862. p. 519.

— Egy ornithologiai kérdés. — U. o. VIII. 1864. p. 183.

— A fekete gólya. — U. o. VIII. 1864. p. 350.

Rózsay Emil. Némely félreismert emlősök és madarak. — A pozsonyi kir. kath. főgymn. értesítője 1871—72.

Rózsay Rezső. A rigók birói elítélésének kérdése. — Erdész. Lap. XIX. 1880. p. 378—381.

Römer Gyula. Beobachtungen an einer Wasserralle. — Verh. und Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt, XXXIV. 1884. p. 137—140.

Ruman József. Egy fiatal kakuk sorsa. — Erdész. Lap. XXI. 1882. p. 244—245.

Salamon Zsigmond (alapi). Tűzokveszedelem. — Vadász- és Versenylap, IV. 1860. p. 5.

Sámi Lajos. Madárpusztítás Olaszországban. — Vas. Ujs., XVII. 1870. p. 531—532.

Sárkány Ján. Ferencz. Egy karakatona gyarmat. (Sporn után). — Vadász- és Versenylap, XII. 1868. p. 317—320.

— A héjja betanítása. — U. o. XII. 1868. p. 405—407.

— A siketfajd. — Ország-világ, III. 1882. p. 403. (1 kép.)

— és *Egerváry Gyula.* Vadászlap, I—VIII. 1880—1887.

Schauer E. Tagebuchnotizen während eines ornithologischen Ausfluges auf der hohen Tatra. — Cab. Journ. f. Orn. X. 1862. p. 224—240., 392—399., 463—473. — Krakó, 1865. 8r. 32 pp.

Schmoer Gy. A császárfajd. — Vadászlap, II. 1881. p. 437.

Scholtz M. A császármadár. — Vadászlap, III. 1882. p. 234.

Schubert Lajos. Physiographia avium. — Buda, 1841. 8r. 18 pp.

Seide Gyula. Az erdei szalonka életéből. — Erdész. lap. XVII. 1878. p. 621—623.

Seidensacher E. Einige ornithologische Beobachtungen in Croatien. — Abh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien, XIII. 1863. p. 1137—1148.

Sharpe R. B. Exhibition of, and remark upon a specimen of a Goldfinch from Hungary. — Proc. Zool. Soc. 1882. p. 312.

Simonyi Jenő dr. Pusztuló állatfajok. — Magy. Sal. II. 1885. p. 465—482.

Szalkay Gyula dr. Adatok Délmagyarország állatvilágához. — Délmagy. term. tud. füz. VI. 1882. p. 113—117.

Szente József. A madarak költözése. — Nemz. nőnevelés, V. füz. 1880. p. 454—457. VI. füz. p. 523—527.

Szikla Gábor. Notiz über die Nachahmungslust bei den Vögel. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. X. 1886. p. 310.

— Zum Zuge des Tannenhebers im Herbste, 1885. — U. o. IX. 1885. p. 309—310.

— Ueber das Forttragen junger Stockenten durch das Weibchen. — U. o. XI. 1887. p. 115—116.

— *Stetter Fr. Vilmos.* Adatok Erdély ornithológiájához. — A magy. orv. és term. vizsg. Munk. V. 1845. p. 139—161.

— Notizen aus der Thierwelt. 1. *Plectrophanes nivalis*. 2. Vergleich zwischen *Aquila naevia*, *L. clanga*, *Pall.* und *Bonellii*, *Temmu*. 3. Ueber den Tanz der Vögel. — Verh. und Mitth. d. siebenbürg. Ver. f. Naturw. in Hermanstadt. XII. 1861. p. 39., 55., 57.

— Erinnerungen, Beobachtungen über das Leben, den Zug und das Streichen der Vögel mit einigen Nebenumständen. — U. o. XV. 1864. p. 213—222., 235—243.

— Ueber unsere Pelikane. — U. o. XVI. 1865. p. 3—10.
— lásd Bielz.

Tobias Robert. Der Sumpf «Obeda» bei Kubinova im syrmischen Militär-Grenzlande. — Abh. d. naturf. Ges. zu Görlitz. II. 1846. p. 1.

— Ornithologische Ausflüge im Banater Grenzlande. — U. o. III. 1847. p. 32—41.

Tschusi Victor lovag (schmidhoffeni). Der Bartgeier. (*Gypaë-*

tus barbatus.) Sein Vorkommen in Oesterreich einst und jetzt. — Nitzsche's illustr. Jagdzeit. I. 1874. p. 111—112.

Tschusi Victor lovag. Der Zug des Rosenstaares (Pastor roseus, Temm.) durch Oesterreich und Ungarn und die angrenzenden Länder im Jahre 1875. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. XXVIII. 1877. p. 195—204.

— Bibliographia ornithologica. Verzeichniss der gesammten ornithologischen Literatur der oesterreich-ungarischen Monarchie. — U. o. XXVII. p. 491—544.

— Zum Vorkommen der Silbermöve (*Larus argentatus*) in Ungarn. — Mitth. d. orn. Ver. in Wien, II. 1878. p. 67.

— Ueber einige Arten, deren Vorkommen in den Karpathen ungewiss oder ungenügend gekannt ist. — U. o. III. 1879. p. 73—75.

— és *E. F. Homeyer.* Verzeichniss der bisher in Oesterreich-Ungarn beobachteten Vögel. — U. o. VII. 1883. p. 30. — «Ornis» II. 1886. p. 149.

— Beiträge zur Ornis des Gömörer Comitatus. — Zeitsch. f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 156—167.

— Die ornithologische Literatur Oesterreich-Ungarns 1884. — U. o. II. 1885. p. 525—530.

— Die ornithologische Literatur Oesterreich-Ungarns 1885. — U. o. III. 1886. p. 184—192.

— és *Stephan Chernel von Chernelháza.* Die ornithologische Literatur Oesterreich-Ungarns 1886. — U. o. III. 1886. p. 271—282.

— Ornithologische Mittheilungen aus Oesterreich. 1870., 1871., 1872., 1873., 1874., 1875., 1876., 1877., 1878. — Cab. Journ. f. Ornith. XIX. 1871. p. 116—119. XX. 1872. p. 131—137. XXI. 1873. p. 148—150. XXII. 1874. p. 340—343. XXIII. 1875. p. 408—413. XXIV. 1876. p. 330—332. XXV. 1877. p. 56—59. XXVI. 1878. p. 94.

— Der erste *Lanius major*, Pall. in Oesterreich-Ungarn. Sein bisheriges Vorkommen in Europa und eine neue von dr. Cabanis beschriebene europäische Würgerart (*L. Homeyeri*.) — Mitth. d. orn. Ver. in Wien. II. 1878. p. 30—31.

— és *C. Dalla Torre.* II. (1883.) Jahresbericht d. Com. f.

orn. Beob. Stat. in Oest.-Ungarn. — «Ornis», I. 1885. p. 187—576. (Sep. Wien, 1886. 8r. 380. pp.

— *Vajda Péter*. Madarászati kirándulás a Tiszához — Athenaeum. Első félv. 1840. p. 685—699., 709—712.

— *Versányi György dr.* A fecske népünknel. — Magyarország és Nagyvilág. XIX. 1882. p. 591.

Vidonyi József. A csóka. — Vasárn. Ujs. XXXII. 1885. p. 4674—68.

— A madarak életéből. — U. o. XXIII. 1886. p. 152., 186., 231., 422., 447., 479., 615., 643.

Wachsmann Fr. Vorkommen von *Limosa rufa* in Ungarn. — Sitzungber. d. Ver. f. Naturk. in Pressburg, IV. 1859. p. 3.

Wagner J. Notizen zur ornithologischen Fauna Ungarns. — U. o. II. 1857. p. 26—27.

Wagner M. Jagdbilder aus Siebenbürgen. Die Geier in Siebenbürgen. — Illustr. Jagdzeit. V. 1877. p. 23—26.

— *Wittmann Pál*. Jagdbilder aus Kroatien. — Hugo's Jagdzeit. XXVI. 1883. p. 350.

— *Wodzicki Kázmér gróf*. Wycieczka ornithologiczna w Tatry i Karpaty galicyjskie na początku Czerwea 1850. (Ornithologiai kirándulás a Tátrába és a galicziai Kárpátokba 1850. június elején) — Leszno, 1851.

Zachar József. Megjegyzés a «Fekete tengeliczek» cz. közleményre. — Természet, III. 1871. p. 78—80.

— A szénczinke. — Hazánk és a külföld, VII. 1871. p. 118—119.

Zay Miklós gróf. A fogoly. — Ország-világ. — IV. 1883. p. 282. (1 kép.)

— Siketfajd és császármadár-tenyészet a Kis-Tátrában. — Vadászlap, VII. 1886. p. 163.

Zerdik L. Erdei szalonka vadászatok Szlavoniában. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 152.

Xántus János. Notes on the birds of California. — Proceeding of the Academy of Natural Sciences of Philadelphia 1854.

— Notes on the Picidae of the U. S. — U. o. 1855.

— On the Trochilidae of the Western Coast. — U. o. 1856.

— To the habits of *Picus formicivorus*. — U. o. 1857.

Xántus János. Description of seven new birds of Cape San Lucas. — U. o. 1859.

— Notes on 42 species of Mexican birds. — U. o. 1859.

— Catalogue of birds collected in the vicinity of Fort Tejon, California with a description of a new species of *Syrnium*. — U. o. 1859. p. 189—193.

— Description of supposed new species of birds, from Cape St. Lucas, Lower California. — U. o. 1859. p. 297—299.

2. Névtelen és betűjegyes közlemények.

Anonym A jegér. — Szemle, II. 1885. 11. szám. (1 ábra.)

— A fogoly. — U. o. I. 1884. 36. szám.

— A fácsány. — U. o. I. 1884. 34. szám.

— Hasznos vagy káros madár-e a veréb? — Vadászlap, V. 1884. p. 25.

— A madarak, mint időjósok. — U. o. IV. 1883. p. 236.

— Kivándorlott madarak. — (*Syrnhaptes paradoxus*.) — Vadász- és Versenylap, VII. 1863. p. 290.

— A madarak házassági élete. — Vadászlap, II. 1881. p. 139.

— A csókák játéka Bosznia városaiban. — U. o. IV. 1883. p. 184.

— A madarak vándorlása. — Vasárn. Ujs., XV. 1868. p. 272—273. (1 ábra.)

— A phönixmadár. (*Flammingo*.) — U. o. XVII. 1870. p. 136. (1 ábra.)

— A postagalamb. — U. o. XVIII. 1871. p. 8. (2 ábra.)

— A madarak indulatossága. — U. o. XXV. 1878. p. 70.

— Fecskefészekszedés Jávában. — U. o. X. 1863. p. 476—477. (1 ábra.)

— A kakuk. — Vadászlap, VIII. 1887. p. 311—312.

— A kaliforniai búbos fürj. — U. o. VIII. 1887. p. 379—381.

— A gólya. — U. o. XXXII. 1885. p. 208.

— A galambposta. — U. o. XXIX. 1882. p. 102.

— Sólymászat. — Vadász- és Versenylap, I. 1857. p. 378—380.

— A nagy mocsári szalonka. — U. o. VIII. 1864. p. 120—124., 135—138.

Anonym. Az oroszországi fajdyúk. — U. o. VIII. 1864. p. 359—362.

— A sasfészek. (*Aqu. chrysaëtus.*) — U. o. VI. 1862. p. 148—151., 165—172.

— A madarak fejtése. (Kivonat Xantus János: «Utasítás természetrajzi tárgyak gyűjtésére, elkészítésére és tovaszállítására» cz. munkájából. — U. o. VI. 1862. p. 190—192.

— Ritka madarak. — Magyar ornithologia. — U. o. VI. 1862. p. 25.

— Fészekszedés a lionsi erdőben. (Field után.) — U. o. X. 1866. p. 343—347.

— A fecske. — Magyarország és a Nagyvilág. XVII. 1880. p. 313.

— Az ökörszem. — U. o. XVII. 1880. p. 412.

— A seregély ösztöne. — Természet, IX. 1877. p. 235.

— Az állatokkal való bánásmód, ha azokat kitömésre akarjuk használni. — U. o. IX. 1877. p. 319.

— A madarak hasznossága. — U. o. X. 1878. p. 111.

— A bagoly hasznossága. — U. o. III. 1871. p. 288.

— Téli szállás madarak számára. — U. o. VI. 1874. p. 325—326.

— Sajátságos összefüggés a madarak fészke és tojása közt. — U. o. X. 1878. p.

— A fogoly mint házi szárnyas. — U. o. III. 1871. p. 98.

— A fogolymadarat házi állattá tehetjük. — U. o. VIII. 1876. p. 306.

— *a.* A héjják irtásáról. — Vadászlap, IV. 1883. p. 234.

— Miért esznek a madarak kavicsot? — Term. tud. Közl. VII. 1875. p. 115—116.

B. L. dr. A madarak és a mezei gazdaság. — (Tschudi után.) — Vasárn. Ujs., X. 1863. p. 18.

D. R. dr. A ritka madár. — Gazd. Lap., 1875. p. 396.

D—y. A költöző fecskék. — Vasárn. Ujs., XVI. 1869. p. 571—572.

F. A fürj. — Vadászlap, II. 1881. p. 194.

— A madarak télen. — Magyarország és Nagyvilág, XII. 1875. p. 77.

F. O. A vándormadarak üldözése. — Természet, X. 1878. p. 323—324.

— A tojás- és fészekgyűjtés és az azokkal való bánásmód. — Délmagy. orsz. term. tud. füz. II. 1878. p. 48—50.

— A kertészmadár. — Magyarország és a Nagyvilág, XV. 1878. p. 251.

G. J. A harkály és az erdő. — U. o. XV. 1878. p. 699.

H. Á. Alcedo ispida. — Természet, VII. 1875. p. 207—208.

H. A. Kormorán fészkek. — Magyarország és a Nagyvilág, XII. 1875. p. 598.

H. O. Miért nem szaporodnak a fecskék rengeteg számra? — Term. tud. Közl. XII. 1880. p. 286.

K—y J. Hazai közönségesebb madártojásaink ismertetése. — Hazánk és a Külföld, VI. 1870. p. 620—621.

K. Miért vadak a madarak? — Term. tud. Közl., VII. 1875. p. 20.

— A fekete varju érdekében. — Természet, VII. 1875. p. 41—42.

— A szalonka is hordozza fiait. — Term. tud. Közl., VIII. 1876. p. 203.

K—y J. A verebek, mint országos csapás. — U. o. IV. 1872. p. 225.

— A verebek kérdéséhez. — U. o. V. 1873. p. 65.

— Hány tojást tojik egy tyúk? — U. o. V. 1873. p. 360—361.

K. Károly. A csonttörő harács. (Pandion haliaëtus.) — Vadász- és Versenylap, VII. 1863. p. 435.

K. J. A madarak befolyása a növények elterjedésére. — Term. tud. Közl. III. 1871. p. 294—297.

— Brehm előadásai Budapesten. I. Az éjszaki madarokról. II. Vándormadarainkról. — U. o. XI. 1879. p. 129—140., 169—181.

— A madarak vándorlásának ideje Erdélyben. — U. o. IV. 1872. p. 67—68.

— A madárécsőrök átalakulnak. — U. o. XII. 1880. p. 350—351.

— A tűzok hasznos állat. — U. o. IX. 1877. p. 118.

— Pelikánok Titel vidékén. — U. o. VI. 1874. p. 126.

Kr. J. A szalonka mekegő hangjáról. — U. o. VIII. 1876. p. 472—473.

Kynophil. Vándormadár-e a fogoly? — Vadászlap, III. 1882. p. 2.

- K. T. K.* A madarak házasság életéből. — Vasárn. Ujs., XXVI. 1879. p. 638.
- A halálra ítélték védelme. (Madárvédelem.) — U. o. XVI. 1869. p. 323—324.
- L. J.* Új madár. — Term. tud. Közl. V. 1873. p. 364.
- L—r.* Verébtanyásztés. — Természet, III. 1871. p. 98.
- Ingyen munkások. (Czinkék.) — U. o. III. 1871. p. 108—113.
- L—r. K—n.* A jegérek. — Hazánk és a Külföld, VII. 1871. p. 102—103.
- M.—ch.—s.* Hátszeg vidéke. — Vadász- és Versenylap. XI. 1867. p. 150. (97 madárfajt említ.)
- Marc.* Ritka galambok. — Term. tud. Közl. VIII. 1876. p. 120—121.
- *n.* A pusztai foglyok. (Brehm után.) — Vadász- és Versenylap. VI. 1862. p. 428—430.
- *ntz.* Egy eltűnt madár. — Természet. III. 1871. p. 14.
- Nemo.* Egy természetvizsgáló csevegései. A madárdal. — Magyarország és a Nagyvilág, XVII. 1880. p. 221—223.
- P. Gy.* A fecske haszna. — Természet, II. 1870. p. 125.
- A kakuk jó hírének megmentésére. — U. o. II. 1870. p. 139—140.
- A madarak röpte. — U. o. II. 1870. p. 153.
- Fecskefészkek. — Term. tud. Közl. II. 1870. p. 404.
- A harang-madár. — Természet, II. 1870. p. 68—69.
- Egy madárfiúért. — Vasárn. Ujs., XVII. 1870. p. 131—132.
- P. J.* Egy seregély boszuja. — Természet, IX. 1877. p. 293.
- A töviszúró gébics. — U. o. IX. 1877. p. 321.
- Sz. G.* Amerikai fehér darvak. — Hazánk és a Külföld, VII. 1871. p. 188—189.
- S. L.* A lég hirnökei. — Vasárn. Ujs., XVII. 1870. p. 618., 630.
- A vészmadár. — U. o. XIX. 1872. p. 44. (1 ábra.)
- A királypinguin a londoni állatkertben. — U. o. XIX. 1872. (1 ábra.)
- A csolnak orru. (*Chonchroma cochlearia*.) — U. o. XVI. 1869. p. 172—173. (1 ábra.)
- Sz. O.* Strucztanyásztés Dél-Afrikában. — Ország-világ, III. 1882. p. 229.
- T.* A fogoly. — Vadászlap, II. 1881. p. 226.

U—i. A postagalambokról. — Vasárn. Ujs. XXIV. 1877. p. 439.

— Az óriás madarokról. — U. o. XXIV. 1877. p. 602.

U. Az éneklő hattyúról. — Fővárosi Lap. XIV. p. 377.

V. S. A madarak védelme. — Vasárn. Ujs. XXVII. 1880. p. 54—55.

— A halászsas. — Ország-világ I. 1880. p. 46—47.

— A szent madár. — U. o. I. 1880. p. 66.

— A gólya. — Képes családi lap. I. 1880. p. 366.

— Kontyos kolibri. — U. o. I. 1880. p. 542.

— A fürj. — U. o. I. 1880. p. 556.

— A billegény és fészke. — U. o. I. 1880. p. 604.

— A kacsák. — U. o. I. 1880. p. 604.

Z. H. F. Az erdei szalonka költéséről. — Vadászlap. VI. 1885. p. 210.

— A siketfajd alatt fekvő vegyes állományú erdőkben is meghonosodik. — U. o. VII. 1886. p. 324.

Z—i. Boszniából (Egy ismeretlen madár és fészkek.) — U. o. VIII. 1887. p. 154.

* * Ritka vizimadarak a Balatonon (*Colymbus glacialis*.) — U. o. V. 1884. p. 313.

— Sáska madár. (*Pastor roseus*.) — U. o. V. 1884. p. 313.

— Hófajd. (*Tetras lagopus*.) — U. o. VI. 1885. p. 463.

— Villámsujtotta tűzokok. — U. o. VII. 1886. p. 320.

PÓTLÉK

«Bibliographia ornithologica hungarica»-hoz.¹

Önálló művek.

Peregriny Elek. Természettörténet az ifjuság tanítására és házi használatra. — Pest, 1847. 8r. 458 pp. (Madarak p. 142—220) 150 színezett ábra.

Madarász Gyula dr. Adatok a czinke-félék boncz- és rendszertanához. Különös tekintettel a magyarországi fajokra. — Budapest, 1881. 8r. 26 pp. (I könyom. tábla.)

¹ A munka nyomtatása alatt több adat birtokába jutottam még, melyeket a jegyzékhez pótlólag hozzáfüggeszték.

Földváry Mihály. Besondere und merkwürdige Bemerkungen an einer grossen Ohreule (*Strix bubo*.) — Előlap nélkül 1 oldal és I tábla. (Nemz. Múzeum szakkönyvtára.)

Károli János. A madártani kiállítás sorrendje. — Budapest. 1877. 8r. 30 pp.

Nagy József. Táblás jegyzéke Nyitra vármegyében előforduló madaraknak (Külön tábla «A madár» cz. műhöz.)

Értekezések és kisebb dolgozatok.

Baldamus Ed. Beiträge zur Naturgeschichte einiger dem S. O. Europas angehörenden Vögel. — Naumannia 1850. I. p. 28—43., 70—88. — 1852. III. 2 füz. p. 81—87.

Brehm Ch. L. Die kleinen europäischen Rohrhüner. (*Gallinula minutissima*, Petényi.) — Oken's Isis. 1831. p. 705.

Bureau M. L. L'Aigle botté, *Aquila pennata*, Cuv. d'après des observations recueillies dans l'ouest de la France. — Assoc. Francaise p. l'avancement de sciences. 1875. p. 1—22.

Frivaldszky Imre dr. Kirándulás a szepesi Kárpátokra természetudományi tekintetből. — A magy. orv. és term.-vizsg. Munk. 1844. p. 100—111. (*Aquila fulva*, *Nucifraga caryocatactes*, *Parus ater* és *cristatus* fajokat említi.)

Frivaldszky János. Állattani kirándulásaim Orsova, Mehádia és Korniareva vidékein. — A magy. orv. és term.-vizsg. Munk. 1873. p. 197—253. (Gyeps *fulvus* és *Neophron perenopterus*.)

Finger Gyula. Ueber *Circaëtus gallicus*, Boj. — Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. 1854. p. 597.

— *Ornis austriaca.* Verzeichniss der Vögel des oesterreichischen Kaiserstaates. — U. o. 1857. p. 555. (*Alauda tartarica*-ról adat.)

Havas Sándor. Vadászrajzok. — Vad.- és Versenylap. V. 1861. p. 1—6., 17—21., 33—37., 53—57., 69—75., 86—90.

Heckel J. Ueber die Verbreitung, das Nest und das Ei der *Salicaria fluviatilis*, Mayer. Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien. II. 1852. p. 127—130. — Naumannia. III. 1853. p. 47—51.

Herklotz Oszkár. Ueber *Aquila imperialis*. — Verh. d. k. kl. zool. bot. Ges. in Wien. XVII. 1867. p. 59. — Ueber *Falco rufipes*. — U. o. XVII. 1867. p. 65.

Khevenhüller R. Fürst. Dunkle Varietät von *Strix aluco*. — U. o. IV. 1854. p. 58. (Slavóniából egy sötét válfaj.)

Madarász Gyula dr. Descriptions of two new Birds from Tibet. — *The Ibis*. vol. IV. Nr. 14. 1886. p. 145—147.

— Ornithologiai közlemények a magyar nemz. Múzeum gyűjteményéből. — *Term. rajz. füz.* IX. 1885. p. 73—76.

Naumann J. Tr. Das Vorkommen seltener europäischer Vögel in Anhalt. (*Aqu. imperialis*, *Circ. pallidus*, *Merula rosea*, *Muscicapa parva*, *Turdus Naumanni* fajokról magyarországi adatokat sorol fel.) — *Naumannia*, I. 1850. p. 1—11., 2 füz. p. 1—23.

Pelikan A. Bemerkung über *Petrocosyphus saxatilis*. — *Verh. d. k. k. zool. bot. Ges. in Wien*. XVII. 1867. p. 117.

Reichenow Ant. et Schalow H. Compendium der neu beschriebenen Gattungen und Arten. (*Carduelis elegans*, Madarász.) — *Journ. f. Ornith.* XXX. 1882. p. 451.

Schalow H. *Carduelis elegans albigularis*, Madarász. — U. o. XXXI. 1883. p. 223.

Sely-Longchamps Ed. de Note sur une nouvelle mésange d'Europe. — *Acad. Royal de Bruxelles* X. 6. rész. 1843. p. 24—31. (*Parus hieubrist* honunkban előfordulónak mondja.)

— Note sur un voyage scientifique fait en Allemagne en Autriche et en Hongrie 1876. — *Ann. de la Société Entomologique de Belgique* XIX. 1876. p. LXIX.

KÉT RÉGI HAZAI NYOMTATVÁNY.

Közli : SZILÁGYI SÁNDOR.

I.

A kereszturi 1617-ki naptár.

Épen tíz év előtt, 1878-ban Fraknói Vilmos, az általa könyvtáblákból kiáztatott magyar nyomtatványok töredékeit ismertette a «Könyv-Szemle» ez évi folyamának utolsó füzetében. Jól emlékszem, cikkét a Történelmi Társulathoz olvasta fel. Mennyi örömmel, lelkesedéssel fogadtuk a sok új adalékot! Hogy üdvözlöttük azt a munkásságot, mely annyi új mozgalomnak, törekvésnek magvát hintette el! Azóta tíz év telt el s a munka folyton halad, de befejezést még sem nyert. Van több e töredékek közt, melynek azóta teljes példánya is megkerült, s az a 45 szám, melyet ő akkor bemutatott, — milyen soknak tetszett az nekünk — már felszaporodott 305-re: a mennyivel t. i. Szabó Károly «Régi magyar könyvtárát» a «M. Könyv-Szemle» gyarapította.

De még mindig vannak e töredékek közt olyanok, melyeknek teljes példányát nem ismerjük. Ezek közé tartozik a 17. sz. a. fel-
említett (269. l.) «Kalendariom» is, melyből a Múzeum csak a D. iv négy levelét bírja. Ennek a naptárnak teljes példánya megvan az árvaváraljai gazdag levéltárban. Ifj. Kubinyi Miklós úr figyelemztetett rá s az ő baráti szívésségének köszönhetem, hogy azt most a Szemle olvasóival megismertethetem.

A naptár címe:

Calendarium Az az| Az Ezer| hatszáztizenhete-|dik esztendő napianak számla|lafa az közönseges Practicaual| Aspectusokkal, Planetáknak fo-|liasauual es az eghi ielekben való belepesekkel egyetemben mely első bisextilis után *Szeresztetett az Cra-* kai Aca-

demiában tanító Ber[nard Philosophus es Oruos]Doctor által.
Nyomtatottat kerez-[turat Farkas Imre által.]

A cím lap be van kettős diszítéssel szegve. Az első, 3-dik, 4-ik, 11-ik és 15-ik sor veressel van nyomva. Nem tudom e példányt megilletődés nélkül nézni. Ezt még Thurzó György birta — de 1616. nagy-karácson estéjén meghalván, utána fia örökölte. Rá írta a cím lap kerete felé a jelmondatot, mely atyjáé volt, s melyet ő is megtartott : V. V. V. (vive vt vale) és alól azt, melyet ő választott magának : «In silentio et spe.» O bizony sok remény szállt vele sirba!

De folytassuk a példány ismertetését. A naptári rész 26 levélből áll: melyek közül két levél önálló, ezt követi 3 ív, mindenik 8—8 levélből álló. Ez a naptár urak számára készült, nem minden napi luxussal kiállítva. Minden félhónap mellett van egy üres lap: csak a napszámok vannak rá nyomtatva a naptári jegyzetek kedvéért, s majd minden jegyzék-lap alján egy-egy különös históriai följegyzés. A Thurzó-példányba ezenkívül még minden levél közé négy üres lap lett bekötve s ezeket az üres lapokat Thurzó Imre érdekes és fontos följegyzésekkel tele írta úgy, hogy ez a naptár történeti és családi napló fontosságával bír. Kubinyi Miklós e följegyzéseket jól felhasználta «Thurzó Imré»-jében: de bizonynynál még azonkívül is ki fogja azokat adni. Én azonban érdekesnek tartom a Farkas Imre által írt históriai följegyzéseket közölni:

Januarius. Anno Christus születése előtt 46. Julius Császár legelső volt az római birodalomnak; mely az ő Calendariomot egy esztendővel az előtt egy Alexandriai astronomus által szerzette.

Februarius. Anno 42. Christus születése előtt második római császár volt Augustus és birodalmában töltött 57 esztendőt.

Martius. Anno Christi 110. Trajanus császár alatt az római birodalom nagy volt; mert ahoz való volt Italia, Gallia, Brisonia, Hispania, Asia, minor Africa, Aegyptus, Grecia, Germania, Indea, Armenia, Macedonia, Syria, Pannonia etc.

Aprilis. Anno Christi 225. Decius magyar lévén Philep császárt fiával együtt megölte vala, és ezért is az pogányoktól fejedelemségre felemelteték.

Majus. Anno Christi 221. Római császár lesz Flavius Claudius egy horvát, Dalmátiában két esztendeig birodalomban lévén, gottusok és magyarok ellen hadakozván nagy hasznót tett az római

imperiomnak. azért annak emlékezetéért in Capitolio egy aranyos képet felemeltek.

Junius. Anno Christi 179. Annus Tacitus magyar fejedelem lesz, mely jó vitéz és jó historicus vala. de az ő maga népétől 6 holnap után irigységből megöletteték 84 esztendőben az ő életének.

Julius. Anno Christi 322. Concilium lesz Nicaea városában 318 pispeknek az tévelgő Arius ellen.

Augustus. Anno Christi 334. Constantinus Magnus császár új Rómát építtetett és az ő maga nevéen Constantinopolnak nevezette és római császárságának majestasát vele transferalta, az honnan római birodalom romlandó lesz. Mert anno Christi 412. az gotusok az római várost megverék.

September. Anno Christi 421. Velencei város fundaltatott és lassan felépült.

Anno Christi 456. Wendejek ismig az római várost megverték és isszonyúképen megrontván megrablák.

Anno Christi 489. Regnalni kezde Frankalamban legelső keresztyén király Clouis.

October. Anno Christi 548. Totilas gotusoknak királya római várost megvévén, szép épületeket megrontván, felpersele.

Anno Christi 596. született az Mahomet.

Anno Cristi 801. Carolus magnus első német császár koronáztatott Romában.

November. Anno Christi 829. Saracenusok Afrikába hajókon Olaszországba eveztenek és rómát épen megrablák.

December. Anno Christi 1282. Tarta Rudolphus 1-us Habsburgi gróf római császár első gyűlést Augustusban. Azonképen Rudolphus 2-us annak nemzetségéből való szintén ott anno 1582. 300 esztendővel az első után.

Eddig a historiai feljegyzések, melyekből látjuk, hogy a szittya magyarok már a naptár-irodalomban is helyet foglaltak.

A naptári rész legutolsó lapján van a Prognosticon czíme, hasonlóan bekerítve, mely így hangzik :

Prognosticon Az eghi chilla- goknak forgasabol nemi nemi Tertenendő dolgokrol es bizonyos üdök- nek allapottyarol szerkeztetet az *crakai Aca-* demialban tanito Bernard philosophus es, oruos Doctor által Az 1617 Esztendőnek, Saturnus es Mars

vralkodo chilagok, Mercurius. Venus es Jupiter közösi. Az 1617. Esztendőben ött Fogyatkozás leszen, három az napban ismeg kettő az Holdban.

Ezt követi az ajánlat Nádasdy Pálhoz, mely a D₁ iven kezdődik s hat lapot foglal el. Egészen a régi nyomokon halad, — de érdekesnek tartjuk azt a részt, melyben szerző Copernikkel polemizál utóbb magáról és viszonyáról Nádasdyhoz szól, egész terjedelmében bemutatni:

«Ismét ha az földre és annak ekességére szemeinket fordítjuk, azon is nagy istennek bölcsességét és hatalmát látjuk, mert az földnek nagy pondusa nem áll oszlopokon, sem lánczhoz nincsen kötözve, hanem a levegő égnek szintén a közepire vagyon helhezttetve, még is mozdulhatatlan marad. És noha az mi üdönkben az fő astronomus Copernicus, és egyebek annak kevetői, hamis vélekedések szerint az földnek globisát forgó planetának nevezték, mely hamis vélekedés mind Sz. irás és az ég írásnak tudományának ellene vagyon, mert nem az föld hanem az ég forog. Dávid Psal. 74. az mint írja: tized az nap és az éj az te röndölésedből vagyon, hogy az napnak, holdnak és csillagoknak futások vagyon. Ismég Psal. 104. az nap az ő felkeletét és nyugottát tudja. Ismég ott. Te az földet helhezttetted az ő pavementomjára, és megmarad mind örökkén örökké.

«Mivel hogy penig K. V. ez az ég írásának tudománya ez elől megszámlált teremtmény állatoknak megnézésére és elmélkedésére tanít és int, azért ezt az bölcs tudományt nem köll elvetni, hanem istennek drága ajándékjának levüket ismernünk: mert astrologia ut pulcherrina, sic et laboriosissima et difficilima. Azért az calendariomnak hasznos voltát látván, K. V., ezt az 1617. esztendőre valót az Nagyságódtul számlahatatlan elvett jókért, kik közül ez egyik, hogy Nagyságod kegyes szárnya és patrocíniumja alatt én nékem bölcsületes hazát adott, második, hogy Nagyságod kegyelmes uram az elvásott typusomat az Nagyságod maga költségén ujéttatja, az Nagyságod becsületes neve alatt akartam kinyomtatnom. Kérem is alázatosan Nagyságodat, mint énnékem mindenkor kegyelmes uramat, Nagyságod vegye jó néven ez kised munkámat. Enneketána nagyobb dologban igyekezem szolgálni Nagyságodnak. Az úr isten áldja és éltesse Nagyságodat Nagyságod szerelmes mátkájával ő Nagyságával, és bölcsületes udvar népével

egyetemben, és tartsa nagyon egészségben sok esztendeig. Amen, amen, amen.

Költ Kereszturatt Szent András napján anno 1616.

Nagyságodnak alázatos szolgája

Farkas Imre
könyvnyomtató.

Ezután következik a Prognosticon a régi naptárak e mellözhetetlen függeléke, a Practicak szokásos modorában szerkesztve. A mint az előző kikel Kopernik ellen, s pálczát tör ujitása fölött: minden a mi következik az astrologia dicsőítésére szól s annak elveit vallja. Nehány szükséges értesítés után «az esztendőnek kezdetéről», «az esztendőnek állapotjáról» elmondja Zoroaster és Diophanes prognosticonait 1617-ről. Ismerteti a bekövetkezendő nap- és holdfogyatkozásokat következményeivel, — melyek baljóslatuak voltak. Historiai példákat idéz az ez évi constellatiókhöz hasonló évek gyászos eseményeiről. Jön ezután az ez évi «főcsillagoknak gonosz aspectusairól», s itt még bővebben idézi a historiai példákat. Jön ezután jövendölés «a békességről és hadról», a «betegségről és döghalálról», «az nemes Magyarországról», «az földi termésekről», — természetesen az astrologia szabályai szerint s végül terjedelmes jövendölés «az időnek változásiról».

A példány, melyet Kubinyi Miklós úr szívesességéből használtam, kitűnően megtartott, ép, igen érdekes és diszes bőrkötésben, mely mint a kötés magyar motivumai igazolják, magyar könyvkötő által készült. Kubinyi Miklós úr «Gróf Thurzó Imré»-je igen sikerült színnyomatban mutatta be azt. (L. M. T. Életrajzok III. 2.)»

II.

Egy XVII-ik századi vizsgarend.

Báró Radák Ádám mikeszászaik gazdag családi levéltárában őriztetik egy két kötetből álló colligatum, mely erdélyi országgyűlési articulusokat s hivatalos irományokat tartalmaz. Kezdődik a XVII-dik század második felében. E gazdag collectio első kötetében van egy negyedréte lapnyi nyomtatvány, egyetlen darab, mely nem szoros értelemben vett országgyűlési iromány (a 11-ik számú).

Ez egy latin vizsgarend a XVII-ik század közepéből.

Hogy került Saul a próféták közé?

Ez a negyedré, különben meglehetősen karban levő darab papír ma az 1660-diki régeni s 1661-diki áprilisi besztercei országgyűlések közt foglal helyet. Nem valószínűtlen, hogy az articulusok rendezése közben a tulajdonos — a nemes bárónak valamelyik atyai vagy anyai őse — tette ezen helyére, hol aztán állandóan megmaradt. Maga a vizsgarend egy 4r. levélre van nyomva, hely és kelet nélkül. Hogy ki nyomtatta s mikor, nem áll rajta, valamint az sem, hogy melyik iskolának vizsgarendjét foglalja magában. De hogy erdélyi nyomtatvány a XVII-ik század derekából, az nem szenved kétséget, igazolja a betűk character-e. Ha az elhelyezésből lehet következtetni, az az ötvenes évek végére vall — 1660 előtt: tehát — Apáczai idejére. S nem is lehetetlen, hogy ő akart a vizsgák iránt különösebb érdeklődést kelteni ilyen meghívók közrebocsátása által.

Tudtomon ilyen meghívó ezen időből még nem lett publicálva. Épen azért azt hiszem, nem lesz érdektelen annak szövegét közölni:

Series Lectionum & Orationum
in Examine observanda.

Dies Primus.

Horis antemeridianis.

Actus Oratorius
Solennis.

Horis Pomeridianis.

Incipit Oratio lat. Tironis ex
Class. IV.
Classis IV-ta latina.
Praeparatio ad Geographiam.
Classis Tertia Graeca.
Classis ultima.
Claudit Oratio lat. Tiron. ex
Class. IV.

Dies Secundus.

Incipit Oratio lat. Syntaxifae.
Lectio Theologica.
Lectio Graeca Secunda.
Syntaxis.
Claudit Oratio Graeca.

Incipit Oratio lat. Secundani.
Classis Secunda latina.
Lectio Hebraea utraque.
Geographia.
Claudit Oratio lat. Tertiani.

Dies Tertius.

Incipit Oratio lat. ejusdam ex

Ord. Rhet.

Lectio Theologica.

Vacat.

Lectio Philosophica.

Oratoria.

Claudit Orat. lat. ex eod. Ord.

Dies Quartus.

Incipit Oratio ligata.

Classis Graeca Prima.

Catechisatio per singulos Claffes
inferiores.

Poesis.

Classis Tertia lat.

Promotio per singulos Claffes.

Classis Quarta German.

Claudit Gratiarum Actio.

Claudit Oratio ligata.

Az egész igen egyszerű, de tiszta nyomás közönséges itató papiroson.

Csak egy látszik bizonyosnak: hogy a Series lectionum erdélyi reformált iskolának vizsgarendje. A tananyag beosztása, az osztályok megnevezése talál azzal a beosztással, melyet Bethlen Miklós Emlékirataiból s Apáczai: De Studio Sapientiacjából ismerünk. A collegiumnak hét osztálya volt: Sintactica, Rhetorica, Poetica s négy classis. Ezekben egy professor (sacrae Scripturae et Theologiae) négy academicus rector s két collaborator folytatta a tanítást. Az actus oratorius, többek által bemutatott szavalati előadás volt, olyan színműféle.

Azt hiszem a Series Lectionum tanügyünk történetéhez érdekes adalékot képez.

A LEGRÉGIBB MAGYARORSZÁGI KÖNYVÁRUSI JEGYZÉK 1710-BŐL.

A régi magyar bibliographiában feltűnő jelenség, hogy abban magyarországi könyvárusi jegyzék nem fordul elő. Szabó Károly: «Régi Magyar Könyvtára»-nak I-ső kötetében felsorol 1793 magyar nyelvű s II. kötetében 2452 nem magyar nyelvű, de magyarországi nyomtatványt, de ezek közt könyvárusi jegyzék egyetlen egy sincs. S nincs ilyen azon 305 új adalek közt sem, melyeket a «Magyar Könyv-Szemle» eddigi folyamaiban Szabó Károly I. kötetének pótlására, az 1711 előtti időből, mint ismeretlenket hozott napfényre.

Komáromi Csipkés Györgynek Kolozsvárott 1677-ben megjelent «Catalogus operum editorum et non editorum» czimű munkája tartalmaz ugyan könyvjegyzéket, de ezt szigorúan véve könyvárusi jegyzéknek nem tekinthetjük.

Ezért a fővárosi bibliographusokat igen kellemesen lepte meg Ráth György kir. táblai tanácselnök, ismert műbarát és gyűjtő, midőn nagybecsű könyvtára számára a nagyszombati nyomda egy 1710-dik évi könyvárusi jegyzékét szerezte meg, mely nemcsak hogy az ismert hazai nyomtatott könyvárusi jegyzékek közt a legrégibb, de mint könyv és jegyzék az 1711 előtti magyarországi irodalomban egyaránt unicum.

Ezen legrégibb könyvárusi jegyzéket mutatjuk be olvasóinknak a szerencsés gyűjtő szivességéből jelen közleményben, s midőn azt folyóiratunkban egész terjedelmében lenyomatjuk, azt hisszük, hogy ezzel a hazai bibliographiának teszünk szolgálatot.

Hogy a könyvnyomdászat, könyvkereskedés és a Censura történetében a *nyomtatott könyvárusi jegyzékek* mily fontos szerepet játszanak, bizonyítanunk nem kell.

Ezen jegyzékeknek első nyomai a XV. századig, úgyszólván a könyvnyomda feltalálásáig nyúlnak fel, hol mint egyleveles nyomtatványok *könyvhirdetés* alakjában jönnek elő.

Az első könyvnyomdászok, ha egyúttal könyvtárosok is voltak, a saját műhelyökben megjelent könyveket *egyleveles könyvhirdetéseken* terjesztették, melyekben az elárusítandó könyvek címzeit, a nyomás és kiadás minőségét és a könyvtáros lakását sorolták föl. Az árt azonban üzleti szempontból nem tették ki a jegyzékben, ezt a XV. században csak *Aldus Manutiusnak* egy 1498-diki Catalogusában s még szórványosan egy két könyvhirdetésen találjuk. Sőt még később is egész a XVII. század végeig, a könyvtárai catalogusokból a könyvcímek mellől az árak többnyire hiányoznak.

Kezdetben a könyvnyomdászok, ha egyúttal könyvtárosok is voltak, csak a saját műhelyökben megjelent könyveket hirdették, később a könyvtárosok a nyomdászoktól különváltak, önálló testületet képeztek s könyvhirdetéseikbe felvették mindazon könyveket, melyeket különböző nyomdák termékeiből árusítottak s eladásra készen tartottak. Így keletkeztek kétféle könyvhirdetések, olyanok, melyek egy nyomda s olyanok, melyek több nyomda termékeit sorolták fel; a könyv mind a kettőben mint áru szerepelt, melynek a könyvtáros boltjában és a vásáron meg volt a maga piacza, de míg az első szűk körben mozgott, addig a másik szélesebb körnek nyomdatermékeit ölelte fel s a régi könyvtári viszonyok megvilágításához az előbbinél tanulságosabb. Megjegyezzük, hogy ezen könyvhirdetéseken a könyvtáros lakása csak akkor volt nyomtatásban kitéve, ha a felsorolt könyveket a saját székhelyén árusította, ha azonban elárusítandó könyveit más városba vásárra vitte, (ily könyvvásárok voltak akkor Augsburgban, Nürnbergben, Münchenben, Frankfurtban, Lipcsében, Strassburgban és máshol), akkor a hirdetésen csak az elárusítandó könyvek címei voltak felsorolva, a könyvtáros székhelyének megjelölése azonban a hirdetésből hiányzott, mert ezt ő maga a mint egyik vagy másik városban tartózkodott, utólagosan a könyvhirdetés alján írással jelölte meg. Így például Eggstein strassburgi nyomdász és könyvtáros egy 1470 év körüli hirdetésén olvasható: *Venditor librorum reperibilis . . . «In domo Johannis Lupold circa domum, ubi venditur sal.»*

Ezen könyvhirdetések voltak a könyvtárai jegyzékek első zsengéi, melyekből régi kéziratok és ősnymtatványok tábláin szórványosan maradtak fenn egyes példányok.

Ezekből ujabbán dr. Mayer Vilmos, előbb müncheni állami

könyvtárór, most pedig göttingai egyetemi tanár, a müncheni királyi államkönyvtár anyagából gazdag gyűjteményt hozott össze, melyet a lipcei «Centralblatt für Bibliothekswesen» 1885-diki folyamában «Bücheranzeiger des XV. Jahrhunderts» cím alatt ismertetett, mi által XV. századbeli könyvtárusi viszonyokat egészen új világításba helyezte.

Ezen közleményből érdekesnek tartjuk Schöffernak, a hires mainzi nyomdásznak, egy 1469—70-diki könyvhirdetését itt bemutattani, melyet a nürnbergi vásáron használt. Ez kis ivrétnben egy lapra góth betűkkel van nyomva, összesen 21 könyvczímet sorol fel, s szó szerinti közlésben így hangzik :

«Volentes sibi comparare infrascriptos libros magna cum diligentia correctos, ac in huiusmodi littera maguntie impressos, bene continuatos, veniant ad locum habitationis infrascriptum.

Primo pulcram bibliam in pergameno.

Item secundam secunde beati thome de aquino.

Item quartam scripti eiusdem.

Item tractatum eiusdem de ecclesiae sacramentis et articulis fidei.

Item Augustinum de doctrina christiana cum tabula notabili predicantibus multum proficua.

Item tractatum de ratione et conscientia.

Item magistrum Johannem gerson de custodia lingue.

Item consolatorium timorate conscientie venerabilis fratris johannis nider sacre theologie professoris eximii.

Item tractatum eiusdem de contractibus mercatorum.

Item bullam Pii pape secundi contra thurcos.

Item historiam de presentatione beate Marie virginis.

Item canonem Misse cum prefacionibus et imparatoriis suis.

Item antiphonas in magna ac grossa littera.

Item ioannem januensem in catholicon.

Item sextum decretalium. Et Clementinam cum apparatu iohannis andree.

Item in iure ciuili Institutiones.

Item arbores de consanguinitate et affinitate.

Item libros tully de officiis cum eiusdem paradoxis.

Item historiam griseldis, de maxima constancia mulierum.

Item historiam Leonardi aretini ex bocatio de amore.

Tancredi filie sigismunde in Guiscardum.

Hec est littera Psalterii (Nagy gót nyomás).

Venditor librorum reperibilis est in hospicio dicto zum Willden mann.»

Ezen jegyzéknek utolsó sora, mely a «Venditor» szóval kezdődik egykorú irással van pótolva, annak bizonyosságául, hogy a hirdetés vásárra volt szánva, s a könyvárus irással jelölte meg azon helyiséget, melyben a vásár ideje alatt a jegyzékben felsorolt könyveket árulta.

Általában constatálhatjuk, hogy a könyvvásárok könyvhirdetések kiadására és terjesztésére nagy befolyással voltak.

Ezen hirdetések pótolták egész a XVI. század közepéig a könyvárusi catalogusokat, melyekből Németországban csak 1564-ben az őszi frankfurti vásár alkalmából jelent meg a legelső példány.

Ez a legrégebb nyomtatott könyvárusi jegyzék, a mit ezen időből ismerünk.

Alakjára nézve 4-ed réthben van nyomva s 19 lapon könyvczimeket tartalmaz *árak nélkül*, melyek — mint említettük — a XVII. század végeig könyvárusi jegyzékekben csak igen ritkán fordulnak elő.

Ezen könyvárusi jegyzék ma a bibliographiai ritkaságokhoz tartozik s egész Európában csak *négy példányban ismeretes*. Czíme, melyet itt egész terjedelmében közlünk következő: «Novorum librorum quos nundinae autumnales francofurti anno 1564 celebratae venales exhibuerunt Catalogus. Ad exterorum bipliopolarum omniumque rei Literariae studiosorum gratiam et usum coempti et venales expositi Augustae in officina Librarii Georgii Willeri civis et bibliopolarum Augustani. Inserti sunt hic nonnulli idemque perpauci vetustiores editionis libri ob rarum eorum et insignem utilitatem commendabiles et iam multoties a doctis viris expetiti. Anno a salutifero Virginis Partu M. D. LXIII.»

Hazánkban XV-dik századbéli könyvhirdetést sem magyarországi, sem külföldi könyvárustól nem ismerünk.

Ismerjük a budai és zágrábi XV. századbéli könyvárusok tevékenységét, kik a saját költségükön Velenczében, Augsburgban, Nürnbergben és Bécsben nyomattak Magyarország számára könyveket: van több adatunk arra, hogy Budán a XV. században könyvpiaçz volt és több könyvet tudunk, melyeket egykorú bejegyzések

tanúsága szerint a XV. században Budán a vásáron vettek; arról is van tudomásunk, hogy a budai 1522-dik évi városi árszabásban, a budai könyvtárosok a patikusokkal egy fejezetben fordulnak elő, s árszabás dolgában a városi bíró hatósága elé tartoztak, valamint az sem ismeretlen előttünk, hogy Fegher Theobald budai könyvtáros Koberger Antal örököseinek Hartmann Schedel 1493-dik évi krónikájának elárusításából 56 forinttal adós maradt, arról azonban, hogy valamelyik XV. századbéli hazai könyvtárstól könyvhirdetés maradt volna ránk, nincs tudomásunk.

Valószínű, hogy a mohácsi vész előtti hazai könyvtárosok, a külföldiek mintájára, az általuk elárusítandó könyvekről szintén nyomattak könyvhirdetéseket de ezeknek egyetlen egy példányát sem ismerjük.

Sőt a mohácsi vést követő időszakban több mint valószínű, hogy a szellemi műveltség egyes gócpontjain, mint Debreczenben, Bátfán, Kolozsvárt, Brassón, Nagyszombatban, Kassán, Váradon, Patakon, Gyulafehérváron, Pozsonyban, Nagyszébenben és más városokban élt könyvtárosok és nyomdászok az általuk áruba bocsátott könyveket szintén egy leveles hirdetésekben terjesztették, de ezekből ekkorig nem jutottak ránk, vagy még valahol lappanganak, példányok.

Mindenesetre a hazai könyvkereskedés történetének földerítése érdekében kívánatos volna, hogy ily példányok napfényre kerüljenek.

A kérdés a censura kérdésével szorosan összefügg, valószínű tehát, hogy az országos levéltárban, sőt városi és családi levéltárakban is lesznek ily könyvtárusi hirdetésekből példányok.

Néha megtörtént, hogy egy könyvhirdetést valamely régi könyv végéhez kötöttek, vagy a tábla belsejére ragasztottak, de az 1711 előtti időszakból, hazai könyvhirdetést ilyet sem ismerünk.

Dr. Ábel Jenő egyetemi tanártól hallottuk, hogy a csiksomlyói ferenczrendieknel a XVII. századból volna ily hazai könyvhirdetés, de ez az egyedüli példány, melyről ekkorig van tudomásunk.

Hazai könyvtárusi jegyzéket azonban az 1711 előtti időből ekkorig egyáltalában nem ismertünk.

Ennek felkutatása és megszerzése Ráth György kir. táblai tanácselnök érdeme és szerencséje, ki, midőn azt a «Magyar Könyv-Szemlé»-nek ismertetés végett szíves készséggel átengedte. a magyar bibliographiának tett vele szolgálatot.

Ezen könyvjegyzékről, melyet ritkaságánál fogva alább egész terjedelmében közlünk, a következőket kívánjuk elmondani.

A könyvjegyzék a nagyszombati jezsuiták egyetemi nyomdájának könyvtárai jegyzéke, mely Nagyszombatban 1710-ben kis 8-adrétben nyomtatott, s betűrendben mindazon könyvek címzeit tartalmazza, melyeket a nagyszombati jezsuita nyomda 1710-ben árusított.

A könyvek legnagyobb részt a nagyszombati nyomda termékei, vannak azonban köztük más jezsuita nyomdák termékei is, sőt az utolsó csoportban felsorolt jegyzékben már másféle nyomdából is találunk 1711 előtti könyveket.

Nyelv tekintetében a könyvek latin, magyar, német és tót nyelvűekre oszlanak meg, s minden könyvcím mellé oda van téve a könyv alakja és az ár is, és pedig forintokban és dénárookban, melyért azokat a nagyszombati jezsuita nyomdában árusították. A könyvjegyzék tehát az árakkal ellátott jegyzékekhez tartozik, a mi bibliographiai tekintetben becsét emeli.

A mi a könyvjegyzék oeconomáját illeti, meg kell vallanunk, hogy felületesen van szerkesztve, s nem minden könyvcímről lehet eltálatni azt, hogy micsoda könyv rejlik alatta.

Ennek bizonyosságául elég felhoznunk azon körülményt, hogy a jegyzéket Szabó Károly nagyérdemű bibliographusunk s Ráth György, a kitűnő bibliophil megvizsgálták, de a könyvcímeknek csak egy részét határozták meg s ezt a jegyzetekben Szabó Károly «Régi Magyar Könyvtára»-nak I. és II. kötetére hivatkozva jelezték is, de a másik részt, a jegyzék felületes volta miatt, a jövő buvárlatoknak tartották fenn, miért is ennek meghatározására, illetőleg a meghatározás kiegészítésére felhívjuk ezennel szakférfiaink figyelmét s közleményeiknek készséggel nyitunk tért folyóiratunk hasábjain.

A jegyzék culturtörténeti szempontból fölötte tanulságos. Így mindjárt az első lapon találunk szláv, illér s rác a-b-c-zés könyveket, melyeket ekkor nem ismertünk. Az esztergomi, győri, nyitrai és egeri egyházmegyék külön directoriumairól sem volt eddig tudomásunk. S általában a meg nem fejtett könyvcímek alatt bizonyára számos elveszett hazai nyomtatvány lappang.

Ha azonban a könyvek címein végig tekintünk s meggondoljuk, hogy a jegyzék a szatmári békekötés előtt *egy évvel*

készült. úgy a könyvlajstrom összeállítását jellemzőnek fogjuk találni.

Az árakra nézve megjegyezzük, hogy a legdrágább könyv a jegyzékben: *Cacherani Theologia Assertiva* in folio 10, s *Corpus Juris Hungarici* 9, *Biblia Ungarica Compactae in folio* 4, *Pázmány Péter Predikációi és Kalauza két forint-ért* s a legolcsóbb könyvek 3 és 2 dénárért árusítatnak.

Ezen unicumnak rendes könyvalakja és cím lapja van, s kitűnően van conserválva. Teljes címe a következő: *Catalogus librorum qui in Academica Societatis Jesu Typographia venales habentur. Laudabile Nomen Domini. Tyrnaviae, Typis Academicis Anno 1710, kis 8r. A—B⁴ — 12 számozatlan levél.*

De álljon itt maga a jegyzék, mely összesen 390 könyvczímet tartalmaz s betűrendben így következik:

Libri Latini.

A.

	fl.	de
Alphabeticus Latino-Ungar ¹	8 —	3
» Latino-Slavonicus	8 —	3
» Latino Illyricus	8 —	3
» Pure Ungaricus	8 —	3
» Pure Slavonicus	8 —	3
» Pure Illyricus	8 —	3
» Pure Rascianus	8 —	3
ACaDeMICUs seu Quaest. Phil. P. Tapolcsáni ²	8 —	50
Amores Mariani P. Guttvirt	12 —	30
Andrasi Fasciculus devotarum Oration ³	12 —	15
» Item novum Florilegium ⁴	12 —	15
Arca Sacrorum precum ⁵	12 —	5
Arithmetica practica P. Berzev. ⁶	12 —	5

¹ Tyrn. 1702. (II. 2123. sz.)

² Tapolcsányi Laurentius. Academicus ens naturale 1706. (II. 2274. sz.)

³ Tyrn. 1700. (II. 2012. sz.)

⁴ Tyrn. 1699. (II. 1969. sz.)

⁵ Tyrn. 1701. (II. 2075. sz.)

⁶ Tyrn. 1687. (II. 1617. sz.)

	fl.	de
Arithmetica practica Generalis	12	— 25
Arithmeticus practicus Lucae à S. Edmun ¹	8	— 30
Ars metrica ²	12	— 15
Ars recte Philosophandi Petrarcha ³	12	— 10
Artificium Ingentis meriti	12	— 3
Aszalai Index operis Tripartiti ⁴	4	75
Avancini Poësis Dramatica pars 4ta	12	— 40
Aurora aeternitatis	24	— 15

B.

Balbini Examen Melissaeum	12	— 25
Barry XXXIII. pacta hagiophila	12	— 15
Baselly Psalterium Davidicum in fol.	1	—
Bellarmini ad Epis. Theanens. admonitio ⁵	12	— 15
Benavides ad Dunkerkam occisus	8	— 15
Beniczki Claves Coeli	12	— 10
» Faculae aspirationum	12	— 10
Berzeviczi Tractatus de Deo ⁶	8	— 40
Böjtös Domus Domini Controversiae ⁷	4	— 60
Brevia seu benedictiones cont. maleficos	4	— 2
Bucellini asceticae Considerationes	1	—
» Caecus Jerichuntinus	12	— 25
Busenbaum medulla Theol. Moralis ⁸	12	— 50

C.

Cacherani Theologia Assertiva in fol.	10	—
Caelij Pannonij collectanea in Apocalypsin ⁹ in fol.	1	—
Campiani Epistolae et rationes 10 ¹⁰	12	— 20
Canisius Latino-Ungaricus ¹¹	3	— 6

¹ 1697. (II. 1899. sz.)² 1698. (II. 1930. sz.)³ Rajcsányi Georgius. Tyrn. 1707. (II. 2298. sz.)⁴ 1694. (II. 1781. sz.)⁵ 1678. (II. 1422. sz.)⁶ 1701. (II. 2076. sz.)⁷ 1695. (II. 1802. sz.)⁸ 1693. (II. 1744. sz.)⁹ 1682. (II. 1510. sz.)¹⁰ 1700. (II. 2009. sz.)¹¹ 1696. (II. 1842. sz.)

	fl.	d.
Canones seu tabellae pro. Sacro..... in fol.	—	5
» Item Canon Missae..... in fol.	—	10
Catechismus Illyrico Ungaricus	12	— 10
Catechismus Rascianicus	8	— 30
» Item Rascianicus	8	—
» Item Germanico Slavonicus ¹	8	— 6
» Item Slavonicus ²	12	— 10
Cattanei Dialectica ³	12	— 10
Cervae puer JESuS poëma ⁴	4	— 20
Character hominis litterati	12	— 10
Cicero parvus ⁵	8	— 8
» Item Epis. Famil. lib. 7-mus	8	— 10
» Epis. Famil. lib. 14-tus	8	— 10
» Epis. Famil. omnes ⁶	8	— 35
» Laelius seu de amicitia Dialogus	8	— 5
» De Officijs lib. primus	8	— 5
» Tusculan. Quaest. Lib. 5-tus	8	— 15
» De partitione Oratoria Dialogus	8	— 10
» Oratio pro Dejotaro	8	— 10
» Ad Quirites post reditum	8	— 10
» Pro Marcello	8	— 5
Clavis Coeli	12	— 5
Clausula Quotidiana	12	— 10
Concilium Trident. Schepheri	12	— 30
Congregationum variarum libelli, et leges Latine	12	— 8
Corneri horologium Christianae pietatis	4	— 25
Corona Misteriosa ⁷	8	— 5
Corpus Juris Ungarici ⁸ in fol.	9	—
Coturij Epitome Controversiarum ⁹	12	— 35

¹ 1699. (II. 1968. sz.)² 1696. (II. 1843. sz.)³ 1691. (II. 1693. sz.)⁴ 1693., 1697. (II. 1746., 1894. sz.)⁵ 1694. (II. 1782. sz.)?⁶ 1677. és 1697. (II. 1408., 1895. sz.)⁷ 1694. (II. 1784. sz.)⁸ 1694. (II. 1845.)⁹ 1695. (II. 1804.)

	fl.	d.
Crispi Salustij de conjuratione Catilinae proëmium	8	— 10
Cypriani Soarij Rhetorica ¹	8	— 30
Curiosum quare, P. W. Bossani ²	12	— 5

D.

Deliciae Eucharisticae	24	— 5
Demosthenis Philippica 1-ma	8	— 10
DEUS Homo 15. Elogijs celebratus	8	— —
Dilemata de Controversijs fidei ³	12	— 3
Diarium adolescentis studiosi	12	— 5
Dialogus de Ceremonijs Bapt. ⁴	8	— 15
Directorium Conscientiae ⁵	12	— 20
Directorium perpet. in usum Reg. Hun. ⁶	8	— 50
Directorium Ecclesiasticum Dioecesis :		
Agriensis	—	15
Jaurinensis	8	— 15
Nitriensis	—	15
Strigoniensis	—	15
Duplex clavis aurea	32	— 15
Deslions Elegiae	12	— 25
Dialectica P. W. Bossani ⁷	12	— 5

E.

Elffen Exercitia Ungaricè ⁸	12	— 15
Elogium R. P. Ferdin. Verbiest	8	— 2
Emanuelis Alvari Grammat. liber. I. 2:3. ⁹	8	— 20
» Item Liber. 1. et 2. cum vocabulis Illyricis	8	— 20
Enchiridion parvus Catechismus ¹⁰	12	— 5

¹ 1670. (II. 1245.)² 1707. (II. 2288.). 1708. (II. 2336.)³ 1699. (II. 1975.)⁴ 1701. (II. 2088.)⁵ 1676. (II. 1383.)⁶ 1674. (II. 1340.)⁷ 1706. (II. 2259.) (?)⁸ Bécs. é. n. (XVII. száz.) (I. 1575. sz.)⁹ 1703., 1699., 1675. (II. 2170., 1963., 1365.)¹⁰ 1700. (II. 2017.)

		fl.	d.
Évang. Croatica ¹	8	—	20
Exercitia S. P. Ignatij Latine	8	—	20

F.

Faculae aspirationum Beniczki	12	—	10
Fasciculus piarum Considerat. ²	12	—	20
Fax chronologica ³	4	—	15
Flores precum	12	—	15

G.

Galtruhij Philosophia et Mathesis	8	2	25
Gonzalez de recto usu opinionum ⁴	8	1	—
Gretserus parvus ⁵	8	—	15
» Item Liber 2. & 3.	8	—	30
Gumperger JESus vir dolorum	4	1	—

H.

Hecatombe Sacra Conciones P. Viszocsáni ⁶	4	1	—
Hofflich Conciones Funebres Latine ⁷	4	—	75
Homeri Iliadis 4-tum Compositionis argumentum	8	—	10
Horatij Epodon Liber ad Mecaenatem	8	—	5
Historia poetica ⁸	12	—	15

I.

Illsung verba vitae aeternae	8	—	—
S. Ignatij 100 Miracula	12	—	5
Illyés verbum Abbreviatum Conc. lat. ⁹	4	1	—
» Vitae Sanctorum Latine ¹⁰	4	2	—

¹ 1694. (II. 1783.)² 1690. (II. 1671.)³ 1702., 1703. (II. 2138., 2191.)⁴ 1696. (II. 1848.)⁵ 1699. (II. 1970.)⁶ 1690. (II. 1675.)⁷ 1693. (II. 1747.)⁸ 1709. (II. 2376.)⁹ Bécs. 1695. Pars 1., 2. 4r.¹⁰ Bécs. 1694. Pars 1., 2. 4r.

	fl.	d.
Illyés Stephani Cathecheses ¹	4	2 —
Index Corporis Juris Ungarici seu Cynosura ² in fol.	—	75
Indulgentiae stationum Urbis..... in fol.	—	5
Interesse Caesareum.....	4	1 —
Joannis Apostoli Cultus.....	12	— 5
Iter Oeconomicum ³	8	— 15
Jubilus de vero Religioso.....	8	— 3
Justi Lipsij Monita ⁴	12	— 35
S. Judas Thad. in rebus desperatis Patr. ⁵	8	— 5

K.

Kamperger Theologia de DEO.....	12	— —
Kitonits directio methodica Juris ⁶ in fol.	1	—

L.

Lachryma Orbis universi ⁷	8	— —
Landovics Conc. in Domin. Ung. ⁸	4	1 —
Lapis Lydius Controversiarum ⁹	12	— 25
Laydan Pontificiae dignitatis clypeus.....	4	— —
Leroi occupatio animae.....	4	1 25
Lessius de statu vitae deligendo.....	12	— 20
Libri Ministrationum.....	24	— 5
Libri SS. Menstruorum Lat.	—	— 30
Litaniae ad OO. SS. in fol.	—	25
* Item ad Patronos Hungariae..... in fol.	—	5
Livij Decadis 1-mae liber 1-mus.....	8	— 30
Lohner Tabulae directivae Divini Officij ¹⁰	8	— 10
Ludus Epigrammaticus.....	12	— 5

¹ 1701. (II. 2082.)² 1699. (II. 1971.)³ 1707. (II. 2296.)⁴ 1698. (II. 1935., 1936.)⁵ 1693. (II. 1748.)⁶ 1700. (II. 2015.)⁷ 1689. (I. 1380., 1381.)⁸ S. a. [XVII. száz.] (II. 2042.)⁹ Bécs. 1700. 4r. (Irta Eszterházy Pál.)¹⁰ 1702. (II. 2124.)

	fl.	d.
<i>M.</i>		
Manuale Rhetorum	12	— 15
Mancini Enchiridion Aulicorum	8	— —
» Item Viridarium Morale	8	— —
Manuale Regularium Polizarij in fol.	1	56
Manuale Sodalitatis B. V. M. ¹	12	— 25
Manuale Parochorum ²	12	— 20
Martialis Epigrammatum Liber 6-tus	8	— 10
Missalia ³ in fol.	3	50
Missae propriae SS. Regni Hung. ⁴ in fol.	—	25
Minota S. Angeli custodis	18	— 5
Manuductio ad eloquentiam ⁵	8	— 50
Missae pro defunctis & felici morte separatim . . in fol.	—	75

N.

Nadasi annus Coelestis ⁶	12	— 60
» Cor amoris ⁷	12	— 70
» Seraphinus Divini amoris ⁸	12	— 10
» Annua Eremus ⁹ in fol.	1	—
» Annus amoris DEI ¹⁰ in fol.	1	—
Nierembergius de Adoratione ¹¹	8	— 40
» Item dictamina variae doctrinae ¹²	12	— 15
Novarini deliciae amoris Divini	8	— —
Novellae seu Articuli statutum Reg. H. ¹³	4	2 —
Novus annus bissextilis	—	10

¹ 1675., 1693. XVII. sec. 1701. (II. 1371., 1751., 2043., 2085.)² 1668., 1697., 1700., 1703. (II. 1154., 1700., 2019., 2178.)³ 1702. (II. 2127.)⁴ 1662., 1693., 1701. (II. 996., 1753., 2087.)⁵ 1709. (II. 2377.)⁶ 1687. (II. 1623.)⁷ Bécs, 1675. 12r.⁸ Prága, 1666. Múzeumkönyvt.⁹ Bécs, 1678. 2r.¹⁰ Bécs, 1678. 2r.¹¹ 1663. (II. 1020.)¹² 1708. (II. 2346.)¹³ 1698. (II. 1937.)

	fl.	d.
<i>O.</i>		
Officium de Nomine JESU pro Breviario	8	5
» S. Ignatij	8	5
» S. Stephani ¹	8	5
» Proprium Reg. Hung.	8	25
» Proprium Reg. Sveciae	4	20
» Proprium Societatis JESU	8	20
» Rakoczianum	12	35
» SS. Antonij de Padua. S. Apolloniae. S. Clarae. S. Mariae Aegyptiae. S. Mariae Magdalenae. S. Petri de Alcantara Ungaricè	12	35
Otrokotsi Breve Specimen in juris prudentiam ²	8	15
» Examen Reformationis Lutheri ³	8	50
» Roma Civitas Sancta ⁴	8	15
» Theologia Prophetica ⁵	4	20
» Antiqua Ungarorum religio ⁶	8	20
Ovidij Libri Tristium et de ponto ⁷	8	20

P.

Panormitani Instr. Conf.	12	25
Palmae Thesaurus indeficiens	1	—
Panis quotidianus Ungarice	12	5
Proverbia Arist. P. W. Bossani ⁸	12	5
Pontificale Romanum	8	—
Praxis Criminalis ⁹ in fol.	—	30
» Item Examinis particularis	16	5
» Fructuose meditandi ¹⁰	12	5

¹ 1693. (II. 1754.)² 1699. (II. 1972.)³ 1696. (II. 1853.)⁴ 1698. (II. 1939.)⁵ 1705. (II. 2234.)⁶ 1706. (II. 2267.)⁷ 1703. (II. 2181.)⁸ 1707., 1708. (II. 2290., 2337.)⁹ 1700. (II. 2013.) — 1687. (II. 1621.) — 1697. (II. 1897.)¹⁰ 1700. (II. 2011.)

	fl.	d.
Praxis Geminae devotionis ad S. Xav. ¹	12	— 10
Pretiosa sensa	12	— 10
Propugnatio festi Theophoriae ²	4	— 20
Parnassus Illustratus ³	12	— 15
Pietas proficua, ad S. Xaver. tempore pestis	12	— 5

Q.

Quies Metaphysica ⁴	12	— 5
--	----	-----

R.

Reding Theologia Scholastica	in fol.	— —
» Vindiciae Baronij Centuria 1-ma	in fol.	— —
Regulamentum militiae Caesareae ⁵	in fol.	— 25
Regulae Soc. JESU latine ⁶	12	— 20
» Item militum Caesareorum Ung. et Slav.	4	— 25
Rituale Jaurinense ⁷	4	— 50
» Item Strigoniense ⁸	4	— 50
Rusbrochij Doctor Exstaticus	in fol.	— —

S.

Segneri Instructio Confessarij ⁹	12	— 20
» Trivium Sacrum ¹⁰	12	— 15
» Speculum non fallax	12	— 15
Senecae Thyestes	8	— 15
Succus prudentiae discursus Ethici ¹¹	12	— 15
Sacculus Distinct. P. W. Bossani ¹²	12	— 5

¹ 1695. (II. 1811.)² 1706. (II. 2271., 2272.)³ 1709. (II. 2380.)⁴ 1704. (II. 2215.)⁵ 1697., 1698., (II. 1901., 1940.)⁶ 1655., 1678. (II. 832., 1453.)⁷ 1687. (II. 1625.)⁸ 1656., 1682., 1692. (II. 859., 1512., 1723.)⁹ 1697. (II. 1902.)¹⁰ 1700., 1707., (II. 2021., 2302.)¹¹ 1701. (II. 2080.)¹² 1707., 1708. (II. 2289., 2338.)

	fl.	d.
Syllabus vocabulorum Ung. Lat. et Slavonicè ¹	8	— 10
Szen-Iványi Polemici.		
» Analysis ²	12	— 8
» Castigatio illusoriae Concionis ³	12	— 8
» Cavillationes ⁴	12	— 8
» Consultatio Saluberrima ⁵	4	— 10
» Doctrina verae Eccles. primorum ⁵ . sae- culorum ⁶	12	— 8
» Magnum Chaos ⁷	12	— 8
» Lutheranicum nihil ad Rem ⁸	12	— 10
» 50. Rationes pro fide Cathol. ⁹	12	— 8
» Responsa non responsa ¹⁰	4	— 10
» Solutiones non solutiones ¹¹	12	— 10
» Lutheranicum nunquam et nusquam ¹²	12	— 10
» Privata et amica disceptatio ¹³	12	— 5
» Forum Scrutarium ¹⁴	4	— 10
» Turris Babel ¹⁵	12	— 8
» Miscell. Decas. 1., 2., 3. ¹⁶	8	—

T.

Tabulae linguae Graecae	in fol.	— 10
» Item Hebraicae	in fol.	— 10

¹ 1703. (II. 2184.)² 1703. (II. 2187.)³ 1704. (II. 2216.)⁴ 1709. (II. 2385.)⁵ 1704. (II. 2217.)⁶ 1708. (II. 2348.)⁷ 1704. (II. 2220.)⁸ 1703. (II. 2188.)⁹ 1702. (II. 2135.)¹⁰ 1700. (II. 2027.)¹¹ 1703. (II. 2186.)¹² 1702. (II. 2134.)¹³ 1704. (II. 2221.)¹⁴ 1707. (II. 2304.)¹⁵ 1707. (II. 2305.)¹⁶ 1689—1709. 4r. (II. 1652. 1700. 1863. 1907. 2132. 2384. 2133.)

	fl.	d.
Tamasi tranquillitas conscientiae ¹	8	— 10
Thann Unicum ovile Catholicum ²	4	— —
Thesaurus animarum, precatorius	24	— 20
Tractatus Chriae ³	12	— 10
Trinkelij major DEI Gloria	in fol.	— —
Tympius seu Phrases Germ.	12	— —

V.

Vanitate Consiliorum ⁴	12	— 5
Varia pietatis exertitia precatorius ⁵	8	— 25
Viator Christianus ⁶	12	— 20
Virgilij Aeneis ⁷	8	— 25
Vita S. Fran. Salesij	8	— 20
» Fran. Suarj	8	— 20
» Mart. Stredonij	4	— —
Vita Poëtica ⁸	8	— 25
Ungaricae Sanctitatis indicia ⁹ ..	8	1 —

Z.

Zodiacus Ecclesiae Syderum	in fol.	— 50
----------------------------------	---------	------

Libri Hungarici.

A.

P. Agoston Mennyei Dűcsősség ¹⁰	12	— 10
» Myrrha szedő Szarándok ¹¹	12	— 10

¹ 1687. (II. 1626.)² 1693. (II. 1758.)³ 1699. (II. 1977.)⁴ 1701. (II. 2084.)⁵ 1674. (II. 1348.)⁶ 1701. (II. 2096.)⁷ 1677., 1700. (II. 1411., 2029.)⁸ 1693. (II. 1750.)⁹ 1692. (II. 1718.)¹⁰ 1674. (I. 1170. sz.)¹¹ 1672. (I. 1140. sz.)

	fl.	d.
Alphabeticus pure Ungaricus	8	— 3
P. Avancini Meditationes ¹	8	— 40
Atlas Marianus, seu Mennyei Korona. Celsis. Principis Pauli Eztoras. R. H. P. ² in fol.	2	—

B.

Balassa Cantus ³	12	— 15
Beniczki Egynéhány szép áitatos könyv ⁴	12	— 10
Biblia Ung. Compact ⁵ in fol.	4	—
Betegek gyógyítója seu miracula. B. V. Sümeghien. ⁶	8	50

C.

Cantional. ex editione Szelepchen ⁷	4	— 50
Cantionale Ungar. Narai ⁸	4	— 50
Congregat : Agoniae Regulae ⁹	12	— 10
» B. V. Assumptae in Temp. Cath. libellus ¹⁰	12	— 15

D.

Döghalál ellen a Tellyes Sz. Háromsághoz ¹¹	—	—
Boldogságos Szűzhez, Xaverius Sz. Ferenczhez ¹²	—	—

¹ *Illyés András*. A Krisztus Jézus életéről elmélkedések Avancinus Miklós után 1690. (I. 1395. sz.). Sz. K. említi ugyan Sándor István után e munkának későbbi, 1708-ki nagyszombati kiadását is, de ez 4r., a fentebbi pedig 8-rétűnek van jelezve.

² 1696. (I. 1496. sz.)

³ Bizonyára *Balassa Bálint* «*Istenes éneke*» azon nagyszombati 1699-ki kiadása, melyet Katona (Tom. XXXVI. pag. 716.) idéz. de Sz. K. fel nem említett.

⁴ Nem lehet más, mint Beniczki Péter magyar Rhythmusainak nagyszombati 1664-iki kiadása (I. 1015.), melyből egy példány sem maradt fenn, s így melynek pontos címét sem tudjuk.

⁵ Káldi bibliafordításának bécsi 1626-ki kiadása.

⁶ 1703. (I. 1678. sz.)

⁷ *Cantus Catholici* 1703. (I. 1679. sz.)

⁸ *Náray György*. Lyra Coelestis. 1695. (I. 1480. sz.)

⁹ Keresztfára felfeszített Jesus férfiakból . . . álló Congregatiójának . . . Regulái. 1706. (I. 1719.)

¹⁰ *Jaklin Balázs*. Menybe vitetett boldogságos Szűz Mária Congregatiójának regulái. 1710. (I. 1780.)

¹¹ Döghalál ellen való hasznos és fogatos orvosság. 1710. (I. 1777. sz.)

¹² 1700. (1567.)?

	fl.	d.
Sz. Sebestyénhez, Sz. Rochushoz, és Sz. Rósália . . .	—	—
Szűzhez áitatoságh	12	5

E.

Evangelia Hungar. ¹	12	—	20
» »	4	—	25
Cels. Pr. R. V. P. Pauli Esztoras. Regina Sanctorum Omnium annus integer. ²	4	—	50
Cels. Maria Szombattya ³	4	—	50

G.

Grammatica Lingvae Ungaricae P. Vizsocsáni ⁴ . . .	8	—	10
---	---	---	----

H.

Három szép áitatos könyvecske ⁵	8	—	30
A Dűcsösséges Sz. Háromságról versekkel-való vallástétel ⁶	12	—	20
Három üdvösséges kérdés ⁷	12	—	15
Holtig-való Barátság ⁸	12	—	15
Hó-napi napok meditationes ⁹	12	—	15

I.

Igaz hitre vezérlő könyv. P. Kiss ¹⁰	12	—	20
Illyés András. Régi és új Énekek ¹¹	8		20
» Conciones Ung. ¹²	4	1	—
» Vitae Sanctorum ¹³	4	2	—

¹ Az Evangéliumok és Epistolák. 1692. (I. 1433.) inkább 1698. adalék.² 1698. (I. 1534.)³ 1701. (I. 1638. sz.)⁴ ?? Talán *Pereszlénnyi*. 1682 és 1702. (?)⁵ ? ?⁶ Nagy Mózes, 1700. (I. 1570. sz.)⁷ Sámbar Mátyás, 1690. (I. 1396. sz.)⁸ Tarnóczi István, 1707. (I. 1731. sz.)⁹ 1691. (I. 1414. sz.)¹⁰ 1681. (I. 1269. sz.)¹¹ 1703. (I. 1680. sz.)¹² Megrövidített ige 1691 vagy 1696. (I. 1415. vagy 1485. sz.)¹³ A ker. életnek példája 1705—7. (I. 1707., 1728. sz.)

		fl.	d.
Illyés Rodericius integer ¹	4	3	—
Illyés István. Lelki Téz. ²	8	—	50
» Item Soltári Énekek ³	8	—	25
» Item Conciones Dominicales	4	1	—
» Item Conciones festuales ⁴	4	1	—

K.

Káldi Conciones Dominicales ⁵ in fol.	2	—
» De Decalogo ⁶ in fol.	—	50
Keresztyén vitéznek paisa	24	— 15
Két égő lámpás. Sz. Ign. és Xav. ⁷	12	— 15
Kitett czégér ⁸	—	15

L.

Landovics Conc. Ungar ⁹	4	1	—
Lelki Csésze	12	—	15
Lelki Fegyver-ház ¹⁰	4	—	40
Lelki kints	24	—	10
Lessius. Tanácskozás, melyet kellyen a különböző vallások közül választani ¹¹	8	—	20
Libánuson termő Cedrus fának veleje ¹²	4	—	15
Liber Menstruorum hungarice ¹³	—	—	30

¹ A keresztény jószágos cselekedetek gyakorlatossága. Irta Rodericus Alfonsus. III. kötet 1688., 1701., 1708. (I. 1370., 1639., 1753. sz.)

² 1697. (I. 1512. sz.)

³ 1693. (I. 1446. sz.)

⁴ 1691. (I. 1415. sz.)

⁵ Káldi Vasárnapi prédikációk. Pozsony, 1631. (I. 601.) ?

⁶ Istennek szent akarata. (A tiz parancsolat magyarázatja). 1681. (I. 1268. sz.)

⁷ 1669. (I. 1090. sz.)

⁸ Hajnal Mátyás. Pozsony, 1640. (I. 704. sz.) inkább I. 1615. sz.

⁹ Landovics István. Novus succursus. 1689. II. kötet. (I. 1380—81. sz.) ?

¹⁰ 1698. (Könyv-Szemle, 1879. 213. l.)

¹¹ Fordította Veresmarti Mihály. Pozsony, 1640. (I. 706.) ?

¹² 1671. (I. 1122. sz.)

¹³ 1691. (I. 1414.)

	fl.	d.
<i>M.</i>		
Manuale Marianum ¹	12	— 5
<i>N.</i>		
Nepomucenus S. Jánoshoz Imádság	12	— 5
<i>O.</i>		
Otrokocsi. Igaz kegyességnek és szentségnek uttya ²	12	— 15
» Isten előtt járóknak tökéletessége ³	12	— 10
<i>P.</i>		
Pázmány. Conc. Ung. ⁴ in fol.	2	—
» Kalauz ⁵ in fol.	2	—
Panis quotidianus Ung.	12	— 3
Padvai Sz. Antal Solosmája ⁶	—	20
<i>R.</i>		
Regulamentum militiae Caesar. Ung.	4	— 25
Rodericus v. sup. Illyés	—	—
Rövid praedikáció husz színes okokrol ⁷	8	— 20
Régi Magyar szentség ⁸	8	1 25
Regulae S. S. Ung. ⁹	12	— 15
<i>S.</i>		
Scapularis Congr. observ. ¹⁰	12	— 10
Szivek kincse ¹¹	12	— 10

¹ 1700. Adalék.

² 1699. (I. 1547.)

³ 1699. (I. 1547.)

⁴ 1695. (I. 1482. sz.)

⁵ Pozsonyi kiadások.

⁶ 1703. (I. 1682. sz.)

⁷ Pozsony. 1640. (I. 705.)

⁸ Tarnóczy (igazán *Hevenesi*) 1695. (I. 1483.)

⁹ Regulái a Jesus társaságának. 1681. (I. 1270. sz.)

¹⁰ Boldog Szűz Máriának üdvösséges menyei mannat hordozó hajócskája. 1705. (I 1708. sz.)

¹¹ Ágoston Péter. 1671. (I. 1120. sz.)

	fl.	d.
Sucques meditationes ¹	4	50
Szent-Iványi. Négy rövid első könyv ²	12	30

T.

Tarnoczi. Jó-akarat ³	12	15
» Menyben vezérlő Kalauz ⁴	12	10
» Nagy mesterség az jó élet ⁵	12	15
» Választott nyíl ⁶	12	15
» Vigyázó szem ⁷	12	15
Thomas Kempis ⁸	12	25

U.

Uti tars ⁹	16	20
---------------------------------	----	----

Libri Germanici.**A.**

Ars semper gaudendi ¹⁰	12	20
---	----	----

C.

Christliche Katolische Geszang	12	10
Catechis. 100 frag. und antwort ¹¹	12	10
Catolische Glaubens lehr	12	10
Congr. Germanicae. Regulae	12	5

¹ Derkai György. Az örök élet útja. Sucques Antal után. 1678. (I. 1226. sz.)

² 1703. (I. 1683. sz.)

³ Bécs. 1685. (I. 1325.)

⁴ 1675. (I. 1185. sz.)

⁵ 1680. (I. 1252. sz.)

⁶ Bécs. 1685. (I. 1326. sz.)

⁷ Bécs. 1685. (I. 1327. sz.)

⁸ Pázmány Péter, Kempis Tamásnak Krisztus követéséről négy könyve. 1709. (I. 1764. sz.)

⁹ Ujabb kiadás, N.-Szombat. 1678. 12r. (Könyv-Szemle. 1880. 279. l.)

¹⁰ Sarasa Unbestürzte freude. 1676. (II. 1454. sz.)

¹¹ 1699. (II. 1968. sz.)

<i>G.</i>		fl.	d.
Gewissens frag. eines in brandenburgischen sich befindenden Evangelischen pfarers ..	12	—	10

<i>L.</i>			
Lapis Lydius	12	—	40

<i>P.</i>			
Palladium S. Religionis Catholicae Apostolico U.con- servatum ..	12	—	5

<i>S.</i>			
Scapularis observationes	12	—	10
Segneri speculum non fallax	12	—	10
Szent-Iványi castigatio illusoriae Conc. ¹	4	—	13
» Lutheranicum nihil ad rem. ²	8	—	15
» 50. Rationes pro fide ³	12	—	15
» Strittige abhandlungen ⁴	8	—	10

Libri Slavonici.

<i>A.</i>			
Abrahamffi fackiel Horiczi	12	—	10
Alphabeticus ..	8	—	8

<i>B.</i>			
Braterstwy		—	15

<i>C.</i>			
Canisius Slavonicus	12	—	20
Cantionale	4	—	10
Congregationis regulae	12	—	10

¹ 1704. (II. 2216.)

² 1703. (II. 2189.) 1704. (II. 2219.)

³ 1702. (II. 2136.)

⁴ 1703. (II. 2185.)

	fl.	d.
<i>E.</i>		
Evangelia Slavonica	12	— 20
<i>H.</i>		
Harfa Každodena	12	— 10
<i>K.</i>		
Konfessi Catholiczka	8	— 15
<i>L.</i>		
Lekarstwy proti raui morowe	in fol.	— 5
Lodicska Marianska. reg. scap.	12	— 10
<i>M.</i>		
Mssy Swatu Slyssetij Spuszok	24	— 5
Modlitba Horlywa	12	— 5
<i>N.</i>		
Nadassi Annus Coelestis	12	— 25
Nowirok Nebeszki	12	— 25
<i>P.</i>		
Poklad à Lekarstwy Duchowne od Krysta pana Ukry- żowanycho	32	— 5
Poklad dusse kaźdeho csasu	32	— 5
Prawa Katoliczka	—	20
Postilla Katoliczka	2	—
<i>R.</i>		
Robik Catechismus Slavonicus	8	— 40
<i>S.</i>		
Snopcesek	12	— 20
Sprawa Kresztyánska	8	— 25
<i>T.</i>		
Tamassi Controv. Slavon ¹	8	— 20

¹ 1691. (II. 1701.)

Z.

	fl.	d.
Zlaty pramen	12	— 35
Zrkadlo Kresztjanszke	12	— 35

Libri qui aliunde adferuntur.

Archdekin Theol.....	in 4	— 8
Argenis Barclai		— 8
Avancini Orationes omnes	12	— —
Biblia Latina	in 4 et 8	— —
Brietij Annal. Eccles.	in fol.	— —
Breviaria varia		— —
Bonfinij Hist. Ung.	fol.	— —
Bideruni deliciae Sacrae	12	— —
Bidermanni Axiomata	12	— —
» Utopia	12	— —
Candidatus Pomei	12	— —
Caelij. Collect. in Apocal.	fol.	— —
Concordantiae	4 et fol.	— —
Diurnalia varia	16	— —
Engelgrave Lux Evangelica	} fol.	— —
» Pantheon coeleste		— —
» Coelum Empyreum.....		— —
Engel Jus Canonicum.....	4	— —
Fabri opera omnia Concionatoria	4	— —
Gradus ad Parnassum	8	— —
Guinisij allocutiones Oratoriae	12	— —
Gormaz. Theol.	fol.	— —
Hartung Conciones omnes	4 et fol.	— —
Illsung Theol. Experim.	fol.	— —
Istvánffi Hist. Ung.	fol.	— —
Knittel Conciones	4	— —
Krimer Jus Canonicum.....	fol.	— —
Layman Theol. moralis	fol.	— —
Lohner Bibl.	fol.	— —
» Auctarium	fol.	— —
Lauxmin praxis orat.	12	— —

		fl.	d.
Lexicon Molnar	8	—	—
Manuale Decani	8	—	—
Martyrologium Romanum	4	—	—
Pexenfelder apparatus Eruditionis	8	—	—
Prosodia Bononiensis	8	—	—
Radau Orator Extemporaneus	12	—	—
Segneri Homo Christianus	4	—	—
» Item Contiones Apostolicae	4	—	—
Simonis Angli Tragaediae	12	—	—
Stanihurstus de Passione Domini	8	—	—
Stengelij mundus Theoriticus	fol.	—	—
Sennyei Examen ordinand	8	—	—
Svada Civilis cum Phoenice Rhet.	12	—	—
Sautl lusus allegorici	12	—	—
Vieira Conciones	4	—	—

etc. etc.

O. A. M. D. G.

ADATOK A HAZAI KÖZÉPKORI KÖNYVTÁRAK TÖRTÉNETÉHEZ.

Ezen czím alatt folyóiratunkban új rovatot nyitunk, mely időhöz nem kötött közleményekben a hazai középkori (mohácsi vész előtti) könyvtárakról új, ekkorig ismeretlen adatokat napfényre hozni lesz hivatva. E rovatban közölni fogunk oly okleveleket, leveleket, registrumokat, végrendeleteket, catalogusokat, inventariumokat, följegyzéseket, «ex libris»-eket és adalékokat, melyek hazánk középkori könyvtári viszonyaira bármely tekintetben vonatkoznak s az eddig megjelent diplomatikus codexekben, adattárakban, vagy más ilyenmű közleményekben felvéve nincsenek. Közleményeinkhez az anyagot a hazai és külföldi könyvtárak és levéltárak fogják szolgáltatni, melyeknek tisztviselőit és buvárait a szives közreműködésre ezennel felkérjük. Olvasóink nagyon jól tudják, hogy a hazai középkori könyvtárak története a hazai középkori művelődéstörténetnek mily fontos fejezetét képezi, de bizonyos az is, hogy ezen történethez az egykorú források részben elvesztek, részben még lappanganak s csak részben vannak közrebocsátva. Ez utóbbiakból a hazai középkori könyvtárak pragmatikus történetét alaposan megírni ma még nem lehet. Szükséges a még lappangó adatokat is felkutatnunk, hogy a kérdésről teljes képet nyerjünk. Ezért nyitottuk a jelen rovatot s számítunk mindazok közreműködésére, kiket hivatásuk, ügy-zerethez vagy hivatalos foglalkozásuk e térre vezet. Közleményünk keretébe tartoznak mindazon mohácsi vész előtti oklevelek, levelek és okmányok, melyekben hazai könyvekről említés tetetik, továbbá azon régi kéziratok és ősnymtatványok egykorú följegyzései, melyek a hazai régi könyvtárak provenientiajához nyuj-

tanak adalékokat. Ajánljuk ezen két szempontot ügybarátaink figyelmébe, s megkezdjük a rovatot az itt következő négy XV. századbeli oklevéllel.

A szerkesztő.

I.

1441. augusztus 7.

Porpáczi Lukács, a királyi kancellária íródeákja rokonaihoz intézett levelében otthon hagyott holmiit, köztük 12 iskolás könyvet, ezek gondjaira bízta.

Salutatione fraternali premissa. fratres mei predilecti. Noveritis me esse sanum, quam quidem sanitatem a vestris fraternitatibus incessanter audire desidero. Et *cum nomine scribe et servi apud magistrum Michaellem de Rauen¹ prothonotarium regie maiestatis famulaturus existam mancipatus*, verum siquidem propter locorum distanciam et translacionem propinquis temporibus versus domum ire nequeo, nec intendo, nisi paulisper deo opitulante iuxta obsequiorum merita meorum provisione videar epidiori gratulari. Unde, quia dum una vobiscum circa resurreccionem domini in Sarwar eram constitutus, iter arripueram satis repentinum, quod nec exiguas et parvas res meas bona sub dispositione mittere potui, sed easdem apud Matheum sartorem vobis benevolum satis inepte repositas reliqui, ob hoc vos fratres precibus intimis rogitó, quatenus easdem a predicto sartore requirere et in locum, quem utiliorem poteritis considerare, velitis collocare. Et ut sciatis, que sint ille res requirende, item in uno sacco sigillato unum bonum lintiamen, unum candelabrum cupreum, unum vitreum *et, ut puto, XII libri scolasticales*, necnon cetere res in eodem sacco reposite. Unde videatis, ut sigillum inveniatis inconfRACTUM, ne ex eis subtraccio facta sit aliqualis; imo si eciam inconfRACTUM sit, adhuc peto, ut easdem specietenus revideatis, quia multa quidem sunt fallacia. Ceterum peto vos fratres, ut michi velitis de vestro statu et sanitate semper et quocunque poterit, saltem per Vallentinum literatum de Bewd scribere, aut verbotenus nunciare, ut fraterni-

¹ Ezen Michael de Rauen, Zsigmond királytól 1421-ben armálist kapott, melynek eredeti példányát a zágrábi délszláv Akadémia könyvtára őrzi.

tatis sic inter nos exhibeatur dileccio. Demum curate de vestro profectu iuxta manuum vestrarum ad labores oppositionem. Et ego die noctuque non desistam post salutem ad alciora anhelari, ne inter consimiles seu pares videremur abuti et refutari. Scriptum Bude, in feria secunda proxima ante festum beati Laurencii martyris, anno etc. XLl.

Lucas filius Benedicti, filii Egidii,
filii David de Porpacz, scriba
stili regie maiestatis.

Kivül : Nobilibus viris Iohanni necnon Gregorio sartori filiis Benedicti, filii Egedii filii David de Porpacz, fratribus meis predilectis atque preamandis.

Eredelije, zárlatán pecsét nyomaival a Nemz. Múzeum könyvtárában.

Közli: *Schönherr Gyula*.

II.

1450. márczius 30.

A székesfehérvári ferenczrendiek gvárdiánja válaszol a soproni barátok levelére, melyben ezek a Ciner Miklós egykori gvárdián által tőlük elvitt breviáriumot visszaszolgáltatótni kéri.

Cum oracionum sufragiis in eo, qui est salus omnium. Certum facitis nos, quomodo olim frater *Nicolaus Ciner de Kassowya gwardyanus monasterii sancti Francisci vestre civitatis Supp-roniensis* in vita sua temporali alienasset quoddam breviarium valoris *sedecim florenorum de dicto monasterio*, et secundum relaciones fratrum ibidem existencium esset probabile predicti fratris Nicolai *libros, calicem et alias res* sub nostra potestate depositas. Ideirco consulitis et requiritis nos, ut huiusmodi breviarium seu eius precium tanti valoris fratri Paulo de Kassowya custodi monasterii vestri pretacti, aut suo speciali nuncio vel latori presencium assignaremus cum effectu, prout nostre consciencie salubrius videretur. Verum equidem aliquas parvas res apud nos devolutas ac ligatas deposuerat et deposuit adhuc in presenti, tamen ignoro, que sint. De restitutione autem volumus curam gerere ante superiorem nostrum, scilicet priori ministro nostro provinciali, qui habet dare,

diuidere et ad quem pertinet satisfacere; eciam in brevi visitabimus suam paternitatem, et quidquid determinaret de restitutione vel satisfaccione, contentabimur. Scripta in Albaregale, feria secunda post ramis palmarum, in domo fratrum minorum de observancia, anno domini millesimo quatuorcentesimo quinquagesimo. Frater Benedictus custos custodie Albensis ac gwardyanus eiusdem conventus, orator pro salute vestra.

Eredetije a soproni városi levéltárban, (I.ad. I. et A. Fasc. 1. N° 7.) papiron, viaszpecsét nyomaival. Közli: Cs. J.

III.

1461. október 2.

A kolosmonostori konvent előtt Gorzeres János kezességet vállal az íránt, hogy testvére, Bertalan, kolosmonostori apát, a király orvosa, a konventből magával vitt könyveket és okleveleket vissza fogja adni.

Quod Iohannes filius Mathie dictus Gorzeres de Wradislauia, coram nobis personaliter constitutus, oneribus et quibusvis gravaminibus egregii Bartholomei phisci (*így*) domini regis, condam gubernatoris abbacie de dicta Colosmonostra, fratris sui, in subnotandis per omnia super se assumptis, ministerio vive vocis spontaneaue sua voluntate confessus extitit in hunc modum: Quod quia prefatus Bartholomeus phiscus *quosdam libros dicte ecclesie nostre, videlicet unam bibliam, alium tractans de astronomiis, valentes trecentos florenos auri*, ac litteralia instrumenta factum domus nostre in civitate Budensi habite tangencia et concernencia, contra voluntatem dicti conventus secum exinde ad Budam exportasset, quos quidem libros et litteralia instrumenta idem conventus prenotato Bartholomeo phisico ad Budam exportari nullatenus consentire voluisset, idem Bartholomeus phiscus dicto conventui super altare magno in dicto nostro monasterio constructo coram nobis iuramentum deposuisset super eo, quod prescriptos libros et litteralia instrumenta reddere et restituere vellet dicte ecclesie nostre, ipseque eciam Iohannes annotatos libros et litteralia instrumenta apud manus memorati Bartholomei phisici habere confessus extitit nichilominusque idem Iohannes obligans se tali vinculo me-

diante, quod postquam ipse ad Budam pervenerit, predictos libros et litteralia instrumenta absque strepitu cuiuslibet iudicii reddere et restituere (*így*) facere vellet. Si vero eosdem libros et litteralia instrumenta reddere et restitui facere nequiret, ex tunc solam personam suam propriam huc ad Colosmonstra presentare teneatur. Sin autem idem Iohannes eosdem libros et litteralia instrumenta reddere et restitui facere quoquo modo non posset aut suam personam propriam huc ad Colosmonstra se presentare nollet: ex tunc, vigore presencium mediante, ubicunque locorum suum caput reperiretur, retineretur eo facto, et tandem idem Iohannes conservaretur, donec de prescriptis libris et litteralibus instrumentis nostre ecclesie satisfaccio impenderetur. Insuper memoratus Iohannes iterum obligans se in quibuscunque locis sive capitulari aut conventualibus, vel eciam coram quovis iudice tam ecclesiastico quam et seculari predictam fassionem facere, nec ipsam negare vellet, harumstrarum testimonio litterarum. Datum feria sexta proxima post festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo.

(Eredeti fogalmazvány. Orsz. Levéltár. Kolozsmon. prot. E. 1458. Fol. 76. b)

Közli: *Dr. Csánki Dezső.*

IV.

1488. november 5.

A budai ágostonrendiek a Septhei Péter királyi jegyző által kolostoruknak adományozott könyvekért hetenként két mise szolgálatására kötelezik magukat.

Nos frater Gregorius vicarius districtus Strigoniensis prior totusque conventus ordinis fratrum heremitarum sanctissimi Augustini episcopi et confessoris, in alma ecclesia sancti Stephani prothomartiris in suburbio civitatis Budensis fundata degentes, memorie commendamus, quibus expedit, universis presentibus et futuris, significantes presencium per tenorem, quod quamvis in anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo primo transacto egregius magister Petrus de Septhe curie regie notarius secundum tenorem et continenciam litterarum eiusdem nostri conventus superinde confectarum pro certis missis quasdam tres suas vineas in promontorio dicte civitatis situatas prefate ecclesie nostre, fratribusque in eadem

pro tempore degentibus, in perpetuam inscripserit elemosinam et donaverit, quarum duas fratres in dicta ecclesia nostra tunc constituti exposit ad reformationem eiusdem ecclesie nostre exposuerint; tamen quia iam nostris temporibus idem magister Petrus devocione speciali ductus, volens huiusmodi suam provisionem augmentare, *quinque speciales suos libros, videlicet auream katherine et secundam secunde sancti Thome, atque sermones domini Bonaventure de tempore et sanctis, et unam bibliam ac unam cronicam Hungarorum, omnes impressos*, prefate ecclesie nostre consequenterque nobis et fratribus in ipsa ecclesia nostra pro tempore constitutis perpetuo donavit, ita videlicet, quod a modo per amplius solummodo duas missas, ambas videlicet ad honorem sacratissime conceptionis gloriose virginis Marie eidem perpetuo continuare teneamus: visis igitur nos huiusmodi caritativis subsidiis eiusdem magistri Petri, quibus dicte ecclesie nostre nobisque affuit pro viribus, conaturque subsidio nobis adesse amplius, eapropter et nos de beneplacito et annuencia speciali reverendi patris nostri, fratris Stephani de Rohoncz sacre theologie lectoris, provincialis provincie Hungarie ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini, ceterarumque totius conventus antelate ecclesie nostre fratrum uno voto et simplici animo easdem duas missas cum eisdem orationibus et collectis, que in dictis litteris nostri conventus continentur, sponte et animo deliberato continuis perpetuis temporibus celebrandas assumimus, ita videlicet, quod unam feria quinta, alteram vero missam die sabbati, in qualibet septimana, semper ad honorem sanctissime conceptionis virginis gloriose devotissime celebrare teneamus, et cum ceteris fratribus futuris dicti conventus nostri simus perpetuo obligati, pro sua, suorumque parentum et proximorum salute, imo assumimus et celebrare promittimus harum nostrarum, quibus sigillum dicti conventus nostri est impressum, virtute et testimonio litterarum mediante. Datum in festo beatissimi Emerici ducis et confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo octoagesimo octavo.

Kivül: Super missis perpetuis, ad fratres sancti Augustini de sancto Stephano Budenses.

Papir, a szöveg alá nyomott pecséttel. Eredetije Keszthelyen a gr. Festetics-esalád levéltárában (Misc. 609.)

Közli: Nagy Imre.

A KÖNYVTÁRNOK KÉPZÉSÉRŐL.

DR. PETZOLDT GYULÁTÓL.¹

Az a felfogás, mely régebben csaknem általánosan uralkodott, s mely szerint mindenki, a ki akár hittudományi, akár jogi vagy bármely más akadémiai tanfolyamot végzett, könyvtári hivatalra képesítve van. — még most sem szűnt meg egészen, daczára annak, hogy az utóbbi években a mérvadó körök e fölfogás viszásságát belátták s azon segíteni iparkodtak. Az a kor, midőn azok, a kik vagy nem végeztek be teljesen akadémiai tanulmányaikat, vagy — ha bevégezték is — megfelelő alkalmazást nem mindjárt találtak, azalatt és addig, míg viszonyaik kedvezőbben alakultak, a könyvtárakban kerestek és gyakran találtak is alkalmazást, az a kor már elmúlt. De még mindig vannak, mint említettem, a kik a régi elfogult tévhitben élnek, hogy t. i. bármely akadémiai képzés képesít a könyvtárnoki hivatalra, — ámbár még arról sincs igaz tudomásuk, hogy mi mindent kell tudnia a könyvtárnoknak. Mert velem már több ízben megesett, hogy ilyen könyvtárba kívánczozók felvilágosítást kértek tőlem az iránt, mi minden szükséges ahhoz, hogy valaki magát valamely könyvtári hivatalra képessé tegye, persze egyúttal az iránt is, hol lehetséges ilyen hivatalt nyerni azonnal.

¹ A m. t. szerző úr a bibliographia és könyvtártudomány szolgálatában, mint a szász király könyvtárnoka 48 esztendő óta működik; ő az «Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft» című szakfolyóirat alapítója és 1840 óta szerkesztője, mint szakférfiu tehát első rendű tekintély. Miért is közleménye, melyet a «Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft» 1877-ki folyama 283. l. tett közzé, tanulmány és tapasztalás szempontjából egyaránt figyelemreméltó s nálunk actualis értékkel bír. Szerk.

Bármennyire megtisztelve érzem is magamat a bizalom által, a mely az ilyen hozzám intézett felvilágosításért esdő kérésekben nyilatkozik; s bár eddig nem is késtem e bizalomnak megfelelni s a kívánt értesítést igaz tudomásom szerint megadni, mégis nem titkolhatom el, hogy az ismételt fölvilágosítás rám nézve némileg alkalmatlan, a miért jobbnak látom, utalva egyszersmind: «*A könyvtárban katechéja*» (Katechismus der Bibliothekenlehre») című munkámban foglalt fejezetekre, a melyek egy könyvtárnokkal szemben készség és ismeretek tekintetében emelhető követelményekre vonatkoznak. — néhány szót szólni a könyvtárnok képzéséről, a melyekre esetleg későbbi tudakozódások alkalmával általánosságban utalhatok, a nélkül, hogy minden egyes kérdezősködésre külön kellene válaszolnom.

Először és mindenekelőtt azoknak, a kik derék könyvtárnokokká akarják magokat képezni, megfontolás végett értésökre szeretném adni, hogy jól teszik, ha nem ringatják magokat illúzióban, hogy könyvtári szolgálatba lépések után ezen szolgálattól fenmaradt idejüket más munkára s nevezetesen talán eddigi tanulmányaik folytatására fordíthatják kizárólag, és pedig a könyvtárakban önként kínálkozó irodalmi segédeszközöket tekintve. — talán még könnyebben és kényelmesebben, mint azelőtt. A ki úgy vélekedik, hogy a könyvtári hivatalos órák végével az azonnapi összes könyvtárnoki működést is bevégeztnek lehet tekinteni, az soha nem fog annyira jutni, hogy derék könyvtárnok váljék belőle: az rendesen nem lesz egyéb, mint könyvtári napszámos, a ki még könyvtári tisztársainak is sok zavart és alkalmatlanságot fog okozni.

A könyvtárnoki előkészület és folytatólagos képzés kettős: *egyik elméleti, másik gyakorlati*, melyek közül az utóbbi voltaképen kizárólag csak a könyvtárban épen a hivatalos órák alatt érhető el; ellenben az első a hivatalos órákon kívül, a szabad időben szerzendő meg. A kettő elválaszthatatlan egymástól s ezért csak méltányos és jogos az ujjkor azon kívánná, hogy azok, a kik állandó könyvtári hivatalba óhajtanak lépni, ne csupán elméleti előkészültséget mutassanak fel, hanem — és pedig első sorban — hogy úgy mondjam — gyakorlati előiskolázásra tegyenek szert. Ez utóbbi célra ajánlatos és kívánatos lesz, valamely nagyobb könyvtárnál kieszközölni, *hogy először, mint segédek foglalkozást találjanak*, hogy az összes könyvtári szolgálatot az ő ezer, gyakran

látszólag aprólékos, de a szolgálat szabályszerű menetére épen nem fontosságnélküli műveleteit tanulják ismerni, és azokban bizonyos ügyességre tegyenek szert. Az elméleti előkészülést illetőleg meggyőződésből mindenekelőtt a már rég elhalt, de ismerőseinél még élénk emlékezetben lévő nagyérdemű drezdai könyvtárnoknak s bibliographnak, *Ebert Fr. A.-nak* két munkáscskáját ajánlhatom, úgymint: «*Ueber öffentliche Bibliotheken besonders deutsche Universitätsbibliotheken, und Vorschläge zu einer zweckmässigen Einrichtung derselben*» és «*Die Bildung des Bibliothekars,*» a melyekben valóban aranyszabályok találhatók.¹

¹ A m. t. cikkíró úr előtt, midőn e sorokat írta, egy ideális könyvtárnok képe lebegett, kinek egész valóját a könyvtártudomány és bibliographia cultusa lengi át, s kit hivatás, tehetség, képzettség, szakismeret, ügyszeretet, temperamentum, *kitartás* és kedvező viszonyok emelnek feladata magaslatára. Egy oly könyvtárnoké, ki hivatalos állásában és szabad óráiban csak szakmájának és hivatásának él, ezeknek szenteli idejét és erejét, s ki mélyen érzi azon ismeretes mondás igazságát: *aliis inserviendo consummor*. Ily ideális könyvtárnokok voltak, vannak és lesznek minden időben, ha nem is nagy számmal! S a hol vannak, ott működésük mindig nyomot hagy az illető könyvtárban, iskolát teremt a könyvtártudományi és bibliographiai disciplináknak s hatással lesz a könyvtárnoki nemzedék képzésére.

Ezen ideált megközelíteni, törekvése lesz minden hivatásbeli könyvtárnoknak. De itt nézetünk szerint nem arról van szó.

A könyvtárnoki pálya életpálya lévén, szükséges tudnunk: mily *előképzettséggel* kell birni azoknak, kik magokat ezen pályára szentelik? vagyis tekintve, hogy a könyvtártudományi és bibliographiai disciplinákat, egyetemi tanszék hiányában, nem előlegesen, hanem utólagosan lehet csak elsajátítani és pedig vagy autodidact úton privat passióból, vagy nyilvános könyvtári szolgálatban hivatásból, mi a szakértők álláspontja arra nézve: hogy az egyetemi facultások melyik disciplinája képesíti leginkább a jelölteket a könyvtártudományi és bibliographiai ismeretek elsajátítására? mily eredményeket mutat fel e tekintetben a külföldi könyvtári gyakorlat? és mily tanulságokat vonhatunk le ebből a mi viszonyainkra? Ezen kérdésről legközelebb el fogjuk mondani nézetünket.

Szerk.

A KÉZIRATOK RENDEZÉSÉRŐL ÉS FÖNTARTÁSÁRÓL.

E. MAUNDE THOMPSONTÓL. ¹

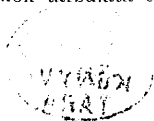
A jelentésben, melyet ezuttal van szerencsém a Társulat előtt ² a kéziratok osztályozása és épségben tartása felől olvasni: a British Muzeum kézirati szakában töltött szolgálatom tapasztalásait összegeztem. Nemzeti könyvtárunk kéziratainak öre különösen könnyen juthat az aprólékos dolgok ismeréséhez, mert úgy hiszem, nincs az a könyvtár, melynek kéziratgyűjteménye emezénél változatosabb volna. Mig a külföldön a kéziratok különféle osztályait, fajuk szerint, alosztályokra osztva, különböző helyiségekben szokták tartani: a British Muzeum Angliában az egyedüli hely, mely mindennemű kéziratot átenged a közönség használatára. — Mindenféle kéziratot találhatni itt, a Kr. e. II. századig visszanyúló papyrustól a jelenkori levelezésekig, melyeken a

¹ Thompson úr, a British Museum kéziratainak főre, felhatalmazott a felolvasás közlésére, melyet az angol könyvtárnokok 1886. évi gyűlésén Londonban tartott, s mely egyaránt tanuskodik Thompson úr bő tapasztalatairól és a British Muzeum korlátlan áldozatkészségéről, ha a kéziratok éppen maradásának tökéletes biztosításáról van szó. E becses czikket először a *«The Library Chronicle, a journal of librarianship and bibliography»* közölte IV. köt. 33–39. l.; a *«Bibliothèque de l'école des chartes. Revue d'érudition consacrée spécialement à l'étude du moyen âge»*, 1887. évi IV. kötetében szintén érdemesnek találta közölni. — Mi a hazai könyvtárügynek véltünk szolgálatot tenni, midőn e közleményt, melyből szakembereink sok tanulságot meríthetnek, a nagynevű szerző úr engedélyével folyóiratunkban magyar fordításban egész terjedelmében lenyomattuk.

Szerk.

² Az angol könyvtárnokok társulata előtt.

Szerk.

tinta még alig száradt meg. Papyrusok, antik kéziratok és középkoriak, minden időszakból és minden nyelven, az V.-től a XV. századig és még újabbak is, kifestett kéziratok, irodalmi művek minden korszakból, állampapírok és irodalmi vagy magánérdekű levelezések, okiratok és tekercesek, domborítók, vésők, betűminták és pecsétek — mindez együtt van az ör felügyelete alatt. Hadd írjam le röviden ez oly eltérő gyűjtemények gondozásának és osztályozásának módját, valamint a conserválásukhoz szükséges óvóintézkedéseket. Ha az elnökünk által nyilvánított eszme — a helybeli önálló könyvtáráktól helybeli okiratok és kézirati gyűjtemények megszerzése — szerencsésen megvalósulna, módomban állna oly megjegyzéseket tenni, melyeknek gyakorlati hasznát vehetnék azok, kiknek gondjaira a kéziratok őrzése bízott.

Fölöslegesnek látszatik hangoztatni, hogy a kéziratoknak por és nedvesség elől megvédéséről minden telhető módon kell gondoskodni; azonban, ha kéziratokról van szó, a könyvtárnoknak e két ellenségtől még nagyobb éberséggel kell őrizzük, mint a nyomtatványok rendes könyvtárában.

A kéziratok osztályának termeiben, a kigőzölgéssel s a folytonosan látogatók lábai alatt keletkező porral terhelt levegőn, valamennyi szekrényt, fiókot üveggel fedni tartották szükségesnek. Igen ritka eset, hogy a kézirat lapjai oly tökéletesen alkalmazkodjanak egymáshoz, mint a nyomtatványéi: metszésük sincs úgy keresztül-víve, hogy egységes külsőt képezzen, mely ne engedné a port a lapok közé hatolni. A por az üveg ellenére is bejut a fiókokba, s állandó poroló szolgálat válik szükségessé. Kéziratot nem szabad úgy leporolni, mint a könyvtár többi, rendes állományát, egyszerű darab vászonnal; vágását lágyan ki kell kefélni, olyan lágy kefével, mely a port eltávolítsa, de a kézirat épségét ne veszélyeztesse. A vászondarab a port könnyen üzhetné a könyv belsejébe, s beleakadnak az érdes vágás kinyúló foszlányaiba.

A nedvesség veszedelme komolyabb, mert a középkor oly nagy mennyiségű kéziratainak sajátos anyaga, a pergamen, állati alkatrészekből állván, rendkívül érzékeny a hőmérsék változása iránt. A nedvességnek legjobb ellenszere a szellőztetés. A hártya-kéziratok külön polczainak vagy fiókjainak lyukakon keresztül levegőt kell bocsátaniok a kötetek és a fal közé. Mindenekelőtt a

legcsekélyebb mérvben is nedves kéziratot nem szabad elzární. A kinek csak volt bizonyos mennyiségű kézirat keze ügyében: kellett látnia ez alattomos ellenség által intő például tönkre tett kéziratokat. A középkorban a hártya-okiratokat bőrzsákban tartották, s ez jobb eredménnyel járt; a zsák külső része kétségtelenül magába szivta és tartotta a környező nedvességet mindaddig, míg ez szárazabb légkörbe nem párolgott, a befoglalt iratokat érintetlenül hagyva. Mekkora a különbség emezek, meg azok közt, melyek tűzmentes vasszekrényben, pinczéhen voltak letelve! A nedvesség mohón befészkelí magát az állati anyagba, a tűzmentes szekrény nem vezeti el a nyirkot, s néhány év alatt az iratok tönkre mennek.

Következőleg a kéziratokat nem lehet közvetlenül kötésük után a polczra helyezni: a pépnek vagy a kötéskor használt más folyós anyagnak időt kell engedni a teljes megszáradásra. Gyakran a hártya vagy a papír szakadása miatt szükségelt javítás hozza érintkezésbe a kéziratot a nedvességgel, a mennyiben a továbbszakadást meggátolni s a helyreállítást eszközölni csupán a péppel való telítés útján lehet. Meg kell a könyvkötőtől követelni, hogy csakis a legvégső szükségben merje megnedvesíteni a kéziratot vagy a beírt lapot. A könyvkötőnek megvan saját fogalma a szépről: a simát, összeállót, egyeneset szereti látni; a papíron egy kicsinyke hajtás fáj neki, egy lyuk a hártyalapon sérti tekintetét; ha magára hagyják, vízben fogja áztatni azt a papírt, mely talán megbecsülhetetlen történeti értékű autographot őriz meg az utókornak s a vashoz fog nyúlui, hogy pompás simává tegye a maga módja szerint: az eredmény az lesz, hogy a tinta jellemző fénye és eredeti frissesége elenyészik, s nagy csoda, ha nem veszett el a papír ősdi kinézése. Vagy épen, fogja az önök pergamen lapját, a lyukat rajta jókora folt csirizzel betömi, s menten megvan a kéziratnak az a pontja, melynek hivatása ezután: a legelsőbbben hozzáéró csepp nyirkot állandósítani. Ne engedjék meg önök a könyvkötőnek soha, kéziratot simítás céljából megnedvesíteni: a papír elveszti redőit s a hártya lesimul rendes nyomás alatt is. Továbbá, ne engedjék meg elkövetnie a köteten azt, a mit tisztításnak, csinosításnak nevez: levakarná a hártya fölületét, megfosztaná tőle a papírt a szenny eltüntetésének ürügye alatt és simára vágná a metszést, hogy előkelőbbé tegye. Szabadítsák meg a portól

kefével, de hagyják meg önök kéziratuk eredeti feltjait és régisé-
gének jeleit.¹

A nedvesség hatása elől még gondosabban megvédendő, a kéziratot viaszszal bevont üvegkeretbe kell foglalnunk vagy ily üveglapok közé állítanunk, akár kiállítás, akár csak biztosabb conserválás céljából. Az így kiállított kézirat éveken át ugyanazon egy keretben maradhat; s bármint vizsgáljuk is időnkint, érzéketlen marad a netaláni káros behatásokkal szemben. Nyilvános termekben a hőmérsék szerfölött változó s a nyirkosság kétségtelenül befészkei magát a keskeny keretben az üveg alá. E keretnek okvetetlenül lyukakkal kell ellátva lennie a párolgás elősegítésére, s az így keretbe foglalt tárgyaknak tökéletesen szárazaknak kell lenniök. Nemrég, a British Múzeumbeli papyrusaink vizsgálásakor, a sűrűsödés sajátos példáját tapasztaltam: a fűtőkészülék véletlen csőrepedése következtében a gőz kirohant s behatolt a papyrusok fiókjába: gondosan megvizsgáltam az üvegfoglalatot a netaláni kár fölfödözése végett: kiviláglott, hogy csak ott történt némi baj, a hol a keret bőrszéle nem volt eléggé hermetice odaragasztva; s mégis a jól elzárt keret egy szögletében, belül, az üveg alatt, apró vízcepek voltak láthatók, noha kétségen kívül állt, hogy gőz oda nem hatolhatott. Levágván a bőrzetet s fölemelvén az üveget, értettük csak meg, hogy a könyvkötő, elkészítvén a papyrust, kötés alá oly ragasztékot használt, melynek az okirat befoglalása előtt nem volt elég ideje megszáradni; ebből következőleg a ragasztópép megsűrűsödött és vízcepecskék alakjában az üveg első felületére rakódott. Hogy ez a nedvesség a péptől származott: ezt az bizonyítja, hogy a csepecskék a papyrus javítást szenvedett részén rakódtak le. Ezt a papyrust tizenöt évvel azelőtt helyezték üveg alá.

Hagyjuk el most a kéziratok gyakorlati osztályozását; néhány szóra menő mondani valóm van, arról az eljárásról, melyet illik a papyrusokkal szemben követni, mint a melyek nem minden könyvtárban föllelhető ritkaságok. Törékeny, csaknem szétmálló voltuk, a mely állapotban reánk maradtak, igen kiméletes érintést igényel. Nincs más mit tenni velök, mint üveg alatt tartani. Ha a lap

¹ Ezen megjegyzés a könyvgyűjtők által oly szerfölött cultivált könyvtisztításra is alkalmazható, mely ártalmas savakkal a papírt eredeti színéből, állapotából kiforgatja, s a régi könyvek föntartását veszélyezteti. Szerk.

mindkét oldalán (recto, verso) van írás : két üvegtábla közé kell zárunk, hogy mindenik fele olvasható legyen. Ha csak egyik oldala van beírva : hátsó táblája vak is lehet : vagy két lapot állítunk háttal lazán egymás mellé, ragasztás nélkül, előbb üveges, mozgatható kerettel látván el, mely könnyű légáramot biztosítson. Ez az eljárás mindazáltal nem követhető az igen töredékes papyrussal szemben : itt két üveglemezzel kell magunkon segíteni.

A középkor kéziratai általában jó állapotban jutottak el hozzánk : az oly erős hártya s a vastag papír, mely alapjukat képezi, biztosították hosszú (s többnyire csendes) életüket : azonban, ha igénybe vett könyvtárba jutnak : kímélet nélkül használják, sőt néha, fájdalom ! rosszul is bánnak velök. Szükség van szilárd, tartós kötésre, egyfelől a hártya súlya miatt, másrészt a használat és szakítás veszedelmei ellen. Nem kevésbé kell az eredeti kötést is conserválni, a míg csak lehet, s ha meg kell újítani : megőrzésére a lehető legnagyobb gondot fordítani. A kézirat történetéről gyakran felvilágosíthat kötése. A középkori kötés fölötté erős ; a vastag tölgydeszkák, a mély fűzés és az erős bőrszíjak (az akkori szokás szerint) századokon át eltartanak. Vannak az iparos kezéből ötszáz évvel ezelőtt kikerült példányok, (a közönséges bőrkötésekről beszélek, nem pedig az aranymives-munkával és drágakövekkel kirakott díszkötésekről, melyek még régibb időkből származnak), melyek ma is ugyanoly épek és jók, mint hajdanában. A középkorban a köteteket nem állították fel (élükre) a polczokon, mint később : hanem oldalt fektették. A XIV. században a kéziratok táblái akkorák voltak, mint magok az ívek, nem nyúltak ki ezek széleintől, melyek odadörzsölődtek, ha a köteteket valaki felállította. Az ilyenmű kéziratok részére carton-doboz szükséges, mely a többek közt, ha a kötés csattal (kapocscsal) van ellátva, a szomszédos kötetek bekötési tábláját bizton megóvjá a szakadástól és a bőr leválásától, nem is említvén, hogy a port távol tartja. Lelkiismeretesen bekötött közönséges középkori kézirat ép marad. A válogatott kötetek aprólékosabb bánásmódot igényelnek, s a képekkel ellátott könyvek gondosabban védendők meg. Szükséges, hogy az a szekrény, melyben őrizzük, a port egyáltalán ne bocsássa magába, míg a legkényesebb darabok külön vászon- vagy Solander-féle étui-ben tartassanak : emezek azonban a kéziratok szabadalmazott osztályaihoz tartoznak. Kell-e mondanom, hogy a kézirat olyan,

mint az ember, s némelyiknek könnyebb az élete, mint másé? A theologia békén nyugszik polczain; a classikusok ugyanazt teszik s majdnem ugyanoly méltóságosan; de a kielégíthetetlen kíváncsiság, mely az embert arra ösztönzi, hogy a helyet, melyen élt, s őseit, kiktől származott, megtalálja: nem hagyja pihenni a helyirati és nemzetségi gyűjteményeket. A genealogiai kéziratokat tényleg elvágták; ez a kifejezés nem fog keménynek tetszeni, ha elmondom, hogy a British Múzeumban *Herald's Visitation Books* majdnem minden kézirati példányának mellső lapjaira új margo-t kellett erősíteni. Annyi hüvelykujj járt némelyik lap fölött, hogy az eredeti lapszélből semmi sem maradt, s az írás minden sorban csak folytatólag van meg, bekezdésük hiányzik.

E genealogiai és topographiai gyűjtemények modernnek, azaz általában későbbiek a XVI. századnál, s jobbára különféle papíron írt kötetekben vannak. Mondhatok egyet-mást e papírnemek osztályozásának legjobb módja felől; ez a tárgy bizonyos gyakorlati fontossággal bír a könyvtárnokokra nézve, kik egykor topographia vagy genealogia tekintetében helyi gyűjtemények birtokába juthatnak. Főelv: különféle nagyságú papírdarabokat egy kötetbe sorozván, ne hajtsuk be a nagyobb alakú papírt soha úgy, hogy a bekötés után olvasáskor vissza kelljen hajtanunk; a tapasztalás ugyanis azt bizonyítja, hogy az ily hajtás helyén a papír foszlik, s hogy az olvasók nem ügyelnek tisztán és szépen visszahajtására. Ha a papír oly rendkívüli nagy alakú, hogy okvetetlenül be kellene hajtani: legjobb vászonra ragasztani. Az egyoldalú teleirt papírdarabokat, középtűt, papírszalagokra kell ragasztanunk, mert ritka eset, hogy belső szegélyük legyen, mely megengedje a bekötést; e papírszalagok különféle hosszúságúak, szabatosan befelé hajlítva a darabok szélessége szerint, lesznek s bekötés után mintegy egyetlen, összeálló szegélyt képezzenek, mely a por behatolását megakadályozza.

Egy és ugyanaz a levelezés összhangba hozandó, egyformán kötendő be, s leveleinek időrendben kell egymásra következniök: alphabetikus osztályozása, állandó komoly munkásságra szánt könyvtárban, a képzelhető legrosszabb: mindenkifölött kerülni kell az alosztályozást; minél egyszerűbb az osztályozás — bármily hosszú legyen is az időrendi sor — annál hasznavehetőbb. Például, lehet, hogy első tekintetre symmetricusabbnak, szabályosabbnak látszik,

egy összetartozó nagy állami ügyirat-csomó rendezése oly módon, hogy az egyes személyek leveleit külön kötetekbe köttessük. Az életíróra ez elõny; de a történetíró, a kinek czélja bizonynyal magasabb, kénytelen lenne egy-egy korszak irományait kötetrõl kötetre keresgélni, míg az idõrendi sorozat minden dolgot a maga természetes kapcsolatában, rendjében mutat neki. Csak a sajátképi levelezésekrõl beszélek. A folyó papírok és miniszteri átiratok külön kötetekben foglalhatnak helyet, nehogy a levelek általános sorozatát megterheljék; ha mégis emezzel együvé foglaljuk: természetesen mindig amaz ügyiratok mellé igtatandók, a melyekre vonatkoznak. Nagyon nem volna rendjén, egy halom vegyes tartalmú kötet kellõ közepében kutatni valamely nagyfontosságú irat után, melyrõl egy levél emlékezik meg — mikor egy kis meggondolással e levél mellé lehetett volna csatolni. Kivételesen, az idõrendtõl eltérve, csak oly kiválasztott autogramm kedvéért cselekszünk, melynek értékes és érdekes voltánál fogva külön kell majd köttetnie (a kötet elejére vagy végére). Hogy az autogrammok fogdosását kikerülhetõvé tegyük: nagy lap papírt kell közbeékelni, melyet megfogván, vele egyszersmind az autogrammot is tovább lapozzuk.

Okmányok és tekercsek a kéziratok nemzeti gyûjteményének tekintélyes osztályát képezik. A British Múzeumba olvadt magángyûjteményekben mindenütt voltak ily okiratok, melyeknek száma, évrõl évre gyarapodván, most mintegy 50-60 ezer lehet: körülbelül húszával vannak együvé sorozva lapos, 15 hüvelyk (375 m.) magas, 9 hüv. (225 mm.) széles és 2 hüv. (50. mm.) mély dobozokban. A gyûjtemény nagyobb része régi és elõbbi korból való lévén, mintsem a jogi akták nagy méreteket öltöttek volna: elég hely van a dobozokban az okiratok kibontva (szétterítve) eltevéséhez. Hajdanában szokás volt az okiratokat lehetõ kicsinyre összehajtani, s a British Múzeumban is követtek ezt a szokást; majd tapasztalták, hogy így az okiratokat, kelleténél többet forgatva, a be- vagy elszakadás veszélyének teszik ki. A mi okmányaink most szét vannak terítve, a mennyire legalább a dobozok határa, terjedelme engedi. Az okiratok zõme, sajnos, elvesztette ama pecséteteket, melyeket eredetileg hozzájuk csatoltak, vagy eltörtek ezek apróra s hasznavehetetlenné lettek. Régenten szokás volt finom pecsétet erősíteni rájuk, egy darab körülvarrt vászon vagy selyem segítségével. Ez az elõvigyázat nem használt semmit: feltûzat pecsétet sem láttam ez illusorius tokokból elõkerülni.

Ezek az okiratokhoz erősített pecsétek, noha mindennapi dolgokat pecsételnek meg : kemény viasz-pogácsák, melyek dobozukban minden más külön segítség nélkül épek és sértetlenek maradnak. — Egyebek, u. m. királyok, egyházi hatóságok, püspökök, apátok, lovagok pecségei : a finom metszés mintái, s ezért külön dobozba teendők ; az okiratot aztán, összehajtva, külön e célra készült dobozba rakjuk, s a pecsétnek, ha nagyon törekeny, gyapothól készítünk ágyat. E kiválasztott okiratokat aztán, pecsétükkel együtt, kevésbé mély fiókban kell tartanunk, mely a portól lehetőleg távol tartsa. Az okiratok ily módon sorozása sok tért igényel ; a dobozokat egy szekrénybe kell rakni sorban, s egyik polezon sem szabad kettőnél több sornak lennie, hogy hozzáférhetőkké legyenek. A hol kevés hely áll rendelkezésre : a pecsét nélküli okiratokat kötetekbe lehet foglalni, oly módon egyesítve, hogy az egyes lapok csak egy közös táblában, de egymástól független darabokban, kényelmesen külön legyenek használhatók. A tekercsek, melyek az angol fejedelmi udvaroknál nagy mennyiségben fordulnak elő, pergamen-hüvelyben körülkötve őriztetnek. A londoninál tisztább levegőn e csomagolás elegendő volna, de nálunk szükségesnek mutatkozott a tekercseket dobozban tartani. Minden ily okirat-dobozba apró szelelőlyukak vannak fúrva.

Ha van oklevél, melyről elveszett a pecsétje, van viszont pecsét is, melynek okirata tévedt el. Ugy bánunk mindegyikkel, mint a felfűzött pecséttel szoktunk : megvan saját doboza s ennek saját helye egy fiókos szekrényben. A Múzeumnak nagyszámú ily pecséttokja van, s ezeket a külön pecsétek szerint osztályozzuk.

Viasz helyett ólompecséttel (bullával, golyóval) láttak volt el bizonyos okiratokat, természetszerűleg inkább a melegebb sikságokon, Spanyol-, Olasz-, Görögországban ; legelterjedtebbek a pápai bullák. Azt hinné az ember, hogy az ilyes ércpecsét szinte örökké tart, s épen tartása semmi gonddal nem jár. Azonban az ólom igen érzékeny fém, s a nagy városok gázokkal túlterhelt légköre neki fölötté árt : a bullák formájukat elvesztik, megduzzadnak oly módon, hogy eredeti méreteiknél kétszerre, háromszorta nagyobbakra nőnek. Ezt a kelletlen fölfedezést nemrégiben tették egy pápai bullákat tartalmazó doboz felnyitásakor ; a néhány év óta nem látott, megrongált pecsétekre ólom-mázát alkalmaztak, hogy a levegő hatásának alá vessék ; de majd csak az idő fogja meg-

mutatni, van-e ennek haszna. Észszerûbbnek látszott, a veszteségek ellen biztosítás végett, a bullák gyûjteményéről galvanoplastikai másolatokat készíteni.

A polczokon rendezésrõl s a szekrények megjelölési rendszere felõl nincs mit mondanom könyvtárnokok számára. *Csak azt jegyzem meg, hogy a kézirat, hivatkozás tekintetében, elõnyben van a nyomtatvány felett: mindig csak számozása alapján keresik; minden kézirat, oklevél, tekercs vagy pecsét meg van számozva, s e számot szokás megnevezni.* Hozzá kell-e tennem, hogy minden kéziratnak lapszámozva s kötet végén e lapok összegének megnevezve kell lennie, s végül, hogy a kézíraton ott álljon a könyvtár helyege?

Kétségtelen, hogy a kéziratoknak a világosság árt: de szükség van a nyilvános csarnokokban kiállításukra, ha azt akarjuk, hogy a gyûjtemények tanulságosak legyenek. Magától érthetõ, hogy minden lehetõt el kell követni, nehogy a nap sugarai közvetlenül ériék a kiállított tárgyakat. A kötet ezért sokkal szerencsésebb, mint az egyes lap, mert idõnkint más és más helyen nyitható fel, a mely csere különösen fontos a képekkel ellátott kötetekre nézve. A festék általában sokkal érzékenyebb, mint a tinta, s a változás minden jele felett legnagyobb éberséggel kell õrködni. Ha idõvel elzárjuk: a színek visszatérnek a világosságtól ment helyen. Egyes okiratoknak, minõk az autogrammok, hogy úgy mondjuk, csak egy életük van: ha elviszik, vagy ha a kiállítás valami kárt tesz bennök: némelyikük pótolható, más, hasonló érdekû okirattal, mások azonban egyetlenek a magok nemében, s ezeket a közönség szemében semmi sem pótolhatja. A fényképészet, szerencsére, segítségünkre jön: így például szükségesnek látták a British Múzeumban a kiállítástól elvonni és fénykép-fac-similével helyettesíteni a Magna Chartát és Shakespeare birtokzáloglási okiratát.

A kéziratoknak a nyilvánossággal közlését illetõleg, oly szabályoknak is kell helyt adni, melyekre a nyomtatványoknál szükség nincs. A másolásra engedélyezett kézirat a legtöbb esetben több érintésnek van kitéve, mint a nyomtatott könyv, akár egyben legyen, akár részekben. Gondos könyvtárnok elsõ célja: az olvasó keze nyomát eltüntetni. Mindnyájan ismerjük az oly tisztátalan egyéniséget, mely megnedvesíti hüvelykét valahányszor más lapra fordít,

s nem egészen kifogástalan tisztaságú ujját minden lapon végig húzza, míg a szövegben megtalálja a keresett helyet, a melyet ha megtalál, könyörtelenül megjelöl belevéssett körmével. Ezzel el tudunk bánni bölcs szigorral. De az igazi ügyesség abban áll, hogy az örvénybe dőlésben meggátoljuk azokat, kik ennek önkénytelenül szélén állnak. A tudósok végre is csak halandók s még a művészet buzgó hívei is ráteszik ujjukat egy miniature-re az elragadtatás perczében, ha csak a résen álló könyvtárnok el nem háritja a támadást. Timotheus oly sokat vitatott helye a Codex Alexandrinusban a tudósok, theologusok nemzedékeinek hosszú sora által van megjelölve ép oly feltűnően, mint a hogyan Becket canterbury-i érsek ereklvéit a zarándokok talpa és térde megviselte, és számos más kedvelt kötet viseli a szenvedélyes bámulók ujjainak nyomát. A kéziratokkal tehát szertartásos tisztelettel és bizonyos formaságok között kell bánni, melyek azonban a munkálkodóra nézve egyáltalán ne legyenek alkalmatlanok. Mindenütt, a hol csak lehet, jó, ha a kéziratok olvasóinak külön asztalt, sőt külön termet bocsátani rendelkezésre, hol a használatra nekik átengedett kéziratok a tisztviselők örökös szeme előtt lennének. A British Múzeum üvegdobozokban tartja az illusztrált kéziratosokat, melyeket művészek jönnek másolni. Egyéb kéziratok pulpituson fekszenek az olvasó előtt, ki ennél fogva sem karját reájok nem fektetheti, sem össze nem gyűrheti lapjaikat ruhaujjával. Hogy szeme mindig rátaláljon az épen másolt sorra, az olvasó a szövegre fogja támasztani ujját, de mielőtt ezt megtehetné, a figyelmes őr tiszta, széles papírszalagot nyújt át neki, hogy kezét ezen nyugtassa. A miniature-ökkel ékeskedő kötetek keresztülrajzolása (= áttetsző papíron «bausirozás») soha sincs, egyéb kéziratoké csak bizonyos föltételek alatt van megengedve. Utolsó menedékül, hivatalnokaink a kéziratosokat mindannyiszor átvizsgálják, valahányszor az olvasó megszűnt azokat használni; ha kár esett valamelyikben: a pontos jegyzék egyszeriben reámutat elkövetőjére.

Örömemre szolgál elmondanom, hogy kéziratos megcsonkítása igen ritka eset: s ha mégis előfordult: eddig úgy tapasztaltam, hogy majdnem mindig vagy szenvedélytől, vagy tudatlanságtól elvakított ember műve volt. Egyszer egy német embert földöztek föl, a mint írónjával javában számozgatta egy költemény vesszorait, hogy az idézést megkönnyítse, azzal a kétségen kívül jeles szándékkal.

hogy a jövõ tudósait a fáradságtól megkímélje. Más azt írta oda jegyzetben, a mit õ becses szövegmagyarázatnak gondolt: sõt még nevét is aláírta. Egyszer egy tudós felajánlotta szivességét, hogy valamelyik kéziratunk leghátulján, ki fogja fejteni nézeteit Pappos matematikus hibás demonstratiói ellenében: de sõt, munkája kezdete elõtt, csekély személyemmel kívánt tanácskozni. De talán a legjellemzõbb és eléggé bohó eset az volt, mikor egy olvasó, ki húsz évet töltött tanulmányozásban, kinyilatkoztatta, hogy egy nemzeti táblázathoz egy fokozatot csatolt és nem bír belenyugodni elõdjének pontatlanságában: — igaz, hogy szakmája a genealogia, s õ ennek következtében rajongó.

Fordította : KERESZTY ISTVÁN.

...

MAGYAR EGYHÁZI
BIBLIOGRAFIAI ÉRDEKESSEGEK.

A Z O R D I N A R I U S O K.

Ismerteti: DANKÓ JÓZSEF.

I.

Előzmények.

Napjainkban a tudós világ külföldön nagy gondot fordít a liturgicus kéziratokra és könyvekre, s ezen törekvés úgy a könyvészeti kutatásra, mint a középkori nyelvészetre valóban fényes eredményekhez jutott. Érdemesnek tartjuk ezen állításunkat egy példával begyőzni, s erre az egyházi *Hymnografiát* választottuk. A keresztény hymnografia, mely egy nagy időszakon át Armeniától Portugallig terjed, igen bő literatúrával dicsekszik. A humanisticus írók a középkori szertartási költészettel serényen foglalkoztak. Az inkunábulák sorában találjuk egy névtelen theologus kiadását: *Expositio himnorum cum notabili commento*, mely a hírneves Quentelféle sajtóból került ki 1492-ben, és azontúl többször nyomtatott. (L. *Hain*, 6784. k. sz. *Ennen*. L., Katalog der Inkunabeln in der Stadt-Bibliothek zu Köln. U. o. é. n. 109. l.) Wimpheling J., Uuyn álnév alatt, ismeretes heidelbergi humanista (†. 1528.) foglalkozott tárgyunkkal e című könyvében: *Hymni de tempore et de Sanctis in eam formam qua a suis auctoribus scripti sunt denuo redacti et secundum legem carminis diligenter emendati atque interpretati*. Strassburg, 1513. Legnevezetesebb azonban, s legérdekesebb reánk nézve a nienporti *Clichtoveus* J. sorbonnei tudor és chartresi kanonok gyűjteménye, mely *Etienne* Henriknél 1516-ban ápril 19-én (L. *Renouard*, A. d. Annales de l'imprimerie des Etienne. Paris, 1843. m. k. I., 17.) látott nap-

világot: Jodoci Clichtovei Elucidatorium ecclesiasticum, ad officium Ecclesiae pertinentia planius exponens et quatuor libros complectens. Primus hymnos de tempore et sanctis. Secundus nonnulla Cantica ecclesiastica, Antiphonas et responsoria. Tertius ea quae ad missae pertinent officium. Quartus prosas quae in sancti altaris officio ante Evangelium dicuntur. Parisiis in officina Henrici Stephani Chalcographi e regione scholae Decretorum. Nagy kelendőségnek örvendve ismételtetett *Frobennél*. Baselben 1517. és 1519-ben, Párisban *Colin Simon* által 1521. (L. *Panzer* W. VI. 201. 3. VII. 72.) A mű szelestei *Gosztonyi* Jánosnak, (L. *Nagy* J., Magyarország családai, Pest, 1858. IV., 428.) ki 1510-ben győri, 1525-ben erdélyi püspök és Mária királyné cancellárja volt, van ajánlva. Előszavából: «Epistola reverendo in Cristo patri ac domino d. Joanni Gozthon, de Zelesthe superiore in Pannonia, Ecclesiae Javrinensis episcopo dignissimo locique eiusdem comiti perpetuo, Jodocus Clichtoveus neoportuensis S. D.» értesülünk, hogy Gosztonyi püspök a szerzőt anyagilag segítette, mert az sorra vevén az indokokat, melyek őt vállalatára birták, ezíránt így nyilatkozik: «Victus sum, mondja, itidem illa animi tui eximia synceritate, qua non propriae utilitatis, sed publicae tantum rationem quaerens, ea impensius expetis fieri, quae ad dei honorem in omnibus quaerendum et ad animarum nostrarum salutem attinent, quaeque ad cultum ecclesiasticum, et maiorem divinarum rerum spectant celebritatem. Victus sum denique, folytatja, incredibili tua in me beneficentia, quae ob suscepta cumulatissime a tua paternitate *munera* usque adeo illi sum obstrictus, ut ne minimam quidem illorum partem condigna compensatione aequare possem. Ne tamen ob hanc tuorum in me meritorum inaestimabilem magnitudinem, nulla prorsus ipsis referatur gratia, quibus certe debetur quam maxima, connixus sum pro viribus elucubrare succisivo studio hoc, *quod tantopere efflagitasti opus*, non quidem quantum exposcit ipsa rei dignitas sed quantum valet tenuis mea facultas. Persuasum habens singularem tuam benevolentiam mihi quidem perspectissimam, facili uenia id excusaturam, quod minus sufficienter aut plene discussum est in eo negotio aut non satis reclusum.» Nem tartjuk fölöslegesnek szavait tovább idézni, melyeket az imént nevezett jeles író, ki könyvét nagyérdemű pártfogójának felhívására állította össze, az egyházi himnuszok magyarázatáról

feljegyez: «Meum utique, irja, erit studium, genera carminum quibus hymni contexti sunt paucis describere, rythmorumque ecclesiasticorum in prosis observatorum leges et numeros recensere, si qua in illis errata aut menda deprehensa fuerint ad limam reducere, autores ipsorum ubi mihi comperti fuerint nominatim exprimere. Demum si qua dein occurrerint annotationem propriam diffusius exposcentia aut grammaticam, aut ex scriptura sacra pendentem, illam adducto probatorum autorum testimonio approbationem sanctorum eloquiorum ordine uersuum observato subnectam.» Különösen kiemelendők az előszónak végső szavai: «Itaque amplissimae tuae paternitati dedicatum hoc opus, atque *pollicitationis nostrae satisfactorium* sereniore uultu suscipe, atque illud in mei — quo te merito prosequor — monumentum et pignus, et uel exiguum gratitudo in te meae argumentum, apud te reponere, non quidem ut ea quae complectitur discas, qui literis cum *humanis* tum diuinis liberaliter ac praeclare institutus, longe haec omnia transcendisti, neque eorum indiges elucidatione, sed ut frequentiore codicis huius aspectu atque attractione crebrior mei te subeat memoria, qui tibi clientulus sum deditus tuaeque dignitatis obseruantissimus. Valeat quam diutissime, ueneranda et mihi semper colenda paternitas. Ex Parhisiis, anno uerbi incarnati MD.XV.»¹ Ezek után nem csodálkozunk, hogy Clichtoveus a magyar Szentekről szóló énekeket gyűjteményébe nemcsak fölvette, de értelmezte is; ugymint: első apostoli szent királyunkról, *Istvánról* (De sancto Stephano rege: Gaudent coeli noua luce. Baseli kiad. 1517. 66 l.), szent *Imre* herczegről, (Plaude parens Pannonia, 70. l.), szent *László* királyról, (Regis Regum cuius aue, 58. l.), szent *Erzsébet* özvegyről, (Gaude felix Hungaria, 72. l.), kettőt sz. *Márton* püspökről, (Martine confessor Dei; Martine par apostolis. 71.). Ugyancsak Gosztonyinak ajánlotta Clichtoveus dogmatikus munkáját: de necessitate peccati Adae et felicitate cul-pae. U. o. 1519. (L. Renouard. Ann. de l'impr. des Estienne. Par 1843. I. 21.) és *Ceva* Bonifac minorita: viaticae excursions. e. d. t. Paris. 1515. bn. Petitnél megjelent morális művét.

¹ Sajátos, hogy azon évben, melyben Clichtoveus énekgyűjteményét a tudós és bőkezű magyar főpapnak felajánlotta, nyerte el Párisban a Sorbonne-nél *Szegedi* G. sz. Ferenczrendű a hittudorságot. L. *Fraknói* V., 'a hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 276. l.

S e helyen nem hagyhatjuk figyelem nélkül *Sziládi* Aron. (Régi magyar költők tára. Budapest, 1877. I. 377.) életrevaló abbeli indítványát: «Bár legalább hazai breviariumainkból s missaleinkből a magyar szenteknek azokban nagy számmal rejlő latin hymnuszeit szedné össze valaki.¹ Irodalmunk történetének ez is egyik feltörendő mezeje s az eddigi felsembevés helyett gondos figyelmet és munkát érdemelne.» (V. ö. u. o. 248. l.). Mi szíves készséggel csatlakozunk eme óhajához. Ezen énekek szabatos kiadása kétségtelenül begyőzné, hogy a nyugoti egyház énekkincseihez Magyarország is járult. E tekintetben Svédországra nézve nagy munkát végzett legújabbán *Klemming* G. E., mintaszerű könyvével: *Hymni, Sequentiae et piaae Cantiones in regno Sueciae olim usitatae* — I. Sancti Sueciae. II. Trinitas S. Maria Holmiae. 1885.

Átterünk a hymnografia továbbbi fejlesztésére. *Cassander* Gy. (Hymni Ecclesiastici. Coeln. 1556.), *Flacius* Illyricus M. (Missa latina. Strassburg. 1557), *Wicelius*, (Carmina theol. év és h. n. 1550. k.) e téren is működtek; de utánuk ezen ága a hittani irodalomnak parlagon hevert, míg *Thomasius* J. M. bibornok († 1713). *Carus* József álnév alatt 1683-ban Hymnariumát kibocsátotta. (Ismételve összes műveiben *Vezzosi* f. k. Roma. 1747. II. k. 351. k. l.) A következő században senki sem fordított figyelmet az egyházi hymnografiára, s csak e század közepe táján s azóta találkozunk sürűen hymnografikus kiadásokkal. Nem tarthatjuk keretünkbe valónak ezen literaturát oly bőven tárgyalni, mint ezt feljegyzéseink bősége engedné, mindazáltal lehető rövidsége törekedve, mennyire képesek leszünk, szűk térre szorítva, megemlítjük a főbb írókat, kik ez irodalomban napjainkban kitűntek. Neveik korrendben következők: *Daniel* H., hymnologischer Blüthenstrauss auf dem Gebiete alt-lateinischer Kirchenpoesie gesammelt. Halle. 1840. — Thesaurushymnologicus, sive hymnorum, canticorum, sequentiarum circa anno MD. usitatarum collectio amplissima 5. k. U. o. 1841—56. — Edéstand du *Méril* M., poésies propulaires antérieures au douzième siècle. Paris. 1843. — *Neale* J., Sequentiae ex missalibus germanicis, anglicis, gallicis aliisque medii aevi collectae. London. 1852. — *Mone* F. J., lateinische Hymnen des Mittelalters.

¹ Mi legyen *Vezeries* Dávid hittudor: Hymnale benedictino monasticum-ja 1765. (Könyv-Szemle 1883. 178. l.) nem tudatik? elő nem fordulván *Vezeries* a Scriptorum Ord. s. Benedicti. Bécs, 1881. jegyzékében.

Freiburg. 1853—5. 3. k. — *Vilmar* A. F., spicilegium hymnologicum. Marburg. 1857. — *Schubiger* A., die Saengerschule St. Gallens vom VIII. bis XII. Jahrhundert. Einsiedeln. 1858. — *Kayser* J., Beiträge zur Geschichte und Erklärung der Kirchenhymnen. Paderborn. 1866—9. II. kiad. U. o. 1881. — *Bartsch* K., die lateinischen Sequenzen des Mittelalters. Rostock. 1868. — *Morel* G., lateinische Hymnen. Einsiedeln. 1868. — *Simrok* K., Lauda Sion. Stuttgart. 1868. — *Kehrein* J., lateinische Sequenzen des Mittelalters aus Handschriften und Drucken. Mainz. 1873. — *Pimont* S. G., les hymnes du bréviaire romain. Paris. 1874.—84. 3. k. — *Gautier* L., oeuvres poétiques d' Adam de St. Victor. II. kiad. Tours. 1881. — U. a. Histoire de la poésie liturgique au moyen-âge. Paris. 1886. — *Reiners* A., die Tropen, Prosen und Praefations Gesaenge des feierlichen Hochamtes im Mittelalter. Luxemb. 1888. U. a. Unbekannte Tropengesänge. U. o. 1887. — *Milchsack* G., hymni et sequentiae cum conpluribus aliis et latinis et gallicis nec non theoticis carminibus medio aevo compositis. Halle. 1886. — *Dreves* G. M., Hymnarius Mosensis Carmina scholarium Campensium Cantiones Visegradenses. Lipse. 1888. — *Misset* E. és *Weale* V. H. J., Thesaurus hymnologicus hactenus editis supplementum amplissimum e libris tam manuscriptis quam impressis London. 1888.¹ *Roth* F. V. E., lateinische Hymnen des Mittelalters. Augsburg. 1888.

Igen szélesre kellene terjeszkednünk, ha a szertartási összes irodalom bővebb ismertetésébe fognánk. Talán már ezt is lehet sokallani! — Ha mindennek daczára *Delisle* M. (Mémoire sur d'anciens Sacramentaires. Paris. 1886. 58. l.) panaszkodik, hogy újabb időben (hisz a híres trias *Mabillon*, *Martene*, *Ruinart*, még ma is ritkítja párját) az egyházi emlékek e nemének tanulmányozása parlagon hever, mit szóljunk mi, kiknél föltűnően kevés napszámosa van e nehéz munkának. Régibb íróink közül az egy *Horvát* István († 1846.) kivételével, senki sem fordított erre figyelmet. E bámutatra méltó férfiú, lehet mondani, ösztönszerűleg töretlen úton, eddig előtte nem járt ösvényen haladott, s a magyar liturgicus emlékekre vonatkozó kéziratokat és nyomtatványokat jegyzékbe vette. Mint 22 éves ifjú ember naplót

¹ Megjelenik, mint melléklet a: The Ecclesiologist című laphoz, melyet *Weale*, az *Analecta Liturgicáihoz*, mint adalékot csatolt

vezetett (1805—9), mely a m. nemzeti múzeum könyvtárában (Quart. Hung. 478.) őriztetik. Ezen naplóban (1803. 74. l.) azt jegyzi meg, hogy az efféle szertartási könyveket csak azért írja be, hogy mind együtt legyenek. A hazai irodalom egész tömegét és a külföldi literatura idevágó műveit átvizsgálván és idő szerint rendezvén, ily czím alatt foglalta össze becses anyagalmazát: *Libri Rituales Ecclesiae Hungaricae. Collegit Stephanus Horvát. Bibl. Széch. Regn. Custos. Pestini. 1832. (IV. 68. félv. Muz. Quart. Latin. 1327.)* Ugyanezen bibliografiai munkásságának gyümölcsei további értekezései: *Index Calendarii Missalis Jászoviensis. Pestini. 1835. és Index in Calendarium Missalis a. 1363. Stephani Golsonis de Suprunio. Pestini. 1835. (M. Könyvszemle. 1883. 26. l.).* Horvát buvárkodásait mindenünnen összegyűjtött tudományos szertárával folytatta és fejlesztette *Knauz N.*, a magyar egyház régi szokásairól irt alapos tanulmányában. (*Magyar Sion, Esztergom. 1867—9. V., VI. és VII. évf. Különnyom. Libri Missales ac Breviaria Ecclesiae Hungaricae ad receptionem usque ritus Romani. Strig. 1870.*) Ezen tanulmánya némely tekintetben előjárója volt nagy munkájának: Kortan, hazai történelmünkhez alkalmazva. Budapest. 1876. E terhes, de érdemes munkában nemcsak szertartásos könyveinkről emlékszik meg, hanem az egyházi naptárak és egyéb okmányok alapján kimutatja, hogy a szentek közül melyiket használják okmányaink. Ezekután adalekokkal járultak még a magyar szertartási könyvészethez: *Ipolyi A.*, (A pozsonyi káptalan XIV. századbéli könyvtára. Uj magyar Múzeum, Pest. 1859. VI., 162. k. l.) *Fraknói V.* (M. Könyvszemle 1879. 83. k. 275. k.) és az angol régész *Weale J.* (A descriptive catalogue of rare manuscripts et printed books chiefly liturgical. London. 1886. Bibliotheca liturgica. Catalogus Missalium ritus latini ab anno 1475. impressorum.) Az út meg volna tehát törve, de még sok a tenni való.

«*Tudvalevő dolog, írja Ipolyink, hogy szűk irodalomtörténeti adataink mellett, mi sem képes inkább multunk művelődési s tudományos állapotairólí ösmereteinket földeríteni. mint az akkori könyvkészletek ismertetése.*» A tüstént fölhozandó adatok talán alkalmasak arra, hogy begyőzzék, mikép annak, ki művelődésünk történetét akarja megírni, vagy tudományosságunknak fejlesztését alaposan tárgyalni, nem szabad elhanyagolnia liturgikus emlékeinket, melyek történelmi kútfőinknél semmivel sem alább-

valók. Eltekintvén e helyütt theologicus fontosságuktól, irodalmi és történeti becsükre kívánunk utalni. Mellőzzük egyúttal palaeographicus és grammaticus hasznukat,¹ értékesebbek reánk nézve, hogy hazai egyházi szokásainkról (*consuetudines huius regni, patriae*) tanúskodnak, ezenfölül mindennemű szertartási szabványokat főtartottak, naptárainkat közlik, nem egy személy- és helytörténeti adattal szolgálnak, régi műkincseinkről, zeneszerzőinkről kitanítanak, mint könyvek pedig a legnagyobb ritkaságokhoz tartozván, manap rengeteg áron kelnek el. Végre kézíratos közbeszúrt s lapszéli bejegyzéseik által sok ájtatos alapítványok eredetét fentartják.²

II.

Szertartási könyveink.

Jelenlegi szertartási könyveink egy hosszantartó idő alatt jöttek létre. Az ősrégi időkben a római egyház, melytől magyar egyházunk püspökeit, papjait és szertartási szabályait kapta, nem egy, hanem sokféle liturgicus könyvekkel élt. Így a sz. mise áldozatnál, eleve közönségesen négyféle volt használatban: *Antiphonarium* vagy is *graduale*, *Lectionarium*, *Evangeliarium*, és *Sacramentarium*. Ezekhez csatlakoztak a *Troparius* vagy *Troponarius*, *Gradualis* vagy *Graduarius*, *Responsiale* vagy *Responsonarium* és *Sequentialek*. A kilencedik század óta a privat, azaz kis miséknél, teljes könyvek, *plenarium* kezdtek divni, de csak később a XI. század után hozattak be az ünnepélyes liturgiánál is a plenariumok, melyekben mindazon cselekvények foglaltattak, melyek a szent mise ünnepélyes elvégzésére az áldozó pap és segédei részére előírva voltak. (L. *Antonelli* M., *vetus Missale Romanum*. Roma. 1756. *Zaccaria* A., *bibliotheca ritualis*. U. o. 1776. I., 29. k.). A papi zsoltosima imánál: *Officium divinum*. (VII—XI. sz.), mely VII. sz. *Gergely* által tetemesen meg lőn rövidítve, a következő segédkönyvek fordulnak elő: *Breviarium*,³ *Antiphonarium*, *Biblia*, *Capitularia*, *Collectaria*, *Homiliaria*.

¹ A francia tudós, Jorand, az u. n. Kopasz Károly Bibliájából szerkesztette nagyrabecsült művét: *Grammatographie du IX. siècle*. Paris. 1837.

² Ez utóbbiak felől így nyilatkozik *Delisle* f. i. h. 62. l. «Je ne parlerai pas des calendriers . . . présenterai simplement quelques observations sur l'usage d'insérer différentes listes dans les sacramentaires.»

³ A *breviarium*ról szóló okmányokat és literaturát legbövebben közölte

Hymnaria, Martyrologia és *Passionaria*. Ide tartoznak még a *Calendaria, Ordo officiorum* vagy is *Directorium*, melyről behatólag leendő szó; a szentségek kiszolgáltatásánál, szenteléseknél és egyéb szertartásoknál a misén kívül használt *agenda, agendarius, baptismale, manuale, obsequiale, rituale* szerkönyvek.

Mindezen könyvek, mint ősrégi okmányainkból látható, a magyar egyházban határozottan megvoltak.¹ Bizonyoság erre első apostoli királyunk ajándéka, melylyel 1015. k. a pécsváradi monostor könyvtárát fölszenteltetése alkalmából fölszerelte. Az adománylevélnek szövegét adja Koller L., *Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis*. Pozsony. 1782. I., 79. és Fejér György, *codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*. Budán. 1829. I., 301. 2: Libris, ugymond ő. vero quorum (Koller quibus) praecipua auctoritas viget (K. fulget) cum Bibliotheca² (K. dicitur Bibliotheca) cum tribus voluminibus nocturnalibus (K. in duobus voluminibus matutinalibus) 4, antiphonariis 5, lectionariis 2, cum evangeliiis (K. Svaniiis?) missalibus 6. psalteriis 4, gradualibus 5. regulis 2, (K. Regaliis?) baptisteriis 2.³ Szent László k. pedig a szentmártoni pannonhegyi apátság vagyonát és kiváltságait 1093-ban irván le s azokat megerősítvén, könyvészeti kincseit következőleg sorolja elő: «L. VI Missales, I Bibliotheca, IV Antiphonaria, IV Gradalia, II Sequentialis cum trophis, IV Baptisteria, III Collectarii, IV Ymnarii, II Regule, Unus super regulam, II Leccionarii, III Omelie, II Passionales.»⁴ László esztergomi prépost 1277. márcz. 23-án kelt végrendeletében. azt hagyja meg, hogy breviariuma

Roskoványi Á.: *Coelibatus et Breviarium*. Pest. 1861. (V.) Nyitra, 1877. (VIII.) U. o. (XI.) 1881. U. o. (XIII.) 1888. — Hozzáadandó *Brambach V.*, *Psalterium. Bibliographischer Versuch über die liturgischen Bücher des christlichen Abendlandes*. Berlin, 1887.

¹ E tárggyal igen röviden végzett *Szvorényi M.*, *Historiae Ecclesiasticae Regni Hungariae amoenitates*. Győr, 1795. II. 52. k. 1.

² Bibliotheca alatt a szentírási könyveket kell értenünk. Így sz. *Jeromos* de viris ill. Pamphilost Özséb tanítványát dicsérvén, azt írja róla: Bibliothecae diuinae amore flagravít. Oper. omn. ed. Vallarsi. Velence. II. 915. V. ő. a 81. fej. 919. és Sevillai sz. *Izidort*, *Etymolog*, VI. 3. Paris, Migne, 1850. III. 335. 1.

³ *Du Cange*, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* dig. Henschel. Paris. 1840. I. 581. szerint: Baptisterium, liber in quo ritus baptismi et orationes describuntur. vel certe *ordo* ad baptizandum.

⁴ Kunze L. «M. Könyv-Szemle». 1878. 168. 1.

elárusíttassék: «ad distribuendum pauperibus pro anima mea» (*Knauz* N., *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. Esztergom 1882. II., 71.) Az esztergomi zsinat 1280-ban (U. a. u. o. 136. l.) negyvenhetedik határozatában azt parancsolja: «Librum qui dicitur manuale habeant singuli presbyteri parochiales, ubi contineatur ordo baptismi, cathecismi, extreme unctionis et huiusmodi, nec non libros alios in quibus possint tam diurnum quam nocturnum officium celebrare.» (*Endlicher* J. L., *rerum hungaricarum monumenta arpadiana*. Szt. Gallen. 1849. Leges 583. l.) A karthauzi sz. Antal völgyről nevezett lechniczi zárda könyvjegyzéke, mely 1352. év ápril havában készült: Biblia manualia, martyrologium, graduale et antiphonale»-ról tesz említést, mely kézirat Theodorik perjel idejében a látkői zárdából jutottak oda. (*Wagner* K., *analecta Scepusii sacri et profani*. Pozsony. 1778. III, 170.) Kanizsay János (1387—1418.) esztergomi érsek helynöke Antonius a Ponte 1397-ben megvizsgálván a főegyházat, kérdi: «Item si ipsa Ecclesia habeat libros ad usum ipsius necessarios, et quot et quis ad illorum reparationem superintendat et teneatur?» Mely kérdésre a kanonokok akép feleltek: «Ipsam Ecclesiam habere libros necessarios, sufficientes et aliquos duplicatos pro usu chori, prout in Ecclesiae inventario clarius videri poterit, et aliqui indigent reparatione, et huiusmodi reparatio partim spectat ad Custodem prout de officio Custodis expressum est, partim autem ad D. Praelatum.» Csakugyan az örkanonok teendői közt főlemlítetik: «tenetur ad reparationem librorum Ecclesiae infrascriptorum, videlicet duorum Antiphonariorum, duorum gradualium, duorum Psalteriorum, duorum Lectionalium, unius Missalis et unius Collectarii, qui libri sunt omni die necessarii pro choro.» (Batthyáni J., *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae*. Kolosvár. 1827. III. 300. 314. 328.) A sz. Máriáról címzett bulcsi templom 1471-ki leltárában foglaltatnak: «duo missalia, et duo psalteria, unum antiphonarium et unum gradale, unum breviarium, duo manualia, unum commune sanctorum.» (Horváth I., négy hazai könyvlajstrom. M. Könyvszemle 1883. 67. 8. l.) Főntebbi bizonyítékok önként kínálkozó kifolyása azon tény, mikép az ősrégi magyar egyház szertartási könyvekkel mindenütt el volt látva. Legyen ez itt elég, forduljunk az ugynevezett *Ordinariuskhoz*. Mielőtt azonban a magyarországi

ordinariusokról szólanánk, legyen szabad azokról általában röviden értekezni.

Ordo officii, régi megnevezése azon könyvnek, melyben az ugynevezett *rubricae* (a vörös betűkről elnevezve, melyekkel ki voltak írva) vagyis szabályok foglaltattak, melyek szerint a szertartásokat az egész egyházi éven át végezni kellett. Így p. o. az agathai (Agde f. v.) zsinat 506-ban Can. XXX. végzésileg kimondja: «Et quia convenit *ordinem* Ecclesiae ab omnibus aequaliter custodiri, studendum est, ut sicut ubique fit et post antiphonas collectiones *per ordinem* ab episcopis vel presbyteris dicantur: et hymni vel matutini vel vespertini diebus omnibus decantentur: et in conclusione matutinarum vel vespertinarum missarum post hymnos capitella de psalmis dicantur: et plebs collecta oratione ad vesperam ab episcopo cum benedictione dimittatur.» (Harduin, Conc. II., 1001.) Hasonlóképp az ugyanazon évben megtartott epaunensis synodus (Pamiers, Pau. v.) can. XXIII. azt határozza: «Ad celebranda diuina officia *ordinem* quem metropolitani tenent comprovinciales eorum observare debent». (U. o. 1050. l.).

Ezen ordók közt a leghíresebb a római anyaszentegyház ordója: *Ordo Romanus* antiquus de Divinis Catholicae Ecclesiae Officiis, mely valószínűleg a nyolczadik vagy kilenczedik században állíttatott össze. Kinyomatta *Cassander* (Köln 1561.) és *Hittorp* (U. o. 1568. és ismételve Maxima Bibliotheca Veterum Patrum et antiquorum scriptorum. Lyon. 1677. XIII. 639. k. l.) teljesebben pedig *Mabillon* (Mus. Ital. II. k. Par. 1724.), azonban régibb és újabb alkatrészeit szabatosan ő sem különböztette meg. *Mabillon* szerint, ki tizenhat római ordót nyomtatott le, a legrégebb Gelasius Pápa vagy legalább is sz. Gergely idejéből való volna. «Nullum antiquiorem librum habemus, jegyzi meg (VIII. 1.), quam illum qui vulgo inscribitur *Ordo Romanus*. Eius antiquitatem plerique referunt ad saeculum octauum, nec eam serius differi posse constat ex *Amalario* saeculi noni auctore qui ordinem Romanum passim laudat.» A római ordo vagy ordinariust nem szabad összetéveszteni ama szertartási könyvvel, mely Velenczében 1516. nyilvánosságra jutott ily czímmel: Rituum Ecclesiasticorum sive sacrarum Ceremoniarum S. S. Romanae Ecclesiae libri tres non antea impressi. Tartalmát első lapja így alapítja meg: «Habes optime lector Rituum Ecclesiasticorum siue sacrarum Ceri-

moniarum Sacrosanctae Romanae Ecclesiae libros tres. Opus non antea formis excusum, tum vero argumento suo et iucundum tibi et utile. Nam quae ratio creandi Pontificis quae reliquorum antistitum, qui modus admittendi Imperatoris cum urbem inuit; qui Diuorum nostrorum apotheoses (I—LXVIII.); exin qui pietatis ordo dum diuinis pontifex operatur a Kal. Januariis ad anni finem (LXIX—CXIX.); postremo veluti coronis ac fastigium operis, summa quaedam ad institutam rem pertinens explicatio personarum ac officiorum, quae operanti Pontifici adsunt. (CXX—XLIII.) Kolofonja: Gregorii de Gregoriis Excusere Leonardo Lauredano Principe optimo. Venetiis M. D. XVI. XXI. Mensis Novembris, Deus faveat.» Voltakép ezen a primási könyvtárban (L. Catalogus Bibliothecae Joannis Cardinalis Simor Princ. Primatis R. H. Archiep. Strig. Esztergom. 1887. 215. 6. l.) meglevő ívrétű kibocsátvány, melyről Panzer (Annales, VIII. 428.) azt jegyzi meg: editio originalis rarissima, Piccolomini A. P. coreyrai püspök műve, (L. Mabillon, f. i. h. V. l.) a római curia szertartásait írja le, s három fametszettel van díszítve.

Könnyebb áttekintés végett közöljük együttesen az Ordo vagy ordinarius egyéb megnevezéseit: *Breve, Carpsum, Consuetudinarium, Directorium, Kalendarium, Manuale, Officiorum liber, Officialis, Ordinale, Portofolium, Regula, Rubrica*. A *Carpsum* felől az imént idézett jeles író *Zaccaria* (f. i. h. 121. l.) e megjegyzést teszi: «Non admodum ab ordine officii abludebat paulo amplior libellus, quem carpsum, quasi carptum decerptumque Veronae vocabant, indicem nempe preces, psalmos, antiphonas, ceteraque recensentem ad Missae diuinorumque officiorum ordinem enuntiandum.» A «*Kalendarium*» nevet pedig magyarázva írja: *Carpo* A. M. (Compendiosa Bibliotheca liturgica. Bologna. 1879. 235. l.) «quaedam mensium dierumque quibus annus constat, ac una Festorum tum mobilium cum immobilium cum suis ritibus coordinatio.» (L. t. Althan Fr. de Calendariis in genere et spec. de Calendario eccl. Velence. 1753.) Lehető rövidsége törekedve az ordinariust «*directorium*» névvel már hajdan czimezték, különösen e szerkönyvnek a nyomdából kikerült legelső kiadásai így hívják. Például a Mainzban 1460. körül megjelent *Schöffler*-féle «*Directorium missae*.»

III.

Kéziratos ordinariusok.

Végig tekintve az ordinariusok bibliographiáján, összehasonlítva a romanus ordót más ilynemű ordókkal, azonnal látjuk, hogy ha Aquileját és Milanót kiveszszük, Olaszországban mindenütt a római ordo dívott. Azonban a Normannok uralma alatt Siciliában gallican ritusok voltak szokásban. Németországnak Köln, Mainz, Strassburg egyházmegyéi külön ordinariusokkal rendelkeztek. Leginkább pedig Franciaország tünt ki saját „liturgia *gallicana*” helyesebben *francica* (L. Mone F. J., lateinische und griechische Messen aus dem zweiten bis sechsten Jahrhundert. Frankfurt. 1850. 1. k.) és annak megfelelő ordója által. Avres, Chalon sur Marne, Chamberai, Chartres, Le Mans, Cosence, Evreux. Jumieges, Laon, Limoges, Langres, Lyon, Meaux, Nantes, Narbonne, Noyon, Reims, Rouen, Senlis, Troyes, Tour, Vienne a Dauphinéban és Uzez egyházai régi ordókkal a IV—IX. századig, melyek még most is kéziratban megvannak, (L. Martene E., tractatus de antiqua Ecclesiae disciplina in divinis celebrandis officiis. Lyon. 1706.) dicsekszenek. A római szentegyháznak egység felé törekvő iránya, a liturgiában, a szertartási könyvekben nyert kifejezést. V. Pius pápa a trienti szent zsinat meghagyása folytán Sess. XXV. de Reform. a rubricae generales által a mise (1570.) és papi imakönyv (1568.) javított kiadásában, a római ordót mindenütt érvényre juttatta, csupán azon egyházakat vevén ki, melyeknek breviariumai kétszáz éven át használtattak. A római pontificale csak 1596-ban jelent meg. Bármennyire szeretnők is, azonban nem tárgyalhatjuk az ordinariusokat bővebben egyetemes szempontból, mert feladatunk a magyar ordókat, összehasonlítva ilynemű iratokkal, megvilágítani.

Az előző fejezetben idézett bizonyítékok kapcsán menjünk át most a régieknek az ordinariusokra vonatkozó helyeire. Az 1114-diki esztergomi zsinat (L. Knaus N. szerint: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Esztergom. I. 75., 6., 1112. körül) huszonhatodik kikezdésében ezeket rendeli el: «*Ordo Divinorum officiorum*, vel jejuniorum, secundum libellum, quem collaudavimus ab omnibus teneatur.» Közöljük ezen nagyfontosságú zsinati határozatot Pray Gy. (Diatrise in diss. h. c. de s. Ladislao Hungariae rege. Pozsony. 1777. 217. l.) szövege szerint. melyet az eredetivel összevetve

Wattenbach V. is legjobbnak mondott. (L. Bemerkungen zu einigen oesterreichischen Geschichtsquellen. Bécs. 1870. 8. l.) Kitünő tudósunk e zsinatról azt írja : Illam Péterffyus non indicato fonte vulgavit, ego sumsi ex codice manuscripto seculi XII. exéuntis Bibliothecae Venerabilis Capituli Posoniensis, quae a Péterffyana in non paucis differt». Értekezésében, melyet bevezetésül B. Margit életírásához előbocsátott (Vita S. Elisabethae viduae nec non B. Margaritae Virginis. Nagyszombat. 1770. 249. l.) a fennidézett kéziratot : seculi XII. et ineuntis XIII., mondja, míg 1773. márczius 5-én kelt levelében így nyilatkozik : Criteria Missalis pro seculi XII. initio sunt perspicua, és ugyan e hó 24-én, membrana, scribendi ratio seculo XII. propria. (L. Révai J. M., Antiquitates literaturae Hungaricae. Pest, 1803. 341. 2. l.) Köztudomású dolog, hogy itt az ugynevezett *bolduai* sacramentariumról van szó, melyet a pozsonyi társaskáptalan ajándékából, 1813. január 15-dike óta bír a m. n. múzeum. (Másolatja 1869-ről a primási könyvtárban). Wattenbach szerint (f. i. h. 4.) szertartási része 1200. körül íratott, a mi Pray véleményével megegyez. *Fejérpataky* L. (Vallásirodalom az Árpádok alatt. Figyelő. Budapest. 1877. 95. k. l.) a misekönyv írása, a halotti beszéddel egyetemben, a XIII. század második felére, vagy legfőlebb közepére utalna ; mit összehasonlító liturgicus okokból a sacramentára nézve kétségbe kell vonnunk, különben Fejérpatakynak óhaját egy indítvánnyal bátorkodunk megtoldani : égető szükségünk lenne e legrégibb liturgicus könyvünk diplomatikus kiadására, mint ezt Angolország *Warren* F. E. remek kibocsátványaiban : The manuscript irish Missal belonging to the president and Fellows of corpus Chriti college Oxford. London. 1879. és The liturgy and ritual of the celtic Church. Oxford. 1881. bírja. Legyen e részben elég, foglalkozzunk tovább a fennidézett zsinati parancscsal. *Péterffy* K. (Sacra Concilia Ecclesiae. R. C. in Regno Hungariae. Bécs, 1742. I, 57.) a zsinati végzést ily magyarázattal kíséri : «Supple: ratio ordo. *Libellus* collaudatus, videtur fuisse rituale, vel agenda alias dictus, aut certe *induculus*, in quo tam missarum quam ceterorum, in qualibet Dioecesi rituum sacrorum methodus adscripta continebatur. Possidemus similes libellos Ecclesiae Strigoniensis, Agriensis et Nitriensis, Annorum 1416. et 1429. et 1568.» *Szvorényi* M. pedig a libellus alatt határozottan ordinariust vagy directoriumot ért. Ezt szabatos rövidséggel fejezi ki (Synopsis cr. hist. decretorum

synodaliū pro Ecclesia Hung. Veszprém. 1807. 11. l.): Intellige hic indiculum, qui hodie directorii nomine venit, in quo Missarum et ceterorum in quavis dioecesi rituum sacrorum methodus est adnotata. *Batthyáni* J. (Leg. Eccl. Hung. II., 123. k. l.) ama régi libellust azon könyvben vélte föltalálni (libellum hunc feliciter detectum edimus), melyet a bolduai szertartási kézirat után közölt, ezen (U. o. 130. l. 196. l.) czímmel: „Ordo divinorum officiorum in Synodo Seraphini Archiepiscopi Strigoniensis Collaudatus, ex eodem MS. Codice seculi XII. editus.” Iróját a XIII. fejezet ezen szavaihoz (m. jegyzetében 147. l.) «De signis quae super oblata a diversis diverse fiunt, nos ab Apostolica sede potissimum formam summere debuimus, unde totius Christianae religionis ordinem et originem sumsimus»: magyarnak mondja: „Hinc non immerito deducitur, autorem libelli fuisse Hungarum, qui gentis suae non adeo pridem conversae institutionem et conversionis originem ad Sedem Apostolicam jure merito refert. Továbbá hivatkozik a latinban lappangó magyar szójárásokra, tüzetesen a XLVIII. fejezet helyére: Ergo et in his III. diebus similiter jejunare debemus, si cum his quadragessimam adimplere debemus. Videtur, jegyzi meg (183. l. d.) hic quoque idiotismus Hungaricus latere, nos enim solemus dicere, ezekkel a bőjtöt tartani, cum his jejunare. (V. ö. 171. l. f. j.) Vizsgáljuk meg már most kritikailag a jeles püspök eme két állítását s mind végig menve tekintsünk át szövegén, hogy kiadásának tudományos becse felől indokolt véleményt adhassunk. E részben a nélkül, hogy *Batthyáni* († 1798.) érdemeiből csak egy hajszálnyt is levonni akarnánk, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy ő, ki Péterffy kiadásait (I. 95.) élesen megtámadta. (non videtur mihi codices consuluisse ideo omnia manca et luxata edidit) tartalmilag és alakilag gyarló szövegeket közölt. A forrás-kiadó köteles föltétlenül az eredetit teljes épségben adni, a meglevő címeket úgy a mint találja, változatlanul leírni, meg nem engedhető, hogy a szövegből valamit elhagyjon, vagy ahhoz hozzáadjon, végre világosan tartozik kifejezni, hol létezik az eredeti, mely jegyzés alatt, ha pedig másolat, szintén határozottan jellemzi. Kétségtelenül hasznos forráspublicatio *Batthyáni*: Leges Ecclesiasticae Hungariae-féle kiadása, mely jelgéhez hiven: alius alio plura invenire potest, Nemo omnia, több oly közleményt hozott felszínre, melyet Péterffy nem ismert s nemcsak szárazon közzétette a szöveget, hanem ahhoz részletes jegyze-

tekét is függesztett: de kiadásánál B. kora szokásait követve, a kritikai elveket nem tartotta eléggé szemé előtt. Példa erre az u. n. *libellus collaudatus*-nak szövege, mely megérdemli, hogy vele részletesebben foglalkozzunk. Nagy hiány, hogy nem utal a levéltárra, hol a kézirat létezett, s hogy nincs kiadásához kimerítő bevezetés, mert a jegyzetek, melyekre B. szorítkozik, ezt nem pótolhatják.

Döbrentei G.: a' halotti beszéd két megszólítás körül eddig történtek előadása czimű értekezésében (Régi magyar nyelvemlékek. Budán. 1838. I, XLV.) codexünk tartalmáról szólva, vallja: «Azt pedig érzem, hogy ezek megvizsgálása végett ide már hozzá értő egyházi kellene, ki összevetésekkel olvassa végig». Fölhívásának megfelelt *Ocskai* A., a nagytudományu néhai kassai püspök, akkor I. sz. nagyvárad kanonok (U. o. LXXVII—CIV.) toldalékában, mint nevezi a pesti múzeumi codex részletes taglalatja közben vetett észrevételekkel. Panaszkodik, hogy egyes szakaszai rendetlenül köttettek be, több helyen szétszórva s ide-oda vetve állanak. Mikor 1869-ben szerencsés valék e sacramentariumot tanulmányozni, az egyes részeket, melyek valaha külön voltak kötve, körülbelöl úgy találtam, mint ötven év előtt leírvák. De már Batthyáni is észrevételezte: «Codicem nostrum tanta cum oscitantia librarius compegit, ut hoc caput — XXII — illico sequatur aliud aliud de agno paschali.» (I. h. 159. I. s. j.) Manap a codex terniokra felosztva kötetlenül egy arra készült tokban őriztetik. Nem szenved kétséget, hogy libellusunk, melynek fölírása: *Incipit libellus in ordine Romano*, eredetileg mint külön irat volt használva és csak később lett a sacramentariummal egybefoglalva. «In antiquis id genus Sacramentariis, írja *Muratori* L. A. (Liturgia Romana Vetus Velenceze. 1748. 86. l.) plerumque Rubricae desiderantur, Ritus scilicet omnes ad s. synaxim adhibendi. Eius modi Ritus post annum millesimum coepti sunt adjungi Missalibus libris.» Idevágó *Thomasius* (Responsoriola et Antiphonaria Romanae Ecclesiae. Oper. IV., 307.) alapos megjegyzése is: «Ordo Romanus antiquitus non eo modo, quo apud nos est editus, circumferebatur. Discretis namque libellis continebatur, quibus potiora per annum explicabantur officia.» Codexünk régi kötésében 3. d. — 12. d. találatott a libellus azon része, mely: De Jejunió autumnali sat. szól, míg folytatása de octava pentecostes végig, a 155.

f. helyet foglalt. De ez külső dolog, térjünk át szövegére. Itt mindjárt föltűnő, hogy Batthyáni libellusunknak új címet adott, mely a kéziratban nemcsak hiányzik, de a szöveg természetével is ellenkezik. *Serafin* érseket elnökölteti a zsinaton, holott 1104-ben meghalt, tehát 1112. v. 14-ben nem elnökölhetett. Alaptalan továbbá, hogy a többször idézett esztergomi zsinat *libellusa* a bolduai sacramentár libellusával azonos volna. Mondjuk ki röviden, a Codex felirata: *libellus in ordine romano* is hibás, mert ezen címet megdönti a könyv tartalma, nem lévén az egyéb mint az úgynevezett «*Micrologus*» XIII. századbeli másolata. *Μικρολόγος*, *micrologus liber in epitome specie* (Du Cange, Gloss. IV. 394.), a római ordoknak összehasonlítása és egyeztetése az eltérő particularis egyházakban levő szertartásokkal. «Ex illis antiquis auctoribus Amalarius et qui sub humili nomine latere volunt *Micrologus*, írja *Mabillon* (Mus. ital. II. III.), libellos de ordine Romano studiosius rimati sunt atque ex eis aliarum ecclesiarum ritus aut correxerunt aut illustrarunt.» A régi muri monostornak könyvtárlajstroma (L. Becker G., *Catalogi Bibliothecarum antiqui*. Bonn. 1885. 251. l.) szabatosabban egy XII. századbeli kéziratot említ: *Item liber miraculorum, et in ipso Romanus, Ordo qui vocatur Micrologus*. A steinfeldi kolostor jegyzéke (XII. sz.) *unus de ordinibus micrologus, penitentiale*, a Whitby apátságé (1180. k.), *micrologus de missarum officiis*, végre a sz. Mórícztól címzett naumburgi zárdáé: *micrologus de ecclesiasticis ordinibus* (XII. sz.) idéz. (Becker, 218. 227. 271.). Szerzője biztosan nem tudatik, szent *Ivonak*, a tudós chartresi püspöknek tulajdonítják a nagyhirű *Histoire de la France* (U. k. Paris. 1868. X., 520. k. l.) szerzői. Véleményük védveül hivatkoznak a névtelen moelcki biográfusra (Anony. Mell. s. XII. de scriptoribus ecclesiasticis, Fabriciusnál, *Bibliotheca Ecclesiastica* Hamburg. 1708. I. 155.) *Ivo Cartonensis*, írja, (1092.) *scribit sententias de divinis officiis*. *Wharton* H. (Userii, de Scripturis et sacris vernaculis históriájának kiadásában. London, 1690. 395.) a Lambeth palace library-ben (alapította Bancroft R. k. é. 1604—10.) egy kéziratot (1090.) talált, *Ivonis episcopi Carnotensis, lib. de Ecclesiasticis officiis*. «Constat, folytatja, *Capitulis LXXI. Ex his orto priora quae de nocturnis vigiliis, de matutinis laudibus, de prima, de tercia, de sexta, de nona, de vespertina synaxi et de completorio inscribuntur, nondum quod scio prodierunt. Sequentia*

LXII. micrologum constituunt. Ultimum quod de Missae singularumque eius partium auctoribus agit, Micrologo deest.» A lambethi kéziraton kívül egy *oxfordi*, *cambridgei* és *vaticani* codexben Ivo a mikrológ szerzőjének állítatik. E véleményre hajlunk mi is, de bár ki legyen ezen egyveleg gyűjtője s rendezője (L. Fabricii. Bibliotheca Latina m. aevi. Mansi-féle kiadás. Padua. 1754. V., 78. k.) a XII-dik századnál alig lesz régibb. Sz. *Anselm*, lucai püspök († 1068.) és VII. *Gergely* pápa († 1085.) idejéről emlékezik az mindkettőről: «sed reverendae memoriae Gregorius Papa fecit quod beatus Anselmus Lucensis Episcopus ita ab eo didicisse se testatus est.» Az utóbbiról: «nam et illi sedi nostro tempore talem Deus gubernatorem, reverendae inquam memoriae Gregorium Papam imposuit.» (Pamelius lyoni kiad. XVII. és XIV. f. 475. k. l.) Ugyanott és szórványosan többször is hivatkozik az ordo romanusra, dicséri az állítólag sz. Jeromos által szerzett Comes, vagy Lectionariumot (L. Vallarsit, Op. s. Hieronymi XI., 607. k. l.) és visszaveti a mainzi 1080-diki zsinat szabványait a bőjtől. (XXV. f. 480. l.)

A Micrologust, vagy is parvus sermot, Pamelius J. († 1587.) löweni hittudor s brugi kanonok adta ki. le van nyomtatva. Maxima Bibliotheca Veterum Patrum et antiquorum scriptorum. Lyon. 1677. XVIII., 472—90.). Ezen kiadással élt Batthyánink. Migne ismételte: Patrologiae latinae Cursus completus. Paris. 1853. CLI. 979—1022. Hibáztatni kell e tekintetben Batthyánit, hogy Pamelius szövegét codexünk szövegeivel összezavarta, közbe csúsztatván a libellus in romano ordine tartalmába idegen részeket. (L. p. o. 159. 166. 183. 6. l.) B. kiadását jegyzetekkel látta el ugyan, melyeket más írók felhasználásával állított össze, idézi is többször az írókat, de idézési módja nem nyugtat meg eléggé. A fentebbi érvek önként kínálkozó eredménye, *codexünk micrologusa, régi, azaz valószínűleg XIII. századbeli magyar könyvműve*. Ezeket figyelembe ajánlva, áttérhetünk most a többi kéziratot ordinariusok ismertetésére.

Az 1279-ben tartott budai zsinat (L. Knauz, Monum. Eccl. Strigon. Esztergom. 1882. II. 136. 1280-ra teszi) azt határozta: «Librum qui dicitur *Manuale*, habeant singuli presbyteri parochiales, ubi contineatur ordo baptismi, extremae unctionis, et huiusmodi nec non libros alios, in quibus possint tam diurnum, quam

nocturnum officium celebrare. (XLII. f. Péterffynél I., 115.) *Dömötör* bibornok esztergomi érsek (1379--1387.) még ma fönlevő statutu-maiban (Egyet. könyvt. 73. sz. cod. Batthyáni, i. h. III. 259.) egy szerkönyv, az ordinarius, emlékezetét e szavakban örökíti: «In quibus autem diebus et quibus vestibis ecclesiae nostrae ministri uti debeant *constitutioni scripte* in eadem ecclesia et consuetudini committimus relinquendum.» Eme rendeletet szóról szóra újra kihirdette *Szécsi* D. bibornok 1450. (L. Constitutiones synodales A. E. Strig. Esztergom. 1865. 12. 13. l.) és az 1493-diki esztergomi zsinat. (Péterffy, I. 214). A pozsonyi káptalan (1425—32-ről) könyvtárában meg volt egy legalább is XIV. századbéli könyv: de rubrica Strigoniensi, qui incipit Ordo Romanus, in asseribus cum rubeo coopertorio bene ligatus. (Ipolyi, f. i. h. 169.). Egy másik kézirat czíme (64. l.): Item unum librum de rubrica Romana qui incipit in nomine domini incipit ordo Romanus, in pergameno et asseribus cum rubeo coopertorio bene ligatus. Végre (67.): Item unum librum in pergameno in parvo volumine cujus rubrica incipit de jejuniis autumpnali, cum cruce nigra suprascripta et asseribus cum coopertorio albo. Örökké kár, hogy ezen kincsek tudomásomra teljesen elvesztek!

Fennmaradt egy csekély maradványa szerkönyveinknek Aranyosi Gellérti János codexében, melyet *Csontos* (M. Könyv-Szemle. Budapest. 1879. 69. k.) és *Szilágyi* S. (Catalogus Codicum Bibliothecae Universitatis scientiarum Budapestinensis. Budapest. 1881. 59. k.) leirt. A kézirat, melyet az egyetemi könyvtár érdemes igazgatója előkelő szíveséggel több havi használatra átengedett, latin hittani egyveleg, a XV. századból, papírra írva, VIII. r., száma 73., I. és 402 l. Másolója vagy szerzője sem nevet, sem évszámot nem említ, de a könyvecske szövegéből mindenki meggyőződhetik, hogy irodalmunk ezen ma legrégibb ilyenmü maradványába a *XIV. század végére és a XV. elejére terjedő időszak állapota nyilatkozik*. Vélekedésem szerint *Szécsi* Dénes bibornok korára vall. Lássuk immár azon adatokat, melyek a mű szerkesztési idejére vonatkoznak, s benne magában feltalálhatók. Címzése: Incipit *rubrica Strigoniensis*. Et primo in aduentu domini. Tévedne, ki azt hinné, hogy a következőkben 1.a.—38.b. az esztergomi főegyház ünnepeinek, szertartásainak, tartályainak rendét föllelheti. Ha szemügyre vesszük rubricáinknak tartalmát, egy a Szepességben,

mely megye tudvalevőleg az esztergomi főmegyéhez tartozott, a főegyház ordinariusából, kihagyásokkal s némi változásokkal készült kivonatra olvad le, sőt még az sem igazolható be, hogy magával az eredeti kivonattal, mely leginkább a papima elmondásával foglalkozik, állunk-e szembe, az írásból és nyelvészeti hibákból következtetve, úgy látszik, a rubrica egy későbbi másolótól származik. A kivonatnak, melyben az ordinarius Strigoniensis nem egy műrésze veszett el, irálya darabos s homályos, szerzője néha a szertartások mysticus értelmét magyarázza, mostani alakja pedig kétségkívül nem az eredeti. Szándékunk levén egyházi irodalmunk ezen mindenestre kiváló emlékéről kritikailag más helyen nyilatkozni, itt lehető rövidsége törekedve, csak még azon megjegyzést teszszük, hogy az erdélyegyházmegyei Batthyáni-könyvtár kéziratai névsorában (Kiadta Beke A. K. Fehérvár, 1871. 380. sz. 37. l.) találhatik egy hártýára írott Sacerdotalis (Missale?) cum calendario a XV. századból, melyről nem mondatik magyar-e? s van-e hozzáfüggesztve rubrica? Végre *Osontosi* (L. «Magyar Könyv-Szemle» 1881. k. l.) Olmüczben, a néhai Jézus-társasági brünni könyvtárból származó s 1606-ból való magyar fordítását fedezte fel a VIII. Kelemen P. által újra kiadott római breviarium közönséges rubrikáinak. Ezzel a kéziratok ordinariusok ismertetését befejeztük.

IV.

Nyomtatott ordinariusok.

Közöljük ezennel az előttünk ismeretes nyomtatott ordinariusokat idő szerinti sorrendben, könyvészeti és tárgyi magyarázatokkal. Mielőtt azonban ezt tennők, legyen szabad a főegyházainkban dívott szertartási ordóról a következőket előre bocsátani. Mint általában tudva van, a szertartások pontos megtartására, a káptalan chorusra felvigyázni, azt kormányozni az éneklő kanonokhoz tartozott. (L. az esztergomi 1397. visitatiót i. h. 312., a váradi káptalan legrégibb statutumait 1374-ből, k. Bunyitay V. Nagyvárad. 1886. 94. k. l.) Az ordót a legrégibb időben a cantor szerkesztette, később ő vagy helyettese a succentor jegyezte be a már meglevő ordonariusokba a változásokat. (L. Binterim A. J., die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der chr. kath. Kirche. Mainz. 1827. IV. 1, 239. k. V. ö. Du Cange, Gloss. I. 774.) A fennidézett

egyetemi codexekben (188. a.) van egy töredék, mely Tamás szépesi olvasó kanonok 1470-ben írott jegyzését sz. Iván ünnepéről és nyolczadáról tartalmazza. Minekutánna pedig az ordinariusok ki lettek nyomtatva, az eféle bejegyzésekkel együtt láttak napvilágot, sőt mi több, egyes ilyen csak bizonyos elmúlt évre szóló rendet folyton ismételt.

A nyomtatott ordinariusok közt a legelső és kiváló becsénél fogva legnevezetesebb, sulzbachi *Stuchs* György sajtójából 1496. október havában került ki. *Stuchs*, ki *Stüchs* és *Stöchsnek* is nevezi magát, leginkább liturgicus könyvek kiállításával volt elfoglalva. (L. Weale, Cat. miss. r. l. 290. l.) *Feger* Tibold. budai könyvkiadó részére 1490. és 1498-ban Missaleket nyomtatott, secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis. (L. *Panzer* G. V., Aelteste Buchdruckergeschichte. Nürnberg. 1787. Vorber. 87. l. *Kapp* F., Geschichte des deutschen Buchhandels bis in das siebzehnte Jahrhundert. Lipce, 1886. l. 142., 283. k. 435. *Weale*, Catal. miss. r. l. 176. 7. k) Czimlappal ezen Ordinarius Strigoniensis, mely szinte a pozsonyi társaskáptalan könyvtárából (In Bibl. Széch. Regn. mancum exemplar Posonio per me adlatum, írja Horvát I. l. r. E. H.) jutott a nemzeti múzeumba (XXX. A.) nem bir, mert első tiz vagy tizenkét levele hiányzik. A b11j kezdődik a nagykarácsonyi isteni szolgálat: «In summa missa prius ad processionem Asperges me, vt moris est cum v. et oracione: vt in libro R. Verbum caro. Sequitur introitus.» Colophon: *Anno xristi MCCCXCVI. per opificem Georgium Stuchs de Sultzpach. Nurnbergi. Nonas Octobr.* Kis VIII. r. gót vörös és fekete betűkkel. A levelek alján következőívjegyek vannak: b11j. b111j. c. c1j. c11j. c111j. d. d1j. d11j. d111j. Az e hiányzik, következően e1j. e11j. e111j., az f előtt ismét hiányzik egy levél, melyen a nagyszombati szertartások leirvák, ezután f. f1j. f11j. g. g1j. g11j. g111j. h. h1j. h11j. h111j. i. i1j. i11j. i111j. k. k1j. k11j. k111j. l. l1j. l11j. l111j. l. v. m. m1j. m11j. m111j. m. v. Az utolsó lap üres, összesen 78 levél. (16, 6×11. 1.) Egy lapon rendesen 32 sor áll. A szöveg, melyről alább lesz alkalmunk értekezni, szakadatlanul foly. Ezen Ordinarius utolsó lapjának hasonmását az 1-ső mellékleten adjuk.

Ordinariusunk, mely hazánk első nyomdai terméke, Hess A. budai krónikáját (1473.) huszonhárom év mulva követte, nemcsak

a legnagyobb hazai bibliografikus, de általán a ritkaságokhoz tartozik. A sajtó XV. századbeli szertartási könyvek során a hetedik helyet foglalja el. — Az ilyenmő kibocsátványok, a *Schöffler*-féle kiadáson kívül, melyről megelőzőleg említést tettünk, így következnek egymásután: Mainzi directorium, a marienthali nyomdából 1468—82. k. e. címzéssel: In presenti libello continentur aliqua notabilia ex registro Maguntin. *ordinario* et a quibusdam expertis extracta siue collecta. Qualiter officia misse de sanctis et de tempore secundum frequentiore vsum in predicta maguntin dioecesi per anni circulum seruari consueuerunt. pro nuellis et alijs presbyteris huiusmodi vsum ignorantibus sub emendatione tamen melius senciencium breviter annotata. (L. Falk F., die Presse in Marienthal in Rheingau und ihre Erzeugnisse. Mainz. 1882. 24. k. l. Centralblatt für Bibliothekswesen, Lipcse. 1888. V, 207.) E címmel, csekély változással jelent meg egy másik, hely és év megjelölése nélküli ős nyomtatványban, melyet Hain II, 85. *3634. ismertet. Legnevezetesebb eltérés, hogy: notabilia ex registro Maguntinensi után áll *directoria* s a végén salutis (? saluis) tamen cuiuscunque ecclesie consuetudinibus. Ezután következnek a baseli 1480., a constanzi 1481., salisburyi 1488. s a mainzi 1493-ból ismét ezen bevezetéssel: In presenti libello continentur aliqua pro celebratione missarum secundum frequentiore cursum diocesis Maguntinensis *directoria*. Utána 1505-ben következik:

Ordinarius Strigoniensis. Vörös nagyobb betűkkel, gót ízlésben. Nyolczadrétű (17, 4X12) gót vörös és fekete betűkkel kiállított munka, 147 számozatlan levéllel, melyek A—S. VI. jegyekkel vannak jelezve. Egy lap rendszeren 27 sorból áll. Kötése az eredeti fatábla bőrháttal. Az esztergomi főegyházi könyvtárban két példányban van meg. (L. IV. 19. és 21.) Mindkettő csonka, de együttvéve az egész könyv kikerül. A szöveg A1j. levelen kezdődik, következő fölirattal: Ordinarius seu ordo diuinus secundum ritum et consuetudinem alme Strigoniensis Ecclesie. Incipit feliciter. Olasz stylű initiale R. a *Rubrica*-ban: seu consuetudo ecclesie Strigoniensis metropolitanae et primo de vigilia beati Andreae apostoli. Zársorai: Ordinarius Strigoniensis accuratissime reuisus feliciter explicit: *Venetis per Lucantonium de giunta* florentinum: Impensis Johannis pap: librarij budensis impressus. Anno ab incarnatione dominica MCCCCCV. pridie Kal. Augusti.

Sajátos, hogy e kevés sorban, az egyik példányunkban (19.) két sajtóhiba reusus s Lívcontonium fordul elő. Alatta Giunták nyomdabélyege L. A. betűkkel. *Pap* vagy *Paep* J. budai könyvtáros költésén 1498—1515. több szertartási könyv jelent meg, nagyobb részt a Giuntáknál Velenczében kiállítva. (L. *Kemény* J. magyar és erdélyi nyomdászok külföldön 1472—94., s a budai könyvtárosok: Új magyar muzeum. Pest. 1857. VII. l. 129. k. l.) Régi tulajdonosa az utolsó üres lapon beírta nevét: *Iste liber pertinet ad Thomam presbyterum de Galamboch et emptus d. XVI. 1524. Bonarum quippe mencium est ibi culpan agnoscere vbi culpa non est. — Pete iniquum si vis habere aequum. Galamboch* Tamás Forgách Margit († 1533.) udvari káplánja, a szertartásokban jártas férfin volt, mint ez kitűnik a törlésekből, javításokból és egyéb bejegyzésekből, melyeket a szövegen véghez vitt. Kivüle már egy régiebb kéz f. 11. b. a lapszélén észrevételezte: *Item anno domini 1518. festum annunciationis Mariae virginis venerat feria tertia post pasca.* Találatnak még utólagos bejegyzések 1584. 92. 94. évből. Figyelemre méltók (A. 11j. r.) az ordinarius szavai: *Sic utitur nunc ecclesia Strigoniensis de voluntate reverendi domini Michaelis episcopi Milkoviensis*, vt scripsi secundo modo, vt in libro *rationalis*¹ declaratur in cap. VII. de sanctorum festivitatibus. Az idézett liber rationalis *Durant* V. mendei püspök († 1296.) 1286. szerkesztett rationale diuinorum officiorum, mely 1482. a Walch-féle velencei kiadásban (Hain II., 293. *6486.) Rubricae septimi libri név alatt olvasható. Mihály *Toronyi Mihály*, ki 1471—87 mint érseki helynök és esztergomi segédpüspök hivataloskodott. (L. Knauz a milkói püspökség. Magy. Sion, 1867. V., 407. l.) pártfogásával jött létre Feger T. kiadásában 1484. Mátyás király parancsára egy esztergomi breviarium, és Ratdolt E. nyomdásznál 1486. a missale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis.

Könnyebb áttekintés végett hasonlítsuk már most össze az

¹ Sz. István király a székesfehérvári főegyháznak Thuróczy szerint (L. Chronice. c. 2. Ratdolt-Feger augsburgi 1483. kiadás) ajándékozott quaedam donaria sempiterna memorie digna duo s *rationalia* quorum utrumque habebat oram contextam septuaginta quatuor marcis auri purissimi et lapidibus pretiosis. Mely rationale alatt főpapi öltözetet az ó-szövetségi ephodhoz hasonlót kell értenünk. L. Du Cange. Glossar V., 598. Ilyenmű püspöki ruha a regensburgi főegyház kincstárából látható a müncheni nemzeti múzeumban.

elősorolt 1496. és 1505-ki esztergomi ordinarius szövegét, amennyiben bibliografikus kutatásunk keretébe bele illik. Nagyban a két szerkönyv megegyezik tartalmára és berendezésére nézve, a tulajdonképeni szövegeltérés csekély. Érdekesekek a chronologicus jegyzetek, melyek mind a két példányban találtatnak. Így p. o. Vízkereszt utáni első vasárnaphoz: Item quandocunque contigerit quod nullus dies dominis mediabitur inter octavam epiphaniae domini et dominicam septuagesime. Sicuti enim contigerat evenire anno domini M. CCCC. LXXVIII. tunc omnia officia dominicalia debent expleri diebus ferialibus. (1496. k. c11j. b.). Hasonlókép (h. a.) Item anno domini MCCCC. LXXXI. festum s. ioannis baptiste venerat die dominico inter octauas corporis xristi, festum sancti Ladislai regis et confessoris similiter feria quarta. Álljon itt még az egy esztergomi főegyház fölszentelésére vonatkozó hely, mely mind a két ordinariusban ugyanaz. Minekutána megemlített: Nota quod in dominica post festum sancti Martini episcopi et confessoris celebratur semper dedicatio alme ecclesie Strigoniensis, rendeletileg reá következik: Nota quod quandocunque contigit venire festum sancte elizabeth in octaua dedicationis ecclesie in octava dedicationis ecclesie, tunc festum sancte elizabeth debet celebrari feria secunda . . . Sic enim venerat anno domini quo scribebant MCCCCLXXX. Et de mandato domini revendissimi Milkoviensis. Ita fuit in ecclesia Strigoniensi anno prescripto. Item consuetudo alme ecclesie Strigoniensis est talis. Quod ultima dominica videlicet vigesima quarta debet celebrari semper loco suo. Si aliquod, folytatja alább, festum celebre vel tabulatum et ipso die non occurrerit, immo etiam si octava dedicationis venerit ipso die. Adhuc dominica tenetur: et dedicatio vadit tantum per suffragium. Sic etiam venerat anno domini quo scribebatur MCCCCIXXX11j. sic etiam tenuimus prescripto anno de mandato reverendi domini Michaelis episcopi Mikoviensis. Sed tamen *aliqui domini contradicebant*. Hivatkozás történik a *liber capitularisra*, melyben a rövid capitulák leírva, a lectióknál pedig a nyomtatott breviariumokra (lectiones habes in libris impressis) utaltatik. Egyházi zenekedvelők figyelmébe ajánljuk, hogy az úgynevezett «Kirie» ének sokféle dailama (P. o. Cunctipotens.) sőt szerzői is említettnek. (Baxa. Kápolna.) Kutatván a krakói egyetemi könyvtár liturgicus kézírataiban, egy XV. századbéli Choráléra akadunk (Inv. 126. 2. 1. 26.),

hol ezen fölirattal: Sequitur *vngaricum* Kyrieelison, notája közöltetik. Ezen Ordinarius utolsó lapjának hasonmását lásd II. mellékletünkön.

Négy év multán könyvkiadónk Pap J. költségén Giunta betűivel nyomtatott Velenczében 1509-ben *Ordinarius Strigoniensis*. (1574. Oct. Széch.) Ezen vörös gót betűkkel szedett cím alatt, négyszög keretben sz. Béla püspök fametszetű képe. Pap betűs jelvénye s neve Johannis Pap librarii Budensis. Nyolczadrétű, kötése egykorú, a fatáblákhoz 64 cm. vasláncz van erősítve, melylyel a szerkönyveket (innen: *bancalia*) a padokhoz lekötni szokták, áll száztiz, rendszeren 31 soru, levelekből, jelzése A. 1j—P. 111j. Az utolsó üres. *Hemptner* Flóris ajándékából 1814. a nemzeti múzeum könyvtárában. (Dono obtulit 1814. Museo nationali P. Florianus Hemptner e S. P. Exhortator R. Acad. Posoniensis.) Mátray G. könyvtárnok a könyvtábla belső oldalán ezeket jegyezte: Simili catena ferrea, ast dimidio brevior, provisum est opus 4296/Fol. Széch. Pelbarti de Temesvár Sermones pomerii de Sanctis hyemales et aestivales. Argentorati. 1506. fol. min. Végződik gót rubrumban, e Colophonnal: Ordinarius Strigoniensis accuratissime reuisus feliciter explicit. Venetiis per Lucantonium de giunta florentinum. Impensis Johannis pap librarii budensis impressus. Ki volt állítva 1882-ben a könyvkiállításon Budapesten. (L. Kalauz az orsz. m. ipar- és múzeum részéről rendezett könyvkiállításához. Budapest. 1882. 198. l.) Eltekintve néhány lényegtelen eltérésektől és sajtóhibáktól az 1505-diki kiadásnak ismétlése. Ugyanazon év, 1509-ben,

Haller János krakói nyomdájában készült az Ordinarius secundum veram notulam siue rubricam *alme ecclesie Agriensis* de obseruatione diuinorum officiorum et horarum canonicarum. Ezen sokféle irányban nevezetes könyvet első leirta *Janozki* J. D. A., a derék lengyel biográf († 1786.) kijewi kanonok: Nachricht von denen in der hochgräflichen-Zaluskischen Bibliothek sich befindenden raren polnischen Büchern. Breszlau. 1753. III., 154. *Panzer* (VI., 452. 34. sz.) után említi *Horvát* J. (l. r. E. H.) és *Estreicher* K., polnische Bibliographie des XV—XVII. Jahrhunderts. Krakau. 1883. 7. l. Gróf *Zaluski* J. A. kijewi püspök, ki életírója Janozki szerint (Janociana, sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae. (K. Linde. Varsó. 1819. III. 379.) Varsaviensis Bibliothecae publicae conditor,

polonicaeque litteraturae aevo superiore instaurator: superatis tot ac tantis casibus rerumque discriminibus (Kalugába számkivettetett) Varsaviae 7. Id. Jan. anno s. h. 1774. ad finem mortalitatis accessit. Könyvtára, melyet a nagy hazafi nemzetének hagyott¹ Pétervárra czipeltetvén a fennevezett ordinarius is odakerült. Kérelmemre a m. t. Akadémia az év elején a pétervári könyvtár igazgatóságától rövid időre kérte, de hasztalanul. Idén májusban Krakkóban fordulván meg, a minap elhalt *Polkowsky* J. h. örkanonoktól, ki a magyarok iránt legnagyobb szívességgel viseltetett, megtudtam, hogy a Zaluski-féle példányon kívül még három létezik: Krakóban a Czartoryzky hercegi könyvtárban, Lembergben az Ossolinski gyűjteményben és Tarnowski K. magángyűjteményében. Czartoryzky példánya, mely az eredeti főuri kötésben, barna préselt bőrben nemes renaissance izlésben, Ord. Agr. czímmel (XXVII. G. 11.) díszlik s gyönyörűen van föntartva, a könyvtár helyiségein kívül nem lévén kapható, a m. t. Akadémia lekötelező készséggel a lebergi példányt részemre kieszközölte, s több heti rendelkezésemre bocsátotta, mely alkalommal ezen ritka kiadás a bibornok herceg-primás könyvtára számára lemásoltatott. Különben Zaluski püspök példányában hiányzik az első lap sz. János evangelista, ki előtt egy püspök térdel, Estei *Hippolyt* (?)² a nürnbergi iskola modorában készült fametszetével. Janozki leírásában csak a záradékot közölte: Ordinarius sive rubricella ad veram notulam alme Agriensis ecclesie Regia in civitate Cracoviensi Impensis spectabilis viri Johannis Haller impressa Anno salutis nostre Millesimo CCCC. IX. vltima marcij. In vigilia sanctorum apostolorum Philippi et iacobi sortita est felicem finem. Laus Deo (Glorioso. (VIII. r. gót. v. f. b. számoz. 133. l. s. a. — r11j. 28. s.) *Haller* J. ki Krakkóban 1505—25. működött (L. Estreicher f. i. h. XXXVII. l.) ugyanazon nürnbergi családból való, melynek más ága a XVI. században Erdélybe átköltözvén, később grófi rangra emeltetett. (L. Kemény f. i. h. 134. l. Nagy I., Magyarország családai V., 26.). Ugyancsak Haller J. sajtójából került 1511-ben ki, az 1465-ben kelt

¹ Kéziratait szinte Janozkink ismertette i. e. a. specimem codicum manuscriptorum bibliothecae Zaluscianae. Dresda. 1752. L. K. «M. Könyv-Szemle» 1887. 265. l. Ballagi A. a pétervári cs. könyvtár ismertetését.

² Vagy talán helynöke *Vajnai* István püspök, kiről Smith M. Episcopi Agrienses. Nagyszoubat. 1768. II. 202.

szent Szaniszló élete, *Dlugosch* J. hirneves lengyel történésztől, melyben a magyar szentek: Béla, László, Zoerard és Benedek, István, Gellért, Dömötör, Imre foglaltatnak. (f. 90. 105. 107. 110. 119. 121. 125.).

Kiindulva azon viszonyból, melyben az egri megye mint suffraganea az esztergomi érseki székhöz állt: «Qui inde iam fere ab ipsis Christianae Religionis in Ungaria primordiis, caput secundum Regiam Majestatem in Regno omnium Ecclesiarum fuit, ex quo Religionis cultusque divini in toto Regno vel tuendi vel augendi praecipua semper ratio dependit» (1550-diki országgy. 18. cz.); méltán azt vélelmezhetnők, hogy Ordinarius, ha nem is egészen, de nagyobb részt az esztergomival megegyez a főntdicsért nevezetes canon szerint «ad celebranda diuina officia ordinem quem metropolitanus tenent comprovinciales eorum observare debebunt». Ellenben mind a kettőnek párhuzamos rajzképe begyőzné, hogy az egri megye sokban a szertartásokra nézve, saját, az esztergomitól eltérő tartályait és szokásait követte. Nem foglalkozhatunk ama eltérő dolgokkal, a melyek benne foglaltatnak, mert ez e helyen nem a mi föladatunk, azért ez eltérés részleteibe nem is bocsátkozhatunk, de mégis szerkönyvünknek, mely egyházi latinságának egyszerűsége tisztasága által feltűnik, egynehány különösségét említetlen nem hagyhatjuk.

A második levélen (A1j.) kezdődik az ordinarius ezen bevezető szavakkal: Ad laudem et honorem indiuidue sancte trinitatis glorioseque virginis marie. Et sancti Johannis evangeliste patroni huius alme ecclesie Agriensis sequitur *ordinarium* de observatione horarum canonicarum. Tartalmából állításaink igazolására három helyet közlünk, melyekből eléggé fog kivilágítani nyelvészete s mennyiben üt el a régi egri ritus az esztergomi főegyházétól. Lássuk mikép történt meg Egerben februárius másodikán a gyertyaszentelés szertartása a reá következő körmenettel: «In festo purificationis virginis marie, rendeli könyvünk, ante missam intrant scholares cum processione cum antiphona. Maria intacta. Et statim post tertiam pontifex seu missans incipit Asperges festiuale. Uerbum Caro. Oratio ut in libro propria Exaudi quesumus domine plebem. Finita oratione descendunt processio ante aram sancte crucis cum antiphona Senex puerum. Sine Gloria. Qua finita incipit pontifex primam benedictionem ignis per orationem. Finita oratione inci-

pitur per succentorem antiphona. Ave gratia plena. Deinde sequitur alia oratio. Omnipotens sempiterne deus. Posthoc antiphona. Adorna thalamum tuum. Postmodum sequitur tertia oratio. Domine deus omnipotens. Qua finita sequitur antiphona. Responsum accepit symeon. Postea immediate sequitur benedictio cereorum cum prefatione. Qua finita statim sequitur vna oratio. Omnipotens sempiterne deus qui per moysen. Qua terminata cantor incipiat antiphonam. Lumen ad reuelationem. Ps. Nunc dimittis cum Gloria Patri. Et post quemlibet versum psalmi repetitur antiphona. Lumen ad reuelationem. Interim candeles accendantur. Et per pontificem aspergantur et thurificentur. Finito psalmo sequitur oratio sine versiculo. Illumina quesumus domine. Postea fit processio extra ecclesiam solam circum-eundo cum responsorio Gaude Maria. Domini autem et omnes clerici in manibus in processione portare debent candelas consecratas. Et intrando ecclesiam, stet in corpore ecclesie ad duas partes. Pontifice autem ante altare beate virginis cum ministris stante. Finito Rrrio sequitur per missantem. Responsum accepit symeon, cum Oratione. Da quesumus domine populo tuo. Qua finita succentor incipit antiphonam. Cum inducerent puerum iesum cum psalmo Benedictus dominus deus israhel, in primo tono. et sic intrant chorum. Finito psalmo et repetita antiphona post psalmum immediate sine versiculo dicitur ante magnum altare Oratio. Perfice in nobis domine. Postea immediate sequitur introitus misse. Suscepimus deus per totum vt in libro habetur.» Ezen szertartás több rendben tetemesen különbözik az esztergomi missale 1484. (CVIII. l.) és 1496. ordinarius sok tekintetben rövidebb szövegétől. Például felhozzuk tovább az egri szerkönyv nagycsütörtöki rendeletét, mely a nyilvános vezeklők kiengeszteléséről szól. Ez ekép hangzik: «Ordo in introductione penitentium. Item finitis omnibus horis versus pulsetur cum magna campana. Ad chorum congregatis omnibus clericis dominus episcopus cum suis ministris ad hoc tabulatis indutis vestibus rubeis, videlicet cappa habens mitram et baculum pastorem. Et cum eo alii sex dyaconi et totidem subdyaconi ex sacerdotibus festiuitatis tabulati dalmaticis induti. Et dominus archidyaconus cathedralis alba solum cum stola indutus pedibus nudis habens sceptrum ligneum in manu procedat de sacrario ad porticum ecclesie stantibus penitentibus ante fores ecclesie. Solosma után feloldoztattak: *postea dominus episcopus* aspergat eos aqua

benedicta et thurificet. Deinde immediate tangat quemlibet ipsorum cum baculo pastoralis et dicat. Exurgite qui dormitis, vt in libro. Tres vel quattuor interim ex ipsis tangendo. Quibus finitis penitentes seorsum accedant ad dominum episcopum adorare in faldisterio habentes candelas ardentis in manibus, et tenentes ligna super capita eorum. Et dominus episcopus osculetur eos. Mulieribus autem ad osculandum prebeat annulum episcopalem. Et penitentes frangant ligna super capita eorum et vadant ad priorem locum vbi se prosternant sicut prius. *Deinde dominus episcopus dicat* hanc orationem. Presta quesumus domine. Finita oratione dyaconus dicat humiliare vos ad benedictionem. Sequitur oratio benedictionis. Effunde quesumus domine cum aliis sequentibus. Ultimo annunciat eis archdyaconus qui infra spacium anni instantis preparent se ad curiam Romanam per absolutionem, quia ista non est absolutio sed reconciliatio.» Ezen cerimonia igen hasonlít a rómaihoz, mi a fennebb idézett római cerimonialéból kitűnik. (L. eme ritus magyarázatát Lonovicsnál, Népszerű egyházi archeologia. 3. k. Pest. 1865. I. 183. k. 1.) Szent Márk körmenetének s buzaszentelési ájtatosságának megtartásában szintén különbségek fordulnak elő, mint ez az egri szokás szerint elrendeltetik: «C Ordo in consecratione segetum. Item statim post missam canitur sexta. Qua finita erit processio ad segetes cum antiphonis Surgite sancti. Regina celi et hymno Uita Sanctorum. Et in processione erunt quattuor astantes dalmaticis induti quattuor *tecas reliquiarum* portantes, qui etiam quattuor euangelia cantabunt. Et choratores quattuor erunt ceroferarii. Aqua benedicta et incensum portetur. Et dum peruentum fuerit ad locum vbi segetes debent consecrari: primum duo iuuenes flexis genibus canunt letaniam vt in ieunio. Et dum peruentum fuerit in letania ad locum. Ut nos exaudire: pontifex seu consecrans segetes dicat tribus vicibus, ut segetes istas: fructus et vineas benedicere, et cetera. Ut habetur in libro. Chorus semper respondeat. Te rogamus audi nos. Deinde pueri prosequantur. Ut nos exaudire usque finem. Finita letania dicitur. Pater noster. Credo in deum. Deinde dicitur oratio. Pietatem tuam, versus orientem. Dicta oratione sequitur antiphona Ego sum. Interim petit benedictionem. Et cantabit Initium euangelii sancti Mathei. Liber generationis versus orientem. Finito euangelio sequitur alia oratio. Benedic domine vt in libro. versus orientem. Deinde sequitur alia oratio, versus occidentem.

Post hoc initium euangelii sancti Marci. Ecce ego mitto, ad eandem plagam. Deinde sequitur alia oratio ad eandem plagam. Post hec sequitur tertia oratio versus meridiem. Et postea initium euangelii sancte luce. Fuit in diebus herodis, similiter ad eandem plagam simul cum oratione. Deinde sequitur quarta antiphona versus aquilonem. Et post hec initium euangelii sancti iohannis. In principio erat verbum. Dicto euangelio pontifex statim incipit consecrationes segetum vt in libro habetur. Quibus peractis aspergit et thurificat ad quattuor partes. Postea redit processio cantando antiphonas. Auffen a nobis. Et pueri humili prece. etc. Tandem ante portam castris incipitur hymnus. De patre verbum. Et ita intrant ecclesiam. Finito hymno dicitur: Regina celi, cum versiculo et oratione.» Az imént említett esztergomi ordinarius 1496, valamint *Oláh M.* agendája 1560-ból rövidebb szertartást tartalmaz.¹

Ugyanezen egri Ordinarius 1514-ben Schaller Jakab, budai könyvtáros költségén nyomtatott frankfurti Miklósnál Velenczében. Nyolczadrétű 127, de hibásan számozott levélből, 29 sorból álló nyomtatvány, gót ízlésben, vörös és fekete betűkkel kiállítva. Itt-ott találatnak lineák a hangjegyek bejegyzésére, de ezek hiányoznak. *Jankowich*, a könyvecske egykori tulajdonosa,² a gyarló újabbkori papirkötés belső tiszta lapjára azt észrevételezte: Exemplar libri unicum, quod in orbe Hungarico existit; mihez folytatólag Mátray a következőt jegyezte: emtum e collectione II-da Nicolai Jankowich mense Februario 1852. Flor. 7. et 12. xis. (Nemz. múz. Hung. e. 1532.). E ritka, tudunkra eddigelé egyed-kiadásnak czímlapján olvasható: Ordinarius secundum veram notulam siue rubricam alme ecclesie Agriensis de obseruatione diuinorum officiorum et horarum canonicarum. Ez alatt egy fametszet, mely szent János evangelistát, amint a titkos jelenések könyvét írja, tünteti fel, Schaller nevével és monogrammjával. Zársorai következők: Ordinarius siue rubricella ad veram notulam alme Agriensis Ecclesie Impressum Uenetiis per Nicolaum de Frankfordia germanum iussu tamen et impensis spectabilis viris Jacobi Schaller Librarii Budensis. Anno M.CCCCC.XIIIj.

¹ Ezen Ordinarius 1-ső és utolsó levelének hasonmását III. és IV. mellékletünk tünteti fel.

² L. Horvát 1803. jegyzeteinek 74. l. B. V. L. értekezését: Magyarországi könyvtárosok a XV-ik század végéből és a XVI-ik század kezdetéből. Tudományos Gyűjt. Pest. 1817. VI, 78.

Die quinto Augusti. Ezen colophon alatt van a nyomdász helyege vörös mezőben. A föntebb leírt példánynak merő utónyomata a chronologicus megjegyzések 1458., 1478., 1484., 1502., 1504. évből is híven ismételtettek.

Hat évvel reá, 1520, az igen serény *Kaym* Orbán budai kiadó örökösei a Giuntaéknál újra nyomatták az *esztergomi Ordinariust*. Az első lapot egy fametszet (058 × 67. m.) foglalja el. A boidog-ságos szűz Mária előtt, kit a kis Jézuskával, kinek jobbja áldásra nyulik, a trónon ül, egy öregebb férfit, talán a kiadó, térdel, balra keresztelő sz. János látható. Alatta gót vörös betűkkel a czim: *Ordinarium Strigoniense*, s a kiadó betűs jelvénye. Ugyanezen levél második lapján négy distichon van:

Virginei fecunda parens sine labe pudoris.

Que baiulas summum maxima Nympha iouem.

Et prebes cupido niueos aurire liquores.

Et retines molli femina casta sinu.

Illi funde preces renouet virtutibus orbem.

Adiuuet hinc thomam (Bakacs?) cardineumque decus.

Distat iter celi: celum tentabimus ire.

Si flectas superos in tua vota deos.

A nemzeti múzeum könyvtárában (Lit. 1275.) a pozsonyi társas káptalan gyűjteményéből jutott. (Horvát, I. r. E. H. In Bibl. Széch. Regn. Posonio adlatus per me e Bibl. Capituli Posoniensis.) A Colophon így hangzik: *Ordinarium Strigoniense accuratissime reuissum. Impressum Venetiis per dominum Lucam Antonium de Giunta florentinum. Expensis haeredum quondam Urbani Kaym librarii Budensis. Feliciter explicuit. Anno domini M.CCCCC.XX. Junii XXVIj.* Utánna a quaterniok A—R. registere, alatta a Giuntaféle kisebb nyomdabélyeg. A levelek arabs számokkal vannak jelölve, mindössze 135., 30. sorral egy lapon. Vonalozott sorok a hangjegyek beírására, mi azonban elmaradt. Szövegére és berendezésére nézve kevés kivétellel megegyez az 1509-iki kiadással; p. o. 86. b. olvassuk: *Item sanctissimus papa Gregorius vndecimus eduxit officium sancte crucis.* A 93. b. pedig mondatik: *Item ex mandato Rmi. thome cardinalis Strigoniensis constitutum est: de martyribus X. milia militum ecclesie Strigoniensis semper seruuet officium loco suo.* A

könyv végén három levél van kötve, melynek elsején ad completo-riumnál énekelni szokott hymnus: Te lucis ante terminum különféle dallamai lehangjegyezték. Régi birtokosai nevüket bejegyezték. Így: Hic liber pertinet ad Georgium presbyterum d. u. l. r. (XVI. sz. ir.) — Ex libris Urbani Vadaz conuentualis s. Crucis de Lelesz (XVII. sz. ir.) Végre nagyon halavány betűkkel 1559. Die 8. Decembris habui commodatum A Rssm Anto. Verantio hunc librum ego Alfonsus Aquensis Doct. Canon.

Időrendi sorban említendő meg *Oláh M.* primás szertartási nyomtatványa: Ordo et Ritus sanctae Metropolitanae ecclesiae Strigoniensis, quibus Parochi et alii animarum Pastores in Ecclesiis suis uti debent. Viennae Austriae in aedibus Collegii Caesarei, Societatis Jesu, Anno M D L X., a szorosan vett ordinariusokhoz nem tartozik. Kibocsátványáról, mely *Denis M.* a bécsi nyomdászattól szorgalmas történetírója előtt ismeretlen, a tudós főpap, Nagyszombatban 1560. szept. 1-jén kelt előszavában így nyilatkozik: «norman veluti quendam continet, ad quam tuas actiones et ministeria secundum veterum Patrum et antecessorum nostrorum traditiones in Ecclesiasticis quibusdam *sacramentis et ritibus tractandis* et peragendis Parochi et alii Sacerdotes ad Ecclesiae Dei aedificationem dirigant». Ordo tehát modus értelmében vétetik, mint a Carcassonei megye *Ordinarium*, 1517. (L. Van Praet, catalogue de livres sur vélin qui se trouvent dans les biblioth. tant. publ. que part. Paris. 1824. I. 94.) Azon körülmény pedig, hogy ezen rituale elé a naptár van bocsátva, nem változtat a dolgon semmit, ennek okáért 1. l. *Obsequialé*-nek helyesen mondatik. Azonban bár sorozatunkhoz nem tartozónak kénytelenek vagyunk tekinteni, még is úgy véljük, hazai műkedvelőink szívesen veszik, ha figyelmeztetjük *Oláh M.* arczképére, mely a szertartási könyvet disziti. Ezen négyszegű ábra, (11 × 9. m.) Effigies R. D. Nicolai Olahi Archiepi. et Comitis Perpetui Strigonien. Primatis, Legati Nati ac Summi Secretarii, et Cancellarii Regii in Hungaria etc. Anno aetatis suae LXV. körirattal *Oláh szigorú de nemes arczvonásait* tünteti fel, a nürnbergi hírneves *Lautensack H. S.* († 1563) által rézbe metszve. Legelőször fordul elő 1558-ban Hofhalternél, Bécsben nyomtatott esztergomi Breviariumban. (V. ö. Perger, das Bildniss des Erzbischofs Olahus, Archiv für die zeichnenden Künste. Leipzig. 1858. IV, 436.) *Lautensack* művét két évre reá egy más, ki D. H. jegyezte munkáját,

fába metszette, (L. Nagler, die Monogrammisten II. 430. 1123. sz.) mely Oláh M. «Catholicae Religionis praecipua quaedam capita, Bécs, 1561. iratában megjelent és Telegdi M. az keresztyensegnek fundamentomiról való rövid könywechke, Bécsbe. 1562. kiadott értekezésében kisebbítve ismételtetett. (Mása, a baseli eredeti unicum után 1884. budapesti facsimilejében.) Mindkettőnél gyarlóbb *Rugendas* J. G. rézmetszete, mely Péterffynél (II. 39.) szemben a nagyszombati 1560-ban Oláh M. († 1568.) által tartatott zsinattal látható.

Telegdi Miklós († 1586.), ki 1579 óta választott pécsi püspök volt, de székét a törökök miatt el nem foglalhatta, a Verantius A. (Vrancsich) bibornok érsek után bekövetkezett üresedés tartama alatt a főmegyét kormányzá, 1577-ben a bécsi jezsuitáktól megvette könyvsajtójukat, és azt Nagyszombatban saját házában felállította. (L. *Németh* J., memoria typographorum I. R. Hungariae et M. P. Transsilvaniae. Pest. 1818. 156. *Ballagi* A., a Magyar nyomdászat történelmi fejlődése. Budapest, 1878. 68. k. l.) Ezen sajtóból került ki 1580-ban:

Ordinarium officii Divini secundum consuetudinem Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis: a mendis purgatum et editum, opera et expensis Reverendissimi Domini Nicolai Telegdini, Episcopi Quinqueecclesiensis et in spiritualibus administratoris Archiepiscopatus Strigoniensis. (Ezután egy nagyon középszerű apró fametszet, mely sz. Annát a kisdéd Jézussal s a boldogságos sz. Máriát ábrázolja.) Impressum Tirnaviae in aedibus eiusdem Reverendissimi Do. E. Q. Q. 1580. (VIII. r. 164 számoztn. I. kerek betűkkel.) Az I. b. lapot egy versezet foglalja el Pécsi Lukáctól, melyben az esztergomi főegyház Telegdi püspökkel egyetemben magasztaltatik: Ecclesiae Strigoniensis salutem:

«Horto, ceu uiridi uarias si quis locet herbas,
Et mixtim tribuli, carduus ora leuent:
Aut si, flore bono, pomis se fertilis arbor
Induat, exurgens Arbutus, umbra premat:
Custos nil metuens, crescentes protegat horti:
Num matura feret, poma rosasque manu:
Ordine nil melius, Diuorum munere, surgit
Quo sine, congestum crescit in orbe, chaos,

Quod ueritus custos, urticas ecce, Telegdi,
 Hoc uellit libro, qui moriturus erat:
 Et tibi dans, Ecclesia Strigoniensis, ad annos
 Commendat multos, Nestoreosque dies.»

Ezen könyv egyszersmind első ilyenmü hazai sajtónknak terméke, elég korai, ha szemügyre vesszük, hogy az ősrégi autuni egyház, melynek kéziratosa Ordinarius a XIII. századból fenmaradt csak 1743-ból bír felmutatni egy ordo diuini officii recitandi. (L. Notes sur les livres liturgiques des diocèses d'Autun, Chalon et Macon . . . par M. Pelechet, Paris. 1883. 146. k. l.) Főegyházi könyvtárunknak teljes példánya, (L. III. 352.) néhai Péterffy A. kanonok († 1693.) tulajdona vala. Szövege és berendezése eltérő a fennebb ismertetett ordinariusokétól, minek kettős oka van. Jóllehet mint alább látni fogjuk, Magyarországon akkortájt még a római ritus elfogadva nem volt, mindazonáltal észrevehető, hogy Telegdi szabályzatai tekintettel vannak sz. V. Pius pápa rendeletére, melylyel 1568-ban «Quod a nobis» kezdetű bullájában a breuiarium általános rubrikáit; 1590-ben pedig «Quo primum» constitutiójával a sz. misére vonatkozókat kihirdette. Az isteni tisztelet rendje az esztergomi főegyházban tovább az által változott, hogy 1543-ban az érsek a főkáptalannal Nagyszombatba menekült, hol a sz. Miklósról nevezett plebániatemplom a primás rendeletére, I. Ferdinánd királynak, s az ország rendének helybenhagyó beleegyezésük mellett, az esztergomi rombadőlt és megközelíthetetlen anyaegyház kiváltásaival felruháztatván, ideiglenes székesegyházzá emeltetett. Festum Dedicationis Ecclesiae-nél írja az ordinarius: Hoc festum Strigonii celebratur Dominica post festum s. Martini. Tirnaviae vbi nunc Ecclesia Strigoniensis exulat celebratur dominica proxima post festum s. Bartholomei apostoli. Így tartatott meg ezentul, míg végre 1820. hosszú számkivetéséből régi székhelyére visszatért. Egyebekben, mint p. o. a különböző egyházi színek használatában, Telegdi az általános egyházi törvénytől eltért.

* * *

Pázmány P. († 1637.) bibornok, Magyarország primása és esztergomi érsek az 1630-iki nemzeti zsinaton ápril 14-én tartott megnyitó beszédében a gyülekezet céljáról szólván, azt mindannak

pontos teljesítésébe helyezte, amit a trienti zsinat határozatai a tartományi zsinatok elé szabtak. Ezekhez tartozott a közös papi ima és római liturgia általános elfogadása. A zsinat azt végezte: relicto veteri suo Strigoniensi Breviario ac Missali, Romanum amplecti, és csak azt kívánta, hogy a Pápa az ország védszentjeinek mise- és officiumát hagyná meg. VIII. Orbán ezt nemcsak 1631. dec. megengedte, hanem sz. István apostoli királyunk nyilvános tiszteletét 1632. az egész egyházra kiterjesztette. Ugyanazon év husvétja, mely akkor ápril 11-re esett, Pázmány parancsára a főegyházban a római szertartás szerint ünnepeltetett meg. Ezennel az ordinarius tartalmában és alakjában megváltozott. Az 1674-ben Nagyszombatban megjelent: Directorium Ecclesiasticum, seu ordo perpetuus recitandi officium Divinum iuxta Breviarum Romanum in vsum totius Vngariae Regni Apostolici, névtelen szerkesztője, a Dioecesano approbatum-nak mondja a harminczhat táblára beosztott munkáját, azon hozzáadással: Quare observetur Calendarium Romano Vngaricum subsequens hoc ordine stabiliter. (VIII. r. 8. sztn. 564. sz. l.) Ismételtetett 1675. (Cat. Bibl. Hung. Fr. Com. Széchényi. Sopron. 1799. I, 277.) új czimlappal (L. Szabó K., régi magyar könyvtár. Budapest. 1885. II, 368.) Ennek kivonatja: Tabulae Directivae Divini Officii iuxta ritum S. R. Ecclesiae recitandi, item S. S. Missae sacrificii. Jussu et impensis Leopoldi a Kollonicz S. R. E. Cardinalis. Nagyszombat 1672. (L. Cat. Bibl. Széchényi. Pozsony. 1803. Supl. I. 557. l.) — és az ugyanott 1713. nyomtatott: Tabulae Directorii Divini Officii. . . . (L. Németh, mem. Typogr. 163. l.)

Ráth Gy. nagybecsű gyűjteményében található unicumban: Catalogus Librorum qui in Academia Societatis Jesu venales habentur. Nagyszombat 1710. szerint a Directorium Dioecesis Agriensis, Jaurinensis, Nitriensis, VIII. r. tizenöt dénaron a Calendarium perpetuum pedig ötven dénárért kínálta. — Voltaképen a magyar egyház első directoriuma az, mit csakugyan Kollonics bibornok, a győri egyházmegye részére, melyet mint kalocsai érsek adminisztrált, 1693-ban Nagyszombatban az egyetemi nyomdában kiállíttatott: Ordo Officii Divini recitandi iuxta Ritum Breviarii Romani Anno MDCXCIII. . . In usum dioecesis Jaurinensis editus (8. r. 64. l. 9 × 15. Unicuma a pozsonyi r. k. gymnázium könyvtárában.) mert a megelőző efféle könyvekben csak táblázatosan tüntetik fel, mikép végzendő a papi ima és sz. mise, anélkül azon-

ban hogy a naptár rendje szerint, a napok is különösen kitűzve lennének, mint ez a mai használatban levő directoriumokban megtörténik.

A szorosan vett «Directorium» előttem ismert első kiadása 1734-ben Nagyszombathban jelent meg. (Megvan az esztergomi főegyházi könyvtárban.) Czimzése : Ordo Officii Divini recitandi juxta ritum Breviarii Romani anno secundo post Bissextilem a Christo nato M.D.CC.XXXIV. In usum Dioecesis Strigoniensis editus iussu et impensis Celsissimi ac Reverendissimi Principis Domini Domini Emerici e Comitibus Eszterházy de Galantha, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archiepiscopi et S. R. I. Principis, S. Sedis Apostolicae Legati Nati; Regni Hungariae Primatis; eiusdemque Summi Secretarii et Cancellarii; Comitatus Strigoniensis Perpetui Supremi Comitiss; Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis Actualis Intimi Status, nec non Regii Locumtenentialis Consiliarii. Bővíve 1735. Ennél későbbi a mainzi egyház kiadása 1737-ből, (L. Falk, Centralblatt, i. h. 22. l.) A hazaiakból a pannonthalmi főapátságé 1766-ból való. (Kuncze, a pannonthalmi szent benedek-rend könyvtárának története, Magy. Könyvszemle 1878. 178. l.) Fennebbi czime megtartatott 1734—1850-ig bezárólag. 1851—67-ig Directorium Archidioecesis Strigoniensis; 1868—71. Directorium Officii Divini in Archidioecesi Strigoniensi; 1872-től fogva pedig: Directorium Romano — Strigoniense, seu Ordo Missas celebrandi et horas canonicas recitandi iuxta ritum Missalis et Breviarii romani et proprii Strigoniensis czimekkel bocsáttatott ki.

KÉT ISMERETLEN CORVINCODXRŐL.

DR. ÁBEL JENŐTŐL.

Midőn ez év május havában hivatalos küldetésben Olaszországba utaztam, hogy egyetemünk bölcsészeti karát a bolognai jubilaris ünnepélyeken képviseljem, abban a tudatban, hogy «*omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci*», azon szándékkal indultam útunk, hogy a rendelkezésemre álló rövid három heti időt fölhasználom arra, hogy egyes görög auctorokra valamint középkori humanistákra vonatkozó eddigi kézirati tanulmányaimat kiegészítsem. Különösen vonzott a veronai városi és káptalani könyvtár, mely utóbbiba a megelőző években a könyvtárnok távollétében két ízben is hiába iparkodtam bejutni, míg az előbbinek tekintélyes kéziratgyűjteményéről csak ujabbán Isota Nogarola műveinek kiadása alkalmával értesültem — továbbá Lord Ashburnham rendkívül becses kéziratgyűjteményének azon része, melyet az olasz kormány négy évvel ezelőtt körülbelül 300,000 forintért megvett (boldog olaszok, kiknek ilyesmire is van pénzük!) és a hozzá legméltóbb helyen, a florenczi Bibliotheca Laurentianában állított fel. Philologiai kutatásaim eredményéről természetesen más helyen fogok jelentést tenni; itt csak két bibliographiai érdekű «felfedezésről» akarok számot adni, melyhez a véletlen kegyéből és — első sorban — olaszországi ismerőseim eléggé nem méltányolható szivességéből jutottam.

I.

A Laurentianában szerencsés voltam személyes ismeretséget kötni Novati Ferencz úrral, a genuai kir. egyetemen az új latin nyelvek és irodalmak tanárával, és a jóhirű «Giornale storico della

letteratura Italiana» társszerkesztőjével, kit Aristophanesre és a régibb humanistákra vonatkozó becses dolgozataiból már rég ismertem és a kivel Isota Nogarola műveinek kiadása ügyében levél útján is érintkeztem volt. Beszéd közben megkérdezett, ismerem-e a Volterrában őrzött Corvincodexet Mátyás király gyönyörű arczképével és Marlianinak Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén tartott ünnepi beszédével? Jó szívvvel felelhettem, hogy sem én nem ismerem, sem az irodalomban ismertetve nincsen; mert ha ismertették volna, aligha kerülte volna ki figyelmemet, mikor az Akadémia által kiadott Irodalomtörténeti Emlékek második kötete számára már sajtókészen együtt vannak nálam a Mátyás király korabeli humanismusunkra vonatkozó — tudtommal — összes adatok. Marliani kiadatlan munkája épen kapóra jött. Másnap tehát, junius 3-ikán, Novati úr ajánló leveleivel zsebemben, korán reggel a Firenze-Empoli-Pisai vonalon Pisába, innen Cecinán át Volterrába utaztam, melynek vasuti állomását még rövid idővel ezelőtt Salinenak neveztek, most eléggé önkényesen Volterrának hínak. A város maga ugyanis ezen állomástól, hol d. u. 2 órákor érkezik meg a vonat, kocsin, két órányira fekszik, 554 m. a tenger színe felett, egy az egész vidék fölött uralkodó hegyen, honnan gyönyörű kilátás nyílik a széles völgybe és az egymás mögött fölemelkedő hegylánczokra, nyugotra messze a tengeren át Elbaig és Corsicaig.

Volterra, a rómaiak Volaterraeja, Olaszország legrégibb városainak egyike, az etrusk hatalomnak sokáig egyik főszékhelye, Persius szülővárosa, ma már (a katonaságot nem számítva) nem egészen 6000 lakossal bíró megerősített vidéki város, melynek lakossága — melleleg megjegyezve feltűnően szép faj — nagyrészt alabastromkereskedésből és — régi dicsőségéből él. Az etrusk, római és középkori régiségek és műemlékek, melyek lépten-nyomon emlékeztetik a kegyeletes szemlélőt a város viszontagságteljes, érdekes multjára, messze földről Volterrába vonzzák a tudóst és a kíváncsi utazót.

A város kisebb etrusk régiségei (vannak még etrusk eredetű falai, kapui, fürdői és amphitheatruma) a Guarnacci-múzeumban vannak összegyűjtve, melynek zömét Mons. Mario Guarnacci, az etrusk régiségek fáradhatatlan kutatója, ajándékozta szülővárosának (1761. szept. 15-ikén), és melyhez végrendeletében becses könyvtárát csatolta. E nagylelkű ajándék emlékét e kettős tudományos

intézetnek hivatalos neve is «Museo e Biblioteca Guarnacci» megőrizte. A múzeumnak rendkívül becses etrusk vázáit, feliratait, mozaikjait s egyéb gyűjteményeit nem lehet szándékom e helyen ismertetni; a könyvtárról azonban Cinci Hannibálnak «Guida di Volterra» című könyve (Volterra, 1885. 8r. XXVII. 210. lap) és saját tapasztalataim alapján nem lesz talán fölösleges egyetmást közölni. Ruggieri-Buzzaglia Lajosnak a könyvtár és a múzeum történetére vonatkozó ily című monographiájára: «Pubblico Museo e libreria Guarnacci» (Volterra, Sborgi, 1877.) volterrai ismerőseim — méltán — nem tartották szükségesnek engem figyelmeztetni.

A könyvtár, mely október hó kivételével hétköznapokon 10-től 4-ig, ünnepnapokon 10-től 1-ig áll nyitva a közönségnek, a múzeumi palota második emeletében, a városi levéltár mellett, hat világos teremben van elhelyezve. Az első teremben Guarnacci mellszobra alatt a következő felirat van márványba vésve:

Mario ex Patrici Guarnacciorum gente Volaterr:
variis in aula Romana muneribus egregie functo
quod bibliothecam proprio aere comparatam
municipibus suis ex testamento legaverit
annisque redditibus ad rei litterariae incrementum
et stipendia praefecto persolvenda
de suo patrimonio assignatis ditaverit
decuriones omnium ordinum consensu
civi optimo

honoris gratique animi caussa pp: an: MDCCLXXXVIII.

A könyvtár 1885-ben, Cinci kimutatása szerint, beleértve a kéziratokat is (melyekről nincs külön kimutatás), 16130 kötetből állott, mely állomány a következőkép oszlott fel egyes szakokra: I. Theologia 3150; II. Philosophia 1500; III. Jogtudomány 1050; IV—VI. Természettudományok, mennyiségtan és «scienze occulte» 1290; VII. Szépirodalom 3910; VIII. Történet 3030; IX. Művészetek és mesterségek 2200 kötet.

A könyvtár kézíratairól — számuk mintegy 430-ra rúg — megbízható katalogus nem létezik és nem is fog egyhamar létesülni, mert úgy értesültem, hogy Gius. Mazzatinti még nem is tett

lépéseket, hogy «*Inventari dei Manoscritti delle biblioteche d'Italia*»¹ című hasznos műve számára e kéziratgyűjtemény újból katalogizáltassék. — A régi katalogus alapján, melyben nem ritkák az ilyen pontos meghatározások mint «*Carmina varia*», kihozattam magamnak a diszesebb kiállítású kéziratokat és azokat melyekről föltehettem, hogy tanulmányaimba vágó dolgokat tartalmaznak, de nagyrészt hiába; a Marliani alkalmi beszédén kívül Corvincodexet nem találtam és magyarországi vonatkozású egyéb munkát Blasius Liscinek alább említendő codexén kívül még csak egyet, Capistran János életrajzát olasz nyelven 1523-ból egy jó vaskos kötetben (cod. LVI, 4, 2), melynek utolsóelőtti fejezete Capistran János magyarországi működéséről szól.

A nyomtatott munkákról is van kétféle katalogus, «*uno per autori, altro per materie*» mondja Cinci p. 68.

Az egész intézet élén háromtagu bizottság áll: egy director, kit a városi tanács fölterjesztésére a kormány nevez ki, egy a városi képviselőtestület által választott tanácsos (többnyire a polgármester), végre a Guarnacci-család legidősebb tagja. Ez a bizottság nevezi ki az intézet conservatorát (másképen prefetto) és szolgálját (custode), és gondoskodik az intézet fentartásáról és gyarapításáról, mely célra a múzeum beléptidiján kívül az alapító által hagyományozott évi 840 lírával (400 frt) «és egyéb tőkével» («*altri capitali pervenuti in seguito*» mondja, Cinci p. 69), jelenleg összesen évi 3226 lírával rendelkezik. A város maga egy fillérrel sem járul hozzá az intézet fentartásához. Az intézet directora jelenleg Solaini Ezio ügyvéd, Mommsen Staatsrechtjének fordítója; conser-

¹ Ezen munka a kisebb olaszországi könyvtárak kéziratgyűjteményeinek rövid katalogusait adja. Eddig tudtommal még csak az első kötet első fasciculusa jelent meg (Turin, Loescher, 1887) a következő városok könyvtárainak kéziratkatalogusaival: Imola, Camerino, Empoli, Capua, Aquila, Rieti, Terni, Narni, Senigaglia, Crescentino, Sessa Aurunca, Asti, Reggio di Calabria, Alba, Piazza Armerina, Casale, Siracusa, Macerata. — P. 127., 128. a 244-ik szám alatt a maceratai Biblioteca 32, C, 27. jelű tizenhatszadik századbéli codexének leírását olvassuk: «*Raccolta di poesie latine d'argomento ascetico in vario metro, molte sono adespote ed altre di Hipolitus Sannivallus romano, di Giov. B. Fossio, di Cesar de Notanis, e di Petrus Pasmanius episc. Strigoniensis*» (így). Egyéb magyarországi vonatkozást nem találtam e könyvben, melynek tízfűvnyi füzetek, a milyennek évenként négynek, ötnek kellene megjelenni, 5 lírába kerül.

vatora pedig Cinci Hannibal, «Regio ispettore dei monumenti e scavi» s több becses helytörténeti monographia szerzője. Mindketten a legnagyobb előzékenységgel viseltettek irányomban és kivált Solaini úr ritka készséggel támogatott kutatásaimban: neki köszönhetem, hogy ünnepnapon is (junius 5-ikén, mint a város védszentjének névnapján a könyvtár zárva van) és korán reggeltől késő estig dolgozhattam a könyvtárban és az ő közbenjárásával szerezhett meg a Nemzeti Múzeum könyvtára a volterrai Corvincodextről több nagyon sikerült fényképet, melyek közül kettőt¹ kevésbé sikerült reproductióban az V. és VI. műmellékletekben vesznek olvasóink.

A kérdéses Corvincodex (teljes signaturája nr. 5518, IV-ik terem, 49, 3, 7), mely Ioannes Franciscus Marliani milánói senatornak Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén 1487. nov. 25-ikén² tartott alkalmi beszédét tartalmazza, XV-ik századbéli (1488-ból való) hártycodex, mely három nyolcz leveles quaternióból, előttük egy hártvalevéllel, összesen tehát huszonöt számozatlan finom hártvalevből áll. A quaterniók nincsenek számozva, de custosokkal vannak megjelölve. A levelek magassága körülbelül 21 centiméter, szélessége körülbelül 15 centiméter. A levelek mindkét oldalon vonalozva vannak; minden oldalon (még a címlapon is) huszonkét sor, kerek olasz kalligraphikus írással.

A codex első borítéktáblájának belső oldalát borító és idővel levált hártvalevél elé, mely természetesen nincs beszámítva ama 25 levélbe, újabban három papirlevelet fűztek: az első üres; a másodikon újabb kéztől (alighanem Antonio Ormanni kezétől, ki 1815. években volt a Museo Guarnacci igazgatója) való ezen feljegyzés: «Gherardo Miniatore molti libri lavori per l'opera di S. M. (Santa-Maria) del Fiore ed alcuni per Mattia Corvino Re. Vasari nelle sue opere.» (Vasarinek nem egészen pontosan idézett

¹ A többi három fénykép: a két borítéktábla és fol. 2a photographiája.

² Az eljegyzési okmány a Mátyás király korabeli diplomáciai emlékekben III. p. 356 szeptember 25-ikéről kelt; de ez nyilván toll- vagy sajtóhiba november 25-ike helyett. Ez az okmány kelte Katonánál (XVI. p. 828) és utána Szalaynál (III. p. 356) és Horváthnál (III. p. 210); és ugyanazon Diplomáciai Emlékekben olvassuk (III. p. 360), hogy a Blanca hercegnő számára Corvin János részéről kiadott nász- és jegyajándékokról szóló oklevél is november 25-ikéről kelt és hogy Pruis János váradi püspököt csak nov. 14., 15-ikére várták Milanóba (III. p. 355).

helye a «Vite de' più eccellenti Pittori, Scultori e Architetti» Lemonnier-féle kiadásában V. p. 61 olvasható.) A harmadik új papirlevelen ugyancsak Ormanni kezétől cím gyanánt: «Iohannis Francisci Marliani Epithalamium in nuptiis Blancae Mariae Sphortiae et Ducis Iohannis Corvini filii Mathiae Pannoniae Regis An. 1488.» Ama hártylevél versójának alsó felén a következő most már kivakart felírásokat sikerült nagyító üveg segítségével kibetűznöm: «Di Pirro Lisci 1592» «Pirro Lisci» «Pirro Lisci» «Pirro Lisci da Volterra» «... Lisci [?] ...» Hasonló feljegyzések voltak a második és harmadik quaternio első leveleinek alsó margóin: az előbbin «Di Pirro Lisci da (?) Volterra 1592. 1592.»; az utóbbin egy többé már ki nem betűzhető rövidebb, de kétségtelenül hasonló jelentésű följegyzés.

Az első quaternio előtti hártylevél (f. 1.) rectója üres, versóján, vonatkozással a Corvin és Sforza családok összeházasodására, egymás mellett keskeny aranykeret által szegélyezett és arany zsinórokkal összekötött zöld koszorúban Mátyás királynak és a Sforza családnak címerei vannak (l. az V. műmellékletet). Mindegyik koszorú négy helyen három-három almával van keresztülkötve. A címerek — a bal felőli koszorúban Mátyás királyé, a másikban a Sforza családé — fekete mezőben vannak elhelyezve és arany sugarak lövelnek ki belőlök. Mindkét címer fölött egészen azonos öt ágú nyílt korona. A Mátyás király címerében az első és negyedik vörös mezőben négy-négy ezüst (most már sötétszürkének látszó) pólya, a második és harmadik vörös mezőben az ágaskodó kettős farku ezüst cseh oroszlán fején és egyik előlábában arany koronával; megjegyzendő, hogy a harmadik mezőben ágaskodó oroszlán egyik előlábában levő korona alkalmasint ügyetlenségből ezüsttel van bemázolva, és hogy magok az oroszlánok vajmi rosszszül sikerültek. A középén kék szív-pajzsban rézsútos arany ágon álló holló egyenesen előre irányzott tekintettel, csőrében arany gyűrűvel. — Mátyás király hasonló címerével találkozunk többek közt a müncheni Demosthenes codexben és a Historia Bononiensisben is (Könyvszemle 1878. p. 204. és 205). — A Sforzák címerében az első és negyedik aranymezőben a szokásos griffmadár kifeszített szárnyakkal; a második és harmadik ezüst mezőben a tekerődő kigyó, melytől a család a «duces angui-

geri» elnevezést kapta. A két czímer alatt arany majusculákkal a címerek egyesítésére czélozó következő epigramm:

IVNCTA VNO HAEC FVLGENT
 PRAECLARA INSIGNIA NEXV:
 QVAE TOTVM VICERE ORBEM:
 QVAE VINCERE NVLLI
 CONTIGIT: ET NE IPSIS SECVM
 CERTARE DARETVR:
 PERPETVA IVNGI VOLVERVNT
 FATA CATHENA.

Azaz: Iuncta uno haec fulgent praeclara insignia nexu,
 Quae totum vicere orbem, quae vincere nulli
 Contigit. Et ne ipsi secum certare daretur,
 Perpetua iungi voluerunt fata cathena.

Fol. 1. után újabban egy levél piros itatóspapirost köttettek be, melyet azonban legújabbán Solaini ur, mint értesültem, ismét eltávolíttatott.

Fol. 2a. mindjárt fönn kezdődik a szerző praefatiója:

IOANNES FRANCISCVS MARLIANVS
 MATTHIAE FAELICISSIMO (így) ET INVICTIS
 SIMO PANNONIAE REGI. SAL. D. PL.
 CVM Sapientissime Rex
 Mathias (így) stb.

A praefatio címének eleje addig, hogy FAELICIS kék betűvel, többi része zöld betűvel van írva. A praefatio első betűje szép initiale, fekete, alapon világos arany színnel festett négy centiméternyi magas C betű egymásba fonódó indákból álló sötét arany színű diszitménynyel, melynek egy része tizenkét centiméternyi magasságban a belső lapszélen vonul végig.

A praefatio, mely «Mediolani Kalendis Ianuariis M. CCCC^o. LXXXVIII:» kelt, fol. 3a végződik.

Fol. 3b-t egészen betölti a munka címe:

IOANNIS FRANCISCI MARLIANI
 MEDIOLANENSIS : MAGNIFICI
 ANTONII FILII : IVRE CONSVLTI
 DVCALISQ, SENATORIS :
 EPITHALAMIVM HABITV MLI :
 IN NVPTIIS ILLVSTRISSIMAE
 VIRGINIS BLANCAE MARIAE
 SPHORTIAE VICECOMITIS :
 ET ILLVSTRISSIMI DVCIS IOAN
 NIS CORVINI FILII FELICISSIMI
 ET INVICTISSIMI MATHIAE
 PANNONIAE REGIS : SEPTIMO
 KALENDAS DECEMBRES
 M. CCCC^o. LXXXVII

Azaz : Ioannis Francisci Marliani Mediolanensis, Magnifici Antonii filii, iure consulti ducalisque senatoris epithalamium habitum Mediolani in nuptiis illustrissimae virginis Blancae Mariae Sphortiae Vicecomitis [a. m. Sforza-Visconti] et illustrissimi ducis Ioannis Corvini, filii felicissimi (így) et invictissimi Mathiae (így) Pannoniae regis septimo Kalendas Decembres MCCCCLXXXVII.

E czímfelírás első sora arany, másodika kék, harmadika zöld, negyedike lila, ötödike ismét arany betűkkel van írva s így tovább.

Egy újabb levél piros itatóspapiros után (melyet, mint értesülök, legujabban szintén kitéptek) következik a tulajdonképeni czímlap, fol. 4a, oldalt keskenyebb, fönn szélesebb, alul legszélesebb arannyal beszegett kerettel körülvéve, melyben fekete alapon helylyel-közzel háromlevelű virágokkal tarkázva ugyanazon sötét arany-szinű disztménynyel találkozunk, mint föntebb a praefatio initiale-jánál. Az alsó keretben két hússzinű szőke genius kifeszített kék szárnyakkal és szétterpesztett lábakkal Mátyás király czímerét tartja. E czímer, melyből itt is arany sugarak lövelnek ki, eltérően attól, melyet föntebb leírtam, zöld koszorúval körülvett *kék* mezőben van elhelyezve és a koszorúból, mely nyolcz piros- és aranszinű zsineggel van összekötve, az arany szegély és az almák hiányoznak. Ezenkívül a föntebbitől még csak annyiban különbözik, hogy a holló szárnya (talán pusztá véletlenből) meg van aranyozva. A jobb kéz felőli genius (az olvasó álláspontjából, nem heraldice véve) bal

kezével egy kis címERPajzsra támaszkodik, melyben kék mezőben két eredetileg ezüst, most inkább sötétszürke harántgerenda kereszteződik. A másik genius jobb kezével hasonló, arannyal beszegett, címERPajzsra támaszkodik, mely fekete mezőben ágaskodó arany oroszlánt tüntet fel. Minthogy azzal a gyanupörrel éltem, hogy ezen kisebb címerek egyike a mű szerzőjéé, Marlianié, kérdést intéztem Novati úrhoz, nem juthatna-e nyomára a Marliani család címérének? Novati a következő felvilágosítást közölte velem: «Lo stemma de' Marliani è *campo nero, al leone rampante d'oro*, coronato pure d'oro. Talora (sec. XVII.) il leone ha ramo verde nelle tre zampe. Un genealogista dice che l'animale blasonico non è un leone, ma un leopardo illeonito; ma chi mi comunica queste notizie mi assicura che si tratta di un vero e proprio leone.» E szerint helyes volt gyanításom; a baloldalon álló genius címere (bár az oroszlán fejről hiányzik a korona) tényleg a Marliani családé. Hogy kié a másik kis címér, nem bírtam megtudni; talán szerzőnk nejeé. Olyanok kedvéért, kiknek módjuk van a kisebb olasz családok címereit is megtekinteni, megjegyzem, hogy Marliani neje Fiorbellina Rusconi volt, Franchino Rusconi leánya. (Novati úr szíves közlése Pompeo Littának, a hirneves olasz genealogistának kézirati hagyatéka nyomán).

A lapszéli keret által körülzárt térnek, melyen az ünnepi beszéd kezdődik, felső balsarkában arannyal beszegett négyzetalaku téren fekete alapon Mátyás királynak mindaddig ismeretlen gyönyörű mellképe látható, melyet, sajnos, fővárosi fényképészünknek távolról sem sikerült oly jól reprodukálni, mint volterrai collégájának.¹

Az ismeretlen művész, kit e név teljes joggal megillet, (Gherardo volt-e, mint Ormanni gyanítja, — lásd fentebb — bizony-

¹ Lásd a VI-dik műmellékletet, mely eredeti nagyságban tünteti fel kéziratunk címlapját. Az arcképnek az eredetinek megfelelő kétszeres nagyságban való reproductiója, Csontosiné «Mátyás és Beatrix arcképei Corvincodexekben» című értekezésének befejező közleményében az Archaeologiai Értesítő 1888-ki folyamában. (p. 318.) jobban, bár még mindig nem eléggé jól tükrözteti vissza az eredetinek, a volterrai photographián tökéletesen feltüntetett szépségét. Megjegyzem különben, hogy Csontosinéknak imént idézett közleménye jelen cikkem befejezése előtt került ki a sajtó alól; innen magyarázandók a kérdéses közlemény egyes tévedései, melyeket azonban ezen cikkem alapján könnyen ki lehet igazítani.

talán) Mátyás királyt «a szokásos koszorú, melle egészen meztelen, állát királyi palástnak a gallérja takarja, mely inkább imperatori toga szegélyéhez, mint palást gallérjához hasonlít.» Ennyiben egyezik képünk Mátyás királynak a bécsi Philostratuson látható medaillon képével (v. ö. Csontos leírását, *Archaeol. Értesítő* 1888. p. 212.), de egészen más a kifejezése, mely inkább az ismeretes ambrasi Mátyás királyra emlékeztet. A király ajkai körül játszó finom mosoly, az éber szem, az erős orr, az egész arczon elömlő fenséges nyugalom, Csontos barátomnak, a Mátyás király iconographiája leghivatottabb művelőjének ítélete szerint, e képet Mátyás királynak reánk maradt összes arczképei között a legelső helyre állítja. Alig csalódom, ha azt hiszem, hogy e kép egy olyan festmény vagy talán még inkább érem után készült, melyet Prais János püspök vagy kíséretének valamely tagja hozott magával Milanóba a hercegi pár eljegyzéséhez.¹

Főlemlitem még, hogy a király arcza, nyaka és melle szép

¹ Utólag ide iktatom Csontos fejtegetéseit i. h. p. 317. 318.: «Bennünket különösen az első czímlap érdekel, mert ez őrizte meg az initialében [?] Mátyás király medaillon arczképét, melyet mi az általunk közölt összes arczképei közt, minden körülményt tekintve, a legjobbnak és legsikerültebbnek tartunk, mely kifejezésre az ambrasi reliefhez és a bécsi könyvtár Hieronymus-codexében levő arczképhez legközelebb áll. — A kép Mátyást medaillon formában ábrázolja, meztelen nyakkal, tógával, hosszú hajjal és babérkoszorúval. Arcza tipikus és jellemző, nyugalmat és méltóságot fejez ki s korára nézve Mátyásnak megfelelő. Arcz, szem, szemöldök, homlok, száj és áll mind érvényesülnek e képen, de legjellemzőbben az orr, mely a közepén kissé nyerges, aztán szélesbedik, húsosan végződik és Mátyás összes arczképei közt a legtipikusabb... Ha most Mátyásnak ezen arczképét az általunk közölt többi arczképeivel összehasonlítjuk, kitűnik, hogy ez a közleményünkben felsorolt arczképek legtöbbjével bir valami közös tulajdonsággal, de egészben véve valamennyitől különbözik s mint ilyen valamennyi közt egyedül áll. Festőjét nem ismerjük, valamint az emlékérem eredetijét sem, melynek mintájára készülhetett volna; tekintve azonban, hogy festése 1487-re esik, mikor a brüsseli missale miniatűrjei, Mátyás király emlékérmé és az ambrasi márvány-reliefek már készen voltak, továbbá, hogy Prais János váradi püspök, ki, midőn mint Mátyás király bizalmi embere, ennek megbízásából Corvin János számára Sforza Blanka kezét megkérte, az ismeretlen miniaturnak a király legjobb arczképével szolgálhatott, fel kell tennünk azt, hogy a jelen miniatűr a legjobb minta után készült. Hogy ezen minta milyen volt: eredeti emlékérem, miniatűr, avagy pedig relief? nem birjuk ezúttal eldönteni.»

hússzinű, nyakába leomló haja aranyos zöld színben ragyog, fején a koszorút szalag tartja össze, köntöse aranyos-zöld.

A miniatűr arany keretének mentén a fekete alapon köröskörül a következő arany betűs felírás: MATIAS (igy) REX HVNGARIAE | BOHEMIAE | DALMATIAE.

A szöveg első sora INTER diszitménynyel átszőtt kék alapon van írva.

E címlapon a színek itt-ott lepattantak — a mi a fényképen is meglátszik — egyébiránt igen jó-karban van, úgy mint egyáltalában az egész diszes kiállítású kézirat, mely csak kevés helyen születte és az alsó lapszálon helylyel-közzel piszkos; a Pirro Liscinek most már mindenünnen levakart firkálását már föntebb említettem.

A szöveg fol. 25b végződik: solent et firmari: — (most új sor piros színnel írva) Δόξα τῷ Θεῷ: Egyéb initialék és miniatűrök nincsenek a codexben.

Kötése nagyjában eredeti, de erősen ki van javítva. Solaini úr állítása szerint hivatalbeli elődje, Niccolò Maffei, ezelőtt mintegy két évvel az eredeti kötésnek születte fatábláit ujakkal cserélte fel, és a bőrborítéknak egészen átlukadt helyeit új bőrral borítottatta, oly formán, hogy mindkét borítéktábla középebe egy nagy köralakú fekete bőrdarab, a négy sarokban pedig az eredeti oszlopszerű arany préselésnek oszlopfő alakú része helyébe piros bőrdarabok illesztettek; a kötés sarkai is sötétvörös bőrral foldoztattak ki. Eredetileg a fatábla-kötés sötétbarna bőrral volt bevonva, arany préseléssel; közepén, mely most — mint említettem — fekete bőr-darabokkal van kifoldozva, ott volt-e Mátyás király arczképe vagy címere, avagy pedig Sforza relief arczképe díszlett e rajta, most már meg nem határozható.

Az első és hátulsó fatábla belső oldalát a kötés kijavitása alkalmával fehér papírossal vonták be. Valószínűleg ugyanazon alkalommal kerültek a codexbe azok a legújabbban ismét eltávolított íratós papírlapok is, melyekről föntebb tettem említést.

A codexben foglalt munkát az Irodalomtörténeti Emlékek sajtó alatt levő második kötetében szándékozom közzétenni, miért is e helyen csak röviden akarok róla megemlékezni. Hogy Marliani tartott Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén alkalmi beszé-

det, az 1487. nov. 25-ikén kelt eljegyzési okmányból (Mátyás korabeli Diplomacziái Emlékek III. p. 356. s. k.) már rég tudva volt. E szerződésben p. 358, azt olvassuk ugyanis, hogy «*habita igitur ad hunc actum publica et solemni ac ornatissima oratione per Magnificum et Clarissimum Iuris utriusque consultum Dominum Iohannem Franciscum de Marliano Ducalem Consiliarium nostrum in presentia prefacti* (így) *Reverendissimi domini Episcopi Varadiensis, prefactorum Dominorum Regis, Ducis, patris et filij oratoris et mandatarj ac Illustrissimo* (így) *Domini Ducis Mediolani nec non Illustrissime et Excellentissime Domine Bone Ducisse Mediolani, prefacte inclite virginis Domine Blanche Marie ac utriusque Senatorij ordinis procerumque et aulicorum eiusdem Illustrissimi Domini Ducis Mediolani, et per ipsum Dominum Dominum Iohannem Franciscum ipsa Domina Blanca Maria,* nunc etatis ut dicitur annorum quindecim vel circa, *interrogata,* fuit contenta et sponte contentatur accipere et accepit ac accipit in eius legitimum sponsum et maritum prefactum Illustrissimum Dominum Iohannem Corvinum Ducem . . . » Ezt az itt említett alkalmi beszédet őrizte meg számunkra a volterrai Corvincodex. A Mátyás királyhoz intézett ajánlásban, mely 1488. jan. elsején kelt, a szerző azon reményének ad kifejezést, hogy a király vele született jóságával, tekintettel a szerző jóakarátára, szívesen fogja fogadni hódoló tiszteletének e csekély jelét, a miáltal arra fogja bátorítani, hogy megírja a király viselt dolgait, melyek nemcsak a magyaroknak, hanem az atheniek, spartaiak, perzsák, thebaiak, assýrok, macedoniaiak, carthagobeliak és rómaiak bámulatra méltó hőstetteit is elhomályosítják. Maga a beszéd a szónok dispositiója szerint «de sacri matrimonii magnitudine ac amplitudine, de Pannoniae regum laudibus et praeclaris gestis, de Mediolanensium principum illustribus facinoribus» értekezik a szokásos humanista stílusban. Bennünket leginkább Magyarországra vonatkozó második része érdekel, melyben hazánk szépségén és egészséges éghajlatán kívül, első sorban kiváló fejedelmait magasztalja, Iulianust, Valentinianust, Atillát, Salardust, Taxiszt, II. Endrét, Nagy Lajost, Hunyadi Jánost és Mátyás királyt, a római Corvin-család méltó ivadékát, míg a beszéd harmadik részében a Sforzák történetét adja dióhéjban, de mindezt vajmi kevés izléssel. És ha arra gondolunk, hogy a szóban forgó házasság soha meg nem kötöttet, nem tehetjük, hogy ne mosolyog-

junk szónoki hevének utolsó fellobbanásán: «Nos itaque, quibus tam bene convenienti matrimonio interesse licet, laetemur omnes et exulemus, diemque hunc inter fastos numeremus, existimantes insigne hoc matrimonium profecto faelicissimum fore, cum sponsi ea virtute praediti sint, ut his omnibus inviolabiliter operam sint daturi, quae matrimonii bona esse viri sapientes prodiderunt. Curabunt, quod sacramenti bonum est ne alterius ab altero separatio fiat. Hoc autem ea ratione facillimum erit, quoniam se mutua prosequuntur dilectione, quare prolis et fidei bonis sibi frui licebit, quippe quod liberos suscipient eosque susceptos benigne alent ac religiose educabunt, ut parentum simillimi possint iudicari, fidemque mutuam servantes id efficient, ne alicuius intemperantis libidinis nomine unquam possint accusari. Haec omnia nobilissimum hoc matrimonium faustum, faecundum, faelix, iucundum ac fortunatum reddent, cui ut iamiam maxima cum omnium laetitia summoque plausu extrema possit manus imponi, ea vernacula lingua verba exprimam, quibus christianorum more matrimonia sanciri solent et firmari.»

Pedig Marliani szülővárosának kiválóbb emberei közé tartozott. Argelati Fülöp (Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium etc. I. Mediolani MDCCXLV. p. 870.) így ír róla: «Multa sunt equidem et sanguinis et doctrinae ornamenta, quibus effulsit sibi que posteritatis laudem promeruit Ioannes Franciscus *Marlianus* Mediolanensis; haustam enim ab Antonio senatore parente nobilitatem generis eruditionis gloria cumulavit. Minoribus studiis rite perfectis eloquentiaeque praeceptis excultus iurisprudentiae animum applicuit in Gymnasio Ticinensi [a páviai egyetemen] sub clariss. praeceptore Bonacursio Pisano. Tanta fuit apud Insubriae duces in existimatione, ut ad Innocentium VIII. summum Pontificem legatione ipsorum fungeretur. Iurisconsultorum collegium in hac metropoli florentissimum ingressus est anno MCCCCXXXIX, mint codexünk czíméből kitűnik [e számban hiba lappang], mox Auratus Eques et utriusque Ducalis Consilii senator renunciatus fuit. Inter patriae decuriones recensitus ad Maximilianum Augustum orator mitti meruit. Anno MDXXII. senatus praeses electus est ac post biennium, anno videlicet MDXXIV. peste sublatus interiit.» Ugyanott Andreas Alciatus után egy családi síriratot említ, mely így szól:

Ioh. Francisco Marliano Antonii senatoris
 et a consiliis ducum Mediolani filio,
 Equiti Aureato, oratori I. C. senatori,
 Consiliario, legato ad Maximilianum Caesarem,
 Senatusque Praesidi,
 Et *Aloysio* Philippi I. Reg. Hisp.
 Maximiliani et Caroli V. Caesarum,
 Maximiliani et Ludovici ducum Mediolani
 a consiliis simul et archiatro,
 oratori, mathematico atque philosopho,
 Episcopo Tudenensi, Cardinali des,
 Et *Ioh. Antonio* eius filio legitimo
 a cubiculo Caroli V. Caesaris
 ab eodemque donis honoribus
 equestri dignitati
 bellicae virtutis causa ornato
 Paulus Camillus Marlianus
 Bostii Com. M. S. B. M. P. An. MDXCV.

Iohannes Franciscus Marliani művei közül Argelati (p. 872.) többek közül VIII. Inceze pápához intézett beszédét [1485-ből] (Roma, [?] h. é. é. n. I. Hain, Rep. Bibl. nr. 10774 és 10775), egynehány levelét és a genuai követekhez 1487-ben intézett beszédét emliti. — A volterrai codexben ránk maradt művét azonban ő sem ismerte.

De hogyan került codexünk Volterrába? A Guarnacci-könyvtár jelenlegi előjáróinak semmi tudomásuk a codex provenientiajáról, sőt még Pirro Lisci-nak fentebb idézett följegyzéseit sem ismerték. E följegyzésekből, mint láttuk, kitűnik, hogy codexünk 1592-ben bizonyos Pirro Lisci tulajdona volt. Rőla csak egy adatot ismerek, melyet a Guarnacci-könyvtárral kapcsolatos városi levéltárban¹ Cinci úr volt szives kifürkészni. Ennek egy I. 38 jelű tizenhetedik századbeli hivatalos jellegű kéziratában, melynek czíme «Libro del età» a *P* betű alatt azt olvassuk, hogy «*Pirro* di Michele di Niccolo di Lino [Cino is lehet] d' Ottaviano Lisci adi III. di Novembre 1578.» született, 1592-ben tehát, mely évből valók codexünk idézett följegyzései, még csak 14 éves volt és nem is

hiszem, hogy éltesebb korában oly barbár módon tele firkálta volna a codexet.¹

A Lisci család hajdan Volterra legelőkelőbb családai közé tartozott.² Több tagja az irodalom terén is kitüntette magát. Antonio Filippo Giachi «Saggio di ricerche sopra lo stato antico e moderno di Volterra» című monographiájában (Firenze 1786.) I. p. 170. és append. p. 83 négy tudós Liscit említ: az első Benedetto Lisci, a XIV. században virágzott (több műve a Laurentianában), a második Cino di Francesco Lisci a XVI. század elején, a harmadik Ambrogio Lisci a XVII. században; — a negyedik Niccolò Maria Lisci 1744-ben halt meg. Nem ismeri Giachi Magister Petrus Lisciust, kinek 1544 tájáról való «Consultationes Medicae» című művét a Biblioteca Guarnacci XLIX, 4, 14 jelű codexe őrzi, továbbá Blasius Domini Benedicti de Liscis notariust, kinek számos kisebb prózai és költői művét ugyanazon könyvtár XLIII, 2, 15 jelű nagyrészt 1444. táján maga által írt codexében találtam. Legyen szabad belőle a következő sajátkezű följegyzését közölni (fol. 111b, 112a): «Cum Verini³ moram traherem, venit in mentem Pannoniam, ubi pro fide in Turchum grande bellum gerebatur, proficisci, et sic Budam usque profectus sum. Turchorum exercitus inprimis a Iohanne Vaivoda fuditur (igy), ubi Reverendus pater Io. de Caprestano (igy) Christi nomen predicans aderat. Rex interim Ungarie paratis copiis contionem apud Futachum habuit, quo facto in arcem Nandoralbe a Ladislao vaivode filio magnifice recipitur et Iohannes Cilie comes, qui regis curam habebat, trucidatur, qua ex re rex ipse quasi captivus existimabatur. Principes ob hoc indignati ad lares propios (igy) rediere. Et rex summo dolore concitus iniuriamque sub pectore servans Budam cum paucis rediit rebusque paratis non post multum temporis Ladislaus vaivode filius maior natu iussu regis et procerum omnium

¹ «Archivio Storico Comunale», mely a város tulajdonát képezi, és a város részéről évi 1050 lírával dotáltatik

² A család utolsó női tagja e század elején a florenczi Ginori-család egyik tagjához ment nőül, mely család azóta felvette a Lisci nevet és Ginori-Lisci-nek nevezi magát. E család mostani feje Ginori-Lisci, őgróf az olasz parlament tagja Florenczben lakik és Volterra környékén csak a régentén a Lisci-családhoz tartozó Querceto jószágot bírja.

³ Vernio helység Toscanában, Ritter Geographisch-Statistisches Lexiconja szerint 4265 lakossal.

consensu ense interficitur. Dum hec acta sunt Adenim [igy; adveni?] cum cardinale Sancti Angeli, cuius secreta tenebam. Hominum qui ibi incolunt conditionem mature considerans et eos sine moribus omnino [f. 112a] videndo mutata mente ad Italiam sum reversus et cum prope Vuiennam (igy) per duarum horarum spatium essem ab ractoribus (igy) spoliatus sum et sic quod miserum est tacendo vulnera et carceres quae sum passus, miserrimum et crudele fuit inter immanes et barbaras gentes duos permansi (igy) menses. Dii tamen mihi propitii fuerunt, cum legatus regis Portugallie, cum quo amicitiam Bude contrahaxeram (igy) sua humanitate usque Venetias propriis sumptibus me ipsum conduxerit. Indequē discessi, pro (igy) Ferrariam iter atque Bononiam faciens Vernium, unde discessi, reversus sum.»

Ugyanazon időtájban a Lisci család egy másik tagja tartózkodott Magyarországon, Lisci Miklós, V. László király titkára, kihez Aeneas Silvius 1454 és 1457 közt Magyarországra és Csehországra több levelet írt.¹ De akkor, mikor Marliani Epithalamiumját Mátyás királynak megküldte, már ez a Lisci is rég nem volt többé Magyarországon. Halála évét nem tudjuk, de Raphael Maffei még 1483 június 8-án ír neki mint avignomi pápai helytartónak: «Reverendo Patri Nicolao Liscio vicegerenti Avinionensi¹» (sajátkezű levele a Guarnacci könyvtár XLVII, 2, 2 jelű codexében).

A tizenötödik század második feléből még csak egy volterrai embert ismerek, kiről némi joggal lehetne gyanítani, hogy az ő révén került codexünk a Lisci család birtokába; ez a férfiú Raphael Maffei, ki Volaterranus néven mint görög autorok fordítója és mint történetíró kortársai előtt nagy tiszteletben állott. Lisci Miklóshoz 1480. márczius 24-ikén Rómából intézett leveléből, mely számos hibával Benedetto Falconcininél olvasható (*Vita di Raffaello Maffei detto il Volterrano*, Roma. 2. 1722. p. 70. s. k.), és a melyet a Maffei család volterrai levéltárában őrzött eredetiből az Irodalomtörténeti Emlékek második kötetében szándékozom közzétenni, továbbá «*Commentaria Urbana*» czimű nagy történeti művének Magyarországról szóló részéből (lib. VIII. fol. 78^a—82^b az 1510-diki párisi kiadás szerint) tudjuk, hogy Maffei arragoniai János kíséretében megfordult Mátyás király udvarán, de hogy 1880. elején

¹ Nr. 209, 259, 272, 284, 296, 327, 340 és 423 a Koberger-féle kiadásban (1481.)

már ismét visszatért volt Rómába. Ezen alkalommal volt először és utolszor Magyarországon. Kiadatlan levelezésének sem azon részében, mely a Guarnacci-könyvtárban, sem abban, mely a Maffei család levéltárában őriztetik (az utóbbit Solaini úr volt szíves átnézni), nincs nyoma, hogy hazánkkal később is fentartotta volna a direct összeköttetést; de ha meggondoljuk, hogy Maffei csak 1521-ben halt meg és hogy mindvégig élénk összeköttetésben állott kora tudósaival és államférfiaival, kivált azokkal, kik a pápai udvar és a florenczi köztársaság szolgálatában állottak, nem fogjuk lehetetlennek tartani, hogy Ulászló király uralkodásának második felében vagy II. Lajos király uralkodásának elején, mikor idegen államok követének szívesen kedveskedtek a Corvina egyik-másik hecsesebb darabjával, codexünk egy ilyen, tegyük fel pápai követnek vagy titkárának birtokába került és hogy ez Maffeinek kedveskedett vele, a ki viszont az ismerős Lisci család egyik tagjának ajándékozhatta.

Arra is lehetne gondolni, hogy codexünk nem is jutott el Mátyás király könyvtárába, hanem hogy Marliani, meghiusulván a Corvin János és Sforza Blanca közötti házasság terve, meg sem küldte annak, a kinek ajánlotta volt; csak hogy tudvalevőleg Mátyásnak e kedvencz tervét végleg csak a nagy király halála után ejtették el.¹ Végre még csak azon lehetőségre utalok, hogy codexünk csak Mátyás király halála után készült el és hogy ez okból maradt vissza több társával együtt Olaszországban. De alig hitehető, hogy az ilyen csekély kiterjedésű, mindössze huszonöt levélből álló, meg lehetősen egyszerű kiállítású kézirat előállítása két esztendeig tartott és így ezen föltevést sem fogjuk az előbbinél valószínűbbnek tartani.

Másfélnapos erőltetett munka után elbucúztam Voltterrától. Hogy még az nap Florenczben és másnap reggel a Laurentianában lehessek, más irányban, mint a melyben jöttem, délután 2 órakor postán a három órányira fekvő Colle di Val d' Elsa-ba utaztam; onnan fél óra alatt gőz-tramwayn Poggibonsiba és vasuton Empotion át Florenczbe, hova este 10 órakor érkezik meg a vonat.

¹ A Mátyás király korabeli Dipl. Emlékekben (IV. p. 139) még 1490. febr. 27-ikéről olvassuk a milanói herczeg egy levelét, melyben azt írja Blanca herczegnőről, hogy alig várja, hogy a kitűzött napon férje, Corvin János, karjai közé siessen.

II.

Másnap Novati úr azzal fogadott a Laurentianában, hogy voltterrai fölfedezésünkről beszélt (Gaetano Milanese-nek, Vasari ismeretes commentatorának, és hogy ez azt mondta neki, hogy van tudomása egy Corvincodexről Pisában, mely tudtával eddig sehol sem volt ismertetve.

Fölkerestem tehát az állami levéltárban Milanese urat és csakugyan azt kellett tőle hallanom, hogy ugyanabban a levéltárban éveken át volt egy Corvincodex, melyet tulajdonosa egykor Bonaininak, a levéltár volt igazgatójának azzal a kéréssel adott át, hogy keressen számára vevőt; minthogy azonban ilyen nem akadt, tulajdonosa — úgy emlékezik — visszavette és a codex most alkalmasint Pisában van valamely magánkönyvtárban. Azon kérdésenre, nem tudhatnám-e meg a tulajdonos nevét, Milanese úr egy levéltári tiszthez fordult felvilágosításért; a keresett névvel ugyan ez sem tudott szolgálni, de a helyett mindkettőnk nem csekély meglepetésére előhozta magát a codexet, mely után már el voltam határozva taláalomra ismét Pisába utazni.

E codexben, mely Domitius Calderini híres humanista írónak (1447—1478) Iuvenalishoz, Statius Silváihoz, az Ovidius-féle Heroidák közt olvasható Epistola Sapphushoz és Propertius-hoz való commentárjait, továbbá válogatott «Észrevételeit» (Observationes) tartalmazza, a huszonkettedik Attavantes codexet van szerencsém bemutatni. Calderininek itt felsorolt munkái többször megjelentek nyomtatásban. Iuvenalis-commentárjának első kiadása 1474-ben jelent meg Rómában; többi dolgozatait ugyanazon sorrendben mint codexünkben, Henricus de Colonianak 1476-ban Bresciában megjelent kiadásában találjuk, mely Hain leírása szerint (Repertorium Bibliographicum, nr. 4244.) Calderini következő műveit foglalja magában: «Emendationes et interpretationes in Statii Sylvas, Elucubrationes in Sappho Ovidii; in quaedam Propertii loca; Excerpta ex tertio libro observationum Domitii. In fine epigramma Domitici [így?] ad lectorem». Mindezen dolgozatoknak, melyek megjelenésük idejében a legjobb commentárok közé számítottak, most már nincsen tudományos értékük; ezen körülmény azonban a kézirat becstét bibliographiai szemponttól természetesen nem csökkenti.

Tizenötödik századbéli hártiacodex, mely huszonnyolcz tiz-

leveles quaternióból és a végén még két levélből, összesen 281 levélből áll; 281-ből és nem 282-ből azért, mert a huszonötödik quaternio harmadik levele után, mint még látható — egy levelet kivágtak. Minthogy pedig ezen quaternio harmadik levelével végződik Calderininek Statius commentára, a rákövetkező negyedik (eredetileg ötödik) levéllel pedig az Ovidius Sapphójához való magyarázatok kezdődnek, azt hihetnők, hogy azt a hiányzó levelet diszes miniatűrjei kedvéért ugyanazon vandal kéz vágta ki, mely a codex címlapját megcsonkította. De ha tekintettel vagyunk arra a körülményre, hogy a szövegből semmi sem hiányzik — az pedig nem képzelhető, hogy a kérdéses lapon csak miniatűrök lettek volna és szöveg nem lett volna — és hogy a codexbe foglalt többi kisebb munkáknak sincsen külön címlapjuk valószínűbbnek fogjuk tartani azt a föltevést, hogy a másolók, talán különben egyéb munkáiban üres levelet szokott hagyni az egyes nagyobb szakaszok végén, a Statius-hoz való commentár végén is üres levelet hagyott, melyet később a megrendelő kívánságára ismét eltávolított. Vagy talán valamely nagyobb másolási vagy egyéb hiba miatt kellett ama levelet kivágni? Az egyes quaterniók utolsó oldalának alsó margóján meg van jelölve az illető quaternio száma I-tőlXXVIII-ig. A leveleknek, melyek tompa esz-közzel vonaloztattak, magassága körülbelül $35\frac{1}{2}$ cm., szélessége $23\frac{1}{2}$ cm., a margó széles; a címlapon 28 sor, a többi lapokon rendszeren 32. sor, kivéve ha nagyobb betűkkel irandó kisebb-nagyobb kiterjedésű címek vannak rajtuk. Kerek, kissé dült és kevésbé szép írás. A címfelírások mind vörös színnel vannak írva, alattuk a szöveg első betűje mindig szépen conservált initiale. Az egész codexben hatvankét nagyobb és tizennégy apróbb initialét, melyeknek nincs oldaldisztiményük, számoltam; a nagyobbak hossza és szélessége három egészen öt centiméter; a kisebbeké másfél egészen két centiméter, a kisebb initialék közül egy f. 130^b, a többi mind a Propertius elégiái második könyvében (f. 261^b—264^b) látható, hol egy oldalra két-három ily initiale jut. Az initialékban maga a betű ragyogó arany színnel van festve, nagyobbaknak baloldalán nagy és változatos disztimény vonul végig, melynek motivuma virágokból áll; Csak f. 216^b, 217^b és 261^a nincsen a C, illetőleg P és V betűnek ilyen oldaldisztiménye; ellenkezőleg az egyes nagyobb művek első initialéjának (f. 128^a a Statius-commentár, f. 260^a a Propertius-

commentár és f. 273^a az Elucubrationes elején) diszjtménye, közepén az ismeretes fekvő hordóval, az egész margón végig fut.

A hártya eléggé finom, de több helyen foltozva van és helylyel-közzel (pl. f. 174^a, 177^b, 179^b, 182^a, 189^b, 195^b, 196^a, 198^a, 227^b, 228^a, 237^a, rectója illetőleg versója egészen sárga. Margója tiszta, csak nagy ritkán van rajta egy kihagyott szó pótolva és találkozunk egy kis × jellel, melylyel vagy nevezetesebb, vagy romlott helyek vannak jelölve: — fol. 11^a margójára egy, úgy látszik, a tizenhatodik századból való kéz két rövid számtani műveletet jegyzett föl.

Calderini eléggé gyakran idéz görög szerzőkből; ezen idézetek egy része codexünkben spatiumban ki van hagyva (így f. 139^a három és fél sor maradt üresen egy Platóból való idézet számára). nagyobb részük azonban ki van írva hol az első, hol egy második kisebb betűkkel élő kéztől. Mindkettő egyaránt hibásan írja a görög szöveget. Így pl. f. 49^a a második kéztől két idézetet olvasunk Quintus Smyrnaeus Posthomericaiból; az első αἴψα νεοιοσο τις, a második αἴψα νεη δορα πολλον υπερβαλεν θηριωωντας αρυαλος λαοι δε μαγαχου εφαντοκογνοη υπερβαλεν. A második idézet elejét sikerült conjecturából restituálnom: αἴγανέη δ' ἄρα πολλὸν ὑπέρβρισε θηριώωντας Εὐρύαλος. λαοὶ δὲ μέγ' ἴαχον, de hogy utolsó szavaiban οὐ γὰρ ἔφαντο κείνων ὑπερβρίσειν rejlik, csak az eredeti összevetése után (Posth. IV. 472–44) vettem észre; az első idézetet nem sikerült verificálnom, csak az majdnem bizonyos, hogy az is az αἴγανέη-ről, a hajító dárdáról, szól.

A codex elején és végén két ujjabtkorú papír-előlap van; ezek után elején két régi hártya-előlap; elseje üres, másodikának rectóján semmi egyéb mint ezen egykorú kissé ferdén írt följegyzés: «Attavantes dellorientia (így) pinsit» (így, *pinxit* helyett Attavantes szokása szerint), mely alatt mintha egy hosszú sor ki volna vakarva; versóján kék, zöld, lila és piros virágdiszjtménytől (felső részén a globus karikával) körülvéve egy arany keretbe foglalt négyzet, melynek közepén arany szegélyű vörös kerettel körülvett kör, négy szegletében kis négyszögekkel a codexben foglalt különféle művek címei számára. A közepén lévő körben van a főcím, melynek első és negyedik sora arany betűkkel, többi része kék betűkkel van írva fehér mezőben:

IN HOC
VOLUMINE SVT
HAEC OPERA DoMI
TII CALDERINI
COMENTARIA IN
IVVENALEM

A kisebb munkák címei a kisebb négyszögekben vannak írva, még pedig a felső balkézt fekvő négyszögben arany betűkkel:

IN EPISTO
LAM SAP
PHVS

a felső jobbkézt fekvő négyszögben kék betűkkel:

IN SYLVAS
PAPINI
I

az alsó balkézt fekvő négyszögben kék betűkkel félig elmosódva:

I . . RO
PERTII

LOCA (eredetig: In Propertii loca).

a még hátralevő négyszögben arany betűkkel:

OBSERVA
TIONES
QVA^eDAM.

A kör és a kis négyszögek közti tér kék, piros, sárga és zöld virágokból, zöld lombból és számos kis arany petyekből álló díszítménynyel van betöltve.

F. 1ⁿ a címlap. A cím felváltva arany és kék betűkkel van írva:

DOMITII CALDERINI VERONENSIS SE
CRETARII APOSTOLICI IN COMEN
TARIOS IVVENALIS AD CLARISSI
MVM VIRVM IVLIANVM MEDICE
PRAEFATIO INCIPT.

A praefatio első sora

ETSI MVLTA DE PRV

felváltva fekete és piros betűkkel van írva; a kék mezőben arany ornamentikával gazdagon díszített kezdő E-jében gyönyörű miniatűr: kék éggel mint háttérrel, egy komoly kinézésű ifjú mellképe jobbra fordulva. Dús szőke haja közepén ketté választva nyakába omlik; fején sötétlila sapka. testét violaszín felöltő fűdi, mely alól nyakánál és jobb karjánál sárga tóga látszik ki. Két kezével egy arany vágású két aranycsattal összetartott zöld kötésű könyvet szorít melléhez.

Ha egyáltalában szabad az efféle miniatűrképeket szorosabb összefüggésbe hozni azon személyekkel, kiknek a codexben foglalt művek ajánlva vannak vagy a kiknek megrendelésére készült az illető kézirat,¹ akkor e kép alkalmasint Medici Juliánt, a Pazzi-féle összeesküvés szerencsétlen áldozatát († 1478.) ábrázolja, kinek ajánlotta Calderini Iuvenalis-commentárját. Igaz ugyan, hogy Csontos helyes megjegyzése szerint (Arch. Ért. 1888. p. 318.) «a középkori bibliographia általános szokása szerint a könyv initialejában rendszerint a munka szerzője s csak kivételesen a könyv birtokosa [illetőleg az, kinek a codexben foglaltatott munka ajánlva van] fordul elő», de Csontos maga elismeri, pl. a római Andreas Pannonius, a wolfenbütteli Alexander Cortesius, a bécsi Philostratus és Antonii Bonfinii Symposion, valamint Marliani főntebb ismertetett Epithalamiumja elegendő példát szolgáltatnak arra nézve, hogy az általános szokástól eltérően, annak az alakja van a címlepon föltüntetve, kinek ajánlva van, illetőleg kinek megrendelésére készült a kérdéses mű, illetőleg kézirat. A jelen esetben tehát a címlepnak leginkább szembeötlő miniatűrje, a melyről épen szó van, — ha magát a mű szerzőjét nem ábrázolhatja — vagy azt akarja ábrázolni, kinek a codex főrézszt képező munka ajánlva van, Medici Juliánt, vagy azt, kinek megrendelésére készült a kézirat, Mátyás királyt. Az utóbbira gondolni sem lehet; más oldalról pedig nem hihető, hogy ez a miniatűr ábrázolja Calderinit, a címlepn alsó jobb kéz felőli *kisebb* miniatűr

¹ A bécsi Athanasius és Pauli Epistolas címlepnján öt arckép. közül háromnak van könyv vagy tekercs a kezében; itt az öt arckép közül tehát legalább három csak mint díszítmény szerepel.

pedig, mely szónoki gestusánál fogva úgyis inkább a szerzőre illik, Medici Juliánt: — az iránt, hogy a kettő közül az egyik Medici Juliánt, a másik a szerzőt akarja ábrázolni, alig foroghat fen kétség.

A szöveg, mely a lap legnagyobb részét elfoglalja, kerettel van körülvéve: legszélesebb az alsó, legkeskenyebb a felső keret; a külső keret is — szokás szerint — szélesebb a belsőnél. A felső keret közepén egy kis körben kék mezőben egymás fölött két ötágu nyitott arany korona. — Ettől jobbra egy jobbra, balra egy balra forduló meztelen, szőke hajú, piros szárnyú genius, kik a keret alsó szélén végighuzódó, zöld lombból álló kék virágokkal és sárga almákkal tarkázott három girlandot tartanak. A felső keret többi része lilaszínű zsinegekből, kék virágokból és számos kis arany golyókból álló diszítménynyel van betöltve.

A címnap belső keretének két sarka, az egész keretnek bal-kézt felső és alsó sarka, melyben kétségkívül miniatűrök voltak, ki van vágva.¹ Ezen belső keretben egymás alatt egy arany szegélyű piros kör vízszintesen fekvő ezüst pólyával (a magyar címernek egy alkatrésze²; — egy genius, szárnyak nélkül, kinyújtott karokkal Medici Julian miniatűrje felé fordulva; — lilaszín alapon az ismeretes Attavantes-féle kút; — arany gyűrűben kék mezőben egy balra tekintő koczkázott fekete sas, földig érő kifeszített szárnyakkal, a milyen pl. a prágai Thomas de Aquinóban és a bécsi Athanasiusban látható, mellet a nézőnek fordulva, fején nyitott háromágú arany koronával; — végre egy meglehetősen együgyű kinézésű genius vörös és zöldre festett szárnyakkal, jobb kezét csipőjére szorítva, balját előre lefelé tartva, mintha Mátyás királynak az alsó keretben látható címerére akarna mutatni.

A keret felső jobb sarkában egy arany szegélylyel körülvett körben, báltérben az égboltozattal egy férfiú mellképe, balra fordulva. Nyaka szabad; testén piros tóga és e fölött sárga felöltő, zöld gallérral, mely azonban mellének jobb felét szabadon hagyja. Baljával ezen gallért fogja, mely mint valami girland megy nyakától dere-

¹ A bécsi Athanasius-codexben is négy férfi-arczkép van a címnap négy sarkában, egy az initialeban.

² A magyar címer egyes alkatrészei többször szerepelnek a Corvincodexeken a diszítmény közt; így a prágai Thomas de Aquinóban a dalmát címer és a kettős kereszt, a dresdai Valturiuson a cseh oroszlán, a dalmát címer és a kettős kereszt.

káig; jobbjá válla irányában fölfelé fordított tenyérrel ki van nyújtva. Hamvas szőke haja félig rövidre van nyírva; szeme fölfelé van irányozva; arczkifejezése bánatos. Alkalmasint a világ romlottsága fölött kesergő Iuvenalis, bár az ilyen bánatos arczkifejezés Attavantes egyéb alakjainál is előfordul; v. ö. mit mond erre vonatkozólag Vasari Lemonnier-féle commentárja vol. VI. p. 175: «Fra gli occhi colla palpebra superiore un po'abbassata, che nascondendo una parte della pupilla, dà loro *un aria come piangolosa*.»

A keret alsó jobb sarkában egy arany szegélylyel körülvelt körben, háttérben az égboltozattal, egy ifjúnak (alkalmasint a könyv szerzőjének) mellképe balra fordulva. Szőke haja vállaira omlik, fején piros sapka, testét lilaszin felöltő födi, mely alól nyakán és karján kilátszik a zöld tóga. Jobb kezét kissé fölemeli; baljával egy lilaszin papirtekercset szorít testéhez. Mintha beszélne.

Ezen imént leirt két medaillonkép között a címwap külső keretében egymás alatt a következő miniatűröket látni: két sárgás zöld kis papagáj farkasszemet nézve; — most a belső keret megfelelő miniatűrjeivel szemben: egy arany szegélylyel körülvelt körben piros mezőben három kis zöld dombon egy kettős kereszt (ismét egy részlet Magyarország címéréből); — két szőke piros szárnyú genius egy-egy zöld lombba burkolt sárga almával tele cornucopiae-n ülve és két kezével belekapaszkodva; — a fekvő hordó sötét arany (vagy lila?) mezőben, és alatta két lefelé forduló cornucopiae (geniusok nélkül), mintegy pendantul az imént leirtakhoz; — arany mezőben a fekete sas balra nézve, olyan mint a belső keretben, csak hogy az arany mező miatt korona nélkül és nem koczkázva, végre két egymásnak dűleszkedő genius piros és zöld szárnyakkal, bámuló pillantással egy helyre jobbra tekintve a magasba; lábukkal az alsó sarokban elhelyezett és föntebb leirt medaillonra támaszkodnak; a jobb felőli genius bal karját csipőjére szorítja.

Az alsó keret közepén Magyarország czimere van négy világos lilaszinü hosszú orrú hal által körülvéve, — oly formán, hogy a felső két hal farka a címér fölött lévő ötágú nyitott arany koronába fonódik, míg az alsó kettőnek farka arany zsineggel, melyről arany rojtok lógnak, van összekötve. A címér és a halak közti tér arany levelekkel gazdagon tarkázott kék diszitménynyel van betöltve. A mi magát a czimert illeti, az első vörös mezőben négy ezüst pólya (a festő ezüst pólyán kezdte): — a második

vörös mezőben három zöld dombon ezüst kettős kereszt; — a harmadik fehér vonalakkal átszőtt kék mezőben a három leopard ötágu koronával fején (Dalmátországi címere); a negyedik mezőben ágaskodó, nyelvét kiöltő kétfarkú oroszlan négyágu koronával fején, alsó teste és farka kissé el van mosódva. A címér közepén ezüst mezőben (Attavantesnél tudniillik, a mint ezt Csontoszi «Attavantestól festett Corvincodexek» című¹ értekezésében eldöntötte mindig ezüst a szív pajzs) arany ágon arany gyűrűvel csőrében balra tekintve az ismeretes holló. — A címertől jobbra balra egy-egy genius sötétvörös szárnnyakkal. A baloldali félig térdepel; baljával az előtte levő hal orrába kapaszkodik; jobbáiban sárga stilű piros virágot tart magasra emelve. A jobboldali genius a disztiménynek egy hajtásán ülve bambán tekint a világba; kinyújtott balkarját a disztiménynek egy másik hajtására támasztja, magasra emelt jobbáiban egy lila stilű kék virágot tart. Megjegyzem itt, hogy a geniusok e címlapon a felső keretben elhelyezett geniusok kivételével mind más-más arcvonásokkal bírnak, és hogy a két oldalkeretben az egyes miniatűrök arany pálczával vannak egybekapcsolva; a hordó és a kút körül arany disztimény, az oldalkeretek többi része pedig telve van levelekkel körülvett különböző stilű kék és vörös virágokkal és az egész telehinta sugarakat lövellő arany golyócskákkal. Ilyen fajta a codex initialéinak disztiménye is.

Az egész címlap Attavantes egyszerűbb dolgozatai közül való.

Folytatom a codex leírását.

F. 2^b 4-ik sor fel.: IVVENALIS VITA EX ANTI
QVORVM MONVMENTIS

F. 3^a 5-ik sor fel.: SATYRARVM SENERA DVO.

F. 127^a alsó fele és 127^b üres.

F. 128^a vörös cím: DOMITII CALDERINI VERONEN
SIS IN SILVAS STATII PAPINII
AD AVGVSTINVM MAFEVM PRAE
FATIO.

F. 130^b: DOMITIVS HORTATVR STATIVM
VT REDEAT NEAPOLIM IN Pa
TRIAM

F. 165^a 9-ik sor fel.: IN SECVNDVM LIBRVM SILVARVM.

¹ Archaeologiai Értesítő 1885.

- F. 185^b: IN TERTIVM LIBRVM SILVARVM.
 F. 210^a 11-ik sor fel.: IN QVARTVM LIBRVM SILVARVM.
 F. 226^a: IN LIBRVM QVINTVM SILVA
 RVM AD ABASCANTIVM.

(Minden egyes költeménynek a harmadik könyv utolsó darabjának kivételével külön, piros tintával, nagy betűkkel irt czíme van; pl. Lachrimae Etrusci, — Coma Farini stb.).

- F. 243^b 13-ik sor fel.: FINIS IN PAPINII SILVAS.
 F. 244^a: DOMITIVS IN SAPPHO OVIDII
 F. 260^a 7-ik sor fel.: DOMITII CALDERINI INTERPRE
 TATIO IN SAPPHO OVIDII FINIT.
 ET IN PROPERTII LOCA INCIPIT
 AD FRANCISCVM ARAGONIVM
 FERDINANDI REGIS NEAPOLITANI
 FILIVM.

Ex primo libro Propertii in primam elegiam: cuius
 argumentum est.

(Most egy distichon következik az illető költemény argumen-
 tumával, hasonlóképen f. 261^a 6-ik sor fel.: IN SECVNDAM
 ELEGIAM CVIVS Argumentum stb.; a többi elegiáknak is ilyen czímük
 van egy-egy distichonnal; az első könyv 8-ik, 10-ik és 13-ik
 elegiájához nincs commentár).

- F. 273^a 9-ik sor fel.: DOMITII ELVCVBATIO IN PRO
 PERTII LOCA FINIT. EIVSDEM
 AD FRANCISCVM ARAGONEVM
 EPILOGVS ET Πρὸς ΦΩΝΗCIC
 DE OBSERVATIONIBVS
 F. 274^b 14-ik sor fel.: EX TERTIO LIBRO OBSERVA
 TIONVM DOMITII.
 OBSERVATIO PRIMA.
 F. 283^b 17-ik sor fel.: FINIS.
 DOMITIVS AD LECTOREM

(fekete tintával): Sic mihi perpetuae contingant munera laudis
 Et bona post funus hora superstes eat,
 Vt nostros cupio multis prodesse libellos:
 Famaque non ullo tincta cruore placet (?).
 Me legat invitus nemo, — non scripsimus illi.
 Huic scripta est, si quem pagina nostra iuvat.

A 281-ik level üres.

Ujabbkoru sima fehér hártvakötés, hátán e felirattal: Calderini in Commentarios Iuvenalis. Az arany vágáson nincs felírás.

Ezen codexet is én ismertetem először. Mint a florenczi állami levéltár egyik hivatalnokától, Giorgetti úrtól hallottam, hazánkfiaink közül Vaisz Ignác, korán elhunyt jeles műtörténészünk látta e kéziratot. Anziani Miklós úr is, a Bibliotheca Laurentiana őre, több ízben fölemlítette első és második florenczi tartózkodásom ideje alatt (1878—79, 1882-ben), hogy van tudomása egy eddig ismeretlen gyönyörű Corvincodexről — hogy melyik könyvtárban őrzik e codexet, nem sikerült tőle megtudnom — és semmi kétség, hogy ez az a codex, melyet onnan ismerhetett, hogy neki is felajánlották megvétel végett a Laurentiana számára; — de tudtommal sem Vaisz, sem Anziani nem ismertették az irodalomban.

Provenientiáját illetőleg csak azt sikerült Milanesi úrtól, kinek állításait, hosszú gondolkodás eredményét, Guasti Caesar úr, az Archivio di Stato azóta elhunyt igazgatója, megerősítette, megtudnom, hogy ezelőtt tizenöt vagy húsz esztendővel a codex tulajdonosa átadta Bonaininak, a levéltár volt igazgatójának, azzal a kéréssel, keressen számára valami vevőt. A codex tulajdonosa, úgy rémlett Milanesi úrnak, Pisában lakott, hol Bonaininak számos ismerőse volt, és Masi volt a neve. Bonaininak nem sikerült a kéziraton túladni, mely halála után a levéltárban rekedt, hol Bonaini tartogatta volt. Milanesi úr tudtával a kéziratot soha senki nem reklamáta, és minthogy nem hivatalból volt deponálva a levéltárnál, hanem Bonainira ad personam rábízva, nem is lehet holmi hivatalos aktákból megtudni tulajdonosa nevét. Mindezek után a levéltár e kéziratot csak mint letéteményt őrzi, és mihelyt jelentkezik valaki, a ki jogot formálhat rá, kész annak kiszolgáltatni.

Ilyen körülmények közt természetesen azon voltam, hogy kikutassam a kézirat jogos tulajdonosát, hogy adatokat nyerjek

tőle a kézirat vándorlásának történetére vonatkozólag és hogy esetleg megszerezhezessük tőle e kincset a Nemzeti Múzeum kézirat-gyűjteménye számára, mely mindeddig csak egy Attavantes-codexet mond magáénak. Novati úr volt is szives a pisai irodalmi körökben ez irányban kérdezősködni; de azt a választ kapta, hogy Pisa csak úgy hemzseg Masiaktól és hogy daczára annak, hogy nagy valószínűséggel azt a föltevést kockáztathatjuk, hogy a codex valamely elszegényedett nemesi család tulajdona, a pusztá Masi név útján lehetetlen rájönni a kézirat tulajdonosára. Így tehát nem marad egyéb hátra, mint a pisai (és esetleg a livornoi) hírlapokban zajt ütni. Hátha ily módon sikerül majd e becses kéziratot visszaszerezni? ¹

¹ Fogadja t. barátom ezen szerencsés felfedezéséért, melylyel a Corvina bibliographiáját s ezzel tanulmányaimat 2 ismeretlen Corvin-codexszel gyarapította s azon készségeért, hogy ezeket a «Magyar Könyvszemle»-ben ismertette, őszinte hálás köszönetemet. Azóta, hogy II Abdul Hamid szultán Ő felsége a konstantinápolyi Eszki Szerailban őrzött Corvin-codexeket a budapesti egyetem könyvtárának ajándékozta (1877). a «M. Könyvszemle» volt az, mely a külföldi könyvtárakban levő Corvin-codexek és a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok felderítését egyik főfeladatának tekintette. ennek megoldására széleskörű kutatásokat és rendszeres irodalmi mozgalmat indított meg, melyben *Fraknoi Vilmos* a folyóirat nagyérdemű alapítójának, akkor szerkesztőjének és jelenlegi munkatársának a Vitéz-könyvtár és a renaissance-kori magyar források nyomozása, a folyóirat akkori főmunkatársának s jelenlegi szerkesztőjének a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek felkutatása és bibliographiájuknak megállapítása s dr. Ábel Jenő tiszt. barátomnak ez utóbbiaknak szövegkritikai méltatása s magyar humanisták irodalmi működésének felderítése jutott osztályrészül (M. Könyvszemle, 1878. 210. l.) S ha ma tíz év múlva ezen mozgalom eredményét összefoglaljuk s visszatekintünk arra, a mit folyóiratunk e téren tett s arra mi az irodalomban a mi közreműködésünkkel történt, úgy szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy megtettük kötelességünket. Ma Vitéz János könyvtárát már ismerjük, tájékozva vagyunk a magyarországi középkori könyvtárak, könyvmásolók és könyvfestőkről, 3 ismeretlen magyar nyelvemlékkel gyarapított irodalmunk s tudomásunk van sok oly hazai vonatkozású középkori kéziratról, melyeket a magyar történetírás azelőtt nem ismert. A magyar humanisták irodalmi működése föl van derítve, többnek munkáit is bírjuk. a Corvina maradványainak bibliographiáját és szövegkritikáit megállapítottunk tekinthetjük. Dr. Römer Flóris nagyérdemű tudósunk 1876-ban 84 kétség-telen és 13 valószínű Corv.-codexet ismert, dr. Fischer L. pedig 1878-ban 62 kétség-telen és 53 valószínű Corvin-codexnek jegyzékét állította össze. Ma ellenben, a valószínűket nem is említve, 122 kétség-telen Corvin-codexet ismerünk, melyeknek rövid ismertetések a «M. Könyvszemle»-ben látott napvilágot. Ezekből a most ismertetett *kettőt* t. barátom derítette fel. Ez az ő érdeme és szerencséje. — A volterrai Corvin-codexre vonatkozó felvilágosítást köszönöm. A tévedést, mely onnan származott, hogy Mátyás király monographiájához, a volterrai Corvin-codexből csak a czimlap fényképmásolatát használtam, magáról a codexről pedig tájékozva nem voltam, az «Archaeologiai Értesítőben», hol közleményem megjelent, fogom legközelebb helyreigazítani. T. barátom becses cikkére pedig alkalmissal visszatérek.

Szerk.

JELENTÉS
A N. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL
1887—88-ban.

MAJLÁTH BÉLÁTÓL.

Méltóságos Igazgató úr!

A lefolyt 1887-dik évi augusztus 31-től a f. 1888-dik évi szept. 1-ig terjedő munkaév alatt a Széchenyi országos könyvtár állapotáról, az abban véghez vitt munkálatokról, gyarapodásáról, a személyzet munkálkodásáról szóló évi jelentésemet szerencsém van a következőkben előterjeszteni.

A tér szűke — mit már gyakrabban volt szerencsém méltóságod előtt hangsúlyozni — még most is azon bajok egyike és legnagyobbika, a mely miatt sem a szükséges terjeszkedés a könyvtár anyagára nézve, sem azon rohamosan szaporodó anyagnak tervszerű, systematikus rendezése megkívántató módon nem eszközölhető.

Igy a mint már azt mult évi jelentésemben is Méltóságod előtt fölemlíteni kötelességemnek tartottam, a könyvtárnak kiváltképen levéltári és hirlapi osztálya az, mely a legnagyobb szaporodást mutatván, azok szakszerű elhelyezéséről gondoskodni nem lehetett, s az utolsó szerzemények, a Motesiczky, a gróf Bethlen-féle levéltárak elhelyezhetők nem valának, s a Justh családi levéltár helyszűke miatt maig is felbontatlanul van a könyvtár helyiségében.

Hasonló állapot mutatkozik a hirlapi osztályban is, hol a hirlapok szaporodó tömege, s annak rendszerbe foglalt felállítása miatt, a hirlap-folyosó czélszerű felhasználására fölötté szükséges azt adaptálni és bebűtorozni.

Ugyanezen eset forog fenn a nyomtatványok osztályában, mert még a két utolsó terem 50 év előtti festetlen, rozszant könyv-állványokkal disztelenkedik, s ezek miatt a tér kellőleg fel nem használható, s míg a Hist. Hung. termében a könyvanyag aránytalanul szaporodik, a könyveket két-három sorba kell fölállítani, a minnek különben nem volna szabad lennie, azalatt a két utolsó teremben nem használható fel a tér a czélszerűtlen, elavult sok bútorozás miatt.

Nem kevésbé nagy hiánya a rendszeres haladásnak, a könyvtárban megkívánt munka leküzdésének a létszám csekélyisége, s ha bár a személyzet az egyes osztályokban buzgó munkálkodásával legyőzi is feladatát, a levéltári műveleteknél az immár teljes lehetlenné vált, minthogy eddig a levéltár anyaga megközelítőleg már majdnem 200,000 darabból áll, s abban csak egy levéltárnok és egy díjnok működik, s míg a levéltár anyagának csak egy csekély elenyésző része van lajstromozva, a személyzetet teljesen igénybe veszi a kutatók kiszolgálása s a szerzeményeknek, mely átlag évenként majdnem 10,000 darabot tesz ki, a kutatók részére használhatóvá tétele az által, hogy korrendben felállíttatnak, s így nem marad idő arra, hogy az okiratok rendszeresen lajstromoztathatnának. Méltóságos úr! Elodázhatlanná vált immár, hogy legalább a könyvtár levéltári osztályában még egy felesküdt tisztviselő alkalmaztassék; s általában a könyvtári szolgálat pontos és gyors eszközölhetése céljából, még egy szolgál állás létesíttessék, mert míg most két szolga az olvasó terem közönségét szolgálja, egy laborans szolga a könyvek rendben tartásával, felállításával, kiemelésével, a tudósok felszolgálásával foglalkozik; a negyedik szolga a hirlapkönyvtárban foglalkozik, gyakran mint küldöncz, megbízott, a házon kívül is van; sem a levéltár, sem a kézirat-tárnak tisztviselőhöz nem illő dolgait nincs kire bízni, vagy ha azt az illető tisztviselő végzi, el van vonva sajátképeni munkájától s ezáltal csak a könyvtár rendszeres kezelése szenved.

S végre a hiányok között nem csekély azon vizás helyzet, mely a könyvtár évi dotatióját jellemzi, midőn is a szerzeményekre szánt 4000 frtnyi összegből a könyvtárban alkalmazott, és multhatlanul szükséges négy napidíjas fizetését is teljesíteni kell, s ezáltal mintegy 2000 frt elvonatik azon czéltól, melyre sajátképen a könyvtár dotációja szentelve van.

Méltóságos uram! Ezen abnormis helyzet következménye az, hogy könyvbeszerzésre alig marad 2000 frt, már pedig ezen összeg árán mindazon műveket, a melyek hazai vonatkozásúak, s melyeket külföldről beszerezni kell, vagy olyan régi magyar könyvek beszerzése, melyek könyvtárunkban nincsenek meg, alig lehet egy ötödrészában megvásárolni, s így, ha bár látszólag igaz a panasz, hogy újabb külföldi magyar vonatkozású, vagy régi magyar könyvekkel nem szaporítjuk a könyvtárat; de e panasz jogossága azonnal megszűnik, ha figyelembe vesszük azt, hogy a szerzeményekre szánt összege a könyvtárnak sajátlag nem 4000 forint, mert ebből 2000 a napidíjasok fizetésére kell visszatartani, hanem csak 2000 frt, a mi egy országos könyvtár dotációjában mégis csak nagyon kevés.

Ezen hátrányos állapot megszüntetésére, midőn hátorkodom Méltóságod figyelmét felhívni, legyen szabad javaslatomat abban kockáztatni, hogy a könyvtár szerzeményi dotációját az eddigi összegben meghagyva, méltóztassék a jövő évi költségvetésnél oda hatni, hogy a mulhatlanul szükséges négy napidíjas fizetése 2000 forinttal külön rovatot kapjon, s ezzel a könyvtár egy nagy hiánynál segítve leend.

A könyvtárban fogatosított rendes és hivatalos működések felől, mely a könyvtár anyagának lajstromozása, czédulázása, repertorizálása, az olvasó és a tudós közönségnek kiszolgálása körül forgott, mint rendkívüli munka keresztülvitetett az incunabulumok czédulázása, s ahhoz elkészült a három rendbeli index, mely az incunabulumokat helynevek szerint év és betűrendben, évszám szerint helynév és betűrendben s végre hely és év nélkül betűrendben tünteti fel. Az incunabulumok szakszerű felállítása szoros évrendszerinti egymásutánban eszközöltetett. Az 1000 czédulát tartalmazó incunabulumok szakszerű leírása, a három rendbeli index, valamint magok az ősnymtatványok most már a közönség használatára teljesen készenállanak.

A kéziratok lajstromozása körül tapasztalt hátramaradás, mely 800 darabszámmra rugott, szintén elenyésztetett, minthogy az azokra vonatkozó elkönyvelés és czédulázás végleg befejeztetett s a cumulativ elkönyvelés a darabonkénti ujólagos föl vétel által a szerzeménykönyvben utánpótlottatott.

A könyvtár anyagának revideálása, mely a keresztülvitt ren-

dezés befejezte óta még nem eszközöltetett, a f. é. nagy szünidők alatt július 1-től augusztus 15-ig, tehát hat hét alatt, a Historia Hung. termében megkezdett, s abban egy tisztviselő, díjnok és szolga alkalmazása mellett revideáltatott a következő négy szak: Hung. jur. 2916 mű, 3762 köt.; Hung. eccl. 1937 mű, 2140 köt.; Hung. litt. 2443 mű, 3470 köt. és Hung. or. fun. 1192 mű, 1805 köt. Összesen tehát 8488 mű 11,177 kötete.

A mi az egyes tisztviselők rendes munkakörét illeti, ezek serény szorgalmat, buzgó ügyszeretetet tanúsító odaadással munkálkodtak a lefolyt évben is, úgy hogy a folyó napi munka körül ez idő szerint hátralék nem mutatkozik, a lajstromozás, czédulázás s szakbeosztása az anyagnak rendes mederben foly, az olvasó és kutató közönség kiszolgálása fennakadást nem szenvedett, mint hogy panasz a közönség részéről a könyvtár közgei ellenében egyszer sem merült fel, nemkülönben örvendetes jelensége a tisztviselők és szolgák éber örködésének az, hogy könyvlopás, csonkítás, elidegenítés a lefolyt évben egy ízben sem tapasztaltatott.

A könyvtári személyzetben előfordult változásokra nézve a következő esetek fordultak elő: Markovics Sándor könyvtári gyakornok a győri főreáliskolába tanárrá neveztetvén, helyét a magas miniszterium dr. Váczi János által töltötte be m. évi nov 8-kán, ki hivatta van szakismeretével, szorgalmával s irodalmi képzettsége által a könyvtár érdekeit előmozdítani, s annak színvonalát emelni; a hirlaposztályban könyvtári gyakornokká kineveztetett Kereszthy István f. é. márcz. 13-kán, s mint ilyen, buzgalommal igyekezik feladatának megfelelni; s végre Losonczy Károly leköszönt könyvtári szolga helyébe Danicskó József neveztetett ki f. évi június 30-án.

Könyvtárunk forgalmának, szerzeményeinek és kiadásainak statisztikáját a következő táblázatok tüntetik ki:

I.

S z e m é l y f o r g a l o m.

a) Olvasó teremben	13,339
b) Dolgozó teremben	2318
c) Hirlapolvasó	629
d) Könyvkölcsönző	533
Összesen	16,859 egyén.

II.

Anyagforgalom.

Használtatott :

a) Nyomtatvány	24,311
b) Kézirat	1183
c) Okirat-, levél	8482
d) Hirlap	1543
Összesen :	35,519 darab.

III.

Szerzemények.

a) Nyomtatvány	5158
b) Kézirat	63
c) Oklevél	10,886
d) Fényképmásolat, negat.	24
e) Hirlap	561
Összesen :	16,692 darab.

IV.

Szerzeményekből.

a) Ajándék	1598
b) Letétemény	10,103
c) Vásárlás	1543
d) Köteles példány	3448
Összesen :	16,692 darab.

V.

Ajándékoztatott ebből.

1. a) Nyomtatvány	1551
b) Kézirat	4
c) Okirat	9
d) Hirlap	34
Összesen :	1598 darab.

Letéteményezettett.

2. Okirat	10,103
Összesen :	10,103 darab.

Vásároltatott.

3. a) Nyomtatvány	627
b) Kézirat	59
c) Oklevél, levél	774
d) Hírlap	59
e) Fényképmásol., neg.	24
Összesen :	1543 darab.

Köteles példány adatott.

4. a) Nyomtatvány	2980
b) Hírlap	468
Összesen :	3448 darab.

VI.

Kiadatott tudományos czélokra.

a) Nyomtatványokért	3098	frt	20	kr.
b) Kéziratokért	1127	»	—	»
c) Okiratokért	1316	»	—	»
d) Fényképmás. és negatív.	60	»	—	»
e) Hírlapokért	122	»	36	»
f) Könyvkötésekért	886	»	20	»
g) Hírlapkötésekért	682	»	74	»
Összesen :	7292	frt	97	kr.

VII.

Összehasonlítás.

	olvasók	használtak	szaporodás	kiadás
1886—87.	13,790	35,469	12,546	10,693 frt 98 kr.
1887—88.	16,859	35,519	16,692	7292 frt 97 kr.
1885—88.	— 531	+ 50	+ 4146	— 3401 frt 01 kr.

A könyvtár egyes osztályainak gyarapodását illető részletes kimutatást, bár ha az havonként Méltóságod tudomására jut, ez alkalommal még is ohajtom Méltóságod figyelmét a következőkre irányozni.

I. A nyomtatványok osztálya a lefolyt évben különösen érdekes és értékes 31 darab hungaricummal szaporodott, melyek részint mint unicumok részint mint ritka művek szerepelnek a bibliogra-

phiában, s melyek egy része által régi magyar könyvtárunk hiánya ismét némileg pótolva lett. Ezek im a következők:

1. L'assedio et presa di Strigonio 1595. Roma 1595.
2. Relatione dell amboscierii mandola do Mahomet al prencipe di Transilvania 4 Septre 1596. Roma 1596.
3. Auiso della rotta data da Cusaim Alli Basa di Aleppo 1599. Roma 1600.
4. Auiso della Vittoria che ha ha muto il Nicolo Pálfi della prisa di Tolna. Roma 1599.
5. La segnatata Vittoria contra Gismondo Battorio. Roma 1601.
6. Statuta iurium municipalium Saxonum in Transylvania. Der Saxsen Statuta. Cronstadt 1583.
7. Copia litterarum a Georgio Cherio interceptarum et a Gabriele Bethlen ad principum Tartarcium scriptorum 1621.
8. Csipkes Comarinus Georgius. Disputatio de Sacerdotio Christi Ultrajecti 1653.
9. Conditiones pacis inter Rudolphum II. et Mahometem I. a 1606. conclusae. Prága 1607.
10. Exemplar reconciliacionis cum Hungaris a. 1606. Pragae.
11. Epithalamium virgini vitae Elizabethae fillilae Wolfgangi Covasóciy etc. Colosvar 1584.
12. Fund Davidis contra Goliath. Hoc est Strigilis munda-tiorum etc. 1676.
13. Mezölaki Joannis Documentum pontificiis demonstratum seu de wolutria pontificia. Ultraj. 1670.
14. Die Ordnung zu Ofen wieder den Türken gemacht. 1501.
15. Neue Zeitungen von dem 5-ten Tag augusti (diss 66 Jars) von der Veste und Schloss Jula in Ungern. Augspurg.
16. D. Erasmi Rotterodami civilitas morum. Claudiop. 1591.
17. Félegyházi Tamás. Az keresztjeni igaz hitnek részeiről való tanítás. Debreczen 1580.
18. Mózes öt könyve. Heltai Gáspár által magyar nyelvre fordított. Kolozsv. 1551.
19. Erdőbényei Janua linguarum Varad. 1654.
20. Kalendarium 1615. eszt. Colosvár.
21. Kalendarium. 1648. eszt. Colosvár.

22. Molnár Albert. *Dictionarium latino hungar. et ungarico latinum. Norinbergae* 1704.

23. Mennyei tárház kulcsa.

24. Rákóczy Ferencz által hazánknak a német nemzet uralkodása alatt lett megnyomorittatásáról. 1704.

25. Scultetus Ábrahám. *Jubilans esztendei predikáció. Molnár A. Oppenheimii* 1618.

26. Basilii Fabricii Sukrovii *Dictionarium latino hungaricum. Opera Emerici Ujfalvi Debreczini* 1619.

27. A mi Urunk Jézus Christusnak Uj téstomentoma. Károlyi Gáspár. *Amsterdami* 1646.

28. Zvonarics György. Rövid felelet, melyben Péczeli Imre ur tanácsa meghamisittatik. *Csepreg* 1621.

29. Sámbar Mátyás. Három tisztességes kérdés. *Cassa.* 1672.

30. Siderius János. *Catechizmus, azaz kérdések és feleletek által való tanítás. Cassa.* 1672.

31. Fortuna azaz Szerenczenec avagy szerenczetlenségnek kereke 1594. Bártfa.

Azon érdeklődés, melylyel a közönség könyvtárunk gyarapodását kíséri és hazafias adományaival elősegíti, leginkább kitűnik abból, hogy a lefolyt munkaévben is 110 ajándékozó 1548 darab adománykönyvvel szaporítá a nyomtatványok osztályát, kiknek e helyütt is a köszönet adóját leróni a könyvtár kedves köteleességének tartja.

Ime az adományozók névsora az adományozás sorrendében a következő:

Derzsi Károly, Amberger Gyula, Osinek Eustach, Sándor Kálmán, Sötér Kálmán, Géresi Kálmán, Csécs Lajos, Barta László, Aigner Lajos, Pager Pál, Szenes Zsigmond, Szombati Menyhért, Pauer János, Kálmán Dezső, dr. Szendrey János, Sebők Zsigmond, Széll Farkas, Zimányi Lajos, Balogh József, Mártonfy Márton, Ullmann Sándor, Ortway Tivadar, Szent-István társulat, Szalai Nándor, Fodor Gyula, Balázs Sándor, Rózsavölgyi és társa, Székely József, Békey István, Podt Endre, Majláth Béla, Kohn Ármin, Thirring Gusztáv, Knapinszky Vladisláv, Máté Sándor, Körösi József, Fejérpataky László, Szlávik Mátyás, Farkas Emőd, Kovács Samu, Dietz Sándor, Pulszky Ferencz, Hammer Keresztély, Sutar Theodor, Gerlóczy Károly, Placsintár Dávid, Karsay Sándor,

Schönherr Gyula, Bereczky Máté, Pajor István, Lasz Samu, Lindner Ernő, zirczi apátság, Ormós Zsigmond, Sikircevicz István, Róth Mátyás, Felsmann József, Zsemberi Rudolf, Dosztál Gaudentius, Rosty Kálmán, Czobor Béla. budapesti tud. egyetem rectora, charlottesville-i egyetem, Virginia, egy. amer. államok, kegyes tanítórend főnöke, Koczán Ferencz, Jakab Elek, Lovassy Sándor, Fialovszky Lajos, egri érseki hivatal, Kuun Géza gróf, Sztáray Antal gróf, magyarországi kárpátegylet, cordobai tud. akad., serajevói országos múzeum igazgatósága, Bozóky Alajos, Matkovics Lajos, Zimándy Ignác, Böngérfi János, Szombathy J., k. m. term. tud. társulat, Galamb István, Kappel A. J., franciaországi közokt. miniszter, Zichy Antal, Tóth Mike, Majer István, Északamerikai Egyesült-Államok kormánya Washingtonban, Nyáry József, József főherczeg ö csász. kir. fensége, Szászvárosi V. Jenő, Thewrewk Árpád, Ambrozovics Béla, Téglás Gábor, Giesswein Sándor, Alexics György, Rutkay Gyula, Verein für siebenbürgische Landeskunde in Hermannstadt, Bányik Ignác, Dankó József, Petrik Géza, Iványi István, Pechány Adolf, Washington István báró, Horváth Ödön, Csontos János, magyar vöröskereszt egylet, Barna István, Kalisch Mór és Nagy Gyula.

A kéziratok osztályának szaporodása szám szerint alább maradt a múlt évi gyarapodásnál. Ezen becses szerzeményekből a vásárlottak közül kiemelendőnek tartom a következő 15 codexet: Emerici Bakos: Tractatus de Deo Trino et uno, XVI. századbéli latin kézirat; halottak temetésére való énekek 1728-ból; Váli Mihály: Dictionellum Hungarico medicum XVIII. sz. kézirat; Gessner idyllumi Kazinczy Ferencz fordítása, melyből a nyomtatás történt; Kazinczy Ferencz cs. kir. kam. és Major Nagyajtai Cserey Farkas barátjához; Fegyverneki s felsőpenczi Vida Lászlóhoz Kazinczy Ferencz, 1815. decz. 11., Lugosi József jegyzetei: De arce Arva et eius origine XVIII. sz. kézirat; Betűrendes tárgymutató Kossuth Lajos országgyűlési tudósításaihoz XIX. sz. kézirat; Diarium Diaetae 1751. et 1764. XVIII. sz.; Cynosura Corporis Jur. hung. etc. per Ign. Ladisl. Christoffy 1771. XVIII. sz.; Methodus Regulationis urbarialis in Hung. XVIII. sz.; Országgyűlési pasquillusok latin és magyar nyelven XVIII., XIX. sz.; Idea Vrbarialis Regulationis in Hungaria XVIII., XIX. sz.; Decisiones Curiales anni 1736, XVIII. századból.

Gyarapította továbbá négy adományozó a kéziratát a következő négy codex-szel: dr. Pauler Gyula orsz. levélt. igazg. egy 1845. évből származó czímergyűjteményes kézirattal: Szeghő Kálmán Miskolczirol egy XVIII. századi görög imakönyvet hangjegyekkel ellátva; dr. Thallóczy Lajos cs. kir. kormánytanácsos egy Hóra és Kloskára vonatkozó XVIII. századbéli kéziratot, s végre Vendrey Ferencz nyug. tábornok: «De principibus Actus publici Articuli Diaetae» című XVIII. századi kéziratot ajándékozott a kéziratárnak, kiknek ismételt köszönetét óhajítja ez alkalommal, is a könyvtár kifejezni.

A fényképmásolatok gyűjteménye szintén kéziratári kezelés levén, ezen érdekes gyűjteményünk szaporodását is itt kell fölemlítenem. Maga a gyűjtemény a hazai vonatkozású, de külföldi könyvtárakban levő középkori kéziratok jellemző lapjainak összegyűjtésére irányul, s e szempontból a lefolyt évben a következő másolatokkal szaporodott: a göttingai egyetemi könyvtárból: Joannis de Buda Tractatus de ordine judiciario című 1389-dik évben készült ismeretlen codex címlapja és colophonja; a köigsbergi magyar nyelvemléknek, mely a XIV. századból származik, és sorrendben a halotti beszéd után következik, egyetlen fönmaradt lapja; a volterrai Museo Guarnacciból Corvin János eddig ismeretlen Epithalimiumának címlapja és kötéstáblája; a florenczi állami archivumból, Domitii Calderini in Juvenalem című Corvincodex két címlapja; megjegyzendő itt, hogy ezen utóbbi két codexre a könyvtár dr. Ábel Jenő egyet. tanár figyelmeztette, s a lefénypépezés az ő közbenjárása által eszközöltetett.

Méltóságos úr! nem mellőzhetem itt végre a kéziratárt illetőleg méltóságod figyelmét már most is arra irányozni, hogy ha netalán a kéziratár gazdag gyűjteményében rejlő kincsről egy catalogue raisonnée készíttetnék, s a kéziratok vegyes tartalmú köteteiről kimerítő lajstrom czéloztatnék kiadatni, az esetben, a nehéz szakismeretet igénylő munka gyors keresztülvitelére a kéziratokkal foglalkozó mostani személyzet egy segédőr, és egy napi-díjas nem elégséges, s annak egy gyakornokkal való szaporítása indokolva volna. Végre fölemlítendőnek tartom még a kéziratárt illetőleg, hogy a lefolyt évben egy külföldi antiquarius egy örmény codexet ajánlott könyvtárunknak, melynek bőrkötésén Mátyás király hollós címere volt bepréselve, s mint Corvina-codex 5000 frtért

lett felajánlva. Csontos János kéziratári segédőr beható vizsgálat alapján kiderítette, hogy az egy 1662-ben készült örmény Scharang, ima és zsolttáros könyv, s a belepréselt Mátyás-féle czimer hamisítás czéljából készítettett legújabbban.

A levéltári újabb szerzeményeket illetőleg, a lefolyt évben a levéltár ajándék útján igen csekély mérvben szaporodott, s tekintve az előbbeni évek ajándék útjáni gyarapodását, a legcsekélyebbnek mondható; annál öröndetesebb azonban az eredmény a letéteményezett levéltárak tekintetében.

Két nagyhirű, a multban nagy történelmi szerepet játszott család levéltárát kebelezte magába levéltárunk: ezek a gr. Bethlen- és a Justh-család által letéteményezett, s így a történet-tudomány részére hozzáférhetővé vált két levéltár, melyekkel együtt a m. n. Múzeum könyvtárában örök időkre letéteményezett családi levéltárak száma tizenhatra szaporodott.

A Bethlen grófi család levéltára gr. Bethlen András és gr. Bethlen Pál nagylelkű elhatározása következtében jutott letéteménykép a Széchenyi országos könyvtárba. A 16 ládában elhelyezett nagyterjedelmű levéltár átvételével dr. Fejérpataky László levéltárnok bizatott meg. Az átvétel alkalmával, a történt kiválasztással a levéltár anyaga mintegy 8000 darab irományra szállott le, mely anyag jelenleg a rendezés stadiumában lévén, arról részletesebb kimutatás még nem terjeszthető elő. Ez anyagból mintegy 500 darab oklevél a mohácsi vész előtti korra esik, ebből 3 darab Árpádkori, 60 darab a XIV., a többi a XV. és XVI. század elejéről való. A XV. századi oklevelek között van egy eddigelé egyedül álló oklevél-ritkaság s ez a tordai eredetű Pogány-családnak Hunyady János kormányzótól nyert czimeradományozó és nemesítő oklevele, festett czimerrel: Hunyady Jánosnak ilyenmű. teljesen királyi jogok gyakorlásáról tanuskodó oklevele ekkoráig nem volt ismeretes. A gróf Bethlen-levéltár megszerzése, könyvtárunkra nézve még annyiban is fontos, hogy ez az első tisztán erdélyi levéltár — leszámítva a Tunyogi-féle gyűjteményt — mely itt elhelyeztetett, s így levéltárunk egy nagy hézagát, különösen középkori erdélyi oklevelek tekintetében pótolja.

A másik letéteményezett levéltár a neczpáli Justh családé, melyért a kiváló érdem Justh Kálmán túrócymegyei főispánnak, id. Justh György és ifj. Justh György országgyűlési képviselőnek

rovandó fel. A kisebb terjedelmű, de belső értékére nézve elsőrangú családi levéltár, melyet Majláth Béla könyvtárór vett át, állaga következő :

XIII. századi oklevél	7
XIV. » »	71
XV. » »	347
XVI. » » (1526.)	118
XVI. » » (1526-ból)	200
XVII. » »	548
XVIII. » »	16

Összesen : 1307 darab.

A levéltár legnagyobb része Túróczmegyére vonatkozik, de érinti Árva-, Liptó-, Trencsén-, Nyitra-, Bars-, Hont-, Pest-, Pozsony-, Sopron-, Mosony-, Békés-, Csongrád-, Nógrád-, Gömör-megyét és Erdélyben Selyk és Medgyest.

A letéteményekhez számítható még azon 822 darab oklevél és levél, melyek dr. Szádeczky Lajostól, mint gr. Forgách Kálmán megbízottjától, a könyvtárunkban elhelyezett gr. Forgách családi levéltár kiegészítéseül vétettek át. Ez újabb anyagból a mohácsi vész előtti korra 16 darab eredeti oklevél esik, a későbbi korbeliek közül pedig, kiváló becsű több címeres oklevél, köztük a történelmileg nagy szerepet játszott Szelepcsényi esztergomi érsek családjáé, és a Szentiványi család bárói diplomája.

Mindenesetre örvendetes tünet, hogy a főúri és előkelő családaink közül évről évre egyre többen helyezik el levéltáraikat a Múzeumban, megóva azokat ezáltal az elpusztulástól, és megnyitva egyúttal azokat a történet-tudomány használatára. Biztos a remény, hogy jövőben még több család fogja az eddigiek hazafias példáját követni.

A vétel útján megszerzett iratok túlnyomó részben az újabb kor történetére nézve birnak kiváló fontossággal. Valóságos eseménynek tekinthető gr. Széchenyi István titkárához Tasner Antalhoz intézett leveleinek megszerzése, melyekhez könyvtárunk tetemes áldozatok árán jutott. Az 587 sajátkezűleg írott levél — ezekhez 34 darab melléklet járulván — kora legnagyobb férfjának lángelméjét, reformtörekvéseit és eszméit a leghivebben tünteti fel. Az újabbkori irodalom-történetre nézve nem érdektelenek azon, szintén vétel útján megszerzett levelek — 90 darab, melyeket Fáy

András, báró Kemény Zsigmond, Deák Ferencz, de leginkább báró Eötvös József egy kiváló irónónkhöz intéztek.

Általában véve a lefolyt évet, a szerzemények tekintetében, a legeredményesebbekhez sorolhatjuk, mit bizonyít az is, hogy a megszerzett 10.886 darab oklevél és levél közül 1060 darab a mohácsi vést megelőző korra esik, ezek között pedig 13 Árpádkori.

Ajándék által levéltárunkat a következők szaporították: özv. Tamássy Józsefné, Zécs Ernő wiesbadeni magányzó, Majláth Béla, Gärtner György, id. Szinnyi József, Békey István és Zichy Antal, kiknek e helyütt is a könyvtár, illetve a levéltár köszönetét kifejezni kedves kötelességemnek tartom.

Méltóságos úr! a levéltár történeti értékét, annak használhatóságát mi sem bizonyítja annyira, mint tudósaink fényes sora, kik történeti munkáik anyagát részben ezen levéltár kincseiből merítették.

A levéltárat használók kiszolgálásán, tudományos előkészítéseken kívül a levéltár személyzete — 1 levéltárnok és egy díjnok — az újabb szerzemények rendezésével, korrendbe szedésével, valamint a régibb anyagból egyes csoportok — mint czimeres levelek, czéhlevelek, másolatok, városokra és várakra vonatkozó iratok, történeti szereplésű egyének vagy családok levelezései stb. kiválasztásával volt elfoglalva. Az újabbani letéteményezett családi levéltárak közül, rendezés és felállítás stadiumában vannak, a Motesiczky és gr. Bethlen családok levéltárai. Minthogy a hirlapkönyvtár a Széchenyi országos könyvtárnak egyik kiegészítő osztályát képezi ugyan, s bár annak kezelő tisztviselője még nem tartozik a múzeumi tisztviselők kötelekébe, s az önálló működése eredményét külön fölterjesztésben is ismerteti Méltóságoddal, s azon anomalia daczára, hogy az illető kezelő tisztviselő nem általam, mint természetszerű főnöke által, de önállóan érintkezik Méltóságoddal, s külön felelősség alatt intézkedik a beszerzések és kiadások körül egyrészt, de másrészt a hirlapi osztály administratív része, mint a kikölcsonzések, a reclamatiók tömege, a beruházások az én teendőim körébe tartozik: kötelességemnek tartom e helyütt a hirlapi osztályra vonatkozókat is évi jelentésem tárgyává tenni, s mindenekelőtt arra figyelmeztetni Méltóságodat, miszerint a magas miniszteriumnál oda hatni méltóztatnék, hogy a könyvtár hirlapi osztályának jelenlegi anomál helyzete megszüntessék, s annak vég-

leges hovatartozása s kezelő tisztjeinek viszonya úgy a könyvtárór, mint a többi könyvtári személyzet irányában kimondassék, s midőn id. Szinnyey József, jelenleg a könyvtár hirlapi osztályának kezelő-tisztje, nem a múzeumi tisztviselők létszámába, de az egyetemi könyvtár személyzetéhez tartozik, s itt is amott is működén, kétfelé teljesít kötelességet; ezen állapot megszüntettetvén, a végleges intézkedés a hirlaposztályra nézve mielőbb megtörténjék.

A lefolyt évben felállított 170 idegen nyelvű hazai hirlapnak 741 évfolyama; s ezen mellékfoglalkozás mellett, a főmunkálkodás az óriásilag növekvő hirlapirodalom számbavétele, a hiányok reclamálása, a teljes példányok beköttetése, az olvasó közönség kiszolgálása körül folyt leginkább.

Mint az a statisztikai táblázat III. száma alatt is kimutatva van, az ez évi szaporodás 561 hirlapra terjed s ez idő szerint az országban megjelenő csaknem minden hirlap beküldetik a könyvtárba, természetes igénybevételével a folytonos reklamációknak. Id. Szinnyei József hirlapi kezelőtisztnek működése folytán a lefolyt évben is completálás igen eredményesnek mutatkozik, a mennyiben 14 adományozó 34 teljes évfolyammal gazdagítja a hirlapkönyvtárt, s ezen felül 203 különböző számot szerzett be; s ezen összegből maga id. Szinnyei József úr egy folyammal és 79 külön számmal járult a hirlapok kiegészítéséhez, s a többi hiányokat vásárlás útján pótolta.

Az ajándékozók sorában a könyvtár hirlapi osztályának köszönetét különösen kiérdemelték a többiek között: Szücs Antal Miskolczról, Káplány József Gyöngyösről; Zarándy Gáspár, Kodolányi Antal, Mihály Sándor, Barta László s özv. Bornemissza Jánosné Teszenyén.

Könyvtárunkat tudományos kutatások miatt a lefolyt évben is szép számmal látogatták és keresték fel úgy a külföldi, mint hazai tudósaink, s ezeknek hosszú névsorából csak a következők legyenek főlemlítve, s pedig a külföldiek közül dr. Ziehen Gyula frankfurti tanár, Tomasewsky József heidelbergi tanár, dr. Gitelbauer Gyula bécsi egy. tanár, dr. Meyer József az österr.-ungar. Revue szerkesztője, dr. Pacsinszky Adolf varsói egyetemi tanár, báró Kutschera az occupált tartományok polgári adlátusa, hg. Hohenlohe Fülöp, René Millet, belgrádi francia miniszter, Th. Köbenthal Bremából, Gerlach János Berlinből, Hoobart Richmomból Angliában; honi tudósaink közül hasz-

nálták könyvtárunk anyagát: Teutsch Fr. György nagyszebeni ev. ref. püspök, Nagy Imre, Zsilinszky Mihály, Zimmermann Ferencz nagyszebeni levéltárnok, Thallóczy Lajos cs. és kir. kormánytanácsos, Károlyi Árpád, Szilágyi Sándor, Fraknoi Vilmos, br. Radvánszky Béla, Kammerer Ernő, Acsády Ignác, Nagy Gyula, Szendrei János, Szádeczky Lajos, Tagányi Károly, dr. Csánky Dezső, Csergheő Géza, Bartók Lajos, Ballagi Géza, Grünwald Béla, Ballagi Aladár, Burián István, Pesti Frigyes, Henszlmann Imre, Pulszky Ferencz, Simonyi Zsigmond, Thaly Kálmán, Némethy Lajos, Dankó József, Hajnik Imre, Haan Lajos, Gelich Richárd, Hermann Ottó, Széll Farkas, Varasdy Gábor, Békey István stb.

Könyvtárunknak tudományos érintkezése a külföld nagyobb könyvtáraival és levéltáraival az idén is fentartatott, részint könyvek tudományos használatra lett ki- és elkölcsönzések czéljából, részint tudományos kérdések felvilágosítása vagy tájékozása indokából, így a többi között érintkezésben állott könyvtárunk a bécsi cs. kir. udvari, az egyetemi, a gráci egyetemi, czernoviczi egyetemi, krakkói egyetemi, a boroszlói egyetemi és városi, a müncheni kir. állami könyvtárral és levéltárral, a heidelbergi egyetemi, göttingai egyetemi, königsbergi egyetemi, hamburgi városi, a heiligenstadti gymnasiumi könyvtárral, a florenczi állami levéltárral, a volterrai Museo Guarnacci könyvtárral s a kölni városi levéltárral.

A specialis tudománysszakok művelői közül, a m. n. Múzeumnak tudományos utazásokra szánt költségrovatát, a lefolyt évben is Csontos János segédőr és dr. Fejérpataky László buvárok vették igénybe; s míg Csontos János segédőr a magyarországi vonatkozású kéziratok és Corvincodexek megvizsgálására küldetvén ki, a bécsi cs. kir. hitbizományi, a herczeg Lichtenstein, a bécsi érseki, a klosterneuburgi Ágostrendű és a zwetli könyvtárba; azalatt dr. Fejérpataky László levéltárnok a müncheni állami levéltárban, az innsbrucki tartományi levéltárban és egyetemi könyvtárban kutatót középkori magyar oklevelek után, s általában magyar történeti emlékek tárgyában s kutatásainak eredményei, mint a külföldi levél- és könyvtárakban levő magyar vonatkozású oklevelek regestái, a Széchenyi orsz. könyvtár levéltári osztályában lesznek elhelyezve.

A könyvtár tisztviselői a dicsérendő szorgalommal végzett

hivatalos teendők mellett, a rendelkezésükre állott szabad időt, saját tudományszakuk érdekében, irodalmi munkálkodásra fordították, sajnos kivételt képezvén Barna Ferdinánd tiszteletbeli könyvtár- és segédőr, ki megrendült egészségének helyreállítása miatt immár harmadik hónapja kórházi ápolás alatt levén, munkásságát úgy a hivatalban, mint az irodalom terén nélkülöznünk kell. — A lefolyt év alatt a könyvtár tisztviselőinek megjelent irodalmi dolgozatai a következőkben tűnnek elő :

Majláth Béla könyvtárőr.

1. A sorsvető könyvek és egy XVI. sz. ismeretlen magyar Fortuna. Magyar Könyv-Szemle 1887-dik évfolyam.
2. Tanulmányok a titkos írásról. «Magyar Salon» 1887. 11-dik füzet.
3. Jelentés a Széchenyi országos könyvtár állapotáról 1886 — 1887-ben. «Magyar Könyv-Szemle» 1887. évfolyam.
4. A némai Kolozs-család czimerlevele 1332-ből. «Turul» 1887. évf. IV. füzet.
5. A Széchenyi országos könyvtár, a magy. nemz. Múzeumban. «Magyar Salon» 1888-ik évf. febr. füzet.
6. A Majláth-család nemzedék-rendje. «Turul» 1888. évfoly. 1-ső szám.
7. Hadtörténeti ereklyék a magy. nemz. Múzeumban. Hadtörténeti közlemények 1888. II. füzet.

Csontos János segédőr.

1. Emlékirat a nemzeti Casino könyvtáráról. «Magyar Könyv-Szemle» 1887.
2. A besztercebányai, libetbányai, korponai és selmeczbányai városi levéltárak kéziratai. U. o.
3. A berni városi könyvtár hazai vonatkozású kéziratai. U. o.
4. Wagner József, a nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai, és régi nyomtatványai és Zimmermann Ferencz monographiája a nagyszombati archivumról című munkáknak ismertetése. U. o.
5. A hamburgi Corvencodex. U. o.
6. A nemzeti Múzeum kéziratára. «Magyar Salon» 1888. évf.
7. Mátyás király és Beatrix királyné arcképei Corvencodexekben. Három közlemény az «Arch. Értesítő» 1888-dik évi folyamában.

8. A szent-antali Corvincodex. Helyreigazítás a «Budapesti Hírlap» 1888. folyam.

Szerkesztette a «Magyar Könyv-Szemlét».

Dr. Fejérpataky László levéltárnok.

1. «Magyar Nemzetségi zsebkönyv.» I. Főrangú családok. Kiadja a Magyar Genealogiai és Heraldikai Társaság. (Id. Szinnyi Józseffel közösen.)

2. A Petneházy család XV. századi czimeres levelei. «Turul» 1885. évfolyam.

3. Brassó városának régi számadáskönyvei. «Archaeologiai Értesítő» 1888. évfolyam.

4. A magy. nemz. Múzeum levéltára. «Magyar Salon» 1888. évfolyam.

Szerkesztette a «Turul» 1887—88. évfolyamát.

Kereszthy István gyakornok.

1. «Pesti Napló» cz. lapban : Önálló czikk. Harrach József: «Schopenhauer és Wagner Richard» cz. művének bírálata.

2. A «Tornaügy» cz. folyóiratban vezette a külföldi hírvatot stb.

3. A szakértelem és a tornatanítók egylete.

4. Új póttanfolyam.

5. Nagyhangu vád.

6. Irányok.

«Győri Hiradó» cz. lapban. Önálló czikkek :

7. Testünk nevelése.

8. A magyar zene érdekében.

9. Bayreuthi levél.

10. Az «Eredeti magyar daltár» cz. zenei folyóiratban hét szerzemény.

Kéziratban : Wagner Richard «Parsifal» cz. zenés drámájának fordítása.

Dr. Váczi János gyakornok.

1. Tompa lyrai allegóriái. A Kisfaludy-társaság évlapjainak XXI. kötete.

2. Ferenczy J. Hirlapirodalmunk története. Birálat. «Századok» 1887. évf. IX. füzet.

3. Szemere Miklós költészete. «Egyet. Philologiai Közlöny» 1888. IV., V. füz.

4. Kisfaludy Károly. «Vasárnapi Ujság» 1888. évf.

5. A Kisfaludy-társaság történelméből. «Vasárnapi Ujság» 1888. évf.

6. Lord Byron. «Vasárn. Ujs.» 1888. évf.

7. Felső-Ausztria őstörténete. Fordítás az osztr.-magyar monarchia írásban és képen II. osztrák kötetében.

Rendes munkatársa volt «az osztrák-magyar monarchia írásban és képen,» és a «Vasárnapi Ujság»-nak

Végre nem hagyhatom említetlenül a m. n. Múzeum könyvtárának közlönyét, a »Magyar Könyv-Szemlét«, mely a lefolyt munkáévben XII-dik kötetét fejezte be az 1887-diki évfolyammal. Ezen évfolyam is szakszerű czikkeivel gyarapította a bibliographiai és könyvtártudományi irodalmat. Mint szakfolyóirat közleményei kivált a középkori és szatmári békekötés előtti időre vonatkozó ismeretlen források megismertetése által oly positíot vivott ki magának, melyet az irodalom-történettel és a történettel foglalkozó szakférfiak immár teljes elismerésükkel méltatnak, s a gyakori reáutalásokkal, arra való hivatkozásukkal a forrásmunkák sorába emelték, melynek XIII. évfolyama immár sajtó alatt van.¹

Kelt Budapesten, 1888. évi szept. 1-én.

Méltóságos igazgató úr

alázatos szolgálja:

Majláth Béla,

könyvtárőr.

¹ Ezen folyamot a jelen kötetben veszik olvasóink.

S z e r k.

KÖNYVÉSZETI ADALÉKOK MELIUS PÉTER IRODALMI MŰKÖDÉSÉHEZ.

ZOVÁNYI JENŐTŐL.

Melius Péter — úgy általában sok irányú tevékenységét, mint közelebbről nagy kiterjedésű irodalmi működését tekintve — kétségtelenül legkiválóbb alakja a XVI. századbeli magyar protestantizmusnak. Méltán megérdemlené hát, hogy sokoldalú munkássága részletesen ismertetve legyen. Azonban ez még most a jövő feladata. Addig pedig az adatok gyűjtése és tisztázása a fő kötelesség. Én a jelen alkalommal irodalmi működésére vonatkozólag fogok egy pár könyvészeti adatot közölni, műveinek sorozatát egészítvén ki eddig nem ismertekkel.

«Az két Sámuel könyveinek és az két Királyi könyveknek... igazán való fordítása...» című munkája (RMK. I. 55. sz.) 14. levelén egy szó magyarázása közben megemlékszik az áldozatok egyik neméről, az egész áldozatról, azután pedig imígy szól: «Ezekről szóltam a kis könyvbe, a kit irtam a zsidók áldozatiról.» A munka tehát, melyre e szavakban hivatkozás történt, a héber nép vallásos áldozatainak különféle neveit s az azokhoz kötött szertartásokat tárgyalhatta.

Ugyancsak ezen könyvében, az 54. levelen a Sámuel temetésének leírásával kapcsolatban említést tesz egy másik művéről e szavakkal: «Lásd az halál könyvét, a kit irtam erről». Ennek tartalma bizonyosan a halálra, temetésre s az ezekkel összefüggő dolgokra vonatkozhatott.

Szintén a Sámuel és Királyok könyvei fordításának ajánló-levelében mondja a következőket: «Ha az Jehova akarja s az isten

támaszt dajkákat, a kiknek segítségével segítettem erre, a Paralipomenonnak egy részét immár megfordítottam». Tekintetbe véve egyfelől azt, hogy munkálkodásában bizonyára nem kapkodott s így nem hihető, hogy a Krónikák könyveinek (= Paralipomenon) bevégezése előtt hozzá kezdett volna más könyv fordításához, hanem ellenkezőleg ernyedhetetlen szorgalmával azt kétségen kívül be is fejezte; másfelől pedig tudva azt, hogy műve kinyomatására «dajkát» bizonyosan talált: a legnagyobb valószínűséggel állítható, hogy a «Krónikák könyveinek fordítását» hasonlóan kiadta, és pedig az 1565. évben. Ez onnan következtethető, hogy az idézett szavakat 1565. január 22-én írta s már ugyanazon évi november 25-éről a Jóh könyve fordításának ajánlólevelét keltezi.

Valószínűnek tartom azt is, hogy azon ígéretét szintén teljesítette, a mely a Sámuel és Királyok könyvei ajánlólevelének az imént közlöttek után következő szavaiban foglaltatik s így hangzik: «Valami még hátra vagon, azokat is kész vagyok megfordítani, a Jósue, Judicum, Esther könyveit, a Nehemiást». Az 1565. évet ugyanis Melius teljesen irodalmi foglalkozásra fordíthatta. A kalvinizmusnak törvénynyel való biztosítása az 1564. évi tordai országgyűlésen történt s a Blandrata és Dávid által vezetett unitárius mozgalmak csak 1566-ban öltöttek oly nagy mérvet, hogy Melius kénytelen volt fellépni ellenök. Lehetséges, hogy ezek a fordítások, sőt az Esdrás és Ruth könyve is, melyek a Melius által elősoroltakkal együtt a héber történeti irodalmat képezik (a Thóráh-t külön számítva), egyszerre s egy kötetben jelentek meg a Krónikák könyveivel. Január végétől, a midőn a Sámuel és Királyok könyvei jelentek meg, november végeig ezeknek s ezek bevégezése és kiadása után a költői irodalom egyik legszebb termékének, a Jóh könyvének lefordítására elég idővel rendelkezett Melius.

A Melius által fogalmazott «Articuli ex verbo dei et lege naturae compositi . . .» című (RMK. II. 104. sz.) s Debreczenben az 1567. szeptemberben kiadott első rendszeres egyházi törvénykönyv 63. cikkének végén, Kiss Áron fordítása (A XVI. században tartott magyar ref. zsinatok végzése . . . 598. l.) szerint a következők olvashatók: «Több erősségeket és bizonyosságot láthatni a Háromságról írott és a jelen 1567. év augusztus havában kiadott magyar könyvecskében, melyben a Servet erősségei megczáfoltatnak».

Az előadottak alapján tehát kiegészíthetjük Melius műveinek sorozatát 1. teljes bizonyossággal három munkával: a «*zsidók áldozatiról*» (1565 előtt), a «*halálról*» (1565 előtt) és a «*háromságról*» (1567.) irottakkal; 2. nagy valószínűséggel úgy a Krónikák könyveinek, mint a többi történeti könyveknek fordításával (1565.) s így meggyőződünk a felől, hogy az ő irodalmi működése még szélesebb terjedelmű s nagyobb eredményű volt, mint a hogy eddig tudtuk. Azon, hogy e művek egyetlen példányban sem maradtak fenn maig, nem ütközhetünk meg, ha tudjuk azt, hogy épen ily szomorú helyzetben vagyunk Meliusnak más műveire nézve is. Vajha! a jövő változtatna e szomorú állapoton s részletesen megismerhetnők mind e műveket!

A BRASSÓI EVANGELIKUS ISKOLA KÖNYVTÁRA.¹

... NUSSBÄCHER KÁROLYTÓL.

A brassói gymnasium alapítása a XVI. század első felére esik; s ezzel függ össze az iskolai könyvtár alapítása is, mely jelenleg is a gymnasiumhoz tartozik. E könyvtár előzőit a kolostori iskolák könyvgyűjteményeiben találhatjuk meg, melyek Brassóban már jóval a reformáció előtt léteztek. De ezek igen jelentéktelenek² voltak, úgy, hogy a gymnasium fundátora, *Honter János*, méltán tekinthető egyszersmind a könyvtár alapítójának is. Ez ahhoz az időhöz képest nem lehetett épen jelentéktelen, legalább azt mutatja az a körülmény, hogy *Benkner bíró* a törökök által elpusztult görög könyvtárak maradványai közül konstantinápolyi kereskedők útján, több becses könyvet és kéziratot vásároltatott e könyvtár számára. Később az 1533-ban feldúlt budai könyvtárból is került ide egy pár munka, a mi arra a mondára adott alkalmat, hogy e könyvtárban *Korvina-maradványok* lappangnak. Tényleg ez nem áll; s a mi egyáltalában a budai királyi palotából ez iskola könyvtárába kerülhetett, az az 1689. április 21-diki nagy tűzvész alkalmával, mely Brassót egészen elhamvasztá, valamennyi könyvvel együtt elpusztult. A könyvtár, ugyanis ez alkalommal szintén a lángok martalékává lőn, s a gyűjtést újból kellett kezdeni. Részben a meglevő vagyon-alapból, részben a brassói polgároknak helylyel közzel, főkép e században meglehetősen nagyra rúgó — adományaiból sikerült új könyvtárt létesíteni s azt lassankint mai állapotába juttatni.

¹ A Nemzeti Múzeum könyvtárába 1877-ben beküldött jelentésekből.
Szerk.

² Ezen állítás bebizonyítására positiv adatokat óhajtanánk. A mi tudomásunk szerint a magyar és erdélyi kolostorok középkori könyvtárai nem voltak oly jelentéktelenek.
Szerk.

A könyvtár ez idő szerint

a) 12,000 nyomtatványt,

b) 49 térképet és

c) 914 kéziratot tartalmaz.

A nyomtatványok közül említést érdemelnek a következők:

1. Summa quae vocatur prosodia vel Catholicon compilata a Fratre Joanne Januensi de Balbis. 2rét, számozatlan. Nyomatott 1462-ben (L. Hain 2251. sz.) A színes initialekkel díszített példány elejéről 12, végéről 63 lap hiányzik. — Elsőrendű bibliographiai ritkaság.

2. Silius Italicus cum Commentariis Petri Mursi. Venetiis opera ingenioque Boneti Locatelli Anno salutifere incarnationis nonagesimo secundo supra Milesimum ac quadringentesimum, 2r. számozatlan.

3. Der Sachsenspiegel mit sampt den cautelen u. additionibus Bockstorff. Gedruckt in der Keyserlichen stat Augspurg durch Hannasen Schönsperger 1501. 2r. számozatlan.

4. Sermones dominicales peritiles a quodam fratre Hungaro ordinis minorum de observantia comportati, Biga salutis intitulati. feliciter incipiunt. Impressi per indrium Henricum Branium, imperiali oppido Hagenaw, anno 1506. 4r. számozatlan.

5. Postilla Guillermi super epistolas et evangelia. In florentissima Venetiana urbe impressa 1512. 4r.

6. Institutiones imperiales cum casibus longis noviter emendatis Impressi Lugduni per Gilbertum de Viliers, anno 1513.

7. Marcy Tully Ciceronis opera: De officiis. De amicitia. De senectute. Eiusdem Paradoxa. Ex officina Jodoci Baldi anno, 1507. 8 r. számozatlan.

8. Orationes: praelectiones, praefationes, et quaedam mythicae historiae Philippi Beroaldi. 1513. 4r.

9. Pontani opera. Venetiis. in aedibus Aldi et Andreae soceri. 1517. 8r.

10. Biblia cum concordantiis veteris et novi testamenti. Anno 1511. Fametszetekkel, elejéről s végéről több levél hiányzik.

11. Speculum juris Guilelmi Duranti cum repertorio et cum multis additionibus. Ioannis Andree Baldi, Bartholomei Brixensis, Bernardini Landrini et aliorum doctorum, novissime Venetiis accurate impressus per Baptistam de Fortis, anno Domini 1513. 2r. Végéről több levél hiányzik.

12. Libri de re rustica: M. Catonis Lib. I. M. Terentii Varonis Lib. III. L. Junii Moderati Columellae Lib. XII. Paladii Lib. XIV. Venetiis, 1514., in aedibus Aldi et Andrae soceri. 8r.

13. Sillii Italici opus de bello Punico secundo summa cura Ambrosii Nicandri castigatum. Impressum Florentiae opera et sumptu Philippi Iuntae. 1515. 8r.

14. Antiquarum lectionum comentarios sicuti concinarat olim Vindex Ceselius, ita nunc eosdem per incuriam interceptos reparavit Lodovicus Caelius Rhodiganus. Parrhysiis, in aedibus Jodoci Baldii, 1517. 2rét lapszámozva.

15. Decem praecepta Wittenbergensi praedicata populo per P. Martinum Luther Augustinianum. Impressum Vuitenburgii per Joannem Viridimontanum, anno 1518. — Resolutiones disputationum de Indulgentiarum virtute P. Martini Luther Augustiniani Wittenbergensis, anno 1518. Sermo de poenitentia P. Martini Luther Augustiniani Wittenbergensis, Impressum Vuitenburgii per Joannem Grunenberg 1518. — Eyn deutsch Theologia, das ist eyn edles Buchleyn von rechtem vorstand, was Adam u Christus sey, und wie Adam yn aus sterben, vnd Christus erstehen soll. Gedruckt zu Wittenburg durch Joannem Grünenberg, 1518, 4r.

16. Evangeliumoc és epistolac, kiket esztendőnként minden Vasárnapra és szentec napjára az Anya Szent Egyházban rendeltet. Nyomtatott Coloswárat, anno Chr. 1593. 12r. (RMR 270. sz.)

17. Az magyar Cronica a bölcz és ékesen szóló és ékes szép bölcz Deác szókkal író Bonfinius Antalnac írása szerint (RMR 118. sz.) A czimlap és a végéről 3 levél (205. — 208. l.) hiányzik.

A kéziratok közül nevezetesebbek ezek:

1. Acta et decreta centum virorum Coronensium 1577—1673.
2. Benkner Paul, Kronstädter Comunitäts-Orator, Consignation aller Sachen, die in seiner Gegenwart traktirt worden. v. 1682—1698.
3. Benknerische Siebenbürgische Chronik von 1421—1693.
4. Actorum memorabilium Capitul. Barcensis, fragmenta. 1540—1593.

5. Chronic Siebenbürgische v. J. 1652—1694. (Filstich.)

6. Coronensium liber decretale, hoc est liber senatusconsultum seu plebiscitorum civitatis Coronensis.

7. Capituli Barcensis inventaria bonorum parochialium. anno 1556.

8. *Ecclesiasticae jurisdictionis Saxonum in Transylvania fundamentum.*

9. Formula. qua offerebatur principi Gabrieli Bethlen munus Capituli Barcensis per Spikelium, Bognerum etc. 1618.

10. Forgách Zsigmond leírása a Barczaság elpusztításáról 1611-ben.

11. Chronicon Fuchsio—Lupino—Oltardinum.

12. Goldschmidt Katalin Brassó városnak Ali pasa megengesztelése czéljára 10,125 forintot kölcsönöz. Actum Coronae, 3. Septembris 1694.

13. Herman D., *Jurisprudentia ecclesiastica Saxonum in Transilvania* 1655.

14. Hegyes A., Chronik aus A. H. altem Manuscript abgeschrieben von 1038—1594.

15. Herman G. M., Das alte u. das neue Kronstadt.

16. Brassó város biróinak névjegyzéke 1510—1734. évekből.

17. Seewaldt M., Brand u. Aufruhr im Jahr 1689.

18. Krónikás följegyzések Brassó történetéből. 1600—90. évekből.

19. Litterae Senatus Coronensis ad capitulum Barcense. 1572.

20. Articuli a magistris Coronensibus 1572. conditi.

21. *Matricula Gymnasii Coronensis ab anno 1544—1810,*

22. *Melanchthonis scripta ad Cibinienses.*

23. Ostermeyer Hyeron., Chronik von 1520—61. mit Fortsetzung bis 1570 in Kemeny's Fundgruben abgedruckt.

24. A tanácsosok jegyzéke 1598—1603. évekből.

25. Rectorum gymnasii Coronensis catalogus ab anno 1544 -- 1734.

26. Verzeichniss und Inhalt der Privilegien Rosenau im Burszenland.

27. Schmeizel M. *Compendium historiae principatus Transylvaniae.* 1715.

28. Schmeizel M. Ex ejus manuscripto de scriptoribus rerum transylvanicarum.

29. Schmeizel M. *Bibliotheca Hungarica aucta studio et opere M. Felmer.*

30. Schmeizel M. *Historia Transylvaniae.*

31. Báthory Zsigmond a Barczaság községeit több nevezetes előjoggal ruházta föl.

32. Statuta der siebenbergischen Stände auf dem Landtage zu Medwisch. 1459.
33. Simigiani Ambrosii rerum post Bonfinium gestarum lib. IV. ab año 1400—1605.
34. Ugyanennek folytatása 1602—1605.
35. Teutsch Josef Richter in Kronstadt, in ihrer Gestalt u. vorgefallenen Begebenheiten unter derselben Amtirung.
36. Unionsurkunde der Sächsischen Nation beschlossen zu Schässburg. 1613.
37. Modi et conditiones, quibus hybernatio principi Gabrieli Bethlen in civitate Cibiniense a natione Saxonica conceditur. Acta Segesvarini 1614.
38. Walachische Geschichte (Töredék.) 1727.
39. Weiss Mich., Liber Añalium raptim scriptus, in lucem publicam posteritatis productus ex autoris autographia cura Johannis Albrichii 1726.
40. Weiss Michaelis liber añalium 1580—1611.
41. » » Oratio 1609.
42. Ziegler Mart. Virorum Coronae illustrium vita, honores, mors.
43. Luther eredeti levele.
44. Melanchthon eredeti levele.
45. Zsoltárok Hártya-kézirat a XV. századból.
46. Két naptár. XV. századi hártyakézirat.
47. Belae IV. Donationales pro antecessoribus D. Comitum Nemes super terra Szék, in qua nunc Hidvég & Árapatak conspiciuntur.
48. Zabanius Joh., Referat was bei seiner Expedition merkwürdiges passirt, 1693 mense Julio datum.
49. Haner G. J., Responsio ad quaestionem: num fundus regius sit homine fisci.
50. Libellus supplex Helveticae et Augustanae confessionis addictorum ad sacram Mattem ratione peregrinationis studiorum et universitatis in patria erigendae. Cibinii, die 7. Octobris 1764
51. Tractatus super protectione Transylvaniae inter Leopoldum et legatos statuum Transylvanicorum 1687—1693.
52. Accorda inter Status et ordines trium Transylvaniae nationum 23. April. 1692. erecta.

53. Confirmatio accordae inter status trium in Transylvania nationum die 23. Aprilis anni 1689. Cibinii initae. Vienae. die 7. mensis Aprilis 1693.

A Trausch-féle kéziratgyűjtemény, mely sok tekintetben, főleg Brassó történetéhez, érdekes anyagot tartalmaz, 1871-ben jutott vétel útján a könyvtár birtokába. Jegyzéke a brassói gymnasium 1873—4-diki értesítőjében jelent meg.

A könyvtár szakok szerint van rendezve s három termet tölt be. A szakokról tudományos katalogus vezetetik, továbbá betűrendes czédulajegyzék és egy harmadik katalogus, mely időrend szerint van összeállítva. A könyvtár tartozékai egy természetrajzi kabinet, érem- és régiséggyűjtemény és fizikai szerek gyűjteménye.

A könyvtárt, bár mindenki számára nyitva van, leginkább a főgymnasium növendékei, s az iskolának, valamint a többi brassói tanintézetnek tanárai használják. A vásárlásra fordított összeg évenként mintegy 500 frtra megy. e czélra a könyvtári alapon kívül, a mely a legtöbb kiadást fedezi, egyes alapítványok is állanak az iskola rendelkezésére.

A könyvtárnoki teendőket 1845-ig gymnasiumi tanulók végezték a rektor fölügyelete mellett. Csak az időtől van rendes fizetéses könyvtárnoka a könyvtárnak, ki mindig a tanári kartól kerül ki. E tisztet eddig a következő tanárok tölték be: Vogt János, Lurtz Ede. Haupt Frigyes, Kessler Ede és Nussbacher Károly.

„A NAGYSZOMBATI ÉRSEKI FŐGYMNASIUM KÖNYVTÁRA“ ÉS AZ ISKOLAI ÉRTESÍTŐKBEN MEGJELENT KÖNYVJEGYZÉKEK.

BALLAGI ALADÁRTÓL.

Nem kevesebb, mint ezer lapra terjedő vastag kötetre rúg a nagyszombati érseki főgymnasium könyvtárának épen most megjelent lajstroma.

A kötet szerkesztői előtt e tüzetes leltár sajtó alá bocsátásakor az a kettős czél lebegett, hogy ez által egyfelől a komolyabb olvasmányok iránti jó kedvet úgy a tanuló ifjúságban, mint általában az ottani közönségben hathatósan fölébresztsek, másfelől, hogy hálájokat kifejezzék azon nagylelkű jöltevők iránt, kik az intézet könyvtárát különösen a legujabb időben nagy áldozatokkal emelték. Ilyenek Sipeky Ágoston, ki becses történelmi és államtudományi művekkel gazdagította a könyvtárat, továbbá Simor János bibornok-primás, Knauz Nándor apát-kanonok, az esztergomi főkáptalan, Prileszky Antal családja, Ordódy Ferencz stb.

A leltár szakrendszerben van csoportosítva, minden egyes czímnél a szerzők vagy — azok híjával — a kikezdések betűrendjében. A szakrendszer egészen eredeti; még legközelebb áll Leibnitzéhez, melyben tudvalevőleg ez a nyolcz osztály van: Theologia. Jurisprudentia. Medicina. Philosophia intellectualis, — mathematica, — physica. Philologia. Historia civilis.

A nagyszombati könyvtár szakrendszere nem áll még egész világosan előttünk, mert a jelen kötet a gyűjtemény anyagának csak felét öleli föl, s csupán öt szakra oszlik u. m.: Történelem.

Jog- és államtudomány. Földrajz és népisme; térképek. Hittudomány. Philosophia és paedagogia.

A hittudományi rovatba van beosztva az egyháztörténelem is, ép úgy mint Leibnitznál. S igen helyesnek tartjuk, főképp mert iskolai könyvtárról van szó, hogy a Garnier-féle «Heterodoxia» osztályát nem ismerik Nagyszombatban.

Köpczös kötetünknek éppen fele része a «Paedagogia» alosztálya, azon okból, mert ide sorolvák az iskolai értesítők, melyekből az 1797. és 1886. közti évekre vonatkozólag nagybecsű gyűjteménye van az intézetnek.

Az iskolai értesítők a bennök előforduló értekezések czímével együtt évrend szerint tétetnek közzé, minek megvan ugyan a maga jó oldala, de mindenesetre költséges eljárás. Sokkal kevesebb tért foglal, s a mellett jóval áttekinthetőbb, ha az iskolai értesítők helyek és intézetek szerint,¹ egyébként szintén évrendben közöltenek, pl. ekképen:

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló *privigyei* róm. kath. algymnasium értesítője, 1882—83. (Értekezés: Privigye városára nézve a nap fölkelési és lenyugvási ideje, Kádek Istvántól.) — 1883—84. (Értekezés: Tengermedenczéink viszonya a kontinensekhez, Laczkó Dezsőtől.) — 1884—85. (Értekezés: A privigyei kath. gymnasiumi tápintézet vázlatos története, dr. Panyák Edétől.)

Ily modorú eljárás mellett, számításunk szerint az iskolai értesítők rovatánál legalább kétszáz lapot lehetett volna megtakarítani, s azon kívül az együvé tartozóknak egy kalap alá gyűjtése által, sokkal áttekinthetőbb lett volna a lajstrom.

Azt azonban meg kell adnunk, hogy az iskolai értesítők a fölvelt rendszer keretében rendkívül pontosan, sajtóhibák s egyéb tévedések nélkül vannak közzétéve. Minden soruk elárulja hogy *Melcsiczky Lajos* tanár- és könyvtárőrnek «az új rendezés és leltározás körül kifejtett önzetlen nagy fáradságát» méltán emelte ki az előszóban *Graeffel János* esztergomi cz. kanonok, gymnasiumi igazgató, e kötet közrebocsátója.

Csupán egy helyt van hiba a vezérszóban. Az 553. lapon a «Programm des k. k. Obergymnasiums zu *Iglau*» előtt *Igló* áll

¹ Ez a Treutschke-féle rendszer, mely egész Németországban az iskolai értesítőkre el van fogadva.

vezérszó gyanánt. Holott Iglónak német neve Neudorf; Iglau pedig Morvaországban van.

Egyes szakok keretén belől, minden munkánál elől áll az író neve, anonym munkáknál a vélt íróé, zárjel között, vagy pedig gyűjtőmunkáknál a czím kezdő szava, pl. *Aktenstücke* und *Materialien*; *Allgemeine* historische Taschenbibliothek; *Animadversiones* stb.

Egyes kötetek római számokkal, míg a kötet-összegek arabszámokkal jelezvék. Alak, helynév, kiadó vagy nyomdász neve, évszám s esetleg az ajándékozó neve egészíti ki a leírást.

Nagyobb gyűjtőmunkáknál részletesen közli a lajstrom az egyes cikkek czimeit, mi nem dicsérhető eléggé, mert rendkívül elősegíti a kötet kiadásának egyik főczélját, t. i. a könyvtár használhatóságát. Már pedig, főleg közép- és főiskolai könyvtáraknál, nem a ritkaságok fölhalmozására, hanem mindenekfölött használhatóságra kell törekedni. «The college collections of books — olvassuk egy kitűnő munkában¹ — should be regarded as *instruments to be kept in use*, rather than as precious treasures to be stored up.»

Mindez igen szép, igen dicséretes, de nem tünteti föl a legnagyobb tanulságot, mely e kötet közzétételéhez fűződik. Azt a tanulságot mi abban látjuk, hogy előrelátó, tervszerű munka, csekély eszközökkel is nagyot lendíthet. Mert tudnunk kell, hogy ez az ezer lapnyi könyvjegyzék csak különnyomat a nagyszombati érseki főgymnasiumnak az 1879—1887. években kiadott évvégi értesítőiből.

Kilencz esztendőn keresztül, évenként néhány ivnyi lajstromot nyomtatott le az igazgató az értesítőben, s a készen álló szedéssel még egy csomó példányt készíttetett. Ekkép az intézet pénztárának minden erősebb megterhelhetése nélkül, kitartásával s előrelátó számításával lehetővé tette, hogy az intézet nagy könyvtárának oly teljes és kimerítő lajstromával lepje meg a közönséget, melyhez fogható eddigelé egy sincs a hazában. Követésre méltó példa, melyet nem ok nélkül emelünk ki. Közművelődésünk érdekében nagyon óhajtanánk, hogy az itt adott példa minél előbb követőkre találjon.

¹ Public libraries in the United States of America; their history, condition, and management. Washington, 1876. I. 60.

Nem mondhatnók, hogy az iskolai könyvtárak czímjegyzékei kiadásában eddigelé semmi sem történt volna. De sehol sem ment ez végbe oly gyakorlati módon, mint Nagyszombathban.

Összeállítottam az iskolai könyvtáraknak az iskolai értesítőkben megjelent czímjegyzékeit, s azokat im itt közlöm, részint tájékozás végett, részint a célból, hogy megtegyem rájuk vonatkozó észrevételeimet:

A Csepreghy-könyvtár (512 kötet lajstroma.) — Az *aradi* m. k. állami tanítóképezde ötödik értesítője 1879—80.

Az ifjusági könyvtári könyvek jegyzéke (Dr. Márki Sándortól). — Az *aradi* kir. főgymnasium és főreáliskola értesítője, 1884—85. melléklete gyanánt; 56 lapra terjedő füzet.

Népkönyvtár (lajstroma), Bocskay Kristóftól. — A *bajai* m. kir. állami tanítóképezde értesítője. 1877—78.

* «A vallás- és közoktatási miniszter rendelete folytán 1877. okt. havában alapítottatott meg a népkönyvtár, melynek olvasóileg inkább a növendékek szülei és azok ismerősei voltak. Minden kötet elolvasásáért az illető előlegesen 1 krt fizetett olvasási díj gyanánt, neve, kivétel és visszahozatal napja, a könyv czíme és száma az e célra készített rovatozott naplóba vezetettet, mely egyszersmind a bevétel ellenőrzésének naplójául szolgált.» A népkönyvtár összesen 124 művet sorol föl.

Tanítói könyvtár leltára (200 kötet; értéke 443 frt 63 kr.). A növendékek könyvtárának leltára (156 kötet; értéke 57 frt 3 kr.). — A *baróthi* gazdasági szakosztálylyal megtoldott felső népiskola első értesítője, 1872/3—1877/8.

A tanári és ifjusági könyvtár leltára — A *beregszászi* polgári fitanoda értesítője, 1874—5.

Leltár, a) Tanítói könyvtár. b) ifjusági könyvtár (értéke 135 frt.) — A *beregszászi* polgári leányiskolának és nőipartanodának értesítője, 1881—82.

Könyvtár (lajstroma). — Értesítő a *budapesti* m. k. állami felsőbb leányiskola 1879—80. tanévérről.

A «Toldy-könyvtár» magyar régiségei és ritkaságai. I. közl. Thewrewk Árpádtól. — *Budapesti* II. ker. kir. egyetemi főgymn. értesítője 1881—82. (Teljes könyvczímek.)

A községi elemi népiskola könyvtára. I. Tanító-könyvtár. II.

Népkönyvtár. III. Ifjúsági könyvtár. — *Csáktornyai* községi elemi népiskola ért., 1883—84.

A csiksomlyói gymn. kölcsönkönyvtár, Szabó Istvántól. — *Csiksomlyói* r. kath. főgymn. ért., 1877—78.

A csiksomlyói r. kath. főgymn. tanári könyvtárának szaklajstroma, Glósz Miksától. I. II. közl. (folytatása a jövő évben.) — *Csiksomlyói* r. kath. főgymn. ért. 1886—87., 1887—88.

* E lajstromot megelőzi: «A csiksomlyói r. kath. főgymn. tanári könyvtárának vázlatos története» Glósz Miksától. -- Ugyanott, 1885—86. 3—37. l.

A tanári- és az ifjúsági könyvtár leltára. — *Czeglédi* polgári fi- és leányiskola ért., 1878—79.

A debreczeni községi főiskola könyveinek címjegyzéke. — *Debreczen* város főreáliskolájának ért. 1883—84.

A debreczeni főreáliskola ifjúsági könyvtárának jegyzéke. Összeállította Beczner Frigyes. — *Debreczeni* főreáliskolai ért. 1885—86. (Külön is megjelent).

A főgymnasium ifjúsági könyvtárának catalogusa. — Értesítő a pannonhalmi szent Benedekrend *esztergomi* főgymnasiumáról, 1887—88.

* Az ifjúsági könyvtár két részből u. m.: a felső és az alsó osztályok könyvtárából áll. Összes tartalmuk 1908 mű, 3083 kötet, 249 «duplánya». Összes értékük 5963 frt 29 kr. Az eredeti catalogus czédula-rendszer szerint teljes könyvészeti czímmel van összeállítva.

Az ifjúsági könyvtárban lévő könyvek betűrendes sorozata. -- *Győri* m. k. állami főreáliskola ért., 1884—85.

(«Mint egyik fontosb mozzanatot könyvtárunk fejlődésében, a könyvtár betűrendes (általános és tudományi szakok szerinti) címjegyzékének kinyomatását kell még föltüntetnem, mely e folyó tanév végén fejeztetett be.») — *Iglói* ág. h. ev. főgymn. évi jelentése, 1882—83. 46. lap.

* Bizonyára külön jelent meg.

Pót-címjegyzék. Betűrendes címjegyzéke azon műveknek, melyekkel a gymnas. könyvtár 1883 óta gyarapodott, kiegészítve azokkal is, melyek az 1883-ban megjelent catalogusból kimaradtak. — *Iglói* ág. h. ev. főgymn. ért. 1884—85.

Könyvtár (leltára.) — *Kassai* állami közép ipar-iskola tudó-

sítványa, 1879—80. s újra lenyomatva az új szerzeményekkel együtt (értéke 1028 frt 90 kr.) 1881—82.

Tanári könyvtár (256 mű; értéke 277 frt 44 kr.); szegény tanulók könyvtára (49 mű; ért. 240 frt 18 kr.); ifjúsági könyvtár (480 mű; ért. 461 frt 30 kr.) leltára. — *Kassai* polgári fiu- és leányisk. ért., 1882—83.

Az iskola ifjúsági könyvtára. (Ujonnan alapítva; alapítása leírva; mindössze 150 kötet). — *Kecskeméti* községi polgári leányiskola tudósítv., 1876—77.

Régi magyar könyvek intézetünk könyvtárában. Nagy Ferencztől. — Értesítvény a *kecskeméti* ref. lyceumról, 1881—22. és 1882—83. (Teljes könyvészeti czímek.)

Jelentés a halasi reform. egyház levéltárának berendezéséről, 1879. évi márczius 6. napján, Csontó Lajostól. — *Kis-kun-halasi* h. h. lyceum ért., 1878—79.

* A levéltár története, s iratainak ismertetése nagy általánossággban. Az egész levéltár darabjainak összes száma 22,263.

Tanszer-gyűjtemény. I. Tanári könyvtár (240 kötet). II. Ifjúsági könyvtár (174 kötet). — *Kolozsvári* felsőbb kereskedelmi iskola I. ért. 1878—81.

A) A könyvtár ismertetése. B) A nyomda ismertetése Koncz Józseftől. — *Marosvásárhelyi* h. h. főtanoda értesítvénye, 1876—77.

Gründung, Entwicklung u. jetziger Stand der Gymnasial-Bibliothek in Mediasch. — *Medgyesi* ág. h. ev. gymnasiumi ért. 1863—64.

A könyvtár (leltára). — *Miskolczi* polgári iskolai I. ért., 1876—77.

Könyvtár (lajstroma). — *Miskolczi* ref. felsőbb leánynevelő-int. ért., 1887—88.

A munkácsi kir. államgymnasium tanári könyvtárának leltára. Összeállította Simsa Kornél. — *Munkácsi* kir. államgymn. ért., 1885—86. 3—53 l.

Tanári-, ifjúsági-, segélyzőkönyvtár (lajstroma). — *Nagyróczei* polgári isk. II. ért. 1877—78.

A nagyszombati érseki főgymnasium könyvtára (Melesiczky Lajostól.) — *Nagyszombati* érseki főgymn. ért. 1879—87.

Catalogulu cartiloru bibliotecei mariane. — *Naszódi* görög kath. főgymn. programmja, 1872—77.

Tanári könyvtár (150 kötet); ifjusági könyvtár (226 kötet) leltára. — *Pápai* polg. leányiskola ért., 1879—80.

A tanári könyvtár leltára. — A zircz-csisztercezi rend *pécsi* főgymn. jelentése, 1885.

A pozsonyi evang. lyceum könyvtárában lévő ősnymtatványok (incunabula) és néhány más régi s érdekesebb mű ismertetése, Harmath Károlytól. — *Pozsonyi* ág. h. ev. főiskola ért., 1877—78. (Teljes könyvczímek.)

A pozsonyi ev. lyceum kéziratgyűjteményének ismertetése, Harmath Károlytól. — *Pozsonyi* ev. főisk. ért., 1878—79. (Teljes könyvészeti czímek.)

Könyvtár jegyzéke. Az iskolai értesítők G) és a vegyesek H) csoportjának kivételével. Ifjusági könyvtár. — *Pozsonyi* kereskedelmi akadémia III. évi jelentése, 1887—88.

Népiskolai könyvtár (510 darab). A községi tanítói könyvtár könyveinek jegyzéke (446 kötet). — *Rév-Komárom* községi népiskolájának évkönyve, 1882—83.

Fachwissenschaftlicher Katalog der Bibliothek des Gymnasiums in Schässburg mit einer Einleitung über deren Entwicklung, zusammengestellt von Wilhelm Berwerth u. Theodor Fabini, Gymnasiallehrer. I. II. III. u. IV. Theil. — *Segesvári* ág. h. ev. gymn. programmja, 1879—80. 80—81, 81—82 és 82—83.

Könyvtár (jegyzéke). — *Sopron* városi felső leánytanodának X. értesítője, 1880—81.

A sümegi reáliskola könyvtárának névjegyzéke, I. rész. Hauszer Jánostól, II. rész. Földi Jánostól. — *Sümegi* reáliskola ért. 1880—81. és 81—82.

Könyvtár (leltára). — *Szabadkai* állami tanítónőképezde ért., 1877—78.

Tanári könyvtár. Ifjusági könyvtár (jegyzéke és leírása). — *Szabadkai* községi főgymn. ért., 1881—82.

Könyvtár. — *Szatmári* h. h. gymn. ért. 1883—84.

* A magyar nyelvű hazai nyomtatványok Szabó K. Régi magyar könyvtárának számaira való utalással, a nem magyar nyelvűek czímök szerint felsorolva.

Könyvtár (leltára). — *Szegedi* polgári fiúiskola ért., 1874—75. és 75—76.

A tanári könyvtárnak jegyzéke 1871/2—1883/4. Az ifjúsági könyvtár s a szertárak jegyzékei. — *Székely-Udvarhelyi* királyi állami főreálisk. XIV. ért., 1884—85.

A) Az ifjúsági könyvtárak kezelési szabályzata (Kiadta a városi iskolaszék).

B) A belvárosi fitanoda ifj. könyvtárának leltára. — Értesítő a *székes-fehérvári* városi iskolákról, 1884—85.

Az ifjúsági könyvtár betűrendes jegyzéke. — A czistercezi rend *székesfehérvári* főgymn. ért., 1885—86.

* A könyvtári jegyek is föl vannak tüntetve benne.

Könyvtár (leltára). — *Szombathelyi* polgári leányiskola, 1880—81.

A főgymnasiumi tanárkar könyvtára, dr. Edelmann Sebőtől. — *Szombathelyi* kir. kath. főgymn. ért. 1883—84.

A könyvtárak állapota a) tanári könyvtár; b) ifjúsági könyvtár, Gúta Józseftől. — *Trencsényi* állami felsőbb leányiskola ért., 1879—80.

Az ungvári kir. kath. főgymnasium tanári könyvtárának kimutatása, Schürger Ferencztől. — *Ungvári* kir. kath. főgymn. ért., 1886—87. és 87—88.

Könyvtárak: a) tanári könyvtár, b) ifjúsági könyvtár, c) szegény tanulók könyvtára. — *Zenta* városi községi gymnasium ért., 1877—78.

Könyvtárak: a) tanári-, b) ifjúsági-, c) szegény tanulók könyvtára (össz. 1262 kötet.) — *Zenta* városi összes községi tanintézetek évi ért., 1878—79.

Tanári könyvtár jegyzéke összeállította dr. Bäümel Ede. — *Zombori* áll. gymn. ért., 1884—85.

Mind ezen könyvtárak címjegyzékeinél egy fontos és tanulságos szempontra hívom föl az érdekeltek és érdeklődők figyelmét. Ezek között ugyanis alig egy-kettőben vannak föltüntetve a *duplumok*. Pedig a könyvtárakban többszörösen meglévő példányok közzététele a gyűjtemények szaporítása szempontjából első rendű fontosságu. Mert a különböző könyvtárak közti *csereviszony* megindítására, a készletben lévő duplumok ismerete: *conditio sine qua non*.

A történelem újabb módszertana sokat gazdagodott természet

tudományok terén érvényesülő módszerek tanulmányozása által. En ezúttal szintén a természettudományok köréből meríték tanulságot a bibliotheconomiára.

Dr. Mártonfi Lajos szamosujvári tanár, az Orsz. középiskolai tanár-egylet közlönyének 1882—83. évfolyamában, majd egy iskolai értesítőben¹ «A természetrajzi gyűjtemények gyarapítása csereviszony által» cím alatt, tisztársaihoz intézett lelkes fölhívást tett közzé, melyben egyebek közt ezeket mondja:

«Van-e ország természeti kincsekben gazdagabb, mint hazánk? Bizonyára nincs.

És van-e hazánknak olyan középiskolája, melynek közelebbi vidékén ilyen természeti kincsek ne fordulnának elő?

Alig hiszem, hogy volna!

Mennyi érdekes anyag hever szerteszét fölhasználatlanul és veszendőnek engedve a szabad természetben vagy pedig hiábavaló porlepte lomot képezve valamelyik iskolai gyűjtemény zugában.

És *panaszkodunk sovány évi álltalányokról*, tanszerek hiányairól! És van még ma is középiskola, a hol híre-hamva sincs a természetrajzi gyűjteményeknek!

Hát mire valók a szabadban lévő kincsek? Vagy azt várjuk, hogy maguktól sétáljanak be gyűjteményünk fiókjaiba?

A természet a különböző vidékeken előforduló sajátosabb termékeit első sorban az illető vidékeken levő vagy ahhoz legközelebb eső középiskolák tanárai és tanulói volnának hivatva összegyűjteni.

Gyűjtsük hát össze és gyűjtsük tanítványainkkal is rendszeresen évről évre az ilyen anyagot, válaszszuk ki hozzá muzeumnak azon fölös számú darabjait, melyek tökéletesen nélkülözhetők és kész lesz a *cserepéldány-gyűjtemény*, megkezdhetjük a csereviszonyt, értékesíthetjük az eddig érték nélkül heverő anyagot.»

Dr. Mártonfi kifejti ezután, mikép lépett csereviszonyba a kolozsvári, debreczeni, landorfejérvári, bécsi, berlini, bonni, brüsseli mexicói természettudományi intézetekkel s tanszer-árusokkal s ekkép szegényes dotatiója mellett is, tisztán ügybuzgalma révén, csere útján gazdagon gyarapíthatta a szamosujvári algyimnasium gyűjteményét.

¹ A Szamosujvár városi örmény kath. nyilvános algyimnasium XII. tudósítványa az 1886—87. tanév végén.

— Azt hiszszük, középiskolai könyvtárnokaink aránylag kevesebb fáradsággal s mégis jutalmazóbban léphetnének csereviszonyba egyéb könyvtárakkal s antiquariusokkal.

De halljuk csak mit mond még az a távol vidéken élő lelkes ember, a saját tapasztalatain alapuló csereberélésről: «Ha csereviszonyba lépünk, — úgymond — kevés postaköltséggel, évenként szép, instructiv tárgyakkal egészíthetnők ki gyűjteményeinket. Ki-ki saját szája íze szerint, gyűjteményeinek hiányaihoz mértén közölheti kívánságát s az a szó szoros értelmében vett kollega bizonyára ki fogja tudni választani a küldendő anyagot, figyelve nemcsak arra, hogy mit, hanem arra is, hogy milyet küld. Meg vagyok győződve, hogy mármaros-szigeti kollegánktól pl. szebb és használhatóbb kőso hexaédert kapunk, mint a minőt valamelyik tanszerárusnak a «diszpeldányok» törmelékéből, hulladékaiból összeállított és jó drága iskolai gyűjteményében találunk.

A csereviszony életbeléptetése céljából óhajtandó volna, ha a cserébe bocsátandó objectumokról katalogust állítanánk össze, s azt évről évre közzetennők az iskolai értesítőben. Még jobban megkönnyítenők a dolgot, ha egyszersmind saját kívánságainkat is lejegyeznők. Az iskolai értesítőben évről évre azután könnyű volna változtatásokat tenni e jegyzéken, a szerint, a mint a kínálat és kereslet tárgyai változnának. Óhajtandó volna továbbá, hogy az így készült jegyzéket külön lenyomatban is megküldjük egymásnak.»

S dr. Mártonfi nem marad a pusztá szónál. A mit czikkében óhaj gyanánt fejez ki, azt már czikke mellékletében megvalósítja, a mennyiben négy lapnyi terjedelemben «jegyzéket» tesz közzé «a szamosujvári gymnasium természetrajzi gyűjteményének főlős számu, cserébe bocsátandó darabjairól».

Im, itt közöltem a receptet, a mely szerint, mutatis mutandis, legkevesebb költséggel, s legeredményesebben lehet gyarapítani az iskolai könyvtárakat.

Lássanak hozzá középiskolai könyvtárnokaink az őrizetökre bízott gyűjtemények duplumainak kiválogatásához, s tegyék közzé lajstromukat az évi értesítőben, még pedig *külön*, tehát ne úgy, mint a most ismertetett nagyszombati könyvjegyzékben látjuk, hol a szövegben elszórva jelölik meg a duplumokat s ennél fogva csak bajosan, ezer lap átolvasása után, lehet kiböngészni a duplumokat.

Az értesítők minden tanintézetnek megküldetvén, menten megeredhet a csereviszony a különböző könyvtárak közt. Az illetőknek nem lesz többé okuk meddő panaszra «a sovány évi átalányok» miatt: a csereviszony költség nélkül dúsan fogja gyarartani a könyvtárak anyagát.

Szóval, a mai világban nemcsak a pénzen fordul meg egyesek valamint intézetek boldogulása, hanem a kitartó szívóssággal végzett *munkán* is. Ha könyvtárnokaink férfiasan megragadják a dolog végét, a nagyszombatiak példáján indulva, az intézet csekély pénzáldozatával apránként kiadhatják az illető könyvtár teljes címjegyzékét; valamint a duplumok közzétételével lehetővé téve széleskörű csereviszony megindítását: olcsó áron hatványozhatják a gondjaikra bizott közkinccsek értékét.

Tekintetbe véve, mily szoros kapcsolat van az általános művelődés és a könyvtárak állapota között: komoly meggyőződésünk, hogy ama rendszabályok foganatosítása, főkép a vidéki közművelődés ügyén, egyszerre nagyot fog lendíteni. Quod faxit Deus!

RITKA XVI. SZÁZADBELI NYOMTATVÁNYOK A KASSAI VÁROSI LEVÉLTÁRBAN.

Közli : J. KEMÉNY LAJOS.

Kassa város levéltári helyiségében néhány száz kötetre menő könyv, mint városi tulajdon, van elhelyezve. E könyvek egy része a társ-törvényhatóságok kiadványai, u. m. évi jelentések, szabályrendeletek, kis részben városok vagy vármegyék monographiai, ajándék útján került Kassa birtokába; a «Századok»-nak az 1875-ik évtől folyó kötetei s más kiadványokhoz, mint alapító tag jut hozzá: a törvényeknek nagy sorozata valószínűen vétel útján jutott birtokába; egy helyi hírlapkönyvtárnak is a magja megvan benne s az 1848—49-dik évi forradalmi, helyi vonatkozású falragaszoknak majdnem teljes gyűjteménye őriztetik ugyanitt az 1831-ki járványra vonatkozó kisebb nyomtatványokkal együtt: néhány darab XVI. és XVII. századbeli könyv is található, melyek közül néhányat Szilágyi Sándor a «Századok» 1882-ik évi folyamában felsorol. Nem emlékszik meg azonban egy XVI. századbeli negyed-rétű kötetről, mely 19 darab apró nyomtatványt, Zeitung-okat, köztük egy magyar vonatkozásút is, tartalmaz u. m.:

1. «Ein andere Christliche | Tröstliche Predigt am Sech-tzehenden Sontag nach der allerhailigsten Dreyfaltig kait ober dem Euangelio von dem erweck'ten Jüngling der Wittiben Sun zu Naim fast mit der vorigen | vherein stimmende.» (Metszet, mely a naimi ifjú föltámasztását ábrázolja; ettől balra: «Tolluntur iusti pauci suspiria | fundunt, | Iratumque stu|dent Conciliare | Deum.» Jobbra: «Der Grecht wird | von dannen ge|nummen | Wenigsich dr umb mit Gott bekummern.» Alatta: «Mors, ianua vitae».) A lapok számozatlanok, az utolsó előtti nyomtatott oldalon «GIII.»; az

utolsó nyomtatott lapon pedig : «Gedruckt zu Prag durch Georg Melantrich von Auentin Im Jar | nach Christi vnsers Erlösers | Geburt Dausent Funff | Hundert vnd Funff | vnd Sechzig.» Végül egy üres lap.

2. «Eine Erschreckliche Propheceyung vnnd Weyssagung Lactantij Firmiani eines sehr gelerten Mannes welcher gelebt vnd geschrieben wol für zwölf hundert Jaren etwan ein dreyhundert Jar nach Cristi Geburt Von dieser vnser jetzigen bösen zeit vnd Jüngsten Tage vnnd das derselbige jetzt nahe vnnd gleich vor der Thür verhanden ist. Auss der Lateinischen Sprach in Deutsche bracht vnnd in Druck geben Durch Casparum Füger wonhaftig zu Dreszden.» Az utolsóelőtti lapon «A III.» s az utolsón : «Gedruckt zu Erfurt durch Conradum Dreher vnd Hans Becke.»

3. Keretben : «Von zweyer|ley menschen Wie sy | sich in dem glauben halte | sollen vnd was der sey.» Az utolsó előtti lapon «a III.»

4. Keretben : «Von eynsetzung vnnd ordnung der diener der Kirchen das ist der gemaine An den Ersamen vñ weysen Rathe der Stat Prage des Böhemschen Landes. Auss dem Lateyn in das Teütsch gebracht vnnd gezogen im Jar 1524. Martinus Luther. Wittenberg.» Az utolsóelőtti nyomtatott lapon : «H II.» ; az utolsó nyomtatott «Finis. Anno dñi MD. 24.»

5. «Deüttung der | zweu grewlichen figuren in Bapst|esels zu Rom uñ Münchkalbs zu Frey|berg in Meyssen funden | Philippus Melancton | Doct. Martinus Luther. | Wittemberg | M.D.XIII.» (Két torzképpel.)

6. «Zweu und dreissig Arti|ckel, die allgemeinen Religion vnd | Glauben belangend, von den | Theologen der hohē Schul | zu Löven, gantz neulich | aussgangen. | Anno M.D.XIV. | 1. Ti. 3. | Ir thorheit wirt yederman offenbar | werden.» Végén : «Geben zu Brussel den XIII. tag des Monats Martii, Anno Domini 1545.»

7. «Eyn new warhaftig vnd wunder|barlich geschicht oder hystori | vou Jörgen wagner zu Mün|chen in Bayern als eyn Ketz|er verbrandt im Jar | M.D.XXVII.»

8. «Des Babsts Hercules | wider die Deudschen | Die auch vor dieser zeit nicht haben wollen dem | Babst beide die Christ-lichen und des heiligen | Römischen Reichs freiheit vnd dignitet | vbergeben. | Durch | Johannem Kymeum.» Alatta emberi alakza-

tokat ábrázoló kép, mely fölött: «Nicolaus Cusanus.» A könyv hiányos.

9. «Beschreybung von dem Armen elenden vergenglichen Menschlichen Leben. Item: Von den Jetzigen bösen vnd letsten Weltkindern die in allen sünden vnnnd schanden in allen lastern vnd bösen tugenden dahin leben Das guet verachten dem bösen aber nachfolgen etc.: Durch Heinricum Paumgartner von Nürnberg auffss kürtzezt in Teutsche Reimen gebracht dem gerechten zum dem gottlosen aber zur schmach vnnnd Ewigen verdammus. Zu sondern Ehren in Druck gegeben. Dem Edlen vnd Vesten Herrn Wolfgang von Verzagt Röm. Kay. Mt. etc. Rath vnd Österreichischen Hoffsecretari etc. Meinem Groszgünstigen Herrn. Gedruckt zu Wienn in Österreich durch Blasii Eberi verlassene Witib im 1573. jhar».¹

10. «Allegoria Das ist Ein Beschreibung des Vogels Pelicani der sein selbs Hertz verwundet vnd mit dem Bluet seine Junge von der Schlangen getödtet besprenget vnd widerumb lebendig macht Gedeutet auff die Bluetvergiessung Christi vns Menschen zu Erlösung beschehen Reimweisgestelt. Zu Ehren Dem Edlen vnd Ehrnuesten Hieronymo von der Aw Burger und des innern Rath in Wienn Meinem günstigen Herrn. Durch Johanuem Xenodochium Studiosum. Gedruckt zu Grätz in der Steyermark Im 1580. Jar.»

11. «Sehr gewliche erschröckliche vorvnerhörte warhafftige Newe zeytung was für grausame Tyranney der Moscouiter an den Gefangenen hinweggeführten Christen auss Lyfland beide an Maßen vnd Frawen Junckfrawen vnd kleinen Kindern begeht vnd was täglichs schadens er jnen in jrem Land zfüget Beyneben angezeygt in was grosser gefahr vnnnd noth die Lyflender stecken. Allen Christen zur warnung vnd besserung jres Sündtlichen lebens auss Lyfland geschriben vnd in Druck verfertigt.» Kép s alatta: «Zu Nürnberg bey Georg Kreydlein. M.D.LXI.»

12. «Römischer Key. Ma. Mandat vnd warnung an alle die von der Ritterschafft im heiligen Reich Deutscher Nation Das

¹ A «Katalog der Historischen Ausstellung von wiener Buchdruck-erzeugnissen 1482–1882. Wien. 1882.» nem tud róla, hogy ekkor Eber Balázs özvegye folytatta elhunyt férje üzletét.

sich keiner den Erklerten | Echtern oder jrem Receptatorn | oder Heger anhengig | machen solle». Német császári czimer s alatta : «1567.»

13. «Vorwarnung des durch | leuchtigen Hochgebornen Fürsten vnd | Herren Herren Johannis Wilhelm Herczogen zu | Sachsen etc. Auff die anforderung Wilhelm von Grum|bach an die so sich jetzo von wegen der Kay. May. in | der Statt Gotha vnd Schlosses Grim|menstein enthalten. Actum | am 10. Januarij | Auch | Auff vnd abforderung | des Schlosses Grimmenstein vnd Statt Gotha sampt allen Lehenleuten vnderthonen vnd ein|wonern so jetziger zeit sich darinnen enthalten. Von we|gen der Römischen Keiserlichen May. Und der | Churfürsten Hertzogen Augusten zu Sach|sen geschehen den 25. Januarij. | M.D.LXVII.»

14. «Kurtze Verantwor|tung des Churfürsten zu Sachsen Hertzo|gen Augusti etc. Etlicher ertichteten vnwarhafftigen beziichtigung halben so durch die erklerten Ech ter vnd jren Receptatorn wider S. Churf. G. ausz|gebreitet wordē als oh dieselbige vnter dem schein | gegenwertiger von wegen den Key. May. vnd des | Heiligen Reichs beuohlenen Execution die wahre | Christliche Religion ausrotten. Die Grauen Her|ren und vom Adel verdrucken auch Hertzo|gen Johannis Friedrichen von Sachsen gewesene Lande vnd Leute an sich | bringen wolte etc. | Anno M.D.LVII.»

15. «Die Ander wolgedenck|würdige Verzeichnusz desz neu|lichsten plötz|lichen Wegzugs vnd Reysz desz groszmechtigsten Für|sten vnd Herrn Herrn, Heinrichen desz dritten, Königs in Franck|reich vñ Polen etc. Ausz seiner Maiestat Polnischen Reich durch | Italien in Franckreich : kürztlich ausz den Copien der Brieffen, so | beiderseyts, so wol von irer Königlicher Maiestat an desz | Reichs Råht, als deren an ire Kön. vnd auch | Kay. May. zugeschrieben vnnd ge|wächselet worden, zu er|lehnren. | Mit angehenckter eygentlicher vnd lustiger | Beschreibung der Stattlichen Hochgedachten Königs | Empfångnusz zu Wien : Vnd insonderheit desz herrlichen vnnd | kostbaren Triumpffs, seiner hohen May. in dero eynzug, zu freu|denreicher Ehrerzeygung vnnd Glückwünschender | Wolkunfft von der Signorie zu Venedig | gehalten. | Alles ausz Lateinischen vnd Italienischen Originalen | trewlich verteu|tschet. | Anno M.D.LXXIII.»

16. «Newe Zevtung | Warhafftige vnd gründliche Beschrei-

bung So |jetzt dises lauffenden | 1577. Jars den 24. Augusti des-
gleichen den 21 Septembris vnd 12 Octobris sich in Antdorff mit
zerschlaiffung | des Castells oder Vestunge vnd andern Niderlen-
dischen | Ständen verlossen vnd weitlers derselben Landen laut
etlicher warhafften schreiben so fürnemlich einer hohen Person
was sich ferners eraignen möchte Schriftlich ver|trawt Letztlichen
wirdt auch hierinn vermeldet was sich in kurtzen zeyten zu
Königsperg in Preussen vnd Preszla des|gleichen Dantzic vnd
Lübeck zugetragen Alles in | kurtz zusammen verfasst vnd in
Truck | gegeben. | Durch Bernhart Mayer von Augspurg. |
M.D.LXXVIII.» Végén: «Erstlich Gedruckt zu Franckfurt».

17. «Grundlicher Warhafftiger Bericht vnd zeytung von den
Todt | Caroli des neunnden Königs in Franckreich, so beschehen
ist an dem Heyligen | Pfingstag, im Jar. 1574. Darneben auch
gemelt etliche verloffne | Kriegssachen so sich biszher verlossen
haben, sampt | anderen zufellen | in Franckreich. | M.D.LXXIII.»

18. «Newe Zeyttung von dem Tyrannen des Türckischen
key'sers Hauptman mit sambt einem Münch | Pauliner Ordens, was
sie zu Ofen vnd | Pescht gehandelt haben». Alatta egy nyargaló
kopjas török. (Az újságlap Buda 1541-ik évi ostromáról ír króni-
kaszzerűen.)

19. «Newe zeitung ausz Franckreich. | Warhaftige erklerung |
vnd gründtliche Beschreibung, was sich | verlauffen vnd zugetragen
in Kriegshandlung zwischen dem Durchleuchtigen vnd Hochgebor-
nen Fürsten vnd Herrn Herrn Casimiro Pfaltzgrafen beim Rhein
etc. Vnnd seinem Anhang | Gegen dem König von Frankreich vnd
dem Hertzogen | von Gwyse. Auch von der grossen Schlacht vnd
Ni|derlag des Königs geschehen in disem |jetzt|lauffenden Tausent
fünffhundert | sechvndsibentzigisten Jar».

A három-négy újjnyi kötetnek egykorú, pergamenkötése van.

HOL ÉS MIKOR HALT MEG HUSZÁR GÁL?

DR. KOMÁROMY ANDRÁSTÓL.

A magyarországi hitújítás történetében Huszár Gál kétségtelenül kiváló helyet foglal el.

Hogy mily sikerrel terjesztette országszerte a reformatió tanait, leginkább bizonyítja az az erélyes üldöztetés, mit egyházi és világi hatóságok részéről indítottak ellene, s bár a nép, melynek prédikált, mindenütt pártjára kelt, sőt kassai fogsága alkalmával a városi polgárok és a magyar katonaság föllázadva üldözői ellen börtönéből is kiszabadította ¹ s gyakran tekintélyes emberek emeltek szót érdekében, mindamellett sehol sem volt maradása s 1555-től 1563-ig négy ízben kellett menekülnie hatalmas ellenségeinek boszúja elől.

Ez idő alatt Óváron, Kassán, Debreczenben s végre a komáromi csajkás vitézek között hirdette az új tanokat, nem csekély gondot okozva pártfogóinak, hogy Oláh Miklós vagy Verancsics kezeitől megóvhassák.

Komáromból az 1563-dik év elején Nagy István, a csajkások kapitánya segítette elő menekülését. ² Hová ment ezután? Bizonyosan meg nem mondhatjuk. Nem tudjuk hol s mikor született; mindezeideig titok volt előttünk halálának helye és ideje. A fennmaradt adatok csak szenvedései, viszontagságteljes életéről tanuszkodnak, de nincs nyoma, hogy valaha nyugodtabb napokat látott volna.

Azok, kik eddigelé életkörülményeinek földerítésével foglal-

¹ V. ö. Szabó Károly: Huszár Gál életéről s nyomdájáról. *Századok* 1867. 146. s kll. Fraknoi: Vilmos Huszár Gál Óváron. Kassán, Komáromban. *Századok* 1876. 22. l.

² Fraknoi id. m. 32. l.

koztak, s köztük a mult század végén Klanicza Márton evang. pap, napjainkban pedig Révész Imre és Szabó Károly, egyetértenek abban, hogy 1570 körül komjáthi pap lett s mint Szabó Károly bebizonyítja még 1574-ben is ott élt és működött sőt hamvai is valószínűleg komjáthi földben nyugsznak.

Hogy Huszár Gál a mondott időben valóban Komjátiban tartózkodott, azt Révész Imre, illetőleg Szabó Károly Bornemisza Péternek 1574-ben kiadott énekeskönyve tanúsága szerint, melynek *«nyomtatása Comiatin kezdetett Huszár Gál által»* igen alaposan következteti, sőt hogy komjáthi nyomdája még 1574-ben is virágzott, Szilvás Ujfalvi Imrének 1662-ben kiadott énekeskönyve után teljes bizonyossággal elfogadhatjuk.¹

Ezek az adatok azonban Huszár Gálnak komjáti papságára vonatkozólag magukban véve bizonyítékot nem szolgáltatnak, mert tudjuk, hogy Debreczenben is működött e lankadatlan buzgalmu ember vándornyomdája, anélkül, hogy az ottani protestáns gyülekezetnek maga Huszár Gál prédikátora lett volna.

A véletlen folytán nekem oly bizonyítékok jutottak kezeim közé, melyek mig egyfelől e kérdést illetőleg minden kételyt eloszlatnak, megerősítve Klanicza Márton, illetőleg Révész és Szabó Károly föltevéseit, addig másfelől Huszár Gál további sorsára vonatkozólag is eddig ösmeretlen adatokat szolgáltatnak.

Találtam ugyanis az országos levéltárban a Thurzó-féle iratok között bizonyos — a XVI-dik század második feléből származó följegyzéseket, melyek ghimesi báró Forgách Imre arany sarkantyus vitéz, Trencsén vármegyei főispán kézírata után egykorulag másolva² jó részben magukban véve is érdekes genealogiai adatokat tartalmaznak ugyan. *de helylyel-közzel históriai becses* is birnak.³

¹ Szabó Károly: Régi magyar könyvtára 95. 332. sz.

² Forgách Imre második felesége Zrinyi Katalin, a szigetvári hős leánya volt, előbb Thurzó Ferencz hitvese s így Thurzó György nádor édes anyja volt. — Ez magyarázza meg, hogy e két családot közösen érdeklő följegyzések a Thurzók levéltárában is föltalálhatók.

³ Mocsáry Nógrád vármegyéről írott monographiájában egy pár adatot fölhasznált belőle. Erre hivatkozik Toldy. Ghimesi Forgách Ferencz váradi püspök magyar históriájában írott előszavában (Monument Hung. Hist. Script. XVI)., midőn annak halála napját Mocsáry illetőleg Forgách Imre föl-

E negyedrért hajtott naplószerüleg — bár az időrend szoros megtartatása nélkül vezetett följegyzések egyik lapján a következő sorok olvashatók:

«Anno 1573 die 26 februarii, donavit me Deus meus immensae misericordiae filiola infante, ex mea amantissima Coniuge domina Elisabet de Perén caelo in albescente in diem 26 februarii hora tertia, in Castro nostro Gyimes. Cui nomen impositum Judyth. *Baptisata est in eodem Castro per Clarissimum virum dominum Gallum Huzár Concionatorem Comjatiensem praestantissimum Theologum die martii undecimo ejusdem anni.* Eimericus Forgách.»

Ebből kitűnik, hogy Huszár Gál 1573-ban valóban komjáti pap volt, s mint ilyen keresztelte meg Ghimes várában Forgách Imrének leánykáját.

Mikor jött Komjátiba? teljes bizonyossággal meg nem határozhatjuk; véleményem szerint azonban ez nem sokkal Komáromból való menekülése után történhetett. Az 1563-dik év után ugyanis nincs többé nyoma, hogy Veráncsics, vagy Zay Ferencz kassai kapitány üldözte volna őt s ennek legtermészetesebb magyarázata, hogy a Forgách család birtokán Komjáthin teljesen visszavonulva, biztonságban élt, üldözőinek karjai oda el nem érhettek s a földesúr báró Forgách Imre védszárnyai alatt zavartalanul folytathatta nyomdája segítségével hitterjesztői munkásságát. — Annyi bizonyos, hogy ha Gál pap Komáromból menekülván valamelyik nagyobb város, püspöki székhely vagy királyi őrség közelében hirdeti a protestáns tanokat, nem sokáig marad biztonságban, de az 1563-dik év után többé nem foglalkoznak vele, s az egyházi és világi hatalmasokra nézve nem létezik többé, valószínű tehát, hogy működése szűkebb körre s épen Komjáti és a körülötte fekvő vidék területére szorítkozott.

Ugylátszik, hogy belefáradt már a zaklatott, sanyaruságteljes életbe s nyugalomba vágyott. Ezt Komjáthin fel is találta, de vajjon nem tévednek-e Révész és Szabó Károly, midőn azt hiszik, hogy örök álmát is itt aluszsza.

jegyzése után 1577. január 19-re teszi. Megfoghatlan tehát, hogy Deák Farakas Forgách Zsuzsánájában (16 lap jegyzet) még 1588-ban is mint előről emlékszik róla.

A már többször idézett Klanicza Márton ugyanis azt állítja, hogy Huszár Gál Komjáti laktában Forgách Ferencz váradi püspöktől sok bántalmat szenvedett,¹ miután pedig a komjáti nyomda működésének 1574-ben vége szakad, Szabó Károly összefüggést lát e kettő között s azt hiszi, hogy Huszár Gál nyomdája épen ez üldöztetések következtében szűnt meg, mint nem sokkal utóbb a Bornemisszáé Semptén. Pedig a dolognak mint alább látni fogjuk más magyarázata van.

Egy mult századbéli író Ember Pál, Huszár Gált élete végén pápai prédikátornak sőt dunántúli superintendensnek tartja s véleményét Tóth Ferencz, Weszprémi sőt maga Bod Péter is elfogadta. Honnan merítette föltevését? Meg nem mondhatjuk, annyi bizonyos, hogy a miből látszólag következtetett, az a tárgyilagos kritika világánál meg nem állhat, mert mint már Tóth Ferencz is kimutatta, az a pápai pap, ki 1577-ben a hercegszöllősi zsinat végzéseit kinyomatta, nem *Huszár Gál* mint Ember Pál állítja, hanem *Huszár Dávid volt.*²

Tóth Ferencz ennek daczára elfogadja Huszár Gál pápai prédikátorságát, Révész Imre kitér e kérdés elől, Szabó Károly azonban, miután a nevet illetőleg magából a hercegszöllősi zsinat végzéseiből nyilvánvalónak látja Ember Pál tévedését, bebizonyítja, hogy hamis nyomokon jár s határozottan kimondja, hogy Huszár Gál pápai papságát történelmi valóságnak el nem ösmerheti (i. h.)

De bár Szabó Károly tudományát senki sem vonhatja kétségbe, s alaposságát a történetírás körül a kútfők fölhasználása tekintetében minkenkéi ösmeri, mindazonáltal a jelen esetben Ember Pál részén áll az igazság, *mert Huszár Gál élete végén valóban a pápai gyülekezet prédikátora volt, s hamvai is ott nyugsznak.*

Ezt pedig ismét a szóban forgó országos levéltári kéziratból tanulhatjuk, mely a következő sorokat tartalmazza:

«Anno MDLXXV 23. octobris dominus Gallus Huzár, Parens meus alter et amicus longe omnium carissimus. Theologus doctissimus Evangelii Dei concionator fidelissimus

¹ Fabó András: Monum. Evang. aug. Conf. in Hung. III. 160.

² Szabó Károly i. h. 161. l. A különböző írók véleményét tüzetesen ösmerteti s bírálja. Ember Pál munkáját kiadta Lampe: Hist. Eccl. Ref. in Hung.

et indefessus, magno bonorum luctu ac dolore peste obiit in oppido Papa, die quem vir optimus et plane Divinus multo ante salvus ac incolumis sibi sumptuum futurum non semel vaticinatus fuerat. Emericus Forgách de Gymses.»

Látjuk tehát, hogy Huszár Gál 1575. október 23-án mint pápai pap halt meg pestisben, — Forgách Imre jól értesültségét lehetetlen kétségbe vonni; második szülőjének, legkedvesebb barátjának nevezi Huszár Gált, magasztaló szavakat használ jellemzésére, mikből a legőszintébb szeretet hangja mellett, a lelkesedésig menő tisztelet is átérzik.

Forgách Imre megemlékezése azonban nem pusztán az egyén szempontjából jellemzi ez érdemes férfiut, része van abban kora általános hitének, mely prófétai szellemet, látnoki erőt tulajdonított az *«igaz hit»* bajnokának, ki megjósolta magának a jövődőt. Ez mindenesetre tanulságos dolog lenne arra nézve, ki Huszár Gál életét s hitterjesztői munkásságát tüzetesebb tanulmány tárgyává teszi.

Ember Pálnak tehát igazat kell adnunk Huszár Gál pápai praedikátorságát illetőleg, bár lehetséges, hogy ez pusztán a véletlen dolga, és Szabó Károly nem fogadhatta el s józan kritikával nem volt szabad elfogadnia azt a következtetést, melynek alaptalanságát mindenki nyilván látta. — Tévedése tehát nem róható föl ellenfele érdemül, hanem pusztán a hiteles adatok hiányának tulajdonítható.

Hogy a komjáti nyomda működésének megszűnése tehát, szoros összefüggésben áll Huszár Gál pápai papságával, most már mondanunk is szükségtelen s aligha nem csalódik Klanicza Márton, midőn Forgách Ferencz váradi püspököt Huszár Gál üldöztetésével vádolja. — Nem lehet föltenni ugyanis, hogy Forgách Imre, ki maga protestáns volt,¹ az általa oly nagy mértékben becsült lekipásztort ne lett volna képes a saját birtokán megvédelmezni tulajdon testvérétől, ki különben is a maga korá-

¹ Ezt bizonyítja 1586-ban írott végrendelete (a nemzeti múzeum könyvtárában lévő gr. Forgách-család levéltárában), mindenképp pedig az a körülmény, hogy leányát Huszár Gál által kereszteltetetté. Nagy Iván is említi, hogy 1573-ban a Gergely-naptár befogadása ellen többek között a Trecsén vármegyei protestánsokhoz is levelet írt. Nagy Iván. Magyar. csal. IV. 206.

ban nagy szerepet vivő, előkelő államférfi lévén, nincs nyoma, hogy sokoldalú tevékenysége a protestáns papok s éppen testvér-öccsének kedvelt embere ellen is nyilvánult volna, ha csak az nem indithatta reá, hogy Imre urat éppen ő térítette ki a katolikus egyház kebeléből.

Véleményem szerint ugyanis, Forgách Imrének Huszár Gálra mondott eme szavai: «*Parens meus alter*», minden körülmények tekintetbe vételével helyesen csak ekkép magyarázhatók, s belőlük a főúr és a prédikátor között más viszonyra következtetést vonnunk nem lehet.

Forgách Ferencz különben a váradi püspökségnek csupán címét viselte, s a magyar ügyekbe való befolyását sohasem az egyházi téren, de fontosabb statuskérdéseknél érvényesítette. — E befolyásnak azonban Ferdinánd halálával vége szakadt, s az önérzetében megsértett, az udvar által mellőzött férfi már 1568-ban, megköszönve Miksa kegyeit, elhagyja Magyarországot. — Ezentúl pedig teljesen az erdélyi dolgok vették igénybe s Magyarországon a pártos urak közé számították.¹ Huszár Gál komjáti működésének lénypontja pedig éppen a 70-es évek elejére esik, az ösmeretes tényeket tehát Klanicza vádjaiival össze nem egyeztethetjük.

Huszár Gál Pápára való költözködésekor valószínűleg nyomdáját is magával vitte, de hogy a herczegszöllősi zsinat végzései halála után két évvel 1577-ben nyomattak-e, s hogy a pápai lelkipásztorságban utódja, Huszár Dávid, az ő fia volt-e? — jelenleg is eldöntetlen kérdések maradnak.²

¹ Toldy Ferencz. i. h.

² A tisztelt czikkíró úr becses közleményéhez, melylyel Huszár Gál halálának évét eldöntötte, legyen szabad hozzáadnunk azt, hogy a magyar történelmi társulat 1881. évi eperjesi kirándulása alkalmával, az eperjesi ev. Collegium könyvtárában napfényre került Huszár Gál, elveszettnek hitt Énekes könyvének egy teljes példánya, mely 1574-ben hely nélkül jelent meg s melynek előszavát Huszár Gál Comiatin 1574-ben okt. 6-án írta. A könyv ismertetése megjelent a Századok és a Magyar Könyvszemle 1881-diki folyamában s ezen leírásból kétségtelen az: hogy Huszár Gál 1574. okt. 6-án még Komjátiban tartózkodott és csak ezután mehetett Pápára, hol legfőlebb egy évet töltöthetett, mert 1575. okt. 23. meghalt. Ezen adattal Huszár Gál életének utolsó évei tisztázva vannak.

MAGYARORSZÁG KÖZ- ÉS MAGÁNKÖNYVTÁRAI 1885-BEN.

GYÖRGY ALADÁRTÓL.

Könyvtárainkról csak elvétve jelentek meg leírások irodalmunkban, leggyakrabban az iskolai értesítőkhöz, melyek az iskolai könyvtárak évi gyarapodásának közlésén kívül, néha az egész könyvtárról is megemlékeztek s a «Magyar Könyv-Szemlé»-ben, melynek szerkesztőse egykor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium közvetítésével nevezetesebb könyvtáraink tervszerű leírásait is óhajtotta kiadni, azonban csekély eredménnyel. Nem volt ismeretlen azonban a szakfőnökök előtt, főképen az orsz. könyvkiállítás rendezése s Szabó Károly nagy művének megjelenése után, hogy hazánk nem tartozik a könyvtárakban szegény országok közé s ezzel természetesen egyidejűleg mindinkább élénkebbé lett a vágy, hogy ezeknek a könyvtáraknak lehetőleg teljes leírása s ismertetése is megkísérlettessék.

1884 végén az orsz. m. kir. statisztikai hivatal főnöke, Keleti Károly miniszteri tanácsos, okadatolt előterjesztésemre teljes készséggel egyezett abba, hogy más statisztikai hivatalok példája szerint legalább annyiban igyekezzünk a tapasztalt s nagyon érzett hiánynak segíteni, hogy a köztudomású könyvtárakról hatósági úton a számokban is kifejező adatokat beszerezzük. A kérdőívek szerkesztése, kibocsátása s feldolgozása a hivatal részéről teljes liberalitással reám bízott s ennek megfelelően a hivatal kiadásában «Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben» czim alatt terjedelmes kötetben s térképmelléklettel már 1886 elején megjelent mű, személyes felelősségemet jelezve, nevem alatt is bocsáttatott ki.

A «Magyar Könyv-Szemle» egész terjedelmében közölve, a

mű bevezetését, melyben az anyag összeszerzésénél s feldolgozásánál követett elvek foglaltatnak, jelenleg e folyóirat szerkesztőjének felhívására a mű kitüntetett eredményeinek ismertetését kísérem meg.

A főeredményt a mű 603—9-dik lapjain levő táblázatok részletesen tüntetik fel s azok alapján itt a következő főbb adatokat állítjuk össze :

	Közkönyvtárak	Magán könyvtárak	összesen	Hány könyvtárról szól a kimutatás
A számbavett könyvtárak száma	1,400	1,001	2,401	2,401
Könyvek száma	5.298,236	2.334,138	7.632,374	2,401
Könyvásárlásra egy ízben fordított összeg forintokban . . .	344,196	115,881	460,077	1,227
Különösen magyar könyvekre . . .	77,997	25,279	103,276	933
A könyvek száma szaporodott 1884-ben	128,194	26,014	154,208	1,206
Magyar művek száma volt . . .	820,993	330,224	1.151,217	1,787

Egy könyvtárra esett átlag 3,179 könyv s 100 lakóra 55·51. A könyvek tartalmát a 2,401 könyvtártulajdonos közül 1690 részletezte (köztök 600 magánkönyvtártulajdonos) s ezen részletezés szerint a kérdőívben megállapított csoportokra jutott a közkönyvtárakban kimutatott 3.703,289 s a magánkönyvtárakban kimutatott 1.301,385 kötet könyvből :

	Közkönyvtárak	Magánkönyvtárak
Nyelvészet, irodalomtörténet . . .	352,397	144,647
Bölcsészeti, hittan, paedagogia . .	814,582	136,947
Történelem, földrajz	542,767	220,248
Államtudományok, jog, politika . .	284,444	151,685
Természettudomány, orvosi s mérnöki művek	344,547	128,494
Encyclopaedia	163,876	69,542
Hírlapok	78,089	24,810
Szépirodalom	404,550	249,148
Tankönyvek s ifjúsági iratok . . .	246,366	38,912
Vegyes	471,671	136,952

Mindezek a számok igen sok tanúságot nyújtanak. Tagadhatlan ugyan, hogy az adatok hiányosak, a mint azt magában a műben is többször felemlítettem, többek közt kiemelvén azt is, hogy oly tekintélyes könyvtárakról, minők az alessuthi, főthi s

kalocsai, nem érkeztek be adatok s más helyen, hogy hazai könyvtárainkban bizonynyal nem nyolczadfél millió, hanem a tíz milliót jelentékenyen felülhaladó számu könyv őriztetik. Azonban ez a hiányosság minden hasonló fölvételnél előfordul s miként azt művemben a külföldi adatokkal táblázatosan összehasonlítva kimutattam, a mi felvételünk aránylag egyike a legsikerültebbeknek. Mivel pedig a kérdések legnagyobb részére a könyvtártulajdonosok pontos válaszokat is adtak, jogosultak vagyunk a fentebbi számokból általános jellegű következtetéseket vonni. Ily következtetések például, hogy hazánkban aránylag nagyon kevés összeget fordítanak könyvek vásárlására s abból is a nagyobb rész nem magyar nyelvű művekre jut, bár mindamellett a magyar művek száma könyvtárainkban, különösen a modern jellegűekben, előkelő helyet foglal el. Elmondhatjuk ezenkívül még, hogy közkönyvtárainkban a régi hittani s történeti munkák száma még most is tulnyomó, míg a magánkönyvtárakban a szépirodalom szerepel első helyen s azután következnek a történeti művek.

Mindezen fontos s kulturállapotainkat jellemző adatok azonban nagyon általános becsüek s még az sem bir kiváló tudományos jelentőséggel, hogy hazánkban a 10,000 kötetet meghaladó nagy könyvtárak száma más országokéhoz képest aránylag igen nagy (a mi kimutatásunk szerint 129, Ausztriában 115, Olaszországban 78 s még a dúsgazdag Egyesült-Államokban is, hol a népesség száma négyszer oly nagy, csak 266). Pedig egy oly könyvtárstatisztika, mely más statisztikai dolgozatokhoz hasonlóan, a táblázatokba foglalt számok közlését tűzte volna ki főfeladatául, nagyon kevéssel nyújtott volna többet a nagy közönségnek. A mi felvételünknek nagy előnye van abban, hogy az egyes jelentékenyebb könyvtárak részletesebb leírására is kiterjeszkedik s e mellett a felvétel által nyert adatokból nemcsak az általános következtetéseket vonja le, hanem minden egyes könyvtárcsoportról külön élénk képet igyekszik nyújtani. Az országos statisztikai hivatal összes kiadványai között ez volt az első, a hol nem a számok s táblázatok, hanem a magyarázó szöveg tartatik lényegesebbnek s az általam kitűzött cél érdekében őszinte hálával tartozom a statisztikai hivatal főnökének, hogy ezen ujtásom megvalósítását legkevésbé sem gátolta, sőt szabad volt egy hivatalos kiadványban nem egy helyen (l. például 133- 137. és 565—572 ll.) a hivatalos

körök által tanúsított tevékenység és mulasztások fölött őszinte s tartaléknélküli kritikát mondanom.

Összesen 357 könyvtárról van e műben többé-kevésbé részletesebb leírás. Maga a szám is igen jelentékeny. Magán ember, hivatalos segédeszközök nélkül, évekig tartó fáradságos buvárlat után lett volna képes ily nagyszámu könyvtárról megközelítőleg biztos leírásokat készíteni s bizonyynyal aligha lett volna egy ily munkának magán kiadója. Igaz, hogy ezeknek a könyvtáraknak a leírásai — a mű terjedelmére tekintettel — nagyon gyakran csak vázlatos rajzok, de a leglényegesebb vonások mindenütt megvannak s a könyvtártulajdonosok nagyon ritkán mulasztották el a könyvtáraikban rejlő becsesebb darabok névleges felsorolását. A nemzeti múzeum könyvtára, mint a «Magyar Könyv-Szemle» olvasói erről már értesültek, a könyvtárstatisztikai felvétel alkalmából egész kis monographiát dolgoztatott ki, melyet különösen a könyvtár részletes története s a benne őrzött ritkaságok egyenként való felsorolása jövőre nézve is forrásmunkává tesznek. Hasonló becses s csaknem monographiaszerű dolgozatokat találunk ebben a műben más nagy könyvtárakról (egyetemi, akadémiái, nemzeti kaszinói, esztergomi főgyházi, szegedi, marosvásárhelyi gr. Teleky-féle, kolozsvári ref. stb.). De még becsesebbek a magánkönyvtárak leírásai. A Ballagiak, Révész Kálmán, Ráth György, Ágoston József, Horváth Árpád, Bászeli Aurél, Pap Károly, Széll Farkas, Szinnyei József, Weber Antal s más ismert gyűjtők gondos jegyzékeket adtak a gyűjteményeikben őrzött s eddig csak általánosságban hír szerint ismert kincsekről s számos más eddig igen szűk körben ismert becses gyűjtemény lett a jelen könyvtárstatisztikai mű által országos nevűvé, így például Elischer Boldizsár háromezer darabot meghaladó tisztán Goethéra vonatkozó gyűjteménye. Hazánkban tehát a hivatalos statisztika pótolta részben a társadalom s irodalom feladatát s a 357 válogatott könyvtár leírásával megvetette az alapot arra, hogy könyvtáraink teljes s időről időre revidealandó jegyzéke is mielőbb elkészülhessen. — Különösen fontos volt ez a kezdeményezés a magánkönyvtárak ismeretére nézve. A közkönyvtárak közül ugyanis éppen a legjelentékenyebb nyilvános és iskolai könyvtárakat eddig is eléggé ismertük s a többiek ismeretének kiegészítésére jóformán egyszerű számadatok is elég támaszt nyújtottak volna: a magánkönyvtárak jellegéről azonban mindeddig éppen semmit sem tudtunk s a szak-

férfiak is csak egyes kiváló könyvkedvelők gyűjteményét s néhány nagy családi könyvtárt ismertek. A magyar hivatalos statisztikai mű most már ezer magánkönyvtárról nyújt kimutatást, oly nagy számról, melyhez hasonlót még a legműveltebb nemzetek irodalmában sem találunk s ezek közül száznál többet részletesen is megismertet.

Az egyes nevezetesebb könyvtárak egyenként való ismertetése mellett másik jellemző sajátása könyvtárstatisztika művemnek a részletes bírálati szemle. Minden fejezet elején igyekeztem nemcsak a hivatalosan beszerzett adatokat hasonlítani össze, de a hazai s külföldi idevonatkozó irodalom adatait s útmutatásait is teljesen felhasználni. Egyéniek s olykor talán nagyon is egyéniek, egy hivatalos jellegű mű hangjától nagyon eltérők ezek a szemlék s bírálatok s mindamellett még ma is, midőn megírásuk után pár évvel ismét forgatom őket, önérzettel valloam azokat magaménak s nem kételkedem, hogy egyes részletek hiányossága s egyes tévedései nem oly nagyok, hogy azok megírását valaha szégyenlenem kellene. Az elfogulatlan szakértő látni fogja egyes helyekről, minők például a 405—412-dik lapok, hol egynehány száz sorban a magyarországi kiváló könyvgyűjtőkre s könyvkedvelőkre vonatkozó történeti adatokat állítottam össze avagy az 564—574-dik lapokon, hol a külföldi könyvtárak kezelésére vonatkozó tanulmányaimnak eredményeit a feldolgozás céljához képest elszórt képekben, de eléggé észrevehetőleg közlöm, láthatni fogja — mondom — ezen s hasonló egyes helyekről, hogy feladatomat komolyan vettem s mindenütt igyekeztem legalább kijelölni azokat az irányokat, a melyeket egy utánam következő s szerencsésebb viszonyok közt levő statisztikus nézetem szerint felhasználva sokkal tisztább s tanulságosabb képet fog nyújtani kulturtörekvéseink ama fejlődéséről, melynek a könyvtárak ügye egyik tiszta hőmérője.

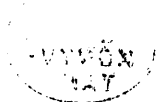
A közkönyvtárakat művemben következő csoportokba osztályoztam: 1. Nyilvános könyvtárak. 2. Hatósági könyvtárak. 3. Iskolai könyvtárak. 4. Egyházi könyvtárak. 5. Egyleti vagy testületi könyvtárak. 6. Kölesönkönyvtárak. Az utóbbiak ugyan jogilag már magánkönyvtárak volnának, de üzleti jellegük s még inkább az egyes társadalmi osztályok műveltségi viszonyaira gyakorolt hatásuk folytán méltán közkönyvtárak közé is sorolhatók vagy legalább e helyen, a köz- és magánkönyvtárak között levő mesgyén, méltán sorolhattak fel.

A *nyilvános könyvtárak* nagy paedagogiai jelentőségét

hazánkban még mindig kevésbé értik s így a kezdetleges iskolai és népkönyvtárakon kívül (a melyeknek nagyobb része — mivel alig 1—200 darab könyvből áll — ebben a műben nem is sorol-
tatik fel) igen kevés ily könyvtár van hazánkban. Kiemeltem kimu-
tatásomban, hogy a nyilvános könyvtárakban olvasók száma össze-
sen csak 84,922 s ebből is 78,298 jut a budapesti három nagy
könyvtárra s 3437 a szegedi Somogyi-féle könyvtárra, úgy hogy
a többi 38 nyilvános könyvtárról csaknem azt lehet mondani,
hogy senki sem használja. Szomorú állapotok ezek, de csaknem
természetesek, mivel a legtöbb nyilvános könyvtárnak külön olvasó
terme nincs s volt olyan is, mint a komáromi becses Kulcsár-féle
könyvtár, mely kimutatásunk alkalmával még jóformán ládákban
hevert. Még nagyobb baj, hogy hazánkban csak 42 névleges nyil-
vános könyvtár van s a legműveltebb városok lakói is csaknem
kizárólag a kaszinói könyvtárakra vannak utalva. Fölemlítettem e
helyen a külföldi példákat, előadtam elég részletesen az iskolai s
népkönyvtárak érdekében kifejtett működés történetét s kijelöltem
a módokat a szükséges reformokra. Meggyőződésemm, hogy az összes
könyvtárak között épen a nyilvános könyvtárak azok, melyek egy
nemzet műveltségére legnagyobb hatással vannak s valóságos szé-
gyenünk, hogy Magyarország e tekintetben oly hátra maradt.

Hasonlókép szomorú helyzetünk van a *hatósági könyvtá-
rak*at illetőleg. Kimutatásomban összesen csak 76 ily könyvtárt
sorolhattam fel 178,660 könyvvel s ezek között is igen sok a kez-
detleges könyvgyűjtemény. A jelenlegi helyzettel szemben utaltam
arra a körülményre, hogy nálunk a kormány s egyes hatóságok
évenként több ezer nyomtatványt adnak ki, melyeknek megőrzése
s összegyűjtése egykor a nemzet történetének megírásánál avagy
a létező állapotok alapos ismertetésnél kimondhatatlan szolgálatot
tenne. Maga a kormány évenként jelentékeny összegeket fordít
könyvek beszerzésére, de a legtöbb esetben hiányzik minden ellen-
őrzés, hogy ezek a könyvek megőriztessenek s szaporíttassanak.
Ugy a bevezetésben, mint az egyes szakkönyvtárak ismertetésénél
kimutattam továbbá, hogy a legtöbb könyvtár gyarapítására nem
törekesznek tervszerűleg s igen sok hatósági könyvtár van, mely
véletlenül összegyűlt ajándékművek czélszerűtlen halmaza s valóban
még a könyvtár nevét sem érdemli meg.

Örvendetesebb képet nyerünk a *tanintézeti könyvtárakról*

nemcsak azért, mivel ebben a csoportban már 548 könyvtár van 1.722,218 könyvvel, hanem még inkább azért, mivel itt már megkezdődött a szakszerű csoportosítás nemcsak annyiban, hogy a tanítói könyvtárak külön választottak az ifjúsági könyvtártól, de egyes tanintézetekben már valóban tervszerűleg gyarapított külön szakkönyvtárak is léteznek s így azok tudományos felhasználása külsőleg is jelentékenyen megkönnyítettett. Orvendetes továbbá az iskolai könyvtárak helyzete annyiban is, hogy itt az évi gyarapodás igen jelentékeny, azaz a könyvállománynak 6-8 százaléka, egyes könyvtáraknál még sokkal nagyobb. Néhány tekintélyes iskolai könyvtár után ítélve a közvélemény hajlandó volt eddig az ilyennemű könyvtáraknak modern jellegét s tudományos becsét is csekélyre tenni. Adataim bebizonyították, hogy e feltevés téves. Iskolai könyvtáraink közül nagyon kevés van olyan, melyben elavult s csak történeti becsesel bíró munkák igen nagy számmal volnának, ellenkezőleg azonban igen sok a modern jellegű könyvtár, oly annyira, hogy p. a szakiskolák mellett levő könyvtárakban a természettudományi s államtudományi csoportokhoz tartozó könyvek már az összes könyvek 58-64 százalékát, tehát jelentékenyen nagyobb részt, teszik s az egyes könyvtárak leírásánál sok helyütt akadunk az öntudatos s czélszerű gyarapítás nyomaira. Mindamellet ezeknek a könyvtáraknak használata sem kielégítő. A regényekkel telt ifjúsági könyvtárak állnak előtérbe a komolyabb olvasmányokat tartalmazó nagy könyvtárakkal szemben. A debreczeni főiskolában az 50,000 darabot meghaladó nagy könyvtárból egy év alatt 1500 könyvet kölcsönöztek ki, a 2200 kötetnyi ifjúsági könyvtárból ellenben 7050-et. Számos más hasonló példa tanúsítja általában, hogy az iskolai könyvtárak is nagyobb részt holt kincset képeznek s különösen, hogy tanuló ifjúságunk nagyobb része még csak szórakozási célból használja a könyvtárakat s a tanárok nem képesek bennök a kutatási vágyat fölébreszteni.

Még sokkal nagyobb joggal lehet holt kincsnek neveznünk az *egyházi hatóságok könyvtárait*. Kimutatásunkban 312 könyvtár van felsorolva 1.368,477 kötettel s ezzel szemben az olvasott művek száma csak 26,053. Pedig ezek az egyházi könyvtárak is modernebb jellegűek nálunk, mint közönségesen hiszik, s mint más országokban van. Így például 123 alapítási korát kimutató szerzetesi könyvtár közül csak 30 alapítottatott a mult századot meg-

előző időből, míg az osztrák 88 szerzetesi könyvtár közül 48 s a görög katolikus könyvtárak az egyedüliek, a melyekben a latin nyelvű művek száma a többséget teszi, míg a többiekben a magyar s német nyelvű művek is igen nagy számmal szerepelnek. A mi szerzeteseink legkiválóbb része tanítással foglalkozván, köz-könyvtáraikban lassanként a modern tudományok számára is jelentékenyt hely jut s inkább csak a régi kolduló barátok könyvtárai maradnak antik jellegűek. habár ezekben viszont a bibliographiai s irodalomtörténeti kincsek fordulnak elő feltűnő nagy számmal. Nagyobb baja az egyházi könyvtáraknak, hogy legnagyobb része igen rendetlen. A könyvek csaknem kizárólag hagyatékokból szaporodnak, s azokban tömérdek a duplum. — Czédulajegyzék készítésre s tervszerű gyarapításra nincs pénzük, de rendesen nincs is kedvük s tehetségük.

Jelentékeny a gyarapodás az *egyesületek és társulatok könyvtáraiban* s ez a gyarapodás annál örvedetesebb, mivel a könyvvásárlásra fordított összegek majdnem háromnegyedrészt magyar művekre költik. Kimutatásunk szerint azonban az egyesületek s társulatok egy év alatt csak 15,000 forintot fordítottak könyvek vásárlására s bármily hiányos legyen is ez a kimutatás, ez a csekély összeg valóban elszomorítónak mondható. Még kedvezőtlenebb a helyzet, ha megtudjuk a kimutatás adataiból, hogy a kaszinók könyvtárainak tartalmát túlnyomólag csak regények alkotják, sok tekintélyes városban, sőt egyes kiválóan szakszerű egyesületek gyűjteményeiben is csak regények találhatók. S pedig minő regények! Az egyes kaszinói könyvtárak ismertetésénél s még inkább a bevezetésben (332—333 l.) valóban megszégyenítő adatokat soroltam fel. Egy intelligens közönség által fentartott kaszinó könyvtárában az összes műveknek egy tizedrészénél jóval többet tesznek Kock Pál, Montepin Xavér, Ponson du Terrail művei; a magyar klasszikus szépirodák alig fordulnak elő s van oly könyvtár is, a hol Petőfit kizárólag a «Hóhér kötele» képviseli.

A könyvek ily szakavatatlan, sőt botrányos kiválogatása jellemzi a *kölcsönkönyvtárakat* is, a hol különben is a műveknek 86·7 százaléka tisztán szépirodalmi. Négy jelentékeny kölcsönkönyvtár nyomtatott jegyzékének bírálatos ismeretét közöltem e czélból (391—393 l.) s nagyon óhajtanám, ha egyes vidékek irodalmi műveltséggel bíró fiai hasonló bírálatokat közölnének a

vidéki közlönyökben az ott fennálló kölcsönkönyvtárakról. Mert jelenleg sajnos tény, hogy a kölcsönkönyvtárak legnagyobb része nemcsak a germanizálás szolgálatában áll, a mint azt művemben megczáfolhatlan adatokkal kimutattam, de egyuttal a léhaság s erkölcstelenség terjesztője is, mely tény annál szomorúbb, mivel a magyar középosztály jelentékeny része s különösen a nők, jól berendezett s kellően kezelt nyilvános könyvtárak hiányában, főkép a kaszinói s kölcsönkönyvtárak gyűjteményeiből nyerik csaknem összes szellemi táplálékukat.

Közkönyvtáraink e számos hiánya egyik oka annak, hogy a *magánkönyvtárak* száma hazánkban feltűnően nagy. Ezer magánkönyvtárról érkezvén be az adatok, következtetéseket is lehetne belőlök vonnunk s ezek meglehetősen kedvezők. A magánkönyvtárakban is a szépirodalmi s történeti csoporthoz tartozó művek vannak legnagyobb számmal, de a megoszlás itt már nagyon egyenletes, oly annyira, hogy a szépirodalmi művek sem érik el a könyvkészletnek egy ötödrészét s az aránylag leggyengébben képviselt természettudományi csoporthoz tartozó munkák is megközelítik az egész könyvkészletnek egy tizedrészét, más szavakkal Magyarország magánkönyvtárai eléggé változatosak s a haladó kor igényeinek minden irányban igyekeznek megfelelni. Kimutatásomban (413—417. l.) több száz oly magánkönyvtárt soroltam fel, melyek egy vagy más tekintetben becses szakkönyvtárak s egyuttal kimutattam azt is, hogy specialis jellegű gyűjteményekben évről-évre gazdagabbak leszünk. Egyes ily gyűjtemények ismertetése — p. Szinnyei Józsefé (454—5. l.) — nagyon méltók az elolvasásra. A magánkönyvtárak legtekintélyesebbjei régi mánás-családok tulajdonában vannak, de a tanárok s tanítók közül is sokan gyűjtöttek szép könyvtárakat; leghátrább vannak e tekintetben az iparosok és kereskedők, míg a földbirtokos osztály tagjai közül sokan tűnnek ki könyvszeretetük által. — Nem érdektelen végre megemlítenünk azt sem, hogy a magánkönyvtárakból alig egy tizedrész keletkezett 1830 előtt, s hogy a könyvtártulajdonosoknak nemcsak nagyobb része, hanem elenyésző csekély kivétellel csaknem mindannyian, magyar ajkú polgárok is, a minthogy általában — a mi a könyvek szeretetét s az olvasási kedv ápolását illeti — hazánkban a magyarok járnak legelől.

Egészben véve kimutattam művemben azt is, hogy Magyar-

országban mindenkor meg volt ugyan a tudvány s nemzetünk szellemi tehetségei s kulturhajlama már a régiebb időkben is szép eredményeket mutattak, de az öntudatos buvárkodás, mely a könyvtárak gyarapodását minden másnál jobban segíti elő s azokat élő kincsekké változtatja, csak századunk közepe táján kezdett kiválóan hatni. Ehhez képest újabban rohamosan szaporodnak a könyvtárak. 1711 előtről csak 63 könyvtár maradt fenn, azok nagyobb része is ma már holt kincs, 1711—1830 közt alapított 234 máig fennálló könyvtár, 1831—1867 közt 664 s 1868—1885 közt 712, azaz más szóval a legutolsó 17 év alatt a magyarság csaknem annyi könyvtárt alapított, mint századok lefolyása alatt s e mellett a régieket is szaporította s gyarapította. 1830-ban, midőn közéletünk renaissance kora megkezdődött, számításom szerint még aligha volt összevéve egy millió könyv hazánkban s egy fél-század mulva a könyvtárstatisztika már nyolczadfél milliót számít össze, a valóságban pedig tíz milliónál is jóval több van.

Sajnos, hogy ezek a könyvek még mai nap is nagyobbreszt holt tőkéek. Olvasó szobák hiánya, a könyvtárkezelők nagy részének másnemű hivatalos elfoglaltsága, a bibliographiai szakismeretek csekély foku elterjedése s mindenekfölött a legtöbb könyvtár hozzáférhetlen vagy legalább nehezen megközelíthető jellege nagyon csökkentik a magyarországi könyvtárak használhatóságát. Nagy hiba továbbá, hogy a könyvek beszerzésének gondatlan vagy tudatlan eszközlése miatt nagyon kevés könyvtár van olyan, melyet akár a buvárkodó tudós, akár a gyakorlati szakember kellőkép használhatna.

Könyvtáraink száma különben sem elegendő még. Művem végén könnyen áttekinthető térképen tüntettem fel törvényhatóságok szerint a könyvek számát a lélekszámhoz arányítva s ez a térkép azt mutatja, hogy nagyobb városok kivételével igen kevés helyen van elegendő könyv (még a czélszerűtlenül kezelt könyvtárak holt kincseit is ide számítva!). Nevezetes, hogy az összes nyolczadfél milliót tevő könyvgyűjteményből csak 1·8 millió jut a kisebb községekre, holott a városi lakosság a 13·7 millió lélekből csak 2·1 milliót tesz ki. De még a városok is nagyon primitív helyzetben vannak a fővároshoz képest. Budapesten 2346 könyvtár közül 486, nyolczadfél millió kötetből 2·1 millió van s az összes városokban őrzött könyvek 36·85 százaléka, tehát egy har-

madánál több jut Budapestre, míg a közvetlenül utána következő Pozsonyra már csak 4,33 százalék. Magyarország közkönyvtárait 1884-ben 176,547 olvasó használta s ezeknek több mint fele egyetlen városra esik, arra a fővárosra, melyben magában sokkal több könyv van, mint a 10 millió lakosságú kis s nagy községekben összevéve. A műveltség tehát csaknem tisztán a fővárosban központosúl s így a lehető legegészségtelenebb képet mutatja. A térképen egyes megyék ugyan eléggé kedvező arányban tűnnek fel, de azokról is ki lehet mutatni, a minthogy művemben (579—587. l.) részletesen ki is mutattam, hogy a műveltség látszatát egyes főúri könyvtárak avagy szerzetesek nagyszámú, de valóban holt kincset képező könyvgyűjteményei adják, tényleg azonban az ország legnagyobb részében s köztök számos nagy népességű s magas kulturális fokon álló városban sincs kellően berendezett s kezelt könyvtár, úgy hogy a szellemi szükségletet még a magasabb tanintézetekkel bíró helyeken is csak nagy anyagi áldozatokkal volt képes a komoly kutató úgy a hogy teljesíteni.

Nem szépitettem helyzetünket semmiben. Művem némely pontjai, kiszakítva az összefüggésből s csak magukban tekintve, mintegy a nemzeti hiúságot látszanak dédelgetni. Kimutattam, sőt táblázatban (605. l.) is közöltem, hogy Magyarország a könyvtárak tekintetében nem a legutolsó helyen áll a művelt világban, de nem egyszer elmondottam, hogy ezt az eredményt nem a mi könyvtárstatisztikai felvételünk számának kell tulajdonítani, mert hiszen e számok részben csak azért oly kedvezők, mivel más országok hasonló felvételei nagyrészt tökéletlen munkák. Elmondtam nem egyszer (l. 9—13., 258—259., 404—412., 565—6. lapokon s más helyeken), hogy a magyar faj kulturtörekvése szilárdabb s idealis hajlama nagyobb, mint legtöbbnyire hiszik, de ugyanannyiszor s csaknem mindig közvetlen utána felemlítettem a nagy hibákat, a végzetes tévedéseket is, melyek jelen annyira ki nem elégítő helyzetünket jellemzik.

Nem szépitettem helyzetünket, tárgyilagosan írtam, mint statisztikushoz illő. Hosszú éveken át tartott gyakorlati működésem után a közelet különböző ágaiban szerzett tapasztalataimat is értékesíttem a túlnyomólag elméleti s szakszerű dolgozatomban, mely eddigi irodalmi működésemmek legjelentékenyebb eredménye. De azért ismerem annak hiányait is s ma is aláírom, a mit pár

évvel ezelőtt a mű befejezésekor (610. l.) irtam, mely zársorokat jelen ismertetésem befejezésekép újból ismétlek, a mint következnek :

«Ismételve elmondjuk, hogy a jelen könyvtárstatisztikai fölvétel hiányosabb, mint az orsz. statisztikai hivatal legtöbb más fölvételei; hiányos nemcsak abban a tekintetben, hogy igen jelentékeny számú közkönyvtárról s bizonynynal még több magánkönyvtárról absolute nem szereztettek be adatok, de hiányos még inkább abban, hogy a beérkezett adatok nagy része is csak általános tájékoztató számokból áll s nem gondos megszámlálás eredménye. Hiányosak ezek a kimutatások azért is, mert a művek s kötetek s még inkább az egyes tudománycsoportok megkülönböztetésében a beküldők jelentékeny része nem járt el szigorú pontossággal s az orsz. statisztikai hivatal, az első felvétel nehézségeire tekintettel, a bírálatban engedékeny volt.

«De ismételjük azt is, hogy a könyvtárstatisztikai fölvételek eredménye nem tisztán a számoktól függ. Ezek is elég érdekesek, tanulságosak s bizonynynal nem is annyira hiányosak, hogy egy későbbi szerencsésebb fölvétel alkalmával tájékoztató összehasonlítás alapjául nem szolgálhatnának; de bizonynynal maradandóbb becsüek azok az eredmények, hogy több száz, eddig csak szűk körben ismert becses könyvtárra hívhattuk fel a művelt közönség figyelmét, s hogy a könyvtárak tekintetében észlelt tünetekből nemzeti kulturánk számos fontos kérdésére új világot lehetett vetnünk. A legfontosabb eredmény azonban, melyre önérzettel hivatkoztunk már a bevezetésben s hivatkozunk most is, a könyvek szeretetének terjesztése s a könyvtárak becsének szélesebb körben elismeretése. A közművelődés általános emelkedése önmagától is előidézte volna ezt; a jelen munka készítése azonban elősegítő gyanánt szolgált. S legyen is ez így a jövőben is! Könyvtárak alkotása nem függhet a divat változó szeszélyétől. A sötétség terjesztőjekép hirhedt talmud is elmondja keleties képletében, hogy «az iskolás gyermekek lehellete kormányozza a világot», s ha véletlen volt is, talán elmondhatjuk, hogy sejtelemszerű véletlen, midőn Rómában az első közkönyvtárt a szabadság templomában állították föl.»¹

¹ A t. czikkiró úr többször említett munkájára és jelen közleményére alkalmilag még visszatérünk.

GHYCZY KÁLMÁN KÖNYVTÁRA.

Közli: THALY ISTVÁN.

Hatvanegy évvel előbb Komárommegye közgyűlésén felolvasták Kulcsár István levelét, a melyben ama nemes szándékát nyilvánította ki, hogy «3—4000 drb tudományos és hasznos könyveket ajánl a vármegyének egy, Komáromban közhasználatra megnyitandó bibliothéka felállítására.»¹

A közgyűlés elfogadta az ajánlatot. A gyűjteményt meg is kapta a vármegye még 1827-ben. S birtokolja egész mostanáig.

De ez idő alatt sok viszontagságon ment keresztül a bibliothéka. Mert a gyűjtemény meg volt, de alapítványa semmi Ügyét fel-felkapták a Rendek s el is ejtették megint. Egész történetét érdekesen írja le Erdélyi Pál,² hogy jegyzőkönyveztek, javaslatoztak, véleményeztek, szóval mindent, de tett nélkül majd semmi eredménnyel vagy csak sovány sikerrel. Alig hogy csak megőriztethették az alapító adománya. Többször rendeztek gyűjtést a könyvtár ügyének előmozdítására, de ez csak lassan-lassan haladt. És a Zichy, Eszterházy és Batthyányi grófok stb. adományával együtt csak 1873-ig gyűlt össze 3378 frt 48¹/₆ kr.

A könyvek sokáig ládákban, használatlanul heverték; 1885 elején állították fel külön helységiben. Ekkor kezdetett rendszeres kezelése; itt vesz ügye némi lendületet. De a kevés alap következtében most sem várható nagy eredmény. S Kulcsár kívánsága még mindig csak a nemesebb keblek reménye.

De e remény most talán mégis közelebb jutott hozzánk. — Újabb adománynyal újabb fordulatot veend a gyűjtemény elmarendett ügye: a jelen év nagy halottja, Ghyczy Kálmán, könyvtára

¹ «Magyar Könyv-Szemle» 1886. Erdélyi P. Kulcsár-könyvtár.

² U. o.

felett — végakarataiban — szabad rendelkezést engedett örökösöknek, de ajánlva figyelmükbe a komárommegyei könyvtár állapotát is. S a lelkes rokonok, felfogván a figyelmeztetés fontosságát, Komárommegyének hagyják a bibliothékát.

A gyűjtemény, mely tekintélyes és becses egyaránt, ez időszert az örökhagyó kis-igmándi birtokán van.

Minthogy azonban, miként nagyjainké leginkább, az elhunyt szereplésének is színtere Pest volt s így az év egyrészét kénytelen volt ott tölteni; a kisebb másik felében meg kis-igmándi tusculumát szokta felkeresni, bibliothékája megoszlott: könyveket hagyott ott is, voltak itt is, csak kedvenceit hordta magával. S csak halála után egyesítették. Az ide-odahurczolás következtében kötetei összekeveredtek, az egyes collectiók példányai elhanyagódtak, folyó művek járuléka beosztatlanul maradtak: általán a könyvtár régi rendje felbomlott. — Ezért az örökhagyó szintén végrendeletileg hagyta, hogy mielőtt Komárommegyének átadják, rendeztessék is.

E megbízatást nyertem a családtól s a munkát két hét alatt befejeztem, s most a könyvtár képét a szakférfiak s az érdeklődő közönség elé rajzolgatni igyekszem.

A könyvtár jelen rendezett állapotában — mint mondtam — tekintélyes. Már kezdetben kiváló figyelme tárgya volt az örökhagyónak; külön szobácskát rendeztetett be számára, melyet azóta mindig «könyvesház»-nak hívtak; ebben rakosgatta, ide gyűjtötte könyveit, ez volt jelenlegi könyvtárának, hogy úgy mondjam, magva. Lassan-lassan szaporodott. Később szekrényenként foglalta terét belső termeinek, úgy hogy most a «könyves» első almariomja épen megtizenkétszereződve áll újabb társai mellett, s az első pár száz kötet 8283-ra szaporodott.

A gyűjtemény e szép készlete szakok szerint így oszlik meg:

Hittudományi szakra esik . . .	112	mű.	134	kötet és füzet.
Jogtudományi szakra esik . . .	260	»	591	»
Államtudományi szakra esik . .	1034	»	2996	»
Orvostudományi szakra esik . .	49	»	55	»
Természettudományi szakra esik	200	»	609	»
Hazai történelmi szakra esik .	183	»	998	»
Külhoni történelmi szakra esik	187	»	928	»
Szépirodalmi szakra esik . . .	296	»	607	»

Bölcészeti és paedag. szakra esik 83 mű, 138 kötet és füzet.
Vegyes pedig van 358 » 1227 » » »

A művek összes száma tehát 2392, a köteteké 8283. A könyvtárban az államtudományi szak van leggazdagabban képviselve, azután a történelmi, szépirodalmi és a természettudományi; ez utóbbi magában is igen érdekes kis gyűjteményt képezne, de így az egésznek értékét kiválólag emeli. Magángyűjtők rendszerint egy bizonyos szakra szokták irányítani figyelmöket, Ghyczy Kálmán többet tett, egyetemes műveltségre, általános tudományosságra törekedett; könyvei nagyfokú sokoldalúságról tanuskodnak. Alig egy-két szak — különösen az orvosi, hittudományi — kivételével mindegyik, mint a táblázatban láttuk, igen szép számmal van képviselve, úgy hogy az irodalom emberei munkásságaikhoz sok fontos segédeszközt feltalálhatnak bennök. Mert előnye a könyvtárnak, hogy nemcsak az újabb, hanem a régibb irodalom kincseit is birja.

Ösnyomtatványokkal nem bir. Talán egy mű válhatnék be annak. «De arboribus et plantis» cz. ívrét, első lapjai hiányzanak. E czime kívül, kötésén olvasható.

Okmányok, oklevelek sincsenek.

Kéziratot kettőt találtam:

1. Diarium. 1789. ívrét.

2. Terv, mikép lehetne közszükségünket fedezni a nemesség megadóztatása nélkül? H. és é. nélkül.

Térképek:

Egy régi, czimlap nélkül.

Utazási s egyéb térképek, 30 darab.

Rajzok sincsenek.

Régi nyomtatványok. Legrégibb nyomatai 1540-ből valók. Ez évtől kezdve közlöm az 1711-dikig megjelent s a könyvtárban található könyveket:

1. Opera Marci T. Ciceronis. Basiliae, 1540. I-rét. 2 köt.

2. Homeri Odyssea. Salingiaci, 1540. 1 köt.

3. Taciti Opera. Antverp. 1568. 1 köt.

4. Polydori, V. U.: De rerum inventoribus. Basiliae, 1570.

1 kötet.

5. Grotii, H.: Epistolae. Amsterdam, 1587. 1 köt.

6. Bodini, J.: De republica. Francofurti, 1594. 1 köt.

7. Senecae Opera. Antverpiae. 1615. 1 köt.
8. Saavendrae, D.: Symbola Christiano politica. Bruxelles, 1649. 1 köt.
9. Clapmarii, A.: De arcanis rerum publ. Amsterdam. 1644. 1 kötet.
10. Lansii, Th. Consultatio de principatu . . . Tubingae, 1655. 1 köt.
11. Dissertatio de libertate omnimoda. Norimb., 1662. 1 köt.
12. Mausoleum regni apostolici. Norimb., 1664. 1 köt.
13. Tympii. Aurum speculum. H. n. 1667. 1 köt.
14. Schritsmeieri, L. Speculum politicum. Francof. 1670. 1 köt.
15. Cynosura iuris peritorum. Leutschoviae, 1700. 1 köt.
16. Curtii Quinti. De rebus gestis Alexandri Magni. Biponti, 1702. 2.

Forrásmunkák ezek:

1. Belius, M.: Hungariae antiquae et novae prod. Norimb., 1723.
2. Belius, M.: Notitia Hungariae novae. Viennae. 1735. 2 köt.
3. Belius M.: Scriptores rerum Hungaricarum. Tyrnav. 1765. 3 kötet.
4. Pray, Gy.: Annales rerum Hungariae. Troppau. 1785. 15 kötet.
5. Pray, Gy.: Dissertationes. Vindobonae, 1775. 1 köt.
6. Werbőczy St.: Corpus iuris Hung. Budae, 1779.
7. Fejér Gy.: Codex diplomaticus Hungariae . . . Budae, 1829. 14 köt.
8. Ide sorozom az országgyűlési kiadványok kézirattal vegyes gyűjteményét.

Megemlítem még:

1. Gvadányi, J.: A világnak közöns. hist. Pozsony, 1794. 4 kötet.
2. Gyöngyösi J.: Költeményes maradványai. Pozsony, 1796. 2 kötet.

A munkák századok szerint így következnek. XVI. sz.

Homeri Odyssea. Salingiaci. 1540. 1.

Taciti opera. Antverp., 1568. 1.

Polydori, V. D. De rerum inventoribus. Basiliae, 1570. 1.

- Grotii, H. Epistolae. Amsterd., 1587. 1.
 Bodini, J. De republica. Francofurti, 1594. 1.
 XVII. sz.
 Seneca Opera. Antverp. 1615. 1.
 Saavendrae, D. Symbola Christiano politica. Bruxelles, 1649. 1.
 Clapmarii, A. De arcanis rer. publ. Amst., 1644. 1.
 Lansii, Th. Consultatio de principatu inter pr. Tubing., 1655. 1.
 Dissertatio de libertate omnimoda. Norimb. 1662. 1.
 Mausoleum regni apostolici, Norimb., 1664. 1.
 Tympii. Aurum speculum. H. n. 1667. 1.
 Schritsmeiero, L. Speculum politicum. Fracof., 1670. 1.
 XVIII. sz.
 Cynosura iuris peritorum. Leutschoviae, 1700. 1.
 Curtii, Quinti. De rebus gestis Alexandri M. Biponti, 1702. 2.
 Belius, M. Hungariae antiquae et novae prod. Nor. 1723. 1.
 Belius, M. Notitia Hungariae novae. Viennae. 1735. 2.
 Belius, M. Scriptores rerum Hungaricarum. Tyrn. 1765. 3.
 Istvánffi, M. Regni Hung. hist. Agrippinae. 1724. 1.
 Timon. Imago ant. Hung. Cassoviae, 1733. 1.
 Dances, P. Generalis temporum notio. Venetiis, 1733. 1.
 Szegedi, J. Tripartitum iuris Hungarici tyr. Tyr. 1734². 1.
 Casletano. P. L. Generalis temporum notio. Tyr. 1737. 1.
 Bipartita cynosura universi iuris Ungarici. Jaur. 1749.
 Olahi, N. Hungaria et Atila. Vind., 1763. 1.
 Bemardini. Utopia. Augus. 1762. 1.
 Pray Gy. Dissertationes. Vindobonae, 1775. 1.
 Pray Gy. Annales rerum Hungario, 1764.
 Guthrie, W. Allgemein Weltgeschichte. Troppau, 1785. 15.
 Ad utrum aurum auctori operis Hungarici. H. n. 1791. 1.
 Benkő Fer. Parnassusi időtöltés. N.-Szeben. 1793. 1.
 Gvadányi J. A világnak közöns. hist. Pozsony, 1794. 4.
 Gyöngyösi, J. Költeményes maradványai. Pozsony. 1796. 2.
 Kalendarium, Száz esztendő —. 1799. 1.
 Werbőcz, H. Corp. iur. Hung. Buda, 1779. 4.
 XIX. sz.
 Acta praesentis aetatis. H. n. 1809. 1.
 Sanctissimi Domini Allocutio. Posonii, 1815. 1.
 Fejér Gy. Codex diplomaticus Hung. Buda, 1829. 14.

Terv, mikép lehetne közszükségünket fedezni.

Térkép. 30.

Sorozzuk mindezekhez még a XVIII. század végén és a XIX. század hajnalán derengett latin és magyar irodalom szép emlékeit, azután különösen a feldolgozott újabb irodalmi termékeket; a nagyszabású encyclopaedikus munkákat. S rövid előadásban kimerítettük a gyűjtemény tartalmát.

De hátra van még szólanunk a könyvtár rendszeréről. Vázlatát a következőkben adjuk. A könyvkészlet — a kir. Magyar Tudomány-Egyetem könyvtár mintájára — szakokra osztatott, minden szakot külön betűvel (A. B. C. stb — J. jelölve meg. A hazai és külhoni történelem külön-külön szakot alkotván, amannak jele Ga, emezé Gb. Mindenik szak szigorú betűrendes csoportokba szedett czédula-catalogussal bír. Minden czédulára felül középen a szak betűje s az illető könyv sorszáma van bevezetve; oldalt balra áll rajta a szerző neve (vagy ennek híján vezérszó, Schlagwort), vele folytatólagosan a könyv czime, alább a megjelenés helye és éve; legalul, jobb sarkán van a kötetszám megjelölése és a könyv bekötési minősége (vászon, bőr stb.), e jegyzet hiánya mindenkor a fűzést jelenti. E 10 szak külön-külön helyzetetett a szekrényekbe. És az elsőtől (A.) az utolsóig (J.) 1-től kezdve folytatólagos sorszámmal kapott. S ugyanez a signatura más, kisebb czédulán a könyv lapjai közé helyzetetett a kezelés könnyűvé tételére.

A szak-kataloguson kívül van még egy főlajstrom is, a melyben a művek, a szakok figyelembe vétele nélkül, szigorú betűrendben következnek egymásután.

Ez Ghyczy Kálmán könyvtára. A «Könyvesház» első tartalmától — jelen kifejlődéséig; bár fogyatékos rajzolatban.

Tartalma becses, alakja tekintélyes s egyáltalán kutassa bár komoly tudós, avagy csak szórakozást kereső olvasó, könyvkedvelő, gyűjtő, mindannyira érdekes. A mely, ha mint mégis inkább — modern könyvtár, a jobban antik Kulcsár-könyvtárral egyesítetik: ritka complet, gazdag bibliothékát nyer Komárom, hol a műveltség és tudományos munkásság elterjedésének hatásos tényezőjévé válva, örökre hirdeti Komárom nagy fiainak nevét Kulcsár-Ghyczy.

RÉVAI MIKLÓS TANÍTVÁNYAI.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

Révai Miklós a pesti egyetemen 1802 óta működött, mint a magyar nyelv és irodalom tanára, Vályinak sokkal kiválóbb utóda s a magyar nyelvtudomány megalapítója. A nemzeti múzeum könyvtárában fönmaradt kéziratai között megtaláljuk tanítványainak rendesen elkészített névsorát, a vizsgálati tételeket, s más működésére vonatkozó iratokat. Ezek között van egy folyamodó levele, melyben erősen panaszkodik arról, milyen alárendelt állásban kell működnie, tárgya milyen jogtalan megszorítással szerepel a leczkerendben, rendkívüli tárgynak van számitva s hallgatója e mellett nagyon kevés. Bánóczi számszerint is kimutatást ad hallgatóiról, s e szerint az első évben volt tizenhárom hallgatója, a másodikban huszonhárom, azután kilencz, a negyedikben huszonegy, az utolsóban nyolcz.¹ Bizony ez sivár jelenség, s a mint mellékes körülményeiről is értesülünk, Révainak helyzete egyetemi tanár korában sem a titulust, sem a vitulust, sem külön, sem együttesen nem szerezte meg. Tanítványai névsorában kiváló családok tagjait találjuk, de három-négy kivételével egyet sem olyat, ki a mester tanait átvitte volna az iskola falain túl az életbe is, művelte volna tovább tudományát, folytatta volna irányát. Horvát István volt az egyetlen méltó tanítványa. Szlemenits Pál jogász volt főképen, e téren szerzett is maradandóbb érdemeket, míg nyelvészeti munkássága nagyobb feltűnést nem keltve, ma már úgy szólván ismeretlen. Sztrokay Antal az emelkedő és Pesten központosuló irodalomnak kedves alakja, de a mester tanainak, a nyelv-

¹ Révai élete 371. l.

vészetnek, nem volt kiemelkedő képviselője. Ferenczy János, a geográfiai író, épen úgy más térre lépett, mint Pósfai, Gál és a többi, kik között még a két Marczibányi testvér tűnt ki a közéletben vitt szerepével.

Hol maradt e sorból Révainak három lelkes, nagynevű tanítványa, a mesternek elszánt és nagy képzettségű tanítványa, a kik felvették Verseghynek Révai lába elé dobott keztyűjét abban a küzdelemben, melyben a magyar nyelvészet sorsa eldőlt. Miklósf János, Fényfalvi Kardos Adorján és Boldogréti Vig László neve nem fordul elő az általam ismert névsorban. Nem voltak ezek szintén tanítványai, s azok között a legjelesebbek, mesteröknek, Révainak? Nem volt velők büszke, nem jegyzette fel önelégült megnyugvással nevöket többi tanítványai sorába? Ugy látszik nem. E három tanítvány neve maradandóbban van feljegyezve három vita- és védelemirat czimlapján, melyek a mester tanai mellett Verseghy ellen 1805—1806-ban Trattnernél jelentek meg. Innét tudjuk, hogy neki hiv tanítványai, igaz tisztelői és jó barátjai voltak.

Az Antiquitates és az Elaboratio (Grammatica) megjelenése nagy irodalmi esemény volt, s a hazában szerte, mindenütt nagy feltűnést keltett. Némelyek, mint a debreczeniek, haragudtak is érte, mások, mint Verseghy Ferencz, nem tartották helyesnek, ismét mások nagy örömmel fogadták, szóval az emberek szokása szerint és képességeikhez mértén nyert elismerést és gáncsot. Mellőzve mindazt, a mi e könyvek hatásának rajzára tartozik, Verseghynek két elleniratát említem, a melyekkel Révai tanait megtámadta, s a nyelvészeti küzdelemnek megindítója, majd abban Révainak legkomolyabb ellenfele lett. Egy németül írt magyar Grammatica, s egy polemikus könyv, a Tiszta Magyarság, volt Verseghy felelete az említett két könyv megjelenésére. Mi volt a vita tárgya, érdeme, szintén nem feszegetem, mert czélom más kérdésre adni feleletet. E két Verseghy-könyv ellen, Révainak három jól fegyverzett tanítványa lépett ki, úgy tudtuk eddig, az a három kitűnő tanítvány, a kinek ropogós neveit kérdőleg említettük.

E három vitairat megjelenése sorrendben a következő:

Verseghy Ferencznek tisztasággal kérkedő tisztátalan magyarsága. Melyet nyilvánvaló egyenes okokkal tisztán megmutat Révai Miklósnak hiv tanítványa s igaz jó barátja *Világosvári Miklósf János*. Megjelent 1805-ben. A másik kettő: Verseghy Ferencznek

megcsalatkozott illetlen mocskolódásai a Tiszta Magyarországon. Melyet valóságok szerint nyilván megmutat és méltán megdorgál Révai Miklósnak buzgó hiv tanítványa s igaz tisztelője *Fényfalvi Kardos Adorján*; s az utolsó, a harmadik: Verseghy Ferencznek megfogytakozott okoskodása a Tiszta Magyarországon, melyet a józan okoskodásnak törvényeiből kihozatott igaz okokkal megbizonyít Révai Miklósnak hiv tanítványa és szerető barátja *Boldogréti Vig László*, megjelentek 1806-ban.

E három hiv tanítvány az igaz szeretet rajongásával emlékezik meg mesteréről, a kit mindig a *nagy Révai*, s ehhez hasonló kifejezésekkel említ. Mindenik más-más kérdést tárgyal munkájában, s azoknak hangja ugyancsak erős és jóval kirí a polemia szokásosan megengedett modorából. Élesebb ellentét, hevesebb hang, türelmetlenebb indulat és nagy ambíció szól belőlök. E küzdelem nemcsak emlékeztet, de meg is haladja az irodalomnak ezt megelőző nagy vitáját, melynek tárgya a magyar fonetika és versmérték, szereplő személyei Révai, Rajniss és B. Szabó voltak, kikhez még utóbb, mikor a kérdés már egészen tudományos térre ment át Verseghy csatlakozott. Emlékeztet az líássi pör hevesességére, de emlékeztet a vallási polemiák elfogultságára is. «Hogy egymást olyan kényes és polgári társaságban nem szokott módon fésülitek: én meg vagyok vele elégedve, mert tudom, hogy jámbor vitéz nagy eleiteknek, a grammatikusoknak az volt szokások», írja Aranka (György Révainak (Maros-Vásárhely, 1806. IX. 5.), s valóban itt is ézítálható a latin mondás: Grammatici certant. Aranka nyilatkozata mindenesetre sokat ér. Ő maga is az erdélyi irodalmi, színészeti és magyar tudományos mozgalmaknak egyik kiváló alakja és kora műveltségének színvonalán álló ember volt, kinek tiszta fogalmai lehetnek az irodalmi vita illeméről. Az mindenesetre kompetensebb ítélet, mint a mit Konstantin barát ír levelében (Gyöngyös, 1806. VII. 14.): «No szegény Verseghy, megvetették neked a gátat, ha mégis kedved vagyon harcolni, nem tudom, hogy rontasz be rajta». Milyen ítélet ez, kiviláglik a következő két megjegyzésből. Egyik a levél bevezető soraiban a következő: «Én a magyar literaturának még csak első küszöbét sem tapodtam, annál inkább szerencsém volt Verseghy urnak könyveit soha nem látnom»; a másik az utóiratban így hangzik: «A tiszteltem Verseghy Ferencz urat csak azon kevés sorokból esmérem, melyeket a megczáfoló könyvek-

ben olvastam: akartam tehát, hogy *előítélet nélkül* legyen rövid jegyzésem.» Valósággal előítélet nélküli rövid jegyzés. óh sutor, óh crepida! Aranka és Konstantin barát észrevételei két egymással ellenkező állásponton lévő ember, vagy irodalmi férfi véleménye között számtalan változatban hangzanak fel e vitát kommentáló nyilatkozatok, melyeknek közös vonásuk, hogy erősnek tartják a vita tónusát, s legenyhébben szólva, szokatlannak. E vitákon a Sisakos, Paizsos mentőírások versengő hangja távol malom zúgása. A kortársak egyhangúlag így ítélvén a vitáról, véleményüket tisztelettel ismerjük el, s megerősítve látjuk saját tapasztalatunkból is, jól tudva, hogy annak szenvedélyét az igaz meggyőződés ereje adta, hevesességét nemcsak egyéni becsvágy, hanem az elvi kérdés eldőlésének féltése kölcsönözte, kifakadásait a kölcsönös ingerültség gyulasztotta ki. Ezért a közfelfogás nem annyira a tanítványokat, mint Révait hibáztatta, úgy lévén meggyőződve, hogy az első lépést tevő, kezdő tanítványok alig mernék mesterük beleegyezése, sőt biztatása nélkül használni a szenvedély és ingerültség merész stílusát. Menyíben volt igaza, nemsokára kiviláglik.

Ennél azonban tovább nem igen mentek a küzdelem nézői. A nyelvháboru nagy alakjai mellett, Révai és Verseghy mellett senki nem törődött olyan sokat a kis alakokkal, a tanítványokkal, a kiket egészen Révai befolyása alatt állóknak tekintett. Nevek viselőit látta bennök, de nem önálló küzdőfeleket. Arra nem is gondolt, hogy e nevek álnevek is lehetnek. A nagy közönség minden utógondolat nélkül fogadta a kijelentést, hogy Miklósfi és társai Révainak buzgó hiv tanítványai, de a melynek semmi egyéb alapja nem volt, mint a három vitairat cím lapjának gyenge erejű tanúsága. A papiros már akkor is türelmes volt, s nem gondolt vele, mit nyomtatnak vagy irnak reá. Nem is hitték volna, hogy ezek alatt az álnevek alatt Révai maga lappang, mert e föltevés a milyen merésznek, épen olyan valószínűtlennek látszott. Mégis voltak egyesek, a kik megkísérlették az önálló gondolkodást, s nem fogadták el a cím lap hit nélkül tett tanúságát, s föl merték tenni, ha többet nem, legalább azt, hogy e nevek álnevek. De ezek csakis az irodalomnak nagyon beavatott emberei, az egész irodalmat alaposan ismerő benfentesek voltak, s ha talán előfordult is a kétkedés, irodalmilag kifejezésre csak évek múlva jutott, s ha máig valószínű feltevésnek elég bizonyos volt is,

a kérdés teljesen tisztázva, megdönthetetlen érvekre alapított magyarázattal megfejtve nem volt.

Révai 1807 április elsején meghalt. Nagy közönség kísérte ki végső útjára, s annak soraiban ott voltak hű tanítványai is, ott voltak tanártársai s irodalmunknak akkori képviselői. Ott volt leg-hívebb tanítványa Horvát István is, kit gyorsposta szólított be Válról Pestre. Ferenczy János, egy másik hű tanítvány tudatta vele a gyászos hírt, tudatta továbbá, hogy Révai arcképét Schedius professor lefestette, kéziratait, irodalmi hagyatékát magához vette, s a temetésről gondoskodott. Horvát sietve érkezett meg, s elsíratván kedves tanítóját, átvette Schediustól Révai egész hagyatékát, azzal az ígérettel, hogy életrajzát meg fogja írni. Horvát bele is kezdett a munkába, de nem fejezte be, csak a tervvel készült el, a melynek hiányos vázlata kéziratok között a nemzeti múzeum könyvtárában megtalálható ma is. Ugyan ő őrizte meg Révainak Schediustól átvett irodalmi hagyatékát, mely eddig rendezetlenül. Horvát fascikulusaiban volt felállítva. Így használta Toldy, majd Bánóczi és Csaplár. Most azonban e hagyaték rendezés alá került, s e munka közben olyan iratok bukkantak elő, a melyek e kérdés eldöntésére határozott választ adnak.

Kik voltak a Verseghy ellen írt vitairatok szerzői, e kérdés, mint már említettem nem új, de nem is teljesen megfejtett. Bánóczy kísérlette megoldani azt, s ott összeszedett érvei alapján Révainak tulajdonítja mind a hármat, jobban az első kettő, s az utolsót olyannak, a kire Révainak határozott befolyása volt, Horvát Istvánnak.

Bánóczi szerint még maga Verseghy sem tudta, kik voltak e védelmi iratok szerzői, s Kazinczy is ingadozott, mert míg egy levelében nem tartja lehetetlennek Révai szerzőségét, másutt már védi Fényfalvi ildomtalanságai ellen magát a mestert. Azonban Révai levelezésében e kételkedésnek semmi nyoma nincs, sőt mindenki egészen meggyőződésből hiszi e tanítványok létezését. Barátai, ismerősei, tisztelői még csak rá sem gondolnak. «A munkák, (ezek a vitairatok) különben mind igen tudós szép munkák, a mennyiben eddig beléjök nézhettem. Olyan érdemes, tanult és igyekező hazájok s nemzetök mellett buzgó hallgatókkal büszke lehetsz.» Így ír Aranka előbb említett levelében, s még kéri Révait, hogy ajánlja őt nagynevű tanítványainak barátságába. Demjén S. leve-

lében a munkákat dicséri (Kolozsvár 1806. VIII. 1.), míg Strobl egész magasztalással szól a tanítványokról, hasonlóképp ír Konstantin barát, kinek előítélet nélkül való véleményét már fentebb idéztem. A milyen tájékozatlanok voltak kortársai, épen olyan ingadozók voltak halála után az őt túlélők. Bár a kételynek magvát elhintette már a Hazai Tudósítások Nekrologja, irván abban valószínűleg Horvát István a következőket: több munkáit, melyeket nem saját neve alatt eresztett napfényre, nem említhetem, — még sem tudtak benne megbizonyosodni.

Toldynk is, a ki a huszas évektől kezdve bent élt az irodalom legzártabb köreiben, könyveiben mindvégig habozó. Egy helyütt (M. Irod. Kézik. IV. kiad. 1878. 171. l.) Miklósfí Jánosról semmit sem szól, Kardos Adorján neve mellé (—) közé Ferenczy János nevét teszi, s Vig László után Horvát Istvánét: más helyütt (Költők élete I. 217. l.) Miklósfí könyvéről elismeri, hogy az közönségesen magának Révainak tulajdoníttatik, Kardos Adorjánról: ez álnév alatt Ferenczy János a Közönséges Geografia szerzője mondatik lappangani, míg Vig Lászlót határozottan Horvát Istvánnak mondja. Guzmics Izidor, életének első vizsgálója szintén érinti a Verseghy-háborút, de eszébe sem jut a tanítványokban kételkedni: «Révai három tanítványai — írja — megmutatták, mily méltók ők a legméltóbb mester tanítványai lenni». Horvát István, a ki meg akarta írni mestere életrajzát, méltányolni munkásságát, e czélra készített jegyzeteiben nem is érinti a kérdést, bár bizonyos, hogy ha valaki, ő volt vele teljesen tisztában. Egy későbbi hivatkozásból tudjuk, hogy Horvát Fejérnek elárulta mestere rejtegetett titkát. Fejér a pesti egyetem történetében említi, hogy tőle hallotta, hogy a Verseghy ellen való küzdelemben Révai két vitázó munkáját tanítványainak neve alatt adta ki. Számítsuk még a nyilatkozatokhoz Sághyét, Verseghy életírójáét. (Sághy F. Verseghy élete és maradványai 174. l.) «Úgy vélekednek, hogy mindenik név alatt maga Révai rejtőzik. A Tisztasággal kérkedő Magyarorságot és a Megcsalatkozott Mocskolódásokat önnön maga Révai írta ugyan, és tanítványainak költött neve alatt adta ki. Meglátszik ez a többek között világosan az Elaboratio Grammatica 981. lapján is, hol Révai azt vallja: Tribus his capitibus absolvitur Vindiciae Justissimae a Joanne Miklósfio jam Hungarice datae, hic vero partem maximam verbis prope iisdem latinae redditae. A Megfogvatkozott

Okoskodást pedig igen jeles egy tanítványa szerzette, de Révai kénye szerint alkalmaztatta.

Nem csoda, hogy a mesternek ennyire sikerült megőriznie álneveit, mikor még tanítványai előtt sem árulta el. Talán csak Horvát tudta. Révai maga erősen dolgozott és pedig titokban. Ezért írja Ferenczy Horváthoz (Pest 1806. decz. 4.) «Miklós erősen nyomtattat, de titkolja mit, de észre nem vehettem, mert tagadja előttem mikor corrigált.» Ugyan mit tagadhatna tanítványai előtt mást s épen abban az időben, mint Verseggy ellen írt művének talán legutolsó ívei korrekturáját? s hogy mily erősen elhatározta megerősíteni álneveit, mutatja Horvát Mindennapijában (466 Quart. Hung. V.) olvasható bejegyzése. «Erősen kötteti a könyveket, melyeket Miklósfí és Kardos Adorján készítettek, hogy szerteszét elszórhassa azokat a haza kebelében: kész mind ingyen kiosztogatni őket, csak kívánta sikerek legyen.» Ekkor még Horvát sem tudta volna, kik legyenek Miklósfí és Kardos, vagy csak a mester meghagyásából nem tette ki Révai nevét? Mindegy, látszik a szándék: megőrizni az inkognitot, a meddig lehet. S valóban a czél el volt érve, mert a mint az egyes nyomokat felsoroltuk, tanuivá lettünk annak a kapkodásnak, bizonytalanságnak, mende-mondának, mely e tárgyban Révai életében és halála után uralkodott.

S az emberek alig tudtak kiigazodni e téveteg világból, holott észrevehették volna, hogy Révaival egyszerre haltak meg tanítványai is. A három tanítványt sehol sem találjuk többé azon a vonalon, a melyet Révai életében megszállottak, védendő a mester alkotmányát. Csupán Vig László neve szerepel egy-két kisebb, s más körbe vágó dolgozat alatt. Csodálkoznunk kellene azon, mikor tudjuk, hogy mesterök halála után Verseggy még élt, s egyre-másra bocsátotta közre Révai tanait bíráló, czáfoló, döntögető nyelvészeti könyveit, s oly erős pártot tudott szerezni tanainak, hogy az akadémia felállítása után Révai rendszerét felteni lehetett. S ha az akadémia Révai tanát nem fogadja el nyelvészetünk alapjául, ugyan nagy kérdés, hol vagyunk ma Verseggy tévedései elfogadása által. S abban a mérkőzésben, s még előbb Révai halála után nem kel a mester védelmére senki, sem Miklósfí, sem Kardos, de még csak Vig László sem. Nem volna ez lehetséges, ha a tanítványok élő emberek lettek volna, valóságos tanítványai mesteröknek. A kik

sikra szálltak még élt, sikra szállottak volna halála után is, a mint kötelességök parancsolta volna. Nem tették — nem éltek.

Ha azokat a fentebb, a kérdés bizonytalan állására felsorolt adatokat újra átolvassuk, egyuttal okokat is találunk bennük, melyekre véleményünket bátran lehet alapítanunk. Sághy és Fejér adatai a legkomolyabbak, Kazinczy és Toldy habozása, erős érvül szolgál. Mert mit mondhatunk kisebb emberek véleményéről, ha ez az elismert két irodalmi tekintély ilyen határozatlanul szól a szóban forgó kérdésről? Kazinczy Széphalmán az irodalom fókuszát gyújtotta és táplálta, központja, vezető szelleme volt minden mozgalomnak; Toldy már a huszas évek legelején elfoglalta helyét az irodalmat Pestre központosítók között. Mind a kettő tehát kellően illetékes szavú ember. S bár Toldy is inkább csak sejt, mint tud valamit, de legalább meg erősíti a gyanút, melyet ma immár teljes tényképen állíthatunk, hogy a három vitairat első kettejét maga Révai írta, a harmadikat Horvát István. Bánóczy fejtegetéseit, adatait, szóval bizonyítását teljesen méltányolva, röviden ismertetve, saját adatainkkal egészítjük ki. Bánóczy Miklósi iratát két okon tartja Révaiénak. Hogy nyelvtana második kiadásához csatolt függelékét s Miklósi munkáját hasonlíttja össze. Révai amabban «elmondja, hogy Miklósi könyvének majdnem legnagyobb részét szerzőnek tulajdon szavaival használja föl. . . . Már pedig fölvette volna-e Révai egy tanítványának fejtegetéseit a maga nagy művébe, mely meggyőződése szerint neki halhatatlanságot fog biztosítani?» Másik oka a név, mely tulajdonképen Révainak neve. Apja Miklós lévén, ő maga *Miklósi*, s bérmlási neve, melyet latin műveiben használt is, *János*, így Miklósi János annyi, mint *Révai Miklós*. De ily nevű tanítványa épen úgy nincsen katalógusaiban, mint ismeretlen Fényfalvi Kardos Adorján neve tanítványai sorában.

Bizonyára álnév, s a mester álneve mind a kettő. Fényfalvi munkájában — mondja tovább Bánóczy — valami 60—65 lapon egészen magántermészetű iratok vannak közölve, kivonatban adva, melyekkel szerző a mester érdemeit kívánja bizonyítani. Ez természetesen Révaié. S forrásainkban van egy hely, a melyben Horvátot arról tudósítja, talán Ferenczy, hogy Révai vele másoltatja Kazinczynak azt a levelét, melyben az Verseghyről nyilatkozik, s Rikótiát bírálja. Így nem állhat meg Bánóczy föltevése, hogy a levélkivonatokat maga írta le, s adta oda tanítványának, mert inkább azokat készítette tanítványaival. Hivatkozik még Horvátnak

Fejér által kiadott nyilatkozatára, s Toldy véleményére, bizonyos, hogy sajtó alá maga írta volna le Révai, a mit Toldy onnét tud, hogy e könyvnek cenzurái kéziratoss példányát látta a Nemzeti Múzeumban. «Tehát Toldy látta — folytatja Bánóczi — Révai kéziratára lehetetlen rá nem ismerni, lehetetlen máséval összezavarni. Már most föltehető-e, hogy a folyton beteges Révai, ki éjjel-nappal dolgozik, hogy műveit elkészítse, folyton nyomoz és kutat, hogy e művek mind olyanok legyenek, a milyeneknek ő azokat akarja — hogy e Révai egy munkát, mely nyomtatásban 164 lapot tesz — le fogna tisztázni, le fogna másolni? Ez lehetetlen». Csakugyan lehetetlen. S ez a munka ma is ott van a Nemzeti Múzeum könyvtárában, és csodálkozom rajta, mint kerülte ki az az életíró figyelmét. Toldy jól látta a kéziratot, mely vaskos negyedréthben Révai többi kézírataival teljesen megegyező papíron és kiállítással 108 levelet foglal magába, s a nyomtatás alapjául szolgált. E munka semmi esetre sem másolata idegen dolgozatnak, hanem eredetije magának Révainak. Ismervén Révai dolgozási módját, s többi kézíratainak nemes izléssel írt példányait, egy pillanatig sem lehet kételkednünk abban, hogy e kézirat Révai eredeti dolgozatának példánya. Hibátlan, tiszta kézirat az, gyönyörtűség a nyomdának, benne legfeljebb egy-egy a szedőnek szóló utasítást lelünk, miáltal még erősebbé válik meggyőződésünk. Nem volt-e ugyan ebben a munkában része Ferenczy Jánosnak, kit Toldy egy helyütt (i. h.) szerzőül gyanít? Érdemleges része nem. Legfeljebb ha egy-egy levelet vagy fejezetet másolt, talán Révai szavai után leírt, megkönnyítendő törődött mesterének a technikai munkát. Ferenczy Horváttal már 1804-től sürtű és bizalmas levelezésben állott, s e levelekben semmi nincs, a miből gyaníthatnók, hogy neki bármely tekintetben érdemes része volna e könyvben. Ez a tagadó argumentum, ilyen esetben állítóvá lesz, mert alig hihető, hogy Horvátnak, már csak fiatalos örömből is, el ne árulta volna a megtiszteltető foglalkozást. Vagy ha Ferenczy írta volna e könyvet, minek dugdosná előtte, a szerző előtt, féltékenyen, titkolózva Révai a korrekturát? Ferenczynek Fényfalvihoz semmi köze nincsen.

Miklósfinak és Kardosnak méltó társa volt a harmadik tanítvány, Boldogréti Vig László, azaz Révainak méltó tanítványa volt Horvát István. Horvát szerzősége immár kétségbe vonhatatlan, csupán az a kérdés, mily része volt a harmadik védíratban Révainak.

„Hajnalkor hozzáfogtam az íráshoz, s írtam folyvást hét óráig. Ekkor befejeztem könyvem, melyet tavalyi esztendő óta készítetek Verseghynek botlásai ellen ily czím alatt: Verseghi Ferencznek megfogytakozott okoskodása a Tiszta Magyarorszában. Nevemet homlokára ki nem tettem; a név, melyet visel, költött név. Először hogy természetemet jól kifejezném, Boldogréti Szerelmes Lászlónak neveztem magamat; utóbb sokaknak onszollására a *Szerelmes* név helyett *Vig* szavat választottam. A mi magát a munkát illeti, az bizonyos, hogy fáradságba került: de bizonyos az is, hogy mindannyi fáradság mellett is csak gyermeki munka. Változó benne az uralkodó lélek, a mint a darabokat majd víg, majd kedvetlen állapotomban készítettem. Nehéz vala nekem ifjúnak, ily hosszú munkát szerzenem, nem csuda, hogy a munka alatt néha ellankadtam. A második szakasz sok új gondolatokat foglal magában, csak talán nem lesznek megvetni valók. Még többet írtam volna a nyelvalkotmányról, ha Révai ezektől is el nem ijedett volna. Vettessék össze könyvemmel Révai Grammatikája, tapasztalhatni, hogy nem mind Révai találmánya a mit irok. Állításaimat iparkodtam a józan ész rendszabásai szerint előadni, s kiváltképen igyekeztem azt megmutatni, hogy a nyelvtalálók nem voltak grammatikusok. Ha megbizonyítottam állításomat, sok hiú vélekedés eldől, s tanulhat ezután minden európai nemzet a magyar nyelvnek mennyi természetéből eleget, a mit nyelvére alkalmazhat. Este Trézsisel mulattam, kivel mulatni legkellemesebb grammatikázás a Szerelmes László előtt». Ez az idézet Horvát naplójából van véve (Mindennapi stb., 466. Quart. Hung. V. köt. 1806. VI. 6.) s minden tekintetben értékes. Legelőször bizonyossá tesz bennünket a szóban forgó kérdésről, hogy Vig László álneve Horvát Istvánnak, s hogy azt a vitairatot, mely a fent említett czímen Verseghy ellen Révai védelmében megjelent, Horvát írta. Bizonyossá tesz bennünket, hogy a munka dolgozásában Révainak is része van, s hogy szerzője alárendelte magát mestere tanácsainak, de nem volt szolgalelkű hirdetője Révai tanainak, hanem önállóan írt, és *sok új gondolatokat* tett bele. Megtudjuk, hogy 1805-ben kezdett munkájához, s 1806. június 6-dikán reggel fejezte be azt, s megtaláljuk benne az írónak egy jellemző vonását: azt a mély, őszinte nemzeti érzést, mely egész életében vezére, munkásságának főrugója volt.

A munka megírására Horvátot bizonyára Révai maga ösztö-

kélte, maga serkentette. Tanácsaival látta el, fejtegetéseivel, magyarázataival adott neki irányt és útbaigazítást. A Mindennapiban számtalan feljegyzés tanusítja, hogy közöttök, nemcsak a tanár és tanítvány viszonya volt, hanem igaz és mély barátság. Révai benne látta irányának, tanainak jól készült harczosát, küzdelmeinek részesét, s majdan tudományának védőjét; Horvát pedig hálás volt a nagy férfi barátságáért, hálás volt tőle és általa szerzett tudományáért. Mindennapos vendége volt ő Révainak, a mint Mindennapijában mondja, ha nem írja is, Révait és Trézsijét naponként fölkeresi. Ilyenkor, szintén maga vallja be, mindig nyelvészeti dolgokról folyt a beszéd. Ilyen látogatások valamelyikén fogamzott meg Révaiban a terv, hogy Horváttal Verseghy könyvére feleletet irattasson. A mint Verseghynek Declaratiójára adandó válaszzsal szintén Horvátot bízta meg. Erre vonatkozó feljegyzése naplójában a következő: «Hon az ebéd alatt vevém Kulcsár Ujságának V. számát, s bámulva olvastam benne Verseghy Ferencznek Declaratióját, melyben szelidséget hirdet az elébbi gúnyolások helyett, hogy izgalomra és szánakozásra gerjeszse a magyar nemzetet Ebéd után az ujsággal Révaihoz mentem. Csudálkozott a véletlen változáson, és reám bízta a válaszádat.» (1806. jul. 16).

Azt hiszem, hasonló módon történt Révainak első felszólítása is. Együtt tárgyalhatták Verseghy Tiszta Magyarságát, s ott beszéltek arról is, miként kellene rá megfelelni. — Sajnos, hogy hézagosan vezetett Mindennapijában erre nem találtam bizonyító feljegyzést. Valószínűleg olyan módon született meg könyvének gondolata is, s Révai kérésére készült el a munka, melyet Horvát erejéhez mérten nehéz feladatnak tartott. Révai azonban segítette tanácsaival fiatal barátját, s a fontosabb kérdéseket először együtt tárgyalták le. «Sokáig voltam Révainál, írja 1806. jun. 1.-ről, ki is tanácskozott velem néhány fontos tárgyakról. Ezek egykor mind világosabbak lehetnek, ha egyszer elsül a puska». Mik lehettek volna egyebek e fontos tárgyak, mint a tanítvány vitairatának tételei, az utolsó kérdések, melyekkel a munka befejezése előtt (jun. 6.) tisztába akartak jönni. Azt hiszem Vig László, Horvát István irata ilyen előszóval folytatott beszélgetések, tárgyalások nyomán készült, s a kollokuciók eredményét inkább Révai határozta meg, mint maga a szerző. E szerint Révai itt is erősen érvényesítette magát és

csakugyan «kénye szerint alkalmaztatta» tanítványát. De nekem úgy látszik még többet is tett.

Vig László munkájának a Nemzeti Múzeum könyvtárában két kézirata van meg, az egyik szerzőjének, a második Révainak kézeírásában. Az első kézirat (*A*) címe: «A magyar nyelv alkotmányja Révai szerint és Verseghy hibái.» (Magy. Könyvsz. 1883. 14. l.) Ez egy 92 leveles kézirat, Horvátnak eredeti kezeírása, ivrét alakban, kéthasábosan, könyvtári jele: 753. Fol. Hung. Tartalmazza Horvátnak sajtó alól kikerült, s imént idézett védelmi iratát. Némely helyeken tisztázatnak, némely részeiben első fogalmazványnak tetszik, mindenütt Révai kezeírásával korrigálva. E korrekturák rendkívül különbözök. Némely helyen csak styláris módosítások, másutt az eredeti szöveg teljes átírása, itt közbetoldások, ott kihagyott szakaszok mutatnak Révai kezére. A beosztás, az egyes fejezetek címei, elejétől Révai tollából valók. Az utolsó három hasáb teljesen át van dolgozva, azonban e kézirat a nyomtatott könyvnek semmiképen sem lehetett alapja. A második kézirat (*B*) Révai eredeti kezeírása, negyedréthben 174 levelet tesz ki, s a Censura hiteles példánya lévén, a kiadott, s nyomtatásban megjelent könyvvel szórul szóra megegyez, miért kétség sem férhet hozzá, hogy a nyomtatás vagy ebből a példányból, vagy ennek azonos párjából történt.

Mit jelent e két kézirat? Révai másolta volna a censurai példányt Horvát munkájából? Ez semmi esetre nem lehet, mert az *A* és *B* kéziratok nem egyeznek meg, s közöttök épen olyan különbség van, mint az *A* kézirat és a nyomtatott között. Ez a tény egy magában elég döntő bizonyíték arra a feltételre, hogy a felelet végső formáját Révai adta meg. Úgy látszik, hogy a közösen folytatott tárgyalások eredménye az *A* kézirat, Horváté, s mert az nem felelt meg a mester tetszésének, maga a mester teljesen átdolgozva készítette el a *B* kéziratot, mely a censura és imprimatura kiadása után a nyomtatásnak alapul szolgált. Horvát tehát e munkának Révai által erőteljesen befolyásolt szerzője, sőt teljesen a mester hatalmában állott eszköze volt. Mert azt csakugyan nem lehet elképzelni, hogy Horvát István munkáját lemásolja az az idegesen dolgozó tanító, hanem igenis átírta, átdolgozta ízlése és akarata szerint.

Íme a harmadik álnév élő ember nevét helyettesíté, de az ép

oly kevésbé önálló és eredeti, a mint nem igazi nevek Miklósfí és Kardos. Amaz által épen úgy Révai beszél, a mint emezekben lap-pang, s tanítványai nevében maga emel szót tanai védelmére.

Az a kérdés marad, miért kellett Révainak azt az inkognitót keresnie és használnia? Mártonfinak irt levelében (Bánóczi 301. l.) maga adja meg kérdésünk feleletét: «Nem elég nekem a nagy drágaságban szorongató szegénységgel küzködnöm: más veszett indulatu ellenségem is támadott. Versegby Ferencz, egy szédült fejű, zavaros tudományu, patvaros paulinus barát kikelt tanításom ellen embertelen mocskolódásokkal. *Nem méltó arra, hogy szemé-lyemben* vetekedjem vele: de a nyelv, a nemzet méltósága, csak-ugyan megkívánta a pennacsatát. Háborunk vagyon tehát — kikeltek jól készült tanítványaim három erős haddal». Ime Révai alakoskodásának oka. Révai is ember volt.

A KASSAI NYOMDÁSZAT XVII. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ.

Közlő: J. K E M É N Y L A J O S.

A kassai nyomdászat XVII. századbeli történetéhez érdekesnek tartom a kassai városi levéltár gazdag anyagából az alább olvasható három okmányt itt közzétenni, melyek úgy a hazai, mint a kassai nyomdászat XVII. századbeli történetéhez becses adalékokat nyújtanak. Az okmányok 1653. és 1657. évekből valók, s a kassai nyomdászat technikai és oeconomiai viszonyaira érdekes világot vetnek. Időrendi sorozatukat a következőkben adom:

I.

1653. márcz. 18.

*Kassa város tanácsa a kassai városi nyomda összes felszerelését
Gevers Bálintnak 440 forintért eladja.*

Nos judex regiae liberaeque civitatis Cassoviensis notumfacimus et cognoscimus tenore praesentium, quod nos ad debitam (?) petitionem et instantiam prudentis et circumspecti domini Valentini Gevers nostra, instrumenta typographiae universa a praedicta civitate nostra certo pretio (?) domino Valentino Gevers ut et haeredibus ac posteritatibus eiusdem utriusque sexus universis pro florenis hungaricalibus quadringentis et quadraginta (id est fl. 440.) jure perennali vendiderimus, tali adiecta conditione, quatenus dictus dominus Valentinus Gevers vel haeredes et posteriores teneantur praespecificatam summam sub spacio quinquenni a die datarum computandum civitati nostrae plenarie persolvere: eviction hae in par in nos et suc-

cessores nostros aestimandum. In cuius rei firmitatem, robur et testimonium praesentes nostras sigillo civitatis nostrae usuali et authentico muniendas et confirmandas duximus. Datum in praememorata regia liberaque civitate Cassoviensi, 18. mensis Martii, anno domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo tertio.

(L. S.)

Martinus Madarász iudex.

(Papirosa rongált, az írás elmosódott, halovány.)

II.

Csejte 1653. decz. 20.

Wolf János, a kassai gymnasium egykori igazgatója az általa kiadott s a kassai tanácsnak ajánlott két rendbeli munkát a városi tanácsnak megküldi.

Nobilissimi et amplissimi domini, patroni antiqui et benevolentissimi, salutem in Christo Jesu et felix novi anni exordium.

A longe etiam remotus, honori nobilissimarum dominationum vestrarum cupiens inservire, hoc exiguum munusculum, descriptionem Hungariae¹ artificiosam et orationem dominicam, quam ante aliquot annos in lingvis vigintiquinque expresseram, nunc in lingvis ultra quinquaginta typis exornatam, quam salvator mundi toti orbi Christiano commendavit, vobis domini patroni dedicatam, benigne suscipite, me miserum antiquum jam senem (morbis et podagrico dolore consumptum) obsecro juvate et promovete, habituri a Deo mercedem certam et copiosam. His nobilissimas d. vestras feliciter valere desiderans et gratum responsum expectans. Datum ex patriae meae sedibus, Cheytae, morbo obnoxius, die 20. Decembris, anno 1653.

Generosarum d. vestrarum antiquus cliens et servitor

Johannes Wolphius m. p.

olim gymnas. Cassov. director.

Kívül: «Nobilissimis consultissimis et amplissimis dominis domino judici, senatui, tribuno plebis, totique electae communitati inelytae regiae et liberae civitatis Cassoviensis-etc., dominis patronis et promotoribus summo honoris cultu proseguendis.

¹ Ezen munkából, mely Nagyszombatban 1654-iki évszámmal jelent meg, Szabó K. csak egyetlen egy csonka példányt ismer a Nemzeti Múzeum könyvtárában. II. 809. sz.

III.

1657. márcz. 5.

Hivatalos lettár Gevers Bálint kassai nyomdász hátrahagyott nyomdájának állapotáról. (Vár. ltár 8370. sz.)

Anno 1657. des 5. Martii auf anordnung eines edelvesten, wollweisen herren Richters dieser Stadt Caschaw haben wir nachgeschrieben, alsz Benedict Hangodi, Michael Marckusch und Caspar Lehman die druckerey so weilandt herr Valentin Gevers besessen und der Stadt alhier wieder zugefallen überwogen und herren Marcus Severini übergeben, verhelt sich dieselbe also:

die Calenderzeichen sampt dem kasten halten lb. (t. i. libra) $19\frac{1}{2}$.

die Versalen zu tituln sampt dem kasten lb. 17.

Linien und quadranten sampt kasten lb. 53.

Quadranten und röslein (vagy «röszlim» ?) in 4 kleinen kasten sampt 7 column. lb. 71.

Grosse versalen in 7 kleinen kasten und 6 kolumnen lb. 79.

Grosse versalen und grichische Schrift 3 kasten und 2 column. lb. 34.

Rösichen (?) ein kasten und columnen unterschiedlicher gattung lb. 89.

1 klein kasten sampt unterschiedlichen columnen lb. 88.

1 kasten darinnen paragon deutsch und etliche columnen lb. 53.

1 kasten darinnen media Cicero lb. 60.

1 kasten darinnen text antiqua lb. 64.

1 kasten mit garmond cursiva lb. 52.

1 kasten mit petit antiqua lb. 38.

1 kasten mit antiqua secunda lb. 69.

1 kasten mit garmond antiqua lb. $110\frac{1}{4}$.

1 kasten mit parangon antiqua lb. 73.

1 kasten mit parangon das ander theil lb. 52.

1 kasten mit Cicero antiqua lb. 97.

1 kasten mit Cicero cursiva lb. 41.

1 kasten mit Cicero fractur deutsch lb. 83.

1 kasten mit tertia antiqua lb. $178\frac{3}{4}$.

1 kasten mit Cicero cursiva lb. 106.

1 kasten mit Cicero antiqua lb. 134.

1 kasten mit secunda antiqua lb. $150\frac{1}{2}$.

1 kasten mit Schwabacher tertia lb. 161 $\frac{1}{2}$.

1 kasten mit tertia cursiva lb. 114.

1 kasten mit Cicero Schwabacher lb. 73.

1 kasten mit mittel Schwabacher lb. 159 $\frac{1}{2}$.

1 kasten mit Canon minor antiqua lb. 78.

Etliche Columnen helten lb. 22.

Summa lb. 2470.

id est 20 (sic!) Centner 70 lb.

Eine presse mit aller zugehör samt newem fundement von Metall.

Allerley höltzerne stöcke.

Allerley strige (t. i. stricke) item ballen und collen.

deutsche und lateinische Versalen in holz geschnitten.

Ein Schrifftgiesserzeug sampt allerley matrickeln.¹

¹ Ezen érdekes leltárból megismerjük a kassai nyomda 1657-ik évi felszerelését. A nyomdának a latin és német betűkön kívül voltak *görög betűi is*, sőt *betűöntő készülékkel* és ehez való matriczokkal *is birt*, a mint ezt a leltár utolsó tétele bizonyítja. — Kiváncos volna, hogy a hazai városi levéltárak más tisztviselői is J. Kemény Lajos ur példáját kövessék s a kezelésükre bizott gazdag anyagból a művelődéstörténeti okmányokat lemásolják és közzétegyék, mely célra a «Magyar Könyvszemle» mindenkor készséggel nyitja meg hasábjait. Szerk.

MELCZER JÁNOS ISMERETLEN STRASZBURGI DISSERTATIÓJA 1595-BŐL.

Közli : MELCZER ISTVÁN.

Eperjesi Melczer Jánost Fraknói Vilmos kitűnő történetírónk: «a hazai és külföldi iskolázás a XVI. században» című nagybecsű munkájában nem említi. A straszburgi főiskola XVI. századbeli magyarországi tanulóiról szóló fejezetében sem neve, sem dissertációjának a címe nem fordul elő. Érdekesnek tartom azért ezen hazánkfiának 1595-ben, Straszburgban megjelent dissertációját, melyet Ráth György kir. táblai tanácselnök úr nagybecsű könyvtárából szives liberalitással engedett át használatomra, itt ismertetni s az ebben foglalt ajánló levelet, továbbá a kellemesi Melczer család levéltárában fönmaradt, a dissertáció írójára vonatkozó eredeti okmányokat, mint adalékokat a külföldi iskolázás XVI-dik századbeli történetéhez, itt közzétenni.

A dissertáció latin nyelven van írva s 4-edrétben a következő czímmel bír : «*Theses De Personis Sui Juris, In Tutorum, curatorium, Vel Nevtorum Potestate constitutis. Desumptae Ex lib. I. Institutionum XIV. posterioribus titulis, additis Digestorum et Codicis materjis selectioribus. Quas D. O. M. A. E. F. Praeside D. DIONYSIO GOTHOFREDO Ic. et in Celeberrima Argentinensium Academia Professore Discutientis Publice Proponit et pro ingenii viribus defendet JOANNES MELCERVS EPERIESZÝ Nob. Vngarus. Mense Julio. Argentorati, Excudebat Antonius Bertramus M. D. XCV.*» A következő levélen (A₂) az ajánlás következik, melyet az értekező Eperjesi Melczer János nagybátyjához : «*Nobilissimo Domino Joanni Eperieszy, Domino et patruo summa observantia co-*

lendo» czim alatt intéz, s mely egész levelet vesz igénybe; ezután jönnek a megvitatandó «*Thesis*»-ek, szám szerint 166, vagyis a tulajdonképeni dissertatio, mely 15 levélre terjed s Finissel végződik. — Az utolsó két levélen ($E_3 + 1$) két epigramma van» «Christophorus Strassius a Bialoczovv»-tól és «Georgius Haunschildt a Firstenfeldt Morauus»-tól, «Ad Nobilissimum Ivvenem Joannem Melcervm Eperieszy», s ezzel a munka végződik. A czimlappal együtt 20 számozatlan levél, $A - A_3 + 1 + B - B_3 + 1 + C - C_3 + 1 + D - D_3 + 1 + E - E_3 + 1 = 20$ levél. E szerint a dissertatio Straszburghban, hol Eperjesi Melczer János egyetemi tanulmányait végezte, 1595. június havában, Bertranus Antal nyomdájában jelent meg, az ajánló levél pedig, melyet az értekező hasonló nevű nagybátyjához intézett, ki gyermekkorától fogva gondját viselte, s az alsóbb iskolákban úgy, mint egyetemi tanulmányaiban anyagilag támogatta, Straszburghban 1595. június 23-án kelt.

Ezen ajánlólevelet, mely az értekező családi, műveltségi és az akkori iskolai viszonyokra egyaránt világot vet, egész terjedelmében a következőkben adjuk:

I.

«Nobilissimo domino Joanni Eperjeszy, domino et patruo summa observantia colendo. S. P. D. Vere, nobilissime domine patrué, nimiumque vere, meo quidem tenui iudicio, Seneca vir omnium calculo punctoque magnus, acutus, gravis inquit: Magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Si namque rem paululum accuratius ad sacoma appendere, et iustiore, quod aiunt, trutina examinare voluerimus: luce eam meridiana clariorem deprehendemus. Rari quippe boni, ait poeta, numero sunt vix totidem, quot Thebarum portae, et praedivitis ostia Nili: perversi contra innumeri: qui ingenio malo pravoque, nil nisi male agunt, aut inutilia terrae pondera fruges consumere nati sunt, aut alienis se negotiis ingerunt, suum interim officium negligunt. Et meliores inter mortales, quotus quisque est, qui commissa sibi munia, ea qua opus est cura, studio, et vigilantia exequatur? quotus quisque Spartam, quam nactus est, ea qua decet animi magnitudine et dexteritate ornat? quotus quisque est qui non in diem vivat? qui non quomodocunque de meliore deterioreue nota commendetur susque deque ferat? qui

quod Plato monet, non sibi solum se natum esse perpendat? qui patriae inseruire reique publicae opem ferre aliquando, re, opera, consilio, cupiat? qui temporis pretiosissimi et irreparabilis boni rationem quantulamcunque habeat? Zeno Stoicorum Principum haud infimus tam multa hominibus agenda incumbere dicebat, vt nihil-ipsis magis abesse tempore affirmaret. Ita enim natura comparatum est, vt non exiguam temporis partem somnus sibi postulet, et alterna requies homini non minus quam alimonia vitae necessaria: iam quae labori pars et studiis est reliqua, partim errore teritur, partim correctione et emendatione insumitur, neque unquam quod semel elapsum est tempus revertitur, ut non immerito πολιτελέστατον' ανάλωμα pretiosissimum impendium appelletur. At quorsum haec? Quorsum? Animum d. tuae vere paternum erga me testatum ut faciant, quae me à nobilissimo domino parente in curam et tutelam quasi de manu in manum suscepit: susceptum annos iam aliquot vnice commendatum habuit, *neque trivialibus saltem in scholis quibusdam in linguarum et bonarum artium studijs, quae Delphici instar gladii sunt, ad virtutem erudiri et instrui curauit: sed etiam in Academicis tamquam officinas illarum, et mercaturam vberiorrem ablegat: et ne dicam maxima aut magna, sed ne minima quidem pars vitae mihi pereat, diligenter cauit et adhuc cauet.* Singulae enim litterae d. tuae me monent, hortantur, admonent, adhortantur, et ita quidem admonent atque adhortantur, vt rebus aliis omnibus posthabitis hoc agam, quo mea vtilitas eluceat, et ad virtutem non solum fenestra, verum etiam lata porta aperiat: praesertim cum vera nobilitas non in fumosis imaginibus, aut stemmate multis illigato flexuris consistat, sed potius a virtute et sapientia animique perfectione originem trahat, et auctoritatem suam accipiat. Quid ergo mei vicissim officii esse statuum? Animi grati indicium quantum pro virili possum denuo vt edam: et Aeschinis exemplum qui et Alcibiadis parem diuitiis animum vicit, et reliquos quantumvis opibus pollentes parasangis multis praecurrit, imiter. Quemadmodum Socrati enim cum a variis varia pro ratione cuiusque facultatum munera offerrentur, solus nihil quod daret dignum haberet, seipsum totum tradidit, atque vt melior redderetur hac ratione effecit: sic et ego d. tuae me tradam et totum tradam, promptusque ad parendum in omnibus omni officio-

rum genere praestando, deuinctum reddam. Vt enim maxima d. tuae in me beneficia esse agnosco, et maiora fieri non potuisse lubens fateor: ita celebrare eadem, quam diu lucis hac vsura frui mihi continget, et volo et debeo: quod d. tua velut alter parens mihi sit, et quasi ex alta specula lynceis me semper oculis intueatur, de necessariis mihi rebus prouideat, fieri me in dies meliorem curet, et optimas bene beateque vivendi rationes mihi demonstret et procuret. Quid enim est aliud vel certe esse debet nostrum viuere et anima frui, quam in linguis et artibus liberalibus tabernaculo aliquo fix mam extendere factis? Fontem revera caelata opera, si coeno refertus sit, haud commendabunt. Quare cum totus in aere d. tuae sim, *Χρησει και κτησει, me quoque vna cum hisce de tutela et cura positionibus d. tuae offero, dedico, addico* et thesium quidem veritatem cum vtilitate ac necessitate coniunctam, pro ingenii viribus (quae perimbecilles adhuc) respondendo Defendere, et decenter vivendo exprimere conor atque conabor: me vero etiam nunc iterum atque iterum in tutelam et curam d. tuae commendo, vtque hasce theses observantiae meae testes perpetuos futuras, hilari, serenaque fronte suscipere ac, me pari amore et benevolentia qua hactenus, fovere, complecti, tueri non dedignentur, etiam atque etiam rogo et oro. His optime felicissimeque d. tuam DEVS OPT. MAX. incolumen diutissime vt conservet, ex animo precor. Argentorati IX. Cal. Iulii. Anno epochae Christianae M.D.XCV. N. d. tuae observantissimus studiosissimusque cliens Ioannes Melcerus Eperjeszy.»

Ezen ajánló levélnél, melyet magas tudományos becsvágy, s a rokoni kegyelet hálás érzelmei sugaltak, sokkal érdekesebb Melcer Jánosnak azon levele, melyet Straszburgból ez évi szeptember 14-én Eperjesen lakó atyjának a dissertatio oeconomiajáról irt, s melyet a Melcer család levéltárából alább egész terjedelmében közlünk.

Ezen levélben azt írja Melcer János atyjának, Melcer Péternek, hogy utolsó levelét akkor kapta meg, mikor a dissertatio correcturáját már harmadszor megcsinálta, mikor az ajánló levél, sőt a czímlap kinyomatásával is elkészült, szóval mikor munkája a sajtó alól már kikerült.

Kéri továbbá atyját, hogy dissertatióját ossza szét a megyében és az ismerősök közt, miből következtethetjük, hogy a könyv-

szállítmánynak ez volt a kísérő levele. Végül arra kéri atyját, hogy küldje meg neki a család czimerét, hogy ezt alkalmilag köbe vagy pecsétgyűrűjébe véssethesse, mivel Straszburgban igen ügyes metszők vannak. Ezen érdekes levél egész terjedelmében így hangzik :

S. P. D.

«Quarta sane (quod aiunt) luna, priusquam literas d. tuae accepissem, me quoque natum esse, omnino suspicatus eram, Gene-rose nobilissimeque domine parens; cum, quod multis ijsque variis cogitationibus distentus distractusque interea tenebar, premebar, fermeque iam opprimeber: tum, quod unde auxilium tam subitum Pegaso aliquo velocius celeriusque mihi veniret, non videbam: nec vero illud etiam reperire licebat. Sed non minus tamen illius Horatii memor:

Inter spem curamque timores inter et iras,

Omnem crede diem tibi illuxisse supremum:

(Grata superveniet, quae non sperabitur, hora,

mihi quoque aliquando eventurum confisus fui. Multa siquidem multis, praeter spem bona evenisse, nemini incognitum. Quod ipsum etiam mihi praeter omnem expectationem meam accidit: quin maior quoque, qua unquam mente mea conceperam, lux, pridie Calend. Septembris stylo veteri, illuxit. Atque eo iucundior chariorque, quod ex insperatis, teste Euripide, gratia hominibus potius, quam exspectatis appareat. Nam sane supremo in ipso tempore, longe gratissimae, opatissimae, incundissimaeque literae d. tuae mihi redditae sunt: quae si vel quadrantem horulae detentae fuissent, gaudio illi summo laetitioque incredibili aliquid detraxissent. *Cum ter iam correctis a me typi mendis, a typographo iam iam ultima manus admovenda epistolae dedicatoriae esset: atque illa eius inscriptio titulusque generaliter ut et ipsae literae conscriptae, proeli incudi tradita. excisaque in publicum prodijssset.* Qui domini in illa a me compellati, si, uti spero, laborem meum (ne dicam sumptus) si in aliis superioribus meis thesibus, in praesentibus profecto, sive numerus, sive pondus spectetur, maximum, (nihil enim d. Gothofredus perperam aut superfluum poni voluit) aequi bonique consulturi fuissent: nunc conuenienti titulo opposito eo magis id facturos mihi persuadeo. Optassem autem peroptassemque citius etiam aliquanto literas d. tuae, in

quibus Titulus comprehensus fuit, mihi redditus fuisse, multo enim melius faciliusque intra cancellos et limites me continere potuissem, neque in tam latum campum exspatiatus fuisset. Verumtamen ita quoque minime indignas fortassis se nomine suo theses hos iudicabunt. Quid enim reipub. adeo magis legibus et consuetudine salutare est? Quid magistratus pariter et subditos in officio continet? *Lex, opinor, et consuetudo*. Quid viam ad sacratissimos Justitiae rivulos fontesque patefacit, munit, conservat? Lex et consuetudo. Quid respub. dynastias, regna, imperia constituit bene constituta, auget aucta: in fastigium supremum locat et erigit? Lex certe et consuetudo. Ad has iniuria affecti, tamquam ad asylum et aram currunt, tutique sunt sub harum praesidio omnes Orphicam: vitam amplexantes. His autem exulantibus, Radamantheum ubi iudicium administratur, nonne cum mera sint et lata latrocinia, inter feras satius est aetatem degere, quam in tanta immani immanitate, barbaraque barbarie versari: ubi chaos immensum, similis est reipub. navigio medijs in fluctibus sine nauclero: ubique ut Ovidius inquit: Vivitur ex raptu, non hospes ab hospite tutus.

Non socer a genero: fratrum quoque gratia rara est. Senserunt hoc et sapienter praeviderunt veteres illi Persae, (quem ob morem etiam antiquitus receptum encomiis summis celebrantur) qui filios regis sui, quos ad successionem venturos sperabant, in legibus et consuetudinibus patrijs instrui diligentissime curarunt: nec ante quemquam solium occupare regium passi sunt, priusquam *decreta et iura patria* optime pernouisset et perdidicisset. Laudatur quoque Alexander eo Seuerus, quod nullas nec publicas nec privatas res suas nisi coryphaeo Vlpiano aliisque Ictis conscijs, bene, prudenter, feliciterque administraverit. *Quod hodieque in bene ordinatis, constitutisque rebus pub. non omittitur*. Imo nec potest, nec debet ulla respub. (nedum Christiana) sine legibus esse, modo illae ne sint araneorum telis similes, quae dent veniam corvis: nota d. tuae caetera: Sin vero in meis thesibus opinioni fortassis quorundam a me satisfactum non erit, aut etiam error aliquis commissus videbitur: iuveni imbecillitati id fragilitatque meae: (homo enim sum, ut comici utar dicto, nec humani a me quicquam alienum puto) sin vero etiam dignis dignum quid auribus elaboratumque industria (uti merito fieri debuisset) invenerint: amori, observantiae, *pietatisque meae in patriam* ascri-

bant, velim. Quod ad me attinet, cum diligentiam conscribendis pro virili nauauerim sedulam: si illis placebunt, quorum sub auspiciis in lucem prodierunt, optatum me finem assecutum esse lubens praedicabo: sin minus, ingenii tamen mei excolendi (non ostentandi: scio etenim quam sit mihi domi curta supellex) gratia, hanc conscripsisse disputationem, haut poenitebit: et vero etiam officia debita et apellam qualemcumque meam, meque adeo ipsum commendasse non inconueniens putabitur. Neque mihi adhuc dubium fit, quin si forte vitilitigatores aliqui liuiduli Theonino dente rodere carboneque notare mea voluerint: futuri etiam non pauci sint, quibus propositum hoc meum bonum placebit, probabitur, ac cordi quoque futurum est. Quid enim exercitijs his utilius, quid melius, quidue magis necessarium? Nunquam certe mens (teste Eleno) altius inquit, quam ubi suae opinionis oppugnatores exspectat: nunquam diligentius propositum suum confirmat, quam ubi haesitare turpe iudicat: nunquam denique acutius et accuratius omnia considerat, quam ubi aduersarius, ut cedat, urget: ipse contra ut victoriam obtineat, omnes ingenij vires intendit. Quid etiam de huiusmodi exercitijs sentiendum sit, docet Carolus quartus imperator et linguarum et literarum peritissimus: qui cum (ut Cuspinianus refert) in academia Pragensi, quam ipse fundarat, quatuor integras horas disputationi interfuisset, doctorum colloquijs (cum a consiliarijs tempus prandij instare admoneretur) non secus ut prandio vel coena oblectari pascique se dixit. Probat hoc Hesiodus, qui non immerito a Iove eiusmodi contentionem hominibus inditam insitamque esse asserit. Approbant veterum Jureconsultorum disputationes. Neque tamen friuolas hic illas et nullius momenti ventilationes approbo, quae ob verbum unum logomachias summas pariunt: seque ipsas tricis tot tandem inuoluunt, ut qui eas replicet, Delio natatore opus habeant. Veritas quandoquidem his non indagatur, sed potius amittitur. Porro theses istas distribuendas d. tua ordine curabit in conuentu et consessu comitatus nostri publico, vel quemadmodum d. tuae optimum factu videbitur: salute simul plurima, et officiorum meorum promptorum commemoratione addita: spe quoque et expectatione illis facta: hilari serenaque fronte haec susipientibus; meliora, maiora, perfectioraque mittendi, imponam studijs cum colophona meis. Scribentem enim, ut Ouidius canit,

Incitat ipse fauor, minuitque laborem :

Cumque suo crescens pectore feruet opus.

Boni interim haec rogo consulant : donec iudicium firmitus accesserit. Dedissem ad illos literarum aliquid vel in genere ad omnes, vel ad aliquos tantum : verum omittendum satius certo consilio existimavi : cum etiam ex praefatione mentem meam commode quivis percipere et intelligere possit. Sed de his satis superque iam ad literas d. tuae propius accedam.

Laetor autem primum et ex animo laetor, votis optatisque meis auram plane benignam affulsisse, quod diligentiae etiam meae in excolendo fundo ingenij fructus et fruges licet immaturas d. tuae una cum dno patruo aliisque bonis placere intelligum. Quod copiosae literae d. v. demonstrant ; quae propositum meum laudent, celebrant, praedicant. Quod inde puto proficiscitur, quia non potest ulla maior esse patri voluptas, quam (qualis utinam ego sim) prudentem atque temperantem aliquem de se videre progenitum, ut Menandri verbis utar quare cur non omnibus loetitij loetus ego quoque sim ; cum nullus teste eodem suavior sit sermo, quam qui prolatus a patre laudes eius continet ? Etenim si Naevianus ille Hector ob virtutes singulares animi a patre laudatus, his egregijs verbis ad eum usus est : Loetus sum, inquit, laudari me abs te pater laudato viro : recteque et obscuri hominis ore perfectas laudes sordidas esse alij arbitrati sunt : quanti obsecro D. tua clientulum et filium obsequentissimum laudes nobilissimi atque praestantissimi parentis aestimaturum putat ? Licet autem metam cursu optatam nondum attigerim : voluntas tamen, labor, industria mihi nunquam (DEO adiuuante) eo deerunt. Alphonsum itaque Arragonum regem imitatus (qui a Luca, medico eloquentissimo disertissimoque viro heroicis laudibus oratione eleganti cum celebraretur, dixisse fertur : Si vera sunt Lucas, quae de me praedicat, DEO OPT. MAX. gratias ago : sin aliter, vera ut isthaec faciat, oro atque obsecro) gratias quas animo complecti possum maximas et immortales DEO omnipotenti ago, quod sui Spiritus Sancti gratia mihi huc usque adesse voluerit ; rogo eundem ne unquam eam mihi subtrahere, sed indies augere atque fouere dignetur : studijs meis etiam quod deest, ipse addere velit. Pro amore autem et benevolentia d. tuae plus quam paterna, qua me complecti dignatur : *cum quod me in iure nostro patrio erudire*

et instruere voluit : tum quod munus non meo meque sed splendore suo dignum largita est : ac quod noua (licet tristia) mihi significauit, quas quaeso gratias referam ? Verba profecto me deficiunt. Incredibili me Christe, noua, et antehac inaudita laetitia literae me d. tuae affecerunt : (diu enim expectatae desiderio meo superflue satisfecerunt) ita ut iam si quid in me sit virium, diligentiae, industriae, id totum in studia resque alias, quibus d. tuae vel in minimo gaudio et voluptati me esse posse existimarem, nunquam conferre sim intermissurus. Mirari autem satis nequeo, quod etiamsi panicus terror (non immerito) illos inuaserit ; adeo somnolenter omnia a nostris peragantur. De domini patruī in me collatis beneficiis quid scribam ? quae talia tantaque sunt, ut non modo ego illa, sedne Tullius quidem ipse recensere possit. Quare cum nemo usquam gentium ea enumerare potis sit : tacere quam aliquid insufficienter de illis referre, satius esse duco. Sumptus quos ad tempus mihi misit, necdum redditi, nec quando reddendi sint, adhuc teneo : verum ille nihil minus est quam in mora : qui adhuc Calend. Aprilibus mihi miserit. Rogo itaque d. tuam etiam atque etiam, ut quacunque in re illi gratificari potest, prompta quoque ac parata sit. Soli estis germani : soli feri alteri. Veniat in mentem (quod praecipue dignum notatu ex Herodoti lectione iudicaui) Intaphernis uxoris, cui cum a Dario unius vitam seruandi e tota familia potestas data esset : fratrem elegit. Demirante vero rege causamque seiscitante : Alius, inquit, maritus, alii liberi, si DEUS volet, possunt contingere : alium fratrem, parentibus vita defunctis, non est quod sperem. Si etiam stemma et insigne nostrum vivis depictum coloribus mihi D. Tua mittere posset, rem non minus utilem quam iucundam mihi faceret. Occasione enim tempore commodo oblato, in lapidem, imo forte et annulum confici signatorium, cum hic aurifices periti habeantur : coelari sculpique curarem. Ad orationes quod attinet, libenter eas misissem : verum cum alias hic fasciculus grandis futurus sit : in aliud tempus commodius reservandum putauī. De occasione transmittendi literas, in superioribus literis mentionem feci. Noua hic nulla, praeterquam legatos regis Galliarum et aliorum etiam principum imperii adesse, qui controversias episcopatus huiusce componere conantur. Conscribi quoque milites : et iam peditum quatuor millia in vico miliare Italicum distante (quorum tamen delectus nondum est habitus)

parata esse. Equites etiam principis Turlacensis huc adueniunt, quae cohortes omnes in Galliam mitti dicantur. Quod reliquum est, DEUM OPT. MAX. ex intimi animi suspiriis votisque precor, ut d. tuam, (praesertim cum tam varia et fragilis sit vitae nostrae conditio, ut vere quis exclamare possit: o inanes nostras cogitationes: o fallacem hominum spem: o lubrica vitae humanae curricula: quod ex fato nob. dom. Lucae Fein adfinis nostri etiam videre est, qui nuncius vehementer mirus dolendusque mihi tam subito auditu accidit) saluam incolumem, bonisque omnibus cumulatam diutissime servet atque conseruet. Vale nobilissime domine parens felicissime et optime. Argentorato, Pridie Idus Septembr. Anno lyturgiae Christianae. MDXCV. — G. d. tuae — obsequen-
tissimus filius et cliens — Ioannes Melcerus Eperiesy mpria.»

—
Külső czim: Generoso et egregio viro domino Petro Melcero etc. domino atque parenti summa obseruantia colendo. Eperies.

(Eredeti je papíron a kellemesi Melczer család levéltárában Budapesten.)

Ezen levélén kívül a Melczer család levéltárában találjuk még a páduai egyetem bizonyáglevelét arról, hogy Eperjesi Melczer János 1600-ban a páduai egyetem anyakönyvébe volt beírva. Ezen bizonyítványt, mint adalékot a hazai iskolázás történetéhez egész terjedelmében a következőkben adjuk:

«Nos Salustius Dionisius Veronensis, almae universitatis D. D. iuristarum Patauini gymnasii syndicus et prorektor, universis et singulis fidem facimus & attestamus, quod infrascriptus est noster scholasticus descriptus in matricula, et ob id gaudet omnibus et quibuscunque privilegiis, immunitatibusque scholasticis et exemptionibus dationum, almae nostrae universitati concessis a seneriss. dominio Veneto, atque in nostro libro statutorum insertis. Ipsum propterea immunem et exemptum, pariter et omnia bona, famulos, nunciosque suos esse volumus ab omni datij, gabellae, regalium et quarumcunque represaliarum solutione. Hortamur itaque et praesentium tenore iubemus omnes et singulos datij presidentes, datiarior, eorumque ministros et officiales, praesertim civitatis Venetiarum, fluminum, palaterios, portitores, quarumlibet civitatum portarum custodes sereniss. duc. dominij Venetorum, ut infrascriptum, famulos, ac nuntios suos

cum bonis et rebus tam mobilibus, quam se mouentibus cuiuscunque generis et conditionis pro se et familiae suae usu necessarijs, et honorificis, ad civitatem hanc venire, transire, redire, emere, conducere, vendere absque alicuius datij, et gabellae, regalum, portorii transitus, pontium, repraesaliarum, et introitus solutione permittant, Quae omnia de jure et ex nostrorum statutorum forma facere tenentur, et obligati sunt sub poena librarum XXXXX etc. In quorum fidem has nostras per infrascriptum cancellarium nostrum fieri, et nostrae universitatis: solito sigillo communiri iussimus. Datae Patauij, ex off. universitatis nostrae, die 28. mensis Januarij et anni 1600. Dns Ioannes Melcerus Eperjeszy Vngarus. Testatur Iohan a Falkenhan inclytae nationis Germanicae consiliarius. — Ioannes Willanus canc. mpria.»

Mindezeket összefoglalva a következő képet nyerjük:

A bemutatott jogi tételek írója Melczer János (a leszármazási sorozat szerint a családban e néven II-ik), fia Melczer Péternek, ki az atyjának I. Kristófnak 1558. október 31. adományozott címeres nemesi levélben két testvérével II. Kristóffal és I. Jánossal már megnevezve van.

Az író szépátyja, Wernher György, és nagyatyjának sógora, gyalui Torda Zsigmond ismeretes hazai történelmi írók.

Az értekezés ajánló soraiban felhossa az író, hogy a tanulmányaiban való segédelmet neki nagybátyja, fentemlített I. János nyújtotta, a ki később Litvaniában halt el, mint Báthory István lengyel király követője.

Az író maga 1600-ban lett a paduai egyetem matrikulájába beírva.

Hazájába visszatérve, Berzeviczy Veronikát vette nőül; az akkori Eperjesi tanító nászverse közelebb lett újból közzétéve.

Családi ügyeinek rendezése, különösen a sajátkezűleg írt osztálylevélből is a klasszikus tanulmány tűnik ki; a család mai napig megőrizte az általa használt Horácius és Juvenalis, velencei őskiadású műveket.

Haláléve ismeretlen, de hosszú életű nem lehetett, miután özvegye másodszor Rutkay Pálhoz ment nőül.

Az író magát az értekezésben, mint a páduai matrikulában, a humanisták módjára, diákosan Melcerus Eperjeszynek írja. A család 1650-ig csakugyan az Eperjesi előnevet használta; csak

miután az író menyé, III. János özvegye, Kékedi Kata, kérte fel adományilag a kellemesi birtokot, azóta nevezi magát e család mai napig kellemesi Melczereknek, megkülönböztetésül az országban s a szászok közt kivált, nagy számmal található, de rokonsági kötelékben nem levő, ily nevű családoktól. Ezen elnevezés amúgy is iparos foglalkozásra mutat, mint például: Szabó, Kovács, Kerégyártó.

Az értekezésben használt Eperjeszy írásmód arra mutat, hogy az író, a szülő helyével szomszédos, és a külföldön ismertebb lengyel ortografiát használta, hogy a magyar *S*-et valóban ennek olvassák, melyet az egyes betűvel ellentétben, *Sz*-vel hangoztatja a lengyel a magyar orthoepeia szerint.

A LEGRÉGIBB ESZTERGOMI OBSEQUIALE 1496-BÓL.

Közli : RÁTH GYÖRGY.

Ez év őszén Rosenthal Adolf müncheni antiquáriustól egy régi *esztergomi* «*Obsequiale*»-t szereztem meg könyvtáram számára, a mely Nürnbergben 1496-ban sultzbachi Stüchs György nyomdájában látott napvilágot, s melyre, minthogy a bibliographiában egészen ismeretlen, ezennel felhívom a szakférfiak figyelmét.

A magyarországi régi missálék, breviariumok, ordinariusok, obsequialék és más hasonló szertartásos könyveknek fontosságát irodalmunkban hangsúlyozni fölösleges. Történeti, irodalomtörténeti és művelődéstörténeti fontosságuk nyilvánvaló. S ha a bibliographiai forrásmunkákat a Knauz Nándor és Dankó József által e tárgyban írt szakmunkákkal összehasonlítjuk, úgy az ezekben felsorolt mohácsi vész előtti magyarországi liturgicus könyveknek tekintélyes száma, ki fogja állani bármely más ország hasonló idejű és tárgyú irodalmával a versenyt. Ezen liturgicus irodalomban az esztergomi egyházmegye viszi a vezérszerepet, az ő szertartása szerint jelenik meg a mohácsi vészig (és ezután is) a legtöbb missale, breviarium, ordinarius és obsequiale, melyeknek lehető teljes bibliographiai jegyzékét Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtárának III. kötetétől várjuk. A többi egyházmegyék liturgicus könyvei az esztergomihoz képest elenyésző kis contingenst szolgáltatnak. Ezen szertartásos könyvekből a régi missalék és breviariumok irodalmunkban elegendé ismeretesek; az ordinariusokból, Knauz Nándor felsorol néhány példányt, Dankó József pedig a «Könyvszemle» ez évi folyamában egy alapvető tanulmányt írt

róluk, melyben a kérdést jelentékenyen előbbre vitte s a szakirodalmat egy becses monographiával gyarapította.

A régi obsequialekat, baptismalekat és agendákat azonban, melyek a szentségek kiszolgáltatására vonatkozó szertartásokat tartalmaznak, irodalmunk kevésbé ismeri, ezek nálunk úgy, mint máshol, meglehetősen ritkák, mivel legnagyobb részben elvesztek, s csak elvétve kerül belőlük napfényre itt-ott egy példány. Ezért örömmel teszek eleget e folyóirat t. szerkesztője kívánságának, midőn az általam szerzett 1496-dik évi esztergomi obsequialét, mely az előttem ismert esztergomi obsequialek közt a legrégibb s ekkorig csak ezen példányban ismeretes, itt bemutatom.

* * *

Az esztergomi «Obsequiale»-kból a mohácsi vészig ekkorig négy kiadást ismertünk és pedig: 1500-ból, 1501-ből, 1508-ból, és 1525-ből, melyek négy különböző könyvtárban egy-egy példányban maradtak fenn. Az 1500-ik évi esztergomi Obsequiale-ből a zwettli czisterciták könyvtára őriz egy példányt, mely Hertzog János budai könyvtáros költségén Winterburger János bécsi nyomdász műhelyében látott napvilágot, s az 1883-dik évi bécsi nyomdászati kiállításon volt látható, leírása pedig megjelent a Maier-féle Wiens Buchdruckergeschichte I-ső kötetében (28. l.) és a Magyar Könyvszemle 1886-diki folyamában.

Az 1501-diki esztergomi *Obsequialet*, mely Paep János budai könyvtáros költségén Velenczében (valószínűleg per Lucantonium de Giunta florentinum) III. idus Julij nyomatott, a csiksomlyói Ferenczrendiek könyvtárából, hol egyetlen egy példányban maradt fenn, Ballagi Aladár a «Könyvszemle» 1879-diki folyamában ismertette.

Hasonlóképen a Magyar Könyvszemle 1880-diki folyamában jelent meg az 1508-diki esztergomi «Obsequiale»-nak ismertetése, mely szintén Paep János budai könyvtáros költségén Velenczében per Lucantonium de Giunta quarto nonas Martii látott napvilágot s egyetlen ekkorig ismert, jól föntartott példányát a gr. Festetich-féle könyvtár Keszthelyen birja.

Az 1525-diki esztergomi Obsequiale a budapesti egyetemi könyvtár tulajdona s irodalmunkban többször volt ismertetve, a mint ezt Knauz Nándornak a «Magyar egyház régi szokásai» című

értekezéséből tudjuk. (Magyar Sion V. 15. I.) Ezen kiadás Prischwitz Mihály budai könyvárus költségén Lichtenstein Péter velencei nyomdász műhelyében készült a budapesti egyetemi könyvtár tulajdona s az egyetlen példány a mit ekkorig ismerünk.

Mindezeknél fontosabb a birtokomban levő 1496-diki esztergomi obsequiale, mely az összes obsequialek közt a legrégibb, az esztergomi 1496-diki ordiariussal ugyanazon évben és ugyanazon nyomdában jelent meg, s nemcsak mint ősnymotatvány és unicum, de mint elsőrendű bibliographiai ritkaság bir fontossággal.

Ezen obsequiale kis 8-adrétben 48 számozatlan levélből áll, melyekből az első üres, a többiek terniók szerint, betűs signatúrával vannak jelölve. Minden ternio nyolczleveles, de ezekből csak az első négy levél signált, míg a másik négy levél minden signatúrát nélkülöz.

Nyomása gót jellemű, az 1496-diki esztergomi ordinariushoz hasonló. A szöveg tele van rubrumokkal, és pedig nemcsak a fejezetek, imádságok és benedictiók felirásai, hanem az imádságok, zsoltárok és evangeliumok kezdőbetűi, sőt a szövegben előforduló keresztjelek is mind vörösek, és pedig nem a miniator keze által kifestve, hanem a nyomdásztól benyomva. Egy lapra átlag 32 sor szöveg esik. — Gergely-féle hangjegyű egyházi dallamok nincsenek az obsequiálében.

Van azonban a temetési szertartásnál egy rubrica, melyet itt különösen kiemelni kívánok, minthogy a Pray-codexben levő rubrikára emlékeztet s úgy látszik a magyarországi liturgiában ősi eredetű. A 23^b levélen ugyanis, hol a halott fölött mondandó imádságok vannak felsorolva, előfordul, vörös betűkkel ez a rubrica: *Tunc sermo fiat ad populum*, a mi megfelel a Pray-codexben olvasható temetési szertartásnak, hol ez áll: «*hic faciat sacerdos sermonem populo*». Vagyis kétségtelenné teszi, hogy nálunk az Árpád-korban úgy, mint a XV-dik században a nép nyelvén mondott beszéddel temették el a halottakat, s a «prédikációs halott»-ról szóló példabeszéd valószínűleg egész az Árpád-kor első századáig vezethető vissza.

Az obsequiale kötése egykorú csupasz fatábla bőrháttal és egy rézkapocs nyomaival; mindenben az 1496-diki ordinarius kötéséhez hasonló.

Czímlapja az «Obsequiale»-nak nincsen. Az első levél, mely-

lyel a könyv kezdődik, üres. De ezen levél az első ternióhoz tartozik, mert a legközelebbi levél, hol a szöveg kezdődik, már aij signaturával bir.

A könyv különben igen jól van conserválva s bibliographiai leírása a következő :

1-ső levél üres.

2^a. levél. (a1j) *Incipit obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis.*

Initium sancti evangelii secundum Johannem.

In principio erat verbum etc. Utána ugyanazon a lapon rubrumban következik :

Sequitur exorcismus salis et aque diebus dominicis per totum annum.

3^a. l. (a11j) *Ordo benedictionis nubentium precipue quando fit cum solennitate. Incipiatur tali modo.*

4^a. l. (a111j) *Copula super viduas.*

4^b. l. *Introductio sponse noue post nuptias.*

5^b. l. *Incipit catechismus puerorum. Primo interroga nomen infantis sic.*

9^a. l. (b) *Introductio mulieris post partum.*

10^b. l. *Sequitur ordo ad inungendum infirmum.*

16^b. l. *Sequitur Recommendatio anime, quando iam prope est morti.*

20^a. l. (c111j) *Modus sepeliendi defunctum.*

25^b. l. (d1) *In die Pasche Benedictio carnum, lardi, super carnes avium, ovorum, caseorum, ad quevis, ad omnia benedictio.*

26^b. l. (d1j) *Segetum consecratio in die sancti Marci evangeliste.*

29^a. l. *Benedictio pabuli seu auene in die sancti Stephani prothomartyris.*

30^a. l. *Benedictio vini seu amoris S. Johannis tertio die post domini nativitatem.*

31^a. l. *Benedictio baculorum et capsellarum pro peregrinis.*

33^a. l. *In reversione peregrinorum.*

33^a. l. *Benedictio noui panis, benedictio vne seu nove fabe, benedictio pomorum, benedictio ad vasa nova, benedictio nove domus.*

34^b. l. *Decem praecepta, septem peccata mortalia, quinque*

sensus corporis, peccata clamantia in celum, peccata in spiritum sanctum, peccata aliena.

35^b. l. Septem sacramenta, sex opera misericordie, septem dona spiritus sancti, circumstantie peccatorum.

36^a. l. (e111j) Ordo in purificatione sancte Marie.

38^a. l. In capite jejunii. Exorcismus cinerum.

39^a. l. Ordo in die ramis palmarum.

40^a. l. Exorcismus florum et frondium.

42^b. l. (f1j) In cena domini.

43^b. l. (f11j) Ordo in parasceves.

45^a. l. Ordo in sancto Sabbato. Benedictio ignis, benedictio super cereum, benedictio fontis.

48^a. l. Benedictio herbarum, in assumptione beate Marie virginis.

Colophon : (fekete betűkkel) *Obsequialium benedictionum opus eximium. Impensis ac industria Georgii Stuchs de Sultzpach. Civis Nurnbergensis, magna cum diligentia: fideliorique studio emendatum, secundum ordinarium ac Rubricas Alme Strigoniensis Ecclesie caractere meliori impressum, Anno a nativitate christi MCCCCXCVI. kl. Novembris IX. finit feliciter.*

48^b. levél üres.

Eddig az Obsequiale bibliographiai leírása. Ha most figyelembe vesszük, hogy ugyanezen évben ugyanazon nyomdában jelent meg az esztergomi Ordinarius is, továbbá azon körülményt, hogy az Obsequiale colophonjában az mondatik, hogy az *javított kiadásban* és *jobb betűkkel* jelenik meg, kérdés merül fel, vajjon nem volt-e az esztergomi egyházmegyének még egy régebbi nyomtatott Obsequialeja, mely azóta vagy elveszett vagy még ismeretlenül valahol lappang? Ezen kérdésre a feleletet a jövő buvárlatoktól várjuk.

A M. T. AKADEMIA KÖNYVTÁRÁNAK ŐSNYOMTATVÁNYAI.

A «Magyar Könyvszemle» 1887-diki folyamában jelentettük, hogy Hellebrant Árpád akadémiai könyvtártisztól *«A magyar tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványoknak jegyzéke»* cím alatt a M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának kiadásában megjelent az Akadémia könyvtárában található ősnymtatványok szakszerű leírása, melyből a szerző folyóiratunk 1880-diki folyamában közölt mutatókat, ismertetve ezekben azon 1500 előtti ősnymtatványokat, melyek Magyarország történetére birnak vonatkozással.

Ezen munkáról, mely a magyar bibliographiai szakirodalom haladásáról tanuskodik, kívánunk ez alkalommal megemlékezni.

Midőn a tisztelt szerző ur munkáját, mint több évi tanulmányainak gyümölcset a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának benyújtotta, ez dr. Ábel Jenő és Csontos János bizottsági tagoknak adta ki bírálatra, kik azt 1883. decz. 8-án kiadásra a következő jelentéssel ajánlották :

Tisztelt Irodalomtörténeti Bizottság !

A munka, melynek bírálataival alulírottakat megbízni méltóztatt, az első önálló munka irodalmunkban, mely egy nyilvános hazai könyvtár ősnymtatványainak bibliographiai leírásával rendszeresen foglalkozik.

Szerzője azon bibliographiai iránynak híve, melyet irodalmunkban a bibliographiai és könyvtártani ismeretek terjesztésére a «Magyar Könyvszemle» inaugurált, s mely, midőn az általános bibliographia vívmányait a hazai bibliographiával összhangzásba hozni törekszik, egyúttal ennek rendszeres megállapításán és előbbre vitelén fáradozik.

Kiválóbb incunabulumok leírásával, a Bánfy-könyvtár Catalogusától kezdve a «Könyvszemléig» időközönként többször találkozunk irodalmunkban; de egy nyilvános könyvtárnak ősnymotatványait rendszeres raisonné Catalogusban úgy ismertetni, hogy a munka a bibliographiai tudomány mai színvonalán álljon s önálló egészet képezzen, e feladat Hellebrand Árpádnak, a m. t. Akadémia könyvtár-tisztjének jutott először osztályrészeül, ki munkájával ezen a téren mint úttörő lép fel irodalmunkban.

Alúlirottak szerző kéziratát alaposan átvizsgálták s azt részint az idézett segédkönyvekkel, részint pedig néhány kiválóbb incunabulummal összehasonlítva, annak tudományos értékéről bírálatukat, illetőleg jelentésüket a következőkben foglalják össze:

Szerző munkájában a M. T. Akadémia könyvtárának 466 ősnymotatványát öleli fel és írja le. A leírást bevezetés előzi meg, melyben az Akadémia könyvtárának rövid történetét, s az ősnymotatványoknak nyomdák és szakok szerinti kimutatását adja. Ezenkívül röviden elmondja azon elveket, melyek szerint a leírást készítette, felsorolja a segédkönyvekben nem található incunabulumokat és kiemeli a könyvtár legrégibb ősnymotatványát (Augustinus de vita christiana seu de arte praedicandi é. h. és ny. nélkül, 1465—6) (?). A munka zömét az ősnymotatványok bibliographiai leírása képezi, melyhez a szerző ötféle indexet csatolt, u. m. index auctorum et rerum, index typographiarum, index typographorum, index systematicus és index operum usitatorum.

Szerző az ősnymotatványok határáveül az 1500-ik évet fogadja el, a mi alig számbavehető kivétellel ma az általános bibliographiai álláspont; az évvel jelölt incunabulumokat időrendben, az évnélkülieket betűrendben sorolja fel.

A leírásban általában Hain rendszerét követi; felhasználja azonban mind azon segéd munkákat, melyek a fővárosi könyvtárakban incunabulumokról találhatók. Ezen kívül az incunabulumok nagyobb részéhez latin kritikai jegyzeteket csatol, melyekben az Akadémia könyvtárában levő és a bibliographiai segédkönyvekben előforduló incunabulumok közt az eltéréseket feltünteti, minden nevezetesebb bibliographiai körülményt figyelembe vesz s általában a bibliographiai irodalom vívmányait és felfedezéseit, a mennyire lehetett, felhasználja és alkalmazza. E jegyzetek a Catalogus becsét jelentékenyen emelik, sőt

egyes kétes incunabulumoknál vitás bibliographiai kérdéseket is tisztáznak.

Általában Hellebrandt munkája arról tanúskodik, hogy ezt szakférfiu készítette, ki az incunabulumok irodalmában teljesen otthonos, ismeri a segédforrásokat és a különböző bibliographiai felfogásokat, helyes érzékkel bír az anyag felosztásában és elrendezésében, szóval ura feladatának.

Mindezeknél fogva alulírottak véleménye oda járul, hogy a tisztelt Irodalomtörténeti Bizottság Hellebrandt Árpád fönntemlített munkáját, mint olyat, mely a bibliographiai tudomány mai színvonalán áll, a m. t. Akadémiának kiadásra ajánlani méltóztassék.

Midőn azonban a munkát általánosságban kiadásra ajánljuk, kötelességünknek tartjuk annak fogyatkozásaira is felhívni az Irodalomtörténeti Bizottság figyelmét, s megjelölni azonmódozatokat és igazításokat, melyeknek keresztülvitelével azt kiadandónak javasoljuk.

1. A bevezetés újra-írandó és pedig magyar és latin nyelven. Adandó benne az Akadémia könyvtárának a mostaninál bővebb története, ezenkívül kifejtendők részletesebben azon elvek és módszer, melyek szerint szerző az incunabulumok leírását készítette. Utóbbiakról rövid statistikai kimutatás adandó s a legrégibb és legérdekesebb incunabulumok kiemelendők. A szerző által ismeretleneknek felsorolt 8 incunabulum külföldi segédforrások felhasználásával meghatározandó. Végül a bevezetés akkor írandó, mikor a munka már egészen ki lesz szedve s szerzőnek az összes incunabulumokról világos átnézete lesz.

2. A szövegben, vagyis az incunabulumok címbeli leírásában, a rövidítések feloldandók s a teljes cím rendes betűkkel közlendő. Technikai s egyéb tekintetek javasolják ezt. A rövidítések helyett azonban, melyek az incunabulumok típusainak hű characterét úgy sem adják vissza, a legnevezetesebb és legérdekesebb incunabulumok jellemző lapjairól hű hasonmások adandók.

3. Szerző kritikai jegyzeteinek latinsága egyes helyeken pongyola és gyarló levén, kívánatos, hogy azokat újból átdolgozza vagy egy szakférfiu által átnézesse.

4. Az incunabulumokon levő jellemző bejegyzéseknél a kor megnevezendő.

5. Minthogy a m. t. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága programjában elhatározta, hogy a magyarországi vonatkozású

dedicatiokat a mohácsi vészig külön munkában fogja közrebecsátani, ennél fogva a szerző által teljes szöveg szerint közölt hazai vonatkozású dedicatiók a Catalogusból kihagyandók s a tervezett adattárban közlendők.

6. Szerző munkájához, mint fönt említettük, ötféle indexet készített. A munka használhatósága érdekében kívánjuk, hogy ezeket még egy index chronologicussal és egy index possesorummal bővítse.

7. A munka nyomtatásban körülbelül 15—18 nyolczadrétű ívet tenne ki. S mivel szerkezetére nézve Szabó Károly «Régi Magyar Könyvtára»-hoz legközelebb áll, alulirottak szerző tiszteletdíja fejében 30 forintot ívenként vélnek megállapítandónak.

8. Végül tekintve, hogy Hellebrant munkája úttörő munka irodalmunkban, melynek kiadása nagy figyelmet és pontosságot igényel, továbbá hogy a szövegnek és idézeteknek az eredeti példányokkal való összehasonlítása éber ellenőrzést s a munka technikai beosztása routinet és jártasságot igényel, czélszerűnek tartjuk, hogy az egy szakférfiu szerkesztése illetőleg revisiója mellett adassék ki.

Midőn ezen észrevételeket a t. irodalomtörténeti bizottság figyelmébe, a bírált munka tudományos értékének emelése szempontjából ajánljuk, kérjük, hogy bírálatunkat tudomásul venni s Hellebrant munkáját a fősorolt föltételek alatt a m. t. Akadémiának kiadásra ajánlani méltóztassék.

Budapest, 1883. decz. 7.

Dr. Ábel Jenő, Csonotosi János,
az irodalomtörténeti bizottság tagjai.

*

Ezen jelentést az irodalomtörténeti bizottság egyhangulag elfogta s dr. Ábel Jenő indokolt indítványára a kiadandó munka szerkesztésével, illetőleg revisiójával Csonotosi Jánost bizta meg.

Ez hozzáfogott a munka revisiójához, megkezdte Hellebrant Á. kéziratának az Akadémia ősnymtatványaival való összehasonlítását, de alig nézett át ezekből egynehányat, midőn 1884. őszén magán viszonyai vidékre szőlítetták, a fővárostól közel két hónapig távol volt, s a reábizott munka revisióját félbe kellett szakítania.

Nehogy tehát a munka kiadásában fönnakadás támadjon, az irodalomtörténeti bizottság annak revisiójával a másik bírálót,

dr. Ábel Jenőt bizta meg, ki ezentul a szerkesztési és revisionális munkálatokat elejétől végig egymaga végezte, az ő érdeme, hogy a munka jelen alakjában 1886-ban¹ került ki sajtó alól.

Ez a munka rövid genesise.

Ha most Hellebrant Árpád munkáját, a mint ma előttünk fekszik, a bírálók jelentésével összehasonlítjuk, azon eredményre jövünk, hogy a t. szerző a bírálat tanácsait, két pont kivételével, melyekről alább szólunk, figyelembe vette, munkáját azok szerint kiigazította, mi által az nemcsak belértékben nyert, hanem, mint szakmunka általános irodalmi színvonalra emelkedett.

Midőn azonban ezt készséggel elismerjük, ki kell emelnünk azon anomaliát is, hogy a munka, daczára annak, hogy a Magy. Tud. Akadémia kiadványa, *a párhuzamos magyar czímlapon kívül* a szövegben egyetlen egy magyar szót sem tartalmaz.

Ezt, a Magy. Tud. Akadémia alapszabályai érdekében, melyek az Akadémiát a tudományoknak magyar nyelven való művelésére kötelezik, sajnáljuk, s még inkább sajnáljuk, hogy ez az Akadémia I-ső osztályának kiadványával történt, melynek hivatásánál fogva, a magyar nyelv és irodalom művelése egyik főfeladatát kell hogy képezze. Leíró munkáról lévén szó, melynek a világirodalomban latin terminológiája van, nincs semmi kifogásunk az ellen, ha az egyes incunabulumok kritikai leírása, a szakirodalomban elfogadott gyakorlat szerint, latin nyelven történik. Ez a külföldi szakértők szempontjából a munkának csak előnyére lehet. De ha e munka a M. T. Akadémia kiadványa, melynek első sorban a magyar és csak második sorban, mikor idegen nyelvű hazai források kiadásáról van szó, az idegen irodalom művelése lehet feladata, óhajtottuk volna, hogy a bírálók jelentése értelmében a t. szerző a munka előszavát nem csak latinul, hanem párhuzamosan magyarul is adja ki s ezzel a munka akadémiai jogosultságát indokolja. Az Akadémia

¹ A munkának két czímlapja van, magyar és latin. Magyar czíme a következő: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványoknak jegyzéke. Összeállította Hellebrant Árpád könyvtártiszt a Magyar Tudományos Akadémiánál. Kiadta a Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténeti bizottsága. Budapest 1886. Latin czíme pedig így szól: Catalogus Librorum Saeculo XV. impressorum quotquot in Bibliotheca Academiae Litterarum Hungaricae asservantur descripsit Arpadus Hellebrant Bibliothecae Acad. Litt. Hung. Adjunctus. Budapestini 1886. 8r. XIII+379 l.

osztályai közül a II-dik levén az, melynek feladatához a hazai, de idegen nyelvű, történeti források kiadása tartozik, ezen feladatot mindig úgy oldotta meg, hogy kiadványaiban magát a szöveget a forrás eredeti nyelvén, de a kivonatot (rubrumot), a kritikai jegyzeteket és az előszót mindig magyar nyelven közölte. S midőn néhány évvel ezelőtt arról volt szó, hogy egy jeles történészünknek több kötetre terjedő, a hazai források szövegkritikai kiadását magában foglaló munkája latin nyelven, a II. osztály költségén adassék ki, az osztály, illetőleg a történelmi bizottság, annak kiadását csupán azért, *mert latin nyelven volt írva*, megtagadta, és csak a munka segélyezését határozta el. Ezt mi az Akadémia alapszabályai értelmében helyesnek tartjuk s ezért szerettük volna, ha a szerző munkájában az előszót magyar és latin, a mint a bíráló kívánta, s nem csupán latin nyelven írja vala s ezáltal könyvének magyar voltát documentálja. Még a «Monumenta Vaticana Regni Hungariae» című vállalat is a latin előszó mellett párhuzamosan közli a magyar előszót is, hogy a vállalat magyar voltát jelezze, annál inkább megkövetelhető ez oly könyvtől, mely nem forrásokat hanem leírásokat közöl s nem az Akadémia segélyezésével, de annak kiadásában jelenik meg. Ez az egyik. Második kifogásunk az, hogy a munkához semmiféle facsimile nincs mellékelve. Pedig ezt a bírálók kívánták.

A mi a munka beosztását illeti, szerző a latin előszóban az Akadémia könyvtárának és az ősnymtatványok gyűjteményének rövid történetét és helyek szerinti statisztikáját adja. Ezután Hain nyomán fejtegeti irodalmi álláspontját, mért fogadta el ezeknek leírásában az 1500-dik évet határvöl és felsorolja azon ősnymtatványokat, melyeket meghatározni nem tudott. Ezek a következők:

1. Aesopus. Latine per Rimicium. Mediolani Gasparus de Cantono 1480. 4°.
2. Calendarium 1483. s. l. 12°.
3. Albertanus Causidicus de arte loquendi et tacendi, Coloniae 1486. 4°.
4. Albertus Magnus de mirabilibus mundi s. l. et a. 4°.
5. Aristoteles oeconomica, cum commento Joh. Versoris s. l. et a. (Coloniae).
6. Gesta Romanorum. S. l. et a. Fol.
7. Mirabilia Urbis Romae. S. l. et a. 12°.

Ezeknek meghatározása a jövő kutatásoknak van föntartva.

Az előszó után következik a könyv első része, melynek «Libri cum loci et anni nota» a czíme s az évszámmal és helylyel megjelölt ősnymotványok időrendi leírását foglalja magában. Ezeknek száma 354-re megy s leírásuk 262 lapot vesz igénybe.

A leírásban szerző Hain és Panzer módszerét követi, legelőször adja az ősnymotvány évszámát és a nyomda helyét, továbbá a címét dült betűkkel, ezután közli a könyv teljes czímét a mint ez Hainban, Panzerben és más segédkönyvekben előfordul, ezután petittel latin nyelven teljes bibliographiai apparatussal adja a könyv sajátságainak kritikai leírását és végül minden egyes könyvnél cursiv betűkkel felsorolja az általa használt segéd-munkákat.

A keltezett ősnymotványok sorozatát *Joannes de Aurbach Summa de Sacramentis* című, Augsburgban 1469-ben reutlingeni Zeiner Ginther nyomdász műhelyében megjelent, ivrétű munka nyitja meg, mely az Akadémiának legrégibb keltezett ősnymotványa; és *Sallustius (Crispus) Opera cum Commentariis Laurentii Vallae et Omniboni Leonicensi in bellum Catilinarium et Soldi in bellum Iugurtinum* című, Velenczében 1500. júl. 20-án Tacuini János nyomdász műhelyében megjelent ivrétű munka zárja be, mely az akadémiai könyvtár legfiatalabb keltezett ősnymotványa. A munka II-dik része az év és hely nélküli ősnymotványok leírásával foglalkozik, (Libri nota anni carentes), melyeket a szerző betűrendben sorol fel. Ilyen év és hely nélküli ősnymotvány a munkában van összesen 112. Ezek közt a legbecsesebb: *Augustinus: (S. Aur.) De Doctrina Christiana seu de arte praedicandi* című, ivrétű munka (389. sz.), mely valószínűleg Strassburgban Mentelin nyomdájában 1465--1466. körül jelent s elsőrendű bibliographiai ritkaság.

Ezen ősnymotvány megvan a budapesti egyetemi könyvtárban is, a mint ezt az 1882-dik országos könyvkiállítás «Kalauzá»-ból tudjuk.

Szerző az év- és helynélküli ősnymotványokat 60 lapon tárgyalja s az első részben felsorolt 354 ősnymotvánnyal együtt, munkájának leíró része 325 lapot tesz ki.

Örömmel constatáljuk, hogy a munka mind az Akadémiának, mind a szerzőnek, mind pedig a szakirodalomnak becsületére válik.

A szerző ebben oly szakembernek mutatja be magát, ki a bibliographiai irodalomban úgy, mint az incunabulumok irodalmában egészen otthonos, tárgyát nemcsak ismeri de szereti is, s a mit autodidact uton elsajátított, azt nem csak tudja, hanem rendszeresen alkalmazza is. Munkája a magyar könyvtári viszonyok haladásának s a «Magyar Könyvszemle» instructiv és termékenyítő hatásának legpraegnansabb kifejezése.

Ha most a felsorolt ősnymotatványokat figyelemmel vizsgáljuk, azon eredményre jövünk, hogy ezek közt első rendű bibliographiai ritkaság, milyenek a Guttenberg és Fust-féle biblia, az 1457. és 1459-diki Psalterium, az 1459-diki Durandi Rationale, az 1461-diki Boner-féle Edelstein és ezekhez hasonló ritkaságok vagy más ritka hártanyomtatványok nincsenek. — Vannak azonban köztük 1465—1500-ig 146 európai nyomdából oly becses művek, hogy ezek közt a bibliographus, az irodalomtörténész és történész sok érdekes és tanulságos dolgot fog találni.

Ezen ősnymotatványok városok és nyomdák szerint így oszlanak meg:

Augsburgból	van	63	munka	10	nyomdából
Baselből	»	27	»	9	»
Bécsből	»	2	»	2	»
Bolognából	»	6	»	3	»
Boroszlóból	»	1	»	1	»
Brixenből	»	3	»	1	»
Brünnből	»	1	»	1	»
Burgdorfból	»	1	»	1	»
Deventerből	»	2	»	2	»
Esslingenből	»	4	»	1	»
Florenczből	»	2	»	1	»
Hagenauból	»	7	»	1	»
Heidelbergből	»	1	»	1	»
Kölnből	»	37	»	4	»
Langingenből	»	1	»	1	»
Lipéséből	»	11	»	4	»
Lyonból	»	4	»	3	»
Mainzből	»	2	»	2	»
Mantuából	»	1	»	1	»
Meiningenből	»	3	»	1	»

Milanóból	van	6	munka	4	nyomdából
Nürnbergből	»	44	»	4	»
Paduából	»	3	»	2	»
Párizsból	»	3	»	2	»
Passauból	»	4	»	2	»
Reutlingenből	»	1	»	1	»
Rómából	»	11	»	7	»
Rostockból	»	1	»	1	»
Speierből	»	4	»	1	»
Strassburgból	»	63	»	10	»
Trevisóból	»	3	»	3	»
Ulmból	»	10	»	1	»
Velenczéből	»	141	»	54	»
Veronából	»	2	»	1	»
Vicencából	»	2	»	2	»
Winterburgból	»	1	»	1	»

Ezen statisztikai kimutatásból is következtethetjük, hogy a nyomdászat azon városokban vert legelőbb erős gyökeret, melyek mint elsőrendű kereskedelmi emporiumok voltak nevezeteseek. Ezekből különösen Velenceze emelkedik ki, mely az ősnymtatványok közt egymaga 141 munkával és 54 nyomdával van képviselve.

A munka 326—377. lapjait a különböző indexek foglalják el, a mint azt a bírálók jelentése kívánta. Az első indexben a felsorolt munkák betűrendben szerzők és tárgyuk szerint, a másodikban szakok szerint vannak csoportosítva. Ezután következik a chronologicus index, a városok és nyomdászok betűrendes jegyzéke és végül a bírálók javaslatára egy *index possessorum*, mely a könyvek provenientiájára nézve bir fontossággal.

Ezen indexből megtudjuk, hogy a Magy. Tudom. Akadémia incunabulumai 225 különböző külföldi és hazai könyvbirtokostól származnak, kiknek egykorú bejegyzéseik egészen a XV. századig nyulnak fel s a «habent sua fata libelli» ismert mondás igazságát élénken illusztrálják.

Ezen bejegyzésekből kiemeljük a magyarországi könyvbirtokosokat, melyek betűrendben így következnek: Buda Georgius 1545-ből (a 295. számú könyv): Foris Gregorius plebanus Segesdensis 1509-ből (a 272. sz. k.), gyöngyösi ferenczrendi zárda 1758-ból (a 138. és 315. sz. k.), Hinka Josephus a XIX. századból, Janko-

wich Nicolaus 1789-ből (a 330. sz. k.), Jeszenszky Michael de Nagy-Jeszen 1666-ből (a 255. sz. k.), Kovachich Mart. Georg. a XIX. századból (a 341. sz. k.), Kováts Joannes 1771-ből (a 90. sz. k.), Kresznerics Franciscus parochus Ságheensis a XIX. századból (a 30. sz. k.), Madách Emericus 1862-ből (a 225. sz. k.), Marias (?) Alexander magister hospitalis 1553-ből (a 324. sz. k.), Oltványi Paulus pastor Földeakiensis a XIX. századból (a 90., 344. sz. k.), Ordódi Emericus 1636-ből (a 108. sz. k.), Pinnerius Johannes a XVII. századból (a 269. sz. k.), Sagl Dániel Secretarius dom. Pauli Festetich a XVIII. századból (a 90. sz. k.), Sándor Stephanus 1794-ből (a 243. sz. k.), Schaidler Pál Cremnicianus 1490-ből (a 422. sz. k.), Siebenbürger Dominicus 1586-ből (a 339. sz. k.), Strigoniense Capitulum a XVII. századból (az 53. sz. k.), Szelepcsényi Franc. Lohroncii, baccal. 1588., 1591-ből (a 33. sz. k.), Szluha Franciscus 1697-ből (a 224. sz. k.), comes Teleki Ladislaus, Comitissa Teleki Mária a XIX. századból (a 330. sz. k.), Vasvári Residentia 1781-ből (az 52. sz. k.) és Werner Adamus Med. Doctor a XVI. századból (a 409. sz. k.).

Mindezek a magyarországi könyvgyűjtők történetéhez nyujtanak adalékokat.

Az indexek sorát a szerző által használt segédkönyvek jegyzéke zárja be, mely arról tanuskodik, hogy szerző nagy irodalmi tájékozottsággal oldotta meg feladatát.

Ezen jegyzékből azonban kimaradt egy igen fontos munka, mely szerzőnek az incunabulumok leírásában alapul szolgált, melyre munkájában majdnem minden lapon hivatkozik t. i.: *Hain: Repertorium Bibliographicum* című munkája, a mi bizonyára csak elnézésből történhetett.

Ezzel a munka ismertetését befejeztük s megjelenését, mint a hazai bibliographiai irodalom haladását, üdvözöljük.

Még csak azt jegyezzük meg, hogy a munka technikai kiállítása a dolog természeténél fogva bizonyos nehézségekkel járván, ezeket a Franklin-Társulat nyomdája fényesen oldotta meg, a munkához külön betűket, nyomtatási jeleket és jelzőket öntetett s az egész kiadást oly szépen és izlésesen szerelte fel, hogy az a külföldi hasonló kiadásokkal méltan kiállja a versenyt.

Ezt a Franklin nyomdának elismert haladása érdekében ezen a téren is szívesen kiemeljük.

EGY XVII. SZÁZADI MAGYAR KÖNYVNYOMTATÓ EMLÉKEZETE.

Közlő: SCHÖNHERR GYULA.

A hazai könyvnyomtatás multja oly fontos fejezetét képezi régi műveltségünk történetének, hogy annak minden egyes, még oly csekély adata is méltán vonja magára teljes figyelmünket. Ily látszólag jelentéktelen, de valójában mégis kulturtörténeti érdekek birtokát kívánunk közzétenni a következő két levélben, melyek a XVII. századbeli Erdély egy érdemes nyomdászára, *Veresegyházi Szentgyel Mihályra* vonatkoznak. Szentgyel Mihály, Apafi Mihály fejedelem udvari könyvnyomtatója, kitől Szabó Károly 1669-től 1683-ig 79 magyar és 20 latin nyomdaterméket sorol fel, 1668. szeptember 27-én állott a fejedelem szolgálatába. Konvenczióját a «Magyar Könyv-Szemle» 1880. folyamának vegyesei közt találjuk ismertetve. Adataink egyike, a könyvnyomtatónak Váradi Mihály nagybányai főbíróhoz intézett levele, magánviszonyaira vet némi világot. E levél, melynek eredetije Nagybánya város levéltárában (*Acta, post nm. 36. 1669.*) őriztetik, 1669. szept. 2-án kelt, s következőkép hangzik :

«Minden lelki és testi jókkal lássa Isten uram kegyelmedet. Becsületes uram, csak ez dolog felől kelletik kegyelmedet mint uramat ez kis írásom által búsítanom, mivelhogy házam népének szükségessé képpen ott kin kellett maradni, kérem alázatosan becsületes uram kegyelmedet, hogy ha Vásárhelyi János még meg nem fizetett volna, hivatná uram kegyelmed és fizettetné meg vélle most a feleségem ott lévén, ne halasztaná ő kegyelme mégis tovább; melyet ha kegyelmed cselekednék becsületes uram, én is

minden időben megigyekezném kegyelmednek szolgálni, mint becsületes uramnak. Ezek után az úrnak lelke lakozzék kegyelmeddel. Claudiopoli, anno 69. die 2. Septembris. Kegyelmed szolgálatára mindenkoron kész *Veresegyházi Sz. Mihály mp.*»

Kivül: «Nemzetes Váradi Mihály uramnak, szabad királyi Bánya városának főbirájának, nekem becsületes uramnak adassék.»

Szentyel Mihálynak meglehetősen sűrű összeköttetése volt Nagybányával. A nagybányaiak, ha valamit akartak nyomtatni, hozzá fordultak. Így Eszéki István nagybányai iskolamester Rythmusokkal való szent beszélgetése (1669. Szabó K. I. 1086. sz.), valamint Nánási István prédikációi (Szű titka. 1670. U. o. I. 1103. sz.) és Enyedi István Disputatio Theologica czimű latin munkája. (1681. uo. II. 1484. sz.) mind a kolozsvári műhelyből kerültek ki, s hogy a város könyv-szükségleteit is Szentyel útján fedezte, az nagyon valószínű. — A levélben említett Vásárhelyi-féle tartozás is hihetőleg ily üzleti összeköttetésből eredt, s Szentyel Mihály felhasználja az alkalmat, midőn felesége Nagybányán időzik, hogy e tartozást behajtsa. Minő sikerrel, a levél hátán olvasható feljegyzés tanúsítja: «Megfizetett Vásárhelyi János Veres Egyházi Mihály uramnak szent Mártonnapi sokadalomkor. 69.»

A másik, 1670. szept. 11-én kelt levél, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának minilisei közül adunk, a nyomdásznak a fejedelemmel kötött konvencziójához szolgálhat kiegészítésül:

«Michael Apafi dei gracia princeps Transilvaniae partium regni Hungariae dominus ac Siculorum comes.

Egregie fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram. Colosvárat lakó nemes és vitézlő *Veresegyházi Mihály könyvnyomtató* hívünknek esztendőre való fele fizetését és tavalyi esztendőre restantiában levő húsz forint fizetését hűséged által deputáltuk megadatni, — minek okáért kegyelmesen és igen serio parancsoljuk ez commissiónk mellett, requiráltatván megírt hívünk-től, hűséged azon fizetését adgya meg, több parancsolatunkat róla nem várván; ezen commissiónkat megtartván, ratiojába acceptáltatik. Secus non facturus. Datum in possessione Bonczida, die 11. 7-bris, anno 1670. *M. Apafi mp.*» *Kivül:* «Egregio Petro Köblös de Nagy-Enyed, proventuum tricesimae nostrae Colosvarien-sis administratori etc. fideli nobis dilecto.»

Hogy a fejedelmi parancsnak gyors foganatja lön, arról Szentyel Mihálynak a levél hátlapján olvasható sajátkezű sorai tanuskodnak :

«Anno 1670. die 15. Septembris léváltom ez commissiomra conventiom szerént nemzetes Köblös Péter uramtúl fl. 95 id est kilenczvenöt forintokat, melyről ő kegyelmét quictálok. In Colosvar. Én Veresegyházi Szentyel Mihály typographus mp.»

TREFORT ÁGOSTON

EMLEKEZETE.

Báró Eötvös József halála óta a hazai közművelődést nem érte nagyobb csapás, mint a minőt Trefort Ágoston f. év. aug. 22-én bekövetkezett halálával szenvedett, ki mint vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter közel 16 évig a magyarországi művelődési érdekeknek méltó letéteményese, hivatott őre és vezére volt, s nagyszabású alkotásaival, üdvös kezdeményezéseivel, életrevaló reformeszméivel, hazafias lelkesedésével és államférfiúi hatásával a hazai cultura minden ágában elévülhetetlen érdemeket és maradandó nevet biztosított emlékének, s nagyratörő lelke egész erejével, nemes szíve minden hevével, s tehetsége, tudománya és tapasztalása egész gazdagságával, élete utolsó perczéig törhetlen erélylyel odatörekedett, hogy hazánkat, mint modern jogállamot, az európai kulturállamok színvonalára emelje.

Országszerte sokan és sok helyütt gyászolják őt, de schol őszintébben, mint a Nemzeti Múzeumban, mely a boldogultban legnagyobb jótévőjét vesztette el. Oly időben lett közoktatásügyi miniszterré, midőn Pulszky Ferencz a Nemzeti Múzeumban új korszakot nyitott meg, melyet a regeneráció korszakájának szoktunk nevezni. Ezen időszakban a Nemzeti Múzeum európai színvonalra emelkedett, elsőrendű tudományos tényezővé nőtte ki magát, melyet a hazai és külföldi tudományos világ respectál, központja lett a fővárosi tudományos mozgalmaknak, s hatással volt a vidéki múzeumok fejlődésére és alapítására.

A mit a nemzet legjobbjai az utolsó 60 évben a Nemzeti Múzeumban összegyűjteni iparkodtak, azt ezen időszakban az intézet

szakképzett tisztviselői rendezték, s kezeik alatt a felhalmozott gazdag materiale közkincsévé lett a nemzetnek. Így találta Trefort Ágoston a Múzeumot, midőn miniszterré lett s áthatva annak magasabb művelődési missiójától, ügyét melegen felkarolta, s mindent megtett arra, hogy azt magas tudományos színvonalon fentartsa, fejlessze, s öntudatos haladásához megadja neki a szükséges eszközöket. Az ő minisztersége alatt a Nemzeti Múzeum osztályaiban erős tudományos szellem honosodott meg, mely nemcsak a műtárgyak tudományos elrendezésében érvényesült, de ezeknek feldolgozása által a szakirodalomnak is gyümölcsözőt. Alatta minden múzeumi osztály egy gyakorlati iskola lett a különböző szakismeretek művelésére, hol a szakférfiak találkoztak; a múzeumi tisztviselők tudományos színvonala pedig oly magasra emelkedett, hogy a 21 osztálytisztviselőből 13 volt a m. t. Akadémia tagja, s tudományos és irodalmi működésükre nézve bármely európai Múzeum tisztviselőivel versenyeztek. Ezeknek a szakirodalomban kifejtett tevékenysége hívta fel a külföldi tudományos világ figyelmét a Nemzeti Múzeum ritkaságaira s az intézetnek oly széleskörű külföldi összeköttetéseket szerzett, a minőkkel azelőtt nem birt. Ezen érintkezésekből kölcsönös solidaritás fejlődött, mely tudományos tekintetben az intézet fejlődésére igen előnyös hatást gyakorolt, ennek köszönhetjük, hogy a külföldi szaktudósok hazai culturalis törekvéseinkkel közelebbről megismerkedtek s a Nemzeti Múzeumot és tisztviselőit becsülni tanulták.

A múzeumi tisztviselők ezen működését senki sem méltányolta jobban Trefortnál, örült ha munkáikkal a szakirodalomban s velők a m. t. Akadémia ülésein találkozott, biztatta őket kitarításra ha munkakedvök a túlszerény javadalmazás mellett lankadni kezdett, megtette a kezdeményező lépést anyagi helyzetök fokozatos javítására, működésüket a felső iskolai és középiskolai tanárok működésével egyenrangúnak tartotta s szolgálatukra nézve ezeknek szolgálati pragmatikáját fogadta el irányadónak.

S ha egyik-másik tisztviselőnek tudományos működése a külföldi irodalomban is méltánylásban részesült. Trefort volt az első, ki ezt örömmel elismerte, s úgy az intézet, mint az illető tudományos reputációjának szempontjából kitüntetésnek tartotta.

Különösen a múzeumi könyvtár és a hazai bibliographia sokat köszön neki. Alatta a múzeumi könyvtár szakszerű rende-

zése befejeztetett, s midőn a rendezett anyag tudományos feldolgozására és a bibliographiai ismeretek terjesztésére Fraknói Vilmos az első magyar tudományos bibliographiai folyóiratot, a «Magyar Könyv-Szemlé»-t, alapította, mely a jelen folyammal XIII. évi pályáját futja meg, Trefort Ágoston volt az, ki a folyóirat megjelenését melegen üdvözölte, működését élénk figyelemmel kísérte s a hazai közoktatásról közrebocsátott évi jelentéseiben mindenkor sok jóakarattal emlékezett meg róla. Alatta jött létre az 1882-diki országos könyvkiállítás, melyet személyesen nyitott meg, s élénken hangsúlyozta beszédében a magyarországi bibliographiai és könyvtári viszonyok haladását. Ezen kiállítást ő felsége legmagasabb látogatásával tisztelte meg s nagy érdeklődéssel szemlélte az itt kiállított régi hazai történeti emlékeket, melyeknek leírása a «Könyvkiállítási kalauz»-ban látott napvilágot.

A Nemzeti Múzeum könyvtárának legbecsesebb szerzeményei az ő miniszterségéhez fűződnek. Az ő minisztersége idejében szerezte meg könyvtárunk a Liszkay József, Jászay Pál, Farkas Lajos, Vörös Antal, Tunyogi József, Nagy István, Torma Károly és a Gyurikovics-féle gyűjteményeket, Sylvester magyar grammatikáját 1539-ből, a pálosok Missaléját 1539-ből, Nagylaky István miniatűrös Breviariumát 1489-ből és egy Attavantes-féle Corvin-codexet, melyet az ő támogatásával 6500 frankért külön dotatióból szerzett a könyvtár. Végül ő vásárolta meg 2000 forintért könyvtárunknak az 1882-diki országos könyvkiállítás fényképmásolatait s ezzel egy oly gyűjteménynek vetette meg alapját, mely rendszeresen gyarapítva, hivatva lesz idővel a külföldi könyvtárakban levő hazai vonatkozású középkori kéziratok jellemző lapjainak másolatait magában egyesíteni s a könyvtárban a hazai kutatóknak hozzáférhetővé tenni, miáltal a Múzeum nagylelkű alapítójának egyik intentióját megvalósította.

Az ő minisztersége alatt gyarapodott könyvtárunk a családi levéltárak letéteményeivel, melyeknek száma halálakor 16-ra ment. És több más becses gyűjtemény és ritkaság, melyet itt külön ki nem emelünk, mind az ő miniszterségéhez fűződik, mely a Múzeum és könyvtárunk annaleseiben mindenkor emlékezetes fog maradni.

Mindezen tények összeforrtak miniszterségével s megőrzik emlékét könyvtárunkban.

Folyóiratunk pedig, mely az ő mindenre kiterjedő gondos-

kodásából, mint a múzeumi könyvtár szakközlőnye 13 év óta a hazai könyvtártant és bibliographiát szolgálja, szomorú kötelességet teljesít, midőn ő róla, mint e két tudomány legnagyobb pártfogójáról hálás érzelmekkel e helyütt megemlékezik s az ügy érdekében constatálja, hogy neki van legtöbb érdeme abban, hogy nálunk az irodalomban e két disciplina meghonosodott, s általában abban, hogy a bibliographiai irodalom és a hazai könyvtárak ügye az ő minisztersége alatt oly öröndetes lendületet vett.

Az ő minisztersége alatt épültek és újjászerveztettek a budapesti egyetem és műegyetem könyvtárai, alatta jött létre a szegedi Somogyi-könyvtár s Szabó Károly, Kertbeni Károly és Petrik Géza bibliographiai munkái, melyek a magyar bibliographiai irodalom rendszeres haladásáról tanuskodnak, az ő erkölcsi támogatásával láttak napvilágot.

Hiszszük, hogy az ő szelleme irányadó lesz a Nemzeti Múzeumban ezentul is, azt, a mit ő teremtett és föntartott, folytatni és előbbre vinni fogják mások s a Nemzeti Múzeum, mint elsőrendű culturalis intézet be fogja tölteni azon hivatást, melyet számára nagylelkű alapítója, a magyar törvényhozás és a hazai közművelődés magasabb érdekei megjelöltek mindaddig, mig csak ez országot Magyarországnak fogják nevezni.

Bizonyosnak tartjuk, hogy a Nemzeti Múzeum mostani heterogen osztályai, melyek a különböző gyűjtemények befogadására már most is szűkek, akkorára önálló Múzeumokká nővik ki magokat, de bármennyire is fejlődjék és haladjon intézetünk a jövőben, Trefort Ágoston érdemei, melyeket a Nemzeti Múzeum fejlesztése körül 16 évi minisztersége alatt szerzett, felejtethetetlenek lesznek az intézet történetében s megőrzik emlékét az utókor számára.

Áldás emlékére!

HAZÁNKA T ÉRDEKLŐ K Ü L F Ö L D I S Z E M L E.

EGY HAMISÍTOTT CORVIN-CODEX MÜNCHENI KÖNYVPÍACZON.¹

Közli : C S O N T O S I J Á N O S.

A Nemzeti Múzeum könyvtára, ez évi márczius havában a müncheni könyvpíaczon egy hamisított Corvin-codexnek jött nyomára, melyre ezennel felhívjuk a szakférfiak figyelmét.

Ezen hamisítás az első, mely a Corvina maradványainak bibliographiájában ekkorig felmerült, s midőn azt minden kétségen fölül megállapítanunk s a hamisított codexet igazi értékére leszállítanunk sikerült, kötelességünknek tartjuk az ügyet folyóiratunkban részletesen ismertetni.

Az eset a következő :

Gottlob Hess müncheni antiquarius f. é. márczius 29-én kelt levelében a Nemzeti Múzeum igazgatóságát azon örvendetes hírrel lepte meg, hogy egy XV. századbeli örmény codexnek van birtokában, mely Mátyás király hírneves könyvtárából : a Corvinából származik s a czímlapon úgy, mint a kötésen ennek jellemét viseli.

A levélíró szerint, a kézirat kis 4-edréiben fényesen van kiállítva, 1-ső tábláját Mátyás király ismeretes bélyege : D. Math. D. G. Hung. Reg. (Divi Mathiae Dei Gratia Hungariae Regis) körirat, az 1-ső czímlapot pedig az ismeretes *két holló* disziti. A szövegben van 8 lapnagyságú miniatűr, 4 féllapnagyságú, arany-

¹ Felolvastatott a történelmi társulat f. évi május 2-kán tartott választmányi ülésen.

ban és színben pompásan festett diszítés, 17 miniatűr alak és 115 lapszéli s egyéb diszítés.

Megjegyzi továbbá, hogy a XVII. század közepéig még örmény nyomtatványok is nem pedig kéziratok a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak s kiemeli, hogy az ő kézírata főleg három szempontból bir fontossággal. És pedig :

1. Mint úgynevezett Provenance illustre.
2. Mint műtárgy, mert a benne található miniatűrök határozottan a legjobbakhoz tartoznak a mit e nemben produkáltak.
3. Mint irodalmi emlék, mert igen ritka eset, hogy örmény kézirat könyvpiacra kerüljön és pedig oly korai időből.

A levélíró hozzáteszi még, hogy ő többször látta a hires Corvina maradványait, de minden túlzás nélkül mondhatja, hogy az ő örmény kézírata ezen könyvtár legszebb codexeihez tartozik.

Ezért a *kézirat árát 5000 forintban szabja meg* s kéri az igazgatóságot, hogy ötöt elhatározásáról értesítse.»

Ezen levélre Pulszky Ferencz azonnal válaszolt s megjegyezve, hogy a Nemzeti Múzeum 5000 forintos kéziratot látatlanul nem szokott vásárolni, arra kérte Gottlob Hess könyvárust, hogy az örmény codexet a Nemzeti Múzeumnak rövid időre megtekintés végett küldje be.

Együttal átadta nekem a levelet, hogy mint specialista tegyem meg rá észrevételeimet.

Elolvastam figyelemmel a levelet s ebben a következő négy körülményt találtam feltűnőnek :

Feltűnt először : hogy a levél Mátyás király köriratos bélyegéről beszél, mely a codex tábláját diszíti, holott az általam ismert Corvin-codexek kötésén ily köriratos bélyeg nem fordul elő.

Feltűnt továbbá, hogy a codex cím lapján *két hollóról* van szó, holott a Corvin-codexek cím lapján rendesen csak egy holló található.¹

Feltűnt, hogy a levélíró a címlapon levő Corvin-címerről mélyen hallgat, holott a codex egyéb jellemző tulajdonságait nagyon kiemeli.

¹ Csak kivételesen egy-két corvin-codexben találunk a lapszéli diszítésben a candelaber tányérján két álló holló tarany gyűrűvel, mint dísz, de a czímerpaizsban mindig csak egy holló fordul elő.

Végül feltűnt a kézirat örmény volta, mert ily nyelvű emléket a Corvina elpusztult és fönmaradt kéziratai közt nem ismerünk.

Ezen feltűnő körülmények azonban kételyeket bennem a codex valódisága iránt nem támasztottak.

A Corvina ezerekre ment köteteiből ekkorig mindössze csak *120 Corvin-codexet ismerünk*, s ezekből is csak 40-nek van eredeti préselt bőrkötése. A többi codex részint egykorú hársony, részint újabb bőrkötéssel bír.

A könyveknek legnagyobb része azonban elpusztult, egy része még ismeretlenül lappang, ezeknek kiállítását, tartalmát és kötését nem ismerjük. Mivel pedig az ismert Corvin-codexek kiállításában és kötésében számos lényeges eltérés fordul elő, sőt egy és ugyanazon művész által festett codexben is, mint például az Attavantes által festett brüszeli Missaléban, *Mátyás királynak három különböző arczképét találjuk*, ezért a müncheni örmény codex kötéséről cím lapjáról és kiállításáról hallott eltéréseket nem tartottam elég plausibiliseknek arra, hogy látatlanul a codex valódiságában kételkedjem. Mert az eddigi tapasztalatok után valószínűnek tartottam azt, hogy igen is napfényre kerülhet oly Corvin-codex, mely kiállítására cím lapjára és kötésére nézve, az eddigiektől lényegesen fog különbözni. S főleg keleti codexeknél, melyek egész kiállításukra nézve a nyugatiaktól lényeges eltérést mutatnak, e különbséget természetesnek találtam.

A nélkül tehát, hogy a codex valódiságában kételkedtem volna, legott táviratilag felvilágosítást kértem Hess urtól a codex provenientijára, kötésére, kiállítására és arra nézve : vajjon csakugyan örmény nyelvű-e? vagy pedig glagol? Mert alapos okaim voltak föltenni azt, hogy a codex glagol. Ezen kérésemre Hess úr legnagyobb előzékenységgel válaszolt.

Három nap alatt hat sürgönyt és három levelet váltottunk, melyeknek eredménye az lett, hogy Hess úr távirataiban és leveleiben kijelentette, hogy a codex egy római bibliophiltől származik, igen fényes kiállítású, kétségtelen örmény nyelvű és határozott Corvinianus. Jelentette továbbá, hogy a codexet megtekintés végett Párisba küldte, de a mi kívánságunkra visszakövetelte és a mint Münchenbe visszaérkezik, azonnal útnak indítja Budapestre. Egyúttal arra kért, hogy a codex meg vagy megnemtartása iránti elhatározásunkat vele rövid idő alatt tudassuk, mert Párisból igen előnyös ajánlatok állnak rendelkezésére.

Türelmetlenül vártuk a codexet, mely f. é. április 10-én a a budapesti vámházba meg is érkezett, honnan kivételesen magam hoztam el a Nemzeti Múzeumba.

Felcsigázott kíváncsisággal, de nagy gonddal bontottam fel az 5000 forintra becsült csomagot, mely nem kis meglepetésemre 4-edrét helyett kis 8-adrétű könyvet rejtett magában.

A könyv fényes kiállítású, örmény nyelvű *papírkézirat* volt, melyet szép csoportos miniatűrök, szenteknek színes alakjai, csinos homlok vignetták, valamint madarakból és halakból képezett izléses initialék díszesítettek.

A codex korát azonban, az örmény nyelv- és palaeographiában való tájékoztatlanságom miatt meghatározni nem tudtam.

S ez keleti kéziratoknál nem is könnyű dolog, mivel ezekben az írás és a könyvornamentika character-e, a nép conservatív jelleme miatt századokig ugyanaz volt, s egy XVIII. századbéli örmény nyomtatványban ép oly jellemű lapszéli díszítéseket, homlok vignettákat és initialékat találunk, mint a minők a XV. századbéli örmény kéziratokban észlelhetők.

Annyit azonban az örmény nyelvben való tájékoztatlanságom daczára is Pulszky Ferencz múzeumi igazgató, továbbá dr. Hampel József, dr. Czobor Béla és dr. Fejérpataky László t. barátaim szíves közreműködésével constatálnunk sikerült, hogy a Gottlob Hess úr által a címclapon hollóknak tartott két madár nem holló, hanem *galamb*, mely *arany kehelyből iszik* s a keresztény symbolikában az áldozásnak igen gyakori jelképe.

Gottlob Hess úr föltevése tehát a két hollóra nézve tévedésen alapult s ezért a codexet azok közé kellett sorolnunk, melyeket nem a címclapon levő Corvin-czímer vagy más jellemző tulajdonság, hanem a jellemző *Corvin-kötés alapján* vindikálhatunk a Corvinának.

Ezért a kötés megvizsgálásához fogtunk.

Mindjárt első pillanatra feltűnt, hogy a codex a Corvina maradványainak jellemző kötésével nem bir, hanem egyszerű, 13 centimeter magas és 10 centimeter széles, jól föntartott barna bőrkötés, préselt arabeszkekkel és kis keresztelkekkel díszítve. Alakja azonban nem a nyugati codexek középkori kötéséhez, melyek bőrrel borított fatáblákból állanak, hanem a koránok tárczaszerű kötéséhez hasonló, a könyv hosszában és széltében a táblákról lecsüngő barna bőrleffentyűvel bir, melyek a borítékhoz hasonló préselt

arabeszekkel díszítve, a vágás megvédelmezésére szolgálnak. A táblákat eredetileg két barna keskeny szíj kötötte össze, melyek a második táblához erősítve, az első táblán levő két rézgombba voltak akasztva s kapocs gyanánt szolgáltak. Ezen szíjakkból most csak az egyik van meg, a másik hiányzik.

A kötésnél mindenekelőtt feltűnik a táblák formája. Míg a középkori latin, olasz, német és más codexek kötésénél a fatáblák szélei egyenesek, a középkori görög és ó-szláv kéziratoknál pedig keleltek (vagyis felül, oldalt és alul vályú alakjában vannak kivájva) addig ezen kéziratnál a fatábláknak szokatlan formájuk van, nem egyenes szélűek, nem is keleltek, hanem külön styl szerint a felső és alsó szélén lépcsőzetesen ki vannak faragva és pedig úgy, hogy a táblák felső és alsó szélei a kézirat hátától kezdve 3 centimeter hosszúságban, azzal egy színvonalban kezdődnek, ezután következik $\frac{1}{4}$ centimetryni mély és $\frac{1}{2}$ centimetryni hosszú lépcső és ismét $\frac{1}{4}$ centimetryni mély bevágás, melylyel aztán 7 centimeter hosszúságban a táblák szélei egyenes vonalban futnak végig s a vágással egy színvonalat képeznek. A táblák alsó és felső szélei tehát a kézirat hátától kezdve magasabbak és a vágás hossza felé alacsonyabbak. Ezen körülmény a kötés külső vizsgálatánál azonnal szembetűnik, s a Nemzeti Múzeum könyvtárában levő örmény kéziratok és nyomtatványok eredeti kötéseinél szintén tapasztalható.

Legérdekesebb az első tábla díszítése, mely oly préselt arabeszeket és apró kereszteket mutat, a minőket a nyugati codexek kötésén már a XV. században találunk. A tábla szegélyén arabeszek és apró keresztekből alkotott díszkeret fut végig, mely a tábla közepén levő két megfordított háromszögből és hat félkörből képezett nagy arabeszket befoglalja. Ennek közepén körülbelül egy német ezüst márkának megfelelő körben van egy homoru czimerpaizs, mely ágon álló, jobbra néző hollót gyűrűvel a csőrében ábrázol. A paizs fölött öt águ nyílt korona, a czimer körül pedig majusculákkal a következő körirat látható: *D. MATH. D. G. HVNG. REG.* vagyis az én olvasásom szerint: *Domini Mathie Dei Gracia Hungarie Regis.* A czimer kivitele, valamint a tábla díszítése vakon préselt munka s az arany alkalmazása a díszítésből egészen hiányzik.

Ezenkívül a tábla jobboldali felső és alsó sarkában egy, egy jól föntartott rézgomb maradt fenn, melyekbe mint fönt említettem a két összekötő szíjjat kapcsolták.

Ezen táblának eredeti nagyságu hasonmását a 9. sz. mű-mellékleten adjuk.

A 2-ik tábla az 1-höz hasonlóan van diszítve, ugyanoly préselt diszkerettel bír mint emez, s eltérést csak a tábla közepén levő arabeszkben mutat, mely formájára és kivitelére nézve az első tábla arabeszkjétől lényegesen különbözik s rombold alaku keretbe van foglalva.

Ezen tábla hosszából folytatólagosan még egy 13 centimeter hosszú és 5 centimeter széles, préselt diszítésű bőr leffentyű csüng le a vágás megoltalmazására s a tábla baloldali felső sarkából egy keskeny bőrszíj a könyv összekapcsolására. A második szíj, mely eredetileg a tábla alsó sarkához volt erősítve, hiányzik s csak a nyoma van meg.

Ezen táblának eredeti nagyságú hasonmását lásd a 10 sz. műmellékleten.

Ilyen lévén a kézirat kötése, kérdés merült fel, vajjon ezen kötés és az 1-ő táblán levő hollós czimer eredetiek-e? vagyis származhatnak-e Mátyás király idejéből?

A mi a kötést illeti, az, megvallom, a XV. század benyomását tette rám. A táblákon levő diszítések és ezek motívumai olyanok voltak, minőket a XV. századbeli nyugati codexek, sőt a múzeumi könyvtár ez időbeli kéziratának kötésén is találunk, s éppen azért nem találtam elegendő alapos okot arra, hogy a kötés eredeti voltában kételkedjem.

Feltűnt azonban egy körülmény, mely első pillanattól fogva gyanusnak tetszett előttem és ez: *Mátyás királynak az első táblán levő köriratot czimere*, melyhez hasonló eddigi kutatásaimban nem találtam s melynek valódiságában belső okokból kételkedni kezdtem.

A Corvina felkutatott maradványaiban ugyanis azt találjuk: hogy Mátyás király czimere a szövegben hol M. A. (Mathias Augustus), hol M. R. (Mathias Rex) betűs monogrammal, de többnyire ezen betűk nélkül, egyedül fordul elő.

A mi a Corvin-codexek jellemző bőrkötését illeti, ezek közt csak

a wolfenbütteli Psalterium táblain találjuk a magyar, pólyák és cseh oroszlánból összetett czimerben, a hollót is kék szívpaizsban, míg a többi jellemző bőrkötéseken, a magyar pólyás és cseh oroszlános czimerpaizsból *a holló rendszeren hiányzik*, s Mátyás czimere ezeken, úgy mint a bécsi udvari könyvtár 22. számú és a császári hitbizományi könyvtár 10,489. számú *Livius* Corvin-codexek czimlapján nyílt arany koronával, *hollós szívpaizs nélkül* fordul elő.

Ellenben a marosvásárhelyi *Tacitus*, a stuttgarti *Augustinus* és a milanói *Diogenes Laertius* codexek kötésén *a gyűrűs holló önálló paizsban egymaga szerepel* és pedig az első két codexben (a harmadikat csak Fraknoi Vilmos leírásából ismerem) két egymáshoz hasonló, de különböző nagyságu stampigliával préselt vak nyomásban; míg a veronai egyik *Livius*-codex kötésén a gyűrűs holló nem önálló paizsban, hanem a tábla arany virágos diszítései közt egymagában mint dísz fordul elő, az előbbiekhöz hasonló alaku, de sokkal kisebb stampigliával, *aranynyal nyomva*.

Bármiként forduljon elő azonban Mátyás czimere és családi jelvénye a kötéseken, egy dolog ezekben kétségtelen, és ez: hogy az *összes czimerek közt egyetlen egy sincs, mely a czimer körül betűs monogrammot vagy valami köriratot mutatna*.

Ilyen körirat a Corvin-codexek kötései közt csak egyetlen egy van: az erlangeni Corvin-biblián, *de itt a táblák közepén nem Mátyás czimere, hanem ennek relief arczképe fordul elő a következő körirattal: Mathias Rex*. Ugyanezen kötés négy sarkában előfordul még reliefben a gyűrűs holló is kiterjesztett szárnyakkal és *pedig a két táblán 7-szer* (a nyolcadik hiányzik), de minden monogramm és körirat nélkül.

Köriratok vannak Mátyás király azon emlékérméin és pecsétein, melyek a Corvin-codexek diszkereteiben mint diszítések szerepelnek, de köriratos Corvin-czimert sem a Corvin-codexek szövegében, sem a kötéseken nem ismerek.

Ezért kételkedtem az örmény-codex köriratos czimerének valódiságában.

De a belső okokhoz külső okok is járultak. Feltűnt ugyanis a czimerben levő hollónak kezdetleges és tökéletlen alakja, mely kivitelére nézve a most említett marosvásárhelyi, stuttgarti és

veronai hollóknak messze mögötte marad, alakjára nézve pedig ezektől minden tekintetben eltért s egészen más szerkezetű bélyegzőre vallott.

Feltűnt továbbá a körirat betűinek éles volta, mely inkább a modern, mint a régi majusculákhoz hasonlított.

Ezen három okból a köriratos czimerpaizs valódiságában s a codex Corvinianus voltában kételkedni kezdtem.

Majláth Béla, dr. Fejérpataky László tisztársaim és dr. Czobor Béla t. barátom osztottak véleményemben. Ez utóbbi ezen kívül még egy körülményre figyelmeztetett, melynek elejénte kevés fontosságot tulajdonítottunk, de mely a czimer valódisága iránti kételeyimet csak növelte.

A czimerben ugyanis a bőrborítékon a holló fejétől kezdve a melléig egy négyszegletes, kis granáthoz hasonló lyuk volt, mely a holló alakját megcsonkítva tüntette fel s melyen keresztül a bőr alatti fatábla volt látható. Ezen lyukról dr. Czobornak az volt a feltevése, hogy nem véletlenül, hanem mesterségesen keletkezett, vagyis abból indulván ki, hogy a táblán látható czimer hamisítvány, a hamisító, midőn a hamisított bélyegzőt a bőrre akarta rányomni, a mostani lyuk helyén valami akadályra, valószínűleg kiálló szegre talált, melyet előbb el kellett távolítani, hogy a hamisítást megcsinálhassa. Ezt el is távolította, miáltal a bőrborítékon lyukat csinált s ezen lyukas bőrre nyomta rá a hamisított bélyegzővel a mostani czimert.

Czobornak ugyanis az volt a föltevése, hogy a hollós czimer a codex boritékán oly fontos dolog, mely a codexnek rendkívüli becsét kölcsönöz s ezért annak ép vagy nem ép volta nem lehet közönyös ugy magára a codexre, mint ennek birtokosára nézve. Ha tehát itten a czimer hollójában csonkítás van, ugy ez, tekintve hogy a codex különben igen jól van conserválva, nem lehet véletlen sérülésnek a műve, mert ez a codex értékét jelentékenyen leszállítaná, hanem a csonkítás szánt-szándékkal történt, és pedig azért, hogy a hamisító eltüntesse azon gyanus nyomokat, melyek esetleg a hamisítás felderítésére vezethetnének s oly látszatot adjon a csonkításnak, mintha ez véletlenül történt volna.

Ezen feltevés plausibisnek látszott, de ellene szólt azon bibliographiai szempont, hogy a boritéktáblán levő két rézgomb határo-

zottan kizárta azt, hogy a tábla közepén eredetileg még egy rézgomb minden czél nélkül lett volna, melyet a hamisító azért távolított el, mert miatta a hamisított belyegzőt a borítókra nem tudta rányomni; de ellene szólt azon körülmény is, hogy a fátáblában semmi nyoma nincs annak, hogy abba egy réz-szeg lett volna megerősítve, továbbá az, hogy akkor a réz-szegnek nagyobb-nak kellett volna lenni a hollón levő lyuknál, a mi kevésbbé valószínű, s ezért a föltevést, mintha a lyuk helyén eredetileg réz-szeg lett volna, elejtettem.

Mivel azonban a czimernek epigraphiai s a codexnek műtörténeti oldala is volt, bemutattam azt újból Pulszky Ferencz, múzeumi igazgatónak és dr. Hampel József, múzeumi régiségtári őrnek s az ő véleményüket is kikértem.

Ők a codexet igen érdekesnek s a benne levő miniattüroket igen csinosoknak, de nem olyanoknak találták, melyekért 5000 forintot adni lehetne. Pulszky Ferencz a codexet néhány száz forintra becsülte, de mind ő, mind pedig dr. Hampel a codex koráról határozott véleményt nem mondtak, az 1-ső táblán levő czimer köriratáról pedig kijelentették, hogy a betűk jellemében, illetőleg élességükben nincs semmi különös, mert ily betűk a XV. századbeli emlék-érmeken sőt még régiebbeken is előfordulnak, ezekből a körirat regisége ellen nem lehet sokat következtetni. S midőn kérdésökre a kötés jelleméről úgy nyilatkoztam, hogy ily préselt díszítésű kötések a XV. században a nyugati codexeken már találhatók, még egyszer megvizsgálták a codexet s aztán kijelentették, hogy Czobor hiperkritikai feltevése erőszakolt és nincsen eléggé indokolva, továbbá hogy a táblán levő köriratos czimer és a codex kiállítása inkább ezeknek valódisága és eredetisége, mint hamisítása mellett szól. Ezért határozott véleményt nem mondtak, de inkább a hamisítás ellen mint mellette foglaltak állást.

Ily tekintélyes szakférfiak véleménye után újból megvizsgáltam a codexet, de minél jobban vizsgáltam a köriratos czimert, (ezen fordult meg a codex Corvin-jelleme, mert a szöveget és kötetést mindnyájan eredetinek tartottuk, csak azt nem tudtuk, vajlon csakugyan Mátyás király idejéből valók-e?) annál inkább meggyőződtem ennek valódisága iránt táplált kételyeim alaposságáról, s meggyőződésemet Pulszky Ferencz és dr. Hampel József ellenkező véleménye sem tudta megingatni.

De meggyőződtem arról is, hogy a kérdést egyoldalulag csupán külső criteriumokból alaposan eldönteni nem lehet, hanem a czimeren kívül a codex szövegének alapos megvizsgálása is szükséges.

Ezért felkértem Patrubány József fővárosi gymnásiumi tanár urat, ki örmény irodalmi tanulmányokkal foglalkozik, mondana véleményyt a kézirat tartalmáról és koráról.

Ez szíves készséggel teljesítette kérésemet, a kéziratot örmény egyházi énekes könyvnek mondotta, mely hozzávetőleg lehet vagy 200 éves, de kijelentette, hogy ő örmény palaeographiai tanulmányokkal nem foglalkozik s a codex szövegének koráról határozott véleményyt csak akkor mondhat, ha ezt alaposan megvizsgálja. Mivel azonban ezen vizsgálathoz Budapesten a szükséges irodalmi eszközökkel nem rendelkezik, azt javasolta, hogy engedjük át neki rövid időre a codexet s el fogja küldeni a bécsi mechtaristáknak, kik mint elsőrendű örmény palaeographusok és szövegkritikusok, azt pontosan meg fogják határozni.

Ezen tanácsot a múzeumi könyvtár el nem fogadhatta, mert a codex csak rövid időre levén megtekintésre hozzá beküldve, azt sokáig a tulajdonostól visszatartani és másnak felelőségére bízni nem akarta.

Felkértem tehát még Thelengarian Jakab budapesti magántanár urat, hogy mint született örmény, vizsgálja meg ő is a codexet s adjon róla nekünk véleményyt.

Thelengarian úr szívesen teljesítette kérésemet, de oly időben kerestem fel őt, midőn épen előadásra készült s ezért a codexnek csak egy negyed órát szentelhetett.

Az ő véleménye a codexről a következő: a kézirat örmény imádságos könyv, egyházi énekekkel, imádságokkal és szent leczkékkel. Korát azonban pontosan csak akkor tudná meghatározni, ha a szöveget alaposan megvizsgálná, s meggyőződne arról, valjon nincs-e ebben valami adat, mely az iratás idejére nézve nyújtana tájékozást.

Első benyomása, a mit a kézirat kiállítása reá tett, az volt, hogy lehet XV. századbéli.

Midőn a kézirat miniaturjeit vizsgálni kezdte, figyelmeztetett a legelső miniatűr felírására, mely a codex 1-ső írott levelén fordul

elő s melyben a codex egykori festője magáról örmény vörös betűkkel a következőket írta: «*Zdarabjal Vaneczi Szahak Dzarhgorhsz Hisja Jew Asztwacz,*» vagyis magyarul: «Emlékezzél meg rólam a sanyargatott Isák festőről, ki Vanból való, (az Istennél).» A codex végén levő bejegyzések érdekes adatokat tartalmaznak Örményország történetére a vallásüldözés idejéből, s a könyvmácsoló életviszonyaira.

Ez alkalommal Thelengarian ur felemlítette, hogy az örmény katolikusok metropolisában *Etsmiadzion* városban van a leggazdagabb örmény könyvtár, mely 5000-nél több örmény kéziratot tartalmaz, továbbá hogy sok és becses örmény kézirat van Velenzében és Bécsben a mechtaristák könyvtárában, s hogy a párizsi nemzeti könyvtárban az örmény kéziratok száma 200—300, s a müncheniben 20—30 kötetre megy.

Együttal ajánlkozott, hogy másnap érkezése levén, a codexet tüzetesen fogja megvizsgálni s kiemelte, hogy a codexnek alapos megvizsgálására a monarchiában a bécsi mechtaristákat tartja a legilletékesebbeknek.

Mindez, a mit a codex megvizsgálásáról elmondtam, reggel 9-től délután 4 óráig történt s én azzal bucsúztam el Thelengarian urtól, hogy másnap délelőtt a múzeumi könyvtárban várni fogom.

Az úton azonban meggondoltam a dolgot s tekintetbe véve, hogy a codex csak rövid időre van a múzeumi könyvtár gondjaira bízva s az elhatározással sokáig nem szabad késnünk, továbbá hogy 5000 forintos kézitról levén szó, annak minőségére nézve mielőbb tisztába kell jönnünk, végre hogy Patrubány és Thelengarian urak bár a codex korára nézve eltérő véleményben voltak, de abban mind a ketten megegyeztek, hogy meghatározására a bécsi mechtaristákat tartották legilletékesebbeknek, arra határoztam el magamat, hogy nem várom be a holnapi nap eredményét, hanem legott jelentést teszek az ügy állásáról az igazgatónak s a dolog sürgőssége miatt arra kérem, küldjön ki engem a codexsel a Nemzeti Múzeum megbízásából azonnal Bécsbe, hogy azt az ottani császári udvari könyvtár, a császári és királyi keleti Akadémia és a mechtaristák közbenjárásával meghatározhassam s annak valódi vagy hamisított voltát tisztába hozzam.

Az igazgató szívesen teljesítette kívánságomat s én a codexsel

a legközelebbi vonattal Bécsbe indultam, hol másnap az ügyet szerencsésen tisztába hoztam.

A bécsi udvari könyvtárban dr. Göldiin és dr. Menczik könyvtárőr urak kutatásaimat legnagyobb liberalitással támogatták, de az itteni könyvtár örmény kéziratai meghatározva nem lévén, ezekből a müncheni örmény codex korára nézve kevés támaszpontot nyerhettem. A kötés tábláinak formájára nézve azonban több analog esetet találtam. A császári és királyi keleti Akadémiában, dr. Károlyi Árpád cs. és kir. udvari levéltárnok baráti szivességének köszönöm, hogy Kujumdjan tanár urral megismerkedtem, ki a keleti Akadémiában a keleti nyelvek correpetitora lévén, mint született örmény, ezen nyelvben is bír jártassággal. Ő is megtekintette a codexet, de úgy találta, hogy ez régi örmény írással van írva, melylyel ő, mint a modern örmény írás ismerője, nem foglalkozik s ezért annak tüzetes vizsgálatába nem bocsátkozott. Tanácsolta azonban, mutassam meg a codexet az itteni mechitaristáknak, kik ezt szívesen meg fogják határozni, mely célra készséggel ajánlotta fel közvetítését.

Köszönettel fogadtam el tanácsát, s habozás nélkül a műveltségéről előnyösen ismert bécsi mechitarista szerzet monostorába mentem, hol tisztelendő *Kalemkiar* Gergely és tisztelendő *Manevisean* Gábor mechitarista atyák nagy előzékenységgel fogadtak, s midőn nekik idejövetelem célját előadtam, ezt tőlük telhetően szíves készséggel előmozdítani ígérték. Ezen két mechitarista szerzetes, mint született örmények nemcsak hivatásuknál fogva az örmény nyelv, irodalom és paleographiában kiváló képzettségű szakemberek, hanem ezenfelül európai műveltségű férfiak, kik anyanyelvükön kívül a görög, szírus, francia, német és olasz nyelveket szóban és írásban birják.

Ezeknek ítélete alá bocsátottam a müncheni örmény codexet, kik erről a következő véleményt nyilvánították.

A bemutatott kézirat: *Saragan*, vagyis örmény egyházi énekes könyv, az örmény «*Breviarium*»-nak kivonata, mely a latin «*Officium Divinum*», «*Psalterium*» vagy «*Horae Beatue Mariae Virginis*» mintájára, az egyházi év különböző ünnepeire imádságokat, leczkéket, zsoltárokat és kótás énekeket tartalmaz.

A saragan kéziratok az örmény egyházi irodalomban igen gyakoriak, a bécsi mechitaristák könyvtárában a XV—XVIII. szá-

zadból *legalább 20 saragan van*,¹ köztük több hártypéldány igen fényes kiállításban.

Nyomatásban az első saragan 1664-ben jelent meg Amsterdamban, a második kiadás ugyanitt 1685-ben, a harmadik kiadás pedig ugyanitt 1702-ben. Az utolsó saragan-kiadásnak, mely Velenczében 1877-ben jelent meg, a következő latin czíme van: «*Laudes et Hymni ad SS. Mariae Virginis honorem ex Armenorum Breviario excerptae*». Venetiis 1877. 8°.

A müncheni Saragan-kézirat, mint a szövegben levő colophon tanúsítja, 1662-ben íratott, és ha nem is elsőrendű, vagy második rendű bibliographiai ritkaság, de igen csinos és izlése munka, melynek egész kiállítása arról tanuskodik, hogy előkelő ember használatára készült.

Midőn a tiszteletre méltó vizsgálóktól a kézirat iratási idejéről értesültem, önkéntelenül azon kérdést intéztem hozzájuk: valjon kétségbevonhatlan adatok alapján kideríthető-e a szövegből, hogy a kézirat csakugyan 1662-ben és nem előbb vagy később íratott? Mire ők mind a ketten egész határozottan kijelentették, hogy a saragan az örmény liturgiában oly gyakran fordul elő, hogy azt első tekintetre felismerik, a régi örmény írás pedig örmény liturgikus könyvekben oly sokáig tartotta fön magát, hogy annak korát a betűk jelleméből is meghatározhatják, de ha ezekben tévednének is, a mi nem valószínű, *az iratási évben nem tévedhetnek, mert ez a colophonban, betűkkel és számokkal ki van írva, s ebből kiderül, hogy a kézirat az örmény időszámítás 1111-ik esztendejében íratott*, vagyis a mi *időszámításunk szerint, ha ehhez a chronológiában elfogadott 551 esztendő különbozetest hozzászámítjuk, 1662-ben*.

Ezen véleményt megerősítette a bécsi mechitaristák nagy-tudományu s irodalmi működéséről európaszerte ismert érseke is, dr. *Ajdinean* Arzén úr ő méltósága, ki kutatásainkat becses látogatásával tisztelte meg.

Ezen meghatározásban megnyugodtam. *A müncheni saragan szövege tehát 1662-ben, vagyis Mátyás király 1490-ben*

¹ Bécsből hazajövet megvizsgáltam még egyszer a múzeumi könyvtár örmény kézirateit s ezek közt is találtam egy saragant, mely valószínűleg a XVII. században íratott.

bekövetkezett halála után 172 esztendővel későbbén íratott, s így annak könyvtárában nem lehetett.

De felmerülhet még azon, kevésbbé valószínű kérdés, vajon a müncheni saragan kötése nem származik-e egy oly XV. századbeli örmény könyv kötéséről, mely csakugyan Mátyás királynak volt tulajdona, a táblán az ő czimerét viselte, de idővel az eredeti kéziratról, melynek borítékát képezte, elszakított s a müncheni saragan borítékaul lett felhasználva.

A bibliographiában erre is vannak szórványos esetek. Megesik, hogy szenvedélyes gyűjtők vagy könyvkedvelők régi borítékokat fiatalabb kéziratok vagy nyomtatványok kötésére használnak fel, mi által azon anomalia történik, hogy a könyv borítéka sokkal régibb keletű, mint a könyv maga.

Ezt azonban a jelen esetben nem tartottam valószínűnek, mert a kézirat és borítéka úgy illettek egymáshoz, hogy egész habitusuk és szerkezetük a mellett tanuskodik, hogy mind a kettő egyidőben, tehát 1662-ben készült.

Mindazáltal, hogy ezen képtelennek látszó feltevésnek élet vegyem, szükségesnek tartottam a bécsi mechitaristák könyvtárának örmény kézirateit legalább külsőleg megvizsgálni, hogy ezeknek kiállításáról és kötéséről magamat némileg tájékozhassem s kutatásaim eredményéből a müncheni saraganra következtetést vagy analógiát vonhassak.

Ezen kutatásaimban ismét a két tisztelendő atya volt kalauzom, az ő szakértő magyarázatuknak köszönöm, hogy a könyvtár több száz kötetből álló, s a VIII. századtól kezdve a XVIII. századig terjedő, örmény kézirateit néhány óra alatt megvizsgáltam.

E kéziratok közt van néhány igen fényes kiállítási hártya-példány nagyszerű miniatűrökkel, érdemesek arra, hogy középkori miniatűrökkel fog lalkozó műtörténészek külön figyelmökre méltassák, és legalább 20 saragan, többnyire a XVII. századból, a münchenihez hasonló nagyságban és kötésben.

Engem különösen a kéziratok kötései érdekelték, melyeknek megvizsgálásából tanulmányaimra becses anyagot merítettem. Így azon tapasztalásra jöttem, hogy az örmény kötések ornamentikája több századon keresztül alig változott, s a XV. századbeli örmény codexek kötésén oly díszítéseket találtam, mint a minők a XVI. és XVII. századbeli örmény codexeken is előfordulnak, sőt talál-

tam XV. századbeli örmény codexeken oly préselt diszítéseket, a minőket a müncheni saragan is felmutat. Ezen körülmény onnan magyarázható, hogy az örmény nép conservatív jellemű lévén, a könyvornamentika motivumait nem igen változtatta, hanem régi eredetiségökben sokáig föntartotta s az örmény könyvkötők csak népek conservatív szellemét követték, midőn századról századra a könyvornamentikán nem változtattak, hanem a könyvek tábláit egy minta után készítették és ugyanazon motivumu stampigliákkal és lemezekkel diszítették.

Az örmény kötések ezen oeconomiája könnyen tévedésbe ejti a kutatót, ki egy örmény kéziratot, ha iratási idejét nem ismeri s az örmény könyvornamentikában tájékozatlan, a kötés jelme után sokkal régibbnek fog tartani, mint a milyen az valóban.

Ezen tévedés csak úgy kerülhető el, ha az örmény kötések a legrégibb időtől a legújabb korig tanulmányozzuk s a könyvornamentika folytonosságát rajtuk figyelemmel kísérjük.

A müncheni örmény saragan kötése engem is tévedésbe hozott, midőn a nyugati codexek kötéséhez hasonló tábla diszítése után azt XV. századbelinek tartottam, de tévedésem az örmény könyvornamentika természetéből megmagyarázható.

Egyébként a könyvkötés ornamentikája többé-kevésbbé mindenhol conservatív.

Igy, hogy többet ne említsek, a gyöngyösi ferenczrendiek és a kolozsvári jezsuiták által a XVIII. században könyvtáblák diszítésére használt (ma is meglevő) vaslemezekről és bélyegzőkről kétségtelen, hogy száz évnél tovább voltak használatban, miből következik, hogy a velők diszített könyvkötéseknek 100 évig egyforma ornamentikájuk volt, melyeknek korát, ha az évszám a könyv kötéséről vagy címlapjáról esetleg hiányzik, pontosan meghatározni igen nehéz.

De nemcsak azért tanulságosak reám nézve a bécsi mechanisták örmény kéziratai, mert általuk az örmény könyvornamentika jellemével megismerkedtem, hanem főleg azért, mert biztos nyomra vezettek a müncheni saraganon lévő czimerhamisítás leleplezéséhez.

Midőn ugyanis a könyvtárban a XVII. századbeli örmény-kéziratok közt a müncheni saraganhoz hasonló kötések keres-

tem, kezembe akadt egy 8-ad rétű papir saragan, mely az említett két tudós atya véleménye szerint a XVII. századból (úgy emlékszem 1666-ból) származik s reánk nézve azért nagyfontosságú, mert a Corvin-czímert kivéve (mely itt hiányzik) szakasztott oly kötése van, mint a müncheni saragannak s kulcsot szolgáltat ez utóbbi kéziratban levő czímerhamisítás megfejtéséhez.

Ha ugyanis ezen két kötést egymással összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy mind a kettőnek az első táblán két megfordított háromszögből és 6 félkörből álló préselt arabeszkje van, melyek egymáshoz mindenben hasonlítanak s csak abban az egyben térnek el, hogy a bécsi saragan az arabeszk közepén levő kör, mely körülbelül egy német márka nagyságának felel meg, üres s a bőr sima felületén sem préselt sem másféle díszítést nem mutat fel; ellenben a müncheni saraganon az arabeszk közepén lévő, szintén egy német márkához hasonló, körben Mátyás király köriratos czímere fordul elő és pedig vakon préselt kivitelben.

Ebből következik, hogy eredetileg mind a két saragan kötésének egyforma ornamentikája volt s az első tábla mind a két codexben ugyanazon préselt motivumokkal volt díszítve, míg azonban a bécsi saragan kötése a maga eredetiségében mai napig fönmaradt, addig a müncheni saragan kötésén az első tábla közepén az eredetileg üresen hagyott kört valami élelmes vállalkozó Mátyás király köriratos czímerével és pedig egy e czélra külön készített bélyegzővel kitöltötte, hogy ez által a kisértékű XVII. századbeli örmény codexet nagyértékű Corvin-codexxé kvalifikálja, értékét a tájékozatlan emberek előtt, kiket a kötés régi jelleme s az örmény nyelvben való járatlanság könnyen félrevezethet, emelje s rosszhiszemű hamisításával a jóhiszemű vevőket megcsalja.

Ez, a két codex alapos összehasonlításából, kétségtelennek látszik, mert a jelen esetben teljesen ki van zárva az, hogy a hamisító a hamisításhoz Mátyás király oly eredeti bélyegzőjét használta legyen, mely ekkorig ismeretlenül lappangott s most került valahonnan egészen véletlenül napfényre.

Ezen föltevés, ha a hamisított Corvin-czímert a Mátyás király pecsétjein, pénzein, emlékérméin és könyvein található czímerekkel összehasonlítjuk, semmi valószínűséggel nem bír.

Hogy mi indította a hamisítót a hamisítás elkövetésére? Ezt, adatok hiányában nem bírom ezúttal eldönteni.

De valószínűnek tartom, hogy a hamisítóra csábító hatással, az «auri sacra fames»-en kívül, a milanoi Attavantes-féle Corvin-codex azon magas ára lehetett, melyet a nemzeti múzeum könyvtára 1886-ban Ulrico Hoepli milánói könyvárusnak fizetett, midőn ezen elsőrendű bibliographiai ritkaságot gyűjteménye számára 6500 frank-ért megszerezte.

Ennek nagy ára zavarta meg a hamisítóban az erkölcsi egyensúlyt, midőn a müncheni XVII. századbéli saragant XV. századbéli Corvin-codexnek meghamisítani megkísérlette, mint ilyet Gottlob Hess müncheni könyvárus útján rendkívüli magas áron forgalomba hozta, s a jóhírű németországi könyvpiacot, úgy mint a jóhiszemű közönséget, becsapni akarta.

Ezen gonosz kísérlet nem sikerült, s mi a magyar bibliographia tudományos reputációja érdekében örvendünk, hogy ezen hamisítást a bécsi mechitarista szerzetesek szíves közreműködésével felderítettük s a kérdéses örmény codexet igazi értékére le szállítottuk.

Rövid négy év alatt ez a második eset, hogy külföldi Corvin-codexekről kedvezőtlen ítéletet kell mondanunk. A hamburgi Corvin-codexben is ¹ Mátyás király *bélyegéről* volt szó, csak hogy e bélyeg, mely egy XV. századbéli latin codex címlapjáról, a hova festve volt, s állítólag eltűnt, jóhiszemű tévedésen alapult; míg a müncheni codexben, melyet egy hamisító XVII. századbéli kéziratból XV. századbelinek akart minősíteni s e célból Mátyás király meghamisított czimerét a kézirat borítéktáblájára bepréselte, gonosz szándékkal volt dolgunk, melyet nem lehet eléggé kárhoztatnunk.

A szakférfiak előtt ismeretes, hogy a bibliographiában a hamisítások nem tartoznak a ritkaságok közé, de azt az ügy érdekében ki kell jelentenünk, hogy Litterati Nemes Sámuel óta a müncheninél otrombább hamisítással a bibliographia terén nem találkoztunk.

Hátra van még, hogy véleményünket elmondjuk azon lyuk keletkezéséről, mely a müncheni codex hamisított Corvin-czimerén

¹ Lásd a hamburgi Corvin-codex című közleményünket a «Magyar Könyvszemle» 1885-diki folyamában.

fordul elő, s mely a vizsgálat alkalmával leginkább dr. Czobor Bélának tűnt fel.

Abban tisztelt barátunkkal egyetértünk, hogy a hollón látható lyuk nem véletlenül, hanem mesterségesen támadt. A kérdés csak az, hogy mi volt azelőtt a mostani lyuk helyén és mért kellett a táblát borító bőrt épen azon a ponton, hol a hiány leginkább feltűnik vagyis a gyűrűs holló nyaka alatt, tehát a legkényesebb helyen átlukasztani illetőleg abból egy darabkát eltávolítani?

Erre nézve legyen szabad a következőket megjegyezni.

Hogy a müncheni örmény codex első tábláján a préselt arabeszk közepén réz-szeg vagy umbilicus-féle diszítés lett volna, melyet előbb el kellett távolítani, hogy a hamisított bélyegzőt a bőrborítékra rá lehessen nyomni, ennek valószínűségét már közleményünk elején kétségbe vontuk, s állításunkat bibliographiai és helyi érvekkel támogattuk.

Hogy az arabeszk közepén lévő körben a bőr felülete eredetileg oly sima lett volna, mint azt az említett, analog kötésű bécsi codexben találjuk, ezt a hamisított Corvin-czímeren tapasztalható csonkítás teszi valószínűtlenné, mert ha az illető helyen a bőr egészen sima volt, ebbe a meghamisított bélyegzőt minden nehézség nélkül lehetett volna bepréselni, s nincs elfogadható ok a bőr erőszakos megcsonkítására, hisz épen a sima bőrbe vakon préselt Corvin-czímer tette volna látszólag legvalószínűbbé azon föltevést, hogy a könyv vagy legalább ennek borítéka, Mátyás király számára készült.

Ha tehát ennek daczára a codex borítéktábláján a Corvin-czímer *nem ép, hanem megcsonkított állapotban fordul elő*, úgy ez annak a jele, hogy a bőrboríték ezen a részén a hamisító törekvése oly akadályra talált, mely lehetetlenné tette azt, hogy a Corvin-bélyegzőt, a bőrbe úgy bepréselje, hogy a hamisításnak rajta nyoma ne legyen. Ezért inkább eltávolította az akadályt, mely esetleg árulója lehetett volna, hogysem a címér valódisága iránt a kutatóban gyanút keltsen.

Mi volt ezen akadály? Erre nézve ismét a bécsi mechtarista örmény codexek kötéseit nyujtanak analógiát, melyekben a táblák közepén görög keresztet, csillagot, különféle stylú diszítéseket és

négy pontból álló,¹ ilyen alakú keresztet találunk. Ezen disztésekből nézetünk szerint az utolsó, vagyis a négy pontból álló kereszt az, melyről valószínűnek tartjuk, hogy eredetileg a müncheni örmény codex első táblájának azon helyére volt préselve, hol most a hollót látjuk. Ez fordul elő a táblák préselt disztései közt többször, ez diszlik a második tábla arabeszkjének közepén is, ezt találta, nézetünk szerint, a hamisító az első tábla közepén az üresen maradt körben, midőn a Corvin-czímet ide bepréselte. S mivel valószínű, hogy a négy pontos kereszt mikor felül volt préselve, a holló alatt is látszott, ezen körülmény, nehogy gyanút keltsen az iránt, hogy a címert nem egykorú, hanem későbbi időben egy régibb disz fölé nyomták rá a könyv borítékára, arra bírta a hamisítót, hogy a négy pont közti bőrdarabkát, hol eredetileg a kereszt volt, a holló nyaka alatt eltávolítsa s a csonkításnak azt a színezetet adja, mintha az véletlenül történt volna. Így támadt, nézetünk szerint, a címer hollóján levő lyuk, így magyarázható ki ennek négyszegletes alakja.

Dr. Czobor Béla föltevése tehát a lyuk fontosságáról alapos, de keletkezésére nézve azt hisszük legvalószínűbb az a magyarázat, melyet róla a bécsi mechtaristák könyvtárában merített tanulságok alapján adtunk.

Mindazon feltűnő körülmények és gyanúokok tehát, melyek bennünket a codex vizsgálatánál, annak valódisága iránt mindjárt kezdetben támadtak, alaposaknak bizonyultak. A kézirat mint Corvin-codex belső és külső criteriumokból, nem más, mint egy gonosz szándékkal készített hamisítvány, mely mint ilyen, a Corvina irodalmában egyedül áll, de melyet a szakirodalomban igazi értékére leszállítani s a hamisítást az egész tudományos világ előtt elítélni, a hazai és külföldi bibliographia iránti kötelességemnek tartottam.

Ezzel kutatásaimat a bécsi mechtaristák könyvtárában befejeztem. Az eredmény, melyet egy napi tartózkodásom alatt ott elértem, az állítólagos Corvin-codex meghatározására és leleplezésére vezetett, s én azon öntudattal távoztam innét, hogy feladatomat jól végeztem.

Mielőtt azonban a tisztelendő mechtarista atyáktól, kik itt-

¹ A négy pontból kettő egymás fölött és kettő egymás mellett áll s ily összeállításban keresztet képez.

létem alatt feladatokat lekötelező szivességekkel és gazdag szakismeretökkel annyira megkönnyítették, elbucúztam volna, még arra kértem őket: adnának nekem véleményt a codex szövegéről, beosztásáról és miniatűrjeiről s magyaráznák meg röviden annak tartalmát és nevezetesebb helyeit, hogy ezekről is némileg tájékozva legyek.

Mire ők szíves készséggel a codex rövid leírását a következőkbe foglalták össze:

Az örmény palaeographiában négyféle írást különböztetnek meg, úgy mint: 1. Erkathagir, 2. Mitsak Erkathagir, 3. Bolorgir és 4. Notergir írásokat. Ezekből az *első írás* az első kilenc századból fönmaradt codexekben fordul elő és nehezen olvasható, a *második írás* a X—XIV. században volt gyakorlatban és szintén nehezen olvasható, a *harmadik írás* a XV. században kezdődik és a XVIII. századig tart, végre a *negyedik írás* a XVI. századtól kezdve egész a XIX. századig van gyakorlatban és a harmadikkal együtt könnyen olvasható.

A müncheni örmény codex a *bolorgir* íráscsoporthoz tartozik és könnyen olvasható.

Kiállítása csinos és izléses. Az írás gondos; a homlok-vignetták, lapszéli díszítések, initialek, a synaxarion, továbbá a szentek és ünnepek miniatűrjei nagy csinnal és izléssel vannak festve s önálló stylt tüntetnek fel, mely a byzanti és perzsa könyvornamentika hatásának nyomait mutatja. A festményekben a sötét színek túlnyomók s ezeken az arany használata igen gyakori.

A codex egy miniatűrrel kezdődik, mely az első levél második lapját egészen elfoglalja.

Ezen miniatűr alá írta a miniator vörös örmény betűkkel a következő bejegyzést: *Zdarabjal waneczi szahak Dzarhgorhsz Hisah Jew Asztwacz*, vagyis magyarul: Emlékezzél rólam a szegény Isák festőről, ki Wanból való (az Istennel).

A codexet tehát egy Isák nevű, wani¹ származású örmény miniator festette.

Ezután következik a szöveg a karácsoni officiummal (egyházi énekek és imádságok), utánna jönnek a vízkereszt, husvét, feltámadás, pünkösd, úrszine változás, és a többi egyházi ünnepek

¹ Örményország fővárosa.

officiumi énekekkel és imádságokkal s végződik az officium defunctorummal.

A codex fénypontját, a benne előforduló miniatűr képek képezik, melyek a szövegben ilyen sorrendben következnek :

Angyali üdvözlés (Annunciatio B. M. V.)

Mária és József.

Szent Antal remete.

Szent Theosz király.

Nisszipiai Szent Jakab (Sziriából)

Szent Dávid proféta.

Szent István vértanu.

Szent Péter és Pál apostol.

Szent János evangelista.

Szent Jónás proféta.

Krisztus a jó pásztor.

Szent Gergely, az illuminator, Örményország főpapja (görög stólabán).

Krisztus jeruzsálemi bevonulása.

Krisztus feltámadása.

Keresztelő szent János lefejeztetése.

A szent lélek eljövetele (Pünkösöd).

Szent Hripszimé örmény szűz és vértanu.

Krisztus menybemenetele.

Krisztus színe változása.

Utolsó ítélet.

Krisztus megdicsőítése.

Egy proféta.

Egy angyal.

Egy patriarcha.

Feltámadás allegoriája.

Lehetséges, hogy ezen sorozatból egyik-másik miniatűrkép, mely a codexben befoglaltatik, a vizsgálatnál rendelkezésünkre állott idő rövidsége miatt kimaradt. (H. úr levelében 25 képet említ.) De azt hiszem, ezeknek száma legfőlebb egy-kettőre fog menni, mert a codex leveleit nagy gonddal átlapoztuk, a miniatűrökre különös figyelmet fordítottunk, de az idő rövidsége miatt a leve-

leket úgy megolvasni, hogy a miniattűrök az illető levélnél legyenek feltüntetve, nem volt lehetséges. De nem is volt célunk, mert az én főfeladatomat a codex meghatározása, nem pedig részletes leírása képezte. És ezt bécsi utammal elértem.

A codexnek legérdekesebb része a szöveg utolsó három levele, melyek memorandumot tartalmaznak a könyv provenienciájáról, iratási idejéről és verses históriákat Örményország akkori történetéről.

Ezen feljegyzésekből a kézirat iratási idejére vonatkozó tétel magyar fordításban így hangzik:

«Bizonyos Meszrop íratta ezen könyvet a méltatlan Wartan számára Wartan Chlick másoló által, ki azt a saját szép és régi exemplarisából másolta Mog tartományának Szursz nevű falujában, a sz. János és sz. Gergely generális védnöksége alatti kolostorban, ezer. száz tizenegyedik esztendőben,» vagyis mint az eredeti örmény szöveg mondja: *Hazar (Ezer) Hariur (száz) Medasan (tizenegy).*

Alább pedig ez olvasható: *«Azon keserves időben (t. i. mikor a könyv iratott), melyben szorongatva vagyunk igazságtalan adók által és midőn jobban és jobban lesujt bennünket a gyalázat és szenvedés, melyek Örményországra sulyosodtak a mi bűneinkért.»*

Ezen colophon alapján tehát a saragan örmény időszámítás szerint 1111-ben iratott, vagyis, ha ehhez az 551 év különbözetet hozzáadjuk, a mi időszámításunk szerint 1662-ben.

Ez a müncheni örmény codex rövid tartalma és leírása.

Megjegyzem még, hogy a codex szövege előtt egy beirt hártya levél van (Vorsetzblatt), melynek első lapján érdektelen örményjegyzetek (valószínűleg probatio calami) fordulnak elő, a másik lapon azonban régi örmény írás van, melyről azt mondta a szerzet nagyérdemű érseke, hogy ez hecsesebb, mint az egész codex; mivel azonban az írás nagyon el volt mosódva, hamarjában nem birta elolvasni és csak azt mondta, hogy valószínűleg történelmi tartalmú lesz.

Ezzel a codex tartalmát kimerítettük.

Még a codex tábláinak belsejéről ki kell emelnem, hogy vékony kék szövettel vannak borítva, továbbá, hogy a bécsi örmény codexek tábláinak belsejéhez, nem mint a nyugati codexekben pergamen, vagy papirlevelek, hanem érdekesebbnél érdekesebb szövetdarabok vannak ragasztva, melyek régi örmény szövetmintákból

egész gyűjteményt képviselnek s a szakférfinak az örmény szövőipar eredetiségének és változatosságának tanulmányozására igen hálás tért nyujtanak.

Ezen szövetdarabok közt két örmény codexben oly régi szövetmintákat találtam, a minőket a nyugati codexekben eddig csak IX—X. századbeli kéziratokban, mint ritka czimeliákat láttam.

Ezen örmény szövetmintákra felhivom az illető szakférfiak figyelmét.

Ezzel a müncheni saragant minden oldalról megvilágítva, bécsi küldetésem végéhez értem s megköszönve a tisztelendő mechtarista atyáknak tanulmányaim iránt tanusított meleg érdeklődését és azon készséget, hogy a codex meghatározásában és leplezésében oly szíves segédkezet nyujtottak, a legközelebbi vonattal visszautaztam Budapestre, hogy kiküldetésem eredményéről Pulszky Ferencznek, mint a N. Múzeum igazgatójának jelentést tegyek.

Itt tisztviselő társaim és a szakférfiak nagy érdeklődéssel várták visszaérkezésemet, s midőn kiküldetésem eredményét velők közöltem s a müncheni állítólagos Corvin-codexet mint gonosz szándéku hamisítványt előttük lepleltem, szerencsét kívántak kutatásaim sikeréhez.

Pulszky Ferencz pedig meggyőződve jelentésem alaposságáról, azonnal levelet irt Gottlob Hess úrnak, melyben kiemelve a müncheni codex tartalmát és azon körülményt, hogy az 1662-ben iratott, továbbá, hogy Mátyás király 1490-ben, tehát a codex iratása előtt 172 évvel halt meg, kijelentette, hogy az bajosan lehetett az ő könyvtárában s a táblán levő Corvin-czimer bajosan származhatik az ő idejéből, ezért a Nemzeti Múzeum könyvtára nincs azon helyzetben, hogy a megvásárlásra ajánlott codexre reflektáljon s ezt köszönettel a tulajdonosnak visszaküldi.

Mielőtt azonban ezt tette volna, szükségesnek tartotta magassabb tudományos szempontból, a codex mind a két tábláját a könyvtár gyűjteménye számára lefénnyképeztetni, hogy ezek mindenkorra bizonyosságot tegyenek az első táblán levő Corvin-czimer meghamisításáról.

Ezen gyűjteményből használtam fel közleményemben a két könyvtáblát eredeti nagyságú hasonmásban, hogy érvelésemet a Corvin-czimer meghamisításáról ezekkel is támogassuk.

Ez a müncheni örmény saragannak rövid története. Ha

kissé terjedelmesebben tárgyaltam, szolgáljon mentségemül azon körülmény, hogy ez az első hamisítvány, mely a Corvina bibliographiájában ekkorig felmerült, s én azt hittem, hogy ezen hamisított Corvincodexnek több oknál fogva annyi figyelemmel tartozom, mint a mennyivel a Corvina valódi maradványai iránt viseltetem.

Helyesen fogtam-e fel a kérdést és valjon sikerült-e a t. olvasót álláspontom helyességéről meggyőzni, ennek megítélését a szakférfiakra bízom.

Annyit azonban egész tárgyilagosan megjegyzek, hogy ezen eset nálunk oly rendkívüli, hogy ehhez hasonló a magyar bibliographiában ekkorig még nem fordult elő, s midőn ezt tehetségem szerint minden oldalról megvilágítani, a hamisítást igazi értékére leszállítani s ezáltal a jövő hamisításoknak ezen a téren elejét venni törekedtem, ezzel az ügynek, melyet egész lelkesedéssel szolgállok, hasznára lenni kívántam.

Közleményemben időrendi egymásutánban, egész közvetlenséggel elmondtam mindazt, mi a codexszel azon 48 óra alatt, míg vele foglalkoztam, történt, s köszönettel tartozom Hess úrnak, hogy szíves ajánlatával és a codexnek ideküldésével ezeknek elmondására, s az igazság felderítésére alkalmat szolgáltatott.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

— Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról.

A M. Nemzeti Múzeum könyvtára az 1888. évben 3252 kötet és füzet nyomtatvánnyal, 77 kézirattal, 1789 oklevéllel, 19 pecsétlenyomattal és 16 fényképmásolattal gyarapodott: és pedig *ajándékul kapott* 261 kötet és füzet nyomtatványt, 18 kéziratot és 1041 oklevelet és levelet; *vásárolt* 519 kötet és füzet nyomtatványt, 59 db (kötet) kéziratot, 748 darab oklevelet és levelet, 19 pecsétlenyomatot és 16 fényképmásolatot. A beérkezett köteles példányok száma: 2472 kötet és füzet. Könyvek, kéziratok, oklevelek, pecsétlenyomatok, fényképmásolatok vásárlására és kötésre 3824 frt 44 kr., könyvtári kiadványokra 1134 frt 71 kr., összesen tehát: 4959 frt 15 kr. fordított. Az olvasók száma 14,046 volt, kik 26,141 kötet nyomtatványt, 1071 kéziratot és 12,681 oklevelet használtak. A könyvtáron kívül házi használatra 671 egyén 1642 kötet nyomtatványt kölcsönzött ki. Összesen tehát: 14,717 egyén használt 27,382 kötet nyomtatványt, 1071 kötet kéziratot, és 12,681 db oklevelet. A könyvtár állapotáról egyébként a könyvtárór évi jelentése más helyen nyújt tájékoztatást.

A M. T. Akadémia könyvtárának rendezett tudomány-
szakai 51-re szaporodtak s összesen 43,330 munkát tartalmaznak.

A M. T. Akadémia könyvtári bizottsága múlt évi december havában elhatározta, hogy a könyvtár könyveiről a szakkatalogusokon kívül egy generalis betűrendes címjegyzék is készíttessék, mely az összes könyvek címeit betűrendben foglalja magában. E határozat értelmében a czédulázás február havában két másoló segítségével megkezdett, április 15-ig mintegy 4,500 könyvről körülbelül hatodfelezer czédula készült.

Ezenkívül a rendes folyómunka is tovább haladt.

A szakkatalogusok köteteinek száma 86.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő:

	mű	kötet	füzet	
178 külföldi akadémiával, külföldi és hazai tud. társulat- tal és testülettel folytatott csere útján	380	363	250	és 6 térkép
Magánosok ajándékából . .	387	233	231	
30 nyomda köteles-példányai- ból	918	268	736	
Az Akadémia saját kiadvá- nyaiból	57	40	77	
Vétel útján	489	884	359.	

Az 1888-ki összes gyarapodás: 2231 mű, 1788 kötet, 1653 füzet, 6 térkép és 163 iskolai értesítő 199 füzetben. Ehhez járul 138 külföldi és hazai folyóirat és ujság.

A könyvtár olvasótermében 1888-ban 8831 egyén 11,899 munkát használt. Házon kívül való használatra 145 egyén 688 munkát kölcsönzött ki. Összesen tehát 8,976 egyén 12,587 munkát használt.

A *kézirattárban* a rendezés főtárgyai ez év nagy részében az Akadémia főtítkári hivatalától 15 év időkoréből beküldött kéziratok, pályaművek stb. voltak, melyekből a szakok következőleg gyarapodtak:

Levelezés 4-rétű 1 kötettel.

Régi és újabb írók kézirati művei 12 különböző alakú kötettel.

Történelem 11 " " "

Nyelvtani szak 8 " " "

Színművészeti szak 16 4-rétű kötettel.

A kézirattár gyarapodott Mircse János hagyatékából két kézirati kötet, 41 képpel, 6 térképpel.

Ajándékozás útján dr. Borovszky Samu, Tompa Imre, Dobos Kálmán, Halbik Cyprián uraktól több eredeti levéllel, apróbb kézirattal s a honfoglalás hadjáratát mutató kézirati művel.

Vétel útján: Benkő József «Specialis Transsylvania» czínű kézírata eddig hiányzott kötetével.

A kéziratárt használta benn és künn 33 író és akadémiai tag; csak benn 65 egyetemi hallgató.

— **Jelentés a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1888-ban.** Nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Ur! Kegyelmes Uram!

A régi barátságnak és szeretetnek emléke, mely Excellentiádat boldogult nagynevű elődéhez kötötte, mentséget fog találni számomra, hogy az első jelentést, melyet Excellentiához intézek, az ő feledhetetlen nevére való hivatkozással nyitom meg. Az egyetemi könyvtárt Ő tette európai könyvtárrá, s én csak az Ő parancsainak, eszméinek, gondolatainak végrehajtója voltam. Magas látköre, melyből a dolgokat tekintette, magyarázza meg azt, hogy Ő a könyvtárt, mint a tudományosságnak szolgáját, terjesztőjét tekintette, s valóban az Ő rendeleteinek felelt meg a könyvtár akkor, midőn az összes európai nagyobb könyvtárakkal érintkezési pontokat keresett és tartott fen, s minden olyan tudósnek, — nem tekintve, hogy az az egyetem körébe tartozik-e vagy nem, — ki az európai könyvtárakat használni akarta, közvetítőül szolgált, ha ez a segédeszközöket akarta megszerezni tudományos munkálataihoz. Excellentiád az Ő eszméinek, törekvéseinek hagyományosa. A mit Ő kezdett, Excellentiád fogja betetőzni, s kétségtelenül Excellentiád az egyetem könyvtárának ezen törekvését magas pártfogásával előmozdítani kegyeskedend. A magas látogatás, melylyel Excellentiád könyvtárunkat kineveztetése után a legrövidebb idő alatt szerencsétlenül kegyeskedett, az érdeklődés, melyet intézetünk iránt akkor tanusított, magas meglegedésének kijelentése, a jóakaró buzdítás, melyek a tisztikart a megkezdett úton haladásra intette, ösztönül szolgált mindnyájunknak s biztosítékul, hogy Trefort kezdeményezései Excellentiád által fognak e téren végrehajtatni s könyvtárunk jövőre is szolgálatjára álland a tudósoknak segédeszközeik megszerzésében. És most, Kegyelmes Uram, legyen szabad áttérnem jelentésem főtárgyára: beszámolni Excellentiádnak múlt évi sáfarkodásunk eredményeiről.

Az egyetemi könyvtár a múlt évben is nemcsak a hazai tudósoknak szolgált a külföldi intézetekkel szemben közvetítőül, hanem külföldi tudósoknak és könyvtáraknak is tett szolgálatokat tudományos törekvéseik előmozdítása körül. Külföldi hírneves biblio-

graphusok, történetírók Bécsből, Hollandiából, a lundi könyvtárból, Németország különböző intézeteiből fordultak hozzánk controvers kérdésekkel, melyekre megadtuk a kellő választ. Codex-catalogusunk alapján egy pár tudományos editionak tettünk szolgálatot. Incunabulumaink közül néhány unicumunk segélyével irodalmi kérdések megoldását mozdítottuk elő s egy az Erasmus iskolájából származott metszvényünk, mely páratlan a maga nemében, külföldön sokszorosított.

Áttérve könyvtárunk gyarapodására és a rendezés menetére, van szerencsém a következőket jelteni:

Az egyetemi könyvtár 1888-ban 1665 művel 2229 kötetben és 397 apró mutatóvanyal szaporodott.

Adományozás útján 1888. évben következő intézetektől és magánosoktól jutott munkák birtokába: a magyar kir. és osztrák cs. kir. kormányoktól, az olasz kir. kormánytól, a magyar országgyűlés mindkét házától, a cs. és kir. közös pénzügyminisztériumtól, a m. kir. tengerészeti hatóságtól, az országos és fővárosi statisztikai hivataloktól, a bécsi cs. kir. csillagda igazgatóságától, a M. Tud. Akadémia és a bécsi cs. Tud. Akadémiától, a m. kir. Földtani intézettől, a m. kir. Ludovika Akadémiától. A «Franklin» és «Pallasz» irodalmi társulatoktól, a «Segítség» szerkesztőségétől, a szab. Osztrák-Magyar államvasút igazgatóságától, mely a «Journal des Debats» 1888. évfolyamát küldte be, Budapest fővárostól, a soproni kereskedelmi kamarától. Az egyetemek közül a kolozsvárin kívül a következő külföldi egyetemek küldték be 1887/88-diki akadémiai kiadványaikat, u. m.: az amsterdami, christianiai, bordeauxi, leideni, hallei, greifswaldi, koppenhágai, lundi, kielii, strassburgi, bonni, rostoki, utrechti, lemergi és upsalai. — A nyomdák közül a m. kir. állami és egyetemi, a budapesti Franklin-társulat, az aradi, debreczeni, kecskeméti, pozsonyi és nagy-kanizsai küldtek be egyes nyomtatványokat. — A magánosok közül József főherczeg ő fensége, dr. Haynald Lajos bibornok-érsek, Dulánszky Nándor pécsi püspök, Császka György szepesi püspök, Oganowszka Malvina tanárnő Bolognából, Télfy Iván, gr. Sztáray A., Angyal Dávid, id. Szinnyey József, Beke Antal, Marinescu M. A. kir. táblai bíró, Hunfalvy János és dr. Thallóczy Lajos ajándékoztak könyveket a könyvtárnak.

Magát a rendezést illetőleg az 1500 utáni incunabulumok

czímtározása már közelget a befejezéshez, míg a kisebb collectiók czímtározása és számozása befejeztetett. Az apró nyomtatványok közül rendeztetek az iskolai programmok, s ezek czímtározása is munkába van véve. A kéziratok czímtárának első kötete már elkészült s rövid idő alatt a közönség keze között lesz, a II. kötet is sajtó alá adatott.

A személyzetben történt változásokról is meg kell emlékeznem. Dr. Márki József II-od ör nyugalmaztatását csakhamar követé halála: 1888. július 4-én szenderült át a jobblétre, nem sokáig élvezhetvén a becsületben és szorgalommal betöltött hosszú működés után jól megérdemelt nyugalmat.

Az 1875-diki szabályzat módosítása is Ő Felsége által legkegyelmesebben jóváhagyatott. Ezen új szabályzat alapján a tisztviselői kart megillető ötödéves pótlékok szabályozása teljes elintézést nyert.

Ügykezelési teendőink vázlata a következő:

A külföldi egyetemek és tudományos intézetektől 1888-ban eszközölt kikölcsönzéseket a következő jegyzék tünteti föl:

A *bécsi* cs. és kir. *udvari* könyvtártól,

a » » » » *egyetemi* »

a » » » » *hitbizományi családi* könyvtártól,

a » » » » *Polytechnicum* könyvtárából,

a » » » » *udvari és állami* levéltártól

a *berlini* kir. könyvtártól,

a *grácsi* cs. kir. egyetemi könyvtártól,

a *brüsseli* kir. » »

a Bibliotheca *Nazionale-Centrale di Firenze* igazgatóságától.

a *göttingai* kir. egyetemi könyvtártól,

a *hallei* » » »

a *heidelbergi* » »

a *krakói* cs. kir. » »

a *leideni* kir. » »

a *lipcsei* » » »

a *müncheni* kir. és állami képtártól,

az *Ossolinsky-féle* nemzeti intézettől (Lembergben),

a *poitiersi* nyilván. könyvtártól (Franciaországban),

a *szt.-pétervári* cs. könyvtártól.

Hazai intézeteink s néhány külföldi is, ép úgy, mint a múlt évben, nagy számmal vették igénybe könyvtárunkat, viszont mi is több hazai könyv- és levéltárból kölcsönöztünk ki tudományos használatra könyveket folyóiratokat és okiratokat.

A helybeli forgalmat s a látogatási jegyeket igénybe vevők foglalkozási ágát a tuloldalon levő táblázatok mutatják ki, megjegyeztetvén, hogy az I. táblázat csak az olvasóterem forgalmát tünteti fel, s a tanári-, a hirlap- s a szakemberek számára fentartott dolgozó szobák forgalma — mely szinte jelentékeny volt — abba nincs befoglalva.

Az a körülmény, hogy a folyóiratok könyvtárának nagyobb termét folyó évben a históriai seminarium vette igénybe, lehetlenné tette, hogy a folyóiratok osztályát délután is nyitva tartjuk. Ezen azonban akkép segítettünk, hogy a folyóiratok délután a dolgozó teremben szolgáltatassanak ki.

A régi s valóban még mindig jelentékeny hiányok pótlásán szolgáló rendkívüli dotáció ez évvel véget ér. De hiányok, Kegyelmes Uram, még mindig léteznek — s én bizom Excellentiád kegyességében, hogy módját fogja találni, hogy a könyvtárnak azok pótlására megadassék a mód.

Hálás elismeréssel kell kiemelnem az orvosi és jogi karokat, melyek a kari alapokból jelentékeny beszerzésekkel gyarapították a könyvtárt.

Nagyméltóságodnak
Budapest, 1888. decz. 31.

alázatos szolgája
Szilágyi Sándor
az egyetemi könyvtár igazgatója.

Az egyetemi könyvtár olvasó-termének forgalma 1888 ban.

Hónap	Olvasók összege	A használt művek szakok szerint										A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	J.		
Január	3107	25	615	161	749	385	124	342	675	420	3496	
Február . . .	3602	16	784	137	765	544	116	418	691	470	3941	
Márczius . . .	2454	13	788	177	697	522	131	343	513	354	3538	
Április	2727	24	645	85	457	469	121	287	566	389	3043	
Május	2013	5	504	130	384	386	71	202	288	303	2273	
Június	488	2	94	14	84	54	16	53	108	118	543	
Szeptember	1452	1	294	60	290	166	59	245	268	179	1562	
Október . . .	5133	12	1161	232	1027	602	203	769	1047	509	5562	
November . .	5775	18	1406	248	1316	684	220	768	1058	442	6160	
Deczember .	4205	7	928	198	1034	488	181	540	784	470	4630	
Összesen . .	30956	123	7219	1442	6803	4300	1242	3967	5998	3654	34748	

Az olvasó-terem június 15-től szeptember 15-ig zárva volt.

Házon kívül 1402 kikölcsönző 3724 művet használt.

Jegyzet. Ez évben összesen 2262 látogatási jegy adatott ki a nagy olvasó terem számára. Ezen 2262 egyén 30,956-szor fordult meg a könyvtárban s összesen 34,748 munkát használt.

Az ellenőrzés a kérvények által eszközöltetik, melyek minden este beszédetnek s másnap reggel összeszámolhatnak. Ez által a két táblázat teljesen megbontható statisztikai adatokat nyújt, a mit minden félreértés kikerülése végett szükségesnek tartok megjegyezni.

Sem a dolgozó szoba, sem a hírlap-terem számára nem adatnak ki látogatási jegyek, minthogy ezek az egyetemi tanárok számára mindig nyitva vannak, s a tudósok és kutatók is látogathatják. Ezen termeknek forgalma is jelentékeny s a látogatók száma hozzávetőleg néhány százra tehető.

Az egyetemi könyvtár olvasó-termét látogatók foglalkozási ág szerinti kimutatása 1888. évben.

Jog- és államtudományhallgató	681
Orvostanhallgató	519
Bölcsészettanhallgató	237
Gyógyszerésztanhallgató	11

Hittanhallgató	8
Műegyetemi hallgató	117
Közép- és szakiskolai tanuló	196
Állatorvostanhallgató	22
Jog- és államtudományi szigorló	60
Orvostani szigorló	60
Bölcsészeti szigorló	2
Ügyvédjelölt és joggyakornok	101
Tanár- és tanítójelölt	23
Magánzó	19
Hivatalnok	94
Tanár és tanító	34
Ügyvéd	11
Orvos	16
Lelkész	1
Katonatiszt	3
Kereskedő	5
Mérnök	7
Művész	8
Színész	1
Vegyész	3
Hírlapíró és író	15
Műiparos	6
Gazdász	2
Összesen	<u>2262.</u>

— Jelentés a szegedi Somogyi-könyvtár állapotáról.

A Somogyi-könyvtár állapotáról, nevezetesen az 1887—88-dik évi használatáról, a könyvtár gyarapodásáról, úgyszintén a könyvtári munkálatok előhaladásáról jelentésemet a következőkben van szerencsém megtenni.

I. A könyvtár használata.

A könyvtár megnyitásának 5-dik évfolyában az 1887-dik évi július és augusztus hónapok alatt a nagy tisztogatási munkálatok végeztek. A könyvtár állományának egy harmada ezen idő alatt a polczokról leszedetett és minden egyes könyv gondosan kitisztogatva lett.

Ez idő alatt a könyvtári szolgálat szünetelt; de azért tanároknak és tudományos célból kutatóknak az alkalom meg volt adva arra nézve, hogy a könyvtárt használhassák.

1887. évi szeptember hó 1-jén az olvasóterem megnyitván, f. é június hó 30-ig a könyvtár összesen 239 napon volt nyitva d. e. 9—12, s d. u. 3—6 óráig.

Ezen időszak alatt a könyvtár látogatóinak száma a következő volt :

délelőtt	643 olvasó	(naponként átlag	2 ¹⁶⁵ / ₂₃₉)
délután	2267 »	(» »	9 ¹¹⁶ / ₂₃₉)
összevéve	2910 »	(» »	13 ⁴² / ₂₃₉)

Az olvasók ezen száma d. e. 802, d. u. 2472 s együttvéve 3274 művet használt.

Az olvasók havonkénti számát a következő táblázat tünteti fel :

1887. évi szeptember hó	d. e.	77	d. u.	196	összesen	273
» » október hó	»	105	»	351	»	456
» » november hó	»	48	»	221	»	296
» » december hó	»	40	»	294	»	294
1888. évi január hó	d. e.	32	»	259	»	291
» » február hó	»	57	»	292	»	349
» » márczius hó	»	73	»	172	»	245
» » április hó	»	81	»	226	»	307
» » május hó	»	36	»	163	»	199
» » június hó	»	94	»	129	»	223
Összesen	»	643	»	2267	»	2910 ¹

A fentebb kitüntetett 2910 olvasó közül — foglalkozás és társadalmi állás szerint való osztályozást tekintve — volt :

¹ 188⁶/₇. évben az olvasók száma volt d. e. 670, d. u. 2980, együtt 3150. Napi átlag 14⁴²/₂₂₂. Használt művek száma 3336.

188⁵/₆. évben csak a délutáni időszakban az olvasók száma 3860. Napi átlag szám 15²³⁰/₂₄₂. Használt művek száma 3953.

188⁴/₅. évben az olvasók száma 1763. Napi átlag szám 7⁹⁷/₂₂₈.

188³/₄. évben az olvasók száma 3437. Napi átlag szám 16¹⁵⁷/₂₀₅.

23 lelkész (használt 73 művet, és pedig 3 hittudományi, 9 jogtud., 3 államtud., 22 történelmi, 17 nyelvészeti s irodalmi és 18 vegyes tartalmú művet).

176 tanár s tanító (használt 303 művet; nevezetesen 1 hittud., 2 jogtud., 12 államtud., 3 orvosi, 75 mennyiségtani, 19 természettud., 4 bölcsészeti, 4 szépművészeti, 2 neveléstani, 22 világtörténelmi, 5 régészeti, 5 egyet. irod.-tört., 5 hazai tört., 7 magyar irod.-tört., 99 class. philol., 5 keleti nyelvészeti, 4 magy. szépirod., 8 könyvészeti, 10 encyclopaediai s 8 vegyes tartalmú művet).

2110 tanuló (használt 2257 művet, nevezetesen: 3 hittud., 46 jogtud., 50 államtud., 14 orvosi, 10 mennyiségt., 232 természettud., 41 bölcséleti, 11 neveléstud., 185 világtört., 3 régészeti, 48 földírat., 45 egyet. irod.-tört., 168 hazai tört., 22 hazai földírat., 369 magy. irod.-tört., 42 class. phil., 3 keleti nyelvészeti, 6 összehasonlító nyelvészeti, 505 magyar szépirod., 19 idegen szépirod., 82 encyclopaediai, 298 vegyes tartalmú folyóiratot és 60 vegyes művet.

4 író (használt 5 művet, 2 államtud. és 3 vegyes tart.)

2 művész (használt 3 művet. 1 szépműv., 1 szépirod. s 1 vegyes tart. művet).

13 ügyvéd s közjegyző (használt 15 művet, és pedig 7 jogtud., 6 államtud. és 2 vegyes tartalmú művet).

3 katona (használt 10 művet, 9 államtud., 1 vegyes tartalmú művet).

7 törvényhatósági tisztviselő (használt 18 művet, 11 jogtud., 5 államtud., 1 szépművészeti, 1 vegyes tart. művet).

112 állami tisztviselő (használt 118 művet, és pedig 1 jogtud., 80 államtud., 1 orvosi, 7 természettud., 6 egyet. irod.-tört., 1 magy. régészeti, 6 szépirod., 2 encyclop. és 13 vegyes tart. művet).

168 magántisztviselő (használt 168 művet, és pedig 2 természettud., 2 tört. 148 magy. szépirod. és vegyes tart. művet).

2. orvos (használt 4 művet, és pedig 2 természettud., 1 tört. s 1 vegyes tart. művet).

2 gyógyszerész (használt 2 szépirod. m.).

4 gazdatiszt (használt 3 természettud., 1 szépirod. m.).

34 építész (használt 36 művet, és pedig 2 államtud., 1 ter-

mészettud., 1 böles., 20 szépművészeti, 2 tört., 4 szépirod., 6 vegyes tart. művet).

81 kereskedő (használt 85 művet, nevezetesen 6 államtud., 3 természettud., 1 szépműv., 1 földir., 44 szépirod. és 6 vegyes tart. művet).

57 birtokos és magánzó (használt 60 művet, nevezetesen 5 jogtud., 7 államtud., 7 természettud., 4 tört., 29 szépirod. s 7 vegyes tart. művet)

112 nő (használt 113 művet, és pedig : 1 államtud., 1 természettud., 6 szépműv., 6 történelmi, 30 magyar szépirod., 11 idegen szépirod. s 56 vegyes tart. művet).

Mint a fentebbiekből kitetszik, a könyvtárlátogatás a mult évihez képest némileg hanyatlott. E hanyatlás azonban majdnem kizárólag a tanuló ifjúság létszámánál mutatkozik, (1886—87-ben a könyvtárt használta 2559 tanuló), míg ellenben a látogatók többi része az előző évi létszámot felülhaladta. A tanulók látogatásánál e szám apadása abban találja indokát, hogy az ifjúság mindjobban a komolyabb olvasmányok használatára utaltatott.

Megemlítem itt, hogy a könyvtár helyiségeit, berendezését s a kezelés módszerét a lefolyt évben összesen 337 férfi s 164 nő, összesen 501 látogató tekintette meg. E látogatók túlnyomó része idegen volt, s látogatásuk különösen a nyári időszakban volt túlnyomó és tömeges.

Még csak azt jegyzem meg, hogy az olvasókról rendszeres napi és havi statisztika vezetettik, és hogy a kérőlapok összecsomagolva egyelőre megőrzés alatt maradtak.

II. A könyvtár gyarapodása.

A könyvtár törzsállománya az alapító által adományozott 42,000 kötetet haladó gyűjteményből áll.¹ A városi beszerzések és más adományokból a szaporulat a mult év végeig 7000 kötetet haladó mennyiséget képezett.²

Az 1887—88. év alatt a könyvtári szaporulat-beszerzések és más adományokból 710 műből álló 1481 kötetre rug. A beszer-

¹ Ezen állománynak 947 mű s 1436 kötetből álló 5 nagy ládányi másodpéldánya az alapítónak még 1885. év május havában visszaküldetett.

² E szaporulathból is jelentékeny szám másod és többes példánynya vált.

zések a költségelőirányzatban felvett 1000 frt évi alap terhére eszközöltettek, de ezen alap fedezte egyúttal a könyvkötési kiadásokat is. Így különösen könyvkötésekre összesen 116 frt 75 kr. fordítottatott.¹ Az alap többi része pedig a tudomány minden szakára kiterjedő új és ódon művek beszerzésére fordítottatott. Az új művek közül különösen a hírlapok és folyóiratok, valamint a füzetes vállalatok említendők, melyek összesen 35 műből állanak, s többnyire a régibb megrendelések folytatását és kiegészítését képezik. E folyóiratok és füzetes vállalatok a könyvbeszerzési alap nagyobb felét egészen kimerítik.

A beszerzések egyébként a könyvtárban képviselt összes tudománysszakokra kiterjedtek; s e tekintetben egyik főirányul az szolgált, hogy különösen azon szakok hiányai pótoltassanak, a melyek más szakok gazdagságával párhuzamban nem állanak, s a mely szakok az olvasó közönség által leginkább használtatnak.

A beszerzési alapnak elégtelenségénél fogva a könyvtár eddig, valamint a lefolyt évben is aligha érte volna el azt a szép gyarapodást, a melyről fentebb számszerű kimutatást adni volt szerencsém, ha csak egyes adományozók a könyvtár, mint fontos kulturális intézmény iránt nem tanúsítják érdeklődésüket és meleg pártolásukat.

Igy a lefolyt évben a könyvtárt jelentékeny számú művekkel gyarapították :

Nemcsieri Balogh Ágoston nyitra-egyházmegyei kanonok.

A Tary-örökösök Szegeden.

Kispál Sándor Szegeden.

Gábor József Szegeden.

Szluha Ágoston Szegeden.

Szabó Mózes Szegeden.

Iványi István Szabadkán és még számos adományozó, kiknek adományaiért egyúttal hírlapi úton is köszönetet nyilvánítani el nem mulasztottam.

De mindezekén túl fel kell említenem a m. tud. akadémiát mely összes kiadványait mindenkor megküldi, továbbá

a magyar földrajzi társulatot,

a magyar kir. földtani intézetet,

¹ 116 mű 178 dbban, köztük 9 nagy folio.

a magyarhoni földtani társulatot,
 a m. kir. országos statisztikai hivatalt,
 a magyar mérnök és építész egyletet, a fővárosi statisztikai hivatalt,

a bács-bodroghmegyei történelmi társulatot stb., melyek társulati kiadványaikat, s illetőleg hivatalos közleményeiket a legnagyobb liberalitással küldik, miért is köszönetemet nyilvánítani ez alkalommal is el nem mulaszthatom.

a Szent-István társulat s a

Természettudományi társulat kiadványait a könyvtár-alapítónak az illető társulatoknál tett alapítványa czimén küldi, — a

Magyar történelmi társulat,

a Kisfaludy-társaság, és

a Képzőművészeti társulat kiadványait pedig Szeged város alapítványa czimén (az elsőt közvetlenül, az utóbbi kettőt a tanács útján) hasonlólag díjtalanul kapja a könyvtár.

Egyes szerzők és kiadók is gyakrabban küldenek a könyvtárnak tiszteletpéldányokat; de másrésről sajnálattal kell kiemelni, hogy a helybeli sajtótermékeket legtöbbször csak előfizetés és vétel útján bírja a könyvtár; s azon törekvésem, hogy a helyi sajtó minden terméke egy quasi köteles példány által a könyvtárban a jövő kornak megóvassék és fentartassék, sikertelen maradt.

III. A czímtározási és rendezési munkálatok előhaladása.

A könyvtár törzsállományából s az időközi (4 év alatti) jelentékeny szaporulathból az 1887. évi június hó 30-diki zárlat szerint czímtározva volt összesen 14,101 mű 31,426 kötetten. (Ebből a városi beszerzés 3204 mű 5213 kötetten.)

E czímtározott állomány 8 fő- és 47 alszakot foglal magában.

Az 1887. évi szept. 1-től f. é. június hó 30-ig a Somogyi-féle törzsállományból 1326 mű 2805 kötetten, a beszerzésekből 710 mű 1481 kötetten czímtároztatott. A czímtározott művek túlnyomó része a hittudományi szak két alszakára esik.

E szerint a könyvtár összes állományából *16,134* mű *35,708* kötetten czímtározva van olyképen, hogy minden mű alap- és szak-czimlappal bír, melyek betűsoros rendben tokokban kezeltetnek, s minden czímtározott mű a signaturákkal ellátva van.

A még czímtározatlan szakok s illetőleg alszakok a következők :

A. a. Szentírás, szentírás-magyarázat stb. (csak fele részben).

A. b. Egyházirodalomtörténeti művek, szentatyák, egyházirók, zsinatok.

A. d. Hit és erkölcstan, hitvédelem.

A. c. Lelkipásztorságtan, egyházi szónoklat.

A. f. Egyházi encyclopaédiák, egyházi folyóiratok s vegyes munkák.

C. f. Politikai, társadalmi s közérdekű lapok.

I. e. Miscellaneak, colligatumok.

I. f. Almanachok, név- és czímtárak, naptárak stb.

G. d. Nem magyar incunabulumok.

H. e. Magyar incunabulumok 1711-ig.

Ellenben czímtározva vannak a következő szakok :

<i>A. a.</i> Szentírás stb.	394 mű	687 köt.	636 drb.
<i>A. c.</i> Egyháztörténelem	700 »	1510 »	1424 »
<i>B. a.</i> Jogtört., ész- és nemzetközi jog	133 »	199 »	186 »
<i>B. b.</i> Római jog	45 »	72 »	57 »
<i>B. c.</i> Egyházi jog	554 »	946 »	852 »
<i>B. d.</i> Közjog, közigazgatás .	366 »	579 »	526 »
<i>B. e.</i> Magánjog	189 »	309 »	265 »
<i>B. f.</i> Büntetőjog	73 »	120 »	101 »
<i>B. g.</i> Váltó s kereskedelmi jog	25 »	29 »	27 »
<i>B. h.</i> Vegyesek (röpiratok) .	322 »	347 »	331 »
<i>C. a.</i> Politika	262 »	339 »	319 »
<i>C. b.</i> Nemzetgazdaszat s pénzügytan	69 »	96 »	96 »
<i>C. c.</i> Statisztika	67 »	226 »	188 »
<i>C. d.</i> Ipar s kereskedelem . .	83 »	142 »	131 »
<i>C. e.</i> Hadtudomány	83 »	148 »	144 »
<i>D. a.</i> Boncztan	65 »	100 »	101 »
<i>D. b.</i> Kórtan stb. orvosi t., tört.	242 »	376 »	359 »
<i>D. c.</i> Gyógyászat, méregtan	80 »	103 »	94 »
<i>D. d.</i> Sebészet, szemészet, szülészet	159 »	218 »	224 »
<i>D. e.</i> Törvényszéki orvost., köz- egészségtan	165 »	189 »	179 »
<i>D. f.</i> Folyóiratok, encyclop., tud. értekezések	136 »	404 »	264 »

<i>E. a.</i> Mennyiségtan	166 mű	228 köt.	206 drb
<i>E. b.</i> Fizika, csillagászat, vegytan	299 »	479 »	437 »
<i>E. c.</i> Természetráaj, föld és őslényt., állat-, növény- és ásványtan	557 »	1103 »	1048 »
<i>E. d.</i> Technologia, géptan, építészet	348 »	846 »	834 »
<i>E. e.</i> Gazdaságt., gyümölcsészet, állattenyésztés és gyógyászat	349 »	731 »	681 »
<i>F. a.</i> Bölcsészet és történelem	838 »	1366 »	1288 »
<i>F. b.</i> Széptan és szépművészet	124 »	246 »	233 »
<i>F. c.</i> Neveléstud., nép- és ifjúsági iratok, szaklapok és isk. értesítők	936 »	1783 »	1641 »
<i>G. a.</i> Egyet. és részl. történelem és segédtud.	1476 »	3757 »	3426 »
<i>G. b.</i> Egyet. műtört., régészet, éremtan	324 »	611 »	572 »
<i>G. c.</i> Egyet. és részl. földirat, utazások, népisme, térképek	611 »	1790 »	1758 »
<i>G. d.</i> Egyet. művelődés és irodalomtört.	319 »	549 »	550 »
<i>G. e.</i> Hazai történelem	1013 »	1550 »	1531 »
<i>G. f.</i> Hazai oklevélt. korés pecsétl.	83 »	134 »	144 »
<i>G. g.</i> Hazai műtört., régészet, éremtan	100 »	142 »	136 »
<i>G. h.</i> Hazai földirat, népisme	126 »	191 »	181 »
<i>G. i.</i> Magyar irodalomtört.	364 »	538 »	529 »
<i>H. a.</i> Görög és latin nyelvtud. szótárak, mythologia	243 »	336 »	313 »
<i>H. b.</i> Görög és latin írók	459 »	922 »	866 »
<i>H. c.</i> Keleti és más idegen nyelvek	319 »	438 »	411 »
<i>H. d.</i> Összehasonlító és modern nyelvt.	297 »	437 »	390 »
<i>H. e.</i> Magyar szépirodalom	1121 »	2035 »	1763 »
<i>H. f.</i> Idegen szépirod. (német, francia, olasz, angol)	811 »	2948 »	2510 »

<i>I. a.</i> Könyvtárta	159 mü	456 köt.	439 drb
<i>I. b.</i> Encyclopaediák, lexikonok	84 »	889 »	911 »
<i>I. c.</i> Vegyes tartalmu folyóiratok, szemlék	204 »	2532 »	2605 »
<i>I. d.</i> Gyűjteményes kiadványok	117 »	1391 »	1155 »
<i>I. e.</i> Miscellaneák	30 »	141 »	130 »

Összesen : 16134 mü 35708 kötet 33185 db.

A címlapok 68 drb 4r. és 77 drb 8r. tokokban kezeltetnek.

Minden szak- és alszokról leltár vezetetik, mely az illető folyószámok alatt szereplő kötet- és darabszámok kimutatását foglalja magában.

A múlt évi december hó végeig az iktatóba beérkezett 220 ügyszám, valamint a f. é. június hó végeig beérkezett 105 ügydarab mind elintéztetett.

Ezuttal van szerencsém előadni azt, hogy a jövő évben a czimtározási munkát a most félbemaradt *A. a.* szaknál folytatni fog s a hittudományi szak czimtározása remélhetőleg az 1889. év végeig be lesz fejezve. És csak sajnálatomnak adok kifejezést a miatt, hogy az I. sz. terem szekrényeinek a folyosóra leendő kihelyezése, s az említett teremnek ujonnan leendő berendezése tárgyában a tek. tanácshoz 15,278/1886. sz. a. benyújtott javaslatom fedezet hiányában nem érvényesülhetett. Mert e nélkülözhetetlen átalakítás híján mind a hirlaposztály rendszeres felállítása, mind pedig a többi szakoknak czélszerűbb és rendszeresebb elhelyezése és beosztása lehetetlenítve lett. Sőt a könyvtári anyag szaporodása néhány év múlva a szakszerűség rovására oly kényszerállapotot fog előidézni, mely a könyvtár irányában eddig nyilvánult jobb vélekedéseket mindenestre lerontandja.

Ezekről jelentésemet téve, tisztelettel vagyok

Szegeden, 1888. július 1-jén.

alázatos szolgálja

Reizner János,

a Somogyi-könyvtár igazgatója.

— **A kolozsvári egyetemi,** a nyitrai püspöki, a pécsi püspöki, az egri érseki, a debreczeni, sárospataki ref. collegiumi, a budapesti ref. colleg., gróf Ráday-féle és más hazai nyilvános könyvtárak 1888-diki állapotáról és forgalmáról nincsenek adataink.

— **Könyvek osztályozása a könyvtárakban.** Nagy könyvtáraknak tudományosan rendezett beosztásra van szükségük, hogy könnyen áttekinthetők legyenek; nem lesz érdektelen alkalmilag bepillantani a különböző módszerekbe, melyek az egyes könyvtárak beosztásainál irányadóul szolgálnak. A British Museum könyvtára például a könyvek osztályozását már a bekötésnél kezdi, különböző színeket alkalmazva a különböző osztályokba tartozó könyvek bekötési táblájánál. És pedig a történelmi művek vörös bőrkötést kapnak, a theologiaiak kéket, a szépirodalmi munkák sárga, a természettudományiak zöld bőrbbe vannak kötve. Megkülönböztetésül szolgál a könyvtári bélyeg színe is; ha vörös, azt jelenti, hogy a könyv vétel útján jutott a könyvtár birtokába; ha kék, hogy a könyv köteles-példány; sárga bélyeg jelzi az ajándékokat. (Archiv für Buchdruckerkunst und verwandte Geschäftszweige Herausgegeben von Alexander Waldow. XXV. kötet 3. füzet 95 l.)

— **Adalék a bakabányai plébánia-könyvtárhoz.** E folyóirat 11 évvel ezelőtt ismertette a kőrmöczbányai plébánia könyvtár kéziratait. Ezuttal a bakabányai plébánia-könyvtár kétritka ősnymtatványára hívjuk fel a szakértségek figyelmét, melyekből az első az 1484-diki esztergomi missalet s a másik aquinoi szt. Tamás egy 1492-iki kiadását tartalmazza. A missale colophonja a következő: *Finis missale divinor. officior, tam de tempore quam de sanctis cum certis officiis annexis; utputa de transfiguratione dni, de pestilentia et cetera, secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis, correctumque ac emendatum de consensu ac fauore Reverendissimi in xpo patris ac domini domini Michaeli eppli Milkouienensis ac in pontificalibus vicarij generalis prenominate ecclie Strigoniensis aliorumque dominorum de capitulo, regnante felicissime serenissimo ac invictissimo Mathia hungarorum rege domino nostro gratiosissimo. Anno incarnate deitatis MCCCCLXXXIIIj. die ultima mensis Augusti, in imperiali ciuitate germanie Nurenberga, per Anthonium Koburger incolam prefate civitatis. Ad laudem dei eiusque genitricis perpetue virginis, cui honor et gloria in eternum. Amen.* Ez látható pirossal nyomtatva, egy címlap nélküli, de különben ép, szép, érczsattos sarkú préselt bőrkötésbe kötött, nürnbergi nyomású missale végén a *bakabányai* r. kath. parochián. A missale elején írott lap áll 1495-diki bejegyzéssel;

— hátulján is azon kori néhány írott lap, külön szertartási imákat tartalmazó. Ezen 1495-diki bejegyzés egyúttal történelmi adat is és így hangzik: «Anno 1495. pestis generalis fuit.» A missale ezen *példányát* Knausz Nándor: Libri Missales et Breviaria című munkájában nem említi. Van még ugyanitt egy hasonló nyomású és kötésű könyv: *Aquinoi sz. Tamás* munkái, az írott egykorú bejegyzés szerint 1492-ben végrendeletileg hagyományozva «Dominus Benedictus» által a bakabányai (Bucancensis) ecclesiának. Ép kötésű, s szép példány, de szintén czimlap nélküli. *T. K.*

— **Könyvek Váradi Ötvös Pál hagyatékában 1629-ben.**

A soóvári Soós család levéltárában van egy igen érdekes leltár, mely egy nagybányai polgár hátrahagyott ingóságait sorolja fel, s bennünket annyiban érdekel, a mennyiben régi magyar könyvekről is tesz említést. A leltárt a nagybányai városi tanács vette fel 1629. június 13-án, midőn a hagyatékot Ötvös Pál kiskorú fiának Jánosnak gyámja, Gyulai Gergely városi polgár vette kezelése alá. Ötvös Pál Nagybánya vagyonosabb polgárai közé tartozhatott: két háza volt a felsőbányai és hídutczában, s e házakban értékes ingóságok tekintélyes számmal; készpénz, arany és ezüst ékszerek — csak gyűrű 32 darab — billikomok, asztali készletek, gazdag ruhatár, háziszerek nagy készlete, a pinczében telt hordók stb. Mindezek élénk és kedvező képet nyújtanak egy kisvárosi vagyonos polgár háztartásáról. S hogy e háztartás kellékeiből a könyvek sem hiányoztak, — bár számuk a lehető legszegényebb — arról a leltár következő rovata tanuskodik:

Könyvek:

Vagon 1 Musculus, Commentarius in Genesim.

Másik Enarratio Philippi Melanchtonis etc.

Harmadik egy *magyar Bonifinius*.

Negyedik egy Cantionalis avagi impr. (?)

Eöteődik Quinque libri Moysi.

Hatodik Explicatio symboli apostolorum.

Hetedik egy *visoly eöregb biblia* in folio, rezes.

Nyolczadik egy Psalterium.

Kilenczedik *Herbarium, magyar*.

Ime egy XVII. századbéli városi polgár könyvtára: kilencz kötet könyv, jobbára vallásos munka; s ezek között *három* két-ségkívüli *régi magyar nyomtatvány*. A *magyar Bonfinius*

tudvalevőleg *Heltai krónikája*, mely egyike kora legkedveltebb olvasmányainak. A *vízszolyi biblia*, *Károlyi Gáspár* híres fordításának első kiadása, szintén nagyon el volt terjedve, miről a maig fenmaradt példányok száma is tanuskodik. Érdekes volna tudnunk, hogy a magyar *herbarium* *Melius* 1578-diki füveskönyve-é, vagy *Bejthe István* 1584-ben kiadott kis füzeté, melynek ma már csak két példányát ismerjük. Az, hogy a leltár *herbarium* czimmez emliti, az előbbire enged következtetni. A mi a többi hat könyvet illeti, nincs-e azok között is egy pár magyar nyelvű munka, nem mernők eldönteni. A *Cancionalis* talán Heltai Historias énekes könyve, s a Psalterium neve alatt nagyon könnyen lappanghat az ő zsoltárfordítása. Heltai Gáspárnak Nagybányával sűrű összeköttetése volt, a mit az is bizonyít, hogy 1553-ban kiadott Catechismusát *Szentgyörgyi Péter deák nagybányai kamarásnak* ajánlja; ekkép kiadványai meglehetősen el lehettek a városban terjedve.

Musculus Commentariusa hihetőleg az 1620-as évek elején író Musculus Farkas kassai pap ismeretlen munkája, kitől Szabó Károly három latin művet sorol fel. Mindezek Melanchton Enarratiojával együtt birtokosuk erős protestáns érzelmeiről tesznek tanúságot, a minthogy Nagybánya e korszakban egyik erős fészke a protestantizmusnak az északkeleti részekben.

A kis könyvgyűjtemény további sorsát érdeklőleg megjegyezzük még, hogy a leltár végén olvasható följegyzés szerint a gyám, Gyulai Gergely 1633-ban a városi tanács előtt beszámolt a reá bízott ingóságokkal, s így azok az örökös: Váradi Ötvös János birtokába mentek át.

Sch. Gy.

— **Egy kassai harangozó könyvtára 1580-ból.** Ha Kassa városa levéltárában Henselius János harangozónak nem marad egyéb nyoma, mint könyveinek alább közölt lajstroma, úgy bizonyára helytelen fogalmat alkotnánk személyéről vagy arról, hogy mint jutottak e könyvek kezei közé; élete folyását — legalább részben — ösmerve, a dolognak természetes magyarázatot adhatunk.

A kassai iskolában a XVI. század utolsó harmadában három tanító működött: az igazgató (rector) s a magyar és német segéd-tanító (collaborator) 1571-ben Henselius János viselte az egyik — valószínűen a német — segédtanító tisztségét évi 24 frt fizetésért, a szálláson s étellemezésen kívül.

Ekkor felmondanak neki; feltűnő, mint váltják föl a kassai iskolában rövid időközökben egymást a tanítók; Fraknoi¹ 84 évi időből 34-et sorol fel; de többen voltak; ez okozza, hogy a tanács a felmondás idejét (1560.) szabályozza s azt kölcsönösen három hónapban állapítja meg. A tanítók e gyors váltakozásának oka nemzetiségi és vallásbeli forrongásokban, másrészt a tanács s a papság tulságos beavatkozási jogában rejlett.

Mivel szolgált reá Henselius, hogy hivatalából kitették, nem tudjuk; 1575-ben már az egyház harangozója, a ki egyszersmind az anyakönyveket, a házassultak s halottak névjegyzékét is vezette s ezt a város tanácsának évenként bemutatta. Meghalt 1580. márczius 15-én.

Ime könyvtára az egyes könyvek becsárával együtt:

Ordo librorum Johannis Henselii.

Lutheri in Genesin, in folio, duo libri fl. 3.

Adagia Erasmi fl. 2. d. 50.

Opera L. Annaei Senecae fl. 2.

Opera Ciceronis tomi novem in quarto fl. 4.

Opera Homeri graece, duo tomi in quarto fl. 1.

Opera Homeri eadem latine, duo tomi in quarto fl. 1.

Opera Plutarchi de vitis illustrium, duo tomi fl. 1. d. 10.

Vita Philippi Melanchthonis d. 40.

Polydori Virgilii tomus 1. in quarto d. 40.

Julii Caesaris tomus unus, in quarto d. 50.

Macrobiani Ambrosii tomus unus in quarto d. 40.

Horatius et Martialis simul d. 60.

Ovidii de amatoria; item Catullus, simul d. 50.

Budeus. de Asse d. 60.

In Cornelium Annotationes. Item Annotationes in Caium Iulium d. 40.

Theocriti Idyllia graece et latine d. 40.

Interpretatio Sophoclis cum Euripide d. 50.

Hesiodi opera cum Theognide et poematibus Pithagorae d. 50.

Euripides tragicorum d. 50.

Deogenis (*igy!*) Laertii d. 40.

De re rustica libellus d. 50.

Iustinus historicus et Q. Curtius d. 60.

¹ «A hazai és külföldi iskoláztatás történetéhez a XVI. századbaan.

Suetonius d. 40.

Lucanus cum Catone d. 35.

Senecae Tragoediae d. 40.

Silii poëmata d. 35.

Caii Plinii secunda pars d. 32.

Crispi Salustii de L. Sergii d. 32.

Angeli Politiani Epistolae d. 35.

Ludovici Vivis de disciplina d. 40.

Johannis Sacrobusti Sphaera d. 32.

In Epistolam Pauli ad Gal. Comment. Lutheri d. 40.

Philiph. Melan. in epist. ad Rom. d. 40.

Sophocles graece d. 50.

Cosmographia Apiani d. 32.

Mathesius de vita Lutheri d. 40.

Opera Homeri latine d. 50.

Aristoteles de natura animalium latine d. 40.

Pindarus graece d. 32.

Demosthenes graece et latine d. 28.

Aristoteles Politicorum graece d. 25.

Phisica Aristotelis graece et de mundo d. 25.

Dionisius de orbe et Iohan. Sacrobust. de sphaera d. 25.

Demostenes graece d. 25.

Pomponius Mela d. 25.

Geographia Ptolomei d. 32.

Constructio Ptolomei et Sphaera Sacrobust. d. 25.

Euclidis Elementa geometria d. 10.

Astronomia Iohannis Ispalensis d. 20.

Kivül: Estimatio librorum Iohannis quondam Hensilii, qui fuit campanator ecclesiae, exhibita die 22. Martii, anno domini 1580.

Ifj. Kemény Lajos.

— **Calepinus egy 1588-iki kiadása.** Adalék Szabó Károly RMK-ához. (305. sz.) Hull, 1887. június 10-én. — Mióta Szily Kálmán úr figyelmessé tett Calepinus lyoni kiadásaira, éber szemmel kísértem a könyvpiacot s ime néhány nap előtt sikerült is egy párisi könyvkereskedő útján a szótár egy ismeretlen kiadását megszereznem. A könyv nagyivréti és 2 számozatlan levélből és 1153 számozott lapból áll; az utolsó számozatlan lap üres.

A cím eleje ugyanaz, mint az 1585-diki lyoni kiadásé s így

szól : Ambrosii | *Calepini*¹ | Dictionarivm | *Decem Lin-gvarvm*,|
Nuper hac postrema editione quanta maxima fide ac diligentia
fieri potuit, accu-ratè emendatum, multisque partibus comulatum, et
aliquot | milibus (igy!) vocabulorum locupletatum. | *Vbi Latinis*
Dictionibus Hebraeae, | *Graecae*, *Gallicae*, *Italicae*, *Germanicae*,
et *Hispanicae*, itemque nunc primo et | *Polonicae*, *Vngaricae*, atque
Anglicae adiectae sunt. Az 1585-diki czimének többi része nincs
meg a jelen kiadásban. A szöveg alatt egy majdnem 14 centiméter
magas fametszet van, mely egy város kapuját ábrázolja, a kapu-
ban Sámsonnal jobb vállán és bal hóna alatt Saza városának
kapuszárnyaival, melyeknek élén a következő jelmondat áll: Liber-
tatem meam mecum porto.

A fametszet alatt:

Lugduni,

Sumptibus Sib. A Porto.

—
M.D.LXXXVIII.

Cum Privilegio Regis.

A második lap üres. A harmadikon «Typhographvs | Candido
Lectori. | S. D. » mely ajánló levél a negyedik lapon végződik
ilyképen :

Vale. Lugduni. M.D.LXXXV.

Az «Extrait du Privilege du Roy», továbbá Calepinus élete és
ajánló levele, valamint az Onomasticon nincsenek a kiadásba
fölvéve.

A szótár az első számozott lapon kezdődik. Valamennyi betű
első initialeja lombozattal és mythologiai alakokkal díszített famet-
szet. A szótár első lapján felül ugyanaz a fölirat és jegyzet áll,
(Calepini locorum censura.) mint az 1585-diki kiadásban.

Összehasonlítottam a Szily úr akad. értekezésében (a 6. és
7. lapon) közlött 23 magyar szót a jelen kiadással, s itt-ott némi
csekély eltérésre akadtam, de ez meglehet, hogy a másolás hibája
Azt sejttem, hogy az 1588-diki kiadás az 1585-diki szedés válto-
zatlan lenyomata.

Példányom szövege teljesen ép, de a papiros egészen meg-
fakósodott és vízfoltos a könyv valamennyi lapján.

Közli : *Kropf Lajos.*

¹ A dált szók vörös festékekkel nyomtatva.

— **Adalék Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony irodalmi működéséhez.** I. Rákóczy Györgyné Lorántffy Zsuzsánna neve nem ismeretlen az irodalomban. Gyulafehérváron 1641-ben jelent meg «Mózes és a Propheták» stb. cz. vallásos munkája, melynek tartalmát «mások jó példaadásával az szent Írásnak gyakor olvasása között» szedegette össze. E művet Szabó Károly «Régi Magyar Könyvtár» I. kt. 716. sz. alatt ismerteti, azontul a Lorántffy Zsuzsánna névvel, mint szerzőével többé nem találkozunk.

Az itt közlendő levél azt mutatja, hogy a fejedelemasszony irodalmi munkássága nem szűnt meg a fentebbi mű közrebocsátásával. Vanoviczai János fehér barát e levelében Lorántffy Zsuzsánának a *Szent Léleknek származásáról* írt theologiai munkájáról emlékezik. De hogy ez megjelent-e valaha nyomtatásban, arra kielégítő választ nem adhatunk, minthogy még egy példánya sem került elő, viszont — tudommal — az írott példány is elveszett. Nem lehet arra sem gondolnunk, hogy talán más írta a kérdéses munkát, mert a levélíró fehér barát határozottan a fejedelemasszony ő nagysága irásának mondja, a melyet Rómában tudós embereknek megmutatván, ezek nem győztek eleget csudálkozni a szerző «szép okosságán» s csak azt sajnálták, hogy nem ismeri azt a hitet, melyet Krisztus szerzett s «melyben üdvözlnek most is az igaz keresztyének». — Abból a körülményből azonban, hogy e könyvet Rómában is olvasták és megértették, azt kell következtetnünk, hogy latin nyelven volt írva, vagyis, hogy a csak magyarul tudó fejedelemasszony — talán udvari papjával — latinra fordíttatta.

Lehet, hogy idővel erre vonatkozólag többet sikerül megtudnunk, addig is szolgáljon tájékoztatóul e levél :

«Alázatos szolgálatomnak ajánlása után szerencsés hosszú életet és minden jókat kívánok Istentől ő szent felségétől, nagyságodnak adatni. Kegyelmes asszonyom, ide érkezvén Rómában, a ngod velem, alázatos szolgáljával sokszori nyújtott kegyelmességéről itt sem akartam feledékeny lenni, hanem ez alázatos írásom által tudósítani, hogy szenvedhető egészségben és szerencsésen érkeztem szentséges pápa eleiben; megadván ő szentségének a felséges két királynak és más fejedelmek leveleit, kegyelmes válaszom lött ő szentségétől, mindazonáltal hertelen innit ki nem indulhatok. Még itt leszek és ezután is Istent imádok, hogy ő szent

felsege adja meg azt ngodnak, a mit leginkább kíván ngod és azt, a mit én kívántam ngodnak és most is kívánok ő szent felségétől, lölkének örek üdvességét. *A ngod írását, melyet adott ngod énnékem Szent Léleknek származásáról*, magammal ide hoztam és mutattam tudós embereknek, kik megdicsérvén és csudálkozván a ngod szép okosságán, szánakoztak, kívánván velem együtt, hogy Isten ő szent felsége engedje meg ngodnak azt a hitet megösmérni, melyet szerzett Krisztus urunk és a melyet praedikállott szent Pál itt Rómában és az egész világon több szent apostolok és Istennek szerető tanítványi, és melyet követtek és tartottak a szent atyák és melyben üdvözülnek most is az igaz keresztények. Sokszor sohajtok, járván a szent helyeket, kívánván, hogy ngod látna római dolgokat és sok szentségeket, kiket látván, lehetetlennek tartom, hogy ngod azt az utat nem követnie, a mely vihet az öröken való boldogságra : és hogy az utat ott is megösmérhetné ngod, kerestesse fel a *Christusnak követéséről Kem-pis Tamás által íratott és Pázmány Péter által magyarra fordítottatott könyvecskét*, azt olvasván nagy lölki vigasztalására leszen ngodnak. Elsőben nem minden fog tetszeni, de ha ngod megköstolja annak édességét és belső lölki hasznát, annyira megszeretné, hogy nem fogja győzni eléggé olvasni. Adja Isten, hogy innit kimenvén találjam ngodat kedves, szerencsés és jó egészségben szerelmes méltóságos fejedelmi fiával, unokájával és kedves menyivel ő ngokkal egyetemben, sokan kívánják azt velem együtt, itt Rómában. Éltesse Isten ngodat sok esztendeig kedves és jó egészségben. Rómában die 21. Junii, anno 1658. Ngodnak még él alázatosan szolgál Vanoviczi Péter János feir Barát. P. S. Azon a földön való szerzetünk páterihez alázatosan kérem ngodat, mutassa minden kegyelmességét, az ur Isten megáldja ngodat meg is fizeti ngodnak. én is, ha Isten éltet megszolgálom ngodnak.»

Kívül : Tekintetes és ngos Lorántfi Suzsanna asszonynak, méltóságos erdéli fejedelem asszonynak, nekem kegyelmes aszszonyomnak.

Közli : *Illésy János.*

— **A gróf Sztáray-család oklevéltára.** Oklevélpublicatióink száma egygyel szaporodott; a családi oklevéltárak monumentális köteteihez, a Zichy- és Károlyi-codexekhez egy harmadik főuri család oklevéltára járul, a Sztáray-codex, — teljes czimén : *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray csa-*

lád oklevéltára, melynek első kötete Nagy Gyula gondos szerkesztésében gróf Sztáray Antal bőkezűsége folytán ez év elején látott napvilágot. A 74 ivre terjedő kis negyedréti vaskos kötet a gróf Sztáray család őseinek, a Nagymihályi nemzetségnek legrégibb történetére vonatkozó okleveleket és iratokat tartalmazza; az általa felölelt időszak 1234-től Nagymihályi János ungi főispán halálának éveig, 1396-ig terjed. A nemzetség e korbeli legkiválóbb alakjának a nikápolyi ütközetben bekövetkezett halálával bevégeződik az egyenes, ősi ág története; az ifjabb mellékág lép előtérbe, s az erre vonatkozó írott emlékek a második kötet tartalmául vannak szánva. A codex anyagának zöme a grófi család nagymihályi levéltárából került ki, de más levéltárakból is fel lettek véve oly iratok, melyek a családi levéltár adatait kiegészítik. Így az Országos levéltár, a Nátafalussy és Csicsery családok levéltárai számos oklevéllel, a Lónyayak deregnyei levéltára és a leleszi konvent levéltára oklevélkivonatokkal járultak a családi archivum hézagainak pótlásához. A közzétett oklevelek száma 350 darabra rug, mikből az Árpád-korra 31 drb, az interregnumra 1, I. Károly uralkodására 54 Nagy Lajos korára 176 s az utolsó 15 évre (1382—1396.) 70 db esik; 40 kivételével, miket régebbi publicatiókból ismerünk, mindannyia kiadatlan. E tekintélyes szám legnagyobb része természetesen családtörténeti jelentőségű s túlnyomólag birtokviszonyok rendezésével foglalkozván, a régi magyar jogélet tanulmányozójára birhat különös érdekl. Nem hiányoznak azonban a köztörténeti vonatkozásúak s — bár aránylag kevesebb számmal — olyanok sem, melyek művelődéstörténeti szempontból méltók a kutatók figyelmére. Mindezekről részletesen beszámolnunk nem tartozik feladataink közé; olyan adatot, mely könyvészeti vagy hasonló szempontból érdekelne bennünket, fájdalom, nem találtunk a kötetben; talán azt az egyet említhetjük meg 1336-ból, mely a zemplénnvármegyei Nagymihály helység iskolaházának emlékét megőrizve, a középkori iskolázás topografiájához járul szerény adalékkal.

A publicatióban követett módszerről csak dicsérettel emlékezhetünk meg. Nagy Gyula egyik főrészesze volt ama mozgalomnak, mely a régi, Fejér-féle modornak hadat üzenve, mindinkább szaporodó kiadványainkat a modern külföldi publicatiók színvonalára törekedett emelni. Az elveket, miket e kérdésben annyiszor hangoztatott, most alkalma volt érvényre juttatni, a mit meg is tett

azzal a szigorú következetességgel és pedans pontossággal, mely nélkül jó oklevél-közlést ma képzelni sem lehet. Eljárásáról az előszóban ad számot, s ez az interpunctióra és helyesírára vonatkozólag körülbelől ugyanaz, a mit a Monumenta Vaticana szerkesztői is követtek; figyelemreméltó az az ujítása, hogy az okleveleket könnyebb áttekinthetőség és használhatóság céljából *egyes részeire tördeli*, s kikezdésekkel közli. Ez, és az egyes oklevelekben előforduló időmeghatározásoknak a lapszálon való megoldása — a Monumenta Vaticana ezt a lap alsó végén jegyzetben teszi — nagy mértékben megkönnyebbiti a tájékozódást a hosszú ítéletlevelek s egyéb oklevelek rengeteg betűhalmazában, s a gyakorlati alkalmazásban igen életrevalónak bizonyulván, remélhetőleg rövid időn közkeletűvé fog válni. Meg kell emlékeznünk a jegyzetekről is, melyek az oklevél alakja és anyagának leírását, provenientiáját adják, de némelyikük egy-egy birtokviszonyt, genealogiai vagy más kérdést tisztázva egész kis értekezéssé nővi ki magát.

Ha még a kiállítás diszéről, a kötethez mellékelt 7 darab pompás fac-similéről és a pecsétrajzokról — mik mindannyian a Maecenásnak gróf Sztáray Antalnak áldozatkészségét dicsérik — megemlékezünk, mindazt elmondtuk, a mi e folyóirat szűk keretén belől e valóban mintaszerű kiadványról elmondható volt, mely ha az oklevél-publicatiók nagy tömegében méltókép csatlakozik a Monumenta Vaticana impozáns sorozatához, a családi oklevéltárak között mindenesetre joggal követelheti magának esin és tudományos felszerelés tekintetében az elsőséget.

rr.

— Ritka magyar könyvek londoni könyvpiaczon.

London, mint könyvpiacz, kétségkívül most is a legelső helyet foglalja el. Természetes oka ennek egy részről azon számos dúsgazdag és jómódú könyvkedvelő, kiknek falusi otthonja mind megannyi gazdag könyvtárral ékeskedik, de más részről azon körülmény, hogy az angolok már az egész XVIII. században nemcsak régiségeket, műtárgyakat és képeket, de nagy számban értékes könyveket is gyűjtöttek, mely gyűjtemények elhalálozás és örökségi osztály folytán ismét a londoni piacon kerülnek árverés alá. Magától értetődik, hogy ily nagyszabásu forgalomban, nem hiányoznak sem a nagy berendezésű árverező czégek, melyek közül az 1744-ben alapított Sotheby, Wilkinson és Hodge czég a legelőkelőbb, sem pedig az

antiquar könyvkereskedők, kik közt Quaritch Bernát a legelső. — Tán érdekekkel birhat néhány hungaricum árát felemlíteni, melyek Quaritch utóbbi katalogusaiban előfordultak. *Maximilianus Transiluanus, De Moluccis insulis, etc.* (A salzburgi cardinalis érseknek ajánlva) *Coloniae in aedibus Eucharij Cervicorni, 1523. mense Ianuario.* 12 mp. 12 levél + 1 fehér lap, a czim fametszetű keretben. Szép, arany metszésű, vörös bőrbe kötött példány ára £ 40 (= 480 frt). — *Thwrocz Ioa., Chronica hungarorum. In incl. terre Moravie civitate Brunensi, etc. 1488. die 20 Marcij. kis folio.* Szép példány, régi vörös bőrkötésben. Ára £ 63 (756 frt). — *Thwrocz Ioa. chronica hungarorum. Impress. Erhardi Ratdolt etc. Augustae Vindel. Imprensis siquid. Theobaldi Feger concinis Budensis 1488.* A jól tartott példányban a fametszetek színezve, régi fatáblákba kötve. Ára £ 24 (= 288 frt). — Egy másik kevésbé jól megtartott, vizfoltos példány ára £ 18.18.0. (= 226 frt) — *Magyar czimerkönyv.* Insignia Spectabilium perillustr. ac Nobilium Familiarum Inelyti Regni Hungariae, Decades VI. egy 4 réti kötetben 60 czimertábla és 6 czimlap. Félbőrkötés, 1748-ról datálva. Év és hely nélkül. Ára £ 7.7.0 (= 88 frt) — Egy londoni árverés alkalmával nemrég Heltai krónikájának egy példánya (RMK. I 118.) került eladásra. Gray Henry könyvárus (Leicester Square) catalogusában pedig Joach. Ringelb Fortius «De Ratione Studii» (RMK. II. 774.) című könyve volt eladásra hirdetve.

E.

Corrigendum. Szabó Károly «*Régi Magyar Könyvtár*»-ban Siderius *Catechismus*-ának egy régiebb kiadása «H. n. 1579.» alatt fordul elő (RMK. I. 297.); de a váradí 1642-diki kiadás czime szerint (RMK. I. 733.), e könyvet «régén a jó emlékezetű Lipsiai Pál is nyomtatta», az 1579-diki kiadás tehát debreczeni nyomtatvány. Továbbá : *Magyar országnak mostani állapotjáról egy Hazája Szereteo igaz Magyar Embernek Tanatlsása.* Nyomtatott MDCXXI. Esztendőben, 4r. 63 lapból álló munkát Szabó Károly (RMK. I. 517.) csak Piringer és Thewrewk 1838-dik évi pozsonyi kiadása után ismerteti s megjegyzi, hogy ezen munkának egyetlen egy teljes példánya, a bécsi csász. udv. könyvtárban őriztetik. A szakférfiak érdekében constatóljuk, hogy ezen munka a bécsi udv. könyvtár nyomtatványai közt nem található, hanem a kéziratárban a 8884. sz. latin kézírathoz van kötve és ezen jelzet alatt a latin kéziratok közt keresendő.

— **A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára 1888. évben** ajándékozás útján 5 drb oklevéllel, 1 fényképpel és 1 pecsétlenyomattal, vétel útján 748 drb oklevéllel és 19 drb galvanoplasztikai pecsétlenyomattal, s letétemény útján 1036 drb oklevéllel gyarapodott. Az új szerzemények között legbecsesebbek gr. Széchenyi Istvánnak titkárához, Tasner Antalhoz intézett levelei, számszerint 587 drb levél 34 melléklettel, melyet a M. Nemz. Múzeum a M. Tud. Akadémia hozzájárulásával 1200 frtért szerzett meg. Ezt kiegészíti gróf Széchenyi Ferencznek István fiához intézett búcsulevele és Széchenyi István Döblingből 1858. nov. 3. a M. Tud. Akadémiához intézett levelének másolata, amaz Zichy Antal, ez Majláth Béla könyvtárór ajándéka. Deák Ferencznek, br. Eötvös Józsefnek, Fáy Andrásnak, br. Kemény Zsigmondnak Wachott Sándornéhoz intézett leveleit, továbbá egy br. Eötvös által kibocsátott aláírási ívet és Eötvös egy kéziratföredékét a könyvtár özv. Wachott Sándornétól szerezte meg. Czímerlevél 3 van az új szerzemények között: a Balta-családé 1760-ból (másolat), a Jakubiczka-családé 1781-ből és Baldacci Antal osztrák bárói diplomája 1814-ből; megemlítjük itt még Rákóczy Zsigmondnak 1607. jún. 12-dikén Chiki Simon részére adott székely nemesítő oklevelét és a Cottmann Antal magyar indigenátusáról 1765-ben kiadott oklevelet.

A letétemények között első helyen kell megemlékeznünk a gr. Forgách-család újonnan beküldött iratairól, mely sok becses adattal járul a M. Nemz. Múzeumban elhelyezett családi levéltár kiegészítéséhez. Ez iratokat dr. Szádeczky Lajos egyetemi könyvtártiszt és a M. Tört. Társulat titkárségéde ismertette a «Századok» 1887. folyamában; végleges rendezés a következő számbeli adatokat eredményezte:

XIII. száz.	3 er.,	6 más.	=	9 drb.
XIV. »	5 »	6 »	=	11 »
XV. »	7 »	7 »	=	14 »
XVI. » m. v. e.	1 »	4 »	=	5 »
» » m. v. u.	— »	—		43 »
XVII. »	—	—		543 »
XVIII. »	—	—		168 »
XIX. »	—	—		3 »
Elenchus	—	—		26 »

Összesen : 822 drb.

A *gróf Berényi*-család letéteményét *gr. Berényi Ferencz özvegye* 7 db oklevéllel egészítette ki, melyek közül a család 1655. júl. 29-diki keletű bárói, és 1720. április 5-én átadott grófi diplomáit emeljük ki.

Marczinfalvi Dobos Kálmán honvédszázados családi levéltárát a M. Nemz. Múzeumban szándékozáva elhelyezni, első részletül 107 drb oklevelet küldött be, miknek legrégibbe egy V. István korabeli (1270 -- 72) évnélküli eredeti oklevél.

A családi levéltárak egy másik, rendkívül becses acquisitioja: a *neczpáli Justh-család* levéltára, most van rendezés alatt. — A középkori anyag már majdnem teljesen ki van választva: az eddigi eredmény 531 drb mohácsi vész előtti oklevél, és pedig 5 drb árpádkori (a legrégibb 1282-ből), 37 drb XIV. sz., 356 db XV. sz. és 136 drb a XVI. század első negyedéből. Részletes ismertetésére csak a végleges felállítás után terjeszkedhetünk ki. A levéltár okleveleinek száma körülbelül 1300-ra rug; ez összeget a fentebbi számokhoz adva, a M. Nemzeti Múzeum levéltárának 1888-diki szaporodása meghaladja a 3100 darabot.

— **A Lugossy- és Vitál-könyvtár.** Néhai Lugossy József és Vitál Alajos könyvtárát, melyekből, mint olvasóink tudják, az első ritka régi magyar nyomtatványokat és unikumokat, a második pedig, hazai történeti forrásmunkákat tartalmaz, megvette Dobrovsky József jőnevű fővárosi könyvtárus, ki a könyvek elárusításánál első sorban a fővárosi nagy könyvtárak igényeire volt tekintettel s ezeknek engedett a könyvek kiválasztásában elsőbbséget. Ezen eljárást részünkről üdvözljük és örvendünk, hogy a könyvtárak tudományos érdekei a könyvtárus üzleti érdekeivel találkozott és mind a két fél meglegedésére megoldást nyertek. Kívánjuk, hogy ezen eljárást más fővárosi antiquariusaink is kövessék.

— **Pulszky Ferencz félszázados akadémiai jubileuma.** Pulszky Ferencz, a Nemzeti Múzeum igazgatójának 50 éves akadémiai jubileumát a Nemzeti Múzeum tisztviselői is megülték. Ez alkalomból f. é. szept. 7-én, mint a választás évforduló napján, az intézet tisztviselői testületileg jelentek meg Pulszky Ferencz lakásán, hol *Frivaldszky* János múzeumi aligazgató ékes szavakban tolmácsolta a tisztviselők érzelmeit és szerencsekívánatait. — Abból indulva ki, hogy a M. Tud. Akadémia 250 tagjai között ez idő szerint csak ötnek jutott osztályrészül azon szerencse, hogy

tagságuk 50-dik évfordulóját megünnepeljük és pedig Udvardi Cserna János levelező, Barabás Miklós levelező, Tóth Lőrincz rendes, dr. Brassay Sámuel tiszteleti és Kacs Kovics Lajos levelező tagoknak, ezekhez járul most Pulszky Ferencz tiszteleti tag, ki 50 éves akadémiai tagságából 10 évet az irodalmi és politikai pályán, 20 évet száműzetésben és 20 évet a Nemzeti Múzeum szolgálatában, mint ennek igazgatója és regeneratora töltött. Ez utóbbi minőségében szerzett érdemei s azon elismert tény, hogy az intézetet európai színvonalra emelte, jogczímet adnak a múzeumi tisztviselőknek, mint hozzá legközelebb állóknak arra, hogy ötlet akadémiai jubileuma alkalmából melegen üdvözljék és erőt, egészséget kívánjanak további üdvös működéséhez. Pulszky meghatva köszöntö meg a tisztikar ovációját, de hangsúlyozta, hogy azon eredmény, melyet ő a Nemzeti Múzeumban 20 évi igazgatósága alatt elért, nem az ő, hanem a tisztviselők érdeme, kiknek magas tudományos szakképzettségök, ügyszeretetök és lelkesedésök tette lehetővé azon sikereket, melyek az ő aerájához fűződnek, de oroszlánrésze van ezen sikerekben a közoktatási miniszterium azon referenseinek is, kik az utolsó 20 évben a miniszteriumban a múzeumi ügyek élén állottak s ezeket tehetségök szerint előmozdítani törekedtek, ezek: boldogult Hegedüs Candid Lajos, Forster Gyula és Szalay Imre. Végül büszkének vallva magát, hogy ily tisztviselői kar élén a Nemzeti Múzeum haladásán közremunkálhatott, ajánlotta magát ezeknek szíves barátságába. Az nap este az intézet tisztviselői az ünnepelt tiszteletére zártkörű díszebédet rendeztek, melylyel az ünnepély véget ért.

— **Esztergom vármegyei írók.** Zelliger Alajos fővárosi hitoktató s a «Népnevelő» főmunkatársa összeállította az esztergom-vármegyei írók jegyzékét, melyet «Esztergom-vármegyei írók, vagyis Esztergom városában és vármegyében született vagy működött írók koszorúja. Pályadíjjal koszorúzott mű. Budapest, 1888. 8r. VI+265 l.» czim alatt tett közzé. — A munka, mely Majer István esztergomi kanonoknak 50 éves írói jubileumára van ajánlva, összesen 366 írónak rövid életrajzát és munkáinak jegyzékét sorolja fel, s ha az adatok felsorolásában és felhasználásában a teljességre számot nem tarthat, úgy ez a dolog természetében fekszik, de, a szerző dicséretére legyen mondva, többet nyújt, mint a mennyit egy kezdő írótól közönségesen várhatunk. Azt hiszszük, a fiatal

szerző jó szolgálatot tett a hazai bibliographiának és irodalomtörténetnek, midőn szorgalommal és tanulmánynyal összeállított munkáját közzétette, mely, elismerjük, jelen alakjában is hézagot fog pótolni irodalmunkban, de meg vagyunk róla győződve, hogy ha szerző ur a fővárosi könyvtárakban levő anyagot alaposan és kritikával fogja felhasználni, munkája néhány év alatt terjedelemben és belértékben jelentékenyen bővitve és javítva meg fogja érni a második kiadást, a mit a szerző úrnak szívből kívánunk. Egyébként óhajtjuk, hogy szerző úr példáját más megyei monographusok is kövessék.

— **Halottaink.** Szerkesztői kötelességünk egyik legszomorúbbikát teljesítjük, midőn ezen rovatban nehéz szívvvel megemlékezünk azon ügybarátainkról és munkatársainkról, kiket ez év folyamán, a hazai könyvtárügy és bibliographia nem kis veszteségére elragadott körünkől a halál. A sorozatot a nagy érdemű és nagytudományú *Somogyi* Károly esztergomi kanonok nyitja meg, ki 60,000 kötetből álló könyvtárával a róla nevezett szegedi könyvtárnak vetette meg alapját s nagylelkű alapítványával a hazai elsőrendű könyvtáralapítók sorába emelkedett. Nevét és könyvtárát a hazai művelődéstörténet gróf Eszterházy Károly egri püspök, báró Szepessy Ignác és Klimó György pécsi püspökök, gróf Festetich György, gróf Batthyányi Ignác erdélyi püspök, gróf Teleki Sámuel, báró Bruckenthal Sámuel és gróf Széchenyi Ferencz neveivel és az ezek által alapított könyvtárakkal együtt fogja emlegetni, folyóiratunk pedig, mely 1881-diki folyamában a boldog emléktű alapítónak alapító levelét a M. Tudom. Akadémia szakértőinek véleményével együtt közölte s azóta a közkinccsésé vált szegedi könyvtár jelentését évenként közli, ma a hála és elismerés köteles adóját rója le, midőn az elhunytól, mint elsőrendű hazai könyvtáralapítóról kegyelettel megemlékezik. — Óhajtjuk, hogy a szegedi Somogyi-könyvtár töltsen be azon missiót, melyet a nagylelkű alapító számára kijelölt s érje el a hazai közművelődés szolgálatában a fejlődés azon fokát, a melyről Somogyi Károly oly méltán álmodozott. — Érzékeny veszteség érte a magyar tudományosságot és folyóiratunkat *Deák Farkas*, a M. Tud. Akadémia rendes tagjának és nyugalmazott miniszteri osztálytanácsosnak halálával, ki mint a «Magyar Könyv-Szemlé»-nek kezdetől fogva munkatársa, egész lelkesedéssel csüngött folyóiratunkon s ezt

számos becses közleménynyel gazdagította. Egyike volt azon kevés magyar tudósoknak, kik az általuk művelt szakot úgyszeretettel és lelkesedéssel kezelik s annak a tudományos társulatokban, a társadalmi téren és az irodalomban egyaránt híveket tudnak szereztetni. Levéltári és könyvtári kutatásaiban mindig talált tárgyat melylyel folyóiratunk közleményeit gyarapította, és saját tanulmányai mellett talált időt könyvészeti tanulmányokkal is foglalkozni. Benne a «Magyar Könyv-Szemle» legrégebb munkatársainak egyikét gyászolja. — A könyvtárnokokból ez évben temettük el a budapesti egyetemi könyvtár nyugalmazott második őrét, dr. *Márki Józsefet*, a classikus műveltségű és széleskörű tudományos képzettségű férfit, kit irodalmunk a közoktatás, a könyvtártan és a latin remekírók körébe vágó munkáiról ismer, ki a közoktatás és a könyvtárügy szolgálatában eltöltött 45 évi hivataloskodása után, a jól teljesített kötelesség fölemelő öntudatával, minden kitüntetés nélkül vonult nyugalomba. De nem sokáig élvezhette a jól megérdemlett nyugalmat, mert nyugdíjaztatása után alig néhány hónapra elhunyt. Pályatársainak, tisztelőinek, barátainak és családjának részvételéhez, szomorú szívvel csatlakozik folyóiratunk is, mely a boldogulthban a mostoha sorsú hazai könyvtárnokok egyik veteránját gyászolja. — Végül kötelességünknek tartjuk még dr. *Henszelmann Imréről* is e helyütt megemlékezni, kinek elhunytát a hazai műtörténet és archaeologia mellett a bibliographia is méltán számítja veszteségei közé, mert ő volt az, ki 1862-ben Kubinyi Ferencz és Ipolyi Arnold akadémiai tagok társaságában Konstantinápolyban a török szultán könyvtárában fölfedezte Mátyás király könyvtárának maradványait, s midőn ezeket a M. T. Akadémiában és az irodalomban ismertette, nekünk jogczímet adott arra, hogy róla, mint oly tudósról, ki a hazai bibliographia körül érdemeket szerzett, e helyütt megemlékezzünk. Másoknak lesz feladata az ő érdemeit, melyeket a hazai műtörténet és archaeologia terén szerzett, méltányolni, mi csak egy fontos momentumot emeltünk ki életéből, mely a Corvina bibliographiájában fordulót képez, ezen a czímen vindikáljuk őt magunknak is, s fölvettük halottaink sorába. — Nyugodjék a többi ügybarátokkal együtt békében!

— **A N. Múzeum kéziratárának gyarapodása.** A Nemz. Múzeum kéziratára 1888-ban 77 kötet XVII—XIX. századbeli hazai vonatkozású kézirattal és 15 fényképmásolattal és ugyan-

ennyi negatívval gyarapodott és pedig 18 kézirattal ajándék, a többiekkel vásárlás útján. A hazafias adományozók közt első helyen kell kiemelnünk: báró Podmaniczky Frigyes ajándékát, ki irodalmi dolgozatainak eredeti kézírataival, összesen 14 kötettel gyarapította gyűjteményünket, továbbá dr. Thallóczy Lajos cs. és kir. kormánytanácsost, ki Hora és Kloskára vonatkozó XVIII. sz. magyar kéziratot, Vendrey Ferencz tábornokot, ki «De Principibus status Publici Articuli Diaetales című, XVIII. századbeli latin kéziratot, Chalupka Jenő budapesti egyetemi bölcsészethallgatót, ki «Gáti István: Természet Históriája, melyet a gyenge elmék kedvéért készített Máramaros-Szigeten 1764-ben» című kéziratot és Szeghő Kálmán miskolci lakost, ki egy XVIII. századbeli görög imádságos könyvet ajándékozott a könyvtárnak. A vásárlásokból kiemeljük a következő kéziratokat: 1. Gundlingii: Discursus über das Testamentum pácis Westphaliae. XVIII. sz. német kézirat 1 kötet. 2. Lányi: Tractatus de variis processuum speciebus et natura. XIX. sz. kézirat 1 kötet. 3. Hakezegi Miklós: Halott temetésre való énekek 1728-ból. XVIII. sz. kézír. 1 k. 4. Váli Mihály: Dictionellum Hungarico medicum azaz Böttü rendi szerint magyarul mondó orvos könyvecske etc. XVIII. sz. kézír. 1 kötet. 5. Geszner Idyllumi, fordította Kazinczy Ferencz 1785-ben, XVIII. sz. kézír. 1 kötet. 6. Kazinczy Ferencz: cs. kir. kamarás és major Nagyajtai Cserey Farkas barátomhoz. Eredeti kézirat, 1 füzet. 7. De Arce Arva et ejus origine, situ et tam vetere quam recentiori eius statu. XIX. sz. kézír. 1 füzet. 8. Lugossy József különféle jegyzetei. Eredeti kézirat 1 füzet. 9. Decisiones curiales ordine alphabetico collectae, XVIII. sz. kézirat 1 kötet. 10. Cynosura iuris Hungarici, XVII. sz. kézirat 1 kötet. 11. Tárgy és névmutató Kossuth Lajos Országgyűlési tudósításaihoz, Erdélyi Ferencztől. XIX. sz. kézirat 1 kötet. 12. Diarium Diaetae Annorum 1741., 1751., 1764. XVIII. sz. kézirat, 3 kötet. 13. Acta diaetalia annorum 1662., 1727—9. et 1751. XVIII. sz. kézirat 2 kötet. 14. Cynosura corp. jur. Hungarici, XVIII. sz. kézír. 1 kötet. 15. Idea urbarialis regulationis et commissionis regiae in urbarialibus elaborata, XVIII. sz. kézirat 2 kötet. 16. Idea praxis processualis et praxis iudiciaria civilis, XVIII. sz. kézír. 2 kötet. 17. Statuta cemitatus nitriensis anni 1777. XVIII. sz. kézír. 1 kötet. 18. Planum seu decisiones Curiae regiae et decisiones curiales ab anno 1768. XVIII. sz. kézirat

2 köt. 19. Dator et revisor rationum contributionalium in Hungaria anno 1745., 1747. et 1751. XVIII. sz. kézír. 1 köt. 20. Institutiones iuris privati Hungarici et extractus juris patrii, XVIII. sz. kézír. 2 köt. 21. Tractatus de processibus causarum fori comitatensis, XVIII. sz. kézír. 1 köt. 22. Vocabularium iuris criminalis Hung. XVIII. sz. kézír. 1 köt. 23. Jus Brunswikiale XVIII. sz. kézír. 1 köt. 24. Dobokay : Institutiones politicae, XIX. sz. kézír. 1 köt. 25. Commentaria operis Verböczyani, compendium juris Hungarici et ius publicum Hungaricum, XVIII. sz. kézír. 3 köt. 26. Analecta Rumyana, XVIII. sz. kézír. 1 köt. — *A fényképmásolat-gyűjtemény* számára lefényképeztettek : 1. a königsbergi könyvtár XIV. századbeli magyar nyelvemléke ; 2. a florenczi állami levéltárban levő Domitii Calderini czimű Attavantes-féle Corvin-codex három czímlapja ; 3. a volterrai Museo Guarnacciban levő Joannes Fr. Marliani czimű Corvin-codex 4 lapja és 2 táblája ; 4. a müncheni hamisított Corvin-codex 2 táblája ; 5. a bécsi császári udv. könyvtárnak : Agathias De Bello Gothorum és Bonfini: Symposion de virginitate et pudicitia coniugali czimű Corvin-codexek 3 czímlapja, összesen 15 darab, melyekkel a könyvtár fényképmásolat-gyűjteménye a 700 darabot megközelíti. Ezen fényképmásolatokból a florenczi, volterrai és münchenieket a jelen folyamhoz mellékelt hasonmásokban találják olvasóink.

— **Könyvtári és levéltári búvárlatok.** A N. Múzeum könyvtárának tisztviselőiből a nyári szünidő alatt *Csontos János* segédőr a bécsi hg Liechtenstein, a bécsi érseki könyvtárban, a klosterneuburgi ágostonrendiek és a zwettli czisterecziták könyvtárában folytatta kutatásait a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek felderítésére, az ősszel pedig *Schönherr Gyula* könyvtári gyakornok társaságában a zágrábi könyvtárakban kutatott, hol a főkapitáni kincstárban levő *Kalmáncsehi-* és *Bakocs-féle* missalék miniatűrjeit, a káptalani könyvtárban a hazai vonatkozású középkori codexeket, az egyetemi könyvtárban pedig a *Hilarius de Trinitate* czimű Corvin-codexet tette tanulmány tárgyává. — Dr. *Fejérpataky László* levéltárnok pedig a müncheni állami levéltárban, az insbrucki egyetemi könyvtárban és az odavaló helytartótanácsi és városi levéltárban magyarországi vonatkozású középkori okleveleket nyomozott, melyekről regestákat és másolatokat készített. Ezen két rendbeli kutatásnak eredményét, mely a

hazai középkori történetírás és művelődéstörténethez sok ismeretlen adalékot nyújt, folyóiratunk 1889-diki I—II. (január—június) kettős füzetében, mely f. é. augusztus havában kerül ki sajtó alól, két kimerítő jelentésben fogjuk egész terjedelmében ismertetni.

— **Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből Bécsben.**

A bécsi császári udvari könyvtárban a könyvtáblákról lefejtett régi kézírattöredékek közt, melyeknek rendezésére most került a sor, napfényre került egy 1474-ből való magyar nyelvemlék, melyet a magyar irodalomtörténet már elveszettnek hitt. Váczi Pál domonkosrendű szerzetesnek a nyulak-szigeti dömés apáczák számára magyarra fordított szabályai ezek, melyekből most a bécsi udvari könyvtárban négy 4-edrétű levél került meg. Ezen nagybecsű nyelvemléket, melyet a bécsi császári udvari könyvtár nagyszerű és tudományú igazgatója, *Birk Ernő* udvari tanácsos őrzött meg irodalmunknak, kérésünkre *Kluch János* hazánkfia, a bécsi udvari könyvtár amanuensise, fogja a «Könyv-Szemle» legközelebbi füzetében ismertetni.

— **Dr. Simor János** bibornok-hercegprimás és esztergomi érsek magánkönyvtáráról, továbbá a stockholmi Hammer-féle könyvtárról, valamint a statisztikai hivatal és az országos zeneakadémia és más hazai könyvtárakról az utolsó időben megjelent könyvjegyzékeket térszűke miatt folyóiratunk legközelebbi számában fogjuk ismertetni.

— **Petrik Géza bibliographiája.** *Szabó Károly*: «Régi Magyar Könyvtára»-nak első két kötete és *Kertbeny* Károlynak Magyarországra vonatkozó «Régi német nyomtatványok 1454—1600-ig» című munkája után igen hasznos és hézagpótló azon bibliographiai munka, melynek szerkesztésére *Petrik Géza*, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium segélyezésével vállalkozott, midőn a Magyarországon és külföldön 1712—1860-ig megjelent hazai vonatkozású nyomtatványoknak összeállítását tűzte ki feladatául. Ezen munkából, *mely öt kötetre van tervezve*, ekkor megjelent az 1-ső kötet 4 füzetben, mely Aa betűtől — Gwoth Jonas Theophil-ig terjed, 8-adrétben 1—954 lapot tesz ki, s az ezen betűk közt foglalt hazai vonatkozású nyomtatványok jegyzékét tartalmazza. A munkát írók, tudósok, könyvtárosok és könyvkedvelők haszonnal forgathatják, a szerkesztőről pedig el kell ismernünk, hogy az ügy érdekében nagy gonddal kutatta át a fővárosi és vidéki könyvtárakat, felhasználta az irodalmi segéd-

munkákat és mindent megtett, arra, hogy az említett időközben megjelent hazai vonatkozású nyomtatványokról egy lehető teljes jegyzéket állítson össze. Munkájának azon előnye van, hogy a gyűjtelékes munkákat és folyóiratokat tartalom szerint közli s ezáltal a kutatónak nemcsak a keresést, de a munka használását is megkönnyíti. Azon körülmény pedig, hogy a szerkesztő a munka végéhez tudományos szakmutatót, tárgyak és csoportok szerint szándékozik készíteni, a munka becsét és használhatóságát jelentékenyen fogja emelni.

A munka teljes czime a következő: *Bibliographia Hungariae*. Magyarország bibliographiája 1712—1860. (Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. Összeállította s tudományos szakmutatóval ellátta *Petrík Géza*, bevezetéssel *Szilágyi Sándor*-tól. Budapest, 1888. Kiadja Dobrowsky Ágost, n. 8r.

1. köt. 1-ső rész IV+240 l. Aabc. — Beöthy Zsigmond. — 2. rész 241—480 l. Beöthy Zsigmond. — Cypressenzweige. — 3. rész 481—720 l. *Cypriani D. Cecilii*. — Évkönyve. — 4. rész 721—954 l. Évkönyve. (A magyar ifjuság-) — Gwoth Jónás Theophil. — Ára füzetenkint 2 frt 50 kr.

Kivánjuk, hogy a szerző a következő füzeteket is az eddigiekhez hasonló pontossággal tegye közzé.

— **Konstantinápolyi könyvtári buvárlatok.** Fraknoi Vilmos és Vámbéry Ármin, a M. Tud. Akadémia rendes tagjai, a nyári szünidő alatt a konstantinápolyi császári Eszki Szerail könyvtárában kutattak. Ugyanott az ősszel Thaly Kálmán rendes tag és báró Nyáry Jenő levelező tag több napig tartó kutatásokat eszközöltek s a török udvari méltóságok részéről a legnagyobb előzékenységgel fogadtattak. Ezen kutatások eredményéről, valamint a nyugati tudósok által a konstantinápolyi császári könyvtárakban látott és felhasznált nyugati codexekről a «Magyar Könyv-Szemle» legközelebbi fülete fog hozni részletes kimutatást. Itt csak azt emeljük ki, hogy Thaly Kálmán a könyvtárban egy újabb összeállítású, ivrétalakú, ibolyaszínű borítékba fűzött, török nyelven irt jegyzéket talált, melyben 494 kötet kézirat és nyomtatvány van felsorolva. A görög codexek czime a jegyzékben ki van írva, de készítője latinul nem tudván, a latin könyveknél csak azt írta: egy latin könyv. E catalogusban a legrégibb könyv a XII.

századból való, a legújabb: Versailles leírása, tehát XVII. századbeli könyv. Ezen 494 könyv a kincstár helyiségeiben (a «Khazine»-ben) van, de illetékes férfiak értesülése szerint a felsoroltakon kívül vannak még ládákban is catalogisálatlan könyvek, melyek ekkorig átkutatva nincsenek. Ez alkalommal megemlítjük, hogy Blass F. kielii egyetemi tanár 1887-ben a németországi konstantinápolyi nagykövet közbenjárásával, tüzetesen megvizsgálta a konstantinápolyi régi Eszki Szerailban levő görög és latin kéziratokat, melyekről a «Hermes» 1888-diki folyamában (Handschriften in alter Serail zu Konstantinopel» czim alatt 219—233 l.) tett jelentést. Ezen jelentésre, valamint az európai tudósok által Konstantinápolyban az Eszki Szerailban eszközölt kutatásokra a «Könyv-Szemle» legközelebbi füzetében visszatérünk.

— **II. Sándor czár 1856-iki koronázási albuma.** *Moskovicz* Lajos bankigazgató úr a Nemzeti Múzeum könyvtárának egy fényes kiállítású, rendkívül diszes és nagyértékű képes munkát ajándékozott, mely II. Sándor czár 1856-dik évi koronázási albumát tartalmazza, s egyike azon ritka munkáknak, melyek külső fényes és művészi kiállításuknál, beltartalmuknál és kiváló alkalmi jellemüknél fogva aránylag kevés számú példányban rendkívül fényes kiállításban jelentek meg, könyvkereskedésbe nem kerültek s minden tekintetben első rendű bibliographiai ritkaságok közé tartoznak. Ezen fejedelmi fénynyel és ritka műízléssel óriási, (91 centiméter magas, 70 centiméter széles) ívrétben, királyi kartonra kiállított munka francia nyelven van írva és II. Sándor czár 1856-dik évi koronáztatása alkalmából készült, melynek lefolyását 125 lapra terjedő szövegben írja le s kiválóbb mozzanatait és jeleneteit 24 chromolitographiai és 30 fametszetű képpel illusztrálja. Címe: *«Description du sacre et du couronnement de leurs Majestets imperiales L'Empereur Alexandre II. et L'Impératrice Marie Alexandrovna MDCCCLVI.»*, mely nagy arany uncziális betűkkel van a czímlapra nyomva. A munka párisi műintézetekben készült, az illusztrációkból különösen kiválnak a Zichy Mihály hazánkfia által festett képek, melyeken a koronázási ünnepélyen résztvett magyar főurak diszmagyarba öltözött arczképei határozottan kivehetők. Különösen szép a herczeg Eszterházy Pál osztrák nagykövet által a czár tiszteletére adott bál illusztrációja, mely a koronázási ünnepélyeknek egyik fénypontját képezte. A munka eredeti kötése sötét zöld

vászon, a jogar és korona aranyozott jelvényével s arany vágással. Érdekesnek tartjuk fölemlíteni, hogy ezen munka, mint könyv, ez időszert a Nemzeti Múzeum könyvtárának *legnagyobb könyve*, mely magasságára és szélességére nézve a könyvtár legnagyobb könyveit is felülmulja s külön asztalon őriztetik.

— **A könyv régen és most.** Ezen czim alatt Szana Tamástól egy érdekes könyvecske jelent meg, mely ismeretterjesztő modorban a könyv történetével a legrégibb időtől fogva a legújabb korig foglalkozik, s a könyv szerepét az ó-, közép- és ujkorban vonzó előadásban ismerteti. Szerző maga is amateur levén, tárgyát nem csak ismeri, de szereti is s munkájában kiterjeszkedik mindarra, mit egy kis könyv keretében a könyvek keletkezéséről és ritkaságáról, a nevezetesebb könyvkedvelőkről, könyvtárakról, kötésekről és nyomdászokról a művelt közönségnek el lehet mondani. — Ezen kívül a könyv általános története mellett tekintettel van a hazai könyvtári és művelődési viszonyokra is, melyeket a külföldi viszonyokkal szemben mindig kiemel. A munka nyolcz fejezetből áll s négy műmelléklet díszíti, melyek egy Corvin-codexnek címlapját, egy Corvin-codexnek jellemző bőrkötését, Thuróczy krónikájának azon lapját, hol Mátyás király arczképe fordul elő és a legrégibb magyar könyvnek: Komjáthy Benedek Sz. Pál 1533-dik évi magyar fordításának ajánlólevelét sikerült hasonmásban tüntetik fel. A könyv a francia amateur-kiadások izlésében igen csinosan van kiállítva, szép egyenletes nyomás, izléses initálék, homlok és záró vignetták díszítik és egész külső kiállításában a Hornyánszky-nyomda haladásáról, izléséről és versenyképességéről tanuskodik. A könyvecske kis 8-adréthben 113 lapból áll, igen izléses a hártya-borítékon levő uncialis betűkkel nyomott rövid czim: *A könyv*, mely mint rövid könyvczim, a borítékon igen jól veszi ki magát. A könyvcskét, bár könyvkedvelők számára készült, a szakember is haszonnal olvashatja. Megjelenéséhez a szerzőnek és kiadónak egyaránt gratulálunk.

— **Bod Péternek,** a «Magyar Athénás» szerzőjének magyar egyháztörténeti munkájából, mely kéziratban sokáig a leydeni egyetemi könyvtárban lappangott, megjelent Leydenben az 1-ső kötet a következő czim alatt: *Historia Hungarorum Ecclesiastica*, inde ab exordio novi Testamenti ad nostra usque tempora ex monumentis partim editis partim vero ineditis fide dignis col-

lecta studio et labore *Petri Bod* de Felső-Csernáton V. D. ministri m. Igeniensis et Synodi Generalis Reformatorem in Transylvania notarii. Edidit L. W. E. Rauwenhoff Theol. Doct. Prof. in Academia Lugduno-Batava adjuvante Car. Szalay Philol. Class. Prof. in gymnasio Ref. Budapestino, Tom. I. Lib. I. et II. Lugduni Batavorum apud E. J. Brill socios 1888. Nagy 8r. XVI+477 l. — A munka díszes kiállítású s báró Vay Miklósnak és Tisza Kálmán-nak van ajánlva.

— **A „Magyar Könyv-Szemle“** 1889-diki folyamából az I—II. kettős füzet (január—juniús) sajtó alatt van, s az 1888-dik évi könyvészeti rovattal együtt 2 chromolitographiai és több phototypiai műmelléklettel 1889-dik évi augusztus havában fog megjelenni.

— **Értelemzavaró sajtóhibák.** Folyóiratunk két cikkébe értelemzavaró sajtóhibák csusztek be, melyeket ezennel helyreigazítunk. Így a 124. lapon Anno Xristi MCCCXCVI évszámból egy C kimaradt, az évszám tehát így olvasandó: MCCCCXCVI, vagyis 1496. — A 133. lapon levő jegyzetben: Ezen Ordinarius helyett: «Ezen 1509-ik évi Ordinarius» s a 164. lapon SENERA szó helyett *GENERA* olvasandó.

cūctipotēs. **Gz.** **S**pētua. vel Audi filia. **Ep̃la** vt sup̃
Oſo ſola. **Alla** pp̃iū. **pla** pp̃ia **Euāgel.** vt̃s. **O**ffer.
Filie regū. **C**redo nō dicūt. **P**re t̃to q̃tti. **S**āctus ſo-
lēne. **L** om̃. **S**ile ē regnū. vel **L**ō dant. **I**n ſcōis **vi**
chorabūt pueri i ſuppellicūs. **pleban** vñ p̃beñ. añ de
laud. **pp̃iis.** **p̃s.** cōſueti. **L** ap. vt̃s. **R.** **U**irgo flagella-
tur. vel **O** mī ñra. **h**ym. vt̃s. añ **pp̃a** vt in libro. **O**ſo
pp̃ia. **S**uffra. cui crastina die orare intendis t̃m̃. **A**lia
suff. cōplent in horis b̃tē x̃gis. ſuo ordine vt ſup̃ ſcri-
pt unt. **I**n **S**i feſtū ſctē katherine venerit i octā de-
dic 9 is tēpl̃: tūc octā tēpl̃ vadit p̃ ſuffr. **S**z in p̃mis
vis katherine d̃z fieri ſuffra. de dedicatiōe. **E**t cras
in oī horis z i miſſa. **A**uianus **ep̃s** et cōfeſſor. p̃ ſuffr.
impoñt. **I**n mat̃. inuit̃. z alia oīa vt i cōi vni cōfeſ.
et p̃oſ. **L**cōes pp̃ie. **L** ap. **E**cce ſacer. m. d̃ i die. omel̃.
hō quidā pegre ſuff. de d̃nica. z alia cōſueta p̃ficiant̃
ordie ſuo. **I**n miſſa. **S**tatuit. **I**kinie. de cōfeſ. oſo **pp̃a.**
ſcda de d̃nica. ſcia de b. x̃gie. **E**pl̃a. **E**cce ſa. vt̃s. **Gz.**
Ecce ſa. **Alla.** **I**urauit d̃ns. **P**roſa. **Q**uē inuiſibiliter.
Euāg. **h**ō ē ſam pegre. **O**ffer. **I**nueni dauid. **L** om̃.
Dñe q̃n tal. **I**n ſcōis vt̃s. añ de laud. **E**cce ſa. ma. cap̃.
vt̃s. **R.** **I**urauit d̃ns. **h**ym. **I**ſte p̃feſſor x̃. **A**mauit eū
Añ. **S**acerdos z p̃o. m̃gt. **O** f̃ pp̃ia. ſuff. de dedica-
tione ſi nō expirauit. **S**z p̃us de d̃nica ſi ē. de ſcō petro
z paulo. de ſcō adalbro. **C**e ſcō martino. **E**t ad cras cui
orare intēdis t̃m̃. de oib̃ ſctis. z p̃ pace. **B**ñdicā oſo
de p̃feſ. vt i ſine canit̃. **O**e ſcō **C**olumbano marty. z
Licet nō habeat l̃cōnes p̃ as: t̃m̃ vbi locū habuerit te-
neſ de eo. **L** ap. **D**ilect̃ deo. **O**mel̃. **N**emo accend̃.
et alia oīa vt de ſ. othmaro abbate. ſilr z in miſſa.

Anno x̃pi. **M**ccccxvi. p̃ opificē **G**eorgiū **S**tur
de **S**ultzpach. **M**urnberg. **A**ñs **O**ctobr̃. ſinit f

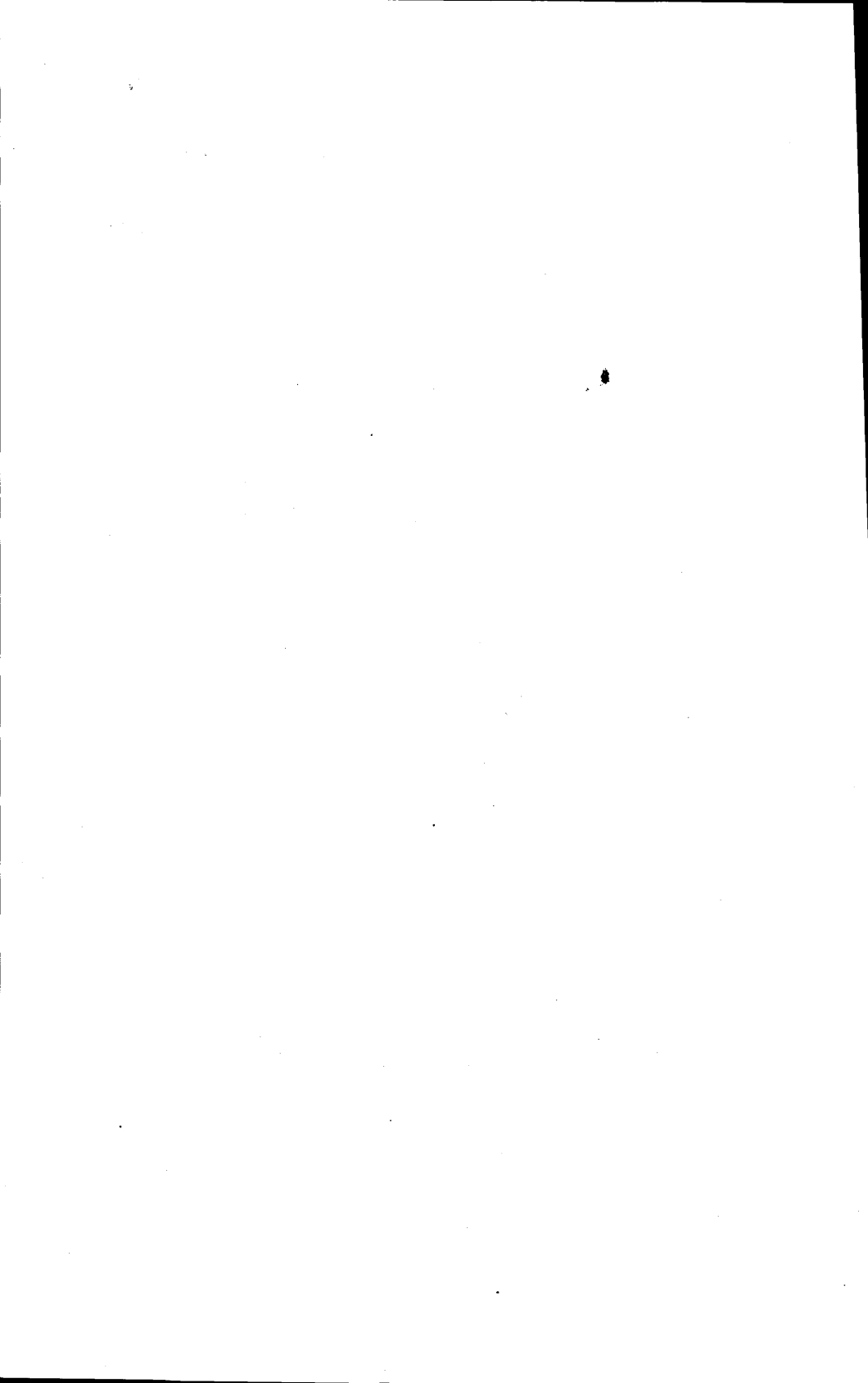
re intendis tñ. de omnibus sanctis. ⁊ pro pa-
ce. Bñdicamus dño de pfes. vt i fine canitur.
De sancto Columbano martyre. Licet non
habeat lectiones proprias: tamen vbi locum
habuerit tenemus de eo. Capitulum. Dilect⁹
deo. Omelia. Nemo accend. ⁊ alia omnia vt
de sancto othmaro abbate. similiter ⁊ i missa.

Ordinarius Strigoniē. accuratissime
r e u s u s feliciter explicit: Venetijs per
L u c a n t o n i u m de giunta florenti-
num: Impensis Johannis
pap : librarij budeñ. im-
pressus. Anno ab icar-
natione dominica
Mcccccv. pdie
kal. augusti.

Hasonmás az esztergomi 1505-ik évi esztergomi Ordinarius
utolsó lapjáról.

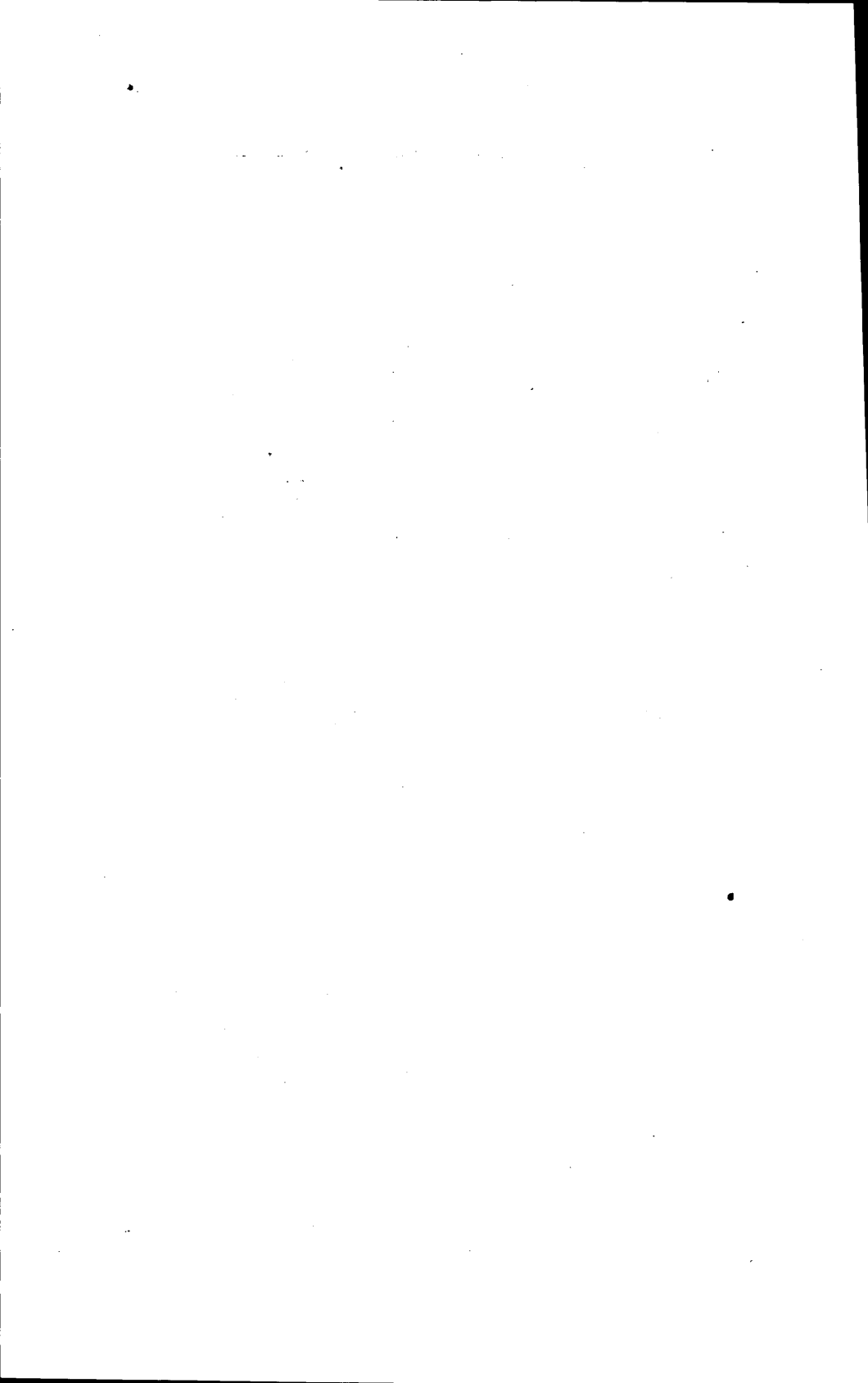
(Eredetije a főegyházmegyei könyvtárban Esztergomban.)

III. Melléklet a „Magyar Könyvszemle“ 1888. folyamához.

Ordinarius fm ve-
ram notulas siue ru-
bricam alme ecclesie
Agrieñ. de observa-
tione diuinorū officiorū ⁊ horarū
canonicarum.

Hasonmás az egri 1509-ik évi Ordinarius czimlapjáról.
(Eredetije Krakkóban a herczeg Czartorisky-Muzeum könyvtárában.)

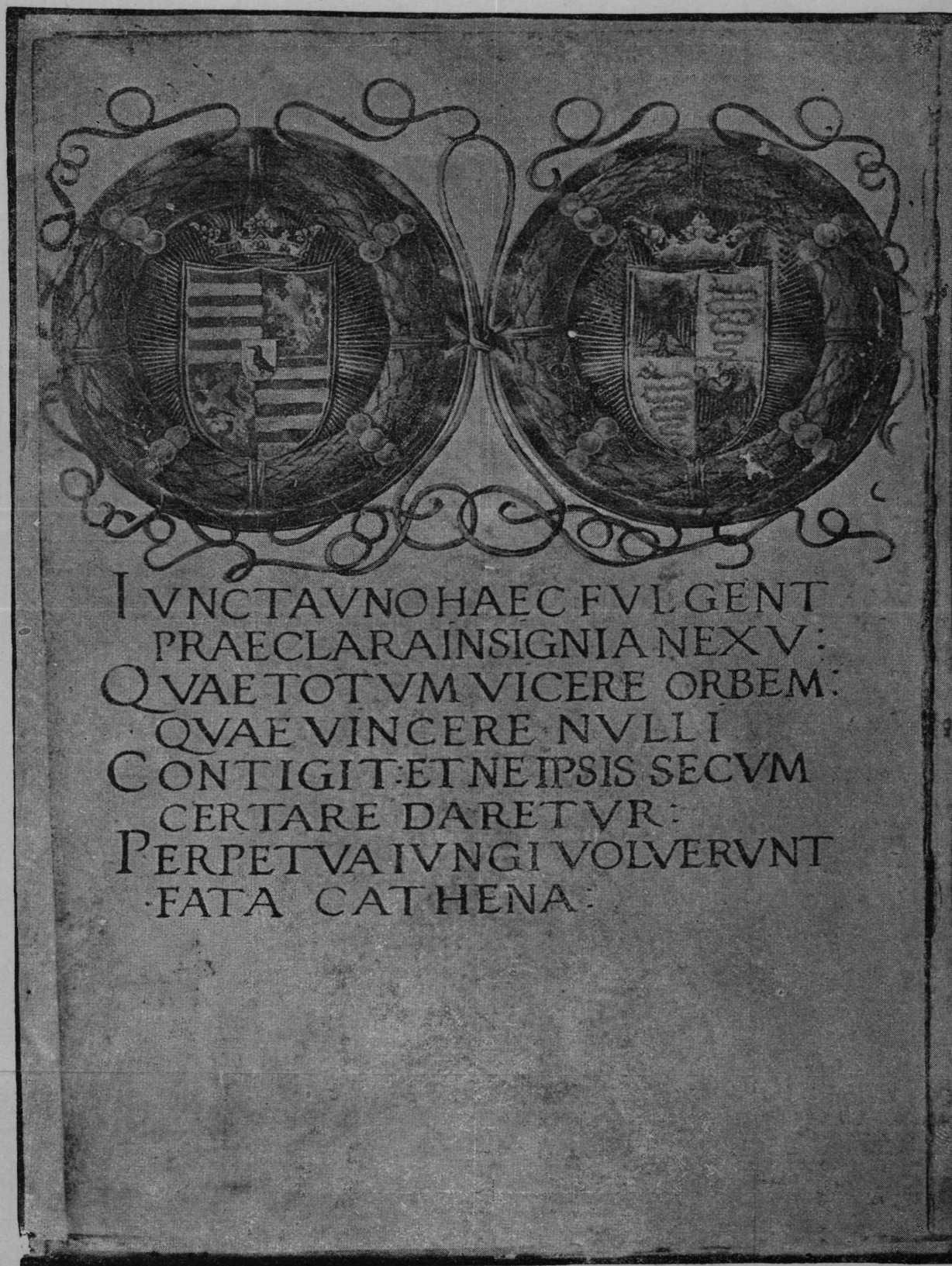

Adane prima iacobai. Quangelii. Stabar iuxta
crucem. Credodr. Angelus domini. Pre-
fatio de resurrecti. ne domini. Sed tam in orati-
one q̄ in prefatione dimittitur. vt supra nota-
tum est. Com. Regina mundi. etc.

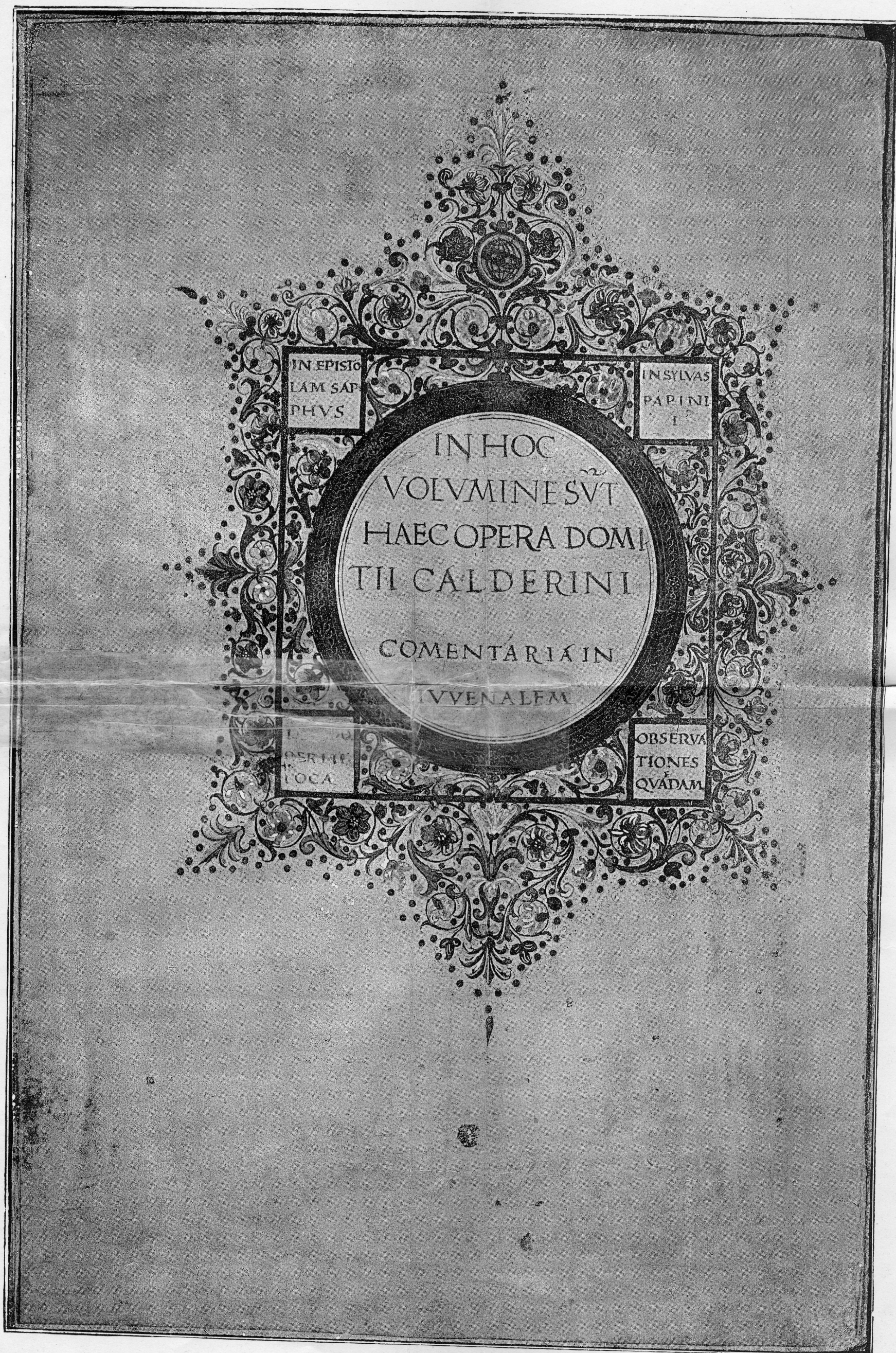
Ordinarius siue rubricella ad veraz
notulā alme Agrien ecclesie. Regia
in ciuitate Cracouien. Impensis spe-
ctabilis viri dñi Johannis haller im-
pressa. Anno salutis nostre. Adillesi-
mo. CCCC. ix. vltima marcij. In vi-
glia sanctoꝝ apostoloꝝ Philippi et
iacobi sortita est felicem finem.

LAUS DEO GLORIOSO

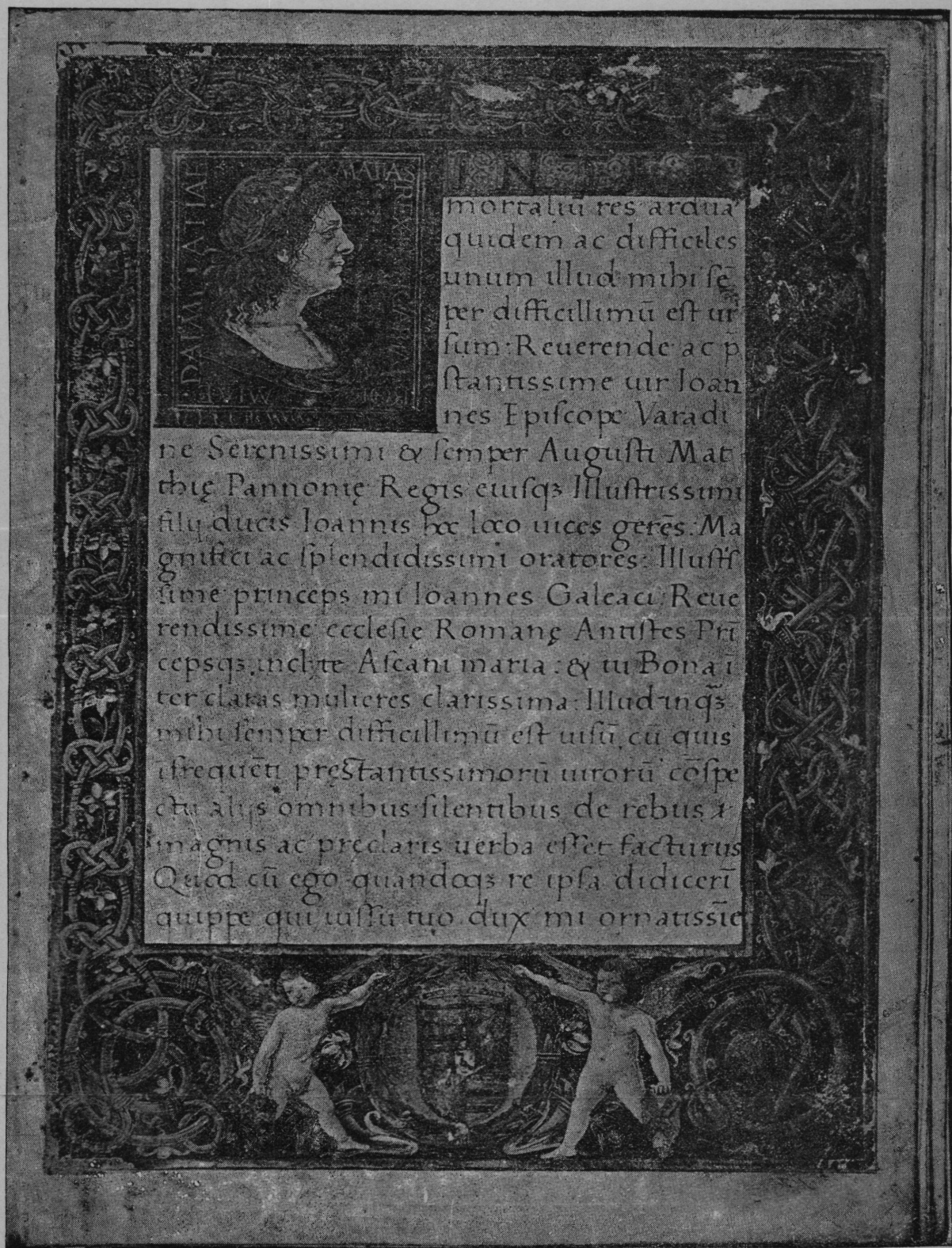
Hasonmás a volterrai CORVIN-CODEX 1-ső czimlapjáról.
(Eredetije a Museo Guarnacci könyvtárában Volterrában.)

DOMITII CALDERINI VERONENSIS SE-
CRETARII APOSTOLICI IN COMEN-
TARIOS IUVENALIS AD CLARISS-
MVM VIRVM IVLIANVM MEDICVM
PRÆFATIO IN C I P I T

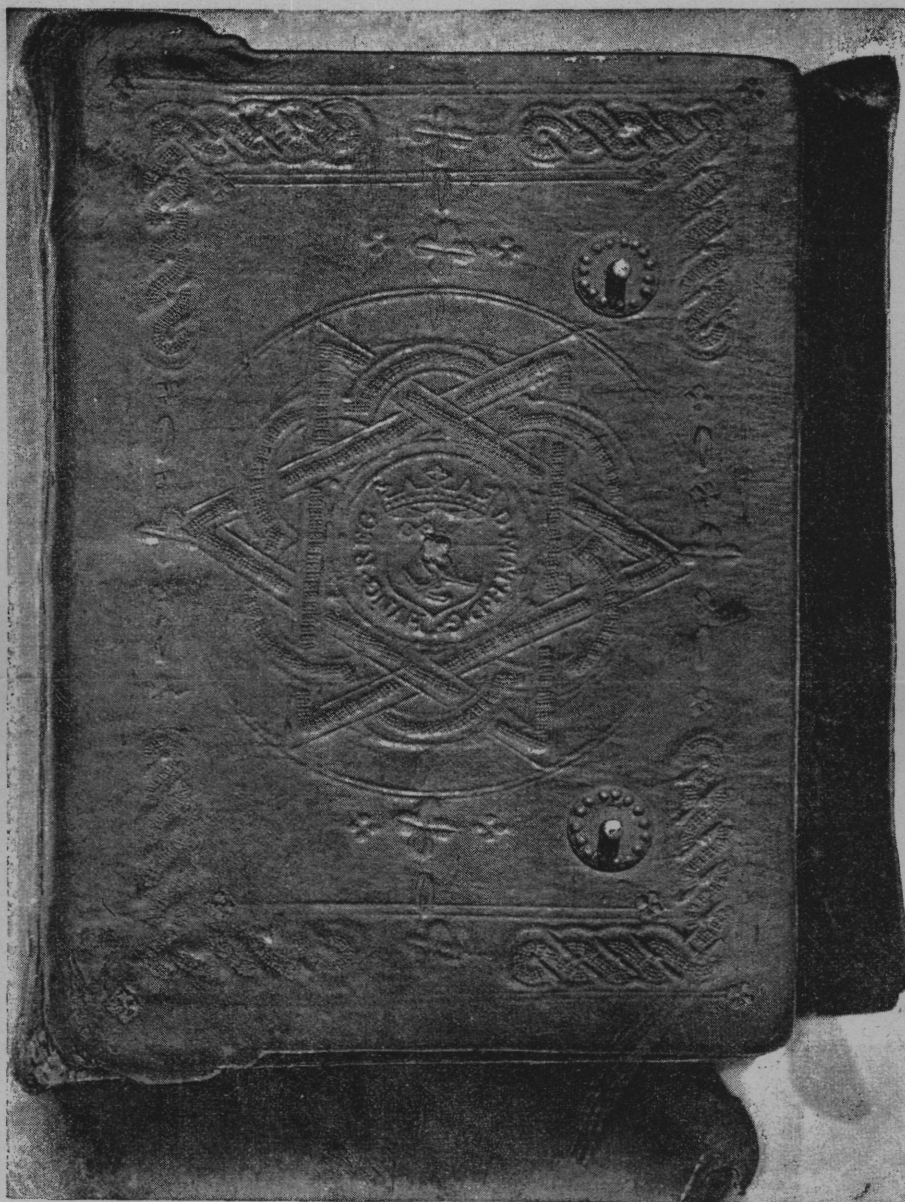
TSI MVLT A DE PRV-
dentia, humanitate, uirtute tua
olim mihi sepe afferebantur tu-
lime: tamen cum superiore a^{no}
istic essem: ea omnia ita in te pro-
spexi et admiratus sum: ut ad ea
fidem et obseruantiam immorta-
lem: quam in Laurentium contuli
et locavi: tu quoq; magna ex parte impuleris. Nam cu-
me & mea omnia Laurentio domui q; uestire traderem:
inter cetera ornamenta que egregia & amplissima habe-
ris & parua a m^{eritis} u^{estris} et a^{ctibus} non modo con-
seruata sed aucta: illud in primis laude singulari dignu
arbitraris sum: q; duo fratres cum domestica gloria tum
ciuitatis honoribus florentissimi: tanta concordia uiuere:
tam mutua pietate: tanta uirtutum omnium similitudine:
ut cum tu maiori statu Laurentio diuini ingenij summe q;
sapentie uiro cedas: ista insigni pietatis laude ad pre-
cipuam gloriam contendas: efficiaseq; ut nemo Lauren-
tium colat: qui te non plurimum obseruet. Quod mihi
profecto accidit. Nam cum ei laborem omnem indu-
strian, deniq; me ipsum dicatum esse debere statuerim:
hoc studiū meum & consiliū ei proluere non posse

Hasonmás a volterrai CORVIN-CODEX 2-ik czimlapjáról.
(Eredetije a Museo Guarnacci könyvtárában Volterrában.)

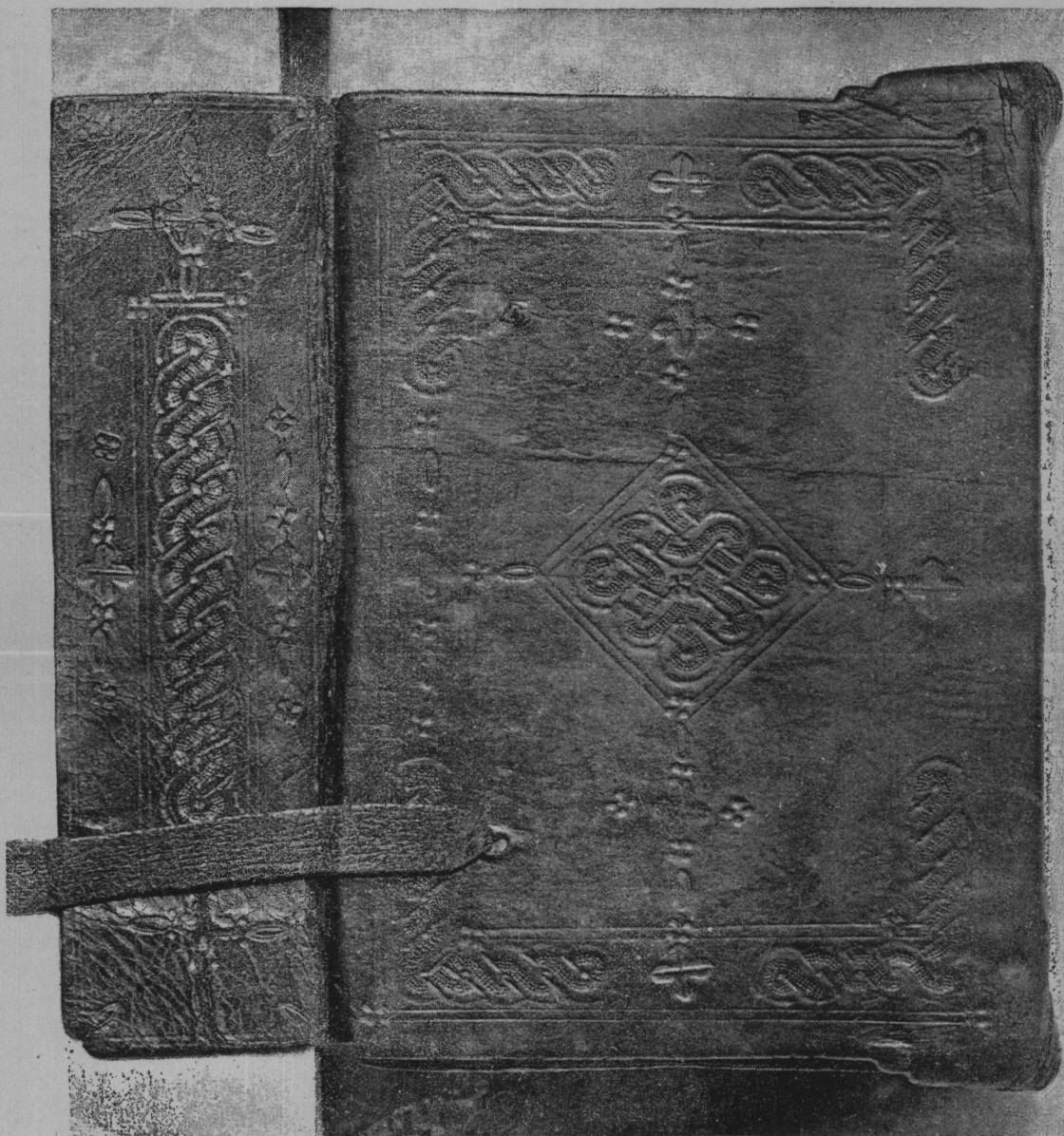
IX. Melléklet a „Magyar Könyvszemle“ 1888. folyamához.

Hasonmás a müncheni hamisított CORVIN-CODEX 1-ső táblájáról.
(Eredetije Gottlob Hess antiquarius gyűjteményében Münchenben.)

X. Melléklet a „Magyar Könyvszemle“ 1888. folyamához.

Hasonmás a müncheni hamisított CORVIN-CODEX 2-ik táblájáról.
(Eredetije Gottlob Hess antiquarius gyűjteményében Münchenben.)

MAGYARORSZÁGI
K Ö N Y V É S Z E T.

1888.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

HORVÁTH IGNÁCZ.

(MELLÉKLET A „MAGYAR KÖNYVSZEMLE“-HEZ.)

BUDAPEST.

HORNYÁNSZKY VIKTOR NYOMDÁJA.

1890.

KIMUTATÁS

a «Magyar Könyv-Szemle» 1888. évi folyamában felsorolt könyvekről.

A) Magyar nyelven megjelent művek szakok szerint: Hit- és erkölcs-tudomány 101. Bölcsészet és szépészet 34. Nyelvtudomány 26. Nyelvészet, szótárak: *a)* magyar 25, *b)* vegyes 13. Ókori remekírók kiadásai, fordításai és ismertetései 24. Történelem és segédtudományai: *a)* magyarországi 39, *b)* vegyes 26. Életrajzok 14. Irodalomtörténet: *a)* magyarországi 28, *b)* vegyes 19. Könyvjegyzék 18. Földrajz 38. Térképek 23. Jog- és államtudomány, nemzetgazdaságtan: *a)* magyarországi 79, *b)* törvények, rendeletek, törvényjavaslatok és országgyűlési irományok 88. Természeti és technikai tudomány 59. Orvostudomány 27. Mennyiségtan 11. Gazdaságtan, sport 61. Hadászat 12. Ipar, kereskedelem, forgalom 56. Szépirodalom: *a)* eredeti 338, *b)* fordítások 93. Népoktatási és iskolakönyvek, egyházi és iskolai értesítők 496. Ifjúsági és népszerű iratok 93. Különféle beszédek 26. Egyleti, egyházi, társulati stb. dolgok, évkönyvek 70. Naptárak 159. Művészetek 19. Társadalmi és politika 67. Encyclopaediák, vegyesek 59.

B) Hazai nem-magyar nyelven megjelent művek nyelvek szerint:

Német: *a)* mű 139, *b)* iskolai értesítő 20, *c)* naptár 18.

Tót: *a)* mű 14, *b)* naptár 6.

Szerb: *a)* mű 21, *b)* naptár 6.

Horvát: *a)* mű 58, *b)* naptár 15, *c)* iskolai értesítő 4.

Olasz: *a)* mű 1, *b)* iskolai értesítő 3.

Francia: mű 6.

Latin: *a)* mű 8, *b)* directorium 5, *c)* ordo 8, *d)* schematismus 11.

C) Hazánkat érdeklő külföldi munkák nyelvek szerint: német 53, francia 5, olasz 3, finn 1, román 1.

A) Magyar nyelvű munka 2241

B) Hazai nem-magyar nyelvű munka 343

C) Hazánkat érdeklő külföldi munka 63

Összesen..... 2647

A MAGYAR IRODALOM 1888-BAN.

ÖSSZEÁLLÍTTA

HORVÁTH IGNÁCZ.

Ezen jegyzékbe azon nyomtatványok vették fel, melyek 1888-ik évszámmal vannak jelölve. Hol a nyomtatás helye nincs kitéve, Budapest értendő. A nyomdász vagy nyomdaintézet csak oly nyomtatványoknál van megnevezve, melyeknek kiadója nem ismeretes. Hogy ezen jegyzéket lehetőleg teljesen s pontosan lehessen összeállítani, felkérötnék a szerzők és kiadók, hogy kiadványaikból egy példányt az ár megjelölésével, a M. N. Múzeum könyvtárába beküldeni szíveskedjenek.

Abonyi József. A fogászat és műtéteinek rövid kézikönyve. (Franklin társulat 8r. VIII, 128 l. ára 1 ft.)

Abonyi Lajos. Az utolsó kuruczvilág. Történeti regény. I—III. köt. (Révai Leo. 8r. 184, 204, 162 l. ára a 3 kötetnek 3 ft.)

Ábrányi Emil. Szabadság — Haza. Költemények. (Pallas nyomdai részvénytársaság. 8r. 166 l. ára 1 ft 50 kr.)

Acsády Ignác. Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. 1526-64. Kiadja a magyar t. Akadémia. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 280 l. ára 1 ft 70 kr.)

Adalékok a kényuralomellenes mozgalmak történetéhez. 1849—1866. Az Asbóth-család irataiból. Új kiad. (Ráth Mór. 8r. 191 l. ára 1 ft.)

Adatok az utakról szóló törvényjavaslathoz. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 27 l. ára ?)

Adomátár. Magyar történeti és társadalmi adomák. Szerkesztette Clair Vilmos (Fülöp György. 8r. 168 l. ára ?)

Adorján Sándor. Keleti képek. Corfu. — Alexandria. — Kairó. — Jaffa. — Jeruzsálem. — Konstantinápoly. — Athén. (Singer és Wolfner. 8r. 147 l. ára 1 ft 50 kr.)

Ahn F. gyakorlati vezérkönyve a francia nyelv gyors és könnyű megtanulására. A Mutschenbacher-féle magyar átdolgozás alapján újra átdolgozta Havas Adolf. 12. kiadás I. folyam. 5. kiadás II. f. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 200, 200 l. ára 70, 70 kr.)

Aixinger László. A pozsonyi hajósegylet története. 1862—1887. (Pozsony, Wigand J. E. nyomdája. 8r. 92 l. ára ?)

Ajkay Béla. Szándék és vétesség. Büntetőjogi tanulmány. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 38 l. ára ?)

Akantisz Jusztin és Kandra Kabos. Az egri alapítványi női kórház és ápoló-intézet vázlatos története. (Egri érseki lyceumi könyvnyomda. 8r. 55 l. ára ?)

Alapszabályai. Az 1845-ik évben alapított temesvári első takarékpénztár. Statuten etc. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 95 l. ára ?)

Alapszabályai, A Kisujszállítás-Déaványa-Gyomai helyi érdekű vasút részvénytársaság. (Buschmann F. nyomdája. 4r. 21 l. ára ?)

Albu József. Méhészeti kalauz. Az erdélyrészi méhész-egylet által előszerre méltatott röviden összefoglalt népszerű utasítás a helyes méhészkedésre. (Kolozsvár. Horatsik János. 8r. 53 l. ára 30 kr.)

Albama, Az első öt évre választott magyar országgyűlési képviselők, arckép-, élet- és jellemrajz-gyűjtemény. Szerkeszti és kiadja Tóth Vincze. 1. füzet. (Neuwald Illés nyomdája. 4r. 16 l. egyes füzet ára 1 frt 40 kr.)

Áldor Imre. Deák Ferencz élete. Emlékkönyv képekkel. II. kiadás. (Franklin t. 8r. 253 l. ára 60 kr.)

Alexics György. Magyar elemek az oláh nyelvben. Külön lenyomat a Magyar Nyelvőről. A magyar t. Akadémiától Sámuel-díjjal jutalmazott munka. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Alexi György. Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Külön lenyomat a Budapesti Szemléből. (Franklin-társ. 8r. 16 l. ára ?)

Almanach az 1888. évre. Szerk. Mikszáth Kálmán. (Egyetemes regénytár. III. évf. V. VI. köt. Singer és Wolfner. 8r. 244 l. ára 1 frt.)

Almanach, Uj országgyűlési. 1887—1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerkeszti Sturm Albert. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. VI, 398 l. ára 2 frt 50 kr.)

Almanachja, A kolozsvári magyar kir. Ferencz-József tudományegyetem, és tanrendje az 1888—89. tanév II. felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 80 l. ára ?)

Almanachja, A budapesti kir. magyar tudományegyetem, 1887—88. évről. (Egyetemi nyomda. 8r. 146 l. ára ?)

Állapotok, Honti. Egy évi korrajz 1887. májustól 1888-ik évi ápriliséig. (Wodianer F. és fiai nyomdája. 8r. 47 l. ára ?)

Állatok, Ragadozók és szelidített. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-Testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Állatok és szárnyasok, Kedvencz. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-Testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Amicis Edmondo. A szív. Egy tanuló naplójegyzetei. Olaszból Radó Antal. (Szerző. 8r. 131 l. ára 55 kr.)

Antal Géza. A húgyszervi bántalmaknak sebészi kór- és gyógytana. (A magyar orvosi könyvkiadó társulat könyvtára. 56. kötet. Társulat. 8r. XXVII, 358 l. 6 színes, 1 szintelen könyvnyomatu táblával és 52 fametszettel, ára ?)

Anthony F. Courteil János. Francia regény. Fordította Zichy Camilla. (Athenaeum r. társ. 8r. 383 l. ára 1 frt 20 kr.)

Apáthy István. A magyar csődjog rendszere. II. rész. Alaki csődjog. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 256 l. ára 2 frt 40 kr.)

Apáthy István. Tételes európai nemzetközi jog. II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 479 l. ára 3 frt 60 kr.)

Arany János. Hátrahagyott versei. Arczképpel. (Ráth Mór. 8r. LI, 556 l. ára 4 frt.)

Arany János. Hátrahagyott iratai és levelezése. I. kötet. Versek. (Ráth Mór. 8r. L, 556 l. ára 4 frt.)

Arany János. Ugyanaz. III. köt. Levelezése író barátaival. I. kötet. (A levelezés 1-ső kötete). (Ráth Mór. 8r. XIX, 494 l. ára 4 frt.)

Arany János összes munkái. Harmadik végleges kiadás. 31—55. füz. (Ráth Mór. 8r. 161—520 l. füzetje 40 kr.)

Arany János. A Szentiván-éji álom. Ford. (Shakspeare színművei. XVI. Ráth Mór. 4r. VIII, 32 l. ára 1 frt.)

Arany János hátrahagyott iratai és levelezése. 15—33. füzet. (Ráth Mór. 8r. 365—492, 556, 368, 512 l. egyes füzet ára 40 kr.)

Árjegyzéke, A budapesti állami paedagogium gipszöntő-műhelyében készült gipszöntvények. (Az intézet igazgatósága. 8r. 13 l. ára ?)

Asbóth Oszkár. Rövid gyakorlati orosz nyelvtan. (Singer és Wolfner. 8r. 124 l. ára ?)

Atlasz, Általános földrajzi. A legújabb földrajzi ismeretek és térképek után népiszkolai használatra összeállítva. Huszonharmadik bővített és javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. N. 4r. 20 l. ára 35 kr.)

Atlasz, Iskolai. Középtanodák, polgári és kereskedelmi iskolák használatára. Szerkesztette Kozma Gyula. 4. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 4r. 34 térképpel, ára 70 kr.)

Atlasza, Magyarország megyéinek kézi. Tervezte: Gönczi Pál. Rajzolta: Kogutovics Manó. IX. füzet. 1. Abauj-Torna. 2. Arad. 3. Alsó-Fehér. 4. Besztercze-Naszód. 5. Máramaros megyék. (Singer és Wolfner. N. 8r. 5 l. ára 1 frt 25 kr.)

Áts Benjamin. Bold. szűz Mária nyomait követőknek mennybevezető kis aranykoronája, azaz: Imádságos és énekes könyv hajadon és istenfélő asszonyi híveknek. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 282 l. ára ?)

Atzél Béla. Fegyházaink betegülési, halálozási és légűrtartalmi viszonyai, összehasonlítva a külföldi viszonyokkal. (Magyar jogászegyleti értekezések. 40. füzet. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 18 l. ára ?)

Azary Ákos. A házi állatok részletes kör- és gyógytana. I. rész. Vizsgálási módszertan és előkészítés a kórodára. A földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter megbízásából. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 496 l. 151 ábrával, ára ?)

Babarczy Schwartzner Ottó. Az álomról, a zemplénmegyei orvos-gyógyszerész-egyesület ismeretterjesztő estélyén, 1888. január 29. (Különlenyomat a «Gyógyászat» 1888-ik évi számaiból. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 30 l. ára ?)

Babik József. Százszorszépek. Az egyházi költészet mezejéről. Összeválogatta és koszorúba fűzte —. (Miskolcz. Löwy József. 16r. 470 l. ára 2 frt.)

Bács-Bodrogh vármegye szabályrendeletei, fontosabb közgyűlési határozatai és alispáni rendeletei. I. kötet. Hivatalos kiadás. (Zombor. Bittermann Nándor nyomdája. 8r. 217 l. ára ?)

Bács György, Boga Károly, Szentgyörgyi Lajos. A földrajz alapfogalmai kapcsolatban Kolozsmegye s környéke rövid földrajzával. A kolozsmegyei népiskolák III. osztálya számára. II-dik kiadás. (Stein János. 8r. 40 l. ára 25 kr.)

Balás Árpád. Általános és különleges mezőgazdasági növénytermelés két kötetben. Gyakorló és tanuló gazdák használatára. I. kötet. Hensch Árpád közreműködésével átdolgozott II. kiadás. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle nyomda. 8r. XVI. 515 l. 258 táblázattal, ára 5 frt.)

Balassa Bálint költeményeiből szemelvények. (Tanulók olvasó-tára. 4. füz. Lampel R. 16r. 77 l. ára 20 kr.)

Balaton Géza. Földrajz népiskolai használatra. 19. kiadás. (O-Becse. Szerző. 8r. 24 l. ára ?)

Balaton Géza. Természetráj népiskolai használatra. VIII. kiadás. (Ó-Becse. Szerző. 8r. 28 l. ára ?)

Balics Lajos. A római katolikus egyház története Magyarországon. II. köt. I. rész. (Athenaeum r. t. 8r. XI, 499 l. ára 2 frt.)

Bálintffy Bálint. Piroska szerelme. Balatoni tündérrege 3 énekben. (N.-Kanizsa. Wajdits J. 16r. 34 l. ára 30 kr.)

Ballagi Aladár. Búcsujáráhelyek Oroszországban. (Deutsch féle nyomda. 8r. 48 l. ára ?)

Ballagi Aladár. I. Frigyes Vilmos porosz király. (Olcsó könyvtár. 248. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 147 l. 30 kr.)

Ballagi Géza. A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 847 l. ára 5 frt.)

Ballagi Károly. Német olvasókönyv felső nép- és polgári iskolák, algymnasiumok és alreáliskolák számára. 8. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 144 l. ára 50 kr.)

Ballagi Károly és Nagy László. Magyarország története népiskolák számára. 24. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 92 l. 30 kr.)

Ballagi Mór. Iskolai és utazási magyar és német zsebszótár. Magyar-német rész, 15. kiadás. Schul- und Reise-Taschenwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache. Deutsch-ungarischer Theil. 15. Auflage. (Franklin-társulat könyvnyomdája. 388, 372 kéthasábos l. ára ?)

Baló József. Az osztrák-magyar monarchia földrajza a polgáriskolák I. oszt. számára. 16 színes térképpel és 15 ábrával Homolka Józseftől. (Méhner Vilmos. 8r. 143 l. ára 1 frt.)

Balogh Jenő. Börtönügyi viszonyaink reformjához. (Magyar jogászegyleti értekezések XXXIX. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 110 l. ára ?)

Balthazár Gábor. A budapesti kir. magyar tudományegyetemi bölcsészethallgatók segítő egyesületének évkönyve az 1887/8. évről. (Egyetemi nyomda. 8r. 42 l. ára ?)

Bánhegyi István. A. B. C. az írva olvastató tanmód szerint. Ujonnán átdolgozta Gdovin János. 6. kiadás. (Debreczen. Ifj. Csáthy Károly. 8r. 88 l. ára ?)

Bánhegyi István, Emericzy Géza. Népiskolai tankönyv olvasmányokkal a magyarhoni népiskolák mindennapi és ismétlő iskolái számára. 9. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 235 l. ára 60 kr.)

Bánóczy József. Az orsz. rabbiképző intézet első évtizedének története. (Singer és Wolfner. 8r. 98 l. ára 50 kr.)

Bányász Mihály. Unaloműző. Elbeszélések. (Szeged. Várnai L. nyomdája. 8r. 144 l. 1 ára 1 frt.)

Barang. A bűn. Regény. (Győr. Szerző. 8r. 224 l. ára 1 frt.)

Bárány Ignác. Nyelvyakorlatok. I. folyam, a népiskola II. osztálya növendékeinek. 12. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 44 l. ára 20 kr.)

Bárány Ignác. Magyar nyelvkönyv. I. füzet. Nyelvoktatás az egyszerű mondat körében. A népiskolák III. oszt. növendékeinek. Átdolgozta Bárány Gyula. 16. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 40 l. ára 24 kr.)

Bárány Ignác. Negyedik olvasókönyv. A kath. népisk. IV. oszt. számára. XI. kiad. (Sz.-István-társulat. 8r. 236, IV l. ára 30 kr.)

Bárány Ignác. Második olvasókönyv. A kath. népisk. II. oszt. számára. XXII. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 111 l. ára 18 kr.)

Bárány Ignác. Abécés könyv. XXXII. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 67 l. ára 10 kr.)

Bárány Ignác. Első olvasókönyv. XV. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 45 l. ára 10 kr.)

Bárány Ignác. Harmadik olvasókönyv. A kath. iskol. III. oszt. számára. XXI. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 179 l. ára 24 kr.)

Bárány Ignác. Ötödik olvasókönyv. A kath. népisk. V. és VI. oszt. számára. VI. kiad. (Sz.-István-társ. 8r. 478 l. ára 64 kr.)

Baranyai Gyula. Gyakorlati útmutatás a hebegés leszoktatására, szülők, tanítók részére s használatára. Günther E. rendszere nyomán. (Mehner. 8r. 109 l. ára 80 kr.)

Barcsó Antal. Keresztény hittan és erkölcstan prot. középiskolák VIII. osztálya és tanítóképző intézetek utolsó évfolyama számára. (Sopron. Kókai Lajos. 8r. 80 l. ára 70 kr.)

Barna J. Német nyelvyakorló különös tekintettel az újabb helyesírásra. Népiskolák számára. IV. kiadás, (Dobrowsky és Franke. 8r. 112 l. ára ?)

Barna J. Német nyelvyakorló, különös tekintettel az újabb helyesírásra. A népiskolák felsőbb osztályai számára. I. II. rész. Negyedik javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 1—112 l. egy rész ára 20 kr.)

Barna J., Hajnal A., Sretvizer Lajos és Szőke István. Magyar olvasókönyv Budapest elemi népiskolái számára. IX. kiadás. II—VI. osztály. (Dobrowsky és Franke. 8r. 160, 207, 264, 527 l. ára 36, 42, 48, 65 kr.)

Bársony István. A szabad ég alatt. (Singer és Wolfner. 8r. 149 l. ára ?)

Bartalits István. Arany János dalai. Férfi négyesekké átírt. (Dobrowsky és Franke. 8r. 24 l. ára 40 kr.)

Bartalits István és Gyertyánffy István. Női karénekek gyűjteménye. Két-, három- és négyszólamú karénekek nők vagy gyermekek számára. Második, javított és bővített kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 127 l. ára 1 frt 30 krajczár.)

Bartfay József. A «Passage» műszer elmélete. II. füzet. (Szerző. 8r. 22 l. egy rajztáblával, ára 25 kr.)

Bartók Lajos. Thurán Anna. Történeti dráma négy felvonásban. (Ifj. Nagel O. 8r. 211 l. ára 2 frt.)

Batizfalvi István. A magyarországi protestáns egyház története. (Horváth Viktor nyomdája. 8r. 126 l. ára ?)

Bátty Lajos. Etele halála. Kisebb költemények. (Tata. Takácsy Béla. 8r. 203 l. ára 1 frt 50 kr.)

Bátorfy Lajos. Rómáig és vissza. Utirajz. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József nyomdája. 8r. 175 l. ára 1 frt.)

Bátorfy Lajos és Hoffmann Mór. Zalamegye földrajza. Népiskolai használatra. IV. jav. és bőv. kiadás. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. k. 8r. 48 l. ára 25 kr.)

Bátori Ármin. A cestodák és termatodák. (Galandférgek és métélyeik.) 8 ábr. (Pozsony. Drottlet. 8r. 41 l. ára 50 kr.)

Bátori Lajos. Az írás tanmódja tanítók és tanítónövendékek számára. (Lauffer Vilmos. 8r. 23 l. ára 20 kr.)

Battonyai Ödön. Czégek könyve. 1876—1888. (Lampel R. n. 4r. 607 és 159 l. ára 8 frt.)

Battonyai Ödön. Czégek kézikönyve, az ország területén törvényszékiileg bejegyzett kereskedelmi czégekről. I-ső pótfüzet. (Lampel R. n. 8r. 159 l. ára 3 frt.)

Bayle Bernard. Az esernyő. Vígjáték. Angolból fordította Csiky Gergely. (Olesó könyvtár 247. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 63 l. ára 20 krajczár.)

Becht Rezső. A «soproni magyar kereskedelmi kör» VII. évi jelentése az 1887—88. évről. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 24 l. ára ?)

Bedő Albert. Erdőőr vagy az erdészet alapvonalai kérdésekben és feleletekben. V. kiadás. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 281 l. ára 3 frt.)

Bein Károly. Természettan a népiskolák számára. (Méhner Vilmos. 8r. 81 l. ára 28 kr.)

Békénymelléki. A Hiripiné vára Gyergyóban. Sz.-Anna kápolnája Gyergyó-Sz.-Miklóson. Népies elbeszélések. (Gyergyó-Sz.-Miklós. Kricsa Péter. 8r. 14 és 4 l. ára 6 és 2 kr.)

Béldy Izor. Elemér gróf. Regény. II. kiad. (Singer és Wolfner. 8r. 145 l. ára 1 frt.)

Belicza József. Magyar nyelvtani kézikönyv. 4-ik füzet. A népisk. V. és VI. oszt. növendékei számára. III. átnézett kiadás. (Lampel R. k. 8r. 134 l. ára 40 kr.)

Benedek Elek. Világszép mesék. A gyermek-ifjúság számára meséli —. Több színes képpel. (Ifj. Nagel Ottó. 4r. 159 l. ára 3 frt 60 kr.)

Benedek Elek. Apa mesél. Mesék és versek jó gyermekek számára. Színes képekkel. (Singer és Wolfner 4r. 92 l. ára 2 frt.)

Benedek Elek. Ugyanaz. Színes képek nélkül. (Singer és Wolfner. 8r. 133 l. ára 1 frt.)

Benedek Elek. Székely mesemondó. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 184 l. ára 1 frt 20 kr.)

Beniczkyné-Bajza Lenke munkái VII. és VIII. kötet. A hol a cipő szorít. A fekete könyv. Elbeszélések. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 96, 144 l. ára 1 frt 50 kr.)

Beniczkyné-Bajza Lenke. Előítélet és felvilágosultság. Regény három kötetben. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 296, 582, 964 l. ára a 3 kötetnek 5 frt.)

Beniczkyné-Bajza Lenke. A gyöngysor. (Pallas-könyvtár IV. folyam. 3. kötet. Pallas részvénytynyomda. 8r. 196 l. 60 kr.)

Beniczkyné-Bajza Lenke. Edith. Színmű 3 felvonásban. (Singer és Wolfner. 8r. 80 l. ára 50 kr.)

K. Beniczky Irma. Arany kincstár. Tanácsadó minden család számára. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 271 l. ára 80 kr.)

Ben-Khard János. A személyes névmás eredetének és fejlődésének története. (Nagel B. 8r. 29 l. ára 50 kr.)

Gróf **Benyovszky Mór**icz saját emlékiratai és útleirása. Fordította Jókai Mór. I—II. kötet. (Ráth Mór. 8r. 351, 423 l. 6 képpel, kép- és autographmellékletekkel, ára 3 és 3 frt 60 kr.)

Beőthy Ákos és **Beőthy Sarolta**, özv. b. Majthényi Lászlónénak felebbezése a kir. törvényszékhez Nagy-Váradon, Menszáros Dániel és társai elleni perükben. (2r. 21 l. ára ?)

Beőthy Zsolt. A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. I. kötet. A legrégebb időktől Kisfaludy Károlyig. V. kiadás. (Athenaeum r. társ. 8r. 398 l. ára 2 frt 50 kr.)

Beőthy Zsolt. A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. II. kötet. 1774—1788. (Révai testv. 8r. 384 l. ára 2 frt.)

Berczik Árpád. A protekció. Vigjáték. (Olcsó könyvtár. 250. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 178 l. ára 30 kr.)

Berczik Árpád. Vig órák. Elbeszélések és tárczák. (Franklin-társulat. k.8r. 316 l. ára 1 frt 20 kr.)

Berecz Ede. Dalkönyvecske egy és két szóllamu dalok gyűjteménye. Az elemi népiskolákban való használatra. Harmadik javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. 16r. 32 l. ára 12 kr.)

Bereghy Endre. Igazságszolgáltatásunk sommás, kisebb polgári és telekkönyvi téren. (Ungvár. Szerző. 8r. 56 l. ára 40 kr.)

Béri Gyula. Költemények. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 223 l. ára 1 forint.)

Berkes Kálmán. A tolvaj élet ismertetése. (Grimm G. 12r. 182 l. ára 1 frt 20 kr.)

Berryer válogatott törvényszéki beszédei. Ford. Tóth Lőrincz. (Révay testv. 8r. 397 l. ára 2 frt 50 kr.)

Berzsenyi Dániel válogatott versei. (Tanulók olvasótára. I. Lampel Róbert. 8r. 79 l. ára 20 kr.)

Beszélyek, Orosz. III. kötet. (Franklin-társulat 16r. 85, 168, 139, 138, 84, 142, VIII, 615, 222 l. ára 2—2 frt.)

Beszélyek, Német. (Franklin-társulat. 8r. 424, 95, 162, 82, 67, 58 l. ára 2 frt.)

Biky Károly. Egyházi beszédek ünnepi követei és ref. néptanítók számára. Olcsó kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 179 l. ára 80 kr.)

Björnstjerne Bjornson. Leonarda. Színmű Fordította Kárrfy Titusz. (Olcsó könyvtár. 249. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 148 l. ára 30 kr.)

Bobula János. Magyarország iparügye. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 437 l. ára 2 frt 50 kr.)

Bocsor Lajos. Bibliaismertetés a Szentföld rajzával, a gymnasium I—II. oszt. számára. Kiadja a dunamelléki reform. egyházkerület. II. kiadás. (Buschmann F. nyomdája. 8r. 87 l. ára kötve 60 kr.)

Bodnár Zsigmond és Iványi István. Magyar olvasókönyv a középiskolák I. és II. osztálya számára. Tizenharmadik kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. V, 295 l. ára 1 frt 40 kr.)

Bogdanovics György, Bodnár Zsigmond. Két elbeszélés. A diva. Lilly. (Révai testvérek. 8r. 206 l. ára ?)

Bogisich Mihály. Űseink buzgósa imák és énekekben, melyeket a régi és újabb magyar nyelv- és zeneemlékekből kiválogatott, megfajtott, négy-szólamú vegyes énekkarra irt és a felső és középiskolákba járó mindkét nembeli római katolikus ifjuság lelki épülésére közrebocsát. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. XI, 448 l. ára 1 frt 40 kr.)

Bókai Árpád. Dolgozatok a kolozsvári tud. egyetem gyógyszer-tani és általános kórtani intézetéből. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. IV, 348 l. ára 3 forint.)

Bolgár Ferencz. A párbaj szabályai. IV. kiad. (Grill K. 8r. 71 l. ára 1 frt.)

Boncz Ferencz. A lelkész congrua. (Pfeiffer Ferd. N. 8r. 148 l. ára 1 frt 60 kr.)

Boncz Ferencz. Előadmány a congruaügyben. (Egyetemi nyomda. 8r. 38 l. ára ?)

Borbás Vincze. Vasvármegye növényföldrajza és flórája. (Geographia atque enumeratio plantarum comitatus Castriferrei in Hungaria). A magyar orvosok és természetvizsgálók XXIII. nagygyűlésén a hg. Batthyány 100 db aranyával kitüntetett pályamunka. (Szombathely. Özv. Seiler Henrikné nyomdája. 8r. 395 l. ára 3 frt.)

Bornemissza Ivó. 150 bordal. Összegyűjtötte és két hangra alkalmazta. (Kókai Lajos. 8r. 143 l. ára 1 frt 20 kr.)

Boronkay Károly. Magyar nyelvgyakorlatok az elemi iskola II., III. és IV. oszt. tanulói számára. I. füzet. II. iskolai év. 8r. 21 l. ára 12 kr. II. füzet. III. és IV. iskolai év. 8r. 44, 26 l. ára 28 kr. II., III. és IV. iskolai év. 8r. 21, 44, 26 l. ára 40 kr. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp.)

Borostyán Sándor és Faludi Miksa. Kereskedelmi földrajz. A kereskedelmi középiskolák I. és II. osztálya használatára. II. jav. és bőv. kiad. (Székes-Fehérvár. Singer Ede. 8r. 160 l. ára 1 frt 20 kr.)

Borovszky Károly. Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye mezőgazdasági statisztikájára vonatkozó adatok. (Kilián Fr. 8r. VII. 362 l. 18 térkép, ára ?)

Bosco. A hüvész és ezermester. A legújabb, legérdekesebb, mulattató és meglepő, segéd- és drága műszerek nélkül könnyen keresztülvihető mindenféle ezermesterségeknél gyűjteménye a családi kör, vidám társaságok számára és önművelésre. (Révai-testvérek. 12r. 128 l. ára 50 kr.)

Bourget Paul. Ne ölj! Regény, fordította Fáti J. Béla. I., II. rész. (Pallas-könyvtár. IV. évfolyam. 1. 2. kötet. Pallas-részvénynyomda. 8r. 179, 182 l. ára egy kötetnek 60 kr.)

Boyesen Hjalmar Hjorth és Heinrich Gusztáv. Goethe Faustja. Tanulmányok. (Magyar t. Akadémia. 8r. XVI, 272 l. ára ?)

Böhm Károly. Tapasztalati lélektan középiskolák számára. (Kókai Lajos. 8r. 73 l. ára 60 kr.)

Böngérfi János. Vajdafi Gusztáv élet- és jellemrajza. (Külön lenyomat a «Paedagogiai Plutarch» II. kötetéből. Pozsony. Drodltseff Rudolf. 8r. 16 l. ára 20 kr.)

Böngérfi János. Melháné Szaák Luiza élet- és jellemrajza. (Külön lenyomat a «Paedagogiai Plutarch» II. kötetéből. Pozsony. Drodltseff Rudolf. 8r. 12 l. ára 20 kr.)

Börzöli Gábor. Temetkezési lant a sírnál. V. füzet. (Pécs. Taizs Mihály nyomdája. 8r. 190 l. ára 1 frt.)

Böszörményi Kálmán. Havi számadási könyv a . . . i m. kir. postahivatal használatára. Az 1888. évi márczius havában megjelent kezelési kimutatás rovata szerint. Negyedik kiadás. (Ifj. Nagel O. n.8r. 79 l. ára 60 kr.)

Böszörményi Kálmán. Vezérfonal a postai és távirtdai szakvizsgákhoz. (Ifj. Nagel O. n.8r. 65 l. ára 60 kr.)

Braumüller fürdő könyvtára. 66. sz. (L. Fodor Kálmán.)

Brassai Sámuel. Szórend és accentus. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV kötet. 9. szám Magyar t. Akadémia. 8r. 60 l. ára 40 kr.)

Bret Harte. Maruja. Regény. Ford. Tolnay Lajos. (Légrády-testv. 8r. 170 l. ára 80 kr.)

Bródy Sándor. Faust orvos. (Singer és Wolfner. 8r. 168 l. ára 1 frt 20 kr.)

Bródy Sándor. Emberek. Elbeszélések. (Egyet. regénytár. 17. füz. Singer és Wolfner. 8r. 164 l. ára 50 kr.)

Brózik Károly. Kolumbusz Kristóf. Amerika felfedezése. Az ifjúság számára szerkesztette. (Lampel R. n.8r. 240 l. ára 2 frt 40 kr.)

Brózik Károly. Földrajz a kereskedelmi iskolák felső osztályai számára. II. rész. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 40 l. ára 40 kr.)

Brózik Károly és Paszlavszky József. Földrajz gymnasiumok szá-

mára. I. Európa. 5. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 128 l. ára 80 kr.)

Brózik Károly és **Paszlavszy József**. Földrajz. II. rész. Ázsia. Afrika. Amerika és Ausztrália. III. kiad. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 156 l. ára 1 frt.)

Bucsuztató, gróf Károlyi Sándor tábornagy temetése alkalmával 1744. június 22. Nagy-Károlyban elmondott verses —. Sajtó alá rendezte s kiadja Éble Gábor. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 86 l. ára ?)

Budapest főváros törvényhatósága által az 1886-ik év végéig alkotott szabályrendeletek gyűjteménye. I—II. rész. (Budapest főváros. 8r. 481, 518 l. ára 5 frt 80 kr.)

Bunsen Róbert. Útmutatás az ásványvizek elemzéséhez. Fordította K. Karloyszky Geyza. («Gyógyszerési Köztöny». 8r. 56 l. 6 ábrával és négy táblázattal, ára 60 kr.)

Carmen Sylva. Peles meséi. Ford. Gidófalvy G. (Nagy-Szeben. 8r. 198 l. ára 1 frt.)

Casanova versei. Képekkel. (Robicsek Zsigmond. 8r. 160 l. ára 1 frt 50 kr.)

Casanova versei. Számos rajzzal. (Urak könyvtára. 3 köt. Ruzsicska A. 8r. 158 l. ára 60 kr.)

Cervantes-Saavedra Miguel. Bologna gyöngye. (Spanyol elbeszélés.) Magyarra fordította Dominkovich Mária. (Fülöp György. 8r. 52 l. ára ?)

Chateaubriand F. Vértanúk. Francia eredetiből fordította Rada István. (Olcsó könyvtár. 236. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 282, 291 l. ára 1 frt 20 kr.)

Chemez Gyula. «Foncsor» válaszul a «Tükör» című röpiratra. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 16 l. ára 6 kr.)

Cherbuliez Victor. Holdenis Meta. Regény. Ford. Ambrus Zoltán. I. köt. (Egyetemes regénytár. III. évf. 7. sz. Singer és Wolfner. 8r. 151 l. ára 50 kr.)

Cherven Flóris és **Schneider János**. Egyetemes földirati tankönyv reáliskolák számára. III. jav. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. 119 l. ára 80 kr.)

Chyzer Kornél. Megemlékezés Arányi Lajos és Órley László tanárok felett. Előadta a magyar orvosok és természetvizsgálók XXIV. vándorgyűlésének 1888. évi augusztus 23-án Tátrafüreden tartott megnyitó ülésén. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Cicero. De imperio Cn. Pompeii, pro P. Sulla, pro Sestio. IV. füzet. Pro Sestio IX. 26—XXXVIII. 81—83. ford. és magy. Némethy Géza. (Tanulók könyvtára. 46. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 193—256 l. ára 30 kr.)

Ciceronak, M. Tullius, válogatott levelei. Fordította s jegyzetekkel kísérte Bozóky Alajos. I—III. füzet. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 224 l. egyes füzet ára 36 kr.)

Címjegyzéke a budapesti királyi magyar tud. egyetem könyvtárának. XII. 1887-ik évi gyarapodás. (2411 mű = 4469 kötet.) (Kilián Frigyes. 8r. XI, 259 l. ára 50 kr.)

Circus, Nagy. Elszakíthatatlan képeskönyv. (Laufer Vilmos. 4r. 10 l. ára 2 frt.)

Collins Wilkie. A molnár leánya. Marco. Nicola Misasi kalábriai drámáiból. (Pallas-könyvtár. IV. évfolyam. 4. kötet. Pallas részvénytymda. 8r. 207, 47 l. ára 60 kr.)

Collins Wilkie. A molnár leánya. (Pallas-nyomda 8r. 207 l. ára 1 frt 20 kr.)

Concha Győző. Ujkori alkotmányok. II. kötet. (Magyar t. Akadémia. 8r. XVI, 510 l. ára ?)

Concha Győző. Egyéni szabadság és parlamentárizmus Angliában. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 8. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Conway Hugh. Az álomlátó. Új élet. Két beszély. Fordította Fáí J. Béla. (Pallas-könyvtár. III. évf. 12. köt. Pallas részv.-társ. 8r. 182 l. ára 60 kr.)

Coppée. A hajótörés. Ford. Gabányi. (Monologok. 15. füz. Singer és Wolfner. 8r. 9 l. ára 15 kr.)

Corelli Mária. Egy halott története. Regény. I—II. rész. (Pallas-könyvtár. IV. évfolyam. 5—6. kötet. Pallas részv.-társ. 8r. 204, 225 l. ára 1 frt 20 kr.)

Corman E. és **Carré M.** A gyöngyhalászok. Opera három felvonásban. Zenéjét írta Bizet Gy. M. Fordította Ábrányi Emil. (Operaház könyvtára. 31. füzet. Pfeiffer F. k8r. 31 l. ára 25 kr.)

Costa-Rosetti Gyula. A Jézus isteni szive iránt való ájtatosság katekizmusa. Németből. (Athenaeum. 16r. 48 l. ára 10 kr.)

Cothmann Antalnak jelentése a bácskerületi kamarai puszták állapotáról 1763. decz. 28. Fordította Iványi István. (Szabadka. Bittermann József nyomdája. 8r. 65 l. ára ?)

Csalány Géza. Harcászat. A m. kir. honvédségi Ludovica-Akadémia szab. állom. tisztképző és egyévi önkéntesi tanfolyam számára. Második hivatalos kiadás. (Pallas részv.-társ. 8r. 278 l. ára 1 frt 20 kr.)

Csápori Gyula. Ámitás és valóság. Adatok a szabadkőművesség leálczázásához. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 86 l. ára 50 kr.)

Császár Károly. Korlátolt pontosságú számvetés. II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 47 l. ára 80 kr.)

Csatáry Lajos. A törvényszéki orvostudomány gyakorlati kézikönyve. Orvosok, jogtudók és tanulók számára. Új olcsó kiadás. (Pfeiffer Ferdinánd. n.8r. VI, 288 l. ára 1 frt 80 kr.)

Csecsetka Sámuel. Magyarhoni evangélikus egyházjogtan. (Pozsony. Szerző. 8r. 160 l. ára 1 frt 50 kr.)

Csengeri Antal. Történetírók és történetírás. Új (cím-) kiad. (Ráth Mór. 8r. IX, 313 l. ára 1 frt 40 kr.)

Csengeri János. Jegyzetek Homeros Iliásához. A homerosi alaktan vázlatával. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 248 l. ára 1 frt 40 kr.)

Csereklíei Károly. A gyöngy-szőlők (chasselas-fajok) művelési módjának népszerű ismertetése. Tekintettel a futóhomokon ültetett tőkre. (Kecskeméti gazdasági egyesület. 8r. 28 l. ára ?)

Cserép József. Római régiségek. A gymnasiumi ó-klasszikus írók olvasásához segédkönyvnek. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 176 l. ára 1 frt 40 kr.)

Cserjés László. Ezeregy legnépszerűbb, legszebb magyar népdal. Össze-
gyűjtötte s a dalkedvelő magyar közönségnek ajánlja —. (Mehner Vilmos. 16r.
618 l. ára 1 frt.)

Cséti Ottó. Erdészeti földméréstan. Az országos erdészeti egyesület
által 100 arany pályadíjjal jutalmazott munka. Kiadja az Egyesület. (Magyar
kir. államnyomda. 8r. 464 l. 401 fametszettel, ára 5 frt.)

Csicsáky Imre. Dante bölcelete. összehasonlítva a kelet, valamint az
ó-, közép- és újkor bölceleti iskoláival. Külön lenyomat a «Bölcsészeti folyó-
íratból.» (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 56 l. ára ?)

Csiky Gergely színművei. XVII. A vasember. Dráma. (Athenaeum
r. társulat. 8. r. 100 l. ára 50 kr.)

Csiky Gergely színművei. XVIII. (L. Divatkép.)

Csiky Gergely. Az öreg tánczmester. (Monologok. 9. füz. Singer és
Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Csiky Gergely. Arnold, regény. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 250 l.
ára 1 frt.)

Csiky Gergely. Az elvált asszony. Regény. I—II. kötet. (Egyetemes
regénytár. IV. évf. 12. köt. 8r. 150, 138 l. egy kötet ára 50 kr.)

Csiky Kálmán. A magyar állam közigazgatási joga. Joghallgatók és
szigorlók használatára. I. kötet. (Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság.
8r. 263 l. ára 2 frt.)

Csillag Gyula. A királyi kisebb haszonvételek megváltásáról. (Pallas
rész.-társaság. 8r. 102 l. ára 60 kr.)

Csizmadia Aladár. Tankönyv az egy tanítóval bíró osztattlan (falusi
és pusztai) népiskolák számára. Földrajz. Történelem. Polgári jog és köteles-
ségek. Természetrajz és Természettan. (Veszprém. Krausz Ármin fia. 8r. 65 l.
ára 25 kr.)

Csorba Ferencz. Az angol büntető eljárás. (Magyar jogász-egyleti
értekezések. XXXVIII. füzet. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 31 l. ára ?)

Csontos János. Mátyás király és Beatrix királyné arcképei Corvin-
codexekben. Külön lenyomat az Archaeologiai Értesítőből. (Franklin-társulat
nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Csukási Fülöp és Schön József. Zsidó hittan. A szentírás elbeszélései
kapcsán az őshéber eredeti szöveg alapján a legjelesebb értelmezők és for-
dítások egybevetésével szerkesztették. Első könyv. Második javított kiadás.
(Franklin-társulat. 8r. XIV. 176 l. ára 80 kr.)

Czifray István magyar nemzeti szakácskönyve. Függelékül: hasznos
háztiszterek, szépitőszerek. 8. kiadás. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 612 l. ára ?)

Czím- és névtára. Magyarország tisztái. 1889. Kiadja az országos magyar
kir. statisztikai hivatal. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 746 három-
basábos l. ára 6 frt.)

Czím- és névtár. Magy. kir. posta- és távirtdai. Kiadja a közlekedésügyi
m. k. ministerium. (Hornvánszky Viktor nyomdája. 8r. 120 l. ára ?)

Czímjegyzéke, A budapesti királyi magyar tudomány-egyetem könyvtárának. XII. 1887. évi gyarapodás. (M. k. egyetemi nyomda. 8r. 259 l. ára ?)

Czuczor Gergely. Botond. Regényes költői elbeszélés. Magyarázta Vozári Gyula. (Jeles írók iskolai tára. XXXI. Franklin-társulat. 8r. 79 l. ára 40 kr.)

Czukoradó-törvény, Az új. Az 1888. évi XXIII. t.-cz. A czukoradóról, kiegészítve a rávonatközo törvényekkel és betűsoros tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. k.8r. 63 l. ára 40 kr.)

Daday Jenő. *Conspectus specierum Branchipodorum faunae hungaricae*. A magyarországi Branchipus-fajok átnézete. (Mathemat. és természettudományi közlemények. XXIII. köt. 3. füzet. Magyar t. Akadémia. 8r. 265–301 l. két táblával, ára 40 kr.)

Daday Jenő. A magyarországi Cladocera magánrajza. A kir. magyar természettudományi társulat megbízásából. Crustacea cladocera faunae hungaricae. (Természettudományi társulat. 4r. 128 l. négy táblarajzzal, ára 2 frt.)

Dalfűzér egyházi és világi énekekből válogatva. Kiadja a kalocsai Stephaneum. (Kalocsa. Holmeyer F. nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Dallos Gyula. Gyakorlati angol nyelvtan új tanmódszer alapján, mely szerint angol nyelven olvasni, írni és beszélni a legrövidebb idő alatt alaposan megtanulhatni. Tanodai és magánhasználatra. Sajtó alá rendezte Patherson Arthur. IV. jav. kiad. (Lampel R. 8r. 292 l. ára 1 frt 50 kr.)

Dallos József és Farkas Ferencz. Az isteni kinyilatkoztatás szent története. Középiskolai használatra. Ó-szövegségi rész. (Szombathely. Özv. Seiler Henriké. 8r. 95 l. ára 40 kr.)

Daltár. Magyar. A magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye. Szerkeszti Limbay Elemér. VI. kötet. (Győr. Hennicke Rezső. 8r. 239 l. ára 80 kr.)

Daltár, Eredeti magyar. Énekhangra zongorakísérettel szerkeszti és kiadja Hoós János. 1888. évfolyam. 91–176 dallam. (Déva. Breier Mór nyomdája. 4r. 102–192 l. Egy évfolyam ára 4 frt.)

Damokles. A legújabb sikkasztás vagy a mi közhivatalnokaink. (Löbl D. nyomdája. 8r. 11 l. ára ?)

Dancourt Grenet. Az élet. (Monologok 4. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Danilovics János. Űrszág-e vagyis a Munkács egyházmegyei Roskovics-féle kiskáté különlegességeinek megvitatása. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Danninger József. A magyar nyelvtan eredményei. I. füzet. Népoktatási intézetek számára. (Pozsony. Szerző. 8r. 49 l. ára ?)

Darvai Móricz. Űstökösök és meteorok. Átnézte Heller Ágost. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. XXXV kötet. K. m. természettudományi társulat. 8r. 272 l. 58 rajzzal, ára ?)

Dávid István. Latin olvasó- és gyakorlókönyv. Az I–IV. gymnasiumi osztály számára. Schultz Dávid latin nyelvtanához szerkesztette —. IV. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. VI, 317 l. ára 1 frt 20 kr.)

Dávid István. Latin olvasókönyv. Livius, Ovidius, Phaedrus műveiből és más költők gnómaiból. A gymnasiumok III. és IV. oszt. számára. II. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. VIII, 186 l. ára 1 frt.)

Dávid István és Fodor Gyula. Xenophon memorabiliáinak teljes szótára. (Laufer Vilmos. 8r. 106 l. ára 70 kr.)

Dávid István és Némethy Géza. Magyar-latin zsebszótár a gymnasiumok és reáliskolák számára. (Laufer Vilmos. k. 8r. 477 l. ára 1 frt 30 kr.)

Deák Farkas. Egy magyar főúr a XVII. században. Gr. Csáky István életrajza. Második (cím) kiadás. (Ráth Mór. n.8r. 350 l. ára 1 frt 60 kr.)

Deák Ferencz emlékezete. Gondolatok. 1—9. füz. (Ráth Mór. n.8r. 1—432 l. egy füzet ára 40 kr.)

Deák Lajos. Érintkezés a postával, kereskedők, iparosok és magánosok legszükségesebb tudnivalói a postai eljárásnál. Az érvényben levő szabályok alapján. (Szabadka. Schlesinger Sándor. 16r. 76 l. ára 30 kr.)

Debauve A. A közutak. Fordította Szily Jenő. Az eredetivel összeegyeztette és jegyzetekkel ellátta Hieronymi Károly. (A magyar mérnök- és építész-egylet könyvkiadó-vállalata. X. kötet. 8r. 362 l. 12 táblamelléklettel, ára ?)

Dell'Adami Rezső. A nemzetközi magánjog haladása. (Magyar jogászegyleti értekezések. XXXVII. füz. Franklin-társulat. 8r. 44 l. ára ?)

Demkó Kálmán. Tanári segélyszövetkezet. (Különnyomat az «Országos középiskolai tanáregyesületi Közlöny» XXII. évfolyama 1. füzetéből. Hornyánszky Viktor sajtója. 8r. 15 l. ára ?)

Dénes Ferencz. Tájékoztató a magyarországi Kárpátvidéken utazók számára. (Igló. 8r. 119 l. ára 35 kr.)

Déry Károly. Magyar bányakalauz. II. évfolyam 1888. Ungarisches Montanhandbuch. (Szerkesztő. 8r. 119, XXXIX. l. ára ?)

Dessewffy József gróf munkái. Sajtó alá rendezte Ferenczy József. III. kötet. Levelek. (Méhner Vilmos. 8r. 323 l. ára 3 frt.)

Deutsch Jakabnak, a budapesti kir. törvényszék büntető osztályához felebbezése, a 12,129/btő 1888. sz. a. kelt határozat ellen. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 2r. 9 l. ára ?)

Deutsch József ifj. Tanulmány a repáczukorról. (Singer és Wolfner. 8r. 50 l. ára 50 kr.)

Dezső Miklós. Népszerű oktatás a fatenyésztésben. 34 ábra. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 129 l. ára 80 kr.)

Dezső Miklós. Új irányu alaptételek a phylloxera elleni védekezésben. A szöveg között 13 ábr. (Pécs. Szerző. 8r. 59 l. ára 55 kr.)

Dicsőfi József. A tékozló. Elmélkedés a kollégiumi ifjúság felévi első isteni-tisztelete alkalmával. 1888. február 26. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Divatkép. Színmű három felvonásban. (Csiky G. színművei. XVIII. Athenaeum. 8r. 99 l. ára 50 kr.)

Dobóczy Lajos. Gazdasági és kertészeti füzetek. II. füzet. Az elemi népiskolák V., VI. és ismétlő fosztályainak használatára. II. ujjonnan átdolgozott kiadás. (Lampel R. 8r. 29 l. ára 18 kr.)

Dobóczy Lajos. Ugyanaz. IV. füz. Háztartási ismeretek. (Lampel R. 8r. 33 l. ára 18 kr.)

Dobóczy Lajos és Peres Sándor. Gazdaságtan a legszükségesebb háztartási és kertészeti ismeretekkel. Tanodai használatra. (Lampel R. 8r. 112 l. ára 50 kr.)

Dóczy Gedeon. Népszerű tapasztalati lélektan iskolai használatra. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 75 l. ára ?)

Dóczy Lajos. Utolsó szerelem. Történeti vígjáték. II. átdolg. kiad. (Ráth Mór. 16r. XI, 210 l. ára 2 frt.)

Domanovszki Endre. Dante mint politikai író. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 5. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 20 l. ára 10 kr.)

Dortsák Gyula. A házi és iskolai nevelés fontosabb teendőiről. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 65 l. ára 30 kr.)

Dosztojevszky M. Tódor. Raszkolnikov. Regény. Fordította Szabó Endre. 3 kötet. (Singer és Wolfner. 8r. 268, 238 és 285 l. ára 4 frt 50 kr.)

Dömök Barkóczy Antónia. Az okos anya. Ered. színmű 3 felvonásban. (Besztercebánya. Singer Jakab. 8r. 74 l. ára 50 kr.)

Döntvényei, A m. kir. pénzügyi közigazgatási bíróság, és elvi jelentőségű határozatai 1887. évről. Összeállította Soóváry Ferencz. Kiadja a m. k. pénzügyministerium. (M. kir. államnyomda. 8r. 359 l. ára ?)

Döntvények, Curia- és elvi jelentőségű határozatok polgári és bünygyekben. Szakszerű tárgymutatókkal. Közzéteszi a «Magyar Igazságügy» szerkesztősége. III. évf. I. könyv. Döntvények polgári ügyekben. II. könyv. Döntvények bünygyekben. (Singer és Wolfner. 8r. 112, 111 l. ára 2 frt 40 kr.)

Döntvénytár. A magyar kir. Curia, kir. ítélő tábla és a pénzügyi közigazgatási bíróság elvi jelentőségű határozatai. Új folyam. XIX, XX. kötet. (Franklin-társulat. 8r. 390, XXVI, 391 l. ára egy kötetnek 2 frt.)

Dreyfuss Á. Fekete frakkban. Ford. Kuliffay Ede. (Monologok. 18. füz. Singer és Wolfner. 8r. 12 l. ára 15 kr.)

Dubovszky Gyula. Utasítás a majolika-festéshez. (Pfeiffer Ferdinánd. 8r. 54 l. ára ?)

Dudás Gyula. Kritikai jegyzetek Szeged történetéhez. (Szeged. Várnai L. nyomdája. 8r. 43 l. ára ?)

Dufresne Jean. A királygyilkos segéde. Történeti regény. Francia eredeti után fordította Bolla Dezső. Knote és Kubin kiadása. 1—4. füz. (Müller Károly nyomdája. 8r. 128 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Dumas Sándor. Kisasszony feleség. Regény. Fordították Vay Sándor gr. és Clair Vilmos. I. kötet. («Keresztény Magyarország.» 8r. 120 l. ára ?)

Ebers György. Homo sum. Regény. Ford. Törs Kálmán. Új kiad. (A magyar nemzet családi könyvtára LIII. füz. Ráth M. 8r. VIII, 406 l. ára 1 frt 20 kr.)

Edvi Illés Károly. Az utolsó karácsonyfa. Kis leányainak karácsonyi emlékül. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Egri Gyula. Júlia szerelme. Zizifusz. Két elbeszélés. (Érdekes könyvtár. Márkus Samu nyomdája. 8r. 156 l. ára 50 kr.)

Egybeállítás. Az 1887. évi fogyasztási eredményeknek statisztikai, a magyar korona országaira vonatkozólag. Kiadta a magyar kir. pénzügyminis-
terium. (Magyar kir. államnyomda 4r. 39 l. ára ?)

Ekkert Antal. Természettan és csillagászati földrajz. Tanodai és ma-
gánhasználatra. (Franklin-társ. 8r. 143 l. ára 80 kr.)

Ékszerék, Ellünt. Angol regény. (Pallas-könyvtár. IV. folyam. 8. kötet.
Pallas-nyomda. 8r. 220 l. ára 60 kr.)

Elbeszélések és rajzok. Kiadja a «Dél. tanítóegylet» t.-kanizsai fiók-
egyesülete. (Szeged. Várnai L. nyomdája. 8r. 143 l. ára 50 kr.)

Életrajzok, Magyar történeti. A m. t. Akadémia segítségével kiadja
a magyar történelmi társulat. Szerkeszti Szilágyi Sándor. 1887/8. évfolyam.
1—5. füzet. (Mehner Vilmos. 8r. 172, 290, 170 l. 38 önálló és számos a
szövegbe nyomott képpel, ára 5 frt.)

Eliot György. Bede Ádám. Regény. II. kiadás. Angolból fordította
Salamon Ferencz. (Olcso könyvtár. 246. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r.
436, 402 l. ára 1 frt 50 kr.)

Elischer József és Fröhlich József. Szótár Homérosz két éposához.
Iskolai használatra készítették. II. jav. kiad. (Lauffer Vilmos. n. 8r. VI, 320 l.
ára 2 frt 20 kr.)

Előértekezlet a békebarátok nemzetközi szövetkezetének magyar egye-
sülete ügyében. (Athenaeum r.-társ. nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Előirányzata, A magyar kir. államvasutak, 1889. évre. (Légrády-test-
vérek. 4r. 57 l. ára ?)

Előirányzata az 1888. évben végrehajtandó kataszteri felméréseknek
azon szolgálmányok kijelölésével, melyek teljesítésével az illető községek ezen
miveleteket támogatni kötelesek. (M. k. államnyomda. 2r. 17 l. ára ?)

Előterjesztése, A közös ministerium, a magyar országgyűlés bizott-
ságához, melylyel az osztrák-magyar monarchia közös kiadásainak és bevé-
teleinek 1889. évi előirányzata alkotmányos tárgyalás végett bemutatattik.
1—18. füzet. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda. 4r. 33, 29, 2, 342, 12,
58, 9, 108, 212, 4, 3, 2, 20, 11, 5, 1, 115, 25 l. ára ?)

Ember Károly. Jellemképzés a népiskolában. (Nagybánya. Molnár M.
8r. 29 l. ára 30 kr.)

Emericzy Géza és Kárpáti Endre. Számtani példatár a népiskolák
II. évfolyambeli növendékei számára. 9. átnézett kiad. (Dobrowsky és Franke.
8r. 24 l. ára 10 kr.)

Emericzy Géza és Kárpáti Endre. Ugyanaz. III. évfolyambeli növen-
dékek számára. 8-dik átnézett kiadás (Dobrowsky és Franke. 8r. 24 l. ára
10 kr.)

Emlék a debreczeni czepléd-utczai ev. ref. új templom megnyitása
alkalmával 1888. évi július 10-én tartott istentisztelet lefolyásáról. (Debreczen
Város nyomdája. 8r. 22 l. ára ?)

Emlékbeszéddek, A magyar tudományos akadémia elhunyt tagjai fölött
tartott —. V. kötet. 1—3. szám. (L. Zichy Antal, Tóth Lőrincz, Galgóczy
Károly.)

Emlékek, Magyar történelmi. Kiadja Kubinyi Ferencz. II. kötet. Oklevelek hontvármegyei magánlevéltárákból. I. rész. 1256—1399. (Légrády testv. nyomdája. 8r. XXV, 400 l. ára 4 frt.)

Emlékek b. Vay Miklósné, Adelsheim Johanna leveleiből. Közrebocsátja Jókai Etelka. (Athenaeum r. társulat. 8r. 182 l. ára 1 frt.)

Emlékek, Erdélyi országgyűlési, történeti bevezetésekkel. A m. tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szilágyi Sándor. XIII. kötet. (1661—1664.) (Akadémia. 8r. 587 l. ára ?)

Emlékirat az 1887. évi márczius 22-én kiadott legfelsőbb királyi elhatározás szerint a congruaügy tárgyalása előtt megvitatandó előzetes kérdések fölött. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 2r. 28 l. ára ?)

Emlékkönyv a kolozsvári róm. kath. főgymnasium önképzőkörének huszonöt évi működéséből. (Kolozsvár. Önképzőkör. 8r. 216 l. ára ?)

Emlékkönyv, Alföldi képes. Szerk. Báttaszéki Lajos. 91 a szövegbe nyomott képpel. (Arad. Széchenyi irod. int. n. 8r. 210 l. ára 1 frt 50 kr.)

Emléklap a pécsi tűzoltó-egylet s alakuló mentőtársulat javára Pécssett, 1888. június 3. rendezett népünnepély emlékeül szerkesztették: Feiler Mihály, Haksch Lajos, Lenkei Lajos, Várady Ferencz. (Pécs. Taizs József nyomdája. 20 l. ára ?)

Ének, Szent István első apostoli magyar király tiszteletére rendelt három régi, melyeknek dallamát megfejtette, négyszólamú vegyes énekkarra írta Bogisich Mihály. II. kiadás. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 16 l. ára 8 kr.)

Enekek és imák a bajnai, epöli és nagysápi hivek számára. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 322 l. ára ?)

Entz Géza. Tanulmányok a véglények köréből. A kir. magyar természettudományi társulat megbízásából. Studien über Protisten. Übersetzt von Aladár Rózsahegyi. I. rész. (Természettudományi társulat. 4r. 464 kéthasábos l. ára ?)

Eörsi Gyula. A virágnak megtiltani nem lehet. . . . Regény. (Singer és Wolfner. 16r. 154 l. ára 1 frt.)

Eötvös József báró. Gondolatok. A hátrahagyott kéziratokból bővített negyedik emlék-kiadás. (Ráth Mór. 8r. 480 l. ára 6 frt 80 kr.)

Eötvös Károly Lajos. Az egyházi közigazgatás kézikönyve. 1—8. füzet. (Hornvánszky Viktor könyvkereskedése. 8r. 517, XII l. egyes füzet ára 30 kr.)

Erdélyi János. Aesthetikai előtanulmányok. (Olcsó könyvtár 243. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 97 l. ára 20 kr.)

Erdős Miksa. Elemi természetrajz a népiskolák számára. (Benkő Gyula. 8r. 128 l. 75 képpel. ára 40 kr.)

Eredete, A magyar faj és művelődés. I. füzet. (Athenaeum r. társulat nyomdája. 8r. 1—119 l. ára ?)

Eredményei, A magyar királyi államvasutak 1887. évi üzleti és forgalmi. (Légrády testvérek. 4r. 136 l. ára ?)

Ernyei József. Gyakorlati énektan. Középtanodák, polgári iskolák és magánintézetek használatára. II. füzet. 4. jav. kiad. (Dobrovsky és Franke. n. 8r. 31 l. ára 60 kr.)

Erődi Béla. A fáraók országában. Nel regno dei Faraoni. (Szerző kiadása. 8r. 305—333. 61—70 l. ára ?)

Erődi Dániel. Nova et vetera. Költemények. (Grill Károly. 8r. 140 l. ára 1 frt.)

Erődi Dániel. Emlékbeszéd Deák Ferencz fölött. II. kiad. (Lampel R. 8r. 19 l. ára 20 kr.)

Erődi Dániel. Aesthetikai tanulmány a költői syllogismusról. (Lampel R. 8r. 44 l. ára 30 kr.)

Értekezések, Magyar jogászegyleti. Szerkeszti Fayer László. XXXVII—XL. füzet. (L. Dell Adami Rezső, Csorba Ferencz, Balogh Jenő, Atzél Béla.)

Értekezések a történelmi tudományok köréből. Kiadja a m. tudom. Akadémia. Szerkeszti Pesty Frigyes. XIII. kötet. 9—12. szám. XIV. kötet. 1—2. sz. (L. Orbán Balázs, Hajnik Imre, Zsilinszky Mihály, Óváry Lipót, Pulszky Ferencz, Jakab Elek.)

Értekezések a természettudományok köréből. Kiadja a m. tud. Akadémia. Szerkeszti Szabó József. XVIII. kötet 1., 2., 3. szám. (Heller Ágost, Hegyfoki Kabos, Lendl Adolf.)

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a m. tud. Akadémia. Szerkeszti Gyulai Pál. XIV. kötet. 7—10. sz. (Simonyi Zsigmond, Brassai Sámuel, Télfy Iván.)

Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Kiadja a m. tud. Akadémia. Szerkeszti Pesty Frigyes. IX. kötet. 5—10. k. 1. szám. (Tóth Lőrincz, Domanovszki Endre, Concha Győző, Láng Lajos, Pulszky Ágost, Schwarcz Gyula.)

Értesítő, Matematikai és természettudományi. A III. oszt. által kiküldött szerkesztő-bizottság közreműködésével szerk. König Gyula. VI. kötet 1. füzet. (Akad. könyvkereskedés. 8r. 76 l. Egész évf. 3 frt.)

Értesítője, A békésmegyei gazdasági egyletnek 1888-ik évi. — Szerkesztette Zlinszky István. (Békés-Csaba. «Corvina»-könyvnyomda. 8r. 222 l. ára ?)

Értesítője, A budapesti kereskedő ifjak társulata esti szaktanfolyamának, az 1880—1888. tan évekről. Kiadja a társulat. 1888. (Buschmann F. nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Értesítő, Történelmi és régészeti, a délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat közlönye. Szerkeszti Patzner István. Kiadja a muzeumtársulat. IV. évfolyam 1—4. füzet. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 215 l. ára ?)

Erzsébetkórház 1884—1887. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 271 lap, ára ?)

Évkönyv, Közgazdasági és statisztikai. Ujabb második évfolyam. Szerkesztik: Jekelfalussy József dr. és Vargha Gyula dr. (Athenaeum. 8r. XIV. 731 l. ára 6 frt.)

Évkönyv, Magyar statisztikai. Szerkeszti és kiadja az országos m. kir. statist. hivatal. Statistisches Jahrbuch für Ungarn etc. 1885. évf. 2., 7—8. és 12. füz. 1886. évf. 1., 4—9., 10. és 11. füz. 1887. évf. 3. füz. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. 21., 35., 174., 277., 127., 119., 51., 83., 35., 125., 219., 37., 271., 186. l. ára ?)

Évkönyv, Magyar statisztikai. Szerkeszti és kiadja az országos m. kir. statisztikai hivatal. 1885. évf. 2., 7—8. és 12. füz. 1886. évf. 1., 4—6., 8., 9., 10. és 11. füz. 1887. évf. 3. füz. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. 35., 21., 119., 174., 275., 127., 51., 83., 125., 219., 37., 35., 271. l. ára ?)

Évkönyve, Magyar nyomdászok. Kiadja a budapesti nyomdászok társas-köre. 1888. III. évf. Szerkeszti Ács Mihály. (16r. 144 l. és napló. ára 1 frt.)

Évkönyve, Magyar gazdák. Tizenegyedik évfolyam. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 403 l. ára 2 frt.)

Évkönyve, Magyar Gazdák. 1888. Szerk. Kormos Alfréd és Kende Zsigmond. (Nagel Ottó. 8r. XLVIII, 191 l. ára 1 frt 20 kr.)

Évkönyve, Tanítók. Kibővítve az 1888., 1889., 1890., 1891. és 1892. naptári évekre szóló napi jegyekkel. Tanárok, tanítók s tanítóképző intézeti növendékek használatára. Szerkesztette Orbók Mór. (Budapest—Pozsony. Heckenast G. utóda. 8r. 224 l. ára 60 kr.)

Évkönyve, Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat. Szerkeszti Grosschmid Gábor. IV. évf. 1. füz. (Zombor. Bittermann Nándor nyomdája 8r.)

Évkönyve, Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat első. Szerkeszti Temesváry János. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 104 l. ára ?)

Évkönyve, Az állatvédő orsz. egyesület, 1888. év végén. Szerkesztette Sziklay Gyula. (Buschmann J. nyomdája. 8r. 83 l. ára ?)

Évkönyve, A magyarországi kárpátgyesület. XV. évf. 1888. (Igló. Egyesület. 8r. 250 l. ára ?)

Évkönyve, A Kölcsey-egyesület, az 1887-ik évről. V. évf. Szerkesztette Dömötör László. Kiadja az egyesület. (Arad. Réthy L. és fia nyomdája. 8r. 222 l. ára ?)

Évkönyve, A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat, az 1885. és 1886. évekről. IV. kötet. Szerkesztette Kun Róbert. (Franklin társ. nyomdája. 8r. 131 l. ára ?)

Évkönyve, A budapesti kir. orvosegyesület 1888-iki. Összeállította Ángyán Béla. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. XLVII, 225, 39 l. ára ?)

Évkönyve, A biharmegyei régészeti és történelmi egylet, 1885/6—1887/8. Szerkesztette Hegyesi Márton. (Nagyvárad. Egylet. 8r. 152 l. ára ?)

Évkönyve, A békésvármegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat, 1886/7. Szerkeszti Karácsonyi János. 13. kötet. (Gyula. Társulat. 8r. 212 l. ára ?)

Évkönyve, II. A kolozsvári atletikai club 1886—1888. Báró Jósika Lajosnak «Ki a gentleman?» című beszédével. Három fénynyomatú sportképpel. (Kolozsvár. Stein János. 16r. 272 l. ára 1 frt.)

Évkönyvei, A meteorológiai és földdelejeességi m. kir. központi intézet. Hivatalos kiadvány. XVI. kötet. 1886. évf. Jahrbücher der k. u. Centralanstalt für Meteorologie etc. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. XV, 194 l. ára ?)

Évkönyvei, Jézus szent gyermeksege művének. Magyarországi kiadás. 1888. II. füzet. (A szent gyermekség művének tulajdona. 8r. 48 l. ára ?)

Évlapjai, A Kisfaludy-társaság. Új folyam. XXII. köt. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 328 l. ára 2 frt.)

Exner Győző. Egyszerűség és jókedv. Költemények. (Singer és Wolfner. k. 8r. 143 l. ára 1 frt 20 kr.)

Farkas Emőd. A szabadságharcz 1848—1849-ben. Hősköltemény. (Schlesinger Ignác nyomdája. 8r. 56 l. ára 35 kr.)

Faragó Gyula. Világ árvája. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 82 l. ára ?)

Farkas Elek. Legujabb házi titkár. Magyar levelező és öngyűvőd, vagyis vezérkönyv a közéletben előforduló mindennemű okiratok szerkesztésére. IX. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 566 l. 2 frt 40 kr.)

Farkas Géza. Hulló szirmok. Költemények. (Szabadka. Székely Simon. 12r. 128 l. ára 50 kr.)

Fáy Béla. Az agrárpolitika és az adórendszer. (Különlenyomat a «Nemzetgazd. Szemléből.» Grill K. 8r. 34 l. ára 40 kr.)

Fayer László. A Pribil-esethez. (Lenyomat a Jogtudományi Közönyből. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 55 l. ára 40 kr.)

Fayer László. Bűnügyi esetek szeminariumi használatra. (Pfeiffer. K. 12r. VIII, 56 l. ára 40 kr.)

Fayné Hentaller Mariska. Mesék és regék gyermekek számára. 10 képpel. (Pallas r.-t. 8r. 86 l. ára 1 frt 20 kr.)

Faludi (Fuchs) János. Számvetési példatár. Fokozatos gyakorlatok 1000-en fölüli számkörben és a vegyes számokkal s a közönséges törttekkel való számolásban. Függelékül a tizedes törtokról. A népiskola IV. osztálya számára VII. javított kiadás (Lauffer V. 8r. 100 l. ára 20 kr.)

Faludi (Fuchs) János. Számvetési példatár. Fokozatos gyakorlatok az 1-től 1000-ig terjedő számkörben és a vegyes számokkal való számolásban. A népiskola III. osztálya számára. VIII. javított kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 80 l. ára 18 kr.)

Fehér Gyula. Szertartástan a kath. elemi iskolások számára. (Eger Szolcsányi Gyula. 8r. 34 l. ára 15 kr.)

Fanzler Lajos. Egészségtan. A legujabb tanterv szerint. (Pfeiffer Ferd. 8r. 76 l. ára 60 kr.)

Fehér Ipoly. Kísérleti természettan középiskolák számára 6. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 424 l. ára 2 frt 80 kr.)

Fehér Ipoly. A bajor középiskolák szervezete és eljárása. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbízásából. (Egyetemi nyomda. 8r. 386 l. ára ?)

Fejes István. Temetési beszédek. Olcsóbb kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Fejes István. Egyházi beszédek. I. II. köt. (Kókai Lajos. 8r. 259. 261 l. ára 2—2 frt.)

Fekete Károly. Kamat-táblázatok, melyek segélyével 1 forinttól 999,999 forintig terjedő tőkének $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$, 2, $2\frac{1}{2}$, 3, $3\frac{1}{2}$, 4, $4\frac{1}{2}$, 5, $5\frac{1}{2}$, 6, $6\frac{1}{2}$, 7, $7\frac{1}{2}$, 8, $8\frac{1}{2}$, 9, $9\frac{1}{2}$, 10% kamata 1—184 napra $\frac{3}{4}$ és egy évre összeadás által kiszámítható. Minden jog fentartva. (Eger. Szerző. k. 8r. VIII, 620 l. ára 5 frt.)

Fekete Lajos. A tölgy és tenyésztése. 100 arannyal jutalmazott pálya-

munka. Kiadja az országos erdészeti egyesület. (Magyar k. államnyomda. 8r. 203 l. 80 fametszettel, ára ?)

Feleki József. A nő tényleges rendeltetése. Tanulmány. (Franke P. 8r. 155 l. ára 1 frt.)

Felsmann József. Német grammatika VI. kiad. (Laufer Vilmos. 8r. IV, 266 l. ára 1 frt 40 kr.)

Felsmann József. Német nyelvtan. Isk. használatra. II. jav. kiadás. (Lampel R. 8r. VI, 166, IV. l. ára 90 kr.)

Ferenczy Benő. Calculátor. Segédtablázatok általában a szorozási-, osztási-, és arányszámolási műveletek végrehajtásához, valamint díjak-, illetékek- és százalékkiszámításhoz. (Kókai L. 8r. XIV, 201 l. ára 2 frt 50 kr.)

Ferenczy György. Lelki hangzatok. Imakönyv. (Winterberg. Steinbrenner János. 16r. 624 l. ára 70 kr.)

Ferenczy József. A főváros elemi népiskoláiról. (Neuwald Illés nyomd. 8r. 12 l. ára ?)

Ferenczy Károly. Halotti zsolozsmák és szertartások könyve a nép számára. (Csik-Szereda. Kricsa Péter. 8r. 102 l. ára 60 kr.)

Fillinger Károly. Általános áruisme. Tanodai használatra. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XII, 308 l. ára 2 frt 40 kr.)

Finály Henrik. Hogy is mondják ezt magyarul? Előadások a magyar nyelvtan köréből; az 1885/86. tanév II. felében a kolozsvári kir. egyetem bölcslelettudományi karában. (Magyar t. Akadémia. 8r. 296 l. 1 frt 80 kr.)

Finck János. Sopron város polgármesterének 1887-ik évi jelentése a városi közigazgatás összes ágairól. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 104 l. ára ?)

Findura Imre. Fáy András élete és művei. Irodalomtörténeti tanulmány. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. n. 8r. IV, 123 l. ára 1 frt.)

Firdúsi Szohráb. Költői elbeszélés. Perzsából fordította Fiók Károly. (Olcsó könyvtár. 241. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 122 l. 30 kr.)

Fischer Károly Antal. A hunok és magyarok «fekete» illetve «fehér» elnevezésének megfejtése. (Heisler J. nyomdája. 8r. 97 l. 50 kr.)

Flammarion Camille. Népszerű csillagászat és az égboltozat egyetemes leírása. Ford. Hoitsy Pál. II. jut. kiad. 360 ábr. stb. I. köt. 1—16 füz. II. köt. (Pallas r.-ny. N. 8r. 1—340 l. 1—40 l. ára füzetenkint 25 kr.)

Flammarion K. Népszerű csillagászat. Fordította Hoitsy Pál. 17—29. füzet. Új, olcsó (cím-) kiadás. (Pallas részvény-társaság. 8r. II, 41—340 l. füzetje 25 kr.)

Fodor Kálmán. Pöstyéni iszapfürdő, különös tekintettel a «Massage» gyógymódra. (Braumüller fürdőkönyvtára. 66. sz. Braumüller Vilmos. 8r. 44 l. ára 40 kr.)

Fodor L. és Wagner A. Rajzoló planimetria. A középiskolák első osztályai számára Angerer és Göschlnél készült 128 ábrával és 6 táblával. Negyedik kiadás. (Nagel Bernát. 8r. IV, 83 l. és 6 tábla, ára 80 kr.)

Fodor L. és Wagner A. Constructiv planimetria. A középiskolák III. és IV. osztálya számára. Harmadik kiadás. (Nagel Bernát. 8r. IV, 137 l. és 5 tábla, ára 1 frt 20 kr.)

Fodor Ferencz és Somogyi Pál. Vezérkönyv a természettan népiskolai tanításához. Jutalmazott pályamű. (A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványa. XIII. szám. Debreczen. Egyházkerület. 8r. 172 l. egy rajztáblával, ára 1 frt.)

Fonyó Pál. A katolikus egyháztörténet elemei. Néptanodáink V. és VI. osztálya, úgyszintén a polgári és ipari iskolák használatára főpásztori kegyes engedéllyel. Hatodik kiadás. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 46 l. ára 22 kr.)

Főrendiház Irományai. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. I. II. III. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 411, 399, 455 l. ára ?)

Főrendiház Jegyzőkönyve. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. I. füzet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 131 l. ára ?)

Főrendiház Naplója. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. Szerkeszti Maszák Hugó. I. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 168 l. ára ?)

Fröhlich Izidor. Az electrodynamometer általános elmélete. A m. t. Akadémia által a Bézsán díjjal koszorúzott pályamű kivonata. (Akadémia. 4r. 66 l. három táblával, ára 1 frt.)

Fuchs János és Szép József. Magyar olvasókönyv nyelvtannal és jegyzetekkel. A népisk. III. oszt. számára. 3 kiad. (Lampel R. 8r. 190 l. ára 36 kr.)

Függelék a magyar királyi államvasutak összes vonalain gyors és teherárúk, élő állatok, hintók és hullák szállítására nézve 1887. évi július 1-jétől érvényes díjszabáshoz, a déli vonal állomásain és Fiume közötti forgalomra vonatkozólag. Érvényes 1889. január 1-től. Anhang etc. (Légrády testvérek. 8r. 40 l. ára ?)

Függelék a m. kir. államvasutak 1889. évi díjkedvezményi jegyzékéhez. (Légrády testvérek. 2r. 8 l. ára ?)

Füredi Ignác. A magyarok története jellemképekkel az ó-kori világtörténetből. Népiskolai használatra. Tizenhetedik átdolgozott és javított kiad. (Dobrowsky és Franke. 8r. 59 l. ára 24 kr.)

Füredi Ignác. Számtani példatár magyarázó jegyzetekkel és megoldásokkal a népiskola 3. oszt. használatára. V. jav. kiad. (Benkő Gyula. 8r. 48 l. ára 20 kr.)

Füredi és Guthi. Kaczagó Themis. Humoros karczolatok a törvényszéki teremből. (Nádor Kálmán. 8r. 175 l. ára 1 frt.)

Füzetek, Ugor. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez. 9. szám. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. Gyűjtötte és fordította Halász Ignác. (Magyar t. Akadémia. 8r. 192 l. ára ?)

G. J. Volapük. Tan- és olvasókönyv. (Bécs. Valentin Károly. 8r. 125 l. ára 60 kr.)

Gaal Mózes. Luca-napján. Vígjáték egy felvonásban. (Ifjúsági színház. 3. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 15 l. ára 10 kr.)

Gaal Mózes. A majálisi elnök. Vigjáték egy felvonásban. (Ifjúsági színház. 4. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Gaal Mózes. A kegyencz. Színmű két felvonásban. (Ifjúsági színház. 5. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 22 l. ára 15 kr.)

Gaal Mózes. A javíthatlan. Színmű egy felvonásban. (Ifjúsági színház. 6. füzet. Pozsony Stampfel Károly. 8r. 14 l. ára 10 kr.)

Gaal Mózes. Lóco. (Monologok. 10. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Gabányi Árpád. A kakasülön. A szórakozott kisasszony. Desperal úr. Filippó. A levél. Egy baleset. Az új lakó. (Monologok. 1—3. 5. 7. 11. 20. füz. Singer és Wolfner. 8r. 7, 8, 8, 8, 10, 9, 8 l. füzetje ára 15 kr.)

Gálamb István. Törvénytervezet a sommás eljárás szabályozásáról polgári törvénykezésünkben a szóbeliség és közvetlenség tekintetéből. (Veszprém. Kompolthy T. nyomdája. 8r. 122 l. ára ?)

Gálffy Ferencz. A bélyeg- és illetékügyi törvények és szabályok kézikönyve. Az ide vonatkozó törvények, szabályok, pénzügyminiszteri rendeletek, pénzügyi, közig. bírósági döntvények és elvi jelentőségű határozatok teljes és rendszeres gyűjteménye, magyarázó példákkal, terjedelmes kiszámítási táblázatokkal és kimerítő betűsoros tárgymutatóval. Második teljesen átdolgozott kiadás. (Franklin-társulat. 8r. XIX, 512 l. ára 3 frt.)

Galgóczy Károly. Emlébeszéd Zlamál Vilmos felett. (A magyar tud. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékeszések. V. köt. 3. szám. Akad. 8r. 10 l. ára 10 kr.)

Gamauf György. A fenséges. (Sárospatak. Révai S. 8r. 73 l. ára 30 kr.)

Gárdonyi Géza. Száz novella. I. II. kötet. (Győr. Szerző tulajdona k. 8r. 86, 136 l. ára 60 kr.)

Gáspár Ignác. Elemi földrajz népiskolák számára. I. rész. 3—4. oszt. számára. 2. kiadás. (Benkő Gyula 8r. 62 l. 30 képpel, ára 24 kr.)

Gáspár János és Kovácsi Antal. Magyar olvasókönyv tanodák és magánövendékek használatára. I. kötet. A gymnasium I. és II. oszt. IV. jav. kiad. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 251 l. ára 60 kr.)

Gáspár János és Kovácsy Antal. Ugyanaz. II. kötet. A gymnasiumok III. és IV. oszt. II. jav. kiad. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 352 l. 80 kr.)

Gaston. Czigány világ. Adoma. (Mulattató Zsebkönyvtár. 49. füz. Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 112. l. ára 12 kr.)

Gergely Károly. A keresztyén egyház történelme az elemi iskola 6. oszt. számára. Pályadíjat nyert mű. II. kiadás. (A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványai. VIII. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 94. l. 24 kr.)

Gergely Károly és Kovács Lajos. Életrajzok a magyar nemzet történetéből az elemi iskola 3—4. oszt. számára. Pályadíjat nyert mű. II. kiadás. (A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványai. XI. Debreczen. Egyházkerület. 8r. 87 l. ára 20 kr.)

Gerlóczy Gyula. Nemzetgazdaságtan. Közép szakintézetek számára. (Szerző. 8r. XX, 340 l. ára 3 frt.)

Gerlóczy Gyula. A nemzetgazdaságtan, őstermelés, ipar, kereskedelem

és közlekedési vagyis különös rész. Hatodik része az 1883. évben megjelent nemzetgazdaság alaptanának. (Ifj. Nagel Otto. XIII—XIV, 241—432 l. ára 1 frt 20 kr.)

Gerő Károly. Az eladó leány. Eredeti vigjáték három felvonásban. (Pfeifer Ferdinand. 8r. 101 l. ára 70 kr.)

Gerő Károly. Az uzsai gyöngy. Népszinmű. (Ifjabb Nagel Ottó. 8r. 83 l. ára ?)

Giesswein Sándor. Mizraim és Assur tanúsága. Az ószövegségi szent-iratok hitelessége az aegyptologia és assyriologia világításában. A budapesti tudományegyetem hittani kara által a Horváth-féle jutalommal kitüntetett pályamunka. II. kötet. (Győr. Szerző. 8r. 356 l. 12 ábrával és két térképpel, mindkét kötet bolti ára 5 frt.)

Id. Glevitzky Sándor. Mezőgazdasági kamarák. (Sárospatak. 8r. Ref. főiskola nyomdája. 8r. 44 l. ára ?)

Glósz Miksa. Gyakorlati tót nyelvtan, dr. Abn F. tanódszere szerint. Saját második német kiadása után. (Lampel R. 8r. 208. l. ára 80 kr.)

Gobi Imre. Rhetorika. A gymnasiumok VI. oszt. számára. (Franklin társ. 8r. VIII. 275 l. ára 1 frt 60 kr.)

Góbi Imre. Szerkesztéstan és retorika. A reáliskolák ötödik osztálya számára. (Franklin társulat nyomdája. 8r. VI, 271 l. ára 1 frt 30 kr.)

Godofréd Henning. Az új bélyeg- és illetéktörvény érvényes 1888. január hó 1-től fogva. Das neue Stempel- und Gebühren-Gesetz. (Nagyszeben. Drotleff József. 8r. 98 l. ára ?)

Goerth A. Tanítás művészete. Tanítók részére. Ford. és átdolg. Havas Gyula. (Franklin társ. 8r. XVI, 200 l. ára 1 frt.)

Goethe. Faust. Előrése. Ford. Szabó Mihály. (Franklin-társ. 8r. 251 l. ára 1 frt 40 kr.)

Goethe. Hermann und Dorothea. Magyarázta Harrach József. (Német írók iskolai tára. I. köt. Lampel R. 8r. 95. l. ára 30 kr.)

Goics Lázár. Teendők a hagyatéki birtok felvétele és felszerelése körül. A községi és körjegyzék, segédjegyzők s a jegyzői vizsgára készülők számára. (Miskolcz. Löwy J. fia. 8r. 34 l. és tábla, ára 25 kr.)

Goll János. «Apollo» férfi-énekkarok anthologiai gyűjteményének első része. 40 négyesdalból álló zsebkönyv. Vezérkönyv. (Kókai Lajos. 4r. 72 l. ára 1 frt 50 kr.)

Goll János. «Apollo» férfiénekkarok anthologiai gyűjteményének első része. 40 négyes-dalból álló zsebkönyv. Első és második bassus. (Kókai Lajos. 4r. 64, 64 l. ára 1 frt 50 kr., 1 frt 50 kr.)

Goll János. «Apollo» férfiénekkarok anthologiai gyűjteményének első része. Első és második tenor. (Kókai Lajos. 4r. 64, 64 l. ára 1 frt 50 kr., 1 frt 50 kr.)

Gopcsa László. Örmény közmondások. (Kolozsvár. Stein János. 12r. 20 l. ára 20 kr.)

Gothard Sándor. A cséplőgépek és azok kezelése. 95 ábra- és 2 táblával. (Lampel R. n. 8r. XI, 218 l. ára 2 frt 50 kr.)

Gödöllei József. Biblia magyarázatok az evangelisták irataiból tem-

plomi gyűlekezet előtt. Olcsóbb kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 164 l. ára 1 frt 20 kr.)

Göllner Károly. Az iskolai fegyelemről. (Különlenyomat a brassói r. kath. főgymnasium 1887/8. évi értesítőjéből. Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 24 l. ára ?)

Gönczy Pál. Tanulmányok. (Méhner Vilmos. 8r. XXXII, 346 l. 1 frt 60 kr.)

Id. **Görgey István.** 1848- és 1849-ből. Élmények és benyomások. II. III. kötet. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 698, 732 l. ára- kötetenkint 4 frt.)

Götz K. Károly Gusztáv badendurlachi őrgróf jelentései az 1685—86-iki táborozásról. (Kilián Frigyes 8r. 68 l. ára 60 kr.)

Grätz Mór. Légy hű. Evangel. keresztyén vallástan. Tanodai használatra. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 108 l. ára 40 kr.)

Greguss Ágost. Szeget szeggel. Fordította. (Shakspere színművei. XIX. Ráth Mór. VIII, 40 l. ára 1 frt.)

Greguss Ágost. Rendszeres széptan. Hátrahagyott jegyzeteiből sajtó alá rendezte Liszka Béla. Átnézte Beöthy Zsolt. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XX, 267 l. ára ?)

Greguss Ágost. Képes mesék kis gyermekek számára. IV. kiadás (Pozsony. Stampfel K. k. 4r. 12 l. ára 80 kr.)

Griebel Károly A zseborvos. Orvosi tanácsadó. Németből ford. és jegyzetekkel ellátta Szászvárosi V. Jenő. (Robicsek Zs. 16r. VIII, 158 l. ára 40 kr.)

Grillparzer Ferencz. Medea. Szomorujáték. Németből fordította Hegedűs István. (Olcsó könyvtár 242. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 160 l. ára 30 kr.)

Grimm A. L. után átdolgozták Győry Vilmos és Győry Ilona. Regék a görög és római őskorból. Tizenkét eredeti rajzzal ellátta Angyalffy Erzsike. II. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 340 l. ára 2 frt 40 kr.)

Groller Balduin. A tábornok ur fia. A nevelőnő. Két elbeszélés. Fordította Kaposi Béla. (Egyetemes regénytár. III. évf. 10. füz. Singer és Wolfner. 8r. 159 l. ára 50 kr.)

Grosz József. Bevezetés az ó-szövetségi szent könyvekbe: A második javított kiadás után latin eredetiből szerző engedélyével szabadon magyarította: Ifj. Gebé Andor. (Eger. Lévai Mór. 8r. 231 l. ára 1 frt 20 kr.)

Grünwald Béla. A régi Magyarország 1711—1825. I., II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XIV, 576 l. ára 4 frt.)

Grünwald Béla. Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség. Új kiad. (Ráth Mór. 8r. 143 l. ára 50 kr.)

Grünwald Béla: Közigazgatásunk és a szabadság. Új kiad. (Ráth Mór. 8r. 102 l. ára 60 kr.)

Guggenberger János. A keresztyén egyházi év és a perikópák. A vásár- és ünnepnapok jelentése s története, valamint a perikópák összefüggése. Függelék: dispositio gyűjtemény a vásár- és ünnepnapok perikópáira. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 136 l. ára ?)

Guiard Emile. A légy. (Monologok. 8. füz. Singer és Wolfner. 8r. 7. l. ára 15 kr.)

Gunter Alice. Hűségért hűséget. Angol regény. Fordította: Kondor Lajos. (Grünbaum és Steiner. 12r. 357 l. ára 60 kr.)

Guta József. Sebeszlha Károly élet- és jellemrajza. (Pozsony. Heckenast G. utóda 8r. 20 l. ára 20 kr.)

Günsz Áron. Bibliai történetek a zsidó ifjuság számára. 2. füzet: Mózes, Józua és a bírák. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 139 l. ára 30 kr.) —

Günsz Áron. Ugyanaz. 3. füzet. A királyság története. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 143—256, IV. l. ára 40 kr.)

Günther E. rendszere nyomán Baranyai Gyula. — Gyakorlati útmutatás a hebegés leszoktatására szülők, tanítók részére. (Méhner Vilmos. 8r. 109 l. ára ?)

Gvadányi József. Rontó Pál magyar lovas közkatona és gróf Benyovszki Móríczi élete. Az 1793-iki kiadás után. (Mulattató Zsebkönyvtár. 41—46. sz. Esztergom. Buzárovits G. k. 8r. XXX, 447 l. ára 72 kr.)

Gyertyánffy István, Kiss Áron, Radó Vilmos. Olvasókönyv az elemi népiskolák II. oszt. számára. III. kiadás. (Méhner Vilmos. 8r. 139 l. 32 kr.)

Gyertyánffy István és Kiss Áron. Magyar olvasókönyv. II. kötet. A polgáriskolák II. oszt. számára. (Méhner Vilmos. 8r. 136 l. 60 kr.)

Gyógyszerkönyv, Magyar. Pharmacopoea Hungarica. Második kiadás. Editio secunda. (Belügyminisztérium. n. 8r. XLV, 716 l. ára 6 ft.)

Győrffy-féle népiskolai képes tankönyvek. V—VIII. Számtan a népiskola I—VI. osztálya számára. I—III. rész. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv 8r. 49, 54, 49 l. ára 10—10 kr.)

Győry Vilmos elbeszélései. I—II. köt. (Kókai Lajos. 8r. VIII, 282, 187 l. ára 2 ft 50 kr.)

Győry Vilmos. Minden jó, ha jó a vége. Fordította. (Shakspeare színművei. XVII. Ráth Mór. 4r. IX, 45 l. ára 1 ft 20 kr.)

Gyulai Béla. Alsófoku keresk. iskola olvasókönyve 1r. az első osztály számára. II. kiad. (Lampel R. 8r. 151 l. ára 60 kr.)

Gyulai Pál. Nők a tükör előtt. Beszély. III. kiad. (Franklin-társ. k. 8r. 158 l. ára 1 ft 40 kr.)

Gyurácz Ferencz. Luther Márton. Életrajz. (Kókai Lajos. 8r. IV, 328 l. ára 1 ft 30 kr.)

Gyűjtemény. Oszmán-török népköltési. I. kötet. Oszmán-török népmesék. Szóbeli közlés után gyűjtötte Kunos Ignác. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. XLV, 328 l. ára 2 ft 30 kr.)

Gyűjteménye. Az igazságügyre vonatkozó rendeletek és a kir. Curia pénzügyi közigazgatási bíróság teljes üléseiben hozott döntvényeinek. 1887. évi folyam. (Ráth Mór. 8r. 81, VI l. ára 60 kr.)

Gyűjteménye, Bélyeg és illetéki törvények és szabályok teljes, és a betűrendes bélyeg és illetéki díjjegyzék magyarázva az azokra vonatkozó p. ü. közg. bír. döntvényekkel és miniszteri rendeletekkel. (Pallas r. t. 8r. 532 l. ára 2 ft.)

Gyürky Antal. A szőlő mint kincsébánya. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 94. l. ára 50 kr.)

Gyürky Antal. Gazdasági mellékiparágak és a gazdasági háziipar népszerű ismertetése. II. kiadás. Koszorúzott pályamű. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 148 l. ára 60 kr.)

Hadad-Zsibó vidéke. A magyar földtani intézet felvétele. Mért. 1:175,000. (Kilián Frigyes. ára 3 frt.)

Hahóthy Sándor. Természettan és csillagászati földrajz leányiskolák számára. 2. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 144 l. 155 ábrával, ára 90 kr.)

Hajnik Imre. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. kötet. 10. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 95 l. ára 60 kr.)

Hajnöczy R. József. Alkotmánytan az elemi és ismétlő népiskolák számára. (Méhner Vilmos. 8r. 47 l. ára ?)

Hajnöczy (Zák) R. József. Földrajz az elemi népiskolák számára. II. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 48 l. ára ?)

Haller József. Szertartástan a róm. kath. tanítóképző-intézetek használatára. (Sopron. Szerző. 8r. 96 l. ára ?)

Halmy Gyula. Parádi emlékek. Költemények. 1885–87. (Miskolcz. Ifj. Nagel O. 12r. 160 l. ára 1 frt.)

Handler Márk. Esketési beszédek az év heti szakaszai szerint rendezve. (Székesfehérvár. Singer E. 8r. 66 l. ára 60 kr.)

Hangok, Ébresztő, műveltebb kath. körök számára. A legjelesebb írók nyomán szerkeszti Zimándy Ignác. X. könyv. 1888. évfolyam. (Hunyadi Mátyás nyomdaintézet. 8r. 317, 45 l. ára ?)

Hankó Vilmos. Házi kincstár. Hasznos tudnivalók a háztartás, gazdaság, egészségtan stb. köréből. (Lampel Róbert. 8r. 130 l. ára 80 kr.)

Harmatos Ág. Költemények. (Franklin-társulat. k. 4r. 32 l. ára 1 frt.)

Hartmann Róbert. Az emberszabásu majmok és szervezetök. Fordította Thirring Gusztáv. Az eredetivel összehasonlította Paszlavszky József. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. 34. kötet. Kiadja a k. m. természet-tudományi társulat. 8r. 279 l. 57 rajzzal, ára ?)

Határozatai, A közösügyek tárgyalására kiküldött és 1878. évi június 9-ére Budapesten összehívott magyar országos bizottság 1889. évre. Irományok, Jegyzőkönyv, Napló. Hiteles kiadás. (Pesti könyvnyomda részvénytársaság. 4r. 3, 21, 346, 50, 63 l. ára ?)

Határozatok, Az állami és törvényhatósági építkezéseknél (kivéven a vasutakat) előforduló egyes munkálatok előállításánál betartandó részletes. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 2r. 10, 4, 3, 2, 2, 14, 4, 10, 4, 3 l. ára ?)

Hatsek Ignác. A magyar sz. korona országainak térképe az új megyei beosztás tekintetbe vételével az 1876. XXXIII. 1880. LV. és az 1881. LXIV. t.-cz. alapján. Iskolai és magánhasználatra. Mérték: 1:200,000. (Lampel Róbert, ára 20 kr.)

Hatsek Ignác. Az osztrák-magyar monarchia vasuti térképe. Első hivat. kiad. Mérték: 1:1.800,000. (Lampel R. ára 1 frt.)

Hauke-Környei. Egyetemes földirati tankönyv. Polgári-, kereskedelmi és középiskolák számára. Hauke Fr. nyomán a legújabbkori kutforrások s politikai változások tekintetbe vételével, kiváló figyelemmel a magyar korona országaira szerk. Környei J. Sajtó alá rendezték Hajnóczy R. J. és Cherven Fl. XI jav. bőv. kiad. 8r. I. rész. 122 l. II. r. 156 l. III. r. 133 l. és térkép. (Lampel R. ára 1 frt 60 kr.)

Hausherr Menyhért. Berchmans szent János a keresztény ifjuság példányképe és pártfogója... magyarul átdolgozta Raile Ede. (Kalocsa. Jézus-társasági kollegium. 8r. 152 l. ára 40 kr.)

Havas Miksa. Kereskedelmi és politikai számtan. I. rész. (Kereskedelmi szakkönyvtár. IV. kötet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 96, 20 l. ára 1 frt 60 kr.)

Házi állatok és szárnyasok. Képeskönyv. (Légrády Testvérek. 4r. 16 l. ára 80 kr.)

Házi állatok. Képeskönyv szöveggel. (Légrády Testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Häring Ede. Magyar-német szótár Láng Mihály földrajzához. (Dobrowszky és Franke. 8r. 43 l. ára 25 kr.)

Hegyesi József. A legújabb házi cukrárszat kézikönyve. (Weissmann és társa. 8r. 131, IX l. ára 1 frt 20 kr.)

Hegyfoki Kabos. A környezet hatása a hőmérőkre. (Értekezések a természettudományok köréből. XVIII. kötet. 1. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 37 l. Két táblával, ára 30 kr.)

Heiszler József. A kormányzó. Történeti elbeszélés a XVI. századból. (Nyiregyháza. Jóba Elek. 12r. 211 l. ára 50 kr.)

Heiszler József. A liga-jog. Történeti elbeszélés a XVI. századból. (Nyiregyháza. 12r. 195 l. ára 80 kr.)

Heller Ágost. Az időjárás. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. 33. kötet. Természett. társ. 8r. 408 l. 31 rajzzal, ára 4 frt.)

Heller Ágost. A XIX. század physikai kutatásának mozgó eszméiről. (Értekezések a természettudományok köréből. XVIII. köt. 3. sz. Magyar Akadémia. 8r. 33 l. ára 20 kr.)

Hérics Márton. A növényvilág az istentisztelet szolgálatában Rütter Arnold után magyarítá és saját tanulmányaival bővíté. A szöveg között 71 képpel. (Szerző. 8r. VI, 170 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hermann Antal. Német olvasókönyv és nyelvtan polgárisz. számára. I. rész. (Méhner Vilmos. 8r. 140 l. ára 80 kr.)

Herman Ottó. A halgazdaság rövid foglalatja. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. XXXI. köt. K. m. természettud. társulat. 8r. 200 lap. 43 képpel, ára ?)

Herman Sándor. A magyar váltótörvény tankönyve. Tekintettel az általános német rendszabályra, kereskedelmi iskolák használatára és magántanulásra. (Székesfehérvár. Klökner Péter. n.8r. VI, 200 l. ára 1 frt 50 kr.)

Herodot. Hellenből ford. Télfy Iván. III. füz. II. könyv. (Hellen remekírók magyar ford. Lampel R. 16r. 193—288 l. ára 40 kr.)

Hetesi Victor. Ünnepi egyházi beszédek és vázlatok. (Pécs. 8r. 134 l. ára 1 frt 20 kr.)

Heyse Pál. Két rab. Beszély. Németből fordította R. M. (Olcsó könyvtár. 239. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 110 l. ára 30 kr.)

Hidvégi Benő. Első olvasókönyv. (ABC.) A népiskolák I. oszt. számára. (Dobrowsky és Franke. 8r. 76 l. ára 40 kr.)

Hilbert István. Olcsó, okszerű méhészet, tekintettel az összetett kap-
tárra, úgy a fiasítás és rajzás megakadályozására. (Új mézürtő géppel,
viaszolvastóval és 15 a szöveg közé nyomott fametszettel.) (Szegzárd. Szerző.
8r. 64 l. ára 35 kr.)

Hippodrome. A cirkusban. Képeskönyv, szöveggel. (Légrády-testvérek.
N.4r. 12 l. ára 90 kr.)

Hochmuth Ábrahám. Isten-ismeret és Isten-tisztelet. Tanodai hasz-
nálatra. II. olcsó kiad. (Franklin-társ. 8r. 192 l. ára 60 kr.)

Hochrein Lajos Károly. Geometriai alak- és szerkesztéstan. A felsőbb
leányiskolák és polgári leányiskolák négy osztálya számára. (Eggenberger-féle
könyvkereskedés. 8r. IV, 118 l. ára 90 kr.)

Hódi. Páter Laurentius. Tragédia 5 felv. (Grill Károly. 16r. 296 l.
ára 1 frt 50 kr.)

Hofecker Imre. Általános zenetörténelem. (Szerző. 8r. 94 l. ára 1 frt.)

Hofer Károly. A francia nyelv módszeres tankönyve. II. rész. Negyedik
bővített és javított kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 131 lap.
ára 80 kr.)

Hoffmann Ferencz ifjúsági iratai: A milyen az úr, olyan a szolgája.
IV. magyar kiadás négy aczélmetszettel. Az igazság napfényre jó, fordította
Dulácska Géza. IV. magyar kiadás négy aczélmetszettel. A becsület útja, ford.
Kún Béla. IV. magyar kiadás négy aczélm. (Athenaeum r. társ. nyomdája.
8r. 94, 114, 94 l. egy füzet ára 50 kr.)

Hoffmann Ferencz ifjúsági iratai: A munka jutalma. Ford. Dulácska
Géza. IV. kiadás. A hű szív. A szenvedések iskolája. A testvérek. Fordította
Kún Béla. IV. kiadás. (Athenaeum r. társ. 8r. 86, 80, 100, 126 l. négy-négy
aczélmetszettel, egyes kötet ára 50 kr.)

Hoffmann Ferencz ifjúsági iratai: Az Inka kincse, ford. Kún Béla.
4. magyar kiadás. Szegény és gazdag, ford. Szabó Antal. 4. magyar kiadás.
A helgolandi fiu, ford. Kún Béla. 4. magyar kiadás négy-négy aczélmetszet-
tel. (Athenaeum r. társulat. 8r. 94, 98, 121 l. egyes füzet ára 50 kr.)

Hoffmann Ferencz. Ifjúsági iratok. 12—13 szám. Az aranykereső.
Mózsai. Elbeszélés. Magyarra fordította Füredi Ignác. (Lauffer Vilmos. 8r.
86 l. 6 képpel ára 50 kr., 84 l. hat képpel, ára 50 kr.)

Hofmann Guidó. Deller János savanyúvíz-forrásai Radkersburgon.
(Radkersburg. Deller János. 8r. 21 l. ára?)

Hoffmann Mór. Német nyelvtan és olvasókönyv középtanodai és
polgári iskolai használatra. II. rész. IV. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája.
8r. 238 l. ára 80 kr.)

Hollandi, A bolygó, vagy a hajósok réme. Regény. (Rózsa K. és neje.
8r. 277 l. ára 50 kr.)

Holzweiszig Frigyes. Latin gyakorló könyve a második osztály számára. Fordította és latin-magyar és magyar-latin szótárral ellátta Székely Ferencz. (Franklin-társulat. 8r. IV, 188 l. ára 1 frt.)

Homeros Odysseája. Magyarázta és bevezetéssel ellátta Veress F. I. füz. I—III. ének. (Lampel R. XXVIII, 86 l. ára 80 kr.)

Homoród. Ködfátyolképek. Beszélyek. (Pfeiffer N. 8r. 207 l. ára 1 frt.)

Horus. Elza. Színmű 3 felv. (Révay testv. 16r. 150 l. ára 1 frt 40 kr.)

Horváth Gyulának, Emlékirat, az 1881. évi 52 t.-cz. és az 1884. évi 23. t.-cz. végrehajtása körül teljesített kormánybiztosi működéséről. Szerkesztette Jónás Jakab. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 180 l. ára ?)

Horvát János. A katolika egyház szertartásai. (K.-Félegyháza. Renezay József. 8r. 40 l. ára 20 kr.)

Horváth Jenő. Harczászat. I. rész. Elemi harczászat. (Pallas r. társ. 8r. VIII, 261 l. ára 1 frt 40 kr.)

Horváth Jenő. Ugyanaz. II. rész. Alkalmazott harczászat. (Pallas r. társ. 8r. VII, 291 l. ára 1 frt 40 kr.)

Horváth József. A magyar honpolgár jogai és kötelességei. (Nyitra. Özv. Neugebauer Anna nyomdája. 175 l. ára 1 frt 10 kr.)

Horváth K. Klára. Dráma 3 felv. (Révai testv. 8r. 91 l. ára 1 frt 50 kr.)

Horváth K. Falusi délutánok. Vigj. 3 felv. (Révay testv. 8r. 263 l. ára 1 frt 50 kr.)

Horváth Lilla. A virágok álma. Olvasókönyv iskolai és magánhasználatra. Francia, német és magyar nyelven. (N.-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 189 l. ára 60 kr.)

Horváth Ödön. Megjegyzések jogi szakoktatásunk kérdéséhez. (Sáros-patak. Révai S. 8r. 63 l. ára 50 kr.)

Hörk József. Az ev. tiszakerület püspökei. (Superintendentensek.) (Kassa. Bernovits Gusztáv nyomdája. 8r. 126 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hunfalvy János zárbeszéde. A budapesti kir. magyar tudományegyetem az 1887/8. tanévben. (Egyetemi nyomda. 8r. 16 l. ára ?)

Hunfalvy János és Schneider János. Földrajz a polgári fiiskolák I. oszt. számára. I. rész. A magyar osztrák monarchia földrajza. (Lampel Róbert. 8r. 87 l. ára 75 kr.)

Hunfalvy Pál tanulmányaiból. Szemelvények. (Tanulók olvasótára 3. füz. Lampel R. 16r. 85 l. ára 20 kr.)

Hutyra Ferencz. Kórbonczrtani diagnosztika útmutatással a háziállatok bonczolására. Kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. (Athenaeum r. társ. nyomdái 8r. 253 l. ára 2 frt 40 kr.)

Hutyra Ferencz. A háziállatok fertőző betegségeinek oktana. Kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. VIII, 245 l. 51 ábrával, ára 2 frt 40 kr.)

Ibolyakoszorú. A legszebb új énekek gyűjteménye a keresztény hívek számára. Összegejté Tóth József. (Bartalits Imre nyomdája. 8r. 48 l. ára 10 kr.)

Ida-néni. Gyermekek mesék. (Franklin-társulat. 8r. 163 l. ára 1 frt.)

Igaz Dániel. A posta és távirászat gyakorlati kérdések és feleletekben. (Kókai L. 8r. 158 l. ára 1 frt.)

Ifjuság. Az, öröme. Mulattató és tanulságos ifjúsági olvasmányok II. kötet. (Athenaeum r. társ. 12r. 202 l. ára 1 frt 20 kr.)

Ilosvay Lajos A chemia alapelvei. Hetven rajzzal. (Természettudományi. könyvkiadvállalat XXX. kötet. K. m. természett. társulat. 8r. XV, 447 l. ára?)

Imák és beszédek a székelyudvarhelyi ev. ref. collegium épületének felszentelése alkalmával 1888. évi október 14. mondották Szász Domokos, Nagy Lajos, Szász Gerő, Gönczi Lajos. (Székelyudvarhely. Becsek Dániel nyomdája. 8r. 43 l. ára?)

Inczédy Dénes. A csillagászat elemei. A középiskolák felsőbb osztályai számára és magánhasználatra. (Pécs. Ifj. Nagel Ottó. 8r. VII, 146 l. ára 1 frt.)

Ipolyi Arnold kisebb munkái. V. köt. Beszédek. Közrebocsátja Bunyitay Vincze. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 574 l. ára 2 frt 50 kr.)

Irmei Ferencz. Világtörténet felsőbb és polgári leányiskolák II. és III. oszt. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 176 l. több térképpel, ára 1 frt.)

Irók, Jeles, iskolai tára. Kiadja a Franklin-társulat. XXXI. (Czuczor Gergely.)

Irók és művészek társasága. Évi jelentés az 1887/8-ik köréről. Szerkesztette Dolinay Gyula. («Országgyűlési Értesítő» nyomdája. 8r. 31 l. ára?)

Ismertetése, A legújabb dohánytörvénynek (1887. 44. törv.-cz.) a kincstári dohánytermelőköt érdeklő része rövid. Ismerteti Ambrus József. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 13 l. 25 kr.)

Istvánffy Gyula. Jelentés a felsőmagyarországi főzsekképletek algologiai megvizsgálásáról. (Mathematikai és természettudományi közlemények. XXIII. köt. 2. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 206—262 l. két táblával, ára 50 kr.)

Ivánkovics János. A róm. kath. egyház szertartásainak és ünnepeinek rövid értelmezése. A középtanodák és polg. isk. alsóbb oszt. számára. III. jav. kiad. (Szeged. Várnay L. 8r. 62 l. ára 40 kr.)

Iványi István. Szabadka és Vidéke 1848—49-ben. Okirattár. (Szabadka. Székely Simon 8r. 216 l. ára 1 frt.)

Iványi István. Kollonics Lipót bibornok országszervező munkája. (Szabadka. Székely Simon 16r. 24 l. ára 15 kr.)

Jakab Elek. Kolozsvár története. 2. köt. Oklevéltárral. Újabb kor. Nemzeti fejedelmi korszak. (1540—1690). Kiadja Kolozsvár szab. kir. város közönsége. (M. kir. egyetemi nyomda 8r. XVI, 832 l. ára?)

Jakab Elek. Kolozsvár története. 3. köt. Oklevéltárral. Habsburg-Lotharingiai korszak. (1690—1848.) Kiadja Kolozsvár sz. kir. város közönsége. (M. kir. egyetemi nyomda. 8r. 1023 l. ára?)

Jakab Elek. Kolozsvár története világosító rajzai. Az író eredeteiéről köre metszette Harke Ferencz. Kiadja Kolozsvár szab. kir. város közönsége. (M. kir. egyetemi nyomda. 8r. 26 l., 12 melléklet, ára?)

Jakab Elek. Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez. Második kötet. (M. kir. egyetemi nyomda. 8r. 752, XXX l. ára?)

Jakab Elek. Duka Tivadar könyve Kőrösi Csoma Sándorról. Ismeretető értekezés. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIV. kötet. 2. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 67 l. 40 kr.)

Jakab Ödön. A pusztulás utja. Regény. (Révai testv. 8r. 15 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jancsó György. A magyar házassági vagyoni jog. (Hornýánszky Viktor. 8r. 260 l. ára 2 frt.)

Jánosházy Zsigmond. János vitéz. Látványos, regés népszinmű dalokkal és tánczczal. Három szakaszban és tiz képben. Petőfi Sándor népregés époszából. (Pécs. Szerző kiadása. 8r. 59 l. ára 60 kr.)

Jausz György. Német olvasókönyv felsőbb leányiskolák és polgári iskolák számára. I. rész. (Laufer Vilmos. 8r. 224 l. ára ?)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. Új kiadás. (Lampel R. 8r. 16, 13, 12 l. és 32 térkép, ára 5 frt 40 kr.)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. I. oszt. Az ó világ. II. kiad. (Lampel R. 4r. 10 térkép, a magyarázatok 8r. 22 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. II. oszt. A középkor. II. kiad. (Lampel R. 4r. 10 térkép, a magyarázat 8r. 18 l. ára 1 frt 40 kr.)

Jausz György. Történelmi földrajzi iskolai atlasz. III. oszt. Az új és legújabb kor. II. kiad. (Lampel R. 4r. 12 térkép, a magyarázat 8r. 15 l. ára 1 frt 60 kr.)

Javaslat a debreczeni ev. ref. főiskolai tápintézet átalakításáról. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Javaslat a regale megváltása stb. tárgyában. (Singer és Wolfner. 4r. 48 l. ára 50 kr.)

Jegyzőkönyvecske elemi és polgári iskolai tanulók számára. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 30 l. ára ?)

Jegyzőkönyv a pozsonykerületi kereskedelmi és iparkamarának 1888. évi május hó 30., jul. 17., okt. 10. és november 29. tartott közös üléséről. Protokoll über die Verhandlung der am 17. Juli., 10. oktober, 29. november 1888. abgehaltenen gemeinsamen Sitzung. (Pozsony. Stampfel, Éder és társa nyomdája. 8r. 26., 29., 34., 37., 34., 39., 43 l. ára ?)

Jegyzőkönyv. Felvétel 1887. decz. 17. és következő napokon. Tárgy: A szunja-brodi vasut Ujgradiska-brodi vonalrészének közigazgatási bejárása. Zapisnik. etc. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 2r. 23 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, Az alsószabolcs-hajduvidéki ev. ref. egyházmegye 1888. ápril 10. Hajdu-Böszörményben és 1888. szeptember 6. Hajdu-Szoboszlón tartott közgyűlésének. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 33., 27 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A bányai ág. hitv. evang. egyházkerület 1888. október 4–6-án Budapesten tartott évi közgyűlésének. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 110 l. ára ?)

Jegyzőkönyve az 1888. évi június 12-én Ujvidéken tartott bácsszerémi ág. hitv. ev. esperességi közgyűlésnek. (Ujvidék. Pájevits nyomdája. 37 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A dunamelléki ev. ref. egyházkerület 1888. évi november 20–21. Budapesten tartott rendkívüli közgyűlésének. Kiadta Szilády Áron. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 59 l. ára ?)

Jegyzőkönyve. A dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület 1888-ik évi aug.

22—23-án Sopronban tartott rendes évi közgyűlésének. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 88 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, Az érmelléki ref. egyházmegye 1888. ápril 17-én Székelyhídon tartott közgyűlésének. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A magyarhoni ágost. hitv. evangélikusok négy egyházkerülete 1888. évi október 10., 11. és 12. napjain Budapesten tartott egyetemes egyházi közgyűlésének. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 2r. 42 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A magyarországi evang. reformált egyház egyetemes konventjének. Budapest, 1887. november 19—26. napjain. Kiadta Tóth Sámuel. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 175 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A szatmári ev. reformált egyházmegye Szatmár-Németiben 1887. október 17—18-án és 1888. április 10—11-én tartott közgyűlésének. (Szatmár. Nagy Lajos nyomdája. 8r. 23, 40 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A solti evang. ref. egyházmegyei tanítói egyesület III. rendes közgyűlése, 1888. október 18. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 22 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A pestmegyei ágost. hitv. ev. esperesség 1888. évi aug. 1—2-án Budapesten tartott közgyűlésének. (Kecskemét. Tóth László nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A nagyszalontai ev. ref. egyházmegye 1888. év ápr. 5. és augusztus 9. napjain Nagy-Szalontán tartott közgyűlésének. Kiadta Balogh Ambrus. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 82, 41 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A vasi közép ág. hitv. ev. egyházmegye 1888. évi jul. 24-én Kőrmenden tartott közgyűlésének. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A vasi felső evang. egyházmegye 1887. évi október 10. Felső-Eőrött, és 1888. július 12-én Felső-Lövön tartott évi közgyűlésének. Protocoll etc. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 12, 31 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A tolnai ev. ref. egyházmegye Szegzárdon 1888. évi ápril 3—4-én tartott közgyűlésének. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 42 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A tolnai ev. ref. egyházmegye Szegzárdon 1887. év október 25. és Kölesden 1888. évi szeptember 25. napján tartott közgyűlésének. (Kecskemét. Tóth László nyomdája. 8r. 20, 12 l. ára ?)

Jegyzőkönyve, A tiszántuli evang. ref. egyházkerület 1888. ápril 30., május 4., és szeptember 17—21. napjain Debreczenben tartott közgyűlésnek. Kiadta Tóth Sámuel. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 195, 215. l. ára ?)

Jegyzőkönyve a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület 1888. szeptember 25—26-án Szikszón tartott közgyűlésének. Szerkesztette Mitrovics Gyula. (Sárospatak. Ev. ref. főiskola nyomdája. 4r. 52 l. ára ?)

Jegyzőkönyvek a nagybányai bércezes erdőkre vonatkozó 1824., 1825., 1828- és 1829-iki udvari kamarai leirat fordításai. (Nagybánya. Molnár Mihály. 8r. 21, 29, 25, 5 l. ára ?)

Jekelfalussy József. A magyar korona országainak helységnévtára. (Eggenberger-féle könyvek. 8r. 912 l. ára 8 frt.)

Jekelfalussy József és Vargha Gyula. Közgazdasági és statisztikai évkönyv. Újabb második évfolyam. 1888. Kiadja az országos magyar kir. statisztikai hivatal. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 731 l. ára ?)

Jelentés a «Bereg megyei Magyar Közművelődési Egyesület» 1887/8. évi működéséről. Közli Matavovszky Béla. (Beregszász. Sallay Gy. 8r. 32 l. ára ?)

Jelentés az 1887—88. évi működésről. A felvidéki magyar közművelődési egyesületnek Körmöczbányán 1888. évi augusztus 22-én tartott közgyűlése elé terjeszté az igazgató választmány. (Nyitra. Schempek és Huszár nyomdája. 8r. 47 l. ára ?)

Jelentés a magyar szesztermelők országos egyesülete által Budapesten 1888. évi július 10—30. megtartott első szeszgyártási szaktanfolyamról. (Egyesület. 8r. 31 l. ára ?)

Jelentés. Hivatalos évi, a magyar lovaregylet munkálkodásáról. 1887. Kiadta Sárkány János Ferencz. (Pallas részvény-nyomda. 8r. XLIV, 48 l. ára ?)

Jelentés a filloxeraügy állásáról az 1887. évben. Földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. (Pesti könyvnyomda-részvény-társ. 8r. 78 l. egy térképpel, ára ?)

Jelentés a magyar tudom. Akadémia munkálkodásáról és pénztára állásáról 1887/88-ban. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 50 l. ára ?)

Jelentés az 1887. évben foganatosított gyárvizsgálatokról. Kiadja a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. k. miniszterium. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 158 l. ára ?)

Jelentés a magyar kir. technológiai iparmúzeum 1887/88. évi működéséről. Szerkesztették Taborski Ottó, és Hegedűs Károly. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 85 l. ára ?)

Jelentés a soproni háziipar-egylet tevékenységéről 1885—1887. Bericht über die Thätigkeiten des oedenb. Hausindustrievereines. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Jelentése, A pesti izr. hitközség oktatási ügyosztálya elnökének, az 1887/8-iki tanévi hitoktatásról. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 12 l. ára ?)

Jelentése, A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek az országos tanítói nyugdíj- és gyámalap 1887. évi állapotáról szóló. (Egyetemi nyomda. 4r. 46 l. ára ?)

Jelentése, A közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszternek 1887. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett. (Hornyánszky Viktor nyomda. 4r. 530 l. ára ?)

Jelentése, A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett tizenhetedik. I—II. kötet. (Egyetemi könyvnyomda. 4r. 291, 438 l. ára ?)

Jelentése, A budapesti kereskedelmi és iparkamara, a földmívelés-, ipar- és keresk. m. k. miniszterhez a kamarai kerület kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1886-ik évben. (Pesti könyvnyomda-részvényt. 8r. 155 kéthasábos l. ára ?)

Jelentése, A magyarországi központi Fröbelnőegylet számadó, 1887. évre. XIX. évfolyam. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 36 l. ára ?)

Jelentése, A magyar kir. földtani intézet évi, 1887-ről. (Franklin-társ. nyomdája. 8r. 172 l. egy könyomatú táblával, ára ?)

Jelentése, Magyar szent korona országai vörös-kereszt egyletének 1887. évi. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 116 l. ára ?)

Jelentése, A Mosonmegye védnöksége alatt álló mosonmegyei történelmi és régészeti egylet 1887. évi elnöki, az egyletnek 1888. évi február hó 11. tartott közgyűlésén. (Magyar-Óvár. Czéh Sándorfele nyomda. 8r. 37 l. ára ?)

Jelentése, A talajjavítások terén 1887. évben tett intézkedésekről, az országos kulturmérnöki hivatalnak gróf Széchenyi Pál miniszterhez. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 44 l. ára ?)

Jellinek Arthur. Jogi észrevételek az állami italmérési jövedékről szóló t.-cz. folytán adandó kártalanításra vonatkozó törvényjavaslatához. (Kilián Fr. 8r. 29 l. ára 40 kr.)

Jó Lajoska és Rossz Gyuricza napi eseményei. Francia eredeti után rajzolta Szemlér M., a szöveget irta Dienes Lajos. II. kiadás. (Lauffer Vilmos N. 4r. 20 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jókai Mór. Gróf Benyovszky Móricz életrajza, saját emlékiratai és utleirásai. Képekkel, térképekkel, authographokkal stb. I. kötet. (Ráth Mór. 8r. 413 l. ára 3 frt 60 kr.)

Jókai Mór. A három márvány fej. Regény, kritikával elegy. 3. kötet. (Révai testv. 8r. 211, 236, 187 l. ára füzve 4 frt.)

Jókai Mór. Magyarország története a népiskolák számára. 2. kiadás. (Révai testvérek. 8r. 80 l. képekkel, ára 30 kr.)

Jókai Mór. A kis királyok. Regény I—IV. köt. Új kiad. (Révai test. 8r. 198, 202, 112, 333, 174 l. ára 5 frt.)

Jókai Mór. Ujabb regényei. Lenczi Fráter. (Révai testvérek. 8r. 150 l. ára 1 frt.)

Jókai Mór. Ujabb regényei. 78—84. füz. A lélekidomár. 1—7. füzet. (Révai testv. 8r. 1—205, 1—16 l. ára füzetenként 20 kr.)

Jókai Mór. Ugyanaz. 85—89. füz. A lélekidomár. Regény. 8—12. füz. (Révai testvérek. 8r. 17—162; III. 1—16 l. ára füzetenként 20 kr.)

Jókai Mór. Ugyanaz. 90—95. füzet. A lélekidomár. 13—18. füzet. (Révai-testvérek. 8r. III, 17—173 l. IV, 1—32 l. ára füzetenként 20 kr.)

Jónás János. A kereskedelmi levelezés kézikönyve. II. rész. (Keresked. szakkönyvtár III. köt. 2. r. Pozsony. Stampfel K. 4r. 98 l. ára 2 frt 60 kr.)

Jónás Ödön. Leiró géptan. I. köt. (Magyar mérnök- és építész-egylet könyvkiadó vállalata. XI. kötet. 1. füzet. N. 8r. 96 l. ára ?)

Józsa Pál. Jelentés a hosszúfoki ármentesítő társulat megbízásából a Rajna vidékén tett tanulmányútról. (Athenaeum r. társ. nyomd. 8r. 25 l. ára ?)

Józsa Sándor. Számoló kockák használata a népiskolai számtanításnál. Vezérkönyv a tanulók és tanítók túlterhelésének ellenszereül. I—II. osztály. (Gyergyó-Ditró. Szerző. 8r. 175 l. ára 1 trt 40 kr.)

Józsa Zsigmond. Babilonai Ezsaiás (Deütero-Jésajá) universalismusa.

Exegetikai tanulmány. (Kolozsvár. Ev. ref. kollegium könyvnyomdája. 8r. 54 l. ára ?)

József főherczeg. Czigány nyelvtan. Románo csibákero sziklaribe. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. XIII, 377 l. ára ?)

Juhász Péter. Ütemirási mintalapok. II. kiad. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 12. lith. lap, ára 20 kr.)

Juhos János. A magyar korona országai s Bosznia és Herczegovina helységnévtára. (Révai testvérek. N. 8r. XXII, 817 l. és 7 tábla, ára 7 ft.)

Jurkovich Aladár. A szirén. Regény. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 160 l. ára 1 ft.)

Juste Tivadar. Mária magyar királyné II. Lajos özvegye. Francziából fordította Szász Károly. Új kiadás. (Ráth Mór. 8r. IV, 241 l. ára 80 kr.)

Justh Zsigmond. Művész szerelem. Regény. (Pallas r. t. 8r. 183 l. ára 1 ft 60 kr.)

K. A. Az öt boldog vértanu Jézus társaságából. K. A. német eredetije után. Kiadja a «Hirnök». (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomd. 8r. 84 l. ára ?)

Kakujay Károly. Magyar nyelvgyakorló- és olvasókönyv Magyarország nem-magyar ajkú népiskolái számára. (Dobrowsky és Franke. I. évfolyam. 11. kiadás. 8r. 47 l. ára 20 kr., II. évfolyam 9. kiadás. 8r. 92 l. ára 30 kr., IV. évf. 4. kiadás. 8r. 113 l. ára 50 kr.)

Kalauz, Budapest fővárosi. (Lampel R. 8r. 31, 34 l. ára 30 kr.)

Kállay Béni. Oroszország keleti törekvései. Történelmi vázlat. Új kiad. (Ráth Mór. N. 8r. 124 l. ára 90 kr.)

Kálniczky Endre. Nőtan vagy az asszonyi hivatás tudománya. Iskolai tanulmányok. VI. jav. kiad. (Miskolcz. Ferenczy B. 8r. 47 l. ára 24 kr.)

Kalocsa Róza. Válogatott elbeszélések és szindarabok. Az ifjúság számára. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 208 l. ára ?)

Kalocsa Róza. Magyar nyelvtan könnyű modorban. II. kiad. (Franklin-társulat 8r. 53 l. 40 kr.)

Kántor Imre. Az én világom. Költemények. Első kötet. (Grill K. 12r. 160 l. ára 1 ft.)

Kapi Gyula. Összhangzattani gyakorlókönyv. Zeneiskolák és tanítóképző-intézetek számára. II. füzet. (Franklin-társ. 8r. 53 l. ára 40 kr.)

Kapituláció. A bécsi. (Athenaeum r. társ. nyomdája 8r. 197 l. ára 1 ft 50 kr.)

Karacs Teréz. A régi magyar színészetéről. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Náményi Lajos. (Arad. Széchenyi irodalmi intézet. 8r. 85. l. ára 60 kr.)

Karády Ignác. Új magyar-német levelező. X. kiad. (Franklin társ. 8r. 351 l. ára 1 ft)

Karcsú Antal Arzén. Vác város története. I—IX. kötet. (Vác. Mayer Sándor nyomdája. 8r. 474 l. ára 10 ft 50 kr.)

Karczag Vilmos. A hitves. Szinmű 4 felvonásban. (Nemzeti színház könyvtára. 160. füz. Pfeifer Ferdinánd. 8r. 73 l. ára 60 kr.)

Károly János. Az ős keresztény irodalom monographiája. I. kötet. Bevezetés. (Pallas részvénytársaság. 8r. XXXII., 253 l. ára 1 ft 60 kr.)

Kassay Adolf. Legújabb házi tanácsadó önügyvéd vagyis útmutató minden peres ügyekben a törvény által megengedett önképviseletre és mindennemű bírósági keresetek, kérvények stb. szerkesztésére, számos irománypéldákkal. (Lampel Róbert. 8r. 243 l. ára 1 frt.)

Kassay Adolf. Regalék vagyis a kir. kisebb haszonvételek mai érvényükben. (Lampel R. 8r. 99 l. ára 50 kr.)

Kassay Adolf. Az 1888. évi VII. t.-cz. az állategészségügy rendezéséről, magyarázattal és iratpéldákkal. (Hajós Ede. 8r. 88 l. ára 50 kr.)

Kasselik Eugeniának, Kasselik Jenő elleni örökösödési perében a kereset és mellékletei. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 4r. 64, 87 l. ára ?)

Kátay I. Legújabb szerelmi levelező. (Hajós Ede. 8r. 100 l. ára 60 kr.)

Katekizmus, Kis. Katholikus gyermekek számára. Harminczhatodik kiadás. (Szent-István-társulat. 8r. 96 l. ára 16 kr.)

Kazaly Imre. Gyakorlati útmutatás a házassági ügyekben. A lelkészkedő papság használatára. (Temesvár. Csanádegyházm. könyvnyomda. 8r. 204 l. ára ?)

Kazár Emil. A ma holnap nélkül. Regény. (Pallaskönyvtár IV. folyam. 7. kötet. Pallas részvénytynyomda. 8r. 206 l. ára 60 kr.)

Kazár Emil. Lég és föld. Kitörölt évek. Két elbeszélés. (Singer és Wolfner. 8r. 165 l. ára 50 kr.)

Kazinczy Ferencz. Pályám emlékezete. (Ifjú kora.) (Lampel R. 8r. VIII, 91 l. ára 20 kr.)

Kazinczy Ferencz. Pályám emlékezete. (Ifjú kora.) (Tanulók olvasó tára. 7. füz. Lampel R. 16r. 91 l. ára 20 kr.)

Kecskeméthy Géza és Marton Andor. Mily módon alakítandó át valamely 1000 holdas háromnyomású gazdaság, melynek rétje nincs, tejgazdasággá? (Magyaróvári gazd. akad. hallgatók egylete. 8r. 52 l. ára ?)

Kecskeméti Lipót. A pokol a középkori zsidó költészetben. (Kunoss Vilmos könyvnyomdája. 8r. 51 l. ára ?)

Kemény Ferencz. Összehasonlító aphorismák a katonai és polgári nevelés köréből. (Különnyomat a Ludovika Akadémia közlönyéből. Légrády testvérek 8r. 70 l. ára ?)

Kemény Zsigmond. Férj és nő. Regény. Új kiadás. (A magyar nemzet családi könyvtára. LIV. kötet. Ráth Mór. 8r. 403 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kempis Tamás. Krisztus követéséről négy könyv. Magyar nyelvre áttette Jáky Ferencz. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 264 l. ára ?)

Kenessey Béla. A Hexateuch előállása. Székfoglaló értekezés az 1886/87-iki tanév megnyitásakor szept. 6-án. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 20 l. ára ?)

Kenessey Béla. Lelkészavatási beszéd. (Kókai L. 8r. 26 l. ára 20 kr.)

Képek a földrajzi alapfogalmak ismertetésére. (Turócz-Szt.-Márton. 2r. 8 l. 15 színes képpel, ára 4 frt.)

Képek, Szemléltető, a szertartástanhoz. Egy esztergomfőegyházmegyei áldozártól. (Lampel Róbert. 8r. V l. ára 25 kr.)

Képeskönyv, Karácsonyi, jó gyermekek számára. Festette Diefenbach Lénárd. (Szűts és társa 4r. 16 l. ára 1 frt 20 kr.)

Képeskönyv. Tündérszép. Versekkel ellátta Csengery János. Lizzie Mack képeivel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 4r. 32 l. ára 1 frt 80 kr.)

Képviselőház irományai. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. III—IX. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 411, 415, 412, 411, 328, 352, 408 l. ára ?)

Képviselőház Jegyzőkönyve. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. I. kötet. Hiteles kiadás. Pesti könyvnyomda-részvény-társaság. 4r. 348 l. ára ?)

Képviselőház naplója. (Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Hiteles kiadás. Fenyvessy és Markovics gyors-írófőnökök közreműködése mellett szerkeszti P. Szathmáry Károly. II—V. kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 384, 383, 393, 343 ára ?)

Kerckhoffs Ágoston. Volapük-nyelvtan gyakorlatokkal és példákkal, valamint volapük-magyar és magyar-volapük szótárral. Magyar nyelvre alkalmazta Zsigmondy Béla. (Pallas részvénytársaság. 8r. 126 l. ára ?)

Kérékgyártó Béla. A világtörténelem alapvonalai. Polgári fiú- és leányiskolák számára. (Lampel Róbert. 8r. VIII, 162 l. ára 90 kr.)

Kérékgyártó Elek. Irodalomtörténeti olvasókönyv kapcsolatban az olvasmányok fejtegetéseivel és életrajzokkal. Polgári és felső leányiskolák számára. (Méhner Vilmos. 8r. 365 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kérékgyártó Elek. Magyar nyelvtan. A fogalmazásra alapítva. Polgári-, felső nép-, ipar és gazdasági iskolák részére. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. VI, 37 l. ára 30 kr.)

Kézikönyv a m. kir. állami útmesterek részére, kiadott a közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszter rendelete alapján. (Hornvánszky Viktor nyomdája. 8r. 413 l. ára 1 frt 50 kr.)

Kiadványai. Az erdélyi muzeumegylet bölcsélet-, nyelv- és történelem-tudományi szakosztályának. Szerkeszti Hegedűs István. V. kötet 1—6. füzet. (Kolozsvar. Ev. ref. kollegium könyvnyomdája. 8r. 530 l. ára ?)

Kimutatása. A dunántúli ágost. hitv. evang. egyházkerületi pénztárak 1887/8. évi állásának. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 31 l. ára ?)

Kimutatások a magyar állam területén létező közutakról, vasutakról és ármentesítő társulatokról, összeállította a vizrajzi osztály 1887. Melléklet a magyar állam közúti, vasúti és vízi térképéhez. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 125 l. ára ?)

Király Pál. Magyar nyelvtan mondatnani alapon. II. rész. Polgári és középiskolák II. oszt. számára. (Méhner Vilmos. 8r. 80 l. ára 60 kr.)

Kirner Ignác. A nemzet-állam tankönyve. (Pozsony. Heckenast G. utóda, 8r. XVI, 331 l. ára 1 frt.)

Kisfaludy Árpád. Levelek hugomhoz az olvasásról. (Szent-István-társulat. 8r. 105 l. ára ?)

Kisfaludy Károly. Iréne. Szomorújáték öt felvonásban. (Tanulók olvasótára. 8 füz. Lampel R. 16r. 88 l. ára 20 kr.)

Kiss István. Magyar közjog. IV. kiad. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XII, 499 l. ára 4 frt 50 kr.)

Kiss József. Tanügyi jelentés Hajdúvármegye (Debreczen város kivételével) 1886/7. iskolai évi népoktatási állapotáról. (Debreczen. Város nyomdája. 8 l. egy statist. táblázattal, ára ?)

Kiss József. Ünnepnepok. Illusztrált kiadás. Cserna Károly rajzaival. (Révai testvérek. 12r. 124 l. ára 5 frt.)

Kisteleki Ede. Költemények. (Singer és Wolfner. 8r. 221 l. ára 1 frt 20 kr.)

Klauber János. Héber hangoztató- és olvasókönyv. IV. kiadás. (Kecskemét. Scheiber József. 8r. 36 l. ára ?)

Klug Lipót. Az ábrázoló geometria elemei. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 127 l. ára 1 frt)

Klug Nándor. Az emberélettan tankönyve. I. II. rész. (Magyar orvosi könyvkiadótársulat könyvtára. 54—55. kötet. Franklin-társ. 8r. 552, 611 l. számos ábrával, ára 8 frt.)

Knecht Frigyes Jusztusz. A biblia történetek gyakorlati magyarázata. Magyarítá a kalocsai növendékpapság Szent Ágoston egylete. II. rész. Ujszövetség. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 496 l. ára ?)

Knorr Alajos. Magyar általános levelező és házi titkár. Gyakorlati útmutatás a közéletben előforduló mindennemű családi és más levelek, kereskedelmi és üzleti fogalmazványok és folyamodványok helyes szerkesztésére, számos példával felvilágosítva. II. kiadás. I. félkötet. (Ifj. Nagel Ottó 8r. 1—320 l. ára 1 frt 50 kr.)

Knorr Alajos. Ugyanaz. II. félkötet (Ifj. Nagel Ottó 8r. 321—650 l. ára 1 frt 50 kr.)

Knorr Alajos. Ugyanaz. Teljesen. (Ifj. Nagel Ottó 8r. 650 l. ára 3 frt.)

Knorr Alajos. Ugyanaz. I. füzet. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 1—80 l. ára 30 kr.)

Koch Ernő után Szinnyei Endre. Görög nyelvtan. Fordítási gyakorlatokkal s szótárral. (Gymnáziumi könyvtár. XII. kötet. Sárospatak. Steinfeld Béla a ref. főiskola betűivel. 8r. 124 l. ára 1 frt 80 kr.)

Kock Pál. A fehér ház. Regény. Ford. Egedi. [Czím kiad.] (Eger. Szolcsányi Gy. 8r. 405 l. ára 60 kr.)

Kocor Márton. Tanmenet a vallástan tanításához az osztatlan népiskolában. A kemenesaljai ág. h. evang. tanítóegylet által pályázati díjjal jutalmazott mű. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 21 l. ára ?)

Kocsis Sándor. Egyezményes jelek és csapatjelzések. A legújabb rajzkulcs szerint, továbbá rajzkulcs az orosz térképek olvasásához. (Grill K. 12r. 32 l. ára 25 kr.)

Kohlbach Bertalan. Jehúda Ibn Balam XI. századbeli philologus élete s munkái. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Kohlbauer Ferencz. Nézetek a magyar közép- és kisbirtokos osztály anyagi helyzetének javítása tárgyában. (Székely-Udvarhely. Szerző. 8r. 16 l. ára ?)

Kollmann Gyula. A Gabelsberger Markovics-féle gyorsírás gyakorlati tankönyve. I. köt. I. és II. rész. (Lampel R. 8r. 127, 103 l. ára mindkét résznek 2 frt 50 kr.)

Koltai Virgil. Fáy András élete és működése. (Kilián Fr. 144 l. ára 1 frt.)

Koltai Virgil. Angol költők. Angolból. (Egyetemes könyvtár. 5. füz. Győr. Grosz Gusztáv. 16r. 93 l. ára 10 kr.)

Komárom vidéke. A magy. földtani intézet felvétele. Mérték 1.144.000 (Kilián Frigyes. ára 2 frt.)

Kontra Győző. Valóság és ámitás. Adatok a szabadkőművesség ellen-ségeinek leálcázásához. Csápori Gyula «Ámitás és valóság» című röpiratára. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 66 l. ára 15 kr.)

Koós Gábor. Technologia. I. A mechanikai technologia alapvonalai kereskedelmi- és ipartanodák számára. II. kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 192 l. rajzokkal, ára 2 frt.)

Koós Gábor. Árisme. Alsóbb fokú kereskedelmi tanodák s kezdő-kereskedők számára. II. tanfolyam. (Kilián Frigyes. 8r. 108 l. ára 80 kr.)

Kormos Alfréd és Kende Zsigmond. Magyar kereskedők évkönyve 1888-ra. (Magyar Kereskedők Lapja. 8r. 156 l. ára ?)

Kovács Ferencz. Díjtáblázat a kocsipostai franco küldeményekről a belföldi és németországi forgalomban. (N.-Kanizsa. Szerző. 1 lap. ára 30 kr.)

Kovács Gyula. Az italmérési regalejogról. (Miskolcz. Ferenczi B. 8r. 32 l. ára 1 frt.)

Kovács József. Husz ünnepi és alkalmi prédikáció. (Kókai Lajos. 8r. 140 l. ára 1 frt.)

Kovács Lajos. Bibliai történetek az elemi iskola 3—4. oszt. számára. Pályadíjat nyert mű. V. kiadás. (A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai könyvkiadványai. I. Debreczen. Egyházkerület. 8r. 100 l. ára 20 kr.)

Kovács Pál. Magyar közigazgatási jog. A legújabb közigazgatási törvények alapján. I. köt. 2. kiad. (Kecskemét. Scheiber József. A teljes mű ára 3 frt 60 kr.)

Kovácsy Béla és Monostory Károly. A ló és annak tenyésztése. 1—4. füzet. (Kacsa. Koczányi és Vitéz. n. 8r. 1—224 l. ára füzetenkint 50 kr.)

Kozma Gyula. Földrajz. A polgári fiu-iskolák első osztálya számára. I. rész. A Magyar-Oszták-Monarchia. A szöveg közé nyomott 34 térképpel s számos egyéb ábrával. Negyedik javított kiadás. (Eggenberger-féle könyvkeresk. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Kozma Gyula. Leányiskolai földrajz a polgári és a felsőbb leányiskolák első osztálya számára. Első kötet. Előismeretek. Európa. A szöveg közé nyomott 46 térképpel és egyéb ábrákkal. Második kiadás. (Eggenberger-féle könyvkeresk. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Kozma Gyula. Leányiskolai földrajz a polgári és a felsőbb leányiskolák első osztálya számára. II. rész. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália. Második kiadás. A szöveg közé nyomott számos térképpel és egyéb ábrával. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 113 l. ára 70 kr.)

Kozma Gyula. Világtörténelem polgári fiuiskolák számára. (Mehner Vilmos. 8r. 295 l. 8 színnyomatu térképpel és számos ábrával, ára 1 frt 40 kr.)

Kozma Gyula. Iskolai Atlasz. Középtanodák, polgári és kereskedelmi

iskolai használatra. Harmincznégy fő- és negyven mellék-térkép. Negyedik javított és bővített kiadás. (Dobrowsky és Franke. N. 4r. 44 l. ára 70 kr.)

Kölcsey Ferencz. Parainesis. (Egyetemes könyvtár. 6. füz. Győr. Grosz Gusztáv. 16r. 68 l. ára 10 kr.)

Költemény. Három. Az aszódi evang. algymnasium százéves fennállásának ünnepére 1888. június 27. (8r. 15 l. ára ?)

Költségvetés. Állami, a magyar korona országai részére az 1889. évre. 1—17. füzet. (M. k. államnyomda. 4r. 25, 109, 36, 64, 264, 127, 87, 58, 132, 143, 65, 94, 57, 58, 52, 135, 15 l. ára ?)

König R. A bűnös barátja. (Vallásos iratok magyar nyelven 43. sz. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 39 l. ára 2 kr.)

König R. Okok, miért kell a gyermekeknek halogatás nélkül Krisztushoz járulni. (Vallásos iratok magyar nyelven. 93. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 16 l. ára 1 kr.)

König R. Pálmaágak. 13. szám. A cigányok között. II. kiadás. (Vallásos iratok magyar nyelven. 96. sz. Hornyánszky Viktor. 8r. 43 l. ára 3 kr.)

König R. Séták egy chinai városban. (Vallásos iratok magyar nyelven. 97. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 18 l. ára 2 kr.)

König R. Sambo és bibliája. (Vallásos iratok magyar nyelven. 97. sz. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 17 l. ára 2 kr.)

König R. Fáradtság nélkül nincs nyereség. (Vallásos iratok magyar nyelven. 67. szám. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 17 l. ára 2 kr.)

Könyvkiadóvállalat. Természettudományi. XXIX—XXXV. kötet. (L. Krümmel, Hlosvay, Hermann Ottó, Kirándulók zsebkönyve, Heller Ágost, Hartmann, Darvai.)

Könyvkiadványai. A tiszántúli ev. ref. egyházkerület népiskolai. I. VIII. XI. XIII. szám. (L. Kovács Lajos, Gergely Károly és Kovács Lajos, Fodor Ferencz, Somogyi Pál.)

Könyve. A katolikus ifjúság imádságos. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 412 l. ára ?)

Könyvesház. Magyar. 135—140. 151—154. szám. (L. Pulszky Ferencz, Váli Béla.)

Könyvesháza. A magyar Ifjúság. Szerkeszti: Fésüs György. Kiadja: Stampfel Károly Pozsonyban. 23—26. sz. (L. Benedek Elek, Sz. Nagy Sándor.)

Könyvészet. Magyar 1887. Bibliographia Hungarica 1887. Jegyzéke az 1887. évben megjelent új vagy újlag kiadott magyar könyveknek és térképeknek az alakok, lapszámok, megjelenési helyek, kiadók és árak fölemlyítésével és tudományos szakmutatóval. A «Csak szorosan» könyvkereskedő segédek egylete megbízásából a «Magyar könyvkereskedők Egylete» részére összeállította Bereghi József. Tizenkettedik évfolyam. Függelékül a magyar hírlapok és folyóiratok 1888-ban. (Magyar Könyvkereskedők Egylete. 8r. XXIII, 122 l. ára 1 frt.)

Könyvtár. Falusi. Kiadja a Franklin-társulat. 33. sz. (L. Starnfeld Béla.)

Könyvtár. Gymnasiumi. Kiadja a sárospataki ref. főiskola. VIII, XII. kötet. (L. Zsindely István, Koch Ernő.)

Könyvtár. Egyetemes. Szerkeszti Ferenczy József. 1—6. füz. (L. Trefort Á., Tolnai Lajos, Rousseau, Sebesztha K., Koltai Virgil., Kölcsey Fr.)

Könyvtár. Olcsó. Kiadja a Franklin-társulat. Szerkeszti Gyulai Pál. 236—254. sz. (L. Chateaubriand, Ouida, Simai Kristóf, Heyse Pál, Firdüsi, Grillparzer, Erdélyi János, Taine, Eliot György, Bayle Bernard, Ballagi Aladár. Björnstjerne Björnson, Pálffy Albert, Berczik Árpád, Thackeray.)

Könyvtára. A magyar kir. operaház. 30—31. füzet. (L. Scribe E. Cormon és Carré.)

Könyvtára. A magyar orvosi könyvkiadótársulat. 54—56 kötet. (L. Klug Nándor, Antal Géza.)

Könyvtára. A magyar nemzet családi. LIII. és LIV. LVI. és LVII. köt. (L. Ebers György, Kemény Zsigmond, Toldy Ferencz.)

Könyvtára. Nemzeti színház. 160. füzet. (L. Karczag Vilmos.)

Könyvtára. Tanulók. Latin és görög classikusok fordítása és magyarázata. Szerkeszti Dávid István. 45—48. füzet. (L. Fodor Gyula, Némethy Géza, Dávid István, Sallustius.)

Könyvtár. Történelmi. Kiadja Aigner Lajos. 25—26. füzet. Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Irta Gelich Richárd. (Légrády testvérek nyomdája. 8r. 481—608 l. egyes füz. ára 40 kr.)

Könyvtár. Unitárius kis. Szerkeszti Derzsi Károly. XXXIV—XXXVI. Rövid beszédek gyermekeknek. (Bagó Márton és fia nyomdája. 8r. 46 l. ára ?)

Könyvtára. Urak. I—IV. kötet. Kiadja Ruzsicska Ármin. (L. Márkus Jurkovic A., Casanova, Mendes C.)

Könyvtára. Utazások. Szerkeszti a Magyar Földrajzi Társaság. 1—6. füzet. (L. Przewalszkij.)

Könyvtára. «Zalai Közlöny.» Szerkeszti Bátorfi Lajos. 1—3. füzet. Nyáry Sándor, Vachott Sándorné, Molnár Samu Pál)

Közleményei. Budapest főváros statisztikai hivatalának. XXII. Budapest főváros halandósága az 1882—85. években és annak okai, írta Kőrösi József. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 8r. 168 l. ára 1 frt 80 kr.)

Közleményei. A Haynald-observatorium. IV. füzet. 1888. A Nap protuberanciái 1886-ban. Észlelte és közli Fényi Gyula. Sonnenprotuberanzen etc. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 60 l. ára ?)

Közleményei. Az országos magyar képzőművészeti társulat 1888. évre. XV. szám. (Franklin-társ. könyvnyomdája. n. 8r. 85 l. ára ?)

Közlemények. Matematikai és természettudományi. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. Szerkeszti Eötvös Loránd. XXII. kötet. 7—8. füzet. XXIII. k. 1—3. szám. (L. Simonkay Lajos, Téglás Gábor, Daday Jenő, Istvánffy Gyula.)

Közlemények. Nyelvtudományi. Kiadja a magyar t. Akadémia. Szerkeszti Budenz József XXIV. kötet. 2. füz. (Magyar t. Akadémia. 8r. 81 l. ára ?)

Közlemények. Hivatalos statisztikai. (L. Tinódi Varga Sándor.)

Krejszi Rezső. A munkaoktatásról. Különlenyomat a Felső nép- és polgáriskolai Közlöny 1. számából. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 10 l. ára ?)

Kriesch János. A természetrajz elemei. Állattan. 15. kiadás. A növénytan iskolakönyve. 7. kiadás. Javitá Simonkay Lajos. Ásványtan. 9. kiadás. (Nagel Bernát. 8r. 176 l. 96 kr., 172 l. 1 frt 20 kr., 69 l. 50 kr.)

Krüger Viktor. Physika középiskolák számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 402 l. számos ábrával, 2 frt 40 kr.)

Krümmel Ottó. Az Óceán. Fordította Csopey László, az eredetivel összehasonlította Heller Ágost. (Természettudományi könyvkiadó vállalat. XXIX. köt. K. m. természettudományi társulat. 8r. 288 l. 66 rajzzal, ára ?)

Krünner Anna. A horgolás és kötés tömeges tanításának vezérkönyve, ütem és vezérszó szerint. (Egyetemi nyomda. 8r. 86 l. ára 90 kr.)

Kuncz Ignác. A nemzetállam tankönyve. (Pozsony. Wigand J. K. nyomdája. 8r. 331 l. ára ?)

Kunos Ignác. Három karagőzjáték. (Különlenyomat a m. t. Akadémia kiadásában megjelenő «Nyelvtudományi Közlemények» XX. kötetéből. Magyar tud. Akadémia. 8r. 159 l. ára 1 frt.)

Kupai Dénes. Halotti beszédek és imák. (Miskolcz. Ferenczi B. 8r. 167 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kuttner Sándor és Mayer Miksa. Első oktatás a természetrajzban. Átdolgozta Suppan Vilmos. 82 ábra. X. bőv. jav. kiad. (Lampel R. 8r. 95 l. ára 36 kr.)

Kürthy Emil. Az aranyos. Elbeszélés fiatal leányok számára. (Révai testv. 8r. 184 l. ára 1 frt.)

Kürthy Emil. A komikus. (Monologok. 13. füz. Singer és Wolfner 8r. 20 l. ára 15 kr.)

Kvassay Jenő. Emlékirat vizszabályozásaink ügyében. (Kilián Fr. 8r. 26 l. ára 30 kr.)

Lajos bácsi. Hinta Katinka és Faló Matyi. (Magyar Struwelpéter.) 12 pajkos történet. (Singer és Wolfner. 4r. 12 l. ára 1 frt.)

Laky Dániel. Földrajz a népiskolák számára. Ötödik javított kiadás. (Dobrowsky és Franke. K. 8r. 54 l. ára 16 kr.)

Laky Dániel. Földrajz a gymnasiumok számára. I. kötet. Európa földrajza. IV. kiadás. II. köt. Ázsia, Afrika, Ausztrália és Amerika. II. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 120 l. ára 1 frt, 102 l. ára 60 kr.)

Landau Alajos és Wohlrab Flóris. Rajzoló geometria. III. füzet; planimetriai szerkesztések. A gymnasiumok III. IV. oszt. számára. 4. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 144 l. 121 ábrával s egy színes rajzzal, ára 1 frt 40 kr.)

Láner Gyula. A m. kir. honvédségi Ludovika Akadémia, különösen annak tényleges állománybeli tisztképző tanfolyama. (Pallas részvény-nomda. 8r. 68, 8 l. ára 60 kr.)

Láng Lajos. Magyarország népmozgalma 1880—1885. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 9. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 57 l. ára 30 kr.)

Láng Mihály. Magyar olvasókönyv a magyar beszéd tanításához. A német, román, szerb és tót tannyelvű népiskolák számára. II—IV. rész. (Laufer V. 8r. 90, 125, 152 l. ára 40, 50, 55 kr.)

Láng Mihály. Az Osztrák-Magyar-Monarchia és Európa földrajza. A polgári fiúiskolák I. osztálya számára. (Dobrowsky és Franke. 8r. 130 l. ára 60 kr.)

Láng Mihály. Az Osztrák-Magyar-Monarchia és Európa földrajza. A polgári és felsőbb leányiskolák I. osztálya részére. (Dobrowsky és Franke. 8r. 171 l. ára 80 kr.)

Lange Henrik új iskolai atlasza 23 színezett lapon. Magyar nyelvre fordította s a hazai iskolák használatára alkalmazta Cherven F. 10. jav. kiad. (Lampel R. 4r. 23 tábla, ára 70 kr.)

Lasz Samu. Szeretet és szerelem az állatvilágban. (Győr. Gross G. és társa. 8r. 44 l. ára ?)

Látogatás az állatoknál. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-testvérek. N. 4r. 12 l. ára 90 kr.)

Lauka Gusztáv. A szívvilág titkaiból. Regény 3 részben. (Robicsek Zsigmond. 8r. 264 l. ára 1 frt.)

Lázár L. Pál. A lokomobilok kezelése. Revideálták Nagy Dezső és Szűts Béla. Számos ábrával. (Lampel Róbert. 8r. VIII, 247 l. ára 2 frt 50 kr.)

Lázár L. Pál. A mezei vasut az ipar-, mező- és erdőgazdaság szolgáltatában. (Külön lenyomat a «Mezőgazd. Szemléből.» M.-Óvár. Szerző. 8r. 30 l. ára 50 kr.)

Leányvilág. Képes folyóirat leányok számára. Szerkeszti: Kalocsa Róza. Ötödik évfolyam. II. kötet. (Pozsony. Stampfel Károly. N. 8r. 259 l. ára 3 frt.)

Léderer Á. Elmélkedések az emberi képességek felett. (Lampel R. N. 8r. 30 l. ára 30 kr.)

Léderer Á. Az életkomolyságra való nevelés. Paedagogiai értekezés. (Lampel R. N. 8r. 16 l. ára 30 kr.)

Legouve Ernő. A virág. Vigj. egy felv. — Jó rutnak lenni. Vigj. 1 felv. Ford. Gyalui Farkas. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 57 l. ára 50 kr.)

Lehmann Róbert. Általános jog és kereskedelem isme. Tanodai és magánhasználatra. (Kolozsvár. Lehmann és Báldi. 8r. 431 l. ára 4 frt 20 kr.)

Leírás, Műszaki, a Galanta vidéki vizeknek rendezéséhez. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 36 l. ára ?)

Leírása. A középtiszai ármentesítő társulat történelmi, 1846—1886. (Pallas részvénytnyomda. 8r. 248 l. ára ?)

Lendl Adolf. A pókok különösen a kerekhálós pókok természetes osztályozásának kísérlete. (Értekezések a természettudományok köréből. XVIII. köt. 2. szám. Magyar Akadémia. 8r. 78 l. 50 kr.)

Lenkei Henrik. Gábor mester. (Monologok. 16. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

XIII. Leo pápa. Az ő élete és működése némely hasznos megjegyzéssel. (Sz.-István kath. műintézet. 8r. 72 l. ára 25 kr.)

Lepsényi Miklós. Szent beszédek az év minden vásár- és ünnepnapjára. (Pozsony. Szerző. 8r. 534 l. ára 3 frt.)

Lepsényi Miklós. Válasz Masznyik Endre urnak Luther élete című

munkájára. Második kiadás. I—XII. füzet. (Szűts és társa. 8r. 1—376 l. ára füzetenkint 20 kr.)

Leroy-Beaulieu Pál. Az új socialismus és annak bírálata. Bevezető előszóval Kautz Gyulától. Fordította Sasvári Ármin. (Magyar t. Akadémia. 8r. XII, 496 l. ára ?)

Lévai Izor. Közegészségtan tekintettel a gyermek-nevelésre. Szülők, tanítók és a serdültebb ifjuság részére. Második kiadás. (Lampel R. 8r. 54 l. ára 20 kr.)

Lévay József. Egyházi beszédek. (Kókai Lajos. 8r. VI, 176 l. ára 1 frt 20 kr.)

Levél, Nyílt, a budapesti közuti vaspálya-társaságnak Budapesten. (Deutsch-féle nyomda. 8r. 9 l. ára ?)

Lexicon, Magyar. Az egyetemes ismeretek encyclopédiája. Új, olcsóbb kiadás. 16—28. füzet. Avicéptologia - Beresin. (Pallas. 8r. II, 321—632 l. III. 1—512 l. ára füzetenkint 20 kr.)

Liebleitner János. Magyar nyelvtan gyakorlati példákkal német-magyar ajkú iskolák felsőbb osztályai számára. 5. kiadás. Ungarische Sprachlehre. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 124 l. ára 45 kr.)

Liebleitner János. Kis magyar-német szótár. A beszédre legszükségesebb fő- és melléknevek és igék. VIII. kiadás. Kleines ungarisch-deutsches Wörterbuch. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 32 l. ára 10 kr.)

Lindewiese és a Schrot János-féle gyógymód leírása. Irta egy volt lindewiesi gyógyvendég. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 54 l. ára 50 kr.)

Lipthay István. Az ország valamennyi törvényhatóságánál teljesített állategészségügyi felülvizsgálat eredménye. Gróf Széchenyi Pál miniszterhez zárjelentése. (Pesti könyvnyomda-résztvénytársaság. 8r. 21 l. ára ?)

Lipthay Sándor. A kir. József-műegyetem 1888/89. tanévének megnyitáskor 1888. szeptember 23-án tartott beszéd. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 42 l. ára ?)

Lorin Georges. Szeretem a nőket. (Monologok. 6. sz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Lorsinger Frigyes Vilmos. A legnevezetesebb ehető, gyanus és mérges gombák természetű képekkel 12 színnyomatu táblán. A cs. k. alsó-ausztriai közegészségügyi tanács megbízásából összeállította —. A magyar-orvosi könyvkiadótársulat megbízásából ford. Renner Adolf. (Bécs. 4r. 12 színny. tábla, a magyarázat 8r. XII, 74 l. ára 5 frt 60 kr.)

Losonczy László. Kis tükör. Népiskolai kézikönyvek tára. Magyar nyelv- és írálytan a népiskolák számára. II. rész az 5—6. oszt. tananyaga. 3. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 65 l. ára 20 kr.)

Lovcsányi Gyula. Adalékok a mohácsi vész előtti magyar-lengyel érintkezés történetéhez. (Külön lenyomat a «Századok»-ból. Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 109 l. ára ?)

Lőcsei Emma. Emma néni elbeszélései 6—8 éves gyermekek számára. 6 színezett képpel Boemm Rittától. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 115 l. ára ?)

Lőcsei Emma. Amanda vagy Juci? Vigjáték egy felvonásban. (Ifjúsági színház. 1. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 20 l. ára 15 kr.)

Lőcsei Emma. A megzavart multság. Vigjáték egy felvonásban. (Ifjúsági színház. 2. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 23 l. ára 15 kr.)

Lőrinczi Ferencz. A népszerű egészségtan rövid kézikönyve. (Lampel R. 8r. 44 l. ára 20 kr.)

Lubrich Ágost és Pauer Imre tanárok véleményes jelentése Gööz József magántanári képesítése ügyében. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 2r. 3 l. ára ?)

Luka József. Kath. egyházi énekek gyűjteménye a tanuló-ifjúság számára. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 104 l. ára?)

Lukács Ödön. Közönséges egyházi beszédek. (Kókai Lajos. 8r. 170 l. ára 1 frt 20 kr.)

Lukács Ödön. Vasárnapi, ünnepi és alkalmi imák, szószéki használatra. (Kókai Lajos. 8r. 307 l. ára 2 frt.)

Luthardt Kristóf Ernő. A keresztyénség védelme. I. rész. Apologétikai előadások a keresztyénség alapigazságairól. A 10. kiad. után fordította Csiky Lajos. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 381 l. ára ?)

Lutter Nándor. Mértan a gymnasiumok használatára. VI. kiadás. (Franklínársulat nyomdája. 8r. 352 l. ára 2 frt.)

Lutter Nándor. Betűszám tan a gymnasiumok használatára. VIII. kiadás. (Franklínársulat nyomdája. 8r. 407 l. ára 2 frt.)

Lutter Nándor. Közönséges számtan a közép tanodák használatára. 10. kiadás. (Franklínársulat. 8r. 271 l. ára 1 frt 20 kr.)

Mac-Carthy Justus. Anglia története korunkban. Ford. Szász Béla. III. köt. (Révai testv. 8r. 481 l. ára 2 frt.)

Madách Imre. Az ember tragoediája. Drámai költ. Második, öt réz fényemtszettel bővített díszkiadás. Zichy Mihály 20 képével. (Athenaeum r. t. 4r. 231 l. és 20 kép, ára 15 frt.)

Madarak és vadak a föld különböző országaiban. Képeskönyv szöveggel. (Légrády-testvérek. 4r. 16 l. ára 50 kr.)

Madzsar János. Számtani és gyakorlati példatár. I., III., IV. füzet. Az első, második és harmadik osztály számára. Második javított kiadás. (Lampel Róbert. 8r. 26, 64, 65 l. ára 10, 18, 20 kr.)

Madzsar János. Számtani példatár. II. füzet. A népiskolák II. oszt. számára. Harmadik, teljesen átdolgozott kiadás. (Lampel R. 8r. 47 l. ára 15 krajczár.)

Magánjelenetek, Vig és komoly. Monológok. Szavalmányok gyűjteménye. Kiadja Weissmann és társa. V—VI. füzet. (Gabányi, Georges Lorin.)

Magvassy Mihály és Somló Lipót. A massage és alkalmazása a gyógyászatban. (Grill K. 8r. 36 l. ára 40 kr.)

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Szerkeszti és kiadja az országos magyar kir. statisztikai hivatal. 1887. évfolyam IX—XII. füzet. 1888. évfolyam I—VIII. füzet. (Athenaeum r. társulat nyomdája. n.4r. 35 lapos füzetek, ára ?)

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja

az országos magyar kir. statisztikai hivatal. 1887. évfolyam II. félév. 1888. évfolyam I—II. félév. Ungarns Waarenverkehr etc. (Athenaeum r. társulat nyomdája. 4r. 81 lapos füzetek, ára ?)

Magyar Világ. Kiadja a «Debreczeni Ellenőr» könyvnyomdája. 1. füz. Vértesi Arnold összes munkái. 1000 elbeszélés. (Debreczen. 8r. 48 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Majláth Béla. A sorsvető könyvek és egy ismeretlen XVI. századbeli magyar Fortuna. (Különnyomat a M. Könyvszemléből. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 46 l. ára ?)

Major Antal. Az aldunai csángótelepek egészségügye. Külön lenyomat az «Orvosi Hetilap» 1888. évfolyamából. (Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 34 l. ára ?)

Makra Imre és Rózsa József. A katolikus egyház történelme különös tekintettel Magyarországra. A középiskolák számára. (Temesvár. Csanád-egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 179 l. ára ?)

Marczali Henrik. Magyarország története II. József korában. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. III. kötet. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 607 l. 3 frt 80 kr.)

Marczali Henrik. Magyarország története II. József korában. II. köt. 2 kiad. egy új melléklettel. (Pfeiffer Ferdinánd. N.8r. XV, 533 l. ára 3 frt 60 krajczár.)

Marczali Henrik. Név- és tárgymutató «Magyarország története II. József korában» cz. munkája I. II. III. kötetéhez. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. 42 l. ára 30 kr.)

Máriássy Béla. A magyar törvényhozás történelme 1000-tól 1880-ig öt kötetben. (Budapest, Bartalits Imre nyomdája. Győr, Surányi János nyomdája. Győr, Fischer István és J. nyomdája. 8r. 437, 469, 403, 416, 408 l. egy kötet ára 5 frt.)

Marion Henri után Péterfi Dénes. Az ember kötelességei és jogai. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 111 l. ára 70 kr.)

Márkus József. Kikapós menyecskék. (Urak könyvtára. 1. kötet. Ruzsicska A. 8r. 159 l. ára 60 kr.)

Márkus József. (Satanello.) Kikapós menyecskék. (Robicsek Zsigmond. 8r. 259 l. ára 1 frt.)

Marthold Jules. Desperet úr. (Monologok. 3. füz. Singer és Wolfner. K.8r. 8 l. ára 15 kr.)

Masznyik Endre. Luther élete. A művelt közönség s különösen az ifjuság számára. Luther arczképével. (Pozsony. Heckenast G. utóda. 8r. 354 l. ára 2 frt 50 kr.)

Masznyik Endre. Evangelikus dogmatika. (Kókai Lajos. 8r. 236 l. ára 2 frt.)

Masznyik Endre. Evangelikus dogmatika. (Theologiai szakkönyvtár. I. köt. Pozsony. Wigand nyomdája. 8r. 236 l. ára 2 frt.)

Máthé Lajos és Mezei Antal. Magyar Almanach. I. évf. (Lampel R. 8r. 442 l. ára 3 frt.)

Mátray Lajos. Fazekas Mihály élete és munkái. Felfedezett ismeretlen versei. (Lampel R. 8r. 180 l. ára 1 frt.)

Mauritz Rezső. Községes számtan közép- és polgári iskolák számára. VI. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 204 l. ára 1 frt 20 kr.)

Mayer György. A magyar gazdaszonyok országos egyletének évkönyve az 1887/8. évről. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 47 l. ára ?)

Maywald József. Görög gyakorló- és olvasókönyv Xenophonból. Görög-magyar és magyar-görög fordítások az Anabasis I. könyve nyomán és szemelvények a memorabiliákból: A gymnasiumok VI. osztálya számára. (Kókai Lajos. 8r. 148 l. ára 1 frt.)

Medveczky Frigyes. Társadalmi elméletek és eszmények. (Révay testv. 8r. IV. 410 l. ára 2 frt 50 kr.)

Melcher Alajos. Levelek egy fiatal lelkészhez. Fordította Kiss János. II. kiadás. I—II. kötet. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 395, 323 l. ára 3 frt 20 kr.)

Mélyacsai. Pohárköszöntések. (Toastok.) Keresztelés, menyegző, névnap, születésnap, ezüst, arany menyegzőre, elölépteteskör, társas összejövételek, ebédek, estélyek és más multságok alkalmávali felköszöntések. Minden rendűek és rangúak számára. (Lampel R. 8r. 112 l. ára 60 kr.)

Mendes Catulle. A meztelen ember. Ford. Mignon. (Urak könyvtára 4. köt. Ruzsicska A. 8r. 160 l. ára 60 kr.)

Méray-Horváth Károly. (Nő!) Egy asszony története. Dráma négy felvonásban. (Révai testvérek. ára 1 frt 50 kr.)

Méray-Horváth K. Falusi délutánok. vígjáték. (Révai testvérek. 8r. 268 l. ára 1 frt 50 kr.)

Méray-Horváth K. Klára. Dráma. (Révai testvérek. 8r. 91 l. ára 1 frt 50 kr.)

Mergl Ödön. Táblázatos leírása az emberi testnek nép-, polgári és középiskolák, tanítóképező intézetek és felső leányiskolák számára. Négy 90—64 cm. nagy, színnyomatos vastag papírra ragasztva és bármikor használatra alkalmas tábla. (Pozsony. Stampfel Károly. ára 3 frt 50 kr.)

Michelet. A francia forradalom története. Fordította De Gerando Antonina. VII—VIII. köt. (Révai testvérek. 8r. 311, 307 l. ára 2—2 frt.)

Mihalkovics Géza. A leíró emberboncztan és tájbonztan tankönyve szövettani és fejlődéstani vázlatokkal. II. rész. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 609—1087 l. ára ?)

Mihályi Károly. Erkölcsei rajzok az emberi természetről. Egy sor egyházi bezzéd. II. köt. (Nagyenyed. Wokál János. 8r. 155 l. ára 1 frt.)

Miklós Gergely. A növénytan alapvonalai polgári és felső népiskolai. ugyszintén tanítóképezdei használatra. (Méhner Vilmos. 8r. 225 l. ára 1 frt.)

Mikolík J. Kálmán. Földrajz történeti képekkel. A III. oszt. számára. (Kókai Lajos. 8r. 81 l. ára kötve 30 kr.)

Mikszáth Kálmán. Otthon és a zöld mezőn. Gyermekek olvasmánya. Bennett H. M. képeivel. (Légrády testvérek. 8r. 26 l. 26 színes képpel, ára 3 frt 60 kr.)

Mikszáth Kálmán. A tót atyafiak. II. kiad. (Légrády testv. 8r. 203 l. ára 1 frt.)

Milán király válópöre. Az elválás okai és következményei. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 20 l. 20 kr.)

Minisztráns, Ájtatos és ügyes. A r. k. elemi fiúiskolák számára. (Esztergom. Buzárovits G. 12r. 23 l. ára 10 kr.)

Močnik Ferencz. Algebra a középiskolák felsőbb osztályai számára. Fordította Klamarik János. Átdolgozta Wagner Alajos. 6. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. 335 l. ára 2 frt.)

Močnik Ferencz. Számolókönyv a népiskolák számára. 1—5. füzet. (Pozsony. Drodltleff R. 8r. 46, 63, 48, 64, 112 l. ára 1 frt 50 kr.)

Močnik Ferencz. Számoló könyv ipar- és kereskedelmi, felső nép- és polgári iskolák számára. A 10-ik eredeti kiadás után átdolgozta s a legújabb m. kir. miniszt. tervhez alkalmazta: Orbók Mór. II. a szerző által egyedül jogosított magyar kiadás. (Pozsony. Drodltleff R. 8r. 112 l. ára 50 kr.)

Módly Krizsó. Felolvasások. (Szombathely. Gábrriel A. nyomdája. 8r. 19, 19, 22, 43 l. ára 45 kr.)

Molenkamp C. I. és Stanley Arthur műveik után átdolgozta Benke István. II. kötet. Isten országa. Templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére és vallástanítására. (Sepsi-Szent-György. Átdolgozó. 8r. 148 l. ára 1 frt 20 kr.)

Molnár Gyula. Első álmaim. Beszélyek, novellettek, humoreszkek, rajzok. (N.-Kanizsa. Fischel Fülöp. 16r. 432 l. ára 1 frt.)

Molnár I. Napkeleti regék gyöngyei. (Müller Ignác. 8r. 144 l. ára 1 frt.)

Molnár István. A szőlőművelés és borászat kézikönyve. II. bőv. kiad. 169 ábr. (Athenaeum. N. 8r. X, 231 l. ára 3 frt.)

Molnár I. Legujabb és legjobb szerencsekönyv. (Müller Ignác. 8r. 46 l. ára 20 kr.)

Molnár I. Legjobb új képes török perzsa egyptomi álmoskönyv. (Müller Ignác. 8r. 48 l. ára 20 kr.)

Molnár I. Legteljesebb, legnagyobb és legjobb új képes török perzsa egyptomi nagy álmoskönyv. (Müller Ignác. 8r. 176 l. ára 80 kr.)

Molnár Mária. Koszorú. Mese-, szavalmány-, dal- és játékkönyv. Ovodák, családok és a népiskolák I., II. osztálya számára. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 160 l. ára 80 kr.)

Molnár Samu Pál. Lenke szerelme. Történeti beszély. (Zalai Közlöny könyvtára. 3. füz. Nagy-Kanizsa. Wajdits József. K. 12r. 62 l. ára 30 kr.)

Molnár Victor. A genfi conventio. Második bővített kiadás. (Lampel R. 8r. VII, 119 l. ára 80 kr.)

Monarchia, Az Osztrák-Magyar, írásban és képen. 52—80. füzet. (A magyar kir. államnyomda. 4r. 577—688., 449—526., 576., 128 l. egyes füzet ára 30 kr.)

Monarchia, Az Osztrák-Magyar, írásban és képen. Rudolf főherczeg ő császári és királyi fensége kezdeményezéséből és közreműködésével. Harmadik kötet. Magyarország I. kötete. (Révai testvérek. N. 4r. 526 l. 1 színes melléklet, ára 5 frt.)

Monológok. Vig és komoly magánjelenetek. 1—21. füzet. (L. Gabányi, Dancourt Grenet, Lorin Georges, Guiard Emile, Csiky Gergely, Gaal Mózes, Radó Antal, Kürthy Emil, Peterdi Sándor, Coppée, Lenkei Henrik, Normand, Dreyfuss, Pósa L., Rudnyánszky Gy.)

Monostory Károly. Az állatok rossz szokásai és azok orvoslási módja. 16 ábra. (Kassa. Szerző. 8r. 34 l. ára 60 kr.)

Monselet Charles. A szórakozott kisasszony. (Monologok. 2. füzet. Singer és Wolfner. K. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Monumenta Vaticana Hungariae. Vatikáni Magyar okirattár. Első sorozat. Harmadik kötet. Bullae Bonifacii IX. P. M. IX. Bonifacius pápa bullái 1389—1396. (Szent-István-Társulat. N.4r. XXXVIII, 365 l. ára 10 frt.)

Monumenta comitialia regni Transsylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek. Történeti bevezetésekkel. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Tizenharmadik kötet. (1661—1664.) (Hornvánszky V. 8r. 587 l. ára 3 frt.)

Moór Gyula. Az apáczai tévelygés. Válasz a «Székely kitelepítés» című röpiratra. (Brassó. Alexi könyvnyomdája. 8r. 74 l. ára ?)

Moravcsik Ernő Emil. A gyakorlati elmekörtán vázlata. Különös tekintettel az elmebetegekre vonatkozó hazai törvényeinkre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XII, 200 l. ára 1 frt 20 kr.)

Morawetz Károly. Lovaglások a szabadban, tisztekkel, altisztekkel és a legénységgel. Példagyűjtemény a harcztéri szolgálatból. Szabadon fordította és bővítette Milodanovits Simon. (Grill K. K. 8r. 63 l. ára 80 kr.)

Munkácsy Kálmán. A meglepetés. Vigjáték egy felvonásban. (Ifjúsági színház. 7. füzet. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Munkálatai. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1888. augusztus 23—27-ig Tátrafüreden tartott XXIV. vándorgyűlésének történeti vázlata és. Szerkesztették Staub Mór és Schächter Miksa. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 272 l. ára ?)

Munkálatok. Kiadja a csanádi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája. XX. évfolyam A darwinismus erkölestana. Spencer H. erkölestánának bírálata. Irta Cathrein Győző. (Temesvár. Csanád-egyházmezei nyomda. 8r. 194 l. ára ?)

Munkay János. Igaz-e, hogy mi katolikusok mindenben hátra vagyunk és ha igen, mi ennek az oka? (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 230 l. ára 30 kr.)

Munkay János. Viribus unitis coelestibus vagyis szent atyánk XIII. Leo pápa imarendelete mint a világbéke és egyházzabadság leghathatósabb eszköze. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 232 l. ára 1 frt.)

Működése. A pestmegyei sárközi ármentesítő társulat évi, 1887. Kiadja Gajári Ödön. (Kalócsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 33 l. ára ?)

Működése. A magyar kir. igazságügyminiszterium, 1875—1887. I. könyv. II. könyv. 1—2 füzet. (Légrády testvérek. 4r. 258, 312 l. ára ?)

Müller János. Magyar-román szótár Láng Mihály földrajzához. (Dobrowsky és Franke. 8r. 44 l. ára 25 kr.)

Müller Károly nyomán **Fésűs György.** Cook a tengerész. Cook

James kapitány élete. A déli tenger szigetvilágának ismertetése. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 304 l. 92 képpel, ára 2 frt 50 kr.)

Münchhausen, Báró, csodálatos kalandjai és utazásai. Az ifjuság számára átdolgozta Sándor A. (Ifj. Nágel Ottó. 8r. 115 l. ára 1 frt 20 kr.)

Nagy István. Kazinczy és Debreczen. Irodalom és történeti tanulmány. (Karczag. Szódi S. N. 8r. 49 l. ára 50 kr.)

Nagy Miklós. Csák Máté. Történeti dráma. (Versecz. Szerző. 8r. 167 l. ára 1 frt.)

Nagy Sándor. Az önféjű. Öt képpel. (Magyar ifjuság könyvesháza. 25–26. sz. Pozsony. Stampfel Károly. K. 8r. 137 l. ára 80 kr.)

Nemeskey Andor. Nyolcz szent beszéd májusi ájtatosságra. A nyolcz boldogság és a bold. szűz Mária. (Szűts és társa. 8r. 39 l. ára 30 kr.)

Németh Gellért. A drága méreg. Mulattató elbeszélés. A magyar nép számára. (Szent István-társulat. 8r. 27 l. ára 5 kr.)

Németh Imre. A hazai termékek állandó kiállításának katalógusa. 1888. Katalog der permanenten Ausstellung vaterländischer Erzeugnisse. (Pesti könyvnyomda részvény-társaság. 8r. XLV, 621 l. ára ?)

Németh Károly és Cserey Adolf. Földrajz a gymnasiumok használatára. Első füzet. Európa földrajza. Az I. osztály számára. 35 ábrával. (Nagel Bernát. 8r. IV, 101 l. ára 70 kr.)

Némethy Károly és Cserey Adolf. Földrajz a gymnasiumok használatára. Második füzet. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália földrajza. A II. osztály számára. 70 ábrával. (Nagel Bernát. 8r. 131 l. ára 80 kr.)

Némethy Lajos. A róm. kath. egyházi szertartások régészeti és magyarázati kézikönyve. V. kiad. (Lampel R. 8r. XVI, XXVI, 194 l. ára 84 kr.)

Nemiró. A nem igen tisztelt házból. Szabadon Mikszáth Kálmán után. (Székesfehérvárott. Grünbaum és Steiner bizom. 8r. 47 l. ára 60 kr.)

Nendtvich Károly. Az Akadémia tekintélye és a fővárosi sajtó. Értekezés. (Hornyánszky Viktor. 8r. 16 l. ára 10 kr.)

Népiratai. Sz. István-társulat. 1–9. füz. (Sz. István-társulat. 8r. 8, 11, 12, 12, 9, 7, 14. 13, 21 l. ára 2, 3, 3, 3, 2, 2, 4, 4. 5 kr.)

Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyházkerület számára. 1888. Szerk. Incze Lajos. XXXI. évf. (Kolozsvár. Szerző. 8r. 157 l. 55 kr.)

Névkönyve, A magyar kir. honvédelmi ministerium, a honvédség és csendőrség, 1888. évre. Hivatalos kiadás. (Pallas részvénynyomda. 8r. 372 l. ára 1 frt 50 kr.)

Névy László. Olvasókönyv az alsófokú kereskedelmi iskolák számára. Első rész. (Kókai Lajos. 8r. VII, 192 l. ára 1 frt.)

Nikolas Ágoston. Krisztus. Fordította: Gróf Bethlen Emil. (Szűts és társa. 8r. 346 l. ára 2 frt.)

Noél Károly. Francia nyelvten. Módszeres tanmenet iskolai és magánhasználatra. — Magyarra átírta Sasváry László. 5. bőv. kiad. Egyedül jogosított magyar kiadás. I. rész. (Lampel R. 8r. 161 l. ára 90 kr.)

Noél Károly. Ugyanaz. II. rész. 5. bőv. kiadás. (Lampel R. 8r. 211. l. ára 1 frt.)

Normand J. A rákok. Fordította Ujvári Béla. Pradelo: Az udvarias

ember. Ford. Sziklay János. (Monologok 17. füz. Singer és Wolfner. 8r. 12 l. ára 15 kr.)

Nyáry József. Olaszországi emlékek. A II. magyar zarándoklat élményei. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 75 l. ára 50 kr.)

Nyáry Sándor. «Claire». (Zalai Közlöny könyvtára. 1. füz. Nagy-Kanizsa, Wajdits József nyomdája. 8r. 46 l. ára 25 kr.)

Nyelvemlékek. Régi magyar. Negyedik kötet. Második osztály. Egyházi vegyes könyv. (Winkler-Codex.) Sajtó alá rendezte és kinyomatta. Döbrentei Gábor 1846-ban. Az eredetivel összevetette és előszóval ellátta Volf György. (Akadémia. N. 4r. XII, CXXVI l. ára 1 frt 50 kr.)

Nyelvemlékek. Régi magyar. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. V. kötet. A Jordánszky-Codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemeztörödéek szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György. (Franklin-társulat nyomdája. 4r. XXXI, 930 l. ára 6 frt.)

Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Kiadja a magyar tudományos akadémia. IX—X. kötet. Érsekújvári codex. Közzéteszi Volf György. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. XXVII, 272. IX, 356 l. ára 4 frt.)

Nyitravármegye köztörvényhatóságának szabályrendeletei, általános jellegű határozatai és utasításai. Összegejtötte és kiadja Rudnay Béla. I. kötet. II. kötet, 2. füzet. (Nyitra. Nyitravármegye. 8r. 264 l. 1 frt 20 kr., 51—181 l. ára 60 kr.)

Obhlidal Mór és Pöschl Róbert. Magyar világnyelvi szók és beszélgetések gyűjteménye a volapük-világnyelv folytatólagos tanulmányozására. Magyar nyelvre átdolgozta Sz. Nagy Sándor. (Grimm Gusztáv. 8r. 147 l. ára 80 kr.)

Oheroly János. Torna-zsebkönyv. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 255 l. ára ?)

Ohnet György. Akarat. Regény. Ford. Tóth Béla. 1—2. kötet. (Egyetemes Regénytár. 11. és 12. füz. Singer és Wolfner. 8r. 170 és 149 l. ára 50, 50 kr.)

Oláh, Tíz millió, magyar nemzetünknek tőszomszédja ezer esztendő óta. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 69 l. ára 20 kr.)

Oldal János. Német nyelvtan (gyakorló-, nyelv-, szó- és olvasókönyv) polgári és felsőbb leányiskolák számára. 3. kiadás. I. rész. Az I. és II. oszt. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 208 l. ára 1 frt 20 kr.)

Olvasmányok, Hasznos és mulattató. Kiadja Méhner Vilmos. 28—53. sz.

Olvasmányok. Rinaldo Rinaldini híres rablókapitány élete és tettei. Irta Zágóni János. 8r. 62 l. 8 képpel, ára 15 kr.

Olvasmányok. Pató Pál, népies víg elbeszélés. Irta Bálintffy Bálint. 8r. 64 l. tíz képpel, ára 15 kr.

Olvasmányok. Cypiruslombok az emlékezet kertjéből a tizenhárom aradi vértanu sírjára. Irta Tatár Péter. 8r. 64 l. 14 képpel, ára 15 kr.

Olvasókönyv. Héber. Szerkesztette Pukánszky Béla. (Theologiai szakkönyvtár. Szerkesztik a magyarhoni ág. hitv. evang. egyház egyet. theolog.

akadémiájának tanárai. II. Pozsony. Wigand. J. K. nyomdája. 8r. 165 l. ára 1 frt 40 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. 1888. Ördög és angyal. Magyarította Tölgyesi Mihály. Történeti regény. 1—24 füzet. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 1917 l. egyes f. ára 25 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. (Rendkívüli folyam.) 1888—89. A remetekirály. (II. Lajos bajor király). Történeti regény; magyarította Tölgyesi Mihály. 1—11. füzet. (Rózsa Sándor és neje nyomdája. 8r. 880 l. egy f. ára 25 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. 1886. 35. füzet. A gályarab menyasszonya. Brühl G. regénye. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 2721—2797 l. egy f. ára 25 kr.)

Olvasókör. Szépirodalmi regényfolyóirat. Szerkeszti Fülöp György. (Rendkívüli folyam.) A londoni koldus. Brühl G. történeti regénye. 1887—88. 15—24. füzet. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. — 8r. 1041—1918 l. egyes f. ára 25 kr.)

Olvasótára. Tanulók. Elischer József közreműködésével szerkesztik Jancsó Benedek és Boros Gábor. Kiadja Lampel. R. 1—3. füzet. (L. Berzsenyi Dániel, Zrinyi Miklós, Hunfalvy Pál.)

Opavszky Gábor és Molnár János. Tót és magyar olvasókönyv az ág. hitv. ev. tótajku iskolák I. oszt. számára. Slovenská a maďarská čítanka etc. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 65 l. ára ?)

Operaház könyvtára, A m. kir. 30—31. füzet. (L. Scribe E. Corman E. és Carré M.)

Orbán Balázs. A székelyek származásáról és intézményeiről. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. XIII. köt. 9. sz. Akadémia. 8r. 30 l. ára 20 kr.)

Orbók Mór. Hasznos multságok. III. Tréfás mértani feladványok gyűjteménye. A szöveg közé nyomott 117 képpel. (Pozsony. Drottleff Rudolf. 8r. 74 l. ára 50 kr.)

Ormós Zsigmond. Visszaemlékezések. II. Kupeczky János mint ember és művész. III. Gyűjteményeim. (Temesvár. Magyar testvérek nyomdája. 8r. 182, 259 l. ára ?)

Ortvay Tivadar. Jeruzsálemről Názárethig. Uti emlék. A pozsonyi «Toldy-kör»-ben 1888. január 22-én felolvasta. (Pozsony. Löwy és Alkalay nyomdája. 8r. 91 l. ára ?)

Óváry Lipót. Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiről. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. köt. 12. sz. Magyar. t. Akadémia. 8r. 86 l. ára 50 kr.)

Quida. Freskók. Ford Fái J. Béla. (Egyet. Regénytár. III. évf. 15. füzet. Singer és Wolfner. 8r. 158 l. ára 50 kr.)

Quida. Egy orgonaág. Angolból fordította Haraszi Gyula. (Olcso könyvtár. 237. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 112 l. ára 30 kr.)

Ónszámitó, A csalhatalan. Nélkülözhetlen kézikönyv vásárlók és eladók számára. Der untrügliche Selbst-Verkäufer. (Lampel R. 16r. 138 l. ára 40 kr.)

Öreg János. A francia középoktatás és tanárképzésről. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 47 l. ára ?)

Öreg János Erkölcsiség szabad akarat nélkül. (Debreczen. ifj. Csáthy K. 8r. 176 l. ára 1 frt 20 kr.)

Öreg János. Természettan és gazdasági vegytan népiskolák számára. 3. kiadás. Kis tükör. Népiskolai kézikönyvek tára. (Dobrowsky és Franke. 8r. 63 l. ára 18 kr.)

Örömdal Pauer Jánosnak, székesfehérvári megyés püspök stb. áldozásága felszázados emlékűnépére ajánlják a Zircz-cisterci rend székesfehérvári társházának tagjai 1888. évi augusztus 20. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 4r. 5 l. ára ?)

Öröme. Az ifjuság. Mulattató és tanulságos ifjúsági olvasmányok kath. fiu- és leánygyermek számára. II. kötet. (Szent-István-társulat. 8r. 202 l. ára ?)

Összeállítása. A bor- és hús fogyasztási adótörvények és szabályok hivatalos. III. kiadás. Kiadja a magyar kir. pénzügyminiszterium (Magyar kir. államnyomda. 4r. 112 l. ára ?)

Összeállítása. Az egyenes-adótörvények és szabályok hivatalos. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. I. kötet. II. kiadás. (Magy. kir. államnyomda. 8r. 293 l. ára ?)

Palágyi Lajos. Humoros költemények. (Mulattató zsebkönyvtár. 50. füz. Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 61 l. ára 12 kr.)

Pálffy Albert. A báróné levelei. Beszély. (Olcso könyvtár. 240. szám. Franklin-társ. 8r. 112 l. ára 30 kr.)

Pálffy József. A keresztény anyaszentegyház története. Protestans iskolák számára. V. jav. kiad. (Kókai Lajos. 8r. 186 l. ára 90 kr.)

Palgrave Reginald. Képek az angol alsóház történetéből és működéséből. Ford. Csernátöny. Új kiad. (Ráth Mór. 8r. 147 l. ára 50 kr.)

Pallas-könyvtár. Kiadja a Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság. III. folyam 12. köt. IV. folyam. 1—8 köt. (L. Hugh Conway. Paul Bourget, Beniczky-Bajza Lenke, Collins Wilkie, Maria Corelli, Kazár Emil, Eltűnt ékszerek.)

Pálmay Kálmán. Csöndes hullámok. Költemények. (Szerző. 16r. 128 l. ára 1 frt.)

Palóczy Lipót. Gyakorlati olasz nyelvtan Ahn tanmódsszere nyomán. (Lampel Róbert. 8r. VI. 160 l. ára 80 kr.)

Panik Mihály. Magyar-tót szótár Láng Mihály földrajzához. (Dobrowsky és Franke. 8r. 43 l. ára 25 kr.)

Pap János. Természettarajz elemei. A közép tanodák és polgári iskolák alsó osztályainak használatára. I. rész. Állattan. V. jav. kiadás. (Lampel R. 8r. XV. 72 l. ára 50 kr.)

Pap Kálmán. A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve. Második javított és bővített kiadás. (Grill K. 8r. VIII. 308 l. ára 2 frt.)

Paprika Jancsi színháza. Elszakíthatlan képeskönyv. (Lampel Róbert. 4r. 10 carton, ára 1 frt.)

Pásztor Lajos A deésaknai sóbányák története és a Józsefbánya jelenlegi pusztulása. (Szerző. 8r. 49 l. ára ?)

Pataky Imre. Mértan. A polg. leányiskolák I—IV. osztálya számára. A szöveg közé nyomott 110 ábrával és 2 szintáblával. (Kecskemét. Scheiber József. 8r. 58 l. ára 72 kr.)

Pecci Jóakim. (XIII. Leo pápa.) Az alázatosság gyakorlása. Magyarúl kiadja Boromisza Tibor. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 104 l. ára ?)

Péchy József. A magyar állam jelentékenyebb folyóiban észlelt viz-állások a Tiszában 1876—1887. években. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 4r. 168 l. ára ?)

Peisner Ignác. A nyelv életéből. A nagy közönség számára. (Robicsek Zs. 8r. 81 l. ára 50 kr.)

Perényi Kálmán. Felhők és csillagok. Költemények. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 179 l. ára ?)

Peres Sándor. A beszéd és értelemgyakorlatokról. Vezérkönyv gyanánt. II. kiadás. (Méhner Vilmos. 8r. 90 l. ára 60 kr.)

Perls Ármin. Ünnepi és alkalmi prédikációk. I. kötet. (Székesfehérvár. Singer Ede. 8r. 160 l. ára 1 ft 50 kr.)

Perrendtartása, A bányaí ág. hitv. egyházkerület egyházi. Megállapítva, szentesítve és kihirdetve a bányaí á. h. egyházkerület 1887. évi okt. 3. tartott közgyűlésén. (Egyházkerület. N. 8r. 23 l. ára ?)

Pesty Frigyes. Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. I. kötet. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. XXXII, 447 két hasábos l. ára 3 ft.)

Péter Gábor. A debreczeni dalegylet története. 1863—1888. (Debreczen. Dalegylet. 8r. 79 l. ára ?)

Peterdy Sándor. Az orr. (Monologok. 14. füz. Singer és Wolfner 8r. 9 l. ára 15 kr.)

Péterfi Dénes. Az ember kötelességei és jogai. Marion Henri után. (Kolozsvár. Demjén L. 8r. 110 l. ára 70 kr.)

Petőfi Sándor válogatott költeményei. Magyarázta Badics Ferencz I. rész. Lyrai költemények. II. rész. Elbeszélő költemények. (Athenaeum r. társaság. 8r. 177, 137 l. ára 90—90 kr.)

Petrik Géza. Magyarország bibliographiája 1712—1860. Könyvészet kimutatása a Magyarországhban és hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. Bevezetéssel Szilágyi Sándortól. I. kötet. 1—4. rész. (Dobrowsky Ágost. 8r. 954 l. egy rész ára 3 ft 50 kr.)

Petrovics Soma. Magyar kis kézi agenda. Az ágostai hitv. evang. lelkész szent cselekményeinek alkalmaira. II. kiadás. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 166 l. ára ?)

Petrovsky József. Közigazgatási törvények és rendeletek kézikönyve. XV—XVI. füz. (Arad. Lepage Lajos. 8r. 127—508 l. füzetje 80 kr.)

Petz Gedeon. Grimm törvénye. Nyelvtudományi tanulmány. (Franklin-társulat. 8r. 108 l. ára 1 ft.)

Pick Miksa. Régi magyar történetírás a legrégibb kortól 1526-ig. (Neumann Ede nyomdája. 8r. 46 l. ára ?)

Pirchala Imre. Latin mondattan olvasmányokkal és gyakorlatokkal a

reáliskolák VI. oszt. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 96 l. ára 70 kr.)

Piszke albuma. (Boldog falusiak!) Karczolatok a vidéki élethől. Összegyűjtötte Vörös orr. (Esztergom. Laiszky János nyomdája. 8r. 102 l. ára ?)

Pisztory Mór. A nemzetgazdaságtan haladása és iránya az utolsó tizenöt év alatt. A magyar t. Akadémia által Lévay-jutalommal koszorúzott pályamunka. (Magyar t. Akadémia. 8r. 393 l. ára 2 frt 50 kr.)

Ploetz Károly. Sillabaire français. Első oktatás a francia nyelvben. 19. kiadás után Palóczy Lipót. VI. jav. kiad. (Lampel R. 16r. 183 l. ára 40 krajczár.)

Plutarch, Paedagogiai. Jelesebb paedagogusok, kiválóbb tanférfiak arcképf- és életrajzgyűjteménye, tekintettel a magyarokra. Szerkeszti Orbók Mór. II. kötet. (Pozsony. Drodltleff Rudolf. 8r. 278 l. ára 2 frt.)

Podmaniczky Frigyes. Naplótöredék 1824—1887. III. kötet. (Grill Károly könyvkereskedése. 8r. 336 l. ára ?)

Popp Antal. Magyar nyelvgyakorló a III. oszt. magyar és németajku népiskolák tanulói számára. 8. kiadás. Anfangsgründe der ungarischen Sprache etc. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 68 l. ára 25 kr.)

Pór Antal. Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegnasszony, az Árpádház utolsó sarja. (Különlenyomat a «Kath. Szemle» II. kötetéből. Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 68 l. ára ?)

Porzolt Kálmán. Fürdői emlékek. Elbeszélések. (Lampel R. 12r. 144 l. ára 1 frt.)

Pósa L. Buzogány Sebestyén. A rózsatolvaj. (Monologok. 19. füz. Singer és Wolfner. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Pósa Lajos. Pillangók. Gyermekversek képekkel. (Singer és Wolfner 4r. 12 l. ára 1 frt 60 kr.)

Pósa Lajos. Aranytollu madár nótái. Gyermekversek Elischer Lajos eredeti rajzaival. (Légrády testvérek. 8r. 58 l. ára (színezett képekkel) 2 frt.)

Pósa Lajos. ABC. Színes képekkel és versecskékkel. (Lampel Róbert. N. 4r. 12 l. ára 80 kr.)

Pótlék az 1887. évben kibocsátott hivatalos betűsoros áruajstromhoz. Érvényes 1888. május 10-től kezdve. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. (Magyar k. államnyomda. 8r. 42 l. ára ?)

Pozsony város zárszámadása és vagyonleltára 1887. évről. Schlussrechnung u. Vermögensinventar der k. Freistadt Pressburg für 1887. (Pozsony. Angermayer Károly nyomdája. N. 4r. 164 l. ára ?)

Pozsony vidéke. A magy. földtani intézet fölvétele. M. 1—144,000. (Kilián Fr. ára 2 frt.)

Prager Benő. Földrajz a torontálmegyei népiskolák III. osztálya számára. (N.-Kikinda. «Kiadói Nyomda». 8r. 46 l. ára 25 kr.)

Preisinger József. Gyakorlati énekkönyv dalokkal a népiskola II. osztálya számára. Az aradi tanügyi bizott. által megállapított terv alapján. I. füzet. II. kiad. (Arad. Ifj. Klein Mór. 8r. 16 l. ára ?)

Preisinger J. Ugyanaz a népiskola III. oszt. számára. II. füz. (Arad. Ifj. Klein Mór. 8r. 16 l. ára 20 kr.)

Preisinger József. Ugyanaz a népiskola IV. osztálya számára. III. füz. (Arad. Ifj. Klein Mór. 8r. 16 l. ára 20 kr.)

Programm, A S.-A.-Ujhelyi «Statusquo ante» izraelita hitközség új zsinagógájának 1888. évi augusztus hó 30-án történendő felszenteléséhez megállapított ünnepélyi. (Márkus Samu nyomdája. 4r. 8 l. ára ?)

Propper N. János. Tizedes időszámítás és tizedes óra. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 29 l. ára ?)

Pruzsinsky János. A latin nyelv a hazai reáliskolákban. (Különlennyomat a budapesti V. ker. állami főreáliskola 1887/8. évi értesítőből. Légrády testvérek nyomdája. 8r. 14 l. ára ?)

Przsewalszkij Mikhájlovics Nikoláj. Zajzánból Khamin át Tibetbe és a sárga folyó forrásvidékére. Harmadik útja Középázsiaiba. Oroszból Csopey László. (Utazások könyvtára. 1—6. füz. Franklin-társulat. 8r. 1—495 l. ára füzetenként 40 kr.)

Pukánszky Béla. Héber olvasókönyv. Akadémiai és magánhasználatra. (Pozsony. Kókai Lajos. 8r. 165 l. ára 1 frt 40 kr.)

Pulszky Ágost. A jog- és állambölcsészet feladatai. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. 7. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 27 l. ára 20 kr.)

Pulszky Ferencz. Mese a csillagfiról és királyfiról. (Magyar Könyvesház. 135—140. sz. Aigner Lajos. 12r. 204 l. ára 1 frt 20 kr.)

Pulszky Ferencz. Ábránd és valóság. Mese a csillagfiról és a királyfiról. Jellemrajzok: Eötvös, Széchenyi, Deák, Dessewffy Aurél. Utivázlatok. Visszaemlékezések. (Aigner. 16r. 204, 132, 239 l. ára 3 frt.)

Pulszky Ferencz. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIV. köt. 1. szám. Magyar tud. akadémia. 8r. 24 l. ára 20 kr.)

Pulszky Károly. Országos képtár. A képgyűjtemény leíró lajstroma. 1888. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 135 l. ára 40 kr.)

Purt Iván. Cselka Nándor élete és működése. Fővárosi lelkipásztorkodásának harmincz éves jubileuma alkalmából. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 22 l. ára ?)

Rab István csángó költő emlékünnepe. Kiadja a brassómegyei hivataltal tanítótöbbség. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 36 l. ára 15 kr.)

Raab Károly. A keresztény egyház rövid története. A középiskolák alsó osztályai, polgári és felső leányiskolák számára. (Selmeczbánya. Joerges Ágost özvegye. 8r. 59 l. ára 35 kr.)

Radó Antal. A kék harisnyás. (Monologok. 12. füz. Singer és Wolfner. 8r. 14 l. ára 15 kr.)

Radó Vilmos. Gróf Benyovszky Móricz élete és kalandjai. Az ifjúság számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 296 l. ára 2 frt.)

Radvánszky Béla. Házi történelmünk emlékei. I. osztály. Udvartartás és számadáskönyvek. I. kötet. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. (Magyar történelmi társulat. 8r. 404 l. ára 4 frt.)

Rankine W. J. M. Mérnöki kézikönyv. Angolból fordította Gyürkóvits Kornél. (Magyar mérnök- és építészegylet könyvkiadó vállalata. I. kötet. 4. füzet. N.8r. XIII, 577—829 l. ára ?)

I. Rákóczy György és a Porta. Levelek és okiratok. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkesztették Beke Antal és Barabás Samu. (Akadémia. 8r. 905, X l. ára 5 frt.)

II. Rákóczy György felelete az «Innocentia Transylvaniae»-ra (1653—1659.) A fejedelem megbízásából írta Dr. Basire Izsák. A durhami káptalan levéltárából közli Kropf Lajos. (Hornvánszky V. 8r. 99 l. ára 20 kr.)

Rákóczy Lajos. Földrajz a fővárosi népiskolák III. osztályainak számára. Budapest és környéke Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyével. Pályanyertes mű. Nyolczadik kiadás. A szöveg közé nyomott ábrákkal. (Dobrowsky és Franke. 8r. 47 l. ára 30 kr.)

Rakovszky János. Gyakorlati orosz nyelvtan. Új kiad. (Ungvár. Lévai Mór. 8r. 253 l. ára 1 frt 50 kr.)

Rapos József. Emlékirat az országos kiseddóvó egyesületnek 1888. ápril 15-re egybehívott közgyűléséhez az egyesület öröksége tárgyában, tekintettel azon könyvre, mely az egyesület megbízásából 1887. november 20. tartott ünnepély alkalmából kiosztatott. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 16, IV l. ára ?)

Ratzel Frigyes. A föld és az ember. Ford. Simonyi Jenő. (Révai testv. 8r. XX, 623 l. ára 3 frt 50 kr.)

Regegyűjtemény, Legszebb. Tizenkét mese a jó gyermekek számára. Tizenkét színnyomatu képpel. (Lauffer Vilmos. 4r. 44 l. ára 1 frt. 20 kr.)

Regéi. Az ezeregy éj —. Az ifjuság számára átdolgozta Benndorf Pál, fordította Győry Ilona. Hat színnyomatu képpel és kilencz rajzzal. (Lauffer Vilmos. 4r. 137 l. ára 3 frt.)

Regénytár, Egyetemes. III. évf. 1—17 füzet. (L. Beniczkyne Bajza L., Delpit E., Almanach, Cherbuliez V., Kazár E., Groller B., Ohnet Gy., P. Szathmáry K., Ouida, Mario Uchard, Bródy S.)

Regénytár, Egyetemes. IV. évfolyam. 1—8 kötet. (L. Csiky Gergely, Rider Haggard, Almanach, Zola Emil.)

Regénytár, Családi. Szépirodalmi folyóirat. Szerkeszti Ribényi Antal. I. évfolyam. (Hunyadi Mátyás nyomda. 8r. 879 l. ára 4 frt.)

Reiner Ignác. A magyar ügyvédség. Kézikönyv az ügyvédségre vonatkozó összes törvények és rendeletekből a kir. Curia, kir. ítélőtábla és pénzügyi közigazgatási bíróság elvi jelentőségű határozataiból, valamint a budapesti ügyvédi kamara gyakorlataiból. (Singer és Wolfner. 8r. 188 l. ára 1 frt 50 kr.)

Remekházy Károly. Nehány szó Alföldünk folyóvizeinek szabályozásáról. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. 21 l. egy vízrajzi ábrával, ára 40 kr.)

Remekírók, Görög és latin, gyűjteménye. Magyar jegyzetekkel iskolai használatra. 11., 12. és 19. köt. (L. Sallustius, Vergilius, Homeros.)

Remekírók, Római, magyar fordításban. (L. Tacitus.)

Remekírók, Hellen, magyar fordításban. 23. köt. (L. Herodot.)

Rendeletek tára a részletes felmérés végrehajtására 1872—1888. február végéig. Összeállította Szikszay Elek. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai könyvnyomdája. 8r. 64 l. ára ?).

Rendeletek tára, Magyarországi. 22. foly. Kiadja a m. k. belügyminis-
terium. I. füz. (Nagel Otto. 8r. IV. 136 l. ára 75 kr.)

Rendszabályok és szolgálati utasítások a nagyvárad i. sz. püspökségi
uradalom gazdasági, erdészeti és egyéb tiszti személyzet számára. (Fanda
József nyomdája. 8r. 37 l. ára ?).

Részlet a közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszternek 1887. évi
működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentéséből. — Posta, távirda és
távbeszélő. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 4r. 25 l. ára ?).

Réti János. A trágyáról, a trágyázásról és a trágyakezelésről szüksé-
ges tudnivalók. Az erdélyi gazdasági egyesület irodalmi szakosztályának könyv-
kiadóvállalata. I. évfolyam. 1. füzet. (Kolozsvár. Gámán János örököseinek
nyomdája. 8r. 31 l. ára ?).

Rentmeister Antal. Lex falcidia és quarta falcidia. Értekezés a Pan-
dektajog köréből. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. 116 l. ára 70 kr.)

Révész Adolf. Az élet iskolájából. Csevegések. (Grill K. 8r. 155 l.
ára 1 frt.)

Révész Bálint. Vasárnapi, ünnepi és alkalmi imádságok templomi
használatra. Negyedik kiadás. (Kókai Lajos. 8r. 408 l. ára 2 frt 80 kr.)

Révész Bálint. Köznapi imádságok templomi használatra. Harmadik
kiadás. (Kókai Lajos. 8-r. 343 l. ára 2 frt 40 kr.)

Révy Géza Victor. A bodrogházi tiszaszabályozási társulat becsator-
názási művei és vízviszonyai. (Révai t. 8r. 86 l. VI táblával, ára 1 frt.)

Richebourg Emil. A férj. Regény. I—IV. köt. (Pallas részvénytynyomda.
8r. 212, 185, 336, 324 l. ára 3 frt 60 kr.)

Rider Haggard. Ö. Regény. Fordította : Csepregyhyné-Rákosi Ida. Első
kötet. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. 3. köt. Singer és Wolfner. 8r. 157 l.
ára 50 kr.)

Rider Haggard. Ö. Regény. Fordította Csepregyhyné-Rákosi Ida. Má-
sodik kötet. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. 4. köt. Singer és Wolfner. 8r.
158 l. ára 50 kr.)

Riedl Frigyes. Rhetorika és retorikai olvasókönyv. (Lampel Róbert.
8r. 227 l. ára 1 frt 30 kr.)

Robel Román. Kiegészítése és helyesbítése a «Bélyeg- és illetékcalauz
a közelethen leggyakrabban előforduló esetekben» cz. munkának. (Nagel Ottó.
8r. 11 l. ára 10 kr.)

Roboz József. A csoportkép, mint a szemléltető oktatás segédeszköze.
Tanulmány. (Arad. Gyulay István nyomdája. 8r. 46 l. ára 35 kr.)

Róder Alajos. Bibliai történetek. Középkorú gyermekek számára. XLVI.
kiad. (Sz. István társ. 8r. 133 l. ára 28 kr.)

Róder Alajos. Bibliai történet kisebb gyermekek számára. Ötvenedik
kiadás. (Szent-István társulat. 8r. 80 l. ára 21 kr.)

Róder Alajos. Bibliai történet iskolai könyvül. Középkorú gyermekek
számára. Negyvenhetedik kiadás. (Sz. István-társulat. 8-r. 133 l. ára 28 kr.)

Rohrbacher Miklós. Tata története. I. füzet. (Tata Szerző. 8r. 39 l. egy füzet ára 50 kr.)

Róka József. Az illeték-egyenérték kézikönyve a vonatkozó törvények, ministeri rendeletek és a pénzügyi közgazgatási bíróság határozatai alapján. (Szabadka. Székely Simon nyomdája. 8r. 57 l. ára 30 kr.)

Róka József. Az illeték-egyenérték kézikönyve. Az 1887. 45. t. cz. 5–9. §§-ainak magyarázata. II. kiadás. (Szabadka. Székely Simon. 8r. 56 l. ára 30 kr.)

Róka József. Tárgymutató a bélyeg és illetékek iránti törvények és szabályok hivatalos összeállításának illetéki díjjegyzékéhez. (Szabadka. Székely Simon. 8r. 79 l. ára 50 kr.)

Rombauer Emil. Az 1848. márcziusában diadalmaskodott reformeszmék fejlődése s megvalósulása. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. ára ?)

Rosenmayer Izsák. A héber olvasás tankönyve izraelita iskolák számára. 4. kiadás. (S.-A.-Ujhely. Lövy Adolf. 96 l. ára ?)

Roszner Ervin. Néhány szó «Régi magyar házassági jog» című munkám védelméül. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 38 l. ára 30 kr.)

Roth Frigyes. Megmentve. Elbeszélés. Ford. Fehérvári. (Székesfehérvár. Singer Ede. 8r. 150 l. ára ?)

Rottler József. A kaszálók és legelők ápolása. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 38 l. ára 25 kr.)

Rousseau. Corrière után Ferenczy József. (Egyetemes könyvtár. 3. füz. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 33 l. ára 10 kr.)

Rozgonyi György. Virág András története vagy az ördög bibliája. A magyar nép számára. (Szent István-társulat. 8r. 12 l. ára 3 kr.)

Rudnyánszky Gyula. A zsarnok. (Monologok. 21. füz. Singer és Wolfner. 8r. 16 l. ára 15 kr.)

Rudnyánszky Gyula. Mária-dalok és legendák. Olcsó kiadás. (Szent-István kath. műintézet k. 8r. 192 l. ára 1 frt.)

Rudnyánszky Gyula. Jézus. Karácsonyi ének. Margitai, Linek, Széchy és Goró rajzaival. (Káldor Ferencz. K. 8r. 118 l. ára 1 frt 30 kr.)

Rudolfy József. Színházégsnél javaslatba hozott mentési és oltási művelet. (Szeged. Bába Sándor nyomdája. 8r. 67 l. ára ?)

Ruffy Pál. A háziállatok okszerű táplálása. Dr. Wolff Emil nyomán. (Léva. Szerző. 8r. 48 l. ára 65 kr.)

Ruisz Gyula. A mezőhegyesi állami ménesintézet alapításának története. Különlenyomat a «Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum-társulat értesítője» 1887-diki évfolyamából. (Temesvár. Magyar testvérek nyomdája. 8r. 171 l. ára ?)

Ruttkay Gyula. Hozanna! Gönczy Pál államtitkárnak a tanügy terén töltött áldásdús működése ötvenedik évi jubileumának alkalmából. (Galgóc. Lövy A. nyomdája. 8r. 2 l. ára ?)

Ruttkay E. Károly. Magyar és angol zamatú bohózatos színművek. A bitorlotl rekeszben. Bohózat. R. B. Peake után angolból. (Légrády-testvérek nyomdája. 8r. 67 l. ára 60 kr.)

Rybár István. Vegytan, ásványtan és földtan. Tanodai használatra. (Kókai L. 8r. VIII, 103 l. ára 90 kr.)

Sainte-Beuve. Arczképek a francia ujjabbkori társadalomból. Franciaiból fordította, jegyzetekkel és bevezetéssel ellátta Wohl Janka. (Magyar tudományos Akadémia. 8r. XIX, 416 l. ára ?)

Sajóhelyi Béla és Szécskay István. Vegytan kapcsolatban az ásványtannal és a földtan vázlatával leányisk. számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 167 l. számos ábrával, ára 90 kr.)

Salacz Gyula Ilonám emlékezete. Szemelvények Salacz Gyuláné szül. Keller Ilona irodalmi műveiből. (Arad. Szerző. 8r. 231 l. ára ?)

Sallustius Crispus. De conjuratione Catilinae et de bello Jugurthino. Magyarázta: Holub Mátyás. Sajtó alá rendezte: Kempf József. II. rész. De bello Jugurthino. 2. kiad. (Görög és latin remekírók gyűjteménye. XI. köt. Lampel R. 8r. VI, 123 l. ára 70 kr.)

Sallustius, Catilina. I. füzet. (Catilina I—XXXIX.) Ford. és magy. Kaposy Luczian. (Tanulók könyvtára. 48. füzet. Pozsony Stampfel Károly k. 8r. 64 l. ára 30 kr.)

Samassa József. Zárbeszéd az egri egyházmegyei papság nyugdíjintézete ügyében 1888. október 23. Egerben tartott közgyűlésen. Latin eredetiből fordítva. (Eger. Érsekllyceumi könyvnyomda. 4r. 24 l. ára ?)

Sántha Károly. Jó gyermekek verses könyve. Karácsonyi és ujévi ajándékul. (Kókai L. 8r. 105 l. ára 1 frt 20 kr.)

Sanyaró Vendel válogatott nyögései. (Singer és Wolfner könyvkereskedése. 8r. 84 l. ára 50 kr.)

Sántha Károly. Jó gyermekek verses könyve. (Légrády testvérek. 8r. 104 l. ára ?).

Sántha Károly. Buzgóság könyve. (Luther-társaság. 8r. 338 l. ára ?)

Sarda'y Salvany Félix. A liberalismus bűn. Égető kérdések. Fordította Csápori Gyula. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. XV, 216 l. ára 1 forint.)

Schak Béla. Az élet meséiből. Rajzok és elbeszélések. (Révai Leó. 8r. 260 l. ára 1 frt 60 kr.)

Schauenburg és Hattler után Bányik Ignác. Jézus édes szive, vagyis Jézus szentséges szive tisztelgetésének története. Kiadja a «Hirnők» szerkesztősége. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 162 l. ára ?)

Schiller Frigyes színművei. Ford. Tomor Ferencz. I—III. rész. (Lampel R. 8r. 168, 193 l. ára 80—80 kr.)

Schiller Károly. A szállítási szabályok és a vasúti díjszabásokról. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 174 l. ára 1 frt 50 kr.)

Schlatter Alfréd. Lélektan, középiskolák számára. (Kassa. Maurer Adolf. 8r. VI, 83 l. ára 60 kr.)

Schlauch Lőrincz. Ötven év a zárdában. Egyházi beszéd a nagyváradi orsolyaszűzek fejedelemlőjének 50 éves szerzetfogadalmi jubilauma alkalmából 1888. november 2. a zárdatemplomban. (Hornvánszky Viktor nyomdája, 8r. 15 l. ára ?)

Schneller István. Tanévmegnyitó beszéd az egyet. ev. theol. akadémián

1888. szept. 6. Külön lenyomat az «Evang. Egyház és Iskola» 1888. é. 41. 42—43. sz. (Pozsony. 8r. 23 l. ára ?).

Schnierer Aladár. A büntetőjog általános tanai 1878. V. és 1879. XL. t. cz. alapján. II. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 296 l. ára 2 frt.)

Schreber M. G. D. Orvosi szoba-gymnastika vagyis az egészségi és gyógygymnastikai szabad gyakorlatok rendszere. Magyarra fordította és szülőgyakorlatokkal bővítette Bognár Antal. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 122 l. 59 ábrával, ára 1 frt.)

Schreyer Jakab. A polgári törvénykezési rendtartás az 1868. 54. és 1881. 59—60. t. cz.-ek alapján. 3. kiadás. I. kötet. Közöns. polgári kereskedelmi s váltóeljárás. II. kötet. A végrehajtási eljárás. A legújabb rendeletekkel és törvényekkel bővített kiadás. (Athenaeum r. nyomda. 8r. 746, 301 l. ára ?).

Schulhof Géza. A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető törvénykönyv és az uzsoráról és káros hitelüggyről szóló törvények magyarázata, tekintettel a vonatkozó egyéb törvények és rendeletekre és a m. k. curia elvi jelentőségű határozataira. I—III. köt. (Singer és Wolfner. 8r. V, 298, 404, 551 l. ára 8 frt.)

Schultz Ferdinánd kisebb latin nyelvtana. Átdolgozta Dávid István. IV. kiadás. (Lampel R. N. 8r. 299 l. ára 1 frt 20 kr.)

Schunda Venczel József. A czimbalom mulja, jelene és jövője. (Buschmann J. nyomdája. 8r. 27 l. ára ?).

Schuschny Henrik. Néhány szó a középiskolai orvosi és egészség-tan-tanári intézményről. Különlenyomat a budapesti V. ker. állami főreáliskola 1887/8. évi értesítőből. (Légrády-testvérek nyomdája. 8r. 10 l. ára ?).

Schwarcz Gyula. Adalék a római alkotmánypolitikához és államjoghoz. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből X. köt. 1. szám. Magyar t. Akadémia. 8r. 68 l. ára 40 kr.)

Schwarcz Gyula mint a m. kir. vallás- és közoktatásügyi tárcza egye-dül hivatott jelöltje. Irta: E. Zs. (Kálman és társa nyomdája. 8r. 7 l. ára ?).

Schwarcz Gyula. Tudomány és társadalom. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. kötet. 10. szám. Magyar tud. Akadémia 8r. 79 l. ára 50 kr.)

Schwartzter Ottó. Az álomról. (Grill K. 8r. 30 l. ára 60 kr.)

Schwarz Mór. Számtani gyakorlókönyv az 1-től 100-ig terjedő szám-körben az elemi népiskolák II. oszt. számára. III. kiadás. (Singer és Wolfner könyvkereskedése. 8r. 36 l. ára 20 kr.)

Schwicker J. H. Magyarország története képekben. Harmadik javított kiadás. (Lampel R. 8r. 122 l. ára 40 kr.)

Scribe E. Udvari hangverseny. Vig dalmű egy felvonásban. Szövegét írta-, zenéjét írta Auber E. Fordította Ábrányi Emil. (Operaház könyvtára. 30. füzet. Pfeifer F. K. 8r. 36 l. ára 25 kr.)

Sebesztha Károly. Lélektani rajzok. (Egyetemes könyvtár. 4. füz. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 109 l. ára 10 kr.)

Seidel Pál. A magyarok története és a világtörténelem legfőbb mozza-

natai. Népiskolák használatára. IX. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 47 l. ára 25 kr.)

Seress Imre. Kisebb költemények. Emmi és társai. (Aigner L. Kis 8r. 203 l. ára 1 frt 60 kr.)

Shakspeare. Romeo és Julia. Fordította: Szász Károly. (Ráth Mór. Nagy 4r. VIII, 44 l. ára 3 frt 60 kr.)

Shakspeare színművei. Fordítják többen. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Csiky Gergely. Javított kiadás közel 600 illusztrációval. 38—61. füzet. (Ráth Mór. 4r. egyes f. ára 40 kr.)

Shakspeare színművei. Fordítják többen. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Csiky Gergely. II. jav. kiadás. 1—29. füzet. (Ráth Mór. 4r. VIII, 1—48; VII, 1—32; VI, 1—22; VII, 1—37; VII, 1—36; I—VII, 1—55; 1—44; IX, 1—6 l. füzetje 40 kr.)

Shakspeare színművei. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Csiky Gergely. XVI—XIX. (L. Arany János, Győry Vilmos, Szász Károly, Greguss Ágost.)

Siegmeth Károly. Kirándulás a Polonina Runára. Ford. Raisz Gedeon. (Különlenyomat a M. Kárpátgyesület XV. Évkönyvéből. Maurer Adolf, Kassa. 8r. 20 l. ára 30 kr.)

Sigmond Dezső. Az új szeszadó-törvényhez. Nézetek és javaslatok. (Brózsa Ottó nyomdája. 8r. 35 l. ára ?).

Simai Kristóf. Igazházi, egy kegyes jó atya. Mulatságos játék. II. kiadás. Bevezetéssel Erdélyi Károlytól. (Olcso könyvtár. 238. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 180 l. ára 30 kr.)

Simon Ödön. Évi jelentés Sopronvármegye állapotáról 1887. Hivatalos kiadás. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 68 l. ára ?).

Simonffy Imre Debreczen város polgármesterének évi jelentése az 1887. évről. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 64 l. ára ?)

Simonkai Lajos. Hazánk és a földkerekség hársfajainak bíráló átnézete. (Mathemat. és természettud. közlemények. XXII. köt. 7. szám. Akadémia. 8r. 271—352 l. két táblával, ára 70 kr.)

Simonkai Lajos. Magyarország és környékének zanótjai. (Mathemat. és természettud. közlemények. XXII. köt. 8. szám. Magyar Akadémia. 8r. 353—381 l. ára 20 kr.)

Simonyi Jenő. Idegen népek közt messze földön. Utirajzok és életképek. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 264 l. számos fametszetű ábrával, ára ?)

Simonyi Zsigmond. A nyelvújítás történetéhez. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. köt. 8. szám. Magyar tud. Akadémia. 8r. 27 l. ára 10 kr.)

Simonyi Zsigmond. A magyar szótók. Általános rész. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. köt. 7. szám. Magyar Akadémia. 8r. 45 l. ára 30 kr.)

Simonyi Zsigmond. A magyar batározók. A m. tud. Akadémiától Lukács Krisztina-féle jutalommal kitüntetett pályamunka. I. kötet első fele. (Magyar Akadémia. 8r. 276 l. ára ?)

Simor János bibornokérsek körlevele. A pogány humanismus és a keresztény szeretet, tekintettel a Páli Szt.-Vincze-egyesületekre. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 79 l. ára 20 kr.)

Smith H. Nemzetgazdaságtan kérdések és feleletekben. II. kiadás. (Jogi ismétlő könyvek gyűjteménye. VII. Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 90 l. ára 80 kr.)

Soóváry Ferencz. A m. kir. pénzügyi bíróság döntvényei és elvi jelentőségű határozatai az 1887. évről. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. (Ifj. Nagel Ottó. N.8r. XXIV, 359 l. ára 1 frt 50 kr.)

Sorel Albert. Európa és a francia forradalom. I. része. A politikai erkölcsök és a hagyományok. Fordította Szathmáry György. (Magyar tud. Akadémia. 8r. 717 l. ára ?)

Sorozata. Szakirodalmi jegyzékek. Szerkeszti Koczányi Béla. I. A magyar gazdasági szakirodalom könyvészete 1860. (Kassa. Koczányi és Vitéz. 8r. 32 l. ára ?)

Stanley H. M. Utazásaim Közép-Afrikában vagy utazás Afrika aequatorialis részének nagy tavai körül. Livingstone folyón lefelé az atlanti oceánig. II. kiad. 163 képpel. I. füz. (Révay testv. 8r. 32 l. ára 30 kr.)

Starnfeld Béla. A házikertek berendezése és ápolása. (Falusi könyvtár. 33. szám. Franklin-társulat 8r. 84 l. ára 50 kr.)

Steiger Gyula. Éljen, mint Budapest belvárosának szabadelvűpárti képviselője. Irta E. (Kálmán M. és társa nyomdája. 8r. 7 l. ára ?)

Stolz Albán. Rózsafüzérkönyv. Gondolatok az olvasó imádkozásánál. (Szt. István kath. műintézet. K.12r. 100 l. ára 25 kr.)

Strausz Adolf. A Balkán félsziget. I. Macedonia, Észak-Albánia és Montenegro. A rajzok nagyobb része szerzőnek a helyszínen főlvevett fényképei után készült. (Singer és Wolfner. 4r. 392 l. ára 5 frt.)

Sturm Albert. Uj országgyűlési almanach 1887—1892. Rövid életrajzi adatok a képviselőház és a főrendiház tagjairól. (Szerző. 8r. 355 l. ára ?)

Sugár Győző. Ártatlanul halálra ítélve. Regény. Székely Aladár kiadása. 7—20. füzet. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 193—640 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Sugár Győző. A szerelem áldozata. Bűnügyi regény a jelenkorból. Székely Aladár kiadása. 1—8. füzet. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 256 l. egyes füzet ára 15 kr.)

Sujánszky Antal. Szemelvények költeményeiből. Aranymiséje s több mint félszázados irodalmi működésének emlékeül. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv könyvnyomdája. 8r. 296 l. ára ?)

Suppan Vilmos. Számtan a középiskolák és polgári fiúiskolák I—II—III. oszt. számára. II. kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 104, 128 l. ára 1 frt 40 kr.)

Suppan Vilmos. Szemléltető geometria. (Rajzoló geometria.) A reáliskolák és polgári fiúiskolák I. és II. osztályai számára. Második bővített kiadás. Számos a szövegbe nyomott ábrával. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 104 l. ára 70 kr.)

Suppan Vilmos. Számtan a felsőbb leányiskolák és polgári leány-

iskolák számára. II. füzet. A 3—4. osztály számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 128 l. ára 80 kr.)

Sütő Rudolf. A telekkönyvi betétek szerkesztéséről intézkedő 1886. évi XXIX. törvényzikk és az annak végrehajtása tárgyában kiadott utasítás magyarázatai, kiegészítve az idézett törvényzikk 76. §-ában foglalt felhatalmazások alapján kibocsátott kir. igazságügyminiszteri rendeletekkel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. XVI, 352 l. ára 3 frt.)

Swift Jonathán. Gulliver utazásai. Az ifjuság számára átdolgozta Sándor A. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 118 l. ára ?)

Szabadvésművesség, A lényege, alapelvei, történeti fejlődése, szervezete és feladata. (Aigner L. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Szabálya. Pécs sz. kir. városnak az 1881. évi LIX. t.-cz. 93. §-a értelmében a bel- és igazságügyminiszterek által jóváhagyott lakbérleti. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 8 l. ára 15 kr.)

Szabályai, A tolnai ev. ref. egyházmegye tanácskozási, és ügyrendje. (Keeskemét. Tóth László nyomdája, 8r. 10 l. ára ?)

Szabályok, Az állami felsőbb leányiskolák tanulóit illető rendtartási. (Egyetemi nyomda. 8r. 14 l. ára 14 kr.)

Szabályrendelet a községek beligazgatásáról. (Sopron Litfass Károly nyomdája. 8r. 38 l. ára ?)

Szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteménye. Budapest főváros törvényhatósága által alkotott. I. rész. I—VII. csoport. (Budapest főváros kiadása. 8r. VII. 518 l. ára 3 frt.)

Szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteménye. II. rész. VIII—XVI. csoport. (Budapest főváros kiadása. 8r. 481 l. ára 2 frt 80 kr.)

Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában. (Egyetemi nyomda. 4r. 66 l. ára 50 kr.)

Szabályzat, Szolgálati, a m. kir. honvédség számára. I. rész az 1875. évi szolg. szab. II. kiadása. Hivatalos kiad. (Pallas r. t. 8r. 430 l. ára 75 kr.)

Szabályzat, Szolgálati, a m. kir. honvédség számára. II. rész. (Pallas r. t. 8r. 296 l. és 8 tábla, ára 65 kr.)

Szabályzat az égetett szeszes folyadékoknak pótdadóval való megrovása iránt. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 14 l. ára ?)

Szabályzat a magy. kir. tudomány-egyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét illetőleg. (Egyetemi nyomda. 8r. 14 l. ára ?)

Szabályzata, A budapesti kir. magyar tudomány-egyetemi tanulmányi, fegyelmi és leczkepez. (Egyetemi nyomda. 8r. 47 l. ára ?)

Szabó Endre. Zsebbe való orosz nyelvtan. (Pallas-részvénytársaság. 16r. 251 l. ára 2 frt.)

Szabó Endre. Girigiré. Humoreszkek, tréfák, mindenféle bomlott históriák. (Hornyánszky Viktor. 8r. 160 l. ára ?)

Szabóky Adolf. Latin olvasókönyv. Lateinisches Lesebuch. 12. kiad. (Franklin-társulat. 8r. 79 l. ára 30 kr.)

Szádeczky Lajos. Izabella és János Zsigmond Lengyelországban. 1552—1556. Levéltári források alapján. Kiadja a hg. Czartoryski alapítványból a m. t. Akadémia. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 107 l. ára 70 kr.)

Szakkönyvtár, Theologiai. Szerkesztik és kiadják a magyarhoni ág. hitv. evang. egyház egyet. theolog. akadémiájának tanárai. I. kötet. (L. Masznyik Endre.)

Szakkönyvtár, Kereskedelmi. III. (L. Jónás János.)

Szana Tamás. Magyar művészek. Új sorozat. 1—16. füz. (Hornyánszky Viktor. 4r. 251 l. 196 képpel, ára 12 frt 80 kr.)

Szántó Kálmán. Magyar nyelv- és olvasókönyv polgári és felső leányiskolák használatára. Tárgyi és nyelvi jegyzetekkel. I—II. kötet I—II. oszt. számára. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 144 l. 80 kr., 196 l. 1 frt.)

Szányi Béla. Az állítmányról. (Révai Leó. 8r. 34 l. ára 15 kr.)

Szányi Béla. A mult részesülő a francia nyelvben. A legújabb kútfők nyomán. (Révai Leó. 8r. 24 l. ára 15 kr.)

Szász Károly. Téli rege. (Shakspeare színművei. XVIII. Ráth Mór. 4r. IX, 45 l. ára 1 frt 20 kr.)

Szász Károly. Konfirmációi káté. Helvét hitvallásu növendékek számára. (Franklin-társ. nyomdája. 8r. 64 l. ára 25 kr.)

Szász Károly. Kis biblia. Legrövidebb kivonat az ó- és újtestamentumi bibliai történetekből. Reform. népiskolák számára. 11. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 78 l. ára ?)

Szászvárosi V. Jenő. A gyermeknevelésről egészségi szempontból. (Kókai L. 8r. 20 l. ára 30 kr.)

Szathmáry Károly. Piros könyv a magyar nép számára. 2. kiadás. (Révai testvérek. 8r. 72 l. ára 15 kr.)

Szathmáry Károly. A legszebb hercegnő. (Egyet. regénytár. 13. és 14. köt. Singer és Wolfner 8r. 151, 149 l. ára 50—50 kr.)

Szeberényi Lajos Zsigmond. Nazarenismus. (Kókai Lajos. 8r. 96 l. ára 70 kr.)

Szécskay István. A növények természetrajza polgári leányiskolák számára. II. rész. 2. kiadás. (Eggenbergerféle könyvkereskedés. 8r. 164 l. 100 képpel, ára 70 kr.)

Szécskay István és Sajóhelyi Béla. Gazdaság- és háztartástan leányiskolák számára. (Eggenbergerféle könyvkereskedés. 8r. 167 l. ára 90 kr.)

Szegedi Albert és Jamriská Lajos. A községi ügykezelés kézikönyve. Vezérfonal községi jegyzők, főleg pedig a községjegyzői szigorlatra készülők számára. A magyarországi községi és körjegyzők egylete által 300 frt díjjal kitüntetett pályamű. (Hornyánszky Viktor nyomdája 8r. 420 l. ára 2 frt 50 kr.)

Székely György. Bürger költészete és hatása Csokonayra. (Aigner Lajos. 8r. 51 l. ára 50 kr.)

Székely József. A védtervezetről. (Grill Károly. 8r. 108. l. ára 80 kr.)

Szemák István. Német olvasókönyv. III. rész. A középiskolák 5—6. oszt. számára. II. kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. VIII, 288 l. ára 1 frt 60 kr.)

Szemák István. Német nyelvtan. Ötödik kiadás. (Lauffer Vilmos. 8r. VIII, 178 l. ára 1 frt.)

Szemelvények Pázmány Péter műveiből. (Tanulók olvasótára. 6. füz. Lampel R. 16r. 76 l. ára 20 kr.)

Szendrei János. Képes kalauz az országos nőipar-egyesület javára rendezett gyűrfű-kiállításához. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 62 l. ára 25 kr.)

Szenes Zsigmond. Az otitis media metastaticus szövődményeiről. (Különlenyomat a «Gyógyászat» 1888. évi számaiból. 8r. 18 l. ára ?)

Szenes Zsigmond. Két fülészeti tévedés. (Különlenyomat a «Gyógyászat» 1888. évi 29. sz. 8r. 5 l. ára ?)

Szenes Zsigmond. A fülészet haladásáról. (Különlenyomat az «Orvosi Hetilap» 1888. évfolyamából. Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 4 l. ára ?)

Szenes Zsigmond. Kimutatás az 1887. évben dr. Bőke Gyula egyetemi tanár sz. Rökus-kórházi osztályán gyógykezelt fülbetegekről. (Különlenyomat az «Orvosi Hetilap» 1888. évfolyamából. Pesti Lloyd-társulat nyomdája. 8r. 47 l. ára ?)

Szentiványi Károly Gyula. Istenség, emberiség és a haza. Társadalmi s állami ujjászületés. 3. kiadás. (Márkus Samu nyomdája. 8r. 369 l. ára ?)

Szervezete, A kereskedelmi iskolák. (Budapesti egyetemi nyomda. 8r. 39 l. ára 25 kr.)

Szeszadó-törvény, A, és szabályok hivatalos összeállítása. Kiadja a magyar kir. pénzügyminiszterium. II—III. füzet. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 591, XIII l. ára 1 frt 80 kr.)

Szesz, A, denaturálása és az adómentes szeszhasználat szabályai a szükséges iratmintákkal és magyarázatokkal. (Lampel R. Kis 16r. 62 l. ára 30 kr.)

Szeszadó-törvények, Az uj. Az 1888. XXIV. t.-cz. Az égetett szesz folyadékok után járó vámról, a szeszadóról, valamint a szesztermeléssel készített élesztőnek megadóztatásáról. II. Az 1888. XXV. t.-cz. A fogyasztási adó alá eső szeszfőzdek által egy-egy termelési időszak alatt a kisebbik adótételek mellett termelhető alkoholmennyiséggel kiegészítve betűsoros tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. Kis 8r. 108 l. ára 50 kr.)

Szeszadó-törvények, Az összes, 1888. XX. t.-cz. Az ideiglenes vámdíjpótlékról. 1888. XXIV. t.-cz. A szeszadóról és sajtolt élesztő megadóztatásáról. 1888. XXV. t.-cz. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. (Lampel R. 16r. 144 l. ára 50 kr.)

Szeszadó, A. Törvényjavaslat az égetett szesz folyadékok után járó vámról, valamint a sajtolt élesztőnek megadóztatásáról. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 80 l. ára ?)

Szeszadó-törvényjavaslathoz, Az uj. Irta egy országgyűlési képviselő. (Wodianer F. nyomdája. 8r. 19 l. ára ?)

Sziklay János. Ábrándos évek. Elbeszélések. I—II. kötet. (Singer és Wolfner könyvkereskedése. 8r. 207, 236 l. ára ?)

Szikszay György. Keresztényi tanítások és imádságok a keresztyén embernek különféle szükségei szerint. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 688 l. ára ?)

Szilágyi Sándor. Egyetemes történet. Középtanodák, reáliskolák számára. I. füz. Okor. 3. kiadás. (Pfeifer Ferdinánd. 8r. 176 l. ára 80 kr.)

Szinház, Ifjúsági. 1—7. füzet. (L. Lőcsei Emma, Gaal Mózes, Munkácsy Kálmán.)

Szinnyei József. Rendszeres magyar nyelvtan a középiskolák harmadik oszt. számára. 2. kiadás. (Hornyánszky V. 8r. 201 l. ára 1 frt 20 kr.)

Szinnyei József. Iskolai magyar nyelvtan mondattani alapon. I. rész. A középiskolák I. oszt. számára. 4. kiadás. (Hornyánszky V. 8r. 115 l. ára 60 kr.)

Szinművek. Legényegyleti. I—II. Joachim Ágoston: A ki másnak vermet ás, maga esik bele. A magas potilika vagy még sem lett belőle nagyságos asszony. (Kalocsa. Legényegylet. 8r. 27. 19 l. ára ?)

Szirmai, Vöröss, Szilágyi. Magyar olvasó- és nyelvképzőkönyv a népiskolák számára. II. osztály. 3. kiadás. IV. iskolaév 2. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 128 l. 30 kr., 223 l. 50 kr.)

Szirmai József. Német nyelvképző-iskola gyakorlati példákban III. rész. (Franklin-társ. 8r. 119 l. ára 30 kr.)

Szládkovics A. Marina. Költői elbeszélés. Tótból ford. Podhradszky Lajos. (Beszterczebánya. Singer J. 16r. 210 l. ára 1 frt 20 kr.)

Szokolay István. Tüzrendészeti szabályok kézikönyve. (Lampel R. 16r. 94 l. ára 50 kr.)

Szontagh Ábrahám. A nemzeti tornaegylet keletkezésének története. (Fanda József nyomdája. 8r. 41 l. ára ?)

Szterényi József. A brassói kereskedelmi és iparegyesület 1887. évi jelentése. (Brassó. Alexi nyomdája. 16 l. ára ?)

Szulik József. A magyar nemzeti irodalomtörténet rövid ismertetése. Tanítóképző-intézetek és polgári iskolák használatára. Harmadik bővített kiadás. (Eger. Szolcsányi Gyula. 8r. 112 l. ára 70 kr.)

Szügyi József. Az ev. ref. egyház énekdallamai violinkulesra. Tanítók használatára. (Debreczen város nyomdája. 8r. 91 l. 50 kr.)

Szűry Dénes. Mosolygó ég. (Utirajz.) (Egyetemi nyomda. 8r. 87 l. ára ?)

Szűts Mihály. A gazda helyzetének javítására vonatkozó nézetek. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Tacitus évkönyvei (Annales). I. füzet. 1—31. Ford. és magy. Fodor Gyula. (L. Tanulók könyvtára. 45. füz. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 1—64 l. ára 30 kr.)

Tacitus évkönyvei. III. füzet. (Római remekírók magyar fordításban. 37. köt. Lampel R. 16r. 193—288. l. ára 40 kr.)

Taine Hippolit Adolf. A németalföldi művészet bölcsellete. Francziából Szántó Kálmán. (Olcso könyvtár. 245. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 140 l. ára 30 kr.)

Taine Hippolit Adolf. A görög művészet bölcsellete. Francziából Ferenczi Zoltán. (Olcso könyvtár. 244. szám. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 151 l. ára 30 kr.)

Takács László. Magyar fürdők. (Nagyvárad. Rosenbaum V. 8r. 231 l. ára 1 frt.)

Tanítás, Kis szemléleti, jó gyermekek számára. (Lauffer V. K. 8r. 16 l. ára 1 frt.)

Tanterv a polgári leányiskolák számára. (Egyetemi könyvnyomda. 8r. 24 l. ára 20 kr.)

Tára, Egyházi ügyekre vonatkozó magyar országos törvények, királyi és kormányrendeletek és bírósági döntvények. III. kiadás. Szerkesztette Tokody Ödön. (Temesvár. Csanádegyházmegyei könyvnyomda. 8r. XIV, 608 l. ára 3 frt.)

Tára, Német írók iskolai. I. kötet. (L. Göthe.)

Tára, Jeles írók iskolai. XXXI. kötet. (L. Czuczor G.)

Tára, Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházi törvényeinek és szabályrendeleteinek. I. kötet. Az erdélyi ev. ref. egyházkerület törvényei. Hivatalos kiadás. (Kolozsvár. Az egyházkerület tulajdona. 8r. 118 l. ára?)

Tára, Tanulók olvasó. 1—9. füzet. Elischer József közreműködésével szerk. Jancsó Benedek és Boros Gábor. (L. Berzsenyi D., Zrinyi M., Hunfalvy P., Balassa B., Trefort Á., Szemelvények, Kazinczy F., Kisfaludy K.)

Tarczali Dezső. Őszi verőfény. Beszélyek és rajzok. (Révai testv. K. 8r. 158 l. ára 80 kr.)

Tárgymutatója, A magyar kir. igazságügyminiszterium rendeleteinek és az igazságügyre vonatkozó egyéb miniszteri rendeleteknek. 1867—1887. évfolyam. (Ráth Mór. 8r. 160, XXX l. ára 1 frt 60 kr.)

Tárgymutatója, A magyar királyi technologiai iparmúzeum által az 1888. évi szeptember 2-től 23-ig tartó nagyszabeni II-ik időleges kiállítás-sal kapcsolatban rendezett kiállításnak. Katalog etc. (Nagyszabeni. Krafft W. nyomdája 8r. 14 l. ára?)

Tarifák, Postai, és postaiüzleti szabályzat. Érvényes 1888. évi ápr. 1-től. Hivatalos kiadás. (Hornvánszky Viktor nyomdája. 4r. 388 l. ára 1 frt.)

Tárkányi Béla. Ifjuság kalauza az örök életre. Kathol. imakönyv énekekkel és zsoltárokkal. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 312 l. ára?)

Tárkányi. Vezércsillag. (Könyörgések.) (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 480 l. ára?)

Távirda-állomások, A magyar állam területén levő állami és vasuti, névsora. III. kiadás. 1888. (Hornvánszky Viktor nyomdája. 8r. 34 l. ára?)

Téglás Gábor. Ujabb barlangok az erdélyrészi érczhegység övéből. (Mathematikai és természettudományi közlemények. XXIII. köt. 1. sz. Magyar t. Akadémia. 8r. 202 l. 168 fametsz. rajzzal, ára 1 frt 40 kr.)

Télly Iván. Három francia hellenista és a volapük. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. kötet. 10. sz. Magyar t. Akadémia. 8r. 27 l. ára 20 kr.)

Telkes Simon. Eledelek és italok. Adatok az áruforgalom és a termelés köréből. (Athenaeum r. társaság nyomdája 8r. 96 l. ára?)

Térképe, A magyar állam közuti, vasuti és vízi, szerkesztette a vízrajzi osztály 1887. (12 nagy ivértű táblán, ára?)

Természettan: vizes, színes, tüzes levegői látszatok. Természettan. Növényország. Ásványország. Rövid egészségtan. (Debreczen. Város nyomdája. 8r. 28 l. ára?)

Tersánczy József. A gazdaszat alapelvei. III. kiad. (Nagykanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 42 l. ára 25 kr.)

Testamentom. Új, azaz: a mi Urunk Jézus Krisztusnak új szövege. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. (Brit bibliatársulat. 8r. 517, 133 l. ára ?)

Thackeray M. Vilmos. Hiuság vására. Regény hős nélkül. Angolból fordította Récsi Emil. I—II. köt. (Olcso könyvt. 253—254. szám. Franklin-társulat. 8r. 557, 734 l. ára 3 frt.)

Thallóczy Lajos. Az «illyr» címergyűjtemények. (Különnyomat a «Turul» 1888. évi folyamából. Franklin-társulat nyomdája. 8r. 114 l. ára ?)

Thaly Kálmán. Kosztolányi Jávorka Ádám ezredes s a gróf Forgách és Rákóczy levéltár. (Grill K. 8r. 94 l. ára 50 kr.)

Than Károly. Feladatok a chemiai gyakorlatokhoz kezdők számára. A magyar gyógyszerkönyv II. kiadásának különös tekintetbe vételével. (Kilián Frigyes. N. 4r. 542 l. ára 4 frt.)

Thanhoffer Lajos. Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története. (Földmívelés-, ipar- és keresk. m. kir. miniszterium. 8r. 64 l. ára ?)

Thewrewk Árpád. A dohányzás veszélyei. Tekintettel a tanulóifjuságra. I—III. füzet. (Bagó Márton és fia nyomdája. 8r. 34, 20, 21 l. ára 60 krajczár.)

Thierry Amadé. Szent Jeromos. A keresztyén társadalom nyugaton. A francia eredetiből fordította Öreg János. (Magyar t. Akadémia. 8r. VIII, 588 l. ára ?)

Thierry Amadé. Elbeszélések a rómaiak történetéből az V. században. Aranyszáju Szent János és Eudoxia császárné. A keresztyén társadalom keleten. A francia eredetiből ford. Öreg János. (Révai testv. 8r. XIII, 579 l. ára 3 frt 50 kr.)

Thiers M. A. I. Napoleon első trónlemondása. Elba sziget. Visszatérés. Francziából ford. Új. kiad. (Ráth Mór. 8r. 332 l. ára 80 kr.)

Thiers M. A. Waterloo. Francziából fordítva. Új kiad. (Ráth Mór. 8r. 353 l. ára 1 frt.)

Thukydides. Fordította és jegyzetekkel ellátta Zsoldos Benő. Harmadik kötet. Hatodik, hetedik, nyolczadik könyv. (Franklin-társulat. 8r. 238 l. ára 1 frt.)

Thukydides. Görögül és magyarul. Fordította és jegyzetekkel ellátta Zsoldos Benő. Kiadja a magyar t. Akadémia. I—III. kötet. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. L, 606 l. ára 2 frt 40 kr., 334 l. ára 1 frt 40 kr., 461 l. ára 2 frt.)

Thuránszky Irén. Gazdaságtan leányiskolák és tanítónőképzőintézetek számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 162 l. több fametszetű ábrával, ára ?)

Toldy Ferencz irodalmi beszédei. 1. 2. kötet. Új kiad. (A magyar nemzet családi könyvtára LVI. és LVII. kötete. (Ráth Mór. 8r. XI, 430; VIII, 448 l. a kettő ára 3 frt.)

Tolnai Lajos. A kigyó. Elbeszélés. (Egyetemes könyvtár. 2. füzet. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 51 l. ára 10 kr.)

Tolstoj Nikolajevics Leo. Sebasztopol. Ford. Cs. L. 1. 2. füzet. (Ráth Mór. 8r. 164 l. egy füzet ára 40 kr.)

Tolstoj Nikolajevics Leo. Szebasztopol. Oroszból fordította: Csopey László. (Ráth Mór. K. 8r. 164 l. ára 90 kr.)

Tolstoj Nikolajevics Leo. Szebasztopol. Oroszból fordította Csopey László. (Ráth Mór. 8r. 184 l. ára 1 frt 60 kr.)

Tomcsányi Imre. A tápszerek tápláló értékéről. (Szatmár. Szerző. 8r. 30 l. ára 50 kr.)

Tomor Ferencz és Várady Antal. Magyar olvasókönyv a középiskolák I. oszt. számára. Az új tanterv és miniszteri utasítás értelmében. 6. változatlan kiad. (Lampel Róbert. 8r. X, 200 l. ára 90 kr.)

Tompa Mihály. Virágregék. Hetedik kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 294 l. ára 4 frt.)

Tóth Béla. Török históriák. Elbeszélések. (Budapesti Hirlap. 8r. 135 l. ára 1 frt.)

Tóth Kálmán. A Merula-féle irodalmi család. Bölcsészettudori értekezés. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 41 l. ára ?)

Tóth Kálmán összes költeményei. Első teljes végleges kiadás. Két kötet. (Ráth Mór. N. 8r. 434 és 461 l. ára 5 frt 60 kr.)

Tóth Kálmán összes költeményei. Első teljes végleges kiadás. 1—11. füzet. (Ráth Mór. 8r. I. 1—434 l., II. 1—224 l. egy füzet ára 40 kr.)

Tóth Lőrincz. Emlékezés Tanárky Gedeon felett. (A magyar tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésdek. V. köt. 2. sz. Akadémia. 8r. 66 l. ára 40 kr.)

Tóth Lőrincz. Fegyházi tanulmányok. A rabmunka. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. kötet. 6. szám. Magyar Akadémia. 8r. 73 l. ára 50 kr.)

Tóth Sámuel. Egyházi törvények az evangelium szerint reformált magyarországi keresztyén egyházban. II. hivatalos kiadás. (Hornyánszky Viktor. 8r. 72 l. ára 30 kr.)

Tóth Sándor. Távol, közel. Ujabb elbeszélések. (Pozsony. Drottlett R. 8r. 205 l. ára 1 frt 20 kr.)

Tóvölgyi Titusz. Az új világ. Regény a socialismus és communismus társadalmáról. I—II. kötet. (Aigner Lajos. 8r. 226, 162 l. ára ?)

Török István. A kolozsvári iparos-egylet története 1860-tól 1885-ig. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 146 l. ára 1 frt.)

Törvényczikk, 1888-iki XXIII. A czukoradóról. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. (Lampel R. 16r. 63 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk, 1888. évi XIX. A halászatról. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátták: Hermann Ottó és Irling Konrád. (Ráth M. 8r. 38 l. ára 50 kr.)

Törvényczikk, 1888. évi XIX. A halászatról. Kiegészítve a rávonatkozó törvényekkel és betűsoros tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. K. 8r. 44 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk, 1888-iki XIX. A halászatról. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. (Lampel R. 16r. 47 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk. 1888. VII-ik. Az állategészségügy rendezéséről. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázattal ellátta Azary Ákos. (Ráth Mór. 8r. II, 33 l. ára 60 kr.)

Törvényczikk. Az állategészségügy rendezéséről szóló 1888. évi VII., a rávonatkozó törvényekkel és betűrendes tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 85 l. ára 40 kr.)

Törvényczikk. Az állategészségügy rendezéséről szóló 1888. évi. és az ennek végrehajtása iránti ministeri rendelet. (Nágel Ottó. 8r. 162 l. ára 1 forint.)

Törvényczikk. Az 1883. évi XX., a vadásatról. Kiegészítve a rávonatkozó törvényekkel és rendeletekkel. Jagdgesetz etc. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 43 l. ára 30 kr.)

Törvényczikk. Az 1883. évi XX., a vadásatról. Kiegészítve a rá vonatkozó törvényekkel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 31 l. ára 20 krajczár.)

Törvényczikk. Az 1883. évi XX., a vadásatról, kiegészítve a rá vonatkozó törvényekkel. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 23 l. ára 12 kr.)

Törvényczikk. 1888. évi XXIV. Az égetett szeszkes folyadékok után járó vámról, a szeszadóról, valamint a szesztermeléssel együttesen készített sajtolt élesztőnek megadóztatásáról. 1888. XXV., Az alkoholmennyiségek fölosztásáról. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Fritz Péter. (Ráth M. 8r. 79 l. ára 70 kr.)

Törvényczikk. 1887. évi XLIV., a dohányjövedéki törvények és szabályrendeletek módosításáról. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Törvényczikk. 1887. évi XLV., a bélyeg és illetékekre vonatkozó törvények és szabályrendeletek némely határozatainak módosításáról. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 24 l. ára 20 kr.)

Törvényczikk. 1888. évi XXIII. és XXIV. A czukoradóról és a szeszadóról. Kiadja a m. kir. belügyminiszterium. (Nágel Ottó. 16r. 215 l. ára 60 kr.)

Törvényczikk. 1888. évi országgyűlési. Imling Konrád, Fritz Péter és más szakférfiak közreműködése mellett jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátva. I. füz. I—VII. (Ráth Mór. 16r. 1—242 l. ára 80 kr.)

Törvényczikk. 1888. évi országgyűlési. Imling Konrád, Fritz Péter és más szakférfiak közreműködése mellett jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátva. I. füzet. I—VII. (Ráth M. 8r. 1—110 l. ára 80 kr.)

Törvényczikk. Az 1887. évi országgyűlési. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 315 l. ára 1 frt 40 kr.)

Törvényczikk. Az 1888. évi országgyűlési. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 597 l. ára 2 frt 40 kr.)

Törvények. Az új szeszadó. 1888. XXIV—XXV. t.-cz., betűrendes tárgymutatóval. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 108 l. ára 50 kr.)

Törvények. az 1888. évi, gyűjteménye. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. III. IV. füzet. XV—XXXI. (Lampel R. K.16r. 145, 725 l. ára 1 frt., 1 frt 20 kr.)

Törvények gyűjteménye, 1888. évi. Jegyzetekkel és magyarázatokkal. 1. füz. I—VI. t.-cz. (Lampel R. 8r. 1—128 l. ára 40 kr.)

Törvények és szabályok, A bélyeg és illetéki, teljes gyűjteménye és a betűrendes bélyeg és illetéki díjjegyzék magyarázva az azokra vonatkozó p. ü. közig. bírósági döntvényekkel és miniszteri rendeletekkel. Függelékül százalékos illetéki díjtáblák és 6% késedelmi kamattáblák. (Pallas részvénytársaság. K.16r. 779 l. ára 2 frt.)

Törvényjavaslat az 1888. évi állami költségvetésről. (Magyar kir. államnyomda. 4r. 52 l. ára ?)

Törvénykönyv, A magyar büntető, a büntettekről és vétségekről. 1878. évi V. t.-czikk. A kir. Curia gyakorlatából vett 1000 példával megvilágítva. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 212 l. ára ?)

Törvénytár, 1888. évi országos, (Corpus juris.) Kiadja a magy. kir. belügyministerium. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 418 l. ára ?)

Törvénytár, Igazságügyi. Rendeletekkel és döntvényekkel kiegészítve. Tartalma: I. rész. Törvénykezési és szervezeti törvények. II. rész. Magánjogi törvények. III. rész. Hiteli, kereskedelmi és ipari törvények. IV. rész. Büntetőjogi törvények. Szerkeszti Dárday Sándor. (Athenaeum. 8r. 518/1—21, 519/1—5, 520—556/1—5, XIV, 365, X, 303, VIII l. ára 6 frt.)

Törvénytervezete, A budapesti ügyvédi kamara, az ügyvédi rendtartás tárgyában. (Rózsa Kálmán és neje. 2r. 52 l. ára ?)

Trefort Ágoston. Szemelvények emlékbeszédeiből. (Tanulók olvasótára. 5. füz. Lampel R. 16r. 75 l. ára 20 kr.)

Trefort Ágoston. Emlékbeszéd Lukács Móríczt felett. (Egyetemes könyvtár. 1. füz. Győr. Gross Gusztáv. 16r. 28 l. ára 10 kr.)

Trefort Ágoston. Beszédek és levelek. (Méhner Vilmos. 8r. 376 l. ára ?)

Uhrl Józsa. Nápoly, Pompeji, Flórencz. (Pozsony. Szerző. 8r. 24 l. ára ?)

Uhrl Józsa. Emlékek római utamból. (Pozsony. Wigand J. K. nyomdája. 8r. 30 l. 20 kr.)

Ujfalussy Sándor. Swráthy Lajos élet- és jellemrajza. (Pozsony. Heckenast G. utóda. 8r. 8 l. ára 20 kr.)

Ujlaki Antal. Csendélet. Beszélyek. (Deutsch Zsigmond. 8r. III, 135 l. ára 1 frt ára 20 kr.)

Utasítás, A m. kir. népfelkelő tisztképző tanfolyamok számára és a népfelkelő tisztjelöltek gyakorlati oktatására nézve. (Pallas nyomda. 8r. 106 l. ára 40 kr.)

Utasítás az állami népoktatási tanintézetek gondnoksága számára az 1868. 38. és 1876. 28. t.-cz. végrehajtása tárgyában. (Budapesti egyetemi nyomda. 8r. 34 l. ára ?)

Utasítás, a Horvát-Szlavonország területén lévő magyar kir. állam-építészeti hivatalok szolgálatára és hatáskörére vonatkozó. Hivatalos kiadás. Naputak o službi kr. ug. državnih gradjevnih uredah u Hrvatskoj. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 292 l. ára ?)

Utasítás a Horvát-Szlavonország területén lévő államutakon alkalmazott m. kir. állam-útmesterek részére. Hivatalos kiadás. Naputak za kr. državne nadcestare etc. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 18 l. ára ?)

Utasítás, Az államutak fentartása körül követendő eljárásra vonatkozó. Hivatalos kiadás. Naputak o postupku oko uzdržavanja državnih cestah. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 37 l. ára ?)

Utasítás, A horvát-szlavonországi kerületi kir. felügyelő hatáskörére vonatkozó. Hivatalos kiadás. Naputak etc. (Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Utbaigazítás az iránt, hogy kell magánrendeletet alkotni az 1876. XVI. t.-cz. alapján. (Singer és Wolfner. 16r. 16 l. ára 20 kr.)

Utmutató az életben a javítóintézetek kihelyezett növendékei számára. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 10 l. ára ?)

Utmutató. A magyar és közös közlekedési vállalatok hivatalos menetrendkönyve. VII. évf. (A vasuti és közlekedési közlöny szerkesztősége. 8r. XXXI, 366 l. ára 50 kr.)

Utóhangjai, A dunántuli ág. h. ev. egyházkerület által Sopronban 1888. évi augusztus 22-én évi közgyűlése alkalmával tartott gyámintézeti ünnepély. (Sopron. Litfass Károly könyvnyomdája. 8r. 14 l. ára 2 kr.)

Ügyrendje, A budapesti ügyvédi kamara. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 18 l. ára ?)

Üzlet-szabályzata. Az első cs. és k. szab. Dunagőzhajózási-társaság. (Társaság. 8r. 73 l. ára 20 kr.)

Vachott Sándorné. Hadik lovag. (Zalai Közlöny könyvtára. 2. füzet. Nagy-Kanizsa. Wajdits József nyomdája. 8r. 29 l. ára 15 kr.)

Vadállatok közt. Szétnyitható képeskönyv (Leporello-album.) (Singer és Wolfner. 4r. 10 l. ára 1 frt 60 kr.)

Vajda Pál. Rondírás, góth, fraktur és modern betűminták. (Lampel Róbert. 4r. 25 l. ára 40 kr.)

Vajda Pál. Szépirási minták. Magyar és német írás. (Lampel Róbert. 4r. 34 l. ára 40 kr.)

Vajdady Ernő. Számтан felsőbb leányiskolák és polgári leányiskolák számára. Ötödik kiadás. Első rész. Az első és második osztály számára. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 117, II. l. ára 70 kr.)

Vajdady Ernő. Számтан felsőbb leányiskolák és polgári leányiskolák számára. Második rész. A harmadik és negyedik osztály számára. Második kiadás. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 124 l. ára 70 kr.)

Vajdady Ernő. Emléklapok. (Szerző. 8r. 79 l. 50 kr.)

Vajna Gábor, Pávai. Az orvosi kamarák érdekében. (Pozsony. Heckenast Gusztáv utóda. 8r. 15 l. ára 20 kr.)

Vajna Gábor, Pávai. A Bergeon-féle exhalatióról. (Különlenyomat az «Orvosi Hetilap» 1887. évf. Pozsony. Stampfel K. Nagy 8r. 16 l. ára 30 kr.)

Vállalata, A magyar mérnök- és építészegylet könyvkiadó-vállalata. I. köt. 4. füz. XI. köt. 1. füz. (L. Rankine W. J. M., Jónás Ödön.)

Váli Béla. Kuthy Lajos élete és munkái. (Magyar Könyvesház 151—154. sz. Aigner Lajos. 8r. 162 l. ára 80 kr.)

Vallásalap, A magyar, hajdan és most. (Egyetemi nyomda. 8r. 140 l. ára ?)

Vámtarifája, Az osztrák-magyar vámterület általános. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 80 l. ára ?)

Váradi Antal. A vers- és költészet tan vázlata. Az orsz. színésziskola növendékeinek használatára. (Hornyánszky Viktor. 8r. 45 l. ára 1 frt.)

Varga József. Dalár-zsebkönyv. Négy szolamú férfi- és vegyes karok anthologiai gyűjteménye. I. rész. Férfi karok. (Dobrowsky és Franke. 8r. 164 l. ára 1 frt 20 kr.)

Varga József. Ugyanaz. II. rész. Vegyes karok. (Dobrovsky és Franke. 8r. 89 l. ára 80 kr.)

Varga Ottó. Világtörténet tanterv és utasítások alapján középiskolák számára. I. kötet. Ókor. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 141 l. ára 1 frt.)

Varga Sándor, Tinódi. Magyarország öt évi áruforgalmának eredményei. Ergebnisse des fünfjährigen Waarenhandels Ungarns. (Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 4r. 1043 l. ára 5 frt.)

Vargyas Endre. Köszöntők és üdvözetek. Családi és iskolai ünnepekre. A tanuló ifjúság számára. (Ifj. Nagel O. 8r. 166 l. ára 1 frt.)

Vas Gereben munkáinak együttes képes kiadása. Sajtó alá rendezte Váli Béla és Sziklay János. Gyulay László rajzaival. VIII—X. kötet. (Méhner Vilmos. 8r. 483, 486, 502 l. ára 2—2 frt.)

Vass Mátyás. Ferenczi János élet és jellemrajza. (Különlenyomat a «Paedagogiai Plutarch» II. köt. Pozsony. Drotteff. 8r. 8 l. ára 20 kr.)

Vaughan Jakab után átdolgozta Benke István. Isten országa. Templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére és vallástanítására. I—II. kötet. (Sepsi-Szt-György. Átdolgozó. 8r. 145, 148 l. ára 1 frt és 1 frt 20 kr.)

Vécsey Tamás. A római jog külső története és institutái 2. kiadás. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XXII, 652 l. ára 5 frt 60 kr.)

Vedrődi Viktor. Általános vegytan különös tekintettel a gazdaságra, kereskedelemre és az iparra. I. szervetlen vegytan. II. kiadás. (Debreczen. Ifj. Csáthy Károly. 8r. 168 l. ára 1 frt.)

Vedrődi Viktor. Röpirat a gyógyszerész gyakorlati kiképzetéséről. (Debreczen. Ifj. Csáthy Károly. 8r. 16 l. ára 20 kr.)

Vedrődi Viktor. A szeszgyártás alapvonalai gazdasági tanodák, kereskedelmi akadémiák, technikusok és pénzügyi közegek részére. (Debreczen. László Albert. 8r. 134 l. ára ?)

Védrtörvény és az Önkéntesség. Z. (Grill K. 8r. 34 l. ára 50 kr.)

Vercruysse Bruno. Új és gyakorlati elmékedések a mi urunk, Jézus Krisztus életéről, az év minden napjára. Magyarul kiadja Tóth Miksa. II—III. füzet. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 161—480 l. egyes f. ára 45 kr.)

Veress Ignác. Latin szótár. II. Magyar latin rész. II. tetemesen javított kiadás. (Lampel R. N. 8r. 283 l. ára 1 frt 80 kr.)

Veress Vilmos. Számítan, az alsófoku iparosiskolák számára. I. füz. Az első osztály számára. Függelékül. Szabályok a mértan tanításához. (Lampel R. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Veress Vilmos. Kereskedelmi számítan. A középfoku keresk. iskolák II. és III. oszt. számára. (Kolozsvár. Lehmann és Báldi. 8r. IV, 137 l. ára 1 frt 20 kr.)

Vergilius Aeneise. III. füzet. Aeneis II. k. végig; III. k.; IV. k. 1—51.

Ford. és magy. **Dávid István.** (Tanulók könyvtára. 47. Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 65—128 l. ára 30 kr.)

Vergilius P. Maro Aeneise. Magyarázta **Veress Ignác.** I. füzet I—III. ének. III. lényegében változatlan kiadás. (Lampel R. 8r. X, 120 l. ára 80 kr.)

Verne Gyula. Észak a Dél ellen. Fordította **Huszár Imre.** (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 420 l. ára 2 frt.)

Verne Gyula. A hódító Robur. Regény; ford. **Huszár Imre.** 44 képpel. (Franklin-társ. 8r. 248 l. ára 2 frt.)

Versenylovaink formája 1888-ban. (Vadász és Versenylop kiad. 16r. 65 l. ára 70 kr.)

Vértesi Arnold összes munkái. 1000 elbeszélés. I-ső füzet. Magyar világ. (Debreczen. «Debreczeni ellenőr». 8r. 48 l. ára 15 kr.)

Vértesi Arnold. Az ezredik novella. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 55 l. ára ?)

Vértessy Károly. Több országból. Utirajzok. (Singer és Wolfner. 8r. 266 l. ára 1 frt 50 kr.)

Világ, Eleven. Hat színes, mozgó képpel s ugyanannyi kis történettel. (Singer és Wolfner. N. 4r. 6 l. ára 1 frt 40 kr.)

Villemain. Pindar szelleme és a lantos költészet, a népek erkölcsi és vallási emelkedettségéhez való vonatkozásaiban. Francziából ford. **Csiky Gergely.** (Révai testv. 8r. 484 l. ára 3 frt.)

Virágh Elek. A kiskazda mint sertéshizlaló. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 31 l. ára 25 kr.)

Visontay János és Borbás Vincze. Egyetemes földirat. A gymn. II. oszt. számára. 17 kiad. (Lampel Fr. 8r. 152 l. ára 96 kr.)

Vizes szikrák. Fürdői képek. (Kolozsvár. Horatsik J. 8r. 16 l. ára 50 krajczár.)

Vutkovich Sándornak, a pozsonyi «Toldy-kör» elnökének jelentése az 1888. évi január 6-án tartott közgyűlésben. (Pozsony. «Toldy-kör». 8r. 16 l. ára ?)

Wachott Sándorné. Hadik lovag. Monda. (Zalai közlöny könyvtára. 2. füz. Nagy-Kanizsa. Wajdits József. K. 12r. 29 l. ára 15 kr.)

Wagner Alajos. Physika. A középiskolák VII. és VIII. osztálya számára. (Nagel Bernát. 8r. 364, IV l. ára 2 frt 40 kr.)

Wajdits József. Népies füzetek. 10. szám. Tündér Ilona. Átdolgozta **Városhy Mihály.** (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 35 l. ára ?)

Walter Gyula. Dr. Zádori János élete. (Esztergom. Szerző. 8r. 80 l. ára ?)

Warga János. Bibliáismeret alreáliskolák és az I—II. gymnasiumi osztályok számára. Átnézte és javította **Farkas József.** 8. kiadás. (Franklin-társulat. 8r. 112 l. ára 80 kr.)

Wayand Géza. A magyar primás jogai és kiváltságai. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 51 l. ára ?)

Wein János. Emlékirat a fővárosi végleges vízmű tárgyában, mint felelet a fővárosi közmunkák tanácsa műszaki osztályának jelentésére. (Pesti könyvnyomda részvénytársaság. 8r. 49 l. ára ?)

Weisz Bernát F. Az ingatlan állami tűzkártérítés eszméjének keletkezése és fejlődése Magyarországon. (Ráth Mór. 8r. VIII, 64 l. ára 50 kr.)

Weiss Berthold. Magyarország hivatása a kelettel szemben. (Singer és Wolfner. 8r. 29 l. ára 30 kr.)

Wettstein H. Vegytan és ásványtan felső nép- és polg. iskolák számára. Fordította Páthy Károly. 3. kiadás. (Kecskemét. Gallia E. 8r. 99 l. ára ?)

Wilheim József. Az egyszerű és kettős könyvvitel tankönyve. Gyakorlati rész. Feladatok a könyvvitel tanításához. Kereskedelmi iskolák használatára. (Kolozsvár. Szerző. 8r. 192 l. ára 1 frt 50 kr.)

Willer József. Az ó-francia hősköltészet eredetéről és fejlődéséről különös tekintettel a Roland-énekre. (Kecskemét. Tóth László nyomdája. 8r. 35 l. ára ?)

Wilkins A. S. Római régiségek. Angolból. II. kiadás. Történeti kézikönyvek V. (Athenaeum r. társulat. 8r. 103 l. ára 60 kr.)

Winter Ágoston. Emlékek a magyar határról. (Rudnyánszky A. nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Wisemann Miklós. Fabiola vagy a katakombák egyháza. Új magyar kiadás. Angol eredeti után a Szent István-társulat megbízásából fordította Haudek Ágoston. Steinle Ede lovag által rajzolt képekkel. (Szent István-társulat. 8r. XIII, 466 l. ára 1 frt 80 kr.)

Wisemann Miklós. Ugyanaz. (Szent István-társulat. 4r. XIII, 468 l. ára 3 frt 50 kr.)

Wladár Miksa. A sziráki ág. hitv. ev. anyaegyház története a templom száz éves fennállásának megünneplése alkalmából. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 27 l. ára ?)

Wlassics Gyula. A magyar bűnvádi eljárás törvényjavaslata. (Pfeiffer. N. 8r. 29 l. ára 40 kr.)

Wohl Stephanie. Éva. Elbeszélések stb. (Méhner Vilmos. 8r. 241 l. ára 1 frt 20 kr.)

Wohl Stephanie. Arany füst. Regény öt könyvben. I. és II. kötet. II. kiad. (Méhner V. 8r. 351 és 319 l. ára 2 frt 40 kr.)

Wollzogen. Korszellem és házasság. Ford. Rédei Ferencz. (Mulattató Zsebkönyvtár. 47. 48. füz. Esztergom. Buzárovits. 8r. 142 l. ára 24 kr.)

Wosinsky Mór. Keleti utam emlékei. (Szegzárd. Ujfalussy Lajos nyomdája. 8r. 211 l. ára 1 frt 50 kr.)

Zalai Márk. Pénz és hitel. (Debreczen. Telegdi K. L. 8r. 27 l. ára 40 kr.)

Záray Ödön. Magyar nyelvtan népiskolai használatra. 19. kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 62 l. ára 30 kr.)

Záray Ödön. Magyar nyelvtan. Népiskolai használatra. Huszadik kiadás. (Dobrowsky és Franke. 8r. 62 l. ára 30 kr.)

Zárszámadása. A magyar korona országainak állami, az 1887. évre. 1—10 füzet. (Magyar kir. államnyomda. 4r. 215, 181, 47, 329, 87, 87, 99, 35, 35, 195 l. ára ?)

Zelliger Alajos. Esztergom vármegyei írók vagyis Esztergom városában és vármegyében született vagy működött írók koszorúja. Pályadíjjal koszorúzott mű. (Szerző. 8r. 265 l. ára 2 frt.)

Zichy Antal. Emlékbeszéd báró Eötvös Józsefről. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 18 l. ára ?)

Zichy Antal. Emlékbeszéd Fábíán Gábor felett. (A magyar tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. V. köt. 1. sz. Magyar Akadémia. 8r. 23 l. ára 10 kr.)

Zlamál Ágost. Primicia-beszéd. Szigethy Gyula áldozár első zsenge áldozata alkalmával 1888. június 29-én. (Gyulafehérvár. Papp és Ferdinánd püsp. lyceumi nyomdája. 8r. 24 l. ára ?)

Zlinszky Imre. A magyar magánjog mai érvényében. 3. kiad. Kiegészítette Dárday Sándor. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. XX, 795 l. ára 6 frt.)

Zola Emil. Álom. Regény. Ford. Fái I. Béla. Első rész. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. VII. köt. Singer és Wolfner. 8r. 160 l. ára 50 kr.)

Zola Emil. Álom. Regény. Fordította Fái I. Béla. Második rész. (Egyetemes Regénytár. IV. évf. VIII. köt. Singer és Wolfner. 8r. 151 l. ára 50 kr.)

Zrinyi Miklós. Szigeti veszedelem. (Tanulók olvasótára II. Lampel Róbert. 8r. 83 l. ára 20 kr.)

Zsebkönyv a magyar kir. csendőrség számára. II. évfolyam. 1888. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 308 l. ára ?)

Zsebkönyve, Kirándulók. Utmutatás ásvány- és földtani gyűjtésekre, magasságmérésekre, állat- és növénytani gyűjtésekre. (Természettudományi könyvkiadó-vállalat. 32. kötet. Kiadja a kir. m. természettudományi társulat. 8r. 196 l. 70 ábrával, ára ?)

Zsebkönyve. Tűzoltók, az 1888. évre. Szerkesztik Köhler István, Breuer Szilárd és Kálmán Géza. I. évf. (Szerző. 16r. 336 l. 6 táblával, ára 1 frt.)

Zsebkönyvtár, Mulattató. 41—50. szám. (L. Gvadányi József, Wollzogen, Gaston, Palágyi Lajos.)

Zsebkönyv, Magyar nemzetségi. Kiadja a magyar heraldikai és genealogiai társaság. Főrangú családok. I. kötet. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 558 l. ára ?)

Zsilinszky Mihály. Az 1708-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. köt. 11. szám. Magyar Akadémia. 8r. 90 l. ára 60 kr.)

Zsindely István. Számtan a gymnasiumok I—III. osztályai számára. A magyarországi ev. ref. egyház által tanterv alapján. II. évf. (Gymnasiumi könyvtár. VIII. kötet. Sáros-Patak. Nyomt. Steinfeld Béla a ref. főiskola betűível. 8r. 149 l. ára 60 kr.)

Zubriczky Endre. Szépirási minták. Hetedik eredeti kiadás. (Kókai Lajos. 12 l. ára 20 kr.)

Zubriczky Endre. Szépirási minták. Német. (Kókai Lajos. 12 l. ára 20 krajczár.)

HAZAI NEM-MAGYAR IRODALOM.

Abendandacht während der Anna-Octav in der heil. Anna-Kapelle im Dome. (Pozsony. Stampfel Károly és t. nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Adressbuch der k. Freistadt Hermannstadt und deren Umgebung, sowie der Städte Broos, Mediasch und Mühlbach. Herausgegeben vom Hermannstädter Bürger- und Gewerbeverein. IV. Jahrg. (Nagy-Szeben. Michaelis Ferencz. 8r. 179 l. ára 80 kr.)

Amor auf dem Lande. Dorfgeschichten von Sidonie, mit Illustrationen. Aus «Caviar» pikante und heitere Blätter abgedruckt. (Grimm Gustav. 8r. 148 l. ára 1 frt 50 kr.)

Anklänge, Heilige. Gebete für katholische Christen. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 516 l. ára ?)

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. XXI. Band. 1. 2. 3. Heft. Herausg. vom Vereinsausschuss. (Nagyszeben. Kraft W. nyomdája. 8r. 1—200, 201—442, 443—716. l. ára à 70 kr.)

Bánóczy Joseph. Die Geschichte des ersten Jahrzehnts der Landesrabbinerschule. (Athenaeum r.-társulat nyomdája. 8r. 107 l. ára ?)

Bárány Ignatz. ABC und Lesebuch für die katholischen Volksschulen. Bearbeitet von Johann Fuchs. XVIII. kiadás. (Szent István-társulat. 8r. 67 l. ára 10 kr.)

Barcianu Sab. Pop. Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache. Durchgesehen und vervollständigt von D. P. Barcianu. II. Theil. (Nagyszebeni részvénytársulat. 8r. 1128 kéthasábos l. ára 3 frt 80 kr.)

Bauer, Georg. Spelin. Eine Allsprache auf allgemeine Grundlagen der sprachwissenschaftlichen Kombinatorik aufgebaut. (Zágráb. Suppan. 8r. VIII, 72 l. ára 60 kr.)

Baumgarten E. Über Folgezustände der hypertrophischen Tonsillen und deren Verhütung. (Separatabdruck der «Pester medicinisch-chirurgische Presse». 1888. Hornyánszky Viktor nyomdája. 8r. 7 l. ára ?)

Berichte. Mathematische und naturwissenschaftliche, aus Ungarn. Redigirt von J. Fröhlich. V. Bd. (Juni 1886 bis Juni 1887.) (Magyar tud. Akadémia. 8r. XI, 323 l. 5 táblával, ára 3 frt 50 kr.)

Berichte, Statistische der Handels- und Gewerbekammer in Agram vom Jahre 1881—1885. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. VIII, 793 l. ára 5 frt.)

Bojničić J. Grammatik der ungarischen Sprache. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 176 l. ára 1 frt.)

Bonvivant, Für. Neue Sammlung pikanter und heiterer Erzählungen. 6—10 Bändchen. (Grimm G. 63, 63, 64, 64, 64 l. ára egyenk-egyenek 60 kr.)

Brantweinsteuer-Gesetze, Die gesammten. 1888. XX. G. A. über die zeitweilig einzuhebenden Zollzuschläge. 1888. XXV. G.-Art. über die Besteuerung der Presshefe-Erzeugung. 1888. XXV. G.-A. über die Auftheilung der Brantweinmengen, welche zum kleineren Steuersatz erzeugt werden. Mit Erklärungen und Anmerkungen. (Lampel Róbert. 16r. 148 l. ára 60 kr.)

Branntweinsteuer. Die, und die Besteuerung der mit der Branntweinerzeugung verbundenen Presshefe-Erzeugung. XXIV. G.-Art. v. J. 1888. Vertheilung der Alkoholmenge, welche von der Consumabgabe unterliegenden Branntwein-Brennereien während einer Betriebsperiode zum niederen Steuersatze erzeugt werden kann. XXIV. G.-A. v. J. 1888. (Ráth M. 8r. 84 l. ára 80 kr.)

Buchholcz A. Der Zwerg-Obstbau im Schulgarten. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 12 l. ára 12 kr.)

Budapest, Die Bauten von. Veröffentlicht von Steph. Rozinay. VIII. Lief. 10. Taf. (Eperjes. Divald Károly. ára 5 frt.)

Consumsteuergesetz, XLVII. Gesetzartikel vom Jahre 1887 betreffs die Besteuerung des Wein-, Fleisch-, Zucker- und Bierconsums mit der Vollzugsvorschrift und mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen. (Ráth Mór. 8r. 19 l. ára 40 kr.)

Consumsteuergesetz, XLVII. Inhalt wie oben. V. Gesetzartikel vom Jahre 1883 über Aufhebung der Kaffeeconsumsteuer und Abänderung der auf die Besteuerung des Zucker- und Bierconsums bezüglichen Bestimmungen. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen. (Ráth Mór. 8r. 19, 10 l. ára 50 kr.)

Corps-Bericht des Wiener Corps «Danubia.» Studienjahr 1885/86. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 63 l. ára ?)

Csápori J. Namenregister der unter dem Schutze der ungarischen symbolischen Gross-Loge arbeitenden Freimaurer Brüder. (Esztergom. 8r. 71 l. ára 30 kr.)

Cuvaj A. Rechenbuch für Bürger und höhere Mädchenschulen. I. Theil. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 125 l. ára 60 kr.)

Deil Eugen. Neues Adressenbuch der hervorragendsten Firmen des Weinhandels von Ungarn und Oesterreich. Auf Grund amtlicher Daten verfasst. (Kassa. Maurer Adolf. 8r. 114 l. ára 1 frt 50 kr.)

Dénes Franz. Wegweiser durch die ung. Karpathen. Im Auftrage des ung. Karpathenvereins zusammengestellt von. Mit vielen Illustrationen und zwei Karten. (Igló. 8r. 134 l. ára 35 kr.)

Dumas Alex. Die Reise im Kaukasus 1858—59. I. II. köt. (Zágráb. Mušnjak Senfleben. 8r. VIII, 123, 123 l. egy kötet ára 80 kr.)

Entz Géza. Studien über Protisten. Im Auftrage der k. ung. naturwissenschaftlichen Gesellschaft. I. Theil. Entwicklung der Kenntniss der Protisten. Ein historisch-kritischer Ueberblick. Uebersetzt von Aladár Rózsahegyi. (Kilian Frigyes. 4r. XV, 464 l. ára 6 frt.)

Eötvös Josef. Die Nationalitäten-Frage. Aus dem ungarischen Manuscripte übersetzt von Dr. Max Falk. Zweite Ausgabe. (Ráth Mór. 8r. X. 192 l. ára 1 frt 40 kr.)

Erzählungen. Leichtgeschürzte mit Illustrationen. Aus «Caviar» pikante und heitere Blätter abgedruckt. (Grimm Gusztáv. 8r. 150 l. ára 1 frt 50.)

Ferenczy Benjamin. Calculator. Hilfstabellen im Allgemeinen zu Multiplications-, Divisions- und Proportions-Rechnungs-Operationen wie auch zu Prämien-, Gebühren-, Percent-Berechnungen und Umrechnungen von Geldsorten. (Kókai L. 8r. XV, 201 l. ára 2 frt 50 kr.)

Findeisen H. Zur Lehre von der Arzneiwirkung. Budapest und Greifswald. Separatabdruck aus «Pester medizinisch-chirurgische Presse» Nr. 19. 1888. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 27 l. ára ?)

Franzl Ottomár. Terrain- und Wegkarte des Schulergebirges für die Section Kronstadt des Siebenbürgischen Karpathen-Vereines auf Grund der Waldvermessung vom Jahre 1885 und 1888. (Brassó. Albrecht és Zillich. ára 60 kr.)

Fröhlich J. Allgemeine Theorie des Electrodynamometers. Ein Beitrag zur Anwendung und zur Integration der Differenzialgleichungen der electrodynamischen Induction. Von der ung. Akademie der Wissenschaften aus der Bézsán-Stiftung gekrönte Preisschrift. Deutsche Ausgabe. (Franklin-nyomda. 4r. XVIII, 168 l. három táblával, ára 5 frt.)

Funken, Nasse. Bilder aus dem Badeleben. (Kolozsvár. Horatsik. K.8r. 16 l. ára 50 kr.)

Garborg Arne. Bauernstudenten. Erzählung aus der «Landsmaal», dem norwegischen Volksdialekt übertragen von Ernst Brausewetter. (Grimm Gusztav. 8r. 378 l. ára 1 frt 80 kr.)

Garborg Arne. Aus der Männerwelt. Aus der «Landmaal», dem norwegischen Volksdialekt übertragen von Ernst Brausewetter. (Naturalistische Bibliothek des Nordens II. Grimm G. 8r. 271 l. ára 1 frt 20 kr.)

Gebetbuch für die katholische Jugend. (Fehértemplom. Hepke Tibald. 12r. 136 l. ára 20 kr.)

Gebetbuch für die katholischen Kinder. (Fehértemplom. Hepke Tibald. K.8r. 136 l. ára ?)

Gebete, Molitve, Imádságok. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz nyomdája. 8r. 26, 26, 26 l. ára ?)

Geschichte, Biblische, des alten und neuen Testaments für Volksschulen. (Magyar-Óvár. Mosonmegyei esperesség. 8r. 136 l. ára ?)

Geschichten aus dem high-life. Mit Illustrationen. (Grimm Gusztav. 8r. 148 l. ára 1 frt 50 kr.)

Gesetzartikel VII vom Jahre 1888 über die Regelung des Veterinärwesens. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen von Dr. Akusius Azary. Uebersetzt von Peter Fritz. (Ráth Mór. 8r. IV, 55 l. ára 60 kr.)

Gesetzartikel XIX vom Jahre 1888 über die Fischerei. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen von Ottó Hermann und Dr. Conrad Imling. Uebersetzt von Peter Fritz. (Ráth Mór. 8r. 36 l. ára 50 kr.)

Gesetzartikel XXIV vom Jahre 1888 über den Zoll von gebrannten geistigen Flüssigkeiten, die Branntweinsteuer und die Besteuerung der mit der Branntwein-Erzeugung verbundenen Presshefeerzeugung. **Gesetzartikel XXV** vom Jahre 1888 über die Vertheilung der Alkoholmenge, welche von der Comsumabgabe unterliegenden Branntweinbrennereien, während einer Betriebsperiode zum niederen Steuersatze erzeugt werden kann. Mit Erläuterungen, Anmerkungen und Parallelstellen von Peter Fritz. (Ráth Mór. 8r. 84 l. ára 80 kr.)

Gesetzentwurf über das staatliche Gefälle des Getränke-Ausschankes. Gesetzentwurf über die in Folge des Ges.-Art. 1888 betreffend des staatlichen Schankgefälle zu gewährende Entschädigung. Sammt Motivenbericht. (Lampel Róbert. 8r. 72 l. ára 50 kr.)

Gladischefsky Karl. Trauer-Gottesdienst gehalten bei der Gedächtniss-Feier für den deutschen Kaiser Friedrich III. am 21. Juni 1888 in Gegenwart des Kaisers von Oesterreich Franz Josef I., in der Kirche der deutschen reform. Filialgemeinde zu Budapest. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 10 l. ára ?)

Glósz Max. Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der slovakischen Sprache. Nach F. Ahn's Lehrmethode bearbeitet und mit einer kurzgefassten systematischen Sprachlehre versehen. II. vermehrte Aufl. (Lampel R. 8r. 215 l. ára 80 kr.)

Goldzieher W. Über die Anwendung des Atropins in der Augenheilkunde. (Separatabdruck der Pester medizinisch-chirurgischen Presse. 1888. Hornýánszky Viktor. 8r. 6 l. ára ?)

Götz K. Berichte Carl Gustav's Markgrafen von Baden-Durlach von dem Feldzuge in Ungarn 1685—86. (Kilián Fr. 8r. 68 l. ára 80 kr.)

Halavács Julius. Der Artesische Brunnen von Szentes. Mit 4 Tafeln. (Mittheilungen aus dem Jahrbuche der k. ung. geol. Anstalt. VIII. Band. 6. Heft. Kilián Fr. 8r. 165—194 l. ára 50 kr.)

Hampel Joseph. Das Mittelalterliche Drahtemal. Ein Abschnitt ungarischer Kunstgeschichte. Mit 23 Tafeln Abbildungen. (Kilián Frigyes. N.8r. 45 l. ára 1 frt.)

Hauptsätze für den Confirmandenunterricht. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Herell Heinrich. Zusammenstellung der wichtigsten Gesetzesbestimmungen für Handels- und Gewerbetreibende. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 59 l. ára 40 kr.)

Hermann G. M. Das alte und neue Kronstadt. Ein Beitrag zur Geschichte Siebenbürgens im 18. Jahrh. bearb. von Oscar Meltzl. Herausgegeben vom Ausschusse des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. II. Band. Vom Regierungsantritte Kaiser Joseph II. bis zum Ende des 18. Jahrh. 1780—1800. (Brassó. Michaelis Fr. 8r. 664 l. ára 4 frt 50 kr.)

Hieronymi Karl. Die Theissregulirung. Autorisirte deutsche Ausgabe. (Kilián Frigyes. N.8r. 48 l. ára 1 frt.)

Hildebrandt Hans. Tannhäuserlieder. Erotisches Sündenregister. (Grimm Gusztáv. 8r. 152 l. ára 90 kr.)

Hillsbüchlein beim Rechnenunterricht nebst einer Erläuterung des Metersystems. (Fehértemplom. Hepka Károly. K.8r. 18 l. ára 10 kr.)

Horváth Peter. Predigt am zweiten Sonntag nach Ostern. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 8 l. ára 12 kr.)

Höhr Daniel. Rechenbuch für die Elementar- oder Volksschulen. (Nagyszeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 96 l. ára ?)

Hörmann K. Volkslieder der Muhamedaner in Bosnien und Herzegowina. I. Band. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. XII, 624 l. ára 1 frt 60 kr.)

Hrvatska biblioteka. Die Perlenschnur. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 81 l. ára 30 kr.)

Hrvatski zakoni XII. Strafprocessrecht vom 17. Mai 1875 vervollständigt mit der Novelle vom J. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 292 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hrvatski zakoni XIII. Stempel- und Gebührengesetze. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 460 l. ára 2 frt 50 kr.)

Jahn Hermann Eduard. Frau Eva. Mit einem Vorwort von L. von Sacher-Masoch. (Grimm Gusztáv. 8r. 158 l. ára 1 frt 20 kr.)

Jahresbericht des Vereins Männerchor Hermania über das Vereinsjahr 1887/8. Erstattet vom Vereinsausschusse. (Nagy-Szeben. Egylet. 8r. 24 l. ára?)

Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathenvereins. VIII. Jahrgang. 1888. (Nagy-Szeben. Egylet. 8r. 234 l. ára 2 frt 50 kr.)

Jahresbericht der kgl. ung. geologischen Anstalt für 1886. (Franklin-társulat. 8r. 252 l. egy könyomatu táblával, ára 3 frt 40 kr.)

Jahresbericht des Bürger- und Gewerbe-Vereins zu Hermannstadt für 1887. (Nagy-Szeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 71 l. ára?)

Jausz Georg. Deutsches Lesebuch für Volks- und Bürgerschulen. III. Theil. Für das vierte Schuljahr. VII. Auflage. (Dobrowsky és Franke. 8r. 224 l. ára?)

Jung F. Dein Gott oder die unfassbare Unendlichkeit. Ein Blick in das Walten der geistigen Kraft in dem unendlichen Weltallraume. (Pozsony. Szerző. 8r. 71 l. ára?)

Karl Gustav's, Markgrafen von Baden-Durlach, Berichte, von dem Feldzuge in Ungarn 1685—86. Veröffentlicht von K. Götz. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 68 l. ára?)

Keleti Karl. Die Ernährungsstatistik der Bevölkerung Ungarns auf physiologischer Grundlage bearbeitet. Mit 17 Karten und Graphica. (Kilian Fr. 8r. V, 363 l. ára 6 frt.)

Kematmüller Heinrich. Historischer Vergleich zwischen Attila und Napoleon I. (Temesvár. Ramel és Reitzer 8r. 47 l. ára?)

Klingenberg J. Deutsches Sprachbuch. Ein Leitfaden zur praktischen und theoretischen Behandlung des einfachen Satzes. I. Theil. Für die dritte Volksschuhl. III. Auflage. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 55 l. ára 30 kr.)

Klitsche A. Der Fährmann. Hist. Erzählung. Zur Feier des fünfzigjährigen Pristerjubilaeums Leo XIII. (Zengg. Luster H. 8r. 155 l. ára 80 kr.)

Klobučar J. Unser König und Kaiser 1848 bis 1888. Denkschrift für die vaterländische Jugend zum vierzigjährigen Regierungsjubiläum Sr. Kaiserlichen und Königlichen Apostolischen Majestät Franz Josef I. Mit 21 Bildern. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 54 l. ára 30 kr.)

Kocsis Alexander. Conventiönelle Bezeichnungen und Truppsignaturen nach dem neuesten Zeichenschlüssel, ferner Zeichenschlüssel zum Lesen der russischen Karten. (Grill R. K. 8r. 35 l. ára 25 kr.)

Kordos Gustav. Arithmetik für Autodidakten. Mit 14 Illustrationen. (Nagy-Palugya. Kmef János. 8r. 156 l. ára 75 kr.)

Krausshaar Karl. Gott verlässt die Seinigen nicht. Erwirb dir Ver-

mögen, thue Gutes damit, und du wirst ewig leben. Wie ein verzogener Sohn durch Unglück gebessert wird. (Lehrreiche Unterhaltungsstunden für das Landvolk. Heft 1. 2. 3. Nagyikindai kiadói nyomda. 8r. 16, 18, 27 l. ára ?)

Krohg Christian. Albertine. Aus dem Norwegischen übersetzt vom C. Wetter. (Naturalistische Romane des Nordens. Grimm Gusztáv. 8r. 174 l. ára 1 frt 20 kr.)

Kultur. Ueber die, der chinesischen Nessel Ramie, (*Urtica-utilis*.) (Uebersetzung nach dem Französischen.) (Versecz. Özvegy Kirchnerné nyomdája. 8r. 13 l. ára ?)

Kuničič Peter. Das Herz. Skizzen aus dem Leben eines kleinen Schülers nach C. De Amicis. Mit 6 Illustrationen. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 160 l. ára 80 kr.)

Kuttner-Mayer. Erster Unterricht in der Naturgeschichte. Mit Wiederholungsfragen und Berücksichtigung der Gesundheitslehre und Landwirthschaft. Durchges. v. W. Suppan. VII. vermehrte und verbess. Aufl. mit 57 Abbild. (Pozsony. Drodtleff R. K. 8r. 88 l. ára 36 kr.)

Landgraf Moritz. Deutsche Sprachlehre mit 150 Uebungsaufgaben. Ein Handbuch für Schüler der Volks-, Bürger- und höheren Töchterschulen. I. Theil. Die Wortlehre. 38. vermehrte und verbesserte Aufl. (Lampel Róbert. K. 8r. VI. 138 l. ára kötve 36 kr.)

Láng Michael. Leitfaden zum Unterricht der ungarischen Sprache. Für Lehrer an Volksschulen nichtungarischer Unterrichtssprache. II. Theil. (Laufer Vilmos. 8r. 111 l. ára 80 kr.)

Lauček Daniel Z. Das menschliche Selbstbewusstsein. (Turóc-Szt-Márton. Lauček D. 8r. 90 l. ára 60 kr.)

Leben, Aus dem, des Hermannstädter Männergesangsvereins, der früheren Hermannstädter Liedertafel Hermannia. (Nagy-Szeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 150 l. ára ?)

Leiermann A. Blumenliebe. Lieder. II. Auflage. (Winter Zsigmond. 8r. 68 l. ára ?)

Litschel J. W. Offenes Schreiben an alle Freunde und Förderer wahrer Volksbildung und Volkswohlfarht. (Wacker A. nyomdája. 8r. 13 l. ára 10 kr.)

Lomnitz Hugo. Die Mütter. Anregung zu neuer Deutung der schwierigsten Scene des II. Theils des Faust. (Demjén L. Kolozsvár. 16r. 18 l. ára 60 kr.)

Lord Joseph. Essai und Einleitung zur Geschichte des ungarischen Freiheitskrieges vom Jahre 1848 und 1849. Als Fortsetzung der «Cultur-historischen Reminiscenzen», als Anhang zum zweiten Theil. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 55 l. 20 kr.)

Losteiner Karl. Curort Parad im Heveser Comitete Ungarns, seine Heilquellen und Curmittel. Aus dem ungarischen von Vilma Hugonnai. (Eger. Szolcsányi Gyula. 8r. 104 l. ára 40 kr.)

Ludig Emanuel. Gedichte. Erste Sammlung. 1888. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 100 l. ára ?)

Maschek A. Geographisch-statistisches Repertorium der bewohnten

Orte im Königreiche Dalmatien auf Grund amtlicher Daten (Zágráb. Hartman L. 8r. XXXIII, 286 l. ára 3 frt.)

Maupassant Guy de. Absonderliche Geschichten. (Grimm Gusztáv. 8r. 115 l. ára 90 kr.)

Maupassant Guy de. Mont-Oriol. Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 162 l. ára 60 kr.)

Matthes Josef Gesetze für Volksschüler. (Felső-Eőr. Szerző. 8r. 19 l. ára 10 kr.)

Mendès Catulle. Zohar. Zeitgenössischer Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm G. 8r. 131 l. ára 60 kr.)

Mendès Catulle. Der nackte Mann. Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm G. 8r. 155 l. ára 60 kr.)

Mendès Catulle. Die erste Geliebte. Roman. Deutsch von Armin Schwarz. (Grimm G. 8r. 126 l. ára 60 kr.)

Mendès Catulle. Ohne Hülle. Erzählungen (Grimm G. 8r. 119 l. ára 90 kr.)

Miletič Stj. Recensionen aus verschiedenen Zeitschriften über Theater, Kunst und Literatur (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 221 l. ára 1 frt.)

Milleker Felix. Geschichte der Grossgemeinde Kudritz. (Versecz. Kudritzi olvasóegylet. 8r. 48 l. ára 50 kr.)

Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ung. Geologischen-Anstalt. VIII B. 6. H. (L. Halaváts Julius.)

Mittheilungen des kön. ung. Ministeriums für Ackerbau, Industrie und Handel IV. Jahrgang 1888. 10. Heft. (Grill R. N.8r. 601—678 l. Ára egy évre 8 frt.)

Mócsy Anton, Petrovác Josef und Schultz Emer. Zweites Lese-Real- und Sprachbuch für den 5. und 6. Jahrgang der katholischen Volksschulen Ungarns. I—II. Jahr. In deutscher Bearbeitung von Schultz. (Szt István-társulat. 8r. 335, 347 l. ára 40—40 kr.)

Molière J. K. Der eingebillete Kranke. (Zengg. Luster H. 16r. 77 l. ára 30 kr.)

Morres Eduard. Beiträge zur praktischen Durchführung der formalen Stufen des Unterrichts. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 38 l. ára 25 kr.)

Nachrichten, Statistische, über österreichisch-ungarischen Monarchie für das Betriebsjahr 1885, bearbeitet und herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium in Wien und vom kgl. ungarischen statistischen Landesbureau in Budapest. (M. kir. Statist. Hivatal. 4r. 691 l. ára 8 frt.)

Nachrichten und Marschsicherungsdienst. Für Unteroffiziere und Einjährigfreiwilligen-Schulen. (Grill R. 8r. 116 l. ára 30 kr.)

Neumann Joseph und Benedikt Göndöcs. Christkatholisches Gesang- und Gebetbuch zum Gebrauche des gläubigen Volkes. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 532 l. ára ?)

Ney Franz. Anleitung zur Erlernung der ungarischen Sprache für den Schul- und Privatunterricht nach Ollendorff's Methode. XXV. bedeutend verb. Aufl. (Lampel R. 8r. XII, 512 l. kötve 1 frt 80 kr.)

Notizen, Statistische, über Verwaltung, Grösse, Eintheilung, Betrieb und Production der erzhertzoglichen Herrschaft Ungarisch-Altenburg. Januar 1888. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle nyomda. 8r. 74 l. ára ?)

Obert Franz. Neues deutsches Lesebuch. I. Theil. Für das 2. Schuljahr. 2. Aufl. (Brassó. Zeidner H. 8r. IV, 92 l. ára 36 kr.)

Obert Franz. Neues deutsches Lesebuch. Mit Rücksicht auf die «Vollzugsvorschrift» etc. II. Theil. Für das 3. und 4. Schuljahr. 5. Aufl. (Brassó. Zeidner Henrik. 8r. 149 l. ára ?)

Organisations-Statut der Stadt Werschetz. (Versecz. Özv. Kirchnerné nyomdája. 8r. 53 l. ára ?)

Pertik Ottó. Über multiple Myelome (Separatabruck aus der «Pester medizinisch-chirurgischen Presse» 1888. Egy foliolap ára ?)

Petrik Ludwig. Über die Verwendbarkeit der Rhyolithen für die Zwecke der keramischen Industrie. (Kilián Fr. N.8r. 17 l. ára 50 kr.)

Plan von Jerusalem, wie dasselbe zur Zeit des Lebens Jesu Christi bestand. 1 tábla. (Pozsony. Heckenast utóda. ára 30 kr.)

Pokorni Vj. Naturgeschichte für Volks- und Bürgerschulen in drei Theilen. II. Stufe. II. Aufl. (Zágráb. Iskolakönyvek raktára. V, 192 l. ára 80 kr.)

Pollacsek Móricz. Theoretisch-praktische Unterrichtsbriefe (nach Rosenthal's Meisterschaftssystem) zur Erlernung der ungarischen Sprache. I—V. Brief. (Grimm Gustav. 8r. 1—192 l. egyes füzet ára 30 kr.)

Pozsvék Alexander. Die Hilfs-Anstalt im Dienste der vaterländischen evang. Kirchenpolitik. Festrede, gehalten am 22. August 1888 in Oedenburg. Aus dem Ungarischen übersetzt. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 14 l. ára ?)

Raab Leopold. Universal-Kalender für die julianische, gregorianische und jüdische Zeitrechnung. (Márkus Sámuel nyomdája. N.8r. 648 l. ára ?)

Rechnungsfaulenzner, Untrüglicher. Hilfsbuch für Käufer und Verkäufer. (Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8r. 120 l. ára ?)

Reviczky Alexander. Sammlung der Eisenbahn-Bauvorschriften für Ungarn. Taschenausgabe. Heft I—IV. (Singer és Wolfner. 8r. 42, 36, 164 és 59 l. ára 2 frt 60 kr., 2 frt, 7 frt 80 kr., 3 frt.)

Rokos J. Chronologisch-übersichtliche Darstellung der zehn wichtigsten Epochen der Weltgeschichte seit den Kreuzzügen. Mit einem grossen Plane von Jerusalem zur Zeit des Lebens Jesu Christi. (Pozsony. Heckenast utóda. 8r. IV, 603 l. ára 4 frt 80 kr.)

Roth Johann. Aus trüber Zeit. Bilder aus der Geschichte des Hermannstädter evang. Capitels A. B. 1600—1607. (Nagyszeben. Michaelis Fr. 8r. 95 l. ára 50 kr.)

Rübenstein Alfred. Jung Ella's Brautstand. Eine Heiratsgeschichte. (Temesvár. Ramel és Reitzer. 8r. 24 l. ára ?)

Satanello. (Josef Márkus) Kunterbunt. Mit Illustrationen. (Grimm Gusztáv. 8r. 147 l. ára 1 frt 50 kr.)

Satanello. (Josef Márkus.) Seitensprünge. Leichtfüssige Histörchen. (Grimm Gusztáv. 8r. 124 l. ára 90 kr.)

Schäffer Josef. Die Augustiner-Canonissinen-Congregation de Notre-Dame, ihr Entstehen und ihr Wirken in Pressburg. (Separatabdruck aus der «Pressburger Zeitung» vom Jahre 1854. Pozsony. Angermayer Károly nyomdája. 8r. 26 l. ára ?)

Schlick Josef. Deutsches Sprachbuch mit Übungsaufgaben. 2. Theil. Für die mittleren Volksschulklassen. 2. Auflage. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 95 l. ára 25 kr.)

Schranz Johannes. Aus Nacht zum Licht. Festpredigt am 13. Nov. 1887 bei der hundertjährigen Jubelfeier der evangelischen Gemeinde A. C. in Budapest. (Hornyáky Viktor nyomdája. 8r. 13 l. ára ?)

Schultz Emerich. Heimatskunde des Komitats Baranya. Für die Hand für Volksschulzöglinge. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 30 l. és egy térkép, ára 25 kr.)

Schuster M. A. Zwei Jubelpredigten gehalten zu Deutsch-Kreuz am 8. October 1882 und am 29. August 1886. (Nagyszében. Michaelis Fr. 8r. 22 l. ára 20 kr.)

Schuster M. A. Nach vier Jahren wieder in Petrozsény. (Brassó. Albrecht és Zillich. 8r. 14 l. ára 20 kr.)

Schwicker J. H. Allgemeine Geographie mit besonderer Rücksicht auf die österreichisch-ungarische Monarchie. III. durchges. verbess. Aufl. (Lampel Róbert. 8r. 206, VI l. ára 1 frt 20 kr.)

Schwicker J. H. Geschichte von Ungarn in Bildern. (Lampel Róbert. 8r. 113 l. ára 40 kr.)

Sebeti R. Fechtübungen mit dem Rapier und mit dem Säbel. Zum Gebrauche für Lehrer und Schüler in den Offiziersschulen. (Debreczen. Szerző. 8r. 90, 96 l. ára 60, 60 kr.)

Sidonie, Amor auf dem Lande. Dorfgeschichten. Mit Illustrationen. (Grimm Gusztáv. 8r. 148 l. ára 1 frt 50 kr.)

Siegmeth Karl. Auf die Polonina Runa. (Separatabdruck aus dem Jahrbuche des Ung. Karpathen-Vereines XV. Igló. 8r. 24 l. ára 30 kr.)

Spach Edwin. Der 10,000 Gulden Ring eines leopoldstädter Ehrenmannes oder die «Jappeskäufer von Budapest.» Mit einem offenen Briefe an Rabbi Samuel Kohn. (Szerző. 8r. 15 l. ára ?)

Spitzer D. H. Zum zweiten Dezember 1888. Zum vierzigjährigen Regierungs-Jubiläum Sr. Majestät des Kaiser-Königs Franz Joseph I. (Separatabdruck aus der Monatschrift «Der Cultusbeamte» Dezember 1888. Márkus Samu nyomdája. 8r. 20 l. ára 30 kr.)

Statuten der Actien-Gesellschaft für die Regulirung der Donau am Eisernen Thor. (Légrády testvérek. 8r. 24 l. ára ?)

Statuten der ungarischen Waffen- und Munitionsfabriks-Actien-Gesellschaft. (Légrády testvérek nyomdája. 8r. 25 l. ára ?)

Süssmann Hermann. Rückblick auf die Entwicklung des Franz Josef-Bürgerspitals in Hermannstadt. (Drotleff József nyomdája. 8r. 36 l. ára ?)

Sylvestre Armand. Das Buch zum Lachen. Heitere Erzählungen. (Grimm Gusztáv. 8r. 131 l. ára 90 kr.)

Szalai Michael und Kahn Josef. Neuer budapester localer und commerzieller Führer. Die ungarische Metropole. Illustrationen aus dem Atelier Georg Klösz. 1888. (Kahn és Szalai. 8r. 454 l. ára 1 frt 50 kr.)

Szendrei Johann. Albert Dürer's Abstammung und Kunstthätigkeit. (Separatabdruck aus dem «Ungar. Revue.» X. 1888. 8r. 18 l. ára ?)

Szirmai Josef und Mayer Adolf. Das erste Schuljahr. Fibel nach der gemischten Schreibmethode. 3. Auflage. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 95 l. ára 25 kr.)

Szterényi Josef. Bericht des «Verein für Handel und Industrie in Kronstadt» über das Jahr 1887. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 16 l. ára ?)

Tellheim Bruno. Silhouetten. Gedichte. (Grimm G. 8r. 92 l. ára 60 kr.)

Trinksprüche und Tischreden am Tage des Hochzeitfestes von Carl Jenny mit Flory, Baroness Pittel zu Weissenbach a. d. Triesting. 26. Mai 1888. (Légrády testvérek nyomdája. 8r. 8 l. ára ?)

Tolstoi L. N. Erzählungen von Tolstoi. Aus dem Russischen. Heft 1. (Zágráb. Hieronimus-társaság. 8r. 111 l. ára 30 kr.)

Um was kämpfen wir? Politische Träumereien eines müssigen Landknechtes über den nächsten Krieg. (Grill Károly. 8r. 52 l. ára 1 frt.)

Unterhaltungsstunden, Lehrreiche, für das Landvolk. Heft 1—3. (L. Krauszhaar.)

Unterrichtswesen. Das ungarische, in den Studienjahren 1885/6 und 1886/7. Auszug aus dem XVI. Jahresbericht der k. ung. Ministers für Cultus und Unterricht (Egyetemi nyomda. 8r. 300 l. ára ?)

Vadnay Karl. Petru und Anicza. Autor. Übersetzung von Anton Zunft. (Lugos. Zunft Antal. K. 8r. 79 l. 50 kr.)

Vasili Paul. Hof und Gesellschaft in Berlin. Autorisirte Übersetzung. V. Aufl. (Grimm G. 8r. 155 l. ára 1 frt 20 kr.)

Weber Rudolf. Deutsche Dichtungen. Für Schule und Haus gesammelt. II. verb. Auflage. (Kókai Lajos. 8r. X, 338 l. ára 1 frt 60 kr.)

Vertrag zwischen der k. Freistadt Neusatz in Ungarn und der Actien-Gesellschaft «Vereinigte Gaswerke in Augsburg» über die Einführung der Gasbeleuchtung in der Stadt Neusatz. (Ujvidék. Pajevits A. nyomdája. 8r. 23 l. ára ?)

Verzeichniss Alphabetisches, der bei Ausfüllung der Deklarationen der Waarenverkehrs-Statistik zu gebrauchenden Benennungen. (Athenaeum r. társ. nyomdája. 8r. 19 l. ára ?)

Vitanović Josip. Kroatische Sprachlehre für Schulen. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 172 l. ára 1 frt.)

Volbert Emil. Die Heiligkeit des Hauses Gottes. Festrede bei Ein-

weihung der neuerbauten Pfarrkirche in Blumenthal zu Pressburg am 28. Oktober 1888. (Pozsony. Stampfel, Eder és társ. nyomdája. 8r. 16 l. ára?)

Vorschrift, Allgemeine, für Sanitätsindividuen, welche auf Rechnung der kath. Bruderschaft Arzneien ordiniren oder bereiten. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 12 l. ára?)

Wallfahrtsbüchlein zum Gebrauche der Theilnehmer an der Votiv-Wallfahrt nach Mariazell der Pressburger kath. Gemeinde. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 164 l. ára?)

Werner C. Geographie von Oesterreich-Ungarn. Ein Leitfaden für die höheren Volksschulen, Bürgerschulen und die unteren Klassen der Mittelschulen der ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen. (Nagyszeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 44 l. ára?)

Werner C. Geschichte Ungarns mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens. Ein Leitfaden für die höheren Volksschulen, Bürgerschulen und die unteren Kl. der Mittelschulen. (Nagy-Szeben. Krafft W. nyomdája. 8r. 55 l. ára?)

Wosinsky Mauritius. Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel seine Erbauer und Bewohner. I. Heft. Autorisirte deutsche Ausgabe. (Kilián Frigyes. 8r. 69 l. 24 tábla rajzzal, ára?)

Záhorský J. Gedichte. 3. Auflage. (Nagy-Szombat. Horowitz Adolf. 8r. 69 l. ára 20 kr.)

Zima L. Syntaktische Unterschiede des čakavischen, kajkavischen und štokavischen Dialektes. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 342 l. ára 2 frt 50 kr.)

Zlatović St. O. Franciskaner vom Erlöserorden und das kroatische Volk in Dalmatien. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. 488 l. ára 2 frt.)

Zola Emil. Mutter Erde. (La terre.) Roman. Uebersetzung von Armin Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 267, 328 l. ára?)

Zola Emil. Das Geständniss eines Jünglings. (La confession de Claude.) Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. II, 156 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zola Emil. Therese Raquin. (Thérèse Raquin.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. IV, 176 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zola Emil. Renata, oder: Die Jagd nach dem Glücke (La curée.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 215 l. ára 1 frt 50 kr.)

Zola Emil. Der Todtschlager. (L'assomoir.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 238 l. ára 1 frt 50 kr.)

Zola Emil. Die Sünde des Priesters. (La faute de l'abbé Mouret.) Roman. Aus dem Französischen übersetzt von Oskar Schwarz. (Grimm Gusztáv. 8r. 192 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zuckersteuer, Über die, und über die Spiritussteuer. XXIII. und XXIV G. A. v. J. 1888. (Ifj. Nagel Ottó. 8r. 125 l. ára 60 kr.)

Basariček Stjepan. Narodne pripoviedke za mladež. Sa 13 slika. (Zágráb. Hartman Lipót. 8r. 160 l. ára 90 kr.)

Begović Nikola. Život i običaji Srba graničara. (Zagreb. Tiskarski zavod Narodnih novina. XXIX, 276 l. ára 1 frt.)

Bojničić Ivan. Gramatika magjarskoga jezika. (Zágráb. Hartman L. 8r. 176 l. ára 1 frt.)

Budmani P. Praktična gramatika ruskoga jezika za samouke. (Zágráb. Hartman Lipót. 8r. 165. l. ára 1 frt 50 kr.)

Dodatak k uredovnomu abecednomu imeniku robe, izdanomu u godini 1887. Izdaje kr. ug. ministarstvo financija. (Magyar királyi államnyomda. 8r. 39 l. ára ?)

Državne. Kraljevsko-ugarske, željeznice. Broj 201. Pravilnik za željezničku radnju (Légrády-testvérek. 8r. 65 l. ára ?)

Dvorović Njegoslav. Hrvatsko narodno blago, zbirka hrvatskih narodnih pjesama i pripoviedaka iz Bosne i Hercegovine. Svez. 1. (Zengg. Luster H. 16r. 138 l. ára 30 kr.)

Hrvatska biblioteka. Svez. 28–30. (Zágráb. Hartman L. 8r. 161, 93 l. ára à 15 kr.)

Hrvatsko-Slavonska farmacopoea. Mit croatischem und gegenüberstehenden lateinischen Texte. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 8r. XLII, 716 l. ára 4 frt 50 kr.)

Jagič Ivan. Živinski liečnik, ili naputak kako se lieči domaća životinja. (Zágráb. Jeromos társ. 8r. 247 l. ára 50 kr.)

Klitsche A. Prevozac. Historijska pripoviest u slavu 50 godišnjice misnikovanja sv. ot. Lava XIII. (Zengg. Luster H. 8r. 155 l. ára 80 kr.)

Klobučar J. Naš kralj i car 1848—1888. Sa 21 slike. (Zágráb. Hartman L. 8r. 54 l. ára 30 kr.)

Kocian S. J. Hrvatski zakoni. Financijalni zakoni i propisi. (Zágráb. Hartman L. 8r. 863 l. ára 4 frt.)

Majar P. H. Život Isusov. Knjižica dobroj djeci. Sa 66 slika. (Zágráb. Hartman L. 8r. 121 l. ára 60 kr.)

Laser E. Lurdske čudesne epizode. S francezkoga. (Zengg. Luster H. 8r. 366 l. ára 1 frt 10 kr.)

Lobmayer Antun. Naša kuća kakova jest, a kakova treba da bude. (Zágráb. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Kuničić Petar. Srdce. Crlice iz života jednoga maloga učenik a po Edm. de Amicišu. Sa 6 slika. (Zágráb. Hartman L. 8r. 160 l. ára 80 kr.)

Kramberger E. Petar Ilinič, uznik čaklovački. Pripoviest. (Belovar. Fleischmann J. 8r. 116 l. ára 50 kr.)

Mazuranič Stjepan. Svilogojstvo za puk. (Zágráb. Jeromos társ. 8r. 46 l. ára 15 kr.)

Miletič Stjepan. Iz raznih novina odabrani sastanci o kazalištu, umjetnosti i književnosti. (Zágráb. Hartman L. 8r. 224 l. ára 1 frt.)

Moliere J. K. Izabrana djela. Svezak II. Umišljeni bolestnik. Komedija u 3 čina. Preveo Ivan Širola. (Zengg. Luster H. 16r. 72 l. ára 30 kr.)

Naputka za ložioce parovozah. Kraljevsko-ugarske državne željeznice. (Légrády-testvérek. 8r. 39 l. ára ?)

Naputak za osoblje kralj. ugarske državnih željeznica, u predmetu

prve pomoci, koja se ima pružiti do stignuća liečnika prigodom nesreća. (Légrády-testvérek. 8r. 31 l. ára ?)

Naputak u predmetu uporave i načina provedenja obranbenih odredaba, naredjenih proti uvlačenju i razširenju priliepih bolesti. (Kraljevsko-ugarske državne željeznice. Légrády-testvérek. 8r. 9 l. ára ?)

Propis, Upravni, bolestničkoga pripomočnoga zavoda namještenika i radnika kralj. ugarskih državnih željeznica. (Légrády-testvérek. 8r. 23 l. ára ?)

Propisnik ob oporezovanju žganih žestokih tekućina naknadnim porezom. (Magyar kir. államnyomda. 8r. 14 l. ára ?)

Sbirka, Uredovna, zakona i propisa o porezu na žestu. Izdaje kralj. ugarsko ministarstvo financija. II. svezak. (Magyar királyi államnyomda. 8r. 441 l. ára 2 frt.)

Sbirka, Uredovna, zakona i propisa o porezu na slador. II. Svezak. Izdaje kralj. ugarsko ministarstvo financija. (Magyar királyi államnyomda. 8r. 160 l. ára 1 frt.)

Službovnik za kr. ug. Domobranstvo. Dio II. Drugo izdanje službovnika od god. 1875. Ured. izd. (Pallas. 12r. 287 l. és 8 tábla, ára 80 kr.)

Sbornik ugarsko-hrvatskih Skupnih Zakonah. Godina 1888. Broj 1—25. (Magyar kir. államnyomda. 4r. 303 l. ára ?)

Šimatović N. Smjšice. Treća kitica. (Zengg. Luster H. 16r. 98—131 l. ára 10 kr.)

Širola Ivan. Emil ili ob uzgojje od Russa s francuskog preveo. Deo II. Zagreb.

Spevec F. J. Ženitbeno imovinsko pravo. Dio I. (Zágráb. Hartman L. 8r. X, 254 l. ára 2 frt 50 kr.)

Šrepel M. Iz latinskog jezikoslovlja. (Zágráb. Hartman L. 8r. 40 l. ára 20 kr.)

Tomič Janko. Sielo za zabavu i pouku. Složio za djevojčice nagradila Mat. Hrvatska. Zagreb.

Tučić M. Nagon. Roman iz budućnosti. (Zágráb. Hartman L. 8r. 180 l. ára 50 kr.)

Zakon o uregyenyu opstina. Ugarski XXII. zak. csl. iz god. 1886. (Nagy-kikindai kiadó-nyomda. 8r. 86 l. ára 30 kr.)

Acte reg. scient. universitatis Claudiopolitanae anni 1887—1888. Fasc. II—III. I. Ferencz József ő felsége a kolozsvári m. kir. tudományegyetemen 1887. szept. 23—24 én. Beszédek a kolozsvári m. k. tud.-egyetem 1888. évi május 28-iki pályadíkjiosztási ünnepélyén és a négy tudománykar jelentései a pályázatok eredményéről, valamint az új pályatételekről. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert nyomdája. 8r. 14, 112 l. ára ?)

Bodó Stephanus. Oda honoribus comitis Gustavi Mailath in memoriam temporis cum primitias suas celebraret a. 1887. (Pécs. Püspöki lyceum nyomdája. 8r. 5 l. ára ?)

Breznay Adalberti De philosophicis, historicis atque literarum studiis per Leonem XIII. pontificem maximum in Hungaria provecis oratio habita in congressu magistrorum catholicorum Urbis et Hungariae peregrinatione sacra ad jubilaum sanctissimi domini sacerdotale in Urbe praesentium die

30. decembris 1887. in aula academiae religionis catholicae. («Religio» kiadása 4r. 16 l. ára ?)

Demko Georgius. Jus ecclesiasticum peculiari respectu habito ad Hungariam. Tom I—II. (Eger. Szolcsányi Gyula. 8r. XIII, 595, VIII, 596 l. ára 7 frt.)

Kopsz Joannes. Presbyter in synodali examine seu compendium theol. generalis, dogmaticae specialis, moralis et pastoralis, item iuris ecclesiastici cum appendice de conc. trident. Editio 4 auctior. I—IV. (Szűts és társa. 8r. 200, 304, 170, 153 l. ára ?)

Mersich Joannes. Dogma catholicum de creatione. Dissertatio inauguralis ad obtinendam doctoratus lauream. (Sopron. Litfass Károly nyomdája. 8r. 132 l. ára ?)

Ring Michael. Historia Apollonii regis Tyri. E codice parisino 4955. edidit et commentario critico instruxit. (Pozsony. Steiner Zsigmond. K. 8r. 90 l. ára 90 kr.)

Roskovány Augustinus. Supplementa ad collectiones monumentorum et literaturae de matrimonio in ecclesia catholica potestati ecclesiasticae subjecto; matrimoniis mixtis; coelibatu et breviario; independentia potestatis ecclesiasticae ab imperio civili; romano pontifice; b. Maria virgine in suo conceptu immaculata. Tomus III—IV. (Nyitra. Schempek és Huszár nyomdája. 8r. 1056, 898 l. ára ?)

Schmidt Guilielmus. Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano catholicae res gestae. (Kilian Fr. 8r. 164 l. ára 3 frt.)

Adamov P. Na sélu i prélu. Slike i prilike iz srpskoga života. II. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 136 l. ára 60 kr.)

Amicis Edmondo De. Vojnički život. Slike i prilike. S talijanskog preveo Dan. A. Živaljević. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 126 l. 50 kr.)

Borćoski Božidar. Svileni rubac. Saljiva igra u 3 čina, koju Mat. Srb. nagradil a 100 frt. iz fond. J. Nákó. (Nagy-Kikinda. 8r. 70 l. ára 30 kr.)

Branković Damaskin. Odlomak iz bračnog prava, i to: iz partije o pravom srodstvu, a naime: o prirodnom, krvnom T. J. srodstvu po krvi i mleku kao bračnoj smetnji. (Ujvidék. Pajevics nyomdája. 8r. 40 l. ára ?)

Chajza Pavel. U zemlji, gde po limun radja. Novele. Preveo Jovan Grčić. (Ujvidék. Popovits M. testvérek. 8r. 173 l. ára 60 kr.)

Chalovaczky Jakob. Uniјаćenje u Dalmacziji u prvoj četvrtini ovoga stoleća. Preveo s ruskoga Jovan P. Jovanovitsch. (Prestampano iz Glasa Ispine.) (Ujvidék. Pajevics nyomdája. 8r. 35 l. ára ?)

Chotman F. Vreme je novac. Srpski pripovedio Golubac. (Zombor. Karakašević Milán. 8r. 108 l. ára 40 kr.)

Digasinski Adolf. Novele. S poljskog preveo Rajko. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 171 l. ára 60 kr.)

Gundulić Ivan. Dubravka. Prikazanje u tri činjena. (Ujvidék. Popovits M. test. ára 40 kr.)

Ignjatović Jakab. Patnića. Roman. 3 füzet. (Ujvidék. Pajevics A. ára 60 kr.)

Istorija, Srpska, izvedena u 15 slike za srpske narodne škole. (Pancsova. Jovanović testvérek. ára 20 kr.)

Izvestaj, Računski, pančevačke srp. crkvene pravosl. opštine za god. 1887. (Pancsova. Kosanić és Popović.)

Izvestaj o srpskoj višojdevojač koj školi u Novome Sadu na kraju ujene četrnaeste a školske 1887/8 god. (Ujvidék. 8r. 32 l. ára ?)

Jaksić Miljutin. Deoba Vrlića. Pripovetka iz srpskog narodnog života. Napisao. (L. Knjige za narod. 16. füzet.)

Jovanović Batut M. Pijanstvo. Za narod napisao. (L. Knjige za narod. Svezka. 18.)

Jovanović Br. Narodna Biblioteka. Svezka 166—167. (Pancsova. Egy-egy füzet ára 16 kr.)

Kenig. Veroispovestne knjige u srpskom jeziku. Kako je Milivoj poznao boga. Pripovetka za mladež od Christova Šmida. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 43 l. ára 10 kr.)

Kenig. Veroispovestne knjige u srpskom jeziku. Tri dana iz života jednoga momka ili «rakija je ubila sretyu moju.» (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 56 l. ára 10 kr.)

Kenig. Veroispovestne knjige u srpskom jeziku. Siromach ženevski saczija. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 35 l. ára 10 kr.)

Knjige za narod. Isdaje Matiča srpska iz zadužbine Petra Konjevića. Svezka 15, 16, 17, 18, 19. (Ujvidék. Popovics testv. egy füzet ára 10 kr.)

Kosutić Radovan. Plamenovi pesma. (Ujvidék. Drimitrijević M. gőzsajtója. ára 25 kr.)

Kraševski Josif J. Jermola, roman, preveo s poljskog Rajko. (Ujvidék. Popović testvérek. 8r. 184 l. ára 70 kr.)

Kuncze Karl Ferdinánd. Naturalnaja mineralnaja slabitelinaja voda istočnika «Franzi Josifi» bi Budapest. Fiziologičeskoe i medicinskoe izsljedovanie. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 15 l. ára ?)

Matavuly Sima. Iz Crne Gore i Primorja. Pripovijetke. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 181 l. 65 kr.)

Matić Andrija. Matematski i fizikalni zemljopis za III. razred gimnazija u Ugarskoj prema najnovijem ministarskom uputstvu složio. (Ujvidék. Popović M. testvérek. ára 70 kr.)

Melaković B. M. G. Učastvovani srba na devetstogodišnjoj proslavi u Kievu. (Ujvidék. Pajevics A. 8r. 214 l. ára 1 frt.)

Nevenče knjiga pripovedaka od Braca Jove. (Ujvidék. Popovits M. testvérek, ára 40 kr.)

Nikolić A. Grigorije. Srpske narodne pjesme. Skupio ich u sreću i za štampu udesio. (Ujvidék. Popović testvérek. 8r. 265 l. ára 90 kr.)

Nikolić Kosta. Stojan. Pripovetka. Preštampano iz «Nevená.» (Ujvidék. Pajevics A.)

Osvetnik Milan. Razne srpske narod. ne pjesme. Sakupio po Boci Kotorskoj i okolini Dubrovačkoj i tumač dodao. (Ujvidék. Popović Br. 8r. 184 l. ára 75 kr.)

Paprenicza Konstantin. Žalostna pjesmaricza. (Ujvidék. Pajevics nyomdája. 8r. 55 l. ára 2?)

Pesmaricza. Najpotpunija zbirka bačkih, banatskih, svatovskih pesama i potskočica. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 195 l. ára 20 kr.)

Petrovič Milan. Slike iz hrvatskoga primorja. Kažiput za putovanje u primorje zdravima i bolesnima. Napisao. (Ujvidék. Pajevič A. ára 40 kr.)

Petrovič Milan. O poznavanju zemlje. Za ratare napisao. (L. Knjige za narod. Svez. 19.)

Petrovits M. Iz prirode. I knjiga. (Nagyikindai kiadó-nyomda. 8r. 213 l. ára 60 kr.)

Popović S. Jovan. San Kraljeviča Marka. Alegorija u 3 odeljenja od. (Pancsova. Popović Br. Narodna bibl. 167. füzeté ára 16 kr.)

Popović Radivoj. Prva čitanka za učenike gluovo-nemih zavoda zradio. (Ujvidék. M. Dimitrijevič. ára 30 kr.)

Popović B. V. Sumareva čerka. Pripovetka iz srbskog života. Napisao. (Ujvidék. Popović Br. ára 85 kr.)

Radovanje, Dečije. I. II. III. IV. Sv. Lepe slike različitih životinja sa prigodnim stichovima u tekstu. (Zombor. Karakašević Milan. Egy-egy füzeté ára 10 kr.)

Rajko. Boleslava Prusa Palata i Čatrlja. Roman s poljskog preveo. (Ujvidék. Popović M. A. ára 60 kr.)

Šala i lakrdija. Knjiga za one, koji se vole smeјati nego plakati. Torba prva. (Ujvidék. Popović M. testvérek. ára 50 kr.)

Šapćanin Milorad P. Pripovetke. Knjiga VI. Sanjalo. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 207 l. ára 75 kr.)

Šenkjevitsch Henrik. Pripovetke. S dozvolom pišcevom preveo z poljskog Rajko. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 234 l. ára 90 kr.)

Tomič Jaša. Književna zrnca. (Ujvidék. Miletich Svetoz. 8r. 78 l. ára 20 kr.)

Tomič Jaša. Treba li narodu politika? Napisao. I. svez. (Ujvidék. Popović Br. Egy-egy füzeté ára 30 kr.)

Tubič V. Teorija Prozaičkog pisanja. Napisao i crimerima rasvetlio. (Nagyikinda. Radak Jovan. ára 50 kr.)

Tugomer. Tragedija u 5 činova. (Pancsova. Jovanović Br. Narodna bibl. 166 füzeté ára 16 kr.)

Vrčević Vuk. Pomanje srpske narodne svečanosti uz minogredne narodne običaje. Sabrao po Boki Kotorskoj, Crnoj Gori i Erzegovini i uredu opisao. (Pancsova. Jovanović testvérek. 8r. 186 l. ára 2?)

Vuković Arkadije. Računica za četvrti razred narod. škole. Drugo popravljeno izdanje. (Nagy-Becskek. ára 20 kr.)

Zabave, Dečije, u slici i reči. I. II. III. IV. Svez. (Zombor. Karakašević M. Egy-egy füzeté ára 4 kr.)

Živanović Jovan. O srpskom jeziku. (Ujvidék. Popovits testvérek. 8r. 261, 10 l. ára 1 frt.)

Alexi A. P. Helvetia și Wilhelm Tell. (Brassó. Alexi könyvnyomdája. 8r. 127 l. ára 2?)

Alexi Theochar. Babeta. Roman original. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 309 l. ára ?)

Ardeleanu Joan. Istori'a diecesei romane greco-catolice a Oradei Mari. P. II. (Balázsfalva. Göröghatolikus papnevelde nyomdája. 8r. 137 l. ára ?)

Arghir și Elena. Istoria preafrumosului fecior de craiu etc. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 73 l. ára 20 kr.)

Brote Eugen. Ținerea vitelor. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 22 l. ára ?)

Budiu Paulu dupa Perthes. Vocabularu latinu pentru clasa II. gimnasială. In colaborare cu Stefanu Josifu și Andreu Barseanu. (Brassó. Zeidner H. 8r. 128 l. ára 35 kr.)

Budiu Paulu dupa Perthes. Carte de cetire latină pentru clasa II. gimnasială. In colaborare cu Stefanu Josifu și Andresu Barseanu. (Brassó. Zeidner H. 8r. 86 l. ára 35 kr.)

Carte de rugăciuni in folosul tinerimeii de un prietin al copiilor. (Brassó. Ciurcu Miklós. 8r. 60 l. ára ?)

Cipariu Timoteu. Compendiu de gramatica romăna pentru școlele primari si secundari. editiunea a VI. de Silvestru Nestoru. (Balázsfalva. Göröghatolikus papnővelde nyomdája. 8r. 131 l. 60 kr.)

Cornea Joan. Camassările. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 36 l. ára 15 kr.)

Dariu Jón. Elemente de Fizică pentru școlele poporale. (Brassó. Ciurcu Miklós J. 8r. 82 l. a szövegbe nyomott számos ábrával, ára ?)

Dariu Jón. Geografia patriei și elemente din geografia universală pentru școlele poporale române. (Brassó. Ciurcu J. Miklós. 8r. egy térképpel, ára 25 kr.)

Dariu Jón. Istoria patriei și elemente din istoria universală pentru școlele poporale române Cursul I—II. (Brassó. Ciurcu J. Miklós. 8r. 80 l. ára 20 kr.)

Instrucțiune pentru gazdele Scolariloru dela școlele medii române gr. or. din Brașovü. (Brassó. Muresianu A. nyomdája. 8r. 7 l. ára ?)

Limba florilor. Simbolică naturală a celor mai favorite flori. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 80 l. ára ?)

Pauer Ludovic. Invătătorul din meresci, Istorióra instructivă pentru popor și tinerime localisată de Valeriu Florianu. (Brassó. Alexi. 8r. 136 l. ára ?)

Petra-Petrescu. Cărti alese. I. Satulu cu comorile. Novelă. Edițiunea II. (Brassó. Alexi. 8r. 132 l. ára ?)

Popu-Reteganul Joan. Povești ardelenesci culese din gura poporulu. Partea I—V. (Brassó. Ciurcu Nicola J. 8r. 79, 80, 87, 79, 85 l. egy füzet ára 25 kr.)

Rotariu Pavel. Legea din 1886. art. XXIX. despre redactarea côlelor de carte funduala seu nou'a carte funduala, tradusa si explicata in limba romana. (Karansebes. Szerző. 8r. 72 l. ára 30 kr.)

Rotariu Pavel. Manual din legile despre usura cuprindiend si tecstul

original al legilor din 1877. art. VIII. și din 1883. art. XXV. tradus in limb'a romanésca, cu esplicări. (Karansebes. Szerző. 8r. 34 l. ára 15 kr.)

Sofocle. Filoctete. Tragedia in 5 acte, tradusa in versuri de S. P. Simonu. (Szamos-Újvár. «Aurora» Todorán Endre nyomdája. 8r. 72 l. ára 50 krajczár)

Szmigelski Victoru. Introducerea in santá scriptura a vechiului si noului Testamentu. Partea III. (Balázsfalva. Érseki papnevelde nyomdája. 8r. 128 l. ára 80 kr.)

Szmigelski Victoru. Tatalu nostru. Unu ciclu de meditatiuni. (Balázsfalva. Érseki papnevelde nyomdája. 8r. 117 l. ára 50 kr.)

Trimbitoniu Nicola. Trei muieri. Anecdota populara. (Brassó. Ciurcu N. J. könyvkereskedő. 8r. 39 l. ára ?)

Tuducescu Joanü. Miculu abecedariü ilustratü. Partea I. Editia a V. (Arad. Réthy Lipót és fia nyomdája. 8r. 50 l. ára 20 kr.)

Tuducescu Joanü. Miculü legendarü pentru scölele primare. Pentru anulü alü III- lea. Editia II. (Arad. Réthy Lipót és fia nyomdája. 8r. 120 l. ára 30 kr.)

Ucenescu George. Sonorul saü frumos räsunătoarele plânso-cânturi ale inmortântärii domnului si mantuitorului nostru Jisus Cristos. VI. tipärire. (Brassó. Zeidner H. 8r. 20 l. ára 12 kr.)

Vértés Ludovic, Consemnarea leacurilor probate si a altoru articlú pharmaceutici de, apoteca Lugosiu. XV. editiune. (Nagyszeben. Krafft nyomdája. 8r. 52 l. ára ?)

Andersen J. C. Konvalinky. Vybrané poviedky pre milú našu mlad' a jej priateľov. Podáva Fr. Macvejda. Sväzoček I. (Szakoleza. Skarniczl József nyomdája. 8r. 103 l. ára ?)

Beňovszky M. Janko Palček. Zabavna rozpravočka pre dobre dietky. (N.-Szombat. Horovitz Adolf. 4r. 8 l. ára 50 kr.)

Filo Matúš. Slovenský obchodník v ruskom kraji. Obraz zo života od. (Zvláštny odtisk zo «Slovenských Pohľadov» r. VII. Turócszentmárton. Részvénynyomda. 8r. 171 l. ára 35 kr.)

Györflyho národňo-školské obrázkové učebné knihi. V. Ústavoveda. Spisal Ján Györfly. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 44 l. ára 10 kr.)

Kmeti Jan. Malý modlitebnik pre ľudove školy vel. ev. A. V. senioratu liptovského. Usporiadal II. rozmnoženo vyd. (Liptó-Szt.-Miklós. Ára 40 kr.)

Kordoš Gustav. Počtovník pre samuokov, menovite pre hospodárov priemyselnikov a obchodníkov. (Nagy-Palugya. Kmeti János. 8r. 154 l. ára 75 kr.)

Kutlik Felix. Bačsriemski Slovaci. Sostavil. (Német-Palánka. Krištofek József. 16r. 80 l. ára 20 kr.)

Laboulaye. Trinást-pánboh pri nás. (Slovenská povest. Voľný preklad z francúzskeho. II. vydanie. (Turóc-Szent-Márton. Részvénynyomda. 8r. 15 l. ára ?)

Lauček Daniel Z. L'udské povedomie. Črty k samopoučeniu. Sostavil. (Turóc-Szt.-Márton. Részvénynyomda. ára 60 kr.)

Mazurek Stanislaw. Jako žijú zlí manželía a jako majú Žit dobří. Poslowenčil Martin Kollár. Wydal M. Beňowský. (Nagyszombat. Winter Zsigmond nyomdája. 8r. 31 l. ára 10 kr.)

Močník Franc. Početnica pre ľudové školy. Dľa 18-ho výdania vypracoval Orbók Mór. Sosit I—IV. (Pozsony. Drottletff Rudolf. 8r. 32 lapos füzetek, egyes füzetnek ára 10 kr.)

Ochotník, Slovens. divadelný. (Turócz-Szt.-Márton. Részvénynyomda. Egy-egy füzet ára 25 kr.)

Palma J. Nasdruh Nekřuzev. Komedia v piatich dejstvách. od z rustinj preložil Vajanszky. (L. Ochotník slov. div. V. füzete.)

Podhradského Jozefa diela. Svázok I. Vyhodený študent pri skale. Smutroihra v 5 d. (Turócz-Szt.-Márton. Részvényny. 50 l. ára 30 kr.)

Pojď k pánu Ježísi. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 61 l. ára ?)

Roder Aloisia. Svatennaja istorija vetchago i novago zavjeta. Sočinenie. (Szent-István-társulat. 8r. 86 l. ára 21 kr.)

Sasinek Fr. V. Umučenie pána našeho Ježíša Krista. Vydal Fr. Richard Osvald. III. diel. Golgotha. (Szakolcza. «Kazatel». 8r. 161 l. ára 1 frt 20 kr.)

Skultety Jozef. Pamiatka Dr. Jozefa M. Hurbana. Jeho života ucin-kovanie, pohrabdňa 23. febr. 1888. Reči a truchlospevyňa pohrabe; objasnenie jeho poslednej pravoty. II. vydanie. (Turócz-Szt.-Márton. Részvénynyomda. 52 l. ára 40 kr.)

Strakovič Jozef Franko. Dačo zo života. Spisal a vydal, advokát v Krupine. (Turócz-Szt.-Márton. Részvényny.)

Účty seniorátu evanj. a v. Nitranského a sice pokladnice seniorální, vdovsko-sirotského ústavu knežského i učitelského a seniorální podporovny z roku 1887. Sestavil Pavel Sloboda. (Magyar-Szakolcza. Nyitrai esperesség. 8r. 32 l. ára ?)

Zahorsky J. Spevy. II. razm. vydanie. (Nagyszombat. Horovitz Adolf. 8r. 69 l. ára 20 kr.)

Zápisnica dištriktuálneho ev. a v. pred dunajského v Prešporku dňa 23. a 24. augusta 1887. odbývaného konventu. (Szakolcza. Egyházkerület. 2r. 24 l. ára ?)

Zelliger Jozef. Abecedár a prvá čítanka pre katolícké počiatočné školy. (Szent-István társulat. 8r. 64 l. ára 10 kr.)

Cobenzl Giuseppe. Corso completo (teorico-pratico) della lingua Serbo-Croato. Secondo edizione ampliata e corretta. (Raguza. Pretner C. 8r. VI, 410 l. ára 2 frt.)

Berezik Arpád. Virginie. (Nouvelle.) Parue dans la Gazette de Hongrie. Traduit du hongrois par Jules Nagy. (Gazette de Hongrie. 8r. 40 l. ára ?)

Concours, Grand, international des sciences et de l'industrie Bruxelles 1888. Exposition des produits de dix minoteries à vapeur de Budapest. —

Tiz budapesti gőzmalom kiállítása. — Ausstellung von zehn budapester Dampfmühlen. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Enticelles humides. Tableaux de la vie aux eaux. (Kolozsvár. Horatsik J. K.8r. 16 l. ára 50 kr.)

Kőrösi Joseph. Bulletin annuel des finances des grandes villes. 1883. (Pesti könyvnyomda-résztvénytársaság. 8r. 47 l. ára 2 frank.)

Saxlehner André. L'emploi thérapeutique des purgatifs salins et l'eau de Hunyadi János. Traités publiés par la Presse médicale française. (Buschmann J. nyomdája. 8r. 63 l. ára ?)

Szányi Adalbert. Précis de grammaire française. D'après les meilleurs auteurs. (Révai Leó. K.8r. 64 l. ára 25 kr.)

HAZÁNKAT ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI MUNKÁK.

Adressbuch für den Buch-, Kunst-, Musikalienhandel und verwandte Geschäftszweige der österreichisch-ungarischen Monarchie, mit einem Anhang. Oesterreichisch-ungarisches Zeitungs-Adressbuch. Herausgegeben von Moritz Perles. 1888. XXIII. Jahrgang. Mit dem (lith.) Bildnisse von Ladislaus Gubrinowitz. (Bécs. Perles Mór. 9r. IV, 264 l. ára 2 frt 60 kr.)

Almanacco del Lloyd Austro-Ungarico. Compilato coll' approvazione dello spettabile consiglio d'aministrazione. Annata VI. (Triest. «Lloyd Austro-Ungarico». 16r. XXVI, 241 l. ára 2 frt.)

Almanach, Aristokraten. Adressbuch der Mitglieder des österreichisch-ungarischen Adels. (Szerk. Schreyer J.) (Bécs. Stern Mór. 8r. 712, LXIV. l. ára 5 frt.)

Ambrozovics Béla. Der gemeinwirthschaftliche Nutzen der Eisenbahnen und dessen Berechnung. (Bécs. Spielhagen és Schurich. 8r. 55 l. öt ábrával, ára ?)

Asbóth Johann. Bosnien und die Herzegowina. Reisebilder und Studien IV. Abtheilung. Mit 35 ganzseitigen und 187 Textillustrationen nach Aufnahme des k. k. Oberlieutenants C. Mienzil, Originalphotographien der Kunsthandlung Königsberger in Serajewo u. A. sowie einer historischen und drei statistischen Karten und Tabellen. (Bécs. Hölder Alfréd. 4r. 257—384 l. ára 1 frt 50 kr.)

Asbóth Johann. Bosnien u. die Herzegowina. Reisebilder und Studien. Mit 35 ganzseitigen und 187 Textillustr. sowie einer historischen und drei statistischen Karten und Tabellen (In 7 Abtheilungen. V. Abtheilung.) Bécs. Hölder Alfréd. 4r. XII, 385—488 und statist. Tabellen. Ára 1 frt 50 kr.)

Aus des Kaisers Franz Josef Jugendtagen. Nach den Erinnerungen eines Altösterreicherers. Zur 40 jährigen Jubelfeier des Regierungsantrittes des Kaisers. (Bécs. Gerold Károly fia. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Beniczky-Bajza Helene. Sie ist es! Roman aus dem High-life. Uebersetzung von Oscar Krücken. Mit einer Charakteristik der Verfasserin von Ludwig Hevesi. (Bécs. Konegen Károly. 8r. 294 l. ára 1 frt 50 kr.)

Bermann Moritz Oesterreich-Ungarn im neunzehnten Jahrhundert. 25 Lief. (Wien. Anger Gilbert. 8r. egy füzet ára 20 kr.)

Bettoni-Cazzago F. Gli italiani nella guerra d' Ungheria 1848-49. Storia e documenti. II. edizione (Milano. Treves testvérek. 8r. 283 l. ára 3 márka.)

Bibliothek der Gesammliteratur des In- und Auslandes Nr. 193—195. Ungarische Lyrik von Alex. Kisfaludy bis zur Gegenwart von Hack. (Halle a. d. S. Hendel Ottó. 8r. XXXIV, 150 l. ára 75 fillér.)

Bod Petrus. Historia hungarorum ecclesiastica, inde ab exordio Novi Testamenti ad nostra usque tempora. Edidit L. W. E. Rauwenhoff adjuvante Car. Szalay. Tomus I. (Leyden. Brill és társai. N. 8r. XVI, 477 lap. ára 5 forint.)

Brandowski St. Grammatik der Weltsprache Volapük zum Selbstunterrichte und als Hilfsbuch für Lehrer. (Bécs. Wenedikt Albert A. 8r. 220 l. ára 2)

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn. Gegründet von Gustav Leonhardt. Herausgegeben von S. Heller. (Bécs. Hölder Alfréd. 8r. XVIII, 1052 l. ára 5 frt.)

«**Conducteur**», Der. Officielles Coursbuch der österreichisch-ungarischen Eisenbahnen. Fahrpläne der österreichisch-ungarischen Eisenbahn-, Post- und Dampfschiffcourse nebst den wichtigsten Eisenbahnverbindungen des Auslandes, mit einer (lith.) Eisenbahnkarte von Oesterreich-Ungarn und Mittel-Europa und einem Führer in den Hauptstädten mit Plan von Wien, Prag und Budapest. 1—12. (Hefte. Bécs. Waldheim R. 8r. LXXX, 262 l. egy füzet ára 50 kr.)

Conducteur, Der. Kleine Ausgabe. (Bécs. Waldheim R. 8r. 144 l. ára 30 kr.)

Dahn Felix. Attila. Historischer Roman. IV. Auflage. Kleine Romane aus der Völkerwanderung. VI. (Lipcse. Breitkopf és Härtel. 8r. 478 l. ára 7 márka.)

Déry Carl. Ungarisches Montanhandbuch für das Jahr 1888, auf Grund authentischer Daten vom 31. Dezember 1887 verfasst. II. Jahrgang. In ungarischer und deutscher Sprache. (Bécs. Perles Mór. 8r. 119 l. ára 3 frt.)

Dioskuren, Die. Literarisches Jahrbuch des I. allgemeinen Beamtenvereins der österr.-ungar. Monarchie. 18. Jahrgang. (Bécs. Manz F. könyvkereskedés. 8r. IV, 572 l. ára 3 frt 50 kr.)

Donat Pelhřimovský J. Kranz edler Thaten aus dem Leben unseres erhabenen Kaisers Franz Josef I. Mit Illustr. (Brünn. «Benedek-rendiek» könyvnyomdája. N.8r. 79 l. ára 30 kr.)

Eisenbahnen, Die, des europäischen Russland, mit Theilen der angrenzenden Länder und Kleinasiens. Karte der befahrenen im Bau befindlichen

und projectirten Bahnlinien. Mass-stab 1: 6.000,000. (Bécs. Artaria & Co. 2r. ára 75 kr.)

Eisenbahnen, Die österr.-ungar. der Gegenwart und Zukunft. Karte zur Reise sowie zur Uebersicht der befahrenen, im Bau befindlichen, concessionirten und projectirten Eisenbahnen, nebst deren eigenthümlichen Benennungen. Mit 3 Beikarten: Das nordböhmische Eisenbahnnetz — Umgebung Wiens — Die Orientanschlüsse. (Bécs. Artaria és Társa. ára 75 kr.)

Enthüllungen, Interessante, aus der geheimen Werkstätte der Freimaurei mit besonderer Berücksichtigung auf Oesterreich-Ungarn. (Bécs. Wörl Leo. 8r. 56 l. ára 20 kr.)

Fachini C. Viribus unitis. Entstehung, Grundsätze und Entwicklung des Versicherungswesens in Oesterreich-Ungarn. Herausgegeben anlässlich der 40. Jahreswende der Regierung Sr. Majestät Kaiser Franz Josef I. (Bécs. Steckler L. 8r. 89 l. ára 1 frt.)

Feldküchenwagen, Der Patentirte des k. ung. Landwehr-Obersten M. Ritter Pittoni. Ein Beitrag zur Lösung der Frage der Heeresverpflegung. (Bécs. Pappenheim szabadalmi irodája. 8r. 9 l. ára ?)

Fodor Coloman. Schlammbad Pöstyén in Ungarn mit besonderer Berücksichtigung der Massage-Heilmethode. (Braumüllers Badebibliothek Nr. 63 Wien. Braumüller Wilh. 8r. 51 l. ára 40 kr.)

Gebete der Israeliten. Uebersetzt von J. N. Mannheimer. (Bécs. Schlesinger könyvkereskedése. 8r. 463 l. ára ?)

Groner A. Erzählungen aus der Geschichte Oesterreich-Ungarns mit einem Deckelbilde in Farben und 6 ganzseitigen Textillustrationen. (Teschen. Prochaska Károly. 8r. 210 l. ára 1 frt 50 kr.)

Groner A. In Ritterburgen und unter fahrenden Leuten. Erzählung aus dem mittelalterlichen Volksleben Oesterreich-Ungarns. Mit einem Deckelbild und 4 Textbildern in feinsten Farbendruck. (Teschen. Prochaska Károly. N.8r. 280 l. ára 1 frt 80 kr.)

Grunzel Josef. Die Vocalharmonie der altaischen Sprachen. (Aus dem Sitzungsberichten der kaiserl. Akademie der Wissenschaften. Bécs. Tempsky F. N.8r. 42 l. ára 35 kr.)

Handbuch, Statistisches, der österreichisch-ungarischen Monarchie. Neue Folge. Verfasst und herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission in Wien und dem kgl. ungar. statistischen Landesbureau in Budapest. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda. 4r. 218 l. ára ?)

Herrmann August. Maria Theresia als Gesetzgeberin. (Bécs. Hölder Alfréd. N.8r. XIII, 159 l. ára 1 frt 50 kr.)

Hevesi Ludwig Almanaccando. Bilder aus Italien. (Stuttgart. Boncz Adolf és társa. 8r. 436 l. 4 márka 50 fillér.)

Hirsch Heinrich. Ueberseeische Colonisation durch Oesterreich-Ungarn mit handelsstatistischen und handelsgeographischen Anhängen. (Bécs. Hölzel Ed. 8r. XII, 75 l. ára 1 frt.)

Hobohm Heinrich. Die Canalisirung des Alföld (der ungarischen Tiefebene) nebst Verbindungs-Canal Budapest-Szentes und Zweigcanal

Kecskemét-Hatvan, generelles Project mit einer Uebersichtskarte. (Bécs. Brunner József. 4r. 67 l. ára 1 frt 80 kr.)

Hoff E. Derech Hallimud. Hebräische Lese- und Sprachfibel nebst einem Anhang «Anleitung zum wörtlichen Uebersetzen». (Prága. Brandeis Jakab. 8r. 52 l. 20 kr.)

Hönig Friedrich. Die österr.-ungar. Lebensversicherungs-Gesellschaft im Jahre 1887. (Bécs. Gerold és társa. 12r. 29 l. ára 50 kr.)

Jókai Maurus. Drei Freier. Historische Erzählung. Ins Deutsche übersetzt von Ludwig Wechsler. (Berlin. Janke Ottó. 8r. 129 l. egy márká.)

Jókai Maurus. Auf höheren Befehl. Roman. Deutsche Bearbeitung von Ludw. Wechsler. (Lipscse. Grenell és Francke. 8r. 240 l. 3 márká.)

Jokaj M. Zlate czasy siedmio-grodu. Powieść historyczna. 2-ty. (Lemberg. Gubrynowicz és Schmidt. 8° 216 l. ára 3 frt 40 kr.)

Kendler Josef und Leopold Siller. Orts- und Reiselexikon für den gesammten Eisenbahn-, Post-, Dampfschiff- und Telegraphenverkehr Oesterreich-Ungarns. 2 füzet. (Bécs. Siller Lipót. 8r. 72 l. A teljes mű ára 7 frt.)

Kolbenheyer Karl. Die hohe Tátra. Im Auftrage des ungarischen Karpathen-Vereines verfasst. 7. Auflage. Mit 12 Illustrationen, zwei Panoramen und 4 Karten. (Teschen. Prochaska Károly, 8r. 196 l. ára 2 frt.)

Lankmayr Ferdinand. Waffenlehre für die k. k. Militär-Akademien und die k. k. Artillerie-Cadetenschule. 6 Aufl. II. Heft. Geschosse, Rohre, Gestelle, Ausrüstungs-Gegenstände u. Transportmittel für Feuerwaffen. (Bécs. Seidel L. W. és fia. 8r. 112 l. ára 80 kr.)

Lankmayr Ferdinand. Handbuch der österreichisch-ungarischen Handfeuerwaffen mit einem Anhang über die in Deutschland, Russland, Frankreich, Italien, Schweiz und England eingeführten Ordonnanzmodelle. Mit 7 Tafeln. (Bécs. Seidel L. W. és fia. 8r. VI, 131 l. ára 1 frt 60 kr.)

Lindheim Wilhelm. Strassenbahnen in Belgien, Deutschland, Grossbritannien und Irland, Frankreich, Italien, Oesterreich-Ungarn, und Niederländisch-Indien, der Schweiz und den verschiedenen Staaten von Amerika. Statistisches und finanzielles unter besonderer Berücksichtigung der Wiener Verhältnisse. (Bécs. Gerold Károly fia. 4r. IV, 132 l. ára 4 frt.)

Mačvejda Franko. Čítanka malých pre I triedu rim. katol. ľudových škol. Napisal. Nakladom spolku s. Adalberta. (Bécs. Mechitarista Congregatio nyomd. ára füzve 16 kr.)

Mane Loschon. Gebete auf den Gräbern der Hingeschiedenen mit deutscher Uebersetzung. Neue Ausgabe. (Bécs. Schlesinger József könyvkereskedése. 8r. 24. 124 l. ára ?)

Meignan Victor. Le comte Kappanyi. Récit hongrois. (Páris. Plon könyvkereskedése. 8r. 295 l. 3 márká 50 fillér.)

Militär-Schematismus, k. k. für 1889. Herausgegeben vom k. k. Reichs-Kriegsministerium. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda 8r. 1213 l. ára 3 frt.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische, mit Berücksichtigung der Nebenländer. Geographischer Leitfaden für Militärschulen. (Brünn. Karafiat F. 8r. 115 l. ára 60 kr.)

Nachrichten, Statistische, über die Eisenbahnen der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Betriebsjahr 1886. Herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium und vom k. ungarischen statist. Landesbureau. Statistikai közlemények az osztrák-magyar monarchia vasutairól. (Bécs. Cs. k. udvari és államnyomda. N. 4r. 494 l. ára ?)

Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr aus dem statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. XXXIV. Band. 3 Heft. Hauptergebnisse der österr. Eisenbahn-Statistik im Jahre 1886. (Beider Reichshälften der Monarchie gemeinsame und österr. Eisenbahnen.) (Bécs. Cs. kir. udvari és államnyomda. 8r. 154 l. ára 1 frt 20 kr.)

Namensverzeichniss der k. und k. österreichisch-ungarischen Consularfunctionäre, sowie der k. und k. österreichisch-ungarischen Consularämter in sämtlichen fremden Staaten. (Bécs. Cs. és kir. udvari és államnyomda. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Ortway Theodor. Eine angebliche Binnenstrasse in Pannonien. Mit einem ergänzenden Nachtrage von W. Kubitsek. (Separatabdruck a. d. XI. Bande der archäologisch-epigraphischen Mittheilungen. Bécs. 8r. 129—146 l. ára ?)

Paget, G. O. und E. G. J. Moeller. Der Erfindungsschutz in Oesterreich-Ungarn, Deutschland, Grossbritannien und Frankreich. (Bécs. Hartleben A. 8r. 86 l. ára 55 kr.)

Pasternek Franz. Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn. (Aus den Sitzungsber. der philos. histor. Classe der K. Akademie der Wissenschaften.) (Bécs. Tempsky F. 8r. 152 l. ára 1 frt 20 kr.)

Rath G. Siebenbürgen. Reisebeobachtungen u. Studien. II. Ausgabe. (Heidelberg. Winter Károly. 8r. 190 l. 2 márka.)

Reimann's Taschenfahrplan für Oesterreich-Ungarn mit den Anschlüssen an das Ausland und einer (lith.) Eisenbahnkarte. Nach officiellen Angaben bearbeitet. (Bécs. Reimann-féle utazási könyvek kiadó hivatala. 16r. 259 l. ára 30 kr.)

Reményi A. Zur Geschichte der Donauflotte von den Römerzeiten bis zur Schlacht bei Mohács 1526. Mit hauptsächlichlicher Benutzung von Dr. Eugen Szentklaray's Werk. «A dunai hajóhadak története.» Vortrag, gehalten im wissenschaftlichen Vereine der k. k. Kriegsmarine am 23. März. 1888. Beilage zu Heft VII. und VIII. der «Mittheilungen aus dem Gebiete des Seewesens.» (Bécs. Gerold Károly fia. 8r. 24 l. ára 40 kr.)

Sanuto Marino. I diarii. Edizione del r. deputazione Veneta di storia patria. Fascicolo 99—111. (Velence. Visentini testvérek. 4r. 129—683, 610, 714 l. Egyes füzet ára 5 lira.)

Schöldström Birger. Harposlag och Svärdsklang. Jemte ett urval af egna och andras Petöfi-öfversättningar. Med förord af Viktor Rydberg. (Stockholm. Bonniers Albert. 8r. 123 l. 1 márka 50 fillér.)

Schrattenthal Karl. Hyppolite Taine und Julius Schwarcz. (Eisenach. Bacmeister. 8r. 23 l. 50 fillér.)

Schwicker Heinrich Joh. Peter Pázmány Cardinal-Erzbischof und Primas von Ungarn, und seine Zeit. (Köln. Bachem J. P. nyomdája. 8r. 98 l. egy márká 80 fillér.)

Seidel's kl. Armeeschema. Dislocation und Eintheilung des k. k. Heeres, der k. k. Kriegsmarine, der k. k. Landwehr und der k. ungarischen Landwehr. Nr. 24. (Bécs. Seidel L. W. és fia. 12r. IV, 123 l. ára 50 kr.)

Smolle Leo. Das Buch von unserem Kaiser. 1848—1888. Festschrift aus Anlass des vierzigjährigen Jubiläums Seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. Mit 34 Illustrationen. (Bécs. Pichler özvegye és fia. IV, 240 l. ára 1 frt 50 kr.)

Steinbach Gustav. Franz Deák. (Bécs. Manz-féle könyvüzlet. 8r. 78 l. ára 90 kr.)

Struschka Hermann. Kaiser Franz Joseph I. (Bécs. Szelinski György. 8r. 60 l. ára 40 kr.)

Supan Alexander. Oesterreich-Ungarn. Mit 3 Karten in Farbendruck, 60 Vollbildern und 121 Textabbildungen. (Sonderabdruck aus d. Länderkunde von Europa herausgegeben von Alfred Kirchhoff. Prága. Tempsky F. 8r. VII, 356 l. ára 12 frt.)

Szenes Sigismundus. Ueber zwei otiatrische Missgriffe. (Separatabdruck aus der «Allg. Wiener Zeitung» Nr. 29. 1888. Bécs. Szerző. 8r. 4 l. ára ?)

Szombathy J. Drei Jadeitbeilchen und ein Serpentinhammer von Zala-Apáthi. (Separatabdruck aus den Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien Bd. XVIII. Sitzungsbericht vom 10. Januar 1888. Szerző kiadása. 8r. 11 l. ára 5)

Takács Emerich. Ungarischer Sprachquetscher. Die Kunst in 18 eingetheilten Lectionen ein Kernmagyar zu werden. 9. verbess. Aufl. (Bécs. Wenedikt A. 8r. 155 l. Ára 36 kr.)

Topchi. A travers l'orien et l'occident. Recit de huit années de voyages en Espagne, Portugal, Grèce, Monténégro, Turquie, Bulgarie, Roumaine, Serbie, Hongrie, Autriche ect. (Szt-Pétervár. N. 8r. VIII, 182 l. ára 2 frt 70 krajczár.)

Umgebungskarte von Budapest im Masse 1:75,000 herausgegeben vom k. und k. militär. geogr. Institut. (Bécs. Lechner R. Haránt 2r. 4 l. Heliograph szinnyomattal, ára 4 frt.)

Uebersicht der Waaren-Ein- und Ausfuhr des österr.-ungar. Zollgebietes im Jahre 1887. Zusammengestellt vom Rechnung-Departement 2 (für die indirecten Abgaben) im k. und k. Finanzministerium. (Bécs. Csász. és kir. kereskedelmi miniszterium. 8r. 61 l. ára 50 kr.)

Valerianu J. P. Monstrii Bucurescilor. Roman original. (Bukurest. Petrescu M. 8r. 417 l. ára ?)

Ventura Sebastian. Der Curort Trenchin-Teplitz, seine warmen Schwefelquellen und die ihnen zugehörigen Heilanstalten. 6. umgearb. Aufl. (Braumüllers Badebibl. Nr. 56. Wien, Braumüller. 8r. 107 l. ára 1 frt.)

Verhältnisse, Die hygienischen, der grösseren Garnisonsorte der österreichisch-ungarischen Monarchie. II. Budapest. (Bécs. Frick Vilmos. 8r. V, 130 l. ára 50 kr.)

Verzeichniss der Advocaten und k. und k. Notare in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Bécs. Cs. és kir. udv. államnyomda. 4r. 40 l. ára 20 kr.)

Vogel Bernhard. Franz List. Sein Leben und sein Wirken. (Lipcese. Hesse Max. 8r. 131 l. ára 1 frt 20 kr.)

Vorschrift über die Aufnahme von Aspiranten aus der Privaterziehung in die k. und k. Militärerziehungs- und Bildungsanstalten. (Bécs. Cs. és kir. udvari és államnyomda. 8r. 45 l. ára 20 kr.)

Wagner Ladislaus. Tabakkultur, Tabak- und Zigarettenfabrikation, sowie Statistik des Tabakbaues, Tabakhandels und der Tabakindustrie, mit Berücksichtigung der Tabaksorten, Zubereitung und chemischen Analyse, Verfälschungen und Toxikologie des Tabakes. 5. Aufl. (Weimar. Voigt Frigyes. 8r. 482 l. 106 ábrával és két könyomatú táblával, ára 6 márka.)

Washington Stefan Freiherr von. Ueber ein Vorkommen des Pelecanus sharpei du Bocage in Oesterreich-Ungarn, nebst einigen allgemeinen Bemerkungen über diese Art. Mit einer Figur im Texte. (Separatabdruck aus dem III. Bande der Annalen des k. k. naturhistor. Hofmuseums. Bécs. Halder Alfréd. N.8r. 10 l. ára 30 kr.)

Wächter W. Edelsteine aus der Krone Sr. kaiserl. und königl. apostol. Majestät Franz Joseph I. zum vierzigjährigen Regierungs-Jubiläum. Mit Porträt. (Bécs. Grottendiek F. 8r. 141 l. ára 60 kr.)

Wettstein Richard. Ueber die Compositen der österreichisch-ungarischen Flora mit zuckerabscheidenden Hüllschuppen. Aus den Sitzungs-Berichten der kaiserl. Akademie der Wissenschaften. (Bécs. Tempsky F. N.8r. 20 l. ára 20 kr.)

Witz Ch. Alphonse. Kaiser Franz Joseph I. und die evangelische Kirche. Festschrift im Auftrage der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich. (Bécs. Manz F. Csász. kir. udvari és egyetemi könyvkereskedés. 8r. 67 l. ára 60 kr.)

Woerl's Reisehandbücher. Ungarn Land und Leute. Zur Reise und zum Studium von Rudolf Bergner. (Würzburg, Bécs. Woerl Leo. 8r. 319 l. 47 képpel, térkép és várostérképpel, ára 5 márka.)

Wolf G. Aus der Zeit der Kaiserin Maria Theresia. (Bécs. Hölder Alfréd. 8r. IV, 96 l. ára 1 frt 20 kr.)

Zolltarif, Allgemeiner und Vertragszolltarif für das österr.-ungar. Zollgebiet nach der Gestaltung durch das Gesetz vom 21. Mai 1887 nebst der Durchführungs-Vorschrift zu demselben und einem alphabetischen Verzeichniss sämtlicher im Zolltarife benannter Waaren, ferner einem Nachtrage enthaltend die mit Rücksicht auf den Handelsvertrag mit Italien vom 7. Dec. 1887 in Anwendung kommenden Vertragsszölle. (Bécs. Manz'sche k. und k. Hofverlags- und Univ. Buchhandlung. 8r. 210 és 21 l. ára 1 frt.)

NAPTÁRAK AZ 1888-IK ÉVRE.

A «Budapest» kis képes naptára az 1888. szökőévre. Szerkeszti Gracza György. Kiadja a «Budapest» kiadóhivatala. (Wodianer F. és fiai nyomdája. 8r. 60 l. ára 30 kr.)

A «Budapest» nagy képes naptára 1888. Szerkesztette Gracza György. Kiadja a «Budapest» kiadóhivatala. (Wodianer F. és fiai nyomdája. 8r. 98 l. 60 kr.)

Alföldi képes kalendárium 1888-ra. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. ára 30 kr.)

Almanach, Magyar tudományos akadémiai, csillagászati és közönséges naptárral 1888-ra. (Akadémia. 8r. 359 l. ára ?)

A magyar ember naptára 1888. szökő évre. Szerkeszti Kurucz Péter. (Pallas részvénytnyomda. 8r. 64 l. ára 30 kr.)

A magyar nép naptára 1888. szökő évre. Képes kalendárium olvasmánygyűjtemény. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 40 l. ára ?)

A peleskei nótárius naptára az 1888-dik dezentor esztendőre. Kifundálta Zajtay István. Megcselekedte ifj. Baczúr Gazsi. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Aradi kalauz. Naptár az 1888. szökő évre. (Arad. Bettelheim testv. 8r. 91 l. ára 60 kr.)

Athenaeum nagy képes naptára az 1888. szökő évre. XXIX. évf. (Athenaeum r. társaság. N.8r. 362 l. ára 1 frt.)

Biharmegyei képes nagy naptára 1888. évre. Szerkeszti és kiadja Sipos Orbán. (Nagyvárad. Hollósy Jenő nyomdája. 8r. 144 l. ára 50 kr.)

Borászati naptár 1888. évre. Szerkeszti Nyáry Ferencz. (Franklin-társulat. 8r. 78 l. ára ?)

Brassói magyar képes naptár az 1888. évre. Kiadja Rozsondai János. (Brassó. Alexi nyomdája. 8r. 208 l. ára 40 kr.)

Bumm ! Népfölkelési naptár az 1888-ik vitézi esztendőre. Kifundálta Pokrócz Ádám. Rajzolta Csörgey Zoltán. (Neuwald Illés nyomdája. 8r. 91 l. ára 50 kr.)

Családi képes naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 196 l. ára ?)

Csáthy lapnapló 1888. évre. XXII. évf. (Debreczen. ifj. Csáthy Károly. Ára 16 kr.)

Csáthy tárcza-naptára 1888. évre. XXII. évf. (Debreczen. ifj. Csáthy Károly. Ára 20 kr., díszk. 30 kr., selyemk. 60 kr.)

Csokonai naptár az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. ára 30 kr.)

Csongrádmegyei nagy képes naptár az 1888. szökőévre. (Szentcsanak. Stark Nándor. K. 4r. 58 l. ára 40 kr.)

Debreczeni Kossuth naptár az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. ára 30 kr.)

Dongó naptár az 1888-ik szökőévre. (Debreczen. Telegdi Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Ellenzéki naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Erdészeti zsebnaptár az 1888. évre. Kiadja az országos erdészeti egyesület. Szerkeszti Horváth Sándor. (Magyar k. államnyomda. 8r. 346 l. ára ?)

Falusi gazda naptára 1888. szökő évre. Szerkeszti Sporzon Pál. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 94 l. ára ?)

Gazdák zsebnaptára 1888. Szerkeszti Bosányi Endre. (Légrády testvérek. 8r. 233 l. ára ?)

Gazdasági könyvviteli naptár az 1888. évre. Szerkeszti Kodolányi Antal. (Posner K. L. 4r. Naptár és gazdasági teendők 34 l. Könyvviteli rész. VII, 95 l. ára ?)

Gyógyszerészek évkönyve. Zsebnaptár az 1888. évre. Szerkeszti Csurgay Kálmán. (Pallas részvénytynyomda. 8r. 184 l. ára ?)

Határidő naptár 1888. évre. Mindennemű hivatalnokok, ügyvédek, jegyzők, orvosok stb. számára. (Franklin-társ. 16r. 380 l. ára 1 frt 20 kr.)

Háznapptár 1888-ra. Hasznos tudnivalókkal és mulattató tartalommal. Szerk. Kazár Emil. Számos képpel. XV. évf. (Légrády testvérek. 8r. 170 l. ára 50 kr.)

Honvéd-naptár az 1888. szökőévre. Szerk. Áldor Imre. XXI. évf. (Franklin-társ. N. 8r. 80 l. ára 60 kr.)

Hölgyek naptára 1888. Szerkeszti Borostyáni Nándor. (Légrády testv. 8r. 210 l. ára ?)

Igazmondó kalendárium az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Iparosok évkönyve és naptára 1888. szökőévre. Szerkesztette Gelléri Mór. (Pallas részvénytynyomda. 8r. 112 l. ára 50 kr.)

Iroda falinaptár az 1888. szökőévre. (Stein János. Kolozsvár. 1 l. ára 30 kr.)

István bácsi naptára. Képes kalendárium 1888. szökőévre. Alapítá Majer István. Szerkeszti Kőhalmi Klimstein József. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 88 l. ára ?)

Jászkun képes naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Jegyzéknapló mindenki számára 1888-ra. XVI. évf. (Légrády testvérek. 12r. 67 l. és napló, ára 1 frt 20 kr.)

Jegyzéknapló ügyvédek, körjegyzők, bírák számára. 1888. Szerkeszti Siegmund Vilmos. (Légrády testvérek. 8r. 195 l. ára ?)

Jegyzéknaptár tanítónők számára az 1888/89. iskolai évre. Első évfolyam. (Pozsony. Stampfel Károly. 8r. 63 l. ára 60 kr.)

Jogásznaptár 1888. évre. Szerkeszté Szántó József. (Pallas részvénytynyomda. 8r. 211 l. ára ?)

Katonai zsebnaptár, Magyar. 1888. Szerk. és kiad. Kocsis Sándor. II. évf. (Székesfehérvár. Klökner Ede. 12r. VI. 327 l. és napló, ára 1 frt 20 kr.)

Képes családi naptár 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 144 l. ára 60 kr.)

Képes Kossuth-naptár az 1888. évre. (Méhner Vilmos. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Képes székely naptár az 1888-ik 366 naphól álló szökőévre. Első évf. (Maros-Vásárhely. Csiki Lajos. 8r. 55 l. ára ?)

Képes tündérnapptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára ?)

Keresztény képes naptár 1888. (Mehner Vilmos. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Keresztény képes naptár az 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Kis képes mesenaptár 1888. évre. Kiadja a «Budapest» kiadóhivatala. (Wodianer F. és fiai. 8r. 20, 16 l. ára 20 kr.)

Kis képes naptár az 1888-iki szökő évre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Kis képes naptár 1888-dik évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Kis képes népnaptár 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 32 l. 20 kr.)

Közhasznú erdélyi képes naptár az 1888-dik szökő évre. 29-dik évf. Különös tekintettel a vásárok hibátlan kiadására. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 81 l. ára 30 kr.)

Közhasznú képes naptár 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 120 l. ára 40 kr.)

Közhasznú zsebnaptár az 1888. szökőévre. Hasznos tudnivalókkal. és naplóval. VII. évfolyam. (Pallas r. t. 12r. 80 l. és napló, ára 1 frt 20 kr.)

Közhasznú zsebnaptár 1888. évre. XV. évf. (Légrády testv. 12r. 51 l. ára 24 kr.)

Közigazgatási nemzeti kalendárium az 1888-dik szökőévre. Szerkesztette Szántó József. (Pallas részvénytynyomda. 8r. 224 l. ára 1 frt.)

Községi- és körjegyzők zsebnaptára. 1888. Szerkesztette Barta László. (Hornýánszky Viktor. 8r. 112, XIII, l. ára 1 frt 20 kr.)

Leányok naptára. Zsebkönyv Magyarország leánynövendékei számára az 1887/88. isk. évre. Első évf. (Pozsony. 16r. 80 l. és napló. ára 50 kr.)

Legujabb alföldi naptár és biztos időpróféta az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Legujabb kis képes naptár 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje nyomdája. 8r. 32 l. ára ?)

Lidércznaptár 1888. évre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 88 l. ára ?)

Magyar ember naptára az 1888. szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. ára 30 kr.)

Magyar háziasszonyok naptára az 1888. szökőévre. Szerkeszté Andrea. Kiadja a «Magyar Háziasszony» kiadóhivatala. (Neumayer Ede nyomdája. 8r. 302 l. ára 1 frt.)

Magyar honvédnaptár az 1888-iki szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 63 l. 30 kr.)

Magyar képes népnaptár az 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 48 l. ára 30 kr.)

Magyar munkás-naptár az 1888. évre. (Ihrlinger és társai nyomdája. 8r. 68 l. ára 25 kr.)

Magyar nép naptára az 1888-dik szökőévre. Szerk. ifj. Tatár Péter. XXXIII. évf. (Franklin-társ. N. 8r. 40 l. ára 30 kr.)

Magyar népbarátság- és ujkalendárium 1888. szökőévre. (Mehner Vilmos. 8r. 74 l. ára ?)

Magyar nők naptára az 1888. szökőévre. Szerk. Beniczky Irma XX. évf. (Franklin-társ. N. 8r. 88 l. ára 60 kr.)

Magyar szabadsághősök képes emléknaptára 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára ?)

Mehett!! Pokrócz Ádám humorisztikus naptára 1888. esztendőre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 96 l. ára 60 kr.)

Mulattató képes kis naptár az 1888-ik szökőévre. A királyhágón inneni városok betűrendes jegyzékével. I. évfolyam. (Kolozsvár. Stein János. 8r. 36 l. ára 20 kr.)

Nagyszombati naptár teljes címjegyzékkel az 1888. évre. Tyrnauer Kalender für das Schaltjahr 1888. (Nagyszombat. Winter Zsigmond nyomdája. 8r. 120 l. ára 36 kr.)

Naptár Sopronmegye számára az 1888-ik évre. Közhasznú naptár czím- és névtárral. (Sopron. Löffler Károly. 8r. 168 l. ára 40 kr.)

Népgazdasági naptár 1888. évre. Szerkesztette Gobóczy Károly. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 46 l. ára ?)

Ő és új naptár az 1888-ik szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 120 l. ára 30 kr.)

Orvosi zsebnaptár az 1888. évre. Szerkesztte Lőrinczi Ferencz. (Légrády testvérek. 8r. 143 l. ára ?)

Paedagogiai Zsebnaptár, az 1887/8-ik tanévre. Szerk. Orók Mór. 2. évf. (Pozsony. Drottleff R. 16r. 116 l. és napló, ára 60 kr.)

Pallas nagy képes naptára 1888. szökőévre. (Pallas részvénytársaság. 8r. 368 l. ára 1 ft.)

Pécs-baranyai képes naptár az 1888. szökő évre. IV. évf. (Pécs. Engel Lajos. K. 4r. XXIV, X, 56 l. ára 40 kr.)

Pécsi kis képes naptár, az 1888 szökőévre. IV. évf. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 56 l. ára 20 kr.)

Petőfinaptár az 1888 szökőévre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 38 l. ára ?)

Pikáns naptár az 1888. évre szerkesztették: Satanello és Krix-Krax. (Robicsek Zsigmond. 8r. 144 l. ára 1 ft.)

Posner előjegyzési naptára az 1888-ik évre. XVIII. évfolyam. (Posner K. L. 8r. 58 l. ára ?)

Posner jegyzék naptára 1888-ra. (Posner K. L. 8r. 365 l. ára ?)

Protestáns árvaházi képes naptár 1888. évre. Szerkesztte Farkas József. (Protestáns árvaház. 8r. 71 l. ára 30 kr.)

Protestáns új képes naptár 1888. szökőévre. Szerkesztette Dúzs Sándor. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 80 l. ára ?)

Reformatus naptár az 1888 szökőévre. (Debreczen. Telegdi K. Lajos. 8r. 31 l. ára 20 kr.)

Regélő bácsi. Naptár az 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 128 l. 40 kr.)

Sz. István társulat naptára 1888-ik szökőévre. XXVII. évf. (Sz. Istv. társ. 8r. 120, LIV l. ára 30 kr.)

Székelyegyleti képes naptár az 1888. szökőévre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 80 l. ára 25 kr.)

Székely naptár az 1888-ik seőkőévre. Szerkeszti és kiadja Lőcsey Sp. Imre. (Marosvásárhely. Ev. ref. kolleg. nyomdája. 8r. 56 l. ára ?)

Szűz Mária kis képes népnaptár az 1888 szökőévre VIII. évf. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 4r. 36 l. ára 25 kr.)

Szűz Mária nagy képes népnaptár az 1888 szökőévre. VIII. évf. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 4r. XVI, XVI, 80 l. ára 40 kr.)

Tanári zsebkönyv az 1887/88. iskolai évre. Második évfolyam (Pozsony. Stampfel K. 16r. 56 l. és napló, ára 60 kr.)

Tanítók zsebnaptára az 1888. évre. Szerkeszti György Aladár. (Légrády-testvérek. 8r. 177 l. ára ?)

Tanulók naptára az 1887—88. iskolai évre. Hatodik évfolyam (Pozsony. Stampfel K. 16r. 80 l. és napló, ára 40 kr.)

Tárczanaptár az 1888. szökőévre. V. évf. (Pallas r. társ. 32r. 32 l. ára 24 kr.)

Tilos naptár az 1888-iki szerelmes esztendőre. Irták a Borszem Jankó legényei. (Athenaeum részv.-társ. 8r. 172 l. Ára egy szerelmes flóres.)

Török-magyar naptár az 1888-ik évre. (Kiadja Rózsa Kálmán és neje. 8r. 48 l. ára 25 kr.)

Trattnerféle nemzeti kalendárium az 1888. évre. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 211 l. ára 80 kr.)

Tromfi Kivágja az «Üstökös». Humorisztikus naptár 1888-ra (Hornyánszky Viktor. 8r. 144 l. ára 1 frt.)

Új és ó kalendárium. Magyar- és erdélyországi 1888-ik szökőévre. Érdekes olvasmány. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 64 l. ára 20 kr.)

Új-fali naptár az 1888. évre. (Franklin társ. 1. lap ára 20 kr.)

Új honvédnaptár az 1888. szökőévre. Szerkeszti Áldor Imre. (Franklin-társulat nyomdája. 8r. 80 l. ára ?)

Ügyvédi zsebnaptár 1888. évre. Szerkeszté Szántó József (Pallas részvénytársulat. 8r. 211 l. ára ?)

Vig czimbora naptára az 1888. évre. (Mehner Vilmos. 8r. 48 lap, ára 30 kr.)

Wajdits József kis-képes magyar népnaptára az 1888. szökőévre. (Nagy-Kanizsa. 8r. 36 l. ára ?)

Wajdits József nagy képes magyar népnaptára 1888-iki szökőévre (Nagykanizsa. 8r. 80, XVI, XVI l. ára ?)

Zsebnaptár tanítók számára az 1888/89. iskolai évre. Első évfolyam. (Pozsony. 12r. 59 l. ára 60 kr.)

Bistritzer Handkalender für das Jahr 1888. (Besztercze. Botschár Tivadar. 8r. 80 l. ára ?)

Budapester Bote. Grosser Bilderkalender auf das Schaltjahr 1888. (Méhner Vilmos. 8r. 120 l. ára 40 kr.)

Caviar Kalender pro 1888. (Grimm Gusztáv. 8r. 166 l. ára 1 frt.)

Christlicher Bilderkalender 1888. (Méhner Vilmos 8r. 32 l. ára 20 krajczár.)

Illustrierter evangelischer Hauskalender für das Jahr 1888. (Hornýánszky Viktor nyomdája. 8r. 72 l. ára 30 kr.)

Illustrierter Werschetzer Hauskalender auf das Schaltjahr 1888. (Versecz. Kirchner özvegye. 8r. 85 l. ára 30 kr.)

Kalender des siebenbürger Volksfreundes für das Schaltjahr 1888. XIX. Jahrg. (Nagyszeben. Michaelis Fr. 16r. 72 l. ára 20 kr.)

Kalender für das Oedenburger Comitát auf das Schaltjahr 1888. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 202 l. ára 40 kr.)

Kleiner Bilderkalender auf das Schaltjahr 1888. (Méhner Vilmos. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Kleiner Kossúth-Kalender für das Schaltjahr 1888. Mit Bildern. (Méhner Vilmos. 8r. 32 l. ára 20 kr.)

Kronstädter Kalender für das Schaltjahr 1888. Herausgegeben von Karl Nussbächer. (Brassó. Gött János és fia H. 8r. 95 l. ára ?)

Neuer budapester illustrirter Familienkalender für das Schaltjahr 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 48 l. ára ?)

Neuer illustrirter Volks-Kalender für Ungarn und Siebenbürgen auf das Schaltjahr 1888. XXIII. Jahrgang. (Franklin-t. N.8r. 80 l. ára 50 kr.)

Neuer Wand-Kalender für 1888. (Franklin-t. 1 l. ára 20 kr.)

Pressburger Wegweiser auf das Schaltjahr 1888. Ein gemeinnütziger Geschäftskalender für Jedermann. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 276 l. ára ?)

Schodisch's Illustrierter Volkskalender für das Schaltjahr 1888. (Felsőőr. Schodisch Lajos nyomdája. 8r. 54 l. ára 20 kr.)

Taschenkalender der Israeliten für das Jahr 1887—1888. (Miskolcz. Stammberger. 8r. 78 l. ára ?)

Temesvárer Volks- und Hauskalender auf das Schaltjahr 1888. (Temesvár. Hössler Emil. 4r. 64 l. ára ?)

Domový Kalendár na rok 1888. Wydáva: Karol Salva. (Magyar-Szakoleza. Skarniel József nyomdája. 8r. 88 l. ára 30 kr.)

Katolički Kolendar sa slikomi za godinu 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára ?)

Kreťanský obrázkový kalendár na rok 1888. (Rózsa Kálmán és neje 8r. 32 l. ára ?)

Maly Kossuthowsky kalendár na rok 1888. S obrázkami. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára ?)

Maly obrázkový kalendár na rok 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 32 l. ára ?)

Nowý domový kalendár 1888. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 105 l. ára ?)

Nowý maly obrázkový kalendár na priestupný 1888. (Méhner Vilmos. 8r. 32 l. ára ?)

Putnik svätovojtešský. Kalendár pre katolíckych Slovákov v Uhorsku, vydany od spolku s. Adalb. na priestupný rok 1888. Ročník XVII. Sostavil I. Ottó Matzennuer. (Nagyszombat. Vinter Zsigm. ára 30 kr.)

Slowenský kalendár 1888. Usporiadali: Anton Bielek a Martin Kukučín. Nákladom knižkupectva Fr. Moškóci v Turč. Sv. Martine. (Szakolcza. Skarnitzl József nyomdája. 8r. 100 l. ára 30 kr.)

Slowenský obrázkový kalendár na rok 1888. (Turócz-Szent-Márton. Részvénynyomda. 8r. 93 l. ára 20 kr.)

Amicul poporului. Calindariu pe anul 1888. (Nagyszeben. Krafft W. 8r. 106 l. ára 50 kr.)

Calendarul Calicului pe anul 1888. (Nagy-Szeben. Krafft W. 8r. 68 l. ára 36 krajczár.)

Calendariu pe anulu 1888. (Arad. Görögkeleti román egyházmegye nyomdája 8r. 103 l. ára 30 kr.)

Calendarul poporului pe anul 1888. (Nagyszeben. Részvénynyomda. 8r. 96 l. ára ?)

Kalendar, Srpski veliko Kikindski, sastavio A. Sandić. (Rodak János. Nagyikinda. 25 kr.)

Veliki kalendar zazid. 1888. (Ujvidék. Popovics M. testvérek. Ára 50 krajczár.)

Blokkalendar za god. 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 60 kr.)

Danica. Koledar za prestupnu godinu. 1888. (Zágráb. Hyeronimus-egylet. 8r. 192 l. ára 25 kr.)

Djački kalendar za školsku god. 1887/88. (Varasd. Stifler J. B. 16r. 69 l. ára 30 kr.)

Dragoljub. Kalendar za javne urede. 1888. Tečaj XXV. (Mučnjak i Sanftleben. Zágráb. 4r. 254 l. ára 1 frt 20 kr.)

Hrvatski pravnički koledar za godinu 1888. (Eszék. Pfeifer Gyula. 16r. 207 l. ára 1 frt 80 kr.)

Hrvatski ročistnik ili kalendar upisnik. III. tečaj 1888. (Zágráb. Mučnjak i Sanftleben. 4r. 120 l. ára 50 kr.)

Hrvatski uredovni ili upisni kalendar za god. 1888. Tečaj XIII. (Zágráb. Mučnjak i Sanftleben. 4r. 172 l. ára 1 frt 40 kr.)

Kalendar za listnicu za god 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 20 krajczár.)

Mali kalendar za listnicu za god. 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 16 kr.)

Mali žepni kalendar za god 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 20 krajczár.)

Novi zagrebački koledar za puk ili tako zvani: «Novi Zagrebački Soštar». Za godinu 1888. Uredio Ivan Jagić, župnik. (Zágráb. Kugli és Deutsch. 16r. 96 l. ára 15 kr.)

Veliki zidni kalendar za god 1888. (Zágráb. Kugli és Deutsch. Ára 90 kr.)

Zvonimir hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovnik i zabavnik za prestupnu godinu 1888. Sa 31 slikom. V. tečaj. (Zágráb. Kugli és Deutsch. N.4r. 238 l. ára 60 kr.)

EGYHÁZI NÉVTÁROK S DIRECTORIUMOK 1888-RA.

Directorium liturgicum ad usum fratrum Minorum strictioris observantiae in provincia s. Crucis Croatiae-Carnioliae pro anno 1888. (Görtz. Rendfőnökség. 8r. 54 l. ára ?)

Directorium divini officii in usum fratrum Minorum s. Francisci strictioris observantiae provinciae ss. Salvatoris in Hungaria editum pro a. 1888. (Eger. Érseki lyceum nyomdája. 8r. 94 l. ára ?)

Directorium seu ordo Missas celebrandi et horas canonicas recitandi pro anno 1888. in usum dioecesis Nitriensis. (Nyitra. Özvegy Neugebauer Anna nyomdája. 8r. 135 l. ára ?)

Directorium romano-quinque-ecclesiense seu ordo officii divini ad annum 1888. (Pécs. Püspöki lyceum nyomdája. 8r. 166 l. ára ?)

A zirci, pilisi, pásztoói és szent-gothárdi egyesült apátságokba keblezett ciszterci kiváltságos szent rend személyzetének névtára az 1887/88. tanévre. (Székesfehérvár. Szammer Imre nyomdája. 8r. 49 l. ára ?)

A magyarországi kegyes-tanítórendnévtára az 1887/8. tanévre. (Hungaria nyomda. 8r. 59 l. ára ?)

Ordo divini officii pro anno 1888. in usum cleri et ecclesiarum dioecesis Szathmáriensis editus. (Szatmár. Nagy Lajos nyomdája. 8r. 123 l. ára ?)

Ordo officii divini peragendi anno 1888. in usum dioecesis Csanádiensis. (Temesvár. Csanád-egyházmegyei nyomda. 8r. 110 l. ára ?)

Schematismus provinciae Hungariae reformatae nunc sanctae Mariae nuncupatae ordinis Minorum s. Francisci ad a. 1887/8. (Pozsony. Wigand J. nyomdája. 8r. 44, XIX, 16 l. ára ?)

Schematismus provinciae s. Joannis a Capistrano ordinis Minorum s. Francisci regularis observantiae ad a. 1888. (Bagó Márton nyomdája. 8r. 47, XX l. ára ?)

Schematismus provinciae ss. Salvatoris in Hungaria, Ordinis Minorum s. Francisci, strictioris observantiae, pro a. 1888. (Eger. Érseki lyceum nyomdája. 8r. 59 l. ára ?)

Schematismus cleri archidioecesis Strigoniensis pro anno 1888. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv nyomdája. 8r. 261, 41 l. ára ?)

Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum 1888. (Eger. Érseki lyceum nyomdája. 8r. 196, 32 l. ára ?)

Schematismus cleri dioecesis Vaciensis pro anno 1888. (Vác. Mayer Sándor nyomdája. 8r. 212 l. ára ?)

Schematismus ordinis Minorum s. Francisci conventualium provinciae s. Elisabeth in regno Hungariae pro anno 1888. (Arad. Réthy Lipót és fia nyomdája. 8r. 45 l. ára ?)

Schematismus cleri archidioecesis Zagradiensis pro anno 1888. (Zágráb. Albrecht Károly nyomdája. 8r. 279 l. ára ?)

Schematismus provinciae divi Ladislai regis ordinis Minorum s. Francisci Seraphici regularis observantiae ad annum 1888. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József nyomdája. 8r. 48 l. ára ?)

Schematismus provinciae s. Crucis Croatiae-Carnioliae ordinis Minorum s. Francisci strictioris observantiae anno 1888. (Laibach. Rendfőnökség. 8r. 31 l. ára ?)

Schematismus cleri archidioecesis Colocensis et Baciensis ad annum Christi 1888. (Kalocsa. Malatin Antal nyomdája. 8r. 144, 62 l. ára ?)

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK AZ 1887—88. TANÉVRŐL.

Az **albertfalvi** iparos-iskola II. értesítője. 1887—88. Közli: Tuymer János az ipariskola tanítója. (Heisler J. 8r. 8 l.)

Az **alsó-lendvai** államsegélylyel fentartott polgári fiúiskola tizenhatodik értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Dr. Bartha Gyula igazgató. (Alsó-Lendva. Kardos J. 8r. 30 l.)

Az **Alsó-Metzenzéf** városi államilag segélyezett iparos-tanonez-iskola harmadik értesítője 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Román József igazgató. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 29 l.) (Értekezés: Mennyivel járulhat a néptanító egyes iparosok képzéséhez ?)

Az **apatini** alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Az ipariskolai bizottság megbízásából közli: Rauschenberger János igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 19 l.)

Az **aradi** királyi főgymnasiumnak és az ezzel összekapcsolt állami főreáliskolának értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Kuncz Elek igazgató. (Arad. Réthy L. és fia. 8r. 100 l.) (Értekezés: Mit figyeljen meg a tanuló a természetben. Irta: Dr. Szterényi Hugó.)

Az államilag segélyezett **aradvárosi** kereskedelmi akadémia harmadik évi jelentése az 1887—88. iskolai évről. Közli: Ábrai Lajos igazgató. Az aradvárosi kereskedelmi akadémia kiadása. (Arad. Gyulai István. 8r.) (Értekezés: A kettős könyvvitel elmélete. Irta: Révész Nándor.)

Az **aradvárosi** alsófokú kereskedelmi iskola jelentése az 1887—88. iskolaévről. Közzéteszi: Millig József igazgató. (Arad. Gyulai István. 8r. 12 l.)

Az **aradvárosi** nyilvános polgári iskola jelentése (tizenhatodik tudósítványa) az 1887—88. iskolaévről. Közli: Millig József igazgató. (Arad. Gyulai István. 8r. 30 l.)

Az **aranyos-maróti** m. kir. elemi és felső leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Deme Károly igazgató. (Aranyos-Maróti részvénytőzsdája. 8r. 30 l.) (Értekezés: Neveljünk helyesen. Irta: Deme Károly.)

A pestmegyei ágost. hitv. ev. esperesség pártfogása alatt álló **aszódi** evang. négy osztályú gymnasium értesítője. Közzéteszi: Sramkó Mihály e. é. igazgató. (Franklin-társ. 8r- 34 l.)

A cisterci rend **bajai** kath. főgymnasiumának értesítője. 1887—88. (Baja. Kollár Antal és fia. 8r. 115 l. 2 tábla ábra melléklet.) (Értekezés: A világitó gáz. Irta: Székely Károly.)

Évi tudósító a Mi asszonyunkról nevezett iskolánénék vezetése alatt

álló **bajai** róm. kath. leánytanoda növendékeinek viseletéről és előhaladásáról az 1887—88. tanévben. (Kalocsa. Malatin A. 8r. 20 l.)

A **bajai** m. kir. állami tanítóképző-intézet XV. értesítője az 1887—88. (18.) tanévről. Az igazgató-tanács megbízásából közli: Dr. Bartsch Samu igazgató. (Baja. Kollár Antal és fia. 8r. 31 l.)

A **bajai** izr. hitközség elemi és polgári iskolájának hetedik értesítője. A hitközségi iskolaszék megbízásából szerkesztette a tantestület. (Baja. Nánay Lajos. 8r. 29. l.)

A **Baja** városi kereskedelmi és ipariskola értesítője az 1887—88. (VI.) tanévről. Közli az igazgató. (Baja. Streintz és Eschenlohr. 8r. 32 l.)

Baja szab. kir. város róm. kath. népiskoláinak az 1887—88. tanévi értesítője. VIII. (Baja. Streintz és Eschenlohr. 8r. 34 l.)

Értesítő a **b.-gyarmati** állami elemi népiskola 1887—88. XIV. évfolyamáról. Közli: Kemény Gábor igazgató. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 12 l.)

Értesítvény a **balassa-gyarmati** római kath. elemi leányiskoláról az 1887—88. év végén. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 6 l.)

A **balassa-gyarmati** államilag segélyezett községi polgári leányiskola hatodik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Tomesko Nándor igazgató. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 16 l.)

A **balassa-gyarmati** államilag segélyezett községi polgári fiúiskola tizenharmadik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Tomesko Nándor igazgató. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 23 l.)

A **b.-gyarmati** izr. elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Brett Mór igazgató. (Balassa-Gyarmat. Kék László. 8r. 20 l.)

A **b.-gyarmati** róm. kath. elemi iskola 54. értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadja: az Igazgatóság. (B.-Gyarmat. Kék László. 8r. 8 l.)

(**Balázsfalva.**) Program'a gimnasiunui superioru, preparandiei norme si scolei populare de petitie din Blasiu pre anulu scolastecu 1887—88. (Blasiu. Seminarium Archievesanu. 8r. 78 l.) (Értekezés: Starea civilisatiunii la poporele primitive. Irta: Sebestianu P. Radu.)

Értesítés a **bánffy-hunyadi** m. kir. állami elemi, felső nép- és polgári iskola személyzetéről, tantárgyairól és a közvizsgálatok sorrendjéről az 1887—88. tanévben. XIV. év. Kiadta: Koleszár Lajos igazgató. (Bánffy-Hunyad. Ajtai K. Albert. 8r. 22 l.)

A **baróthi** alsófokú ipariskola első értesítvénye az 1886—87, 1887—88. tan évekről és jelentés az 1888. évi szeptember hó 16-tól 20-ig tartott baróthi iparkiallításról. Szerkesztette: Bedő József igazgató. (Székelyvarhely. Becsek Dániel. 8r. 27 l.)

A **bártfai** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közléteszi Marszina Győző igazgató. (Kassa. Bernovits G. 8r. 34 l.)

A **battonyai** ipartestület által fentartott s városilag segélyezett alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. III. évfolyam. Szerkesztette: Szabados József. (Arad. Muskát Miksa. 8r. 20 l.)

Bazin szab. kir. város államilag segélyezett alsófokú ipariskolának IV. értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadja az ipariskolai felügyelőbizottság.

(Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 16 l.) (Értekezés: Az erkölcsi érzület ápolásának fontosságáról az ipariskolában. Irta: Ertel Dániel)

A **békési** ev. ref. VI osztályú gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről Közli: Osváth Ferencz igazgató. (Békés. Povázsay László. 8r. 32 l.) (Értekezés: Az ember hatása a természetre. Irta: Kabós Bálint.)

A **békés-csabai** ág. hitv. ev. algymnasium XXIII. értesítője 1887—88. Közli: Horváth János igazgató. (Békés-Csaba. Lepage János. 8r. 36 l.)

Értesítőny a **belényesi** gör. kath. főgymnasiumról 1887—88. tanévre. Reportu despre gymnasiulu sup. gr. cat. de Benisiu pre anulu scol 1887—88. Edatu de Petru Mihutiu directoru. (Gherl'a. Aurora p. A. Todoranu. 8r. 62 l.)

A **berettyó-ujfalui** alsófoku községi ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. III. évfolyam. Az iparisk. felügyelő-bizottság megbízásából szerkesztette: Biber József igazgató. (Nagyvárad. Sonnenfeld Adolf. 8r. 10 l.) (Értekezés: Az iparos-tanoncz-iskoláról — az iparosoknak. Irta: Biber József.)

(Besztercze.) Programm des evangelischen Obergymnasiums A. B. und der damit verbundenen Lehranstalten, dannder evangelischen Mädchenschule A. B. zu **Bistritz** (Siebenbürgen). Am Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht von Georg Fischer, Gymnasial-Director. (Beiträge zur Kenntniss der Klein-Bistritzer Mundart. Irta: Andreas Bertleff.) (Besztercze. Theodor Botschar. 4r. 65 l.)

Jahresbericht der Ackerbauschule zu **Bistritz** pro 1887—88. (Besztercze. Theodor Botschar. 8r. 26 l.)

XIV. Jahresbericht der Gewerbeschule zu **Bistritz**. Am Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht von Michael Miess, Director. (Bistritz. Theodor Botschar. 8r. 31 l.) (Értekezés: Mittel und Wege zur Erlernung einer fremden Sprache. Irta: Johann Schuster.)

A **beszterczei** államilag segélyezett polgári fiú-iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette Czvajna József igazgató. — Jahresbericht der vom Staate unterstützten Gemeinde-Knabenbürgerschule zu **Bistritz** über das Schuljahr 1887—88. Von Josef Czvajna, Director. (Besztercze. Botschar Tivadar. 8r. 27 l.)

A **beszterczei** m. kir. állami elemi népiskola negyedik értesítője az 1887—88. tanévről. A gondnokság megbízásából szerkesztette: Szentpéteri János igazgató-tanító. (Besztercze. Botschar Tivadar. 8r. 8 l.)

A **beszterczebányai** kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Spitkó Lajos kir. igazgató. (Beszterczebánya. Singer J. 8r. 110 l.) (Értekezések: Az egységes középiskola kérdése. Irta: Spitkó Lajos. Miért oly látogatottak gymnasiumaink és mikép lehetne e bajon segíteni? Irta Marcsiss János.)

A **beszterczebányai** ág. hitv. ev. algymnasium és elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Varga Mihály e. é. gymnasiumi igazgató-tanár és Mockovcsák János főesp. el. isk. igazgató. (Beszterczebánya. Machold Fülöp. 8r. 49 l.)

Értesítő a **beszterczebányai** magy. kir. állami felsőbb leányiskola 1887—88. tanévről. Ötödik évfolyam. Közli: Dr. Gerevich Emil igazgató.

(Besztercebánya. Singer J. 8r. 103 l.) (Értekezés: A felfelé menő láncz-törtek fogalma s felosztása. Irta: Dr. Gerevich Emil.)

A **bethleheni** állami elemi népiskola értesítője 1887—88. iskolai évről. Kiadta: Szabó Sándor igazgató-tanító. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 8 l.)

Bezdn mezőváros alsófokú ipariskolájának I. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Farkas Ferencz igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 20 l.)

A tolna-baranya-somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye **bonyhádi** algymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Marhauser Imre. (Bonyhád. Fein T. 8r. 38 l.)

A **brassai** róm. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Brassó. Alexi. 8r. 64 l.) (Értekezés: Az iskolai fegyelemről. Irta: Göllner Ferencz.)

A **brassói** m. kir. állami középkereskedelmi és közép-faipariskola (III.) értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Orbán Ferencz igazgató. (Brassó. Alexi. 8r. 104 l.) (Értekezés: Nehány szó a brassói állami közép-faipariskoláról. Irta: Siklódv István.)

(**Brassó.**) A XXIV. programmă a gimnasiunlũ mare publicũ Românũ de religiunea ort. rãsãritenã si a celorlalte scõle secundare și primare imprevunute cu acestã din **Brassovu** pe anulũ scolaricũ 1887—88. Publicatũ de Stefanũ Josifũ Directoru si professorũ. (Brassovũ. A. Muresianũ. 8r. 65 l.)

(**Brassó.**) Programm des evangelischen Gymnasiums A. B. zu Kronstadt und der damit verbundenen Lehranstalten. Am Schlusse des Schuljahres 1887—88 verõffentlicht von Ludwig Korodi, Rector. (Kronstadt. Johann Gõtt & Sohn Heinrich. 4r. 63 l.) (Értekezés: Über Jugendlektũre und Schũlerbibliotheken. Irta: Julius Gross.)

A **brassói** magyar kir. állami fõreáliskolának harmadik évi értesítője. Az 1887—88. tanév. Szerkesztette Rombauer Emil kir. igazgató. (Brassó. Alexi. 79 l.) (Értekezés: Egy százsz történetirõ a mult századból. Irta: Míka Sándor.)

A **Budapest fõvárosi I. kerületi** községi nyilvános polgári leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanév végével. Szerkeszté: Pósa Ferencz igazgató. (Pesti könyvnyomda részvény-társ. 8r. 42 l.)

A **budapesti II. kerületi** (viziváros) m. kir. állami elemi tanítónõ-képzõ-intézet értesítője 1887—88. iskolai évrõl. Az igazgató-tanács megbízásából és a tanári kar nevében összeállította: õzv. Dusóczky Károlyné igazgató. (M. kir. egyetemi könyvnyomda. 8r. 39 l.)

A **budapesti** II. kerületi nyilvános községi polgári és közép-kereskedelmi iskola XV. értesítője az 1887—1888. tanév végén és II. Jelentés a II. ker. községi alsófokú kereskedelmi iskoláról. Szerkesztette: Lengyel Sándor igazgató. (Pesti könyvnyomda részvény-társ. 8r. 87 l.) (Értekezés: A természettudományok jelentõsége közgazdasági szempontból.)

A **Budapest** fõvárosi II. kerületi községi nyilvános polgári leányiskola tizenharmadik tudósítványa az 1887—1888. tanév végével. Szerkesztette: Kozma Gyula igazgató. (Pesti könyvnyomda részvény-társaság. 8r. 71 l.)

A **budapesti** második kerületi állami reáliskolának harminczkettedik évi jelentése az intézet fennállásának 33-ik évében. Az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Mayer József királyi igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 89 l.) (Értekezés: A szabadkézi rajzolás módszere. Irta: Innocent Ferencz.)

A **budapesti** II. kerületi királyi egyetemi katolikus főgymnasium évi értesítője az 1887—88-iki tanévről. Közzéteszi: Lutter János igazgató. (Értekezés: Az ó-classicus tanulmányok a gymnasiumban. Irta: Szerелеm-hegyi Tivadar.)

A **Budapest-fővárosi** III. kerületi nyilvános községi polgári fiúiskola tizenhatodik értesítője az 1887—1888. iskolai év végével. Közli: Oldal János igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 30 l.)

Tudósítvány a kegyes-tanítórendiek **budapesti** főgymnasiumáról az 1887—88-iki tanévben. (Hunyadi Mátyás. 8r. 72 l.) (Értekezés: A hittanár hivatása középiskoláinkban. Irta: Lévay Imre.)

A **Budapest-fővárosi** IV. kerületi (Belvárosi) községi nyilvános főreáliskola harmincznegyedik értesítője az 1887—1888. tanév végén. Szerkeszté: Ney Ferencz igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 127 l.) (Értekezés: A kamatláb vázlatos története: Irta: Császár Károly.)

A **Budapest-fővárosi** IV. kerületi nyilvános községi polgári leányiskola tizennyolczadik értesítője az 1887—1888. tanév végével. Szerkeszté: Sztojanovits István igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társaság. 8r. 36 l.)

Értesítő a **budapesti** m. kir. állami felsőbb leányiskola 1887—88. iskolaévről. Közli: Berecz Antal igazgató. (Fanda József. 8r. 88. l.) (Értekezés: A műhimzésről. Irta: Bogya Irma.)

(**Budapest.**) Dr. László Mihály nyilvános főgymnasiuma és nevelőintézete. Értesítő az 1887—88 tanévről. Közli: László Mihály intézet-tulajdonos és igazgató. (Franklin. 8r. 48 l.) (Értekezés: Béka-egérharcz. Irta: Homeros után: Kempf József.)

A **budapesti** ág. hitv. evang. főgymnasium értesítője az 1887—88-iki iskolai évről. Közzéteszi: Böhm Károly e. i. igazgató. (Franklin. 8r. 59 l.) (Értekezés: A táplálkozás mint a természet három országának physiologiai kapcsa. Irta: Ulbrich Sándor.)

A **budapesti** V. kerületi állami főreáliskolának tizenhatodik évi értesítője. Az 1887—8. tanév végén szerkeszté: Hofer Károly királyi igazgató. (Légrády testvérek. 8r. 97 l.) (Értekezések: Nehány szó a középiskolai orvosi és egészség-tan-tanári intézményről. Irta: Dr. Schuschny Henrik. A latin nyelv a hazai reáliskolákban. Irta: Dr. Pruzsinszky János.)

A **budapesti** V. ker. kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—8-iki iskolai évről. Közli: Dr. Corzan-Avendano Gábor igazgató. (Id. Poldini Ede és társa. 8r. 68 l.) (Értekezés: Család és az iskola. Irta: Császár Árpád.)

A **budapesti** kereskedelmi akadémia harminczegyedik évi jelentése az 1887—1888-ki tanév végén. Közli: Dr. Ghyczy Géza igazgató. (Pesti

könyvnyomda részv. társ. 8r. 71 l.) (Értekezés: Az életbiztosítási számítások alkalmazása kötvényekre. Irta: Bogyó Samu.)

A **Budapest**-fővárosi V. kerületi nyilvános községi polgári leányiskola tizenkettedik tudósítványa az 1887—1888. tanév végével. Szerkeszté: Dr. Gyulay Béla igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 42 l.)

A **budapesti** VI. kerületi nyilvános községi polgári fiú- és közép-kereskedelmi iskola XVIII. értesítője az 1887—1888. tanév végén és jelentés a VI. kerületi alsófokú kereskedelmi iskoláról. Szerkesztette: Roller Mátyás igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 71 l.) (Értekezés: A kereskedelmi szakoktatásról a közép-kereskedelmi iskolákban. Irta: Roller Mátyás.)

A **Budapest** főváros VII. kerületi községi nyilvános polgári leányiskola tizenötödik értesítője az 1887—1888. tanév végén. Szerkesztette: Vajdafy Ernő igazgató. (Pesti könyvny. részv. társ. 8r. 46. l.)

A **budapesti** VII kerületi magyar királyi állami gymnasium hetedik évi értesítője az 1887—1888. iskolai évről. Közli: Köpesdy Sándor igazgató. (Fritz Ármin és társa.) (Értekezés: A Tropusokról. Irta: Szigetvári Iván.)

A **Budapest** fővárosi VIII. kerületi (józséfvárosi) községi nyilvános főreáliskola tizenhetedik tudósítványa az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette Felsmann József igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 100 l.) (Értekezés: A képmetszésvonalak érintőiről. Irta: Kiss E. János.)

A **Budapest** főváros VIII. kerületi községi nyilvános potgári leányiskola hetedik értesítője az 1887—1888. tanév végével. Szerkeszté: Wittinger János igazgató. (Pesti könyvny. részv. társ. 8r. 36 l.)

Értesítő a **budapesti** református főgymnasiumról az 1887—88-ik tanévben. Szerkesztette: Vámosy Mihály igazgató. (Buschmann Ferencz. 8r. 56 l.)

A **Budapest** fővárosi IX. kerületi nyilvános községi polgári és közép-kereskedelmi iskola tizenkettedik tudósítványa az 1887—88. tanév végével. Szerkeszté: Fillinger Károly igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társaság. 8r. 61 l.)

(**Budapest.**) Az országos nőképző-egyesület évkönyve az 1886—87. 1887—88. évekről. (Fanda József. 8r. 39 l.) (Értekezés: Nők oktatása.)

(**Budapest.**) Az országos nőképző-egylet tanintézetének értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadja: az igazgatóság. (Fanda József. 8r. 61 l.)

(**Budapest.**) Az országos nőipar-egylet évkönyve az 1887. évről. Tizenhetedik évfolyam. Szerkesztette: Szukováthy István egyleti titkár. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 48 l.)

Értesítő a **budapesti** állami közép ipariskola 1887—88. kilenczedik tanévről. Szerkesztette: Hegedűs Károly igazgató. (Pallas. 8r. 109 l.)

(**Budapest.**) A m. kir. tanárképző intézet gyakorló főgymnasiumának értesítője az 1887—88. időszakról. Közzéteszi: Bartal Antal a tanárképző intézet gyakorló főgymnasiumának igazgatója. (Athenaeum. 8r. 43 l.)

(**Budapest.**) A József Főherczeg Ő fenségének fővédnöksége alatt álló nemzeti zenede évkönyve az 1887—88. iskolai évre XLIX. évfolyam. Szerkesztette: Vajdady Emil. (Rózsa Kálmán és neje. 8r. 42 l.)

(**Budapest.**) A nemzeti zenede növendékeinek érdemsorozata az 1887—88. tanévben. (Rózsa K. és neje ezel. Bucsánszky A. 8r. 38 l.)

(**Budapest.**) Az országos magyar királyi zene- és színművészeti akadémia évkönyve az 1887—88. tanévről. (Athenaeum. 8r. 104. l.)

A **budapesti** kereskedő ifjak társulata esti szaktanfolyamának értesítője az 1886—88. tan évekről. (Buschmann Ferencz. 8r. 16 l.) (Értekezés: Kereskedelmi szakoktatásunk fontossága. Irta: Zachár Gyula.)

(**Budapest**) A fővárosi iparrajziskola tudósítványa az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Vidéky János igazgató. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 71 l.)

(**Budapest.**) Tudósítvány Fekete József nyug. fővárosi tanár tan- és nevelő intézetéről az 1886—87. tanévben. (Bartalits Imre. 8r. 23. l.)

A **budapesti** ágostai hitv. evang. magyar-német gyülekezet nép- és polgári iskolájának évi értesítője az 1887—88. tanévről. IX. évfolyam. (Müller K. ezelőtt Münster K. 8r. 57 l.) (Értekezés: Család és iskola. Irta: Luttenberger Ágoston.)

Jelentés a magyar szesztermelők országos egyesülete által **Budapesten** 1888. évi július hó 10-től 30-ig megtartott első szeszgyártási szaktanfolyamról. (Brózsza Ottó. 8r. 31 l.)

(**Budapest.**) Az országos kisedővő-egyesület évkönyve az 1887. évről. Összeállította P. Szathmáry Károly egyesületi titkár. (Pesti könyvnyomda részv. társ. 8r. 45 l.)

Értesítő a **budapesti** siket-némák magánintézetéről az 1887—88. tanévben. Közli: Frim Antal int. tulajdonos. (Müller K. 8r. 12 l.) (Értekezés: A siketnémák oktatása. Irta: Frim Antal.)

(**Budapest**) Az országos magy. kir. zene- és színművészeti akadémia évkönyve az 1887—88. tanévről. (Athenaeum. 8r. 104. l.)

(**Budapest.**) A magyar királyi iparművészeti iskola értesítője az 1887—88. tanévről, az intézet szervezete és programjával közli: Keleti Gusztáv igazgató. (Athenaeum. 8r. 19 l.)

Jahresbericht der Landes-Rabbinerschule in **Budapest** für das Schuljahr 1887—88. (Athenaeum 8r. 228 + 32 l.) (Értekezés: Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien und Niederösterreich, ihre Vorgeschichte (1625—1670.) und ihre Opfer. Irta: Dr. David Kaufmann.)

A **budapesti** országos rabbiképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. (Athenaeum. 8r. 205 + 32 l.) (Értekezés: A zsidók utolsó kiűzése Bécsből és Alsó-Ausztriából, előzményei (1625—1670) és áldozatai. Irta: Dr. Kaufmann Dávid tanár.)

(**Budapest.**) A magyar királyi országos mintarajziskolának és rajztanárképzőnek értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Keleti Gusztáv igazgató. (Franklin. 8r. 46 l.)

(**Budapest.**) A királyi József-Műgyetem programja az 1887—88. tanévre. (Pesti Lloyd nyomása 8r. 69 l.)

Raportul General al societatii academice romane «Petru Major» in **Budapestu** Al XXVI-lea an administrativ 1887—88. (Sibiu Soc. per actii. 8r. 28 l.)

A **csáktornyai** községi elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. XIX. évfolyam. Közli: Jeney Gusztáv igazgatótanító. (Nagy-Kanizsa. Csáktornya. Fischel F. 8r. 28 l.)

A **csáktornyai** államilag segélyezett községi nyilvános polgári fiúiskola 16-ik értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkeszté: Pálya Mihály igazgató. (Nagy-Kanizsa-Csáktornya. Fischel F. 8r. 32 l.)

A **csáktornyai** m. kir. állami tanító-képezde negyedik értesítője az 1886—87 és 1887—88. tanévről. A tanári kar közreműködésével szerkesztette: Samu József igazgató. (Nagykanizsa-Csáktornya. Fischel F. 8. r. 39 l.)

A **csabrendeki** magyar királyi állami elemi fiú és leányiskola XII. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Gosztony József igazgató. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 16 l.)

A **csiksomlyói** róm. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Imets F. Jákó igazgató. (Csik-Szereda. György Jakab Márton 8r. 88 l. (Értekezés: A csiksomlyói róm. kath. főgymnasium tanári könyvtárának szaklajstroma. Irta: Glósz Miksa. (Folyt.)

A **csongrádi** államilag segélyezett községi polgári fiúiskola tizenötödik évi értesítője az 1887—88. iskolaévről. Közzéteszi: Farkas Béla igazgató. (Szentcs. Csongrád megye gyorsajtója. 8r. 23 l.)

A **csurgói** ev. ref. főgymnasium (XXIV.) VI. évi értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Dr. Vida Károly igazgató-tanár. (Csurgó. Vágó A.-né és fia. 8r. 101 l.) (Értekezés: T. Livius XXI. Könyvének syntaxisa fővonásokban. Irta: Héjas Elek.)

A **czeglédi** állami polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Elefánti József igazgató. (Czegléd. Piros József és társa. 8r. 69 l.) (Értekezés: Néhány szó az énektanítás hasznáról és módszeréről a polgári leányiskolában. Irta: Raab-Gallé Cornelia.)

Debreczen sz. kir. város főreáliskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Fazekas Sándor igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 79 l.) (Értekezés: A geometriai oktatás módszere. Irta: Grünwald Miksa. Debreczen sz. kir. város reáliskolájának története, tekintettel a többi reáliskolák multjára. Második közlemény. Irta: Fazekas Sándor.)

Értesítő a kegyes-tanítótrendiek **debreczeni** algyimnasiumáról az 1887—88. iskolai évben. Közli: Vőneky Pál igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 57 l.) (Értekezés: Szénképződés. Irta: Pintér Pál.)

A **debreczeni** ref. főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Tüdös János igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 108 l.) (Értekezés: Görög világnézet. Irta: Dóczi Imre.)

A **debreczeni** róm. kath. elemi népiskolák növendékeinek érdemsorozata az 1887—88. tanév végén. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 18 l.)

Tizennegyedik jelentés a **debreczeni** ev. ref. egyház Valics Antalné

iskolájával egyesített nyolcz osztályu leánynevelő intézetéről és varró-osztályáról az 1887—88. iskolai év végén. Szerkesztette: Dóczy Gedeon igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 36 l.)

1887—88. évkönyv a **debreczeni** ev. ref. főiskola akadémiai tanszakairól. Szerkesztette Tóth Sámuel ez évi akad. igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 184 l.)

A **debreczeni** m. kir. gazdasági tanintézet és azzal összekapcsolt földmivesiskola értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli: Domokos Kálmán igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája 8r. 50 l.)

A **debreczeni** m. kir. gazdasági tanintézet évkönyve 1888. évről. Szerkesztette: Domokos Kálmán igazgató. (Debreczen. A város könyvnyomdája. 8r. 124 l.)

Évi jelentés — XI. értesítő **Debreczen** szab. királyi város alsófokú iparos iskolája az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Dóczy Gedeon iparos iskolai igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 43 l.) (Értekezés: A mértan tanítása az alsófokú iparosiskolában. Irta: Orosz István.)

A **debreczeni** kereskedelmi akadémia értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Propper N. János igazgató. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 107 l.) (Értekezés: Tizedes óra és tizedes időszámítás. Irta: Propper N. János.)

Értesítő a reformátusok **debreczeni** főiskolájában a tanítóképezdéről és az elemi iskolákról az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette Joó István a tanítóképezde igazgatója és a főiskolai elemi osztályok felügyelője. (Debreczen. Város könyvnyomdája. 8r. 82 l.)

A **debreczeni** ev. reform. főiskolában a theologiai és jogi akademia tanrendje az 1887—88. iskolai év első és második felében. (Debreczen. Városi könyvnyomda 8r. 8 l.)

A **deési** államilag segélyezett és műasztalos tanműhelylyel kapcsolatos polgári fiú és leányiskola értesítője 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Pfeiffer János igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 31 l.)

A **deési** alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Pfeiffer János igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 22 l. (Értekezés: Nehány szó hazai iparunk érdekében. Irta: Kállai N. Miklós.)

A **deési** községi elemi leány- és vegyes-iskola 1887—88. évi értesítője. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 3 l. melléklet.)

A **deési** izr. hitközségi elemi fiúiskola IV. tanévi értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Klein Ignác igazgatótanító. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 4 l.)

A **deési** ev. ref. elemi leányiskola értesítője 1887—88. tanévről. Kiadták: A tanítók. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 4 l.)

A **deési** ev. ref. elemi fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szentesi Áron iskola-igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 8 l. 3 lapos melléklettel.)

Értesítés a **deési** római katolikus elemi fiú- és leányiskola személy-

zetéről, tantárgyairól és a folyó 1887—88. tanév végén tartandó közvizsgálatok rendjéről. (Deés Demeter és Kiss. 8r. 4 l.)

A **dévai** m. kir. áll. főreáliskola tizenhetedik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Téglás Gábor igazgató. (Déva. Hirsch Adolf. 8r. 64 l.) (Értekezés: A kishányai (boiczai) sziklaszoros és barlangjai Hunyadmegyében. Irta: Téglás Gábor.)

A **dévai** állami tanítóképezde értesítője az 1885—86, 1886—87, 1887—88. tanévből. Az igazgatótanács megbízásából szerkesztette: Hetey Gábor állami tanítóképezdei igazgató. (Déva. Breier Mór. 8r. 63 l.)

Az **egri** érseki joglyceum évkönyve az 1887—88. tanévről. VIII. évi folyam. (Eger. Lyceumi könyvnyomda 8r. 20 l.)

A cisterci rend **egri** kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Szvorényi József igazgató. (Eger. Érseki lyceumi könyvnyomda 8r. 132 l.) (Értekezés: Az Ehrenfeld codex nyelvi sajátosságai. Irta: Zavodnik Mihály.)

Az **egri** érseki róm. kath. fi-tanítóképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. (Eger. Érseki lyceumi nyomda. 8r. 51 l.)

Az **egri** érseki joglyceum tanrendje az 1887—88. tanév első felére. (Eger. Érseki lyceumi könyvnyomda 8r. 8 l.)

Az **egri** érseki joglyceum tanrendje, az 1887—88. tanév második felére. (Eger. Érseki lyceumi könyvnyomda. 8r. 8 l.)

Az **eperjesi** kir. kath. főgymnasium 1887—88. tanévi értesítője. Közzéteszi: Schlott Gyula igazgató. (Eperjes Kósch Árpád. 8r. 113 l.) (Értekezések: Adatok Sárosvármegye történetéhez II. József korában. (1780—1790.) Irta: Tuhirinszky Károly. Szentandrás Szent-Andrássy élete. Felolvasta a II. Szent-Andrássy ünnepélyen 1887. nov. 9-én az életrajz szerzője: Lévay István.)

Az **eperjesi** ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Eperjes. Kósch Árpád. 8r. 95 l.) (Értekezés: Kant criticismusa. Irta: Dr. Szlávik Mátyás.)

Az **érsekújvári** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Felix János igazgató. (Érsekújvár. Winter Zsigmond. 8r. 34 l.)

Az **erzsébetvárosi** róm. kath. Raphaeli gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Markovich Jakab igazgató. (Fogaras. Thierfeld Lipót. 8r. 24 l.)

(Eszék.) Programm kralj. velike realke u Osieku za školsku godinu 1887—88. (Osieku. Julija Pfeiffera. 8r. 85 l.) (Értekezés: Crtica iz slavonské književnosti IV. dia. Irta: Josip Forko.)

Értesítő a pannonhalmi sz. Benedekrend **esztergomi** főgymnasiumáról az 1887—88. tanév végén. Közzéteszi: Villányi Szaniszló igazgató. (Esztergom. Laiszky János.) (Értekezés: A főgymnasium ifjusági könyvtárának katalogusa.)

A sz. kir. **esztergomvárosi** nyilvános reáltanoda 1887—88. tanévének értesítője. Közli az igazgató. (Esztergom. Laiszky János. 8r. 47 l.) (Értekezés: Az iskola intő szózata a távozó tanulókhöz. Irta: Obermayer György.)

A főmagasságú bibornok herczeg-primás és esztergomi érsek úr kegyes

pártfogása alatt levő és az irgalmas nővérek vezetése alatt álló **esztergomi** leánynevelde és tanodák értesítője az 1887—88. tanévről. (Esztergom. Buzárovits Gusztáv. 8r. 29 l.)

A **fehértemplomi** m. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Gerevics Gusztáv kir. igazgató. (Temesvár. Uhrmann Henrik. 8r. 64 l.) (Értekezés: Egy német nyelvi házi dolgozatnak a V. osztályban való megbeszélése. Irta: Gretsche József.)

A **felső-lövői** ág. hitv. ev. nyilvános tanintézetek (tanítóképezde, gymnasium és reáliskola) értesítője az 1887—88. tanévről. Programm der öffentlichen evangelischen Schulanstalten zu Oberschützen (Seminar, Gymnasium und Realschule) für das Schuljahr 1887—88. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos. 4r. 50 l. 1 ábra.) (Értekezés: Zur Reform des grammatischen Unterrichtes. Irta: Bothár Dániel.)

A **fiumei** m. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Dr. Erődi Béla főgymn. igazgató. Programma del regio Ungarico Gimnasio superiore di stato in Fiume pubblicato alla fine dell' anno scolastico 1887—88 dal direttore Dre Béla Erődi. (Fiume. G. Mohovich 8r. 66 l.) (Értekezés: Sull' origine della lingua italiana. Irta: Pietro Zambra.)

A **fiumei** m. kir. állami kereskedelmi akadémia értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Matcovich Pál igazgató. Programma degli studi e notizie scolastiche della Regia Ungarica Accademia di commercio in Fiume pubblicato alla fine dell' anno scolastico 1887—88 dal direttore Paolo Matcovich. (Fiume. P. Battara. 8r.) (Értekezés: Cenni storici sull' Economia politica. Irta: Dr. Alessio Feichtinger de B. Nádasd.)

A **fiumei** magy. kir. állami elemi és polgári fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Berecz Gyula. Programma della Reg. Ung. scuola Elementare e Cittadina Maschile di Stato in Fiume dell' anno scolastico 1887—88. Pubblicato da Giulio de Berecz. (Fiume. P. Battara. 8r. 31 l.)

(**Fiume.**) Izvješće kr. velike gimnazije na Rieci (Fiume) koncem skol-ske godine 1887—88. (Zagreb. Narodnih Novina. 8r. 87 l.) (Értekezés: O Johnu i Sebastijanu Gabotu, obretnicima sjeverne Amerike. Irta: Aleksandar Virág.)

A **galgóczi** állami polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1886—87. és 1887—88. tanévről. Hetedik értesítés. Közli: Lévay István L. igazgató. (Nyitra. Schempek és Huszár. 8r. 53 l.)

A **gyergyó-ditrói** római kath. polgári fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Vendl Aladár igazgató. (Gyergyó-Ditró. Ditró és Szárhegy községek könyvnyomdája. 8r. 40 l.) (Értekezés: A gyermekek szépérzékének nevelése a tankötelezettséget megelőző időszakban. Irta: Vendl Aladár.)

A **gyergyó-szentmiklósi** államilag segélyezett községi polgári fiúiskola tizenharmadik értesítője az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Kuncz Kornél igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 32 l.)

A **gyergyó-szentmiklósi** államilag segélyezett községi iparostanoncz iskola ötödik értesítője az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette: Kuncz Kornél igazgató. Gyergyó Ditró. (Ditró és Szárhegy községek könyvnyomdája. 8r. 32 l.) (Értekezés: Nélkülözhet-e az előkészítő osztály az oktatás sikerének kockáztatása nélkül. Irta: Kálmán István.)

A **gyöngyösi** kath. nagygymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Vágó Ferencz igazgató. (Gyöngyös. Herzog Ernő Ármin.) (Értekezés: A rovarok életmódja és természeti ösztönük. Irta: Galambos Áron.)

A **gyönki** ev. ref. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Varga István gymn. igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 24 l.)

Értesítő a pannonhalmi sz. Benedekrend **győri** főgymnasiumáról az 1887—88. iskolai év végén. (Győr. Surányi János. 8r. 244 l.) (Értekezések: Fáy András élete és működése. Irta: Dr. Koltai Virgil. Az 1884—88-ig szerzett régészeti tárgyaknak ismertetése s azok lelhelyei. Irta: Börzsönyi Arnold.)

A **győri** magy. kir. állami főreáliskola tizenötödik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Kerényi Nándor kir. főreáliskolai igazgató. (Győr. Fischer István és F. könyvnyomdája. 8r. 112 l.) (Keller Mihály. Nekrolog. Lasz Samutól. Értekezés: A nyelvrokonságról és a magyar nyelv rokonságáról. Irta: Markovics Sándor.)

A **gyulafehérvári** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Gyulafehérvár. Papp és Ferdinánd. 8r. 168 l.) (Értekezés: Gyulafehérvár környékének flórája. Irta: Dr. Cserni Béla.)

A **hódmező-vásárhelyi** ev. ref. főgymnasium 1887—88. tanévi értesítője. Közzéteszi az igazgatóság. (Szeged. Traub B. és társa. 8r. 70 l.) (Értekezés: Főgymnasiumi régiségtárunk. Irták: Oláh Imre és Varga Antal.)

Az **iglói** ág. hitv. ev. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Zimann János e. i. igazgató. (Igló. Schmidt József. 8r. 63 l.)

Az **iglói** ág. hitv. ev. népiskola és polgári leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. VIII. évfolyam. Közli: Kertscher Ede e. i. igazgató. (Igló. Schmidt József. 8r. 47 l.)

A **jászberényi** városi kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Himpfner Béla kir. i. igazgató. (Jászberény. Brünauer Adolf. 8r. 63 l.) (Értekezések: Európa természeti jellege és viszonya a többi földrészekhez. Irta: Horváth István. Adatok a jászberényi meteorológiai állomáshoz az 1887. évről. Ifj. Streitman Andrástól.)

A **jászberényi** irgalmas nővérek vezetése alatt álló érseki nőnevelő intézet értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Szent-István nyomda. 8r. 21 l.) (Értekezés: Pauli szent Vincze leányai. Irta: Bukoveczky Sándor hitoktató.)

A jézus-társasági **kalocsai** érseki főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 136 l.) (Értekezések: Néhány nevelési elv feltüntetve a Jézus társaság kalocsai érseki Stephaneumának berendezéseiben. Irta: Menyhárth László. Hohenstaufi Frigyes absolutismusa a pápasággal és a polgári rend szabadságával szemben. Irta: Komárik István.)

A Mi asszonyunkról nevezett szegény iskolánénék vezetése alatt álló **kalocsai** érseki tanítóképző intézetek, nőnővelde, árvaház, elemi népiskola és óvoda értesítője az 1887—88. iskolai évről. Kiadja az intézeti igazgatóság. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 31 l.)

A **kalocsai** városi fiú-, külvárosi (eperföldi) és pusztai vegyes osztályu róm. kath. elemi iskolákba járó tanoncok érdemsorozata 1887—88. tanévben. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 19 l.)

A **kalocsai** áll. segélyezett elsőfokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Petrovác József ipariskolai igazgató. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz. 8r. 18 l.) (Értekezés: A földrajz az elsőfokú ipariskolában. Irta: Szalay Mihály.)

A **kalocsai** izraelita hitközség nyilvános öt osztályú vegyes elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. A hitközségi iskolaszék megbízásából szerkesztette: a tantestület. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 16 l.)

A **kalocsai** róm. kath. fitanító-képezde értesítője (1888.) Összeállította: Mócsy Antal igazgató-tanár. (Kalocsa. Holmeyer Ferencz. 8r. 24 l.)

A **kaposvári** m. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Lenner Emil kir. igazgató. (Kaposvár. Hagelman Károly. 8r. 80 l.) (Értekezés: Horatius második epodusának tárgyalása a VIII. osztályban. Irta: Medgyesi Lajos.)

A **kaposvári** izr. hitközségi népiskola értesítője az 1887—88. tanévre. Kiadja az izr. hitközség. (Kaposvár. Kéthelyi Miksa. 8r. 12 l.)

A **karánsebesi** magy. kir. állami tanintézetek (polgári és elemi fiúiskola, elemi leányiskola) értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bánfi János igazgató. (Karánsebes. Egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 34 l.)

A **karánsebesi** kereskedelmi testület által fenntartott városi alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bánfi János igazgató. (Karánsebes. Egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 10 l.)

A **karánsebesi** állami segélyvel fenntartott városi alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bánfi János igazgató. Második évfolyam. (Karánsebes. Egyházmegyei könyvnyomda. 8r. 24 l.) (Értekezés: A vallástanítás szükségessége az ipariskolákban. Irta: Szever Ferencz.)

A **karczagi** négy osztályú ev. ref. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. XIII. évfolyam. Közlik: Szalmássy Gergely igazgató és Szász Gusztáv h. tanár. (Karczag. Sződi S. 8r. 80 l.) (Értekezés: Kazinczy és Debreczen. Irta: Nagy István.)

(**Karlovicz.**) Program srpske velike gimnasije **Karlovacske** sa školsku godinu 1887—88. Ureduje Direktor gimnasije. Godina XXXVI. Knjiga XXIX. (Novom Cadu. A. Pajevits. 8r. 72 l.) (Istorije kao nastavni predmet u gimnasiji. Irta: St. Lasits.)

A **kassai** m. kir. gépészeti középiskola értesítője az 1887—88. XVI. tanévről. Szerkesztette: P. Tetmajer Károly igazgató-tanár. (Kassa. Bernovits G. 8r. 63 l.)

Kassa sz. kir. város előkészítő és rendes tanfolyamú ismétlő ipariskoláinak III. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Mártonffy Márton a rendes tanfolyamú iskola igazgatója. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 93 l.) (Értekezés: Az ipar állapota hazánkban és a külföldön. Irta: Grúsz Frigyes.)

A **kassai** állami főreáliskola értesítője az 1887—88. évről. Közli: Mauritz Rezső igazgató. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 79 l.) (Értekezés: Goethe Iphigeniájának olvastatásához. Irta: Haraszi Gyula.)

A **jászóvári** prémontréi kanonokrend **kassai** főgymnasiuma évi jelen-

tése az 1887—88. tanévről. Közli: Nátafalussy Kornél főgymnasiumi igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 211 l.) (Értekezés: Baróti Szabó Dávid s néhány kiadatlan költeménye. Irta: Horváth Balázs.)

A **kassai** kereskedelmi testület által fentartott három osztályú ismétlődő iskola 1887—88. évi értesítője. Közli: Mártonffy Márton igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 15 l.)

Kassa szab. kir. város községi polgári fiú- és leány-iskolájának XV. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Mártonffy Márton igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 87 l.) (Értekezés: A föld kettős mozgásáról. Irta: Strohbach Géza.)

A **kassai** kir. jog- és államtudományi kar évkönyve 1887—88-ról. Közli: az igazgató. Harmadik évfolyam. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 59 l.)

A **kassai** magy. kir. gazdasági tanintézet értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszti: Dr. Rodiczky Jenő igazgató. (Kassa. Werfer Károly. 8r. 64 l.)

Kassa szab. kir. város községi elemi iskoláinak értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Sudy Kapisztrán János igazgató. (Kassa. Ries Lajos. 8r. 45 l.) (Értekezés: Az anya szerepe a nevelésben. Irta: Sudy K. János.)

A **kecskeméti** magy. kir. állami főreáliskola 1887—88. évi értesítője. Közli: Hanusz István helyettes igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 75 l.) (Értekezés: Az ó-francia hősoklétzet eredetéről és fejlődéséről különös tekintettel a Roland-énekre. Irta: Willer József.)

A **kecskeméti** reform. főiskolai jog- és államtudományi kar évkönyve 1887—88-ról. Tizenharmadik évfolyam. Kiadatott az igazgatóság által. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 44 l.) (Értekezés: A jogakadémiák kérdéséhez. Irta: Dr. Kovács Pál.)

A **kecskeméti** reform. főgymnasium értesítvénye 1887—88. Szerkesztette: Csabai Imre igazgató. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 58 l.) (Értekezés: A testgyakorlás fontossága.)

A kegyes-tanítórénd **kecskeméti** főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Tóth Antal igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 126 l.) (Értekezés: A francia epos eredetéről. Dr. Erdélyi K.)

XI. évi jelentés a **kecskeméti** községi népiskolákról. 1887—88. tanév. Szerkesztette: Pasty Károly igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 27 l.)

Kecskemét t. h. városi alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola V. évi értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az ipariskolai bizottság megbízásából szerkesztette: Pataky Imre h. ipariskolai igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 34 l.)

A **kecskeméti** jótékony nőegylet évkönyve az 1887—88. évről. A választmány megbízásából összeállította: Dr. Horváth Mihály egyleti titkár. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 16 l.)

A **kecskeméti** reform. főreáliskolai jog- és államtudományi kar tanrendje az 1887—88. tanév I. felében. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 7 l.)

A **kecskeméti** reform. főiskolai jog- és államtudományi kar tanrendje az 1887—88. tanév II. felében. (Kecskemét. Sziládi László. 8r. 7 l.)

A **Kecskemét** városi államilag segélyezett gazdasági szakoktatással egybekapcsolt felső népiskola XVI. értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította: Máthé Sándor igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 22 l.)

A **kecskeméti** államilag segélyezett polgári és elemi leányiskola XIII. értesítője az 1887—88-dik iskolai évről. Kiadta: a felügyelő bizottság. Szerkesztette: Páthy Károly igazgató. (Kecskemét. Tóth László. 8r. 50 l.) (Értekezés: Ifjúsági olvasmányok. Irta: Páthy Károly.)

A **késmárki** ev. kerületi lyceum értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Grósz Ernő igazgató-tanár. (Késmárk. Sauter Pál. 8r. 43 l.) (Értekezés: Miért voltak a magyar protestáns tanintézeteknek minden időben annyi lelkes pártfogói és kik voltak a késmárki ágost. hitv. evangélikus kerületi lyceumnak kimagasló jötevői. Irta: Grósz Ernő.)

A **keszthelyi** kir. kath. gymnasium értesítője 1887—88. Közzéteszi: Farkas Miklós igazgató. (Keszthely. Kardos G. 8r. 48 l.) (Értekezés: Nehány jóakaratu szó a szülőkhöz gyermekeik nevelése érdekében. Irta: Fabry Pál.)

A **keszthelyi** községi elemi fiú- és leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Bányai Károly igazgató. (Keszthely. Kardos G. 8r. 16 l.)

A **keszthelyi** m. kir. gazdasági tanintézet értesítője az 1887—88-diki tanévről. Szerkesztette: Deininger Imre igazgató. (Nagy-Kanizsa. Neiss L. és F. 8r. 38 l. és 1 könyomat.)

Jelentés a **K-Vásárhely** rend. tanácsu városban állami segélylyel fentartott alsófoku ipariskola 1887—88. évi állásáról. A felügyelő bizottság megbízásából szerk. M. Székely János. (Kézdi-Vásárhely. Szabó Albert. 8r. 14 l.)

Értesítés a **Kézdi-Vásárhely** városi államilag segélyezett községi elemi fiú- és leány-népiskola évváró vizsgálatai ideje és rendjéről, valamint a tanítók és tanulók létszámáról, az 1887—8. isk. év végén. Az iskolaszék megbízásából összeállította N. Székely János. (K-Vásárhely. Szabó Albert. 8r. 10 l.)

A minorita-rendiek vezetése alatt álló **kézdívásárhely-kantai** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Szijártó Izidor igazgató. (Kézdi-Vásárhely. Szabó Albert. 8r. 43 l.) (Értekezés: Összehasonlító analitikai tanulmány az anyatehén és bivaltej összetételére vonatkozólag. Irta: Hassák Izidor.)

A **kis-kőrösi** állam- és városi segélylyel fentartott alsófokú ipariskola harmadik értesítője 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Závoji Gusztáv igazgató. (Kalocsa. Malatin Antal. 8r. 27 l.)

A **kis-kún-félegyházi** városi kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Holló László igazgató. (Léva. Nyitrai és társa. 8r. 81 l.) (Értekezés: Töredékek a nevelés köréből. Irta: Baksay József.)

A **kiskúnfélegyházi** állami tanítóképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította: Zajzon Dénes r. képző-intézeti igazgató. (Losoncz. Kármán-társulat, 8r. 26 l.)

A **kiskúnhalasi** helv. hitv. lyceum értesítője az 1887—88-dik tanévről Szerkesztette: Csontó Lajos igazgatótanár. (Halas. Práger Ferencz. 8r. 63 l.)

A **kis-szebeni** kegyes tanítórend gymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Szkokán Sándor igazgató. (Eperjes. Kósch Árpád. 8r. 36 l.) (Értekezés: A hősköltemény. Epepeia. Irta: Vécsey Bekény.)

A **kisujszállási** VI. osztályú evang. reform. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította Koncz Lajos igazgató. (Wodianer F. és fiai.

8r. 44 l.) (Értekezés: Egybefoglaló és befejező tanításom a természetrajzból, Irta: Dr. Székely Bendegúz.)

A **kisvárdai** állami elemi népiskola értesítője 1887—88. tanévről. XI. Évfolyam. Szerkesztette: Beke Márton igazgató-tanító. (Berger Ignác. 8r. 39 l.)

A magyar kir. államvasutak **kolozs-alagúti** telepén működő elemi iskola 1887—88-dik évi értesítője. Az iskola fennállásának harmadik évéről. Közrebocsátja az iskolaszék. (Kolozsvárt. Ajtai K. Albert. 8r. 19 l.)

A **kolozs-monostori** magyar királyi gazdasági tanintézet évkönyve az 1887—88-dik tanévről. Szerkesztette Vörös Sándor igazgató. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 87 l. 1 térkép.) (Értekezések: Van-e szüksége a magyar gazdának műtrágyára? Irta: Tuba Lajos. Nehány szó az orosz, román és magyar gabonatermés és forgalomról. Irta: Réti János. Gyümölcsfáink elfagyásáról. Irta: Ritter Gusztáv.)

(**Kolozsvár.**) Értesítő az unitarius vallásközönség iskoláiról az 1887—88 tanévben. A nevelésügyi bizottság megbízásából szerkesztette: Kovács János igazgató-tanár. IX. évfolyam. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 83 l.) (Értekezés: Tudtak-e a középkoriak latinul. Irta: Brassai.)

A kegyes tanító-rendiek vezetése alatt álló **kolozsvári** róm. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévben. Közli: Dr. Vajda Gyula igazgató. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. Magyar Polgár. 8r. 134 l.) (Értekezés: A kolozsvári róm. kath. főgymnasium önképző köreinek huszonöt éve. Irta: Kis Sándor.)

Értesítő a **Kolozsvár** városi államilag segélyezett felsőbb leányiskola 1887—88. iskolai évről. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 74 l.)

XVII. értesítvény a **kolozsvári** m. kir. állami tanítóképezde tizenhetedik évről. 1887. Szeptember. — 1888. Augusztus. A képezdei igazgatótanács megbízásából összeállította Paal Ferencz igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8rét. 24 lap.)

A **Kolozsvár** városi nyilvános községi polgári fiúiskolák nyolczadik értesítője az 1887—88-dik tanév végén. A felügyelőbizottság megbízásából szerkesztette dr. Ferenczi Zoltán igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 58 l.) (Értekezések: Három ipari intézmény Kolozsvárt. Irta: dr. Ferenczi István. A tanító és tanítvány egészsége. Irta: dr. Bartók István.)

A **kolozsvári** magyar királyi Ferencz-József tudomány-egyetem almanachja MDCCCLXXXVII—VIII-ról és tanrend 1888—89. tanév első felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 78 l.)

A **kolozsvári** magyar királyi Ferencz-József tudomány-egyetem tanrendje az MDCCCLXXXVII—VIII. tanév I-ső felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 47 l.)

A **kolozsvári** magyar királyi Ferencz-József tudomány-egyetem tanrendje az MDCCCLXXXVII—VIII. tanév II. felére. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 49 l.)

A **kolozsvári** benlakással összekötött kereskedelmi akadémia tizedik évi értesítője az 1887—88-ik tanévről. A felügyelő bizottság megbízásából szerkesztette: Kiss Sándor igazgatótanár. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 135 l.) (Értekezés: Kereskedelmi szakoktatás. Irta: Kiss Sándor.)

Jelentés a **Kolozsvár** sz. kir. városában községileg fentartott városi ipariskolák 1887—88-ik tanévi állásáról. A felügyelőbizottság megbízásából szerkesztette: Kiss Sándor igazgató. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 80 l.) (Értekezés: A terület- és köbtartalomszámítás az ipariskolában. Irta: Ptvurnáz János.)

A **kolozsvári** magy. kir. állami tanítóképzőintézet értesítője az 1887—88-diki tanévről. Az igazgatótanács megbízásából szerkesztette Lázárné Kasztner Janka igazgató. (Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 8r. 51 l.)

A **kolozsvári** evang. reform. kollégium értesítője az 1887—88-dik évről. Az előjáróság megbízásából kiadja az igazgatóság. (Kolozsvár. Ormós Ferencz. 8r. 55 l.)

A pannonthalmi szent Benedekrend **komáromi** négy osztályú róm. kath. gymnasiumának értesítője az 1887—88. iskolai évről. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 101 l.) (Értekezés: A keresztes háborúk befolyása Európa főbb államainak szellemi és anyagi jólétére. Irta: Barna Athanáz.)

Értesítő **Komárom** szab. kir. város ipariskolájának 1887—88. ötödik tanévről. Szerkesztette: Sipos Elek igazgató. IV-dik évfolyam. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 64 l.)

A **Komárom** sz. kir. város védnöksége alatt álló és a komáromi nőiparegyesület által fentartott nőipariskola értesítője az 1887—88-dik tanévről. Kiadja az iskolai felügyelőbizottság. V. Évfolyam. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 16 l.)

(**Köshalom**) XV. Jahresbericht der Gewerbeschule in Reps (Lehrlingschule). Nach Schluss des Schuljahres 1887—88. veröffentlicht von Michael Binder Director. (Hermannstadt. W. Krafft. 8r. 10 l.)

A **Körmöcz** szab. kir. és főbányavárosi alsófoku ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette Gruy Ede, igazgató. (Turócz-sz.-mártoni könyvny. részvény-társulat. 8r. 10 l.)

A **Körmöcz** szabad kir. és főbányaváros községi polgári leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. (Franklin-társulat. 8r. 28 l.)

A **körmöczbányai** m. kir. állami főreáliskola tizennyolczadik évi értesítője 1887—88. Szerkeszté: Schröder Károly kir. igazgató. (Rudnyánszky A. 8r. 88 l. hat litographirozott táblával.) (Értekezés: Három vár-rom felvétele. Irta: Schröder Károly.)

Körmöczbányai szabad kir. város községi elemi fiu- és leánytanoda értesítője az 1887—88-ik tanévről. (Turócz-sz.-mártoni könyvnyomda részv. társulat. 8r. 12 l.)

Értesítő a pannonthalmi szent-Benedekrend **köszegi** gymnasiumáról az 1887—88. iskolai év végén. (Köszeg. Feigl Frigyes. 8r. 42 l.) (Értekezés: Az olvasás és írás tanításáról. Irta: Kroller Miksa.)

A **köszegi** államsegélyvel fentartott polgári fiu- és leányiskola értesítője 1887—88. tanévről közlésezi: Steierlein Gábor igazgató. (Köszeg. Feigl Gyula. 8r. 32 l.)

Köszeg sz. kir. város iparostanoncz- és alsófokú kereskedelmi iskola II. értesítője 1887—88. tanévről. A felügyelőbizottság megbízásából szerkesztette: Steierlein Gábor igazgató, (Köszeg. Feigl Gyula. 8r. 24 l.)

A **kunszentmiklósi** ev. reform. gymnasium értesítője 1887—88. iskolai évről. Kiadja: az igazgatóság. (Franklin-társulat. 8r. 20 l.)

A **lévai** kegyes tanítórendi főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Szabady Gyula igazgató. (Léva. Nyitrai és társa. 8r. 80 l.) (Értekezés: Mennyit változtatott Ovidius a mythoson. Irta: Szölgyény Ferencz.)

A **lévai** m. kir. állami tanító-képezde XII. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szabó Lajos igazgató. (Léva. Nyitrai és társa 8r. 28 l.)

A **lippai** magy. kir. állami polgári és közép kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Dölle Gyula igazgató. (Arad. Gyulai István 8r. 80 l.)

A **losonczi** magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1887—88. Közli: Gresits Miksa igazgató. (Losoncz. Kármán társulat 8r. 91 l.) (Értekezés: Losoncz környékének Reptiliái és Amphibiái. Irta: Malesevic Emil.)

A **losonczi** állami elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Tizenkettedik évfolyam. Közli: Nagy József tanító. (Losoncz. Kármán társaság. 8r. 15 l.) (Értekezés: társadalmi teendőink a nevelés érdekében.)

A **lőcsei** kir. katolikus főgymnasium 1887—88. tanévi értesítője. Szerkesztette: Halász László igazgató. (Lőcse. Reiss Józ. 8r. 64 l.) (Értekezés: A hajcsövesség elmélete. (Vége). Irta: Hadik Richard.)

A **lőcsei** m. kir. állami főreáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. XIX. szám. Szerkesztette: Dr. Roth Samu. ideigl. igazgató. (Lőcse. Reiss Józ. 8r. 66 l.) (Értekezés: Bacon Ferencz inductiója. Irta: Dr. Sárffy Aladár.)

A **lőcsei** magy. kir. állami elsőrendű felsőbb leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Kárpáti Endre igazgató. (Lőcse. Reiss Józ. T. 8r. 48 l.)

A **lugosi** róm. kath. magy. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Billmann Márton igazgató. (Lugos. Wenczely János és fia. 8r. 69 l.) (Értekezés: A szépérzék fejlesztésének fontosságáról s a rajzoktatás előnyeiről. Irta: Tafferner Béla.)

A **magyar-brucki** (Bruck-Újfalvi) magyar kir. állami elemi népiskola III. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Holczer József állami r. tanító. (Magyar-Óvár. Czéh Lajos. 8r. 12 l.)

A **magyar-láposi** állami elemi népiskola XIV. értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadta: Magyar-Láposon, 1888. június havában Lebedi János, igazgató tanító. (Deés. Demeter és Kiss könyvnyomda. 8r. 10 l.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **magyar-óvári** gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle könyvny. 8r. 38 l.) (Értekezés: A család támogassa az iskolát. Irta: Zsigmond József.)

A **magyar-óvári** magyar királyi gazdasági akadémia értesítője az 1887—88. tanévről. A tanintézet fennállásának 70. évében. Szerkeszté: Balázs Árpád igazgató. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle könyvnyomda. Czéh Lajos. 8r. 48 l.)

A **magyar-óvári** állami segélyvel fentartott községi alsófokú ipariskola

IV. értesítője az 1887—88. tanévről. Az ipariskolai bizottság megbízásából szerkesztette: Merényi Kálmán igazgató-tanító. (Magyar-Óvár Czéh Sándor-féle nyomda. Czéh Lajos. 8r. 31 l.) (Értekezés: A számtan tanításáról ipariskoláinkban. Irta: Merényi Kálmán.)

A **magyar-óvári** községi fiú- és leányiskolák (népiskola) XVIII. értesítője az 1887—88. tanévről. Az iskolaszék megbízásából közli: Merényi Kálmán népisk. igazgató-tanító. Kiadja a községi iskolaszék. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle nyomda (Czéh Lajos.) 8r. 16 l.)

A **makói** államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. VIII. évfolyam. Közzéteszi: Horváth Illés h. igazgató. (Makó. Neumann József. 8r. 30 l.)

A **malaczkai** államilag segélyezett I. fokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. A felügyelő-bizottság megbízásából közli: Gremen Béla. (Malaczka. Wiesner nyomda. 8r. 8 l.) (Értekezés: Becsüljük az ipart s legyünk takarékosak. Irta: Gremen Béla.)

A **m.-szigeti** kegyes-tanítórendi gymnasium értesítője az 1887—88. tanév végén. Közzéteszi: Feld Vilmos igazgató. (M.-Sziget. Máramarosi részv. nyomda. 8r. 35 l.) (Értekezés: Néhány szó az alsóbb osztályú szülőkhöz. Irta: Feld Zsigmond.)

A **m.-szigeti** m. kir. állami felsőbb leányiskola s vele kapcsolatos elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Tizenegyedik évfolyam. Közli: Marikovszky Menyhért igazgató. (M.-Sziget. Máramarosi részv. nyomda. 8r. 81 l.) (Értekezés: Néhány szó a mai nevelésről Irta: Marikovszky Menyhért.)

A **máramarosi-szigeti** helvét hitv. lyceum értesítője az 1887—88. évről. Negyedik folyam. Ötödik év. Kiadta: Szilágyi István kir. igazgató. (M.-Sziget. Vider Mendel. 8r. 52 l.)

A **Margitta** városi államilag segélyezett alsófokú ipartanoncz-iskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. II. évfolyam. Szerkesztette: Szathmári Sándor igazgató. (Debreczen város könyvnyomdája. 8r. 20 l.)

A **marosvásárhelyi** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Karácson Márton igazgató. (Maros-Vásárhely. Gálffy Bálint. 8r. 54 l.)

A **maros-vásárhelyi** szabad királyi város által állami segélylyel fenntartott I. fokú ipartanoda értesítője az 1887—88. iskolai évről. Negyedik évfolyam. Szerkesztette: Szentgyörgyi István ipartanodai igazgató. (Maros-Vásárhely. Imreh Sándor. 8r. 51 l.) (Értekezés: Takarékoság. Irta: Szentgyörgyi Dénes.)

A **maros-vásárhelyi** ev. ref. collegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Kiadta: Bedőházi János igazgató. (Marosvásárhely. Imreh Sándor 8r. 82 l. és 383—462 l.) (Értekezés: A collegium ismertetésének folytatása, Koncz József tanvezető tanártól.)

(**Medgyes.**) Programm des evang. Gymnasiums A. B. zu **Mediasch** mit den damit verbundenen Lehranstalten für das Schuljahr 1887—88. Veröffentlicht vom Rector Gustav Fr. Schuller. (Hermannstadt. W. Kraft. 4r. 51 l.) (Értekezés: Die allmähliche Vervollkommnung der Wirbeltiere. Irta: Daniel Connert.)

A **mező-túri** ev. reformált gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Bodolay László igazgató. (Mező-Túr. Gyikó K. 8r. 38 l.)

A **miskolczi** kir. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Polgár György kir. igazgató. (Miskolcz. Forster Dezső. 8r. 51 l.) (Értekezés: A miskolczi kath. gymnasium története 1729—1885. Irta: Bajay Amand.)

A **miskolczi** ev. ref. főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Dr. Kovács Gábor igazgató-tanár. (Miskolcz. Forster Rezső. 8r. 62 l.)

A **miskolczi** alsófokú ipariskola 1887—88. évi értesítője. Szerkesztette: Gálffy Ignác igazgató. (Miskolcz. Forster Rezső. 8r. 20 l.)

A **miskolczi** ágostai hitv. evang. gymnasium és elemi iskolák értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közlik: Horváth Sándor gymnasiumi igazgató, Gebe Endre elemi iskolai igazgató. (Miskolcz. Dullházy Sándor. 8r. 36 l.)

A **miskolczi** államilag segélyezett polgári fiú- és leányiskola és a polgári fiúiskolával kapcsolatos középkereskedelmi és ipariskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Gálffy Ignác igazgató. (Miskolcz. Forster Rezső. 8r.)

Modor szab. kir. város ipartanoncz-iskolájának harmadik értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Baltzár Ágoston igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 12 l.)

A **Modor** városi államilag segélyezett nyilvános polgári fiú- és leányiskola XI. értesítője 1885—86., 1886—87. és 1887—88-iki tan évekről. Közzéteszi: Baltzár Ágoston igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 29 l.) (Értekezés: Pályaválasztás főtekintettel a fiú-polgáris iskolák tanulóira. Irta: Valentényi György.)

A **Mohács városi** alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította: Böhm Ignác igazgató. (Mohács. Blandl I. 8r. 33 l.) (Értekezés: A mesterinas gyakorlati kiképzetéséről. Irta: Pribék József.)

A **Mosony városi** alsófokú ipariskola IV. értesítője az 1887—88. tanévben. Szerkesztette: Horváth Ferencz igazgató. (Magyar-Óvár. Czéh Sándor-féle nyomda. (Czéh Lajos) 8r. 20 l.)

A **munkácsi** m. kir. állami gymnasium értesítője 1887—88. tanévről. Közli: Fankovich Sándor igazgató. (Munkács. Kárpát-könyvnyomda. 8r. 48 l.) (Értekezés: Visszatekintés a munkácsi gymnasium alakulására. Irta: Csumár István.)

A **munkácsi** állami iparos és kereskedelmi tanoncziskolák 1887—88. évi értesítője. Közli: Sárkány Gábor igazgató. (Munkács. Kárpát-könyvnyomda. 8r. 27 l.) (Értekezés: Néhány szó iparostanoncz-iskoláink fejlesztése érdekében. Irta: Tulcsik Ferencz.)

A **munkácsi** állami elemi fiú- és leány-, továbbá ismétlő leányiskolák és az állami kisdudóvódák XIV. értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Sárkány Gábor igazgató. (Munkács. Kárpát-gyorssajtó. 8r. 46 l.) (Értekezés: A népiskola és rendeltetése Irta: Kozma László.)

A **nagybányai** állami főgymnasium I. évi értesítője az 1887—88. tan-

évről. Közzéteszi: Szunter Nándor h. igazgató. (Nagy-Bánya. Molnár Mihály. 8r. 104 l.) (Értekezés: Levelek egy tanuló ifjához. Irta: Szitnyai Elek.)

Értesítő a kegyes-tanítórend vezetése alatt álló **nagy-becskerek**i községi főgymnasiumról az 1887—88. tanév végén. Közli: Rappensberger Vilmos főgymnasiumi igazgató. (Nagy-Becskekerek. Pleitz-féle nyomda. 8r. 74 l. 1 statisztikai táblázat.) (Értekezés: Néhány szó Catullus születési évéről. Irta: Wirth Gyula.)

Értesítő a **nagy-becskerek**i alsófokú ipar- és kereskedelmi iskoláról az 1887—88. tanévben. Közli: Baaden Károly igazgató. (Nagy-Becskekerek. Pleitz Ferencz Pál. 8r. 32 l.) (Értekezés: A számtan tanításának akadályai az alsófokú ipariskolában, tekintettel a helyi viszonyokra. Irta: Váry Mihály.)

A **nagy-becskerek**i községi népiskola értesítője az 1887—88. tanévben. Közli: Baaden Károly igazgató. (Nagy-Becskekerek. Pleitz Ferencz Pál. 8r. 63 l.) (Értekezés: Család és iskola. Irta: Baaden Károly.)

A **nagy-bittsei** nyilv. polg. fiúiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Freund Bernát igazgató. (Nagyszombat. Horovitz Adolf. 8r. 23 l.) (Értekezés: Hogyan képeztezzünk itéleteket tanítványainkkal? Irta: Freund B.)

A **nagy-enyedi** ev. ref. Bethlen-főiskola 1887—88. tanévi értesítője. Kiadta az igazgatóság. (Nagyenyed. Wokál János. 8r. 116 l.)

A **nagykállói** magyar kir. állami főreáliskola XVIII. értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Schurina István főreáliskolai igazgató. (Nyiregyháza. Jóba Elek. 8r. 67 l.) (Értekezés: Latin nyelv a reáliskolában. Irta: Schurina István.)

Értesítő a kegyes-tanító-rendiek vezetése alatt álló **nagy-kanizsai** kath. főgymnasiumról az 1887—88. tanévben. Közzéteszi: Janky Károly igazgató. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 109 l.) (Értekezés: Commentár Goethe Faustjának első részéhez. Irta: Popini Albert.)

A **nagy-kanizsai** államilag segélyezett községi nyilvános polgári fiúiskola tizenhatodik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszti: Morgenbesser János igazgató. (Nagy-Kanizsa. Fischel F. 8r. 34 l.)

A **nagy-kanizsai** izr. nyilvános hatosztályú elemi fiú- és leányiskola, valamint az ezzel egybekötött kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszté: Bún Samu igazgató. (Nagy-Kanizsa. Fischel Fülöp. 8r. 40 l.)

A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló **nagy-károlyi** róm. kath. nagygynasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Malonyay István igazgató. (Nagy-Károly. Seper Kajetán. 8r. 72 l.) (Értekezés: A világ vége. Irta: Bujk Béla.)

A **nagykikindai** gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Domokos Jenő e. i. igazgató. (Nagy-Kikinda. Radák János. 8r. 47 l.) (Értekezés: A költői syllogismusról. Irta: Erődi Dániel.)

Értesítő a **nagy-kőrösi** ev. ref. tanítóképző-intézet és népiskolák állásáról az 1887—88. tanévben. Összeállította: Hegymegi Kiss Kálmán igazgató-tanár. (Nagy-Körös. Ottinger Ede. 8r. 40 l.)

Tudósítás a **nagykőrösi** ev. ref. főgymnasiumról az 1887—88. tan-

évben. Szerkesztette: Adám Gerzson igazgató. (Nagy-Kőrös. Ottinger Ede. 8r. 35 l.)

A **nagymihályi** állami elemi iskola értesítője az 1886—87. és 1887—88. tan évekről. Szerkesztette: Mathiász József igazgató-tanító. (Homonna. Gáspár Soma. 8r. 32 l.)

A **nagyszalontai** községi algymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Kovács István h. igazgató. (Nagy-Szalonta. Rosenzweig R. 8r. 38 l.)

A **nagyszebeni** állami főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévben. Szerkeszti: Veress Ignác gymn. igazgató. (Nagyszeben. Reissenberger Adolf. 8r. 36 l.)

(**Nagyszeben.**) Programm des evangelischen Gymnasiums A. B. und der damit verbundenen Realschule sowie der ev. Elementarschule A. B. zu Hermannstadt für das Schuljahr 1887—88. Veröffentlicht: Moritz Guist Director. (Hermannstadt. Closius'schen Erben. 4r. 55 l.) (Értekezés: Das Rechnungswesen Hermannstadts zur Zeit Karl's VI. Irta: Heinrich Herbert.)

(**Nagyszeben.**) Sechzenter Jahresbericht der Gewerbeschule in Hermannstadt (Lehrlingsschule) am Schlusse des Schuljahres 1887—88. Veröffentlicht: vom Director Karl Albrich. (Hermannstadt. W. Krafft. 8r. 12 l.)

(**Nagyszeben.**) II. Programa a scoalei civile (private) de fete cu internat a Asociațiunii transilvane pentru literatura romana și cultura poporului roman in Sibiu pe anul scolastic 1887—88. Publicată de septimiu Albin Director. (Nagyszeben. Institutul typographic. 8r. 45 l.) (Értekezés: Limba română in școalele de fete. Irta: S. Albin.)

A **nagyszombathi** érseki főgymnasium értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli: Graeffl János igazgató. (Nagyszombat. Winter Zsigmond. 8r. 174 l.) (Értekezés: Folytatása a könyvtári címjegyzéknek. Irta: Melsiczky Lajos.)

A **Nagyszombat** sz. kir. városi alsófoku ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Alszeghy János igazgató. (Nagyszombat. Winter Zsigmond. 8r. 16 l.)

A **nagy-szőllősi** műasztalosági és gazdasági szaktanfolyamokkal összekapcsolt állami polgári fiú- és leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Baranyai Gyula igazgató. (Nagyszőlős. Székely Simon. 39 l.)

A prémontrei kanonokrend **nagyvárad**i kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Várszély Ármin igazgató. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 153 l.) (Értekezés: A ragadozó emlős-állatok hajdan és most. Irta: Kertész Miksa.)

A **nagyvárad**i alsófoku ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Dr. Tóth Mihály igazgató. (Nagyvárad. Rosenbaum V. Vilmos. 8r. 25 l.) (Értekezés: Néhány szó iparoktatásunk akadályairól. Irta: Dr. Tóth Mihály.)

A **nagyvárad**i kir. jog- és államtudományi kar almanachja 1887—88-ról. Közli az igazgatóság. Tizennegyedik évfolyam. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 45 l.)

A **nagyvárad** magy. kir. állami főreáltanoda értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszti: Vidovich Bonaventura igazgató. (Nagyvárad. Ifj. Berger Sámuel. 8r. 76 l.) (Értekezés: Chateaubriand és művei. Irta: Gärtner Henrik.)

A **nagyvárad** róm. kath. népiskolának tizenkilencedik értesítője az 1887—88. tanév végén. (Nagyvárad. Hügel Ottó. 8r. 60 l.) (Értekezés: Az erkölcsök hanyatlása, a család és népiskola. Irta: Jakobovics Dezső.)

A **nagyvárad** kir. jog- és államtudományi kar tanrendje az 1887—88-dik tanév első és második felére. (Nagyvárad. Hügel Ottó könyvnyomda. 8r. 8 l.)

(**Naszód.**) Reportulă ală XIX. lea despre gimnasiulă superioră gr. cat. Romănescu din Năsăudă pre anulă scolastică 1887—88. (Brasovă. Alexi. 8r. 146 l.) (Értekezés: Importanăe sciinței meteorologice. Irta: Dr. A. P. Alexi.)

A **nyiregyházi** ágost. hitv. evang. főgymnasium XXIV. értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Martinyi József igazgató. (Nyiregyháza. Jóba Elek 8r. 87 l.) (Értekezés: Történeti visszapillantás. Irta: Martinyi József.)

A **nyiregyházi** államilag segélyezett alsófokú ipariskola értesítője az 1887—8. iskolai évről. Szerkesztette: Pazár István, e. é. igazgató. (Nyiregyháza. Piringer János. 8r. 26 l.) (Értekezés: A közönséges törtek tanítása az ipariskolában. Irta: Ruhmann Andor.)

A **nyitrai** róm. kath. főgymnasium 1886—88. iskolaévi értesítője. Közzéteszi Horvát Sándor igazgató. (Nyitra. Schempek és Huszár. 8r. 173 l.) (Értekezés: A paedagogiai büntetések. Irta: Dr. Takáts Sándor.)

A **nyitravárosi** róm. kath. elemi fiú- és leányiskolák értesítője az 1887—88. évi tanévről. A r. k. iskolaszék megbízásából közli Jakubovics Sándor igazgató-tanár. (Nyitra. Schempek és Huszár. 8r. 39 l.) (Értekezések: Néhány szó a szülőkhöz. Irta: Jakubovics Sándor. A miből élünk. Irta: Bieliczky Elek.)

A **nyitravárosi** alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Az iskolai bizottság megbízásából szerkesztette Schwertsig Antal igazgató. (Nyitra. özv. Neugebauer Anna. 8r. 41 l.)

Az **oraviczabányai** állami segélyvel fentartott polgári fiúiskola tizenegyedik értesítője az 1887—88. iskolaévről. (Oravicza. Wunder Károly. 8r. 35 lap.)

A **pancsovai** magyar királyi állami reál-gymnasium értesítője az 1887—8. tanévről. Közzéteszi Tordai György. (Pancsova. ifj. Wittigschlager Károly. 8r. 71 l.) (Értekezés: A magyar nyelv tanítása a pancsovai főgymnasium I. osztályában. Irta: Reményi Ede.)

A pannonhalmi szent-benedekrendiek vezetése alatt álló **pápai** kath. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi Ocsovszky Kázmér igazgató. (Pápa. Debreczeny K. 8r. 68 l.) (Értekezés: Antik római papok. Irta: Sianka Kolumbán.)

A dunántúli ev. reform. egyházkerület **pápai** főiskolájának értesítője az 1887—88. évről. (Pápa. Debreczeny K. az ev. ref. főiskola betűivel. 8r. 88 l.) (Értekezés: Hit és tudás. Irta: Horváth József.)

A **pápai** államilag segélyezett községi polgári leányiskola értesítője

az 1887—88-dik tanévről. Szerkesztette: Sághy Béla igazgató. (Pápa. Goldberg Gyula. 8r. 16 l.)

A zircz-czistercei rend **pécsi** főgymnasiumának jelentése. 1888. (Pécsett. Taizs József. 8r. 107 l.) (Értekezés: Volapük.)

Pécs szab. kir. város községi polgári leányiskolájának és összes közs. népiskoláinak értesítője az 1887—88. tanévről. (Pécs. Taizs József. 8r. 78 l.)

A **pécsi** magyar királyi állami főreáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította Dischka Győző kir. főreáliskola-igazgató. (Pécsett. Lyceumi nyomda. [Fesztl Károlynál.] 8r. 90 l. 7 képpel.) (Értekezés: A pécsi restaurált székesegyház külseje. Irta: Dr. Gerecze Péter.)

A **pécsi** izr. hitközségi népiskola és hittani intézmények értesítője az 1887—88-dik tanévről. Közli: Bingenberg J. e. i. igazgató. (Pécs. Engel Lajos. 8r. 67 l.)

(**Pécs.**) Werner Magdolna nyilv. joggal felruházott tan- és leánynevelő intézetébe járó növendékek érdemsorozata az 1887—88-diki tanévre. (Pécs. Taizs Mihály. 8r. 11 l.)

(**Pécs.**) Liebscher Vilma nyilv. joggal felruházott leánynevelő- és tanintézetébe járó növendékek érdemsorozata. Az 1887—88. tanévre. (Pécs. Lyc. könyvnyomda. Fesztl K.-nál 8r. 10 l.)

(**Pécs.**) Zsolnay Vilmos gyártulajdonos által fentartott és a n. m. vallás- és közoktatási miniszterium által engedélyezett alsófokú ipariskola III. értesítője az 1887—88-ik tanévről. Összeállította: Reberics Imre iparisk. tanító. (Pécs. Taizs József. 8r. 9 l.)

A **pécsi** iparostanoncz és alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi az ipar és kereskedelmi iskolai bizottság. (Pécs. Lyceumi nyomda. [Feiler Mihály.] 8r. 21 l.) (Értekezés: Néhány szó iparosainkhoz a pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállítás alkalmából. Irta: Kosztka György.)

(**Pécs.**) Zsolnay Vilmos gyártulajdonos által fentartott és a n. mélt. vallás- és közoktatási miniszterium által engedélyezett alsófokú ipariskola III. értesítője az 1887—88-dik tanévről. Összeállította Reberics Imre. (Pécs. Taizs József. 8r. 9 l.)

A **pécsi** nyilvános három osztályú kereskedelmi középiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Porges Ede igazgató. (Pécs. Taizs. József. 8r. 31 l.) (Értekezés: Nemzetgazdaságtan a kereskedelmi középtanodákban.)

A **pécsi** püspöki lyceum jog- és államtudományi karának tanrendje. Az 1887—8. tanév első felére. (Pécs. Lyceumi nyomda. Fesztl Károly. 8r. 8 l.) Ugyanaz az 1887—8. tanév második felére.

A **pécsi** iparostanoncz és alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. (Pécs. Lyceumi nyomda. [Feiler Mihály.] 8r. 21 l.) (Értekezés: Néhány szó iparosainkhoz a «pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállítás» alkalmából. Irta: Kosztka György.)

Pinkafő mezőváros államilag segélyezett alsófokú iparos iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Összeállította az igazgatóság. Jahresbericht der vom Staat unterstützten Gewerbe-Lehrlingsschule zu Pinkafeld. Zusammen- gestellt von der Direction. (Felső-Eőr. Schodisch Lajos. 8r. 16 l.)

A **piskitelepi** államvasuti és állami elemi népiskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Ulrich Márton igazgató. (Déva. Breier Mór. 8r. 42 l.) (Értekezés: Az ismétlő leányiskola vezetéséről. Irta: Medgyes Klára.)

A **piskitelepi** alsófokú ipariskola első értesítője az 1886—87—88. iskolai évekről. Összeállította: Ulrich Márton, az ipariskola igazgatója. (Déva. Breier Mór. 8r. 20 l.) (Értekezés: Az iparostanonczok oktatása. Irta: Fejér János.)

A egyes tanítóréndiek vezetése alatt álló **podolini** róm. kath. algymnasium értesítője az 1887—88-ik tanévről. Közli: Moós János igazgató. (Késmárk. Sauter Pál. 8r. 26 l.) (Értekezés: Néhány szó a rómaiak cirkusi játékaikról.)

A **pozsonyi** kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Pirschala Imre igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és tsai. 8r. 87 l.) (Értekezés: Forum Romanum. Irta: Sebők Henrik.)

A **pozsonyi** állami főreáliskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Samarjay Mihály igazgató (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 64 l.) (Értekezés: Többfélekép perspectiv helyzetű tetraederekről. Irta: Klug Lipót.)

Pozsony szab. kir. város ipariskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Liebleitner János igazgató. (Pozsony. Angermayer Károly. 8rét. 63 l.)

Az államilag engedélyezett **pozsonyi** kereskedelmi akadémia harmadik évi jelentése az 1887—88. iskolai év végén. Közli: Jónás János igazgató. (Pozsony. Wigand F. 8r. 100 l.)

A **pozsonyi** ágostai hitvallású evang. lyceum értesítője a 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Michaelis Vilmos igazgatótanár. (Pozsony. Wigand F. K. 8r. 80 l.) (Értekezés: Dr. Schimko Dániel-féle érem- és régiséggyűjtemény. Irta: Győrik Márton.)

A **pozsonyi** (internátussal összekapcsolt) m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Ghyczy József igazgató. Ötödik évfolyam. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 84 l.) (Értekezés: A rajzolásról. Irta: Kasztner Mariska.)

A **pozsonyi** m. kir. állami tanítónőképző-intézet tizenhatodik és tizenhetedik értesítője az 1886—87. és 1887—88. tanévről. Közli: Uhrl Józsa igazgató. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 38 l.)

(**Pozsony.**) A magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház theologiai akadémijának értesítője 1887—88. Szerkesztette: Schneller István theol. akad. igazgató-tanár. (Pozsony. Wigand F. K. 8r. 26 l.)

A **pozsonyi** kir. akadémia személyzeti létszáma és tanrende az 1887—88. tanév első felére. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 21 l.)

A **pozsonyi** kir. akadémia személyzeti létszáma és tanrende az 1887—88. tanév második felére. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 21 l.)

Dritter Jahresbericht der staatlich subventionirten **Pressburger** Handels-Akademie. Schuljahr 1887—88. Erstattet von dem Director der Anstalt, Johannes Jónás. (Pressburg. C. F. Wigand. 8r. 82 l.)

A **pozsonyi** ág. hitv. ev. hatosztályú népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Jahresbericht der sechsklassigen Volksschule an der evang. Gemeinde zu Pressburg von dem Schuljahre 1887—88. (Pozsony. Wigand F. K. 8r. 24 l.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **pozsony-szent-györgyi** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Géczy Benedek gymn. igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 22 l.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **privigyei** róm. kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Kádek István gymnasiumi igazgató. (Vác. Mayer Sándor. 8r. 44 l.) (Értekezés: Szinai Kristóf élete és munkái. Irta: Kapás Aurél.)

A **rettegi** állami elemi iskola 1887—88. tanév értesítője. Szerkesztette: Bogár Samu igazgató. (Deés. Demeter és Kiss. 8r. 6 l.)

Szab. kir. **Rév-Komárom** város községi népiskoláinak évkönyve az 1887—88. tanévről. Kiadja az iskolaszék. XIX. évfolyam. (Komárom. Ziegler Károly. 8r. 77 l.)

A **rimamurány-salgó-tarjáni** vasmű részvény-társaság népiskolájának értesítője az 1887—88. iskolai évről. A társulati tanítói kar közreműködésével szerkesztette: Porázik György igazgató-tanító. (Salgó-Tarján. Friedler A. 8r. 33 l.)

A **rimaszombati** egyesült protestans főgymnasium XXXV. értesítője. Közli: Zachar Gusztáv e. i. igazgató. (Rimaszombat. Rábel Miklós. 8r. 64 l.) (Hogyan tanítom én a latin nyelvet az V. osztályban. Irta: Vozári Gyula.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **rózsahegyi** kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli az igazgatóság. (Liptó-Szt-Miklós. Steier Sándor. 8r. 47 l.) (Értekezés: A vallásos nevelésről. Irta: Dr. Csősz Imre.)

A **rozsnyói** kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Dr. Tóth Lőrincz igazgató. (Rozsnyó. Kovács Mihály. 8r. 58 l.) (Értekezés: A rozsnyói kath. főgymnasium pénz- és éremgyűjteménye. Irta: Dr. Tóth Lőrincz.)

Értesítő a **rozsnyói** államilag segélyezett ág. hitv. ev. kerületi főgymnasiumról az 1887—88. tanévben. (Rozsnyó. Kovács Mihály. 8r. 81 l.) (Értekezés: Rozsnyó éghajlatának viszonyai. Irta: Polónyi Károly.)

A **sajó-gömöri** ág. ev. esperességi ipar- és gazdasággal kapcsolatos polgári fiúiskola negyedik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bencze Samu igazgató. (Buschmann F. 8. 28 l.)

Jelentés a **sárospataki** ev. ref. főiskola (akadémia és gymnasium) állapotáról az 1887—88. iskolai évben. Összeállították: P. Nagy Gusztáv akadémiai és Kérészy István gymnasiumi igazgatók. XXXII. évfolyam. (Sárospatak, Steinfeld B. 8r. 168 l.) (Értekezés: Kazinczy Ferencz emlékezete. Irta: Molnár Lajos.)

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló **sátoralja-ujhelyi** róm. kath. gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (S.-A.-Ujhely. Zemplén könyvnyomtató intézet. 8r. 34 l.) (M. Fabius Quintilianus a tropusok és figurákról Irta: Friml Aladár.)

A **sátoralja-ujhelyi** három osztályú róm. kath. elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. (S.-A.-Ujhely Zemplén könyvnyomtató. 8r. 9 l.)

(**Segesvár.**) Fünfzehnter Jahresbericht der Gewerbeschule in Schässburg (Lehrlings-Schule) am Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht im Auftrage der Gewerbeschul-Commission von Director Dr. Karl Petri. (Schässburg. Friedr. J. Horeth. 8r. 10 l.)

(**Segesvár.**) Programm des evang. Gymnasiums A. B. in Schässburg und der damit verbundenen Lehranstalten. Zum Schlusse des Schuljahres 1887—88 veröffentlicht vom Director Daniel Höhr. (Hermannstadt. W. Krafft. 4r. 37 l. XI mértani ábrával.) (Értekezés: Das geometrische Zeichnen in der ersten Klasse des Gymnasiums. Irta: Robert Schmidt.)

A **selmeczbányai** kir. kath. nagygymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Müllner Pál igazgató. (Selmeczbánya. Joerges Ágost özv. és fia. 8r. 64 l.) (Értekezés: A pályaválasztásról. Irta: Kropf József.)

A **selmeczbányai** ág. hitv. ev. kerületi lyceum értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Brezníky János igazgató-tanár. (Selmeczbánya. Joerges Ágost özv. és fia. 8r. 58 l.) (Értekezés: Szükségesek-e a szigorú felügyelet alatt álló önképző-körök? Irta: Sulc Endre.)

Jelentés a **sepsi-szentgyörgyi** polgári fiúiskola 1887—88. évi állapotáról. Összeállította: Zayzon Béla h. igazgató. (Sepsi-Szt-György. Jókai nyomda részv. társulat. 8r. 18 l.)

A **sepsi-szentgyörgyi** ev. ref. Székely-Mikó-Kollegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette: Fodor Domokos h. igazgató. (Sepsi-Szent-György. Jókai nyomda. 8r. 46 l.)

A **siklói** községi polgári fiúiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Szabó Ferencz igazgató. (Pécs. Taizs József. 8r. 48 l.)

A **siklói** alsófoku ipariskola harmadik értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Szabó Ferencz igazgató. (Siklós. Löwy Miksa. 8r. 16 l.) (Értekezés: A rajzoktatás jogosultsága az ipartanoncz-iskolában. Irta: Pammer Albert.)

A **siklói** izr. hitközségi népiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Kellner Ignác iskolaszéki tag. (Siklós. Löwy Miksa. 15 l.)

A **somorjai** államilag segélyezett polgári fiú- és leányiskola tizenhatodik értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Ivánfi Béla igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és társai. 8r. 31 l.)

Értesítés **Somorja** város által fentartott iparostanulók iskolájáról az 1887—88. iskolaévben. IV. évfolyam. Közzéteszi: Ivánfi Béla. (Könyomat. H. és Ny. nélkül. 2r. 10 l.)

A pannonhalmi szent Benedekrend **soproni** kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. iskolaévről. (Sopron. Rónai Frigyes. 8r. 69 l.) (Értekezés: Tanulmányok a rómaiak erkölcseiről, mindennapi foglalkozásai és szokásairól. Irta: R. E.)

A **soproni** Lähne-féle nyilvánossági joggal bíró gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. (Sopron. Romwalter K. 8r. 30 l.) (Néhány szó a magánintézetekről Irta: Odörfer K.)

(**Sopron.**) A Csöndes-féle nyilvánossági joggal bíró tan- és nevelő-

intézet értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Halbsch Béla id. igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 20 l.)

A **soproni** magy. kir. állami felsőbb leányiskola hetedik értesítője az 1887—88. tanévről. XVII. évfolyam. Közli: Józsa Menyhért r. tanár, helyettes igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 75 l. 1. könyomatú kép.)

A dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerületi **soproni** lyceum értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Müllner Mátyás lyceumi igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 40 l.)

A dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerületi **soproni** tanítóképző-intézet értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Kapi Gyula igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 26 l.)

A **soproni** róm. kath. 6 osztályú belvárosi főelemi fiúiskolának és a szent Mihályról címzett róm. kath. 4 osztályú fiú- és leányiskolának értesítője az 1887—88. tanévről. Kiadta: Hahnenkamp József. Jahresbericht der sechsklassigen röm. katholischen Knaben-Hauptschule der Innern-Stadt und der vierklassigen röm. katholischen Volksschule zu St. Michael in Oedenburg vom Schuljahre 1887—88. Herausgegeben von Josef Hahnenkamp. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 47 l.) (Értekezés: A hitvallásos iskola szükségessége. Irtá: Tormássy János.)

Értesítő az Orsolya-szűzeknek **Sopronban** létező tan- és nevelő-intézetéről. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 28 l.)

A **soproni** áll. kereskedelmi akadémia negyedik évi jelentése 1887—88. tanév. Közli: Hanenkamp Rudolf igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 42 l.) (Értekezések: Közgazdasági iránylatok hazánk törvényhozásában 1848-tól máig. Irtá: Dr. Gaar Vilmos. A készpénz-fizetések számának csökkentésére irányuló intézmények. Irtá: Dr. Berényi Pál.)

A **soproni** magy. kir. állami főreáliskola 13. évi értesítője 1887—88. Közli: Salamin Leo kir. igazgató. (Sopron. Litfass Károly. 8r. 64 l.)

Értesítő a **soproni** ev. hatosztályú fiú- és leánynépiszkola 1887—88. tanévről. Szerkeszté: Mösl Károly igazgató Jahresbericht der sechsklassigen evangelischen Volksschule für Knaben und Mädchen in Oedenburg, vom Schuljahre 1887—88. Verfasst von Karl Mösl Director. (Oedenburg. Romwalter A. Sohn. 8r. 30 l.)

A **soproni** kath. kir. tanítóképző-intézet értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli: Gerronay-Kossow Béla igazgató. (Sopron. Rónai Frigyes. 8r. 8 l.)

A **Sümegeh** városi államilag segélyezett reáliskola XXX. értesítője az 1887—88. iskolaévről. Az igazgató távollétében közzéteszi: Orbán Lajos reáliskolai tanár. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 53 l.) (Értekezés: Magyarország népességének megalakulása. Irtá: Földi János.)

Sümegeh városi róm. kath. elemi fiú- és leányiskola XXX. értesítője az 1888—88. tanévről. Közli: Bánfi Alajos igazgató. (Nagy-Kanizsa. Wajdits József. 8r. 23 l.)

Szabadka szab. kir. város községi főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Haverda Mátyás igazgató. (Szabadka. Bittermann

József. 8r. 139 l.) (Értekezés: Cothmann Antal a m. kir. udv. kamara tanácsosának jelentése a Bács kerületi puszták állapotáról. 1763. decz. 28-án. Közli: Iványi István.)

A **szakolczai** kir. kath. algymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Lukavszky Alajos igazgató. (Szakolcza: Skarnitzl József örökösei. 8r. 35 l.)

A sz. kir. **Szamosujvár** városi örmény kath. nyilvános algymnasium XIII. tudósítványa az 1887—88. tanév végén. Közzéteszi a gymn. igazgató. (Szamosujvár. Toporán Endre. 8r. 42 l.) (Értekezés: Felsőfoku egyenletek elemeiből. Irta: Novák Antal.)

Szamosujvár szab. kir. városi alsófokú ipariskola IV. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szongott Kristóf igazgató. (Szamosujvár. Todorán Endre «Aurora» könyvnyomda. 8r. 22 l.) (Értekezés: Örmény ipar. Irta: Szongott Kristóf.)

A békési ág. hitv. ev. egyházmegye patronatusa alatt álló **szarvasi** főgymnasium évi értesítője 1887—88-ról. Közzéteszi: Benka Gyula. (Szarvas. Szikes Antal. 8r. 72 l.) (Értekezés: A nevelés egy fontos tényezője a gymnasiumi oktatásban. Irta: Kutlik Endre.)

Az állam és a helybeli nőegylet által segélyezett **szarvasi** társulati elemi osztályokkal egybekötött polgári leányiskola értesítője 1887—88. tanévről. Közlik: Moravcsik Géza e. i. intézeti igazgató. (Szarvas. Szikes Antal. 8r. 30 l.) (Értekezés: Valami a nők munkásságáról. Irta: Lukes Ilona.)

(**Szász-Régen.**) Programm des vierklassigen evang. Gymnasiums A. B. und der mit demselben verbundenen Lehranstalten in Sächsisch-Regen am Schlusse des Schuljahres 1887—88. Veröffentlicht vom Rector Wilhelm Hellwig. (Hermannstadt. W. Krafft. 4r. 64 l.) (Értekezés: Deutsches Kolonisten-Recht in Siebenbürgen im 12. und 13. Jahrhundert. Irta: Karl Steilner.)

(**Szász-Sebes.**) Programm des vierklassigen evangelischen Gymnasiums und der damit verbundenen Elementarschule in Mühlbach (Siebenbürgen) für das Schuljahr 1887—88. Veröffentlicht vom Konrektor Ferdinand Baumann. (Hermannstadt. W. Krafft. 4r. 45 l.) (Értekezés: Der Speziesbegriff in der Biologie. Irta: Dr. Alfred Schneider.)

A **szatmári** kir. kath. főgymnasium 1887—88. évi értesítője. (Szatmár. Szabadsajtó. 8r. 58 l.) (Értekezés: M. Minurius Felix Octaviusa. Irta: Dr. Fodor Gyula.)

A **szatmár-németi** evang. ref. gymnasium 1887—88. évi (XVIII.) értesítője. Szerkesztette: Bod Sándor igazgató-tanár. (Szatmár. Szabadsajtó-könyvnyomda. 8r. 46 l.)

Szatmár-Németi sz. kir. város elsőfokú ipariskolájának V. évi értesítője az 1887—88. iskolai évről. Összeállította: Kótai Lajos ipariskolai igazgató. (Szatmár. Nagy Lajos. 8r. 28 l.) (Értekezés: A fogalmazás az ipariskolában. Irta: Varga Benő.)

A kegyes-tanítóréndiek vezetése alatt álló **szegedi** városi főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Magyar Gábor igazgató. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 131 l.) (Értekezés: Homérosz kedélyvilága. Irta: Várkonyi Endre.)

A **szegedi m. kir. állami főreáliskola** értesítvénye az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Hoffer Endre igazgató. (Szeged. Endrényi testvérek. 1888. 8r. 69 l.) (Értekezés: Beszámoló a latin nyelv módszeres oktatásáról és eredményéről reáliskolánk I. tanfolyamában. Irta: Dr. Kircz Jakab.)

Nyolczadik tanügyi értesítő a **szegedi** apáca-iskolákról. Közzéteszi: Oltványi Pál. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 31 l.)

A **Szeged** városi polgári fiú-iskola tizenötödik s a közép kereskedelmi harmadik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Nagy János igazgató. (Szeged. Endrényi Estestvérek. 8r. 65 l.) (Értekezés: A szegedi közép keresk. iskola tanulóinak délmagyarországi tanulmányútja. Irta: Csonka Ferencz.)

Értesítő a **szeged-szilléri** tanító-testület vezetése alatt álló népiskolákról az 1887—88. tanévben. Összeállította: Gönczy Lajos igazgató-tanító. Kiadja a tanító-testület. VI. évfolyam. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 15 l.)

Értesítő a **szeged-belvárosi** tanítótestület vezetése alatt álló községi népiskolákról az 1887—88. tanévben. Összeállította: Ferenczy János igazgató-tanító. Kiadja a tanító-testület. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 20 l.)

(**Szeged.**) Keméndyné-Drucker Irma nyilvánossági jelleggel fölruházott nőnevelő-intézetének értesítője az 1887—88. tanévről. Tisza Lajos-körút, saját ház. (Szeged. Bába Sándor. 8r. 19 l.)

A **szegzárdi** államilag segélyezett ipariskola negyedik értesítője az 1887—88. tanévről Szerkesztette: Krammer János igazgató. (Szegzárd. Báter János. 8r. 31 l.) (Értekezés: A rajztanítás. Irta Holub János.)

A **szegzárdi** államilag segélyezett községi polgári fiú- és felső leányiskola tizenkettedik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Krammer János polg. isk. igazgató. (Szegzárd. Ujfalussy Lajos. 8r. 50 l.)

A **széki** állami elemi népiskola értesítője az 1887—88. tanév végén. A gondnokság megbízásából kiadta: Bencze Károly igazgató-tanító. (Sz.-Ujvár. Todorán E. Auróra könyvnyomda. 8r. 12 l.)

A **székelykeresztúri** állami segélylyel fentartott községi alsófokú ipar- és kereskedelmi vegyes iskola értesítője az 1887—88. iskolai tanévről. A felügyelő bizottság megbízásából összeállította: Gombos Sámuel igazgató. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel. 8r. 10 l.)

A **székelyudvarhelyi** róm. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közrebocsátja az igazgató. (Székelyudvarhely. Becsek Dániel 79 l.) (Értekezés: Antigone. Irta: Embery Árpád.)

A **székely-udvarhelyi** királyi állami főreáliskola XVII. évi értesítője az 1887—88. iskolai év végén. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel. 8r. 71 l.) (Értekezés: A székely nyelv hangja. Irta: Steuer János.)

A **székely-udvarhelyi** evang. reform. collegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Szerkesztette: Bod Károly igazgató. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel. 8r. 100 l.) (Értekezés: Vázlat Székely-Udvarhely környékének flórájából. Irta: Gönczi Lajos)

A **székely-udvarhelyi** alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az ipariskola felügyelő-bizottság megbízásából szerkesztette: Dr. Vajda Emil ipariskolai igazgató. (Székely-Udvarhely. Becsek Dániel 8r. 26 l.)

A **székesfehérvári** magyar kir. állami főreáliskola évi értesítője az 1887—88. tanévről az intézet fennállásának 34. évében. Szerkesztette: Dr. Kuthy József kir. igazgató. (Székesfehérvár. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 72 l.) (Értekezés: A hellének testgyakorlatairól. Irta: Klicsek József.)

A cisterci rend **székesfehérvári** kath. főgymnasiumnak értesítője 1887—88. iskolai évről. (Székesfehérvár. Szammer Kálmán, 1888. 8r. 119 l.) (Értekezés: Szekér Joákim Alajos élete és művei. Irta: Czapáry László.)

A **Székesfehérvár** városi államilag segélyezett polgári leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Göbel János György igazgató. (Székesfehérvárott. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 60 l.) (Értekezés: Nehány nevelési elv tekintettel a gyermekek fejlődésére. Irta: Szepessy Géza.)

Értesítő a **Székesfehérvár** városi elemi- és ismétlő iskolákról az 1887—88. tanév végén. Szerkesztette Göbel János György igazgató. (Székesfehérvár. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 72 l.)

A **Székesfehérvár** városi államilag segélyezett I. fokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Göbel János György igazgató. (Székesfehérvár. Székesfehérvár és Vidéke könyvnyomdája. 8r. 64 l.) (Értekezés: Tanévünk végén. Irta: Takács Ferencz.)

A **székesfehérvári** kereskedelmi társulat által fentartott és államilag segélyezett kereskedelmi akadémia és alsófokú kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Az intézet fennállásának 20. évében. Szerkesztette: Faludi Miksa igazgató. (Székesfehérvár. Vörösmarty könyvnyomda. 8r. 62 l.) (Értekezés: Rokonaink mythológiájából. Irta: Dr. Balassa József.)

(**Szent-Ágtha.**) Fünfzehnter Jahresbericht über den Stand und die Fortentwicklung der Gewerbeschule in Agnetheln. Zum Schlusse des Schuljahres 1887—88. Veröffentlicht von Dr. Adolf Schullerus, für den Direktor. (Hermannstadt-Josef Drotleff. 8r. 24 l.)

A **Szentes** városi gymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közzéteszi: Zolnay Károly igazgató. (Szentes. Csongrádmegye-gyorssajtó. 8r. 72 l. 3 db könyomatú rajzzal.) (Értekezés: A gymnasium új épületének ismertetése. Irta: Zolnay Károly.)

Jesto izvješće velike gimnazije u **Serajevu** objavljeno na kraju školske godine 1887—88. (Serajevo. Zemaljska štamparija. 8r. 56 l.) (Értekezések: Die Vögel des Trebević. és Narodni nazilolje bilja. Mindkettőt írta: Ivan Jeunik.)

A minorita-rendiek vezetése alatt álló **szilágy-somlyói** róm. kath. magángymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Csák Alajos igazgató-tanár. (Sz.-somlyói nyomda részv.-társ. 8r. 56 l.) (Értekezés: Gymnasiumunk története.)

A minorita-rendiek vezetése alatt álló **szilágy-somlyói** róm. kath. fiú-iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Csák Alajos igazgató-tanár. (Sz.-somlyói nyomda részvény-társaság. 8r. 21 l.) (Értekezés: Néhány szó a nevelésről.)

A **szilágy-somlyói** elsőfokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szentimrei István igazgató. Kiadta az igazgatóság.

(Sz.-somlyói részvény-társaság. 8r. 30 l.) (Értekezés: A szilágy-somlyói iparviszonyokról. Irta: Szentimrei István.)

A **szolnoki** magy. kir. állami főgymnasium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Közli: Rozsnyai Károly. (Szolnok. Bakos István.) (Értekezés: Szolnok vidékének természetrajzi ismertetése. Irta: Dr. Somogyi Ignác.)

A **szolnoki** összes községi elemi népiskolák 1887—88. tanévi értesítője. Összeállította: Ujházy László igazgató-tanító. (Szolnok. Bakos István. 8r. 31 l.)

A **szolnoki** ipartestület által állami és városi segélylyel fenntartott ipar- és rajziskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szontágh Jenő ipariskolai igazgató. (Szolnok. Havas Lipót. 8r. 48 l.) (Értekezés: Az ipariskolai rajztanításról. Irta: Imrei János.)

Értesítő a **szombathalvi** kir. kath. főgymnasiumról 1887—88. Szerkeszté: Kőfalvi Vidor igazgató. (Szombathely. Bertalanffy József. 8r. 111 l.) (Értekezés: A háború és béke a régi rómaiaknál. Irta: Kárpáti Kelemen.)

A **Szombathely** városi államilag segélyezett alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. V. évfolyam. Közzéteszi: Zagróczy Tivadar ipariskolai igazgató. (Szombathely. Bertalanffy József. 8r. 45 l.) (Értekezés: Az ipariskola és az önképzés. Irta: Kreutz Ede.)

A **szombathelyi** községi elemi fiú- és leányiskola XV. értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Zagróczy Tivadar igazgató-tanító. (Szombathely. Bertalanffy József. 8r. 27 l.)

A **szombathelyi** püspöki elemi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. (Szombathely. Özv. Seiler Henrikné 8r. 17 l.)

A magyarországi kegyes tanítórend **tatai** algyimnasiumának értesítője az 1887—88 tanévről. (Tata. Engländer C. 8r. 105 l.) (Értekezés: A francia földmivelő osztály a forradalom előtt. Irta: Pruzsinszky Pál.)

A **temesvári** római kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. isk. évről. Közli: Pfeiffer Antal főgymnasiumi igazgató. (Temesvár. Csanád egyházmegyei könyvsajtó. 8r. 66 l.) (Értekezés: Temesvár város történetéhez. Irta: néhai Laposnyi Alajos. Közli: Pfeiffer Antal.)

A **temesvári** magy. kir. állami főreáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. XVIII. szám. Szerkesztette Dr. Laky Mátyás kir. főreáliskolai igazgató. (Temesvár. Uhrmann Henrik. 8r. 54 l.) (A latin nyelv tanítása a temesvári állami főreáliskolában. Irta: Grósz Jakab.)

A **temesvári** közép-, polgári és alsóbbfokú keresk. iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkeszté: Wiesner Ferencz igazgató. Jahres-Bericht der Handels- Mittelschule, Bürger- und unseren Handelsschule in Temesvár, am Schlusse des Schuljahres 1887—88 erstattet vom Director Franz Wiessner. (Temesvár. Steger Ernő. 8r. 27 l.)

Értesítő az iparszakoktatás állapotáról **Temesvárott** az 1887—88. tanévben. IV. évfolyam. Szerkesztette: Stumpfoll Ede ipariskolai igazgató. (Temesvár. Uhrmann Henrik. 8r. 68 l.) (Értekezés: Jelentés az osztrák és bajor ipari szakoktatásügy tanulmányozása céljából 1887. év nyarán tett utazásról. Irta: Stumpfoll Ede.)

Villányi Henrik min. engedélyezett és nyilvánossági joggal felruházott

tokaji tanintézetének (elemi VI. osztálylyal és két évi felsőbb tanfolyammal) értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Villányi Henrik igazgató. II. évfolyam. (Sárospatak. Steinfeld Béla. 8r. 23 l.)

A **trencsényi** kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Cserei József főgymnasiumi igazgató. (Pozsony. Stampfel, Eder és tsai. 8r. 96 l.) (Értekezés: Trencsén 1703—1708. Irta: Janovszky László.)

A **trencsényi** m. k. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Manyák Alajos igazgató. (Trencsén. Skarnitzl X. Ferencz. 8r. 63 l.) (Értekezés: Történeti mozzanatok a nők állása és neveléséről. Irta: Szimányi S.)

A **trsztenai** kir. kath. gymnasium XIX. évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Dortsák Gyula helyettes igazgató. (Rudnyánszky A. 8r. 107 l.) (Értekezések: A házi és iskolai nevelés fontosabb teendőiről. Irta: Dortsák Gyula. Az 1883. XXX. t. cz. 10. §-a és gymnasiumunk specialis érdekei. Irta: Dr. Kovalik János.)

Az **újpesti** kir. állami leány polgári iskola ötödik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Neményi Imre igazgató. (Ujpest. Schwartz J. 8r. 90 l.) (Értekezés: Hogyan értékesíthetjük gyermekeink szünidejét. Irta: Neményi Imre.)

Tizenhetedik évi tudósítás az **új-verbászi** pártfogósági nyilvános algymnasiumról az 1887—88. tanévben. Kovalszky Lajos igazgató tanártól. (Kula. Berkovits Márk. 8r. 53 l.)

Az **újvidéki** királyi kath. magyar főgymnasium tudósítványa az 1887—88. tanévről: Közzéteszi: Frankl István. (Újvidék. Fuchs Ág. 8r. 78 l.) (Értekezés: Vörösmarty Mihály költészetének vallás-erkölcsi szépségei. Irta: Varga Mátyás.)

Az **újvidéki** m. kir. állami polgári leányiskola nyolczadik értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Nemessányi Adél igazgató. (Franklin-társ. 8r. 32 l.)

Az **újvidéki** magyar állami polgári iskolával összekapcsolt ipar- és középkereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Bruck Ferencz igazgató. (Újvidék. Fuchs Á. 8r. 42 l.) (Értekezés: A könyvelés gazdasági és jogi jelentősége hazánkban. Irta: Dr. Kohn Károly.)

Az **Újvidék** sz. kir. városi államilag segélyezett alsóbbfokú ipar- és kereskedelmi iskola értesítője az 1887—88. tanév végén. A gondnoksági bizottság megbízása folytán szerkesztette: Bruck Ferencz igazgató. (Újvidék. Fuchs A.-féle nyomda. 8r. 39 l.) (Értekezés: Az árúkereskedés előmozdítására szolgáló intézmények és azok előnye. Irta: Reich Manó.)

(**Újvidék.**) Izveštaj o srpskoj velikoj gimnaziji u Novom Sadu za školsku godinu 1887—88. (Novom Sadu. M. Popovits. 8r. 48 l.) (Értekezés: O bilju i cvedju na njemu u našim narodnim pesmama. Ira Kreclarovits Marko.)

Az **ungvári** kir. kath. főgymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Hódoly László igazgató. (Ungvár. id. Fésűs József 8r. 112 l.) (Értekezés: Az ókori Róma fennálló romjaiban. Irta: Laudon István.)

Értesítő a kegyes tanítórendiek **váczi** főgymn.-ról az 1887—88. tanévben. Közli: Panek Ödön igazgató. (Vác. Mayer Sándor. 8r. 83 l.) (Értekezés: A szülők és gyermekeik között létezett jogviszony Attikában. Irta: Fekete Ipoly.)

Értesítő a **váczi** római katolikus elemi népiskolákról az 1887—88. tanévben. (Vác. Mayer Sándor. 8r. 44 l.)

Értesítő a **vácsvárosi** ipariskolákról az 1887—88. tanévben. IV. évfolyam. Kiadja: Az ipariskolai bizottság. Szerkesztette: Dr. Niltényi Gyula igazgató. (Vác. Mayer Sándor. 8r. 34 l.)

A **vág-szeredi** alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Első évfolyam. Összeállította: Csvirich János. (Pozsony. Angermayer Károly. 8r. 12 l.)

A **vágújhelyi** állam. segélyezett nyilvános izr. reáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Dr. Mahler Miksa igazgató. (Vágújhely. Horovitz Adolf 8r. 27 l.)

Varannó város magyar tannyelvű államilag segélyezett községi népiskola fi- és leányosztályainak érdemsorozata az 1887—88. (Homonna. Gáspár Soma. 8r. 12 l.)

A **verbói** alsófokú ipariskola 1887—88. tanévi értesítője. Közli: Kápoly Sándor igazgató. (Nagyszombat. Winter Zsigmond. 8r. 17 l.) (Értekezés: Az iparos tanoncok érzelmi oktatása. Irta: Szepesi Lipót.)

A **versecki** községi polgári fiúiskola értesítője az 1887—88. tanév végén. Közli: A tanári kar. Bericht der Wersetzer Communal-Bürger-Schule für das Jahr 1887—88. Veröffentlicht vom Lehrkörper. (Verseck. Kirchner J. E. özvegye. 4r. 24 l.)

Kutka Mária benlakással összekötött **Versecken** 27 év óta fennálló felsőbb helyről engedélyezett magán elemi és polgári leányiskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. (Verseck. Kirchner J. E. özvegye 8r. 31 l.)

A kegyes tanítórendiek **veszprémi** róm. kath. főgymnasiumának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Takács József főgymn. igazgató. (Veszprém. Stetter Ede. 8r. 80 l.) (Értekezés: A hegységek s általában a föld felszíni változásainak keletkezése. Irta: Kőrösi Albin)

A **Veszprém** rendezett tan. város államilag segélyezett alsófokú iparos iskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Meszes Polikárp igazgató. Ötödik évfolyam. (Veszprém. Stetter Ede. «Szent István» könyvnyomda. 8r. 51 l.) (Értekezés: Korunk erkölcsi romlottságának tényezői és óvószerei. Irta: Scherer István.)

A **zalaegerszegi** államilag segélyezett polgári fiú-, középkereskedelmi és felső leányiskola tizenötödik értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Udvardy Ignác igazgató. (Zalaegerszeg. özv. Tahy Rozália. 8r. 46 l.)

A **zala-egerszegi** rendezett tanácsú város községi elemi iskolái 1887—88. évi értesítője. Közli: Pánkovich György igazgató. (Zala-Egerszeg. özv. Tahy Rozália. 8r. 33 l.)

A **Zenta** városi községi gymnasium tizenkettedik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szűcs Lajos id. igazgató. (Zenta. Schwarz Sándor. 8r. 90 l. 1. könyomatú kép.) (Értekezés: Kirándulás a tengerhez. Irta: Szűcs Lajos.)

A **zentai** államilag segélyezett községi ipariskola negyedik értesítője az 1887—88. tanév végén. Összeállította: Czehe Győző igazgató. (Zenta. Bittermann Andor. 8r. 41 l.) (Értekezés: Iparoktatásunk eredménye négy év után. Irta: Bakody Márton.)

Zenta város községi népiskoláinak tizenkilencedik értesítője az 1887—88. tanév végén. Összeállította Czehe Győző. (Zenta. Schwarz Sándor. 8r. 157 l.)

A **zilahi** m. kir. állami tanítóképezde tizenhetedik 1887—88. tanévi értesítője. A képezdei igazgató-tanács megbízásából szerkesztette: Faluvégi Albert igazgató. (Zilah. Takács Lajos. 8r. 24 l.)

Az államilag segélyezett **zilahi** ev. ref. kollegium értesítője az 1887—88. iskolai évről. Az előjáróság megbízásából szerkesztette. Baczó Gábor igazgató tanár. (Zilah. Takács Lajos 8r. 45 l.)

A **zilahi** államilag segélyezett községi polgári fiiskola XIII. értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Dungar Gyula ideigl. igazg. (Nagy-Károly. ifj. Roth Károly. 8r. 35 l. 1 melléklap.)

A **znióváráljai** m. kir. állami tanítóképezde 1884/5-től 1887—88. tanévi VI. értesítője. Szerkesztette: Arányi Antal igazgató. (Turóc-Szt-Márton. 8r. 143 l.) (Értekezés: Kirándulásunk a rajeczi fürdőbe. Irta: Mihalitsko István.)

Zólyom szab. kir. város közs. elemi iskolájának ötödik évi értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Folkmann János igazgató. (Zólyom. Nádosy G. 8r. 46 l.) (Értekezés: A családi lakás tekintettel a közegészségi viszonyokra. Irta: Folkmann János.)

Zólyom szab. kir. város alsófokú ipariskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Folkmann János igazgató. (Zólyom. Nádosy G. 8r. 15 l.)

A **zombori** állami főgymnasium XVI. évi értesítője az 1887—88. tanévről. Közzéteszi: Margalits Ede igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 71 l.) (Értekezés: Élet és iskola. Irta: Dr. Margalits Ede.)

Zombor sz. kir. város államilag segélyezett alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolájának értesítője az 1887—88. tanévről. Közli: Zsulyevits Ernő igazgató. (Zombor. Bittermann Nándor. 8r. 44 l.)

(Zombor.) Isveštaj o srpskoj učiteljskoj u Zomboru za školsku 1887—88. godinu. (Zombor. Bittermann Ferdinánd. 8r. 48 l.) (Értekezés: Nekoliko reči o učiteljskom podmladku. Irta: M. Petrovits.)

A **zsitva-ujfalui** m. kir. földmivesiskola értesítője az 1887—88. tanévről. Szerkesztette: Szecsey István. (Nyitra. Schempek és Huszár 8r. 18 l.)

A **zsolnai** királyi katolikus gymnasium értesítője az 1887—88. tanévről. Közli Csáka Károly kir. igazgató. (Rudnyánszky A. 8r. 68 l.) (Értekezés: Középkoraink szervezése Mária Therezia királynő által 1776-ban és azok további fejlődése. Irta: Csáka Károly.)

MAGYAR KÖNYV-SZEMLE.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára ezen cím alatt 1876-ban folyóiratot indított meg, mely a magyarországi könyvészet és a hazai könyvtárak közlönye óhajtott lenni.

E folyóirat a jelen évben XIV-ik folyamába lép.

Közölni fog a régibb magyarországi bibliographia körébe tartozó értekezéseket és az újabb felfedezésekről szóló értesítéseket, ismertetni fogja a hazai könyvtáraknak történetét, szervezetét, nevezetesebb tudományos kincseit és szerzeményeit. Figyelemmel fogja kísérni a külföldi könyvtárakban létező hungaricákat, s tudomást vesz a külföldi bibliographia hazánkat érdeklő nevezetesebb mozzanatairól. Ezenkívül külön rovatban ismertetni fogja a külföldi könyvtárak mozgalmait és nevezetesebb vívmányait. Továbbá összeállítja a magyarországi sajtó irodalmi érdekű termékeinek és a hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg teljes jegyzékét.

Készséggel megnyitja hasábjait a könyvtárnokok és könyvgyűjtők felszólalásainak, javasolatainak és kérdéseinek számít mindazoknak szíves közreműködésére, kiket hivatalos állásuk és irodalmi foglalkozásuk ezen térre vezet.

A «Könyv-Szemle» megjelenik évenként 32 lapos terjedelemben, időhöz nem kötött füzetekben, több ábrával, lettel, díszes kiállításban.

Előfizetési ára egész évre bérmentes szétküldéssel együtt 1886-tól fogva 4 forint.

Az első évfolyam elfogyott; a II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., X., XI. és XII. folyam külön a rendes évi áron együtt véve pedig 24 frton kapható.

Az előfizetési pénzek **Hornyánszky Viktor, a M. Tud. Akadémia könyvtárusi üzletébe**, egyéb küldemények és irodalmi közlemények a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

Budapest, 1889. július 1-jén.

Gsontosi János,

könyvtári segédőr, mint a „M. Könyv-Szemle” szerkesztője.

A M. T. Akadémia kiadásában legujabban megjelentek:

ALVINCZI PÉTER OKMÁNYTÁRA.

III. kötet (1685—1689.) közzétették GERGELY SAMU és PETTKÓ BÉLA
(A Monum. hung. hist. I. osztályának XXVII. kötete.)

Ara 1 frt 50 kr.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA ALMANACHJA
az 1889-ik évre.

— Ara 1 frt. —

BAYER JOZSEF

A NEMZETI JÁTÉKSZIN TÖRTÉNETE.

I. és II. kötet. — Ara 7 frt.

GELCICH JÓZSEF

Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára.

— Ara 5 frt. —

MARCZALI HENRIK

Magyarország II. József korában.

III. kötet. — Ara 3 frt 80 kr

PESTY FRIGYES

MAGYARORSZÁG HELYNEVEI

TÖRTÉNETI, FÖLDRAJZI ÉS NYELVÉSZETI TEKINTETBEN.

I. kötet. — Ara 3 frt.

WENZEL GUSZTÁV

Magyarország mezőgazdaságának története.

Ara 2 frt 50 kr.

WENZEL GUSZTÁV

Rosztizlaw galicziai herceg IV. Béla magyar királynak veje.

Ara 10 kr.

Megrendelések intézendők:

HORNYÁNSZKY VIKTOR akadémiai könyvkereskedésébe

a M. T. Akad. épületében BUDAPESTEN V. ker. Akadémia-utca 4.

